

**Міністерство освіти і науки України
Національна металургійна академія України**

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНИХ НАУК

МАТЕРІАЛИ

**II Всеукраїнської наукової конференції
(присвяченої 50-річчю кафедри історії та українознавства НМетАУ)**

29-30 листопада 2013 року

Частина I

Дніпропетровськ

2013

Редакційна колегія:

Величко Олександр Григорович, ректор Національної металургійної академії України, член-кореспондент НАН України, доктор технічних наук, професор, академік АН Вищої школи України, академік АН України, заслужений працівник освіти України.

Романенко Михайло Ілліч, ректор Дніпропетровського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти, доктор філософських наук, професор.

Івашенко Валерій Петрович, перший проректор Національної металургійної академії України, доктор технічних наук, професор, академік АН Вищої школи України, академік АН України, заслужений працівник освіти України.

Пройдак Юрій Сергійович, проректор з наукової роботи Національної металургійної академії України, доктор технічних наук, професор, віце-президент АН Вищої школи України, Заслужений діяч науки і техніки України.

Британ Володимир Терентійович, завідувач кафедри історії та українознавства Національної металургійної академії України, кандидат історичних наук, професор.

Висоцький Олександр Юрійович, професор кафедри історії та українознавства Національної металургійної академії України, доктор політичних наук, кандидат історичних наук, професор.

Побочий Іван Андрійович, завідувач кафедри філософії та політології Національної металургійної академії України, доктор політичних наук, професор.

Палагута Вадим Іванович, завідувач кафедри інженерної педагогіки Національної металургійної академії України, доктор філософських наук, професор.

Швачич Геннадій Григорович, завідувач кафедри прикладної математики та обчислювальної техніки Національної металургійної академії України, доктор технічних наук, професор.

Михайлюк Олександр Володимирович, завідувач кафедри документознавства та інформаційної діяльності Національної металургійної академії України, доктор історичних наук, професор.

Висоцька Ольга Євгенівна, декан факультету відкритої освіти, завідувач кафедри філософії випереджаючої освіти та управління інноваційною діяльністю Дніпропетровського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти, доктор філософських наук.

Калиновський Юрій Юрійович, професор кафедри філософії Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого» (Харків), доктор філософських наук, професор.

Мурашкін Михайло Георгійович, професор кафедри філософії і політології Придніпровської державної академії будівництва та архітектури, доктор філософських наук, професор.

А 43 **Актуальні проблеми соціально-гуманітарних наук.** Матеріали II Всеукраїнської наукової конференції. 29-30 листопада 2013 р., м.Дніпропетровськ. Частина I. / Наук. ред. О. Ю. Висоцький. – Дніпропетровськ: Роял Принт, 2013. – 252 с.

У збірник вміщено матеріали Другої всеукраїнської наукової конференції «Актуальні проблеми соціально-гуманітарних наук», що присвячені найбільш значущим науковим проблемам у царині політичних, соціологічних, юридичних, історичних, фізіологічних, педагогічних наук, а також філософії, документознавства, інноватики, фізичного виховання і спорту. Рекомендовано для студентів, аспірантів і викладачів вищих навчальних закладів, науковців – політологів, соціологів, філософів і юристів.

УЧАСНИКАМ II ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ «АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНИХ НАУК»

Шановні колеги!

Наша конференція проводиться з ініціатииви гуманітарного факультету й кафедр історії та українознавства Національної металургійної академії України. Це вже друга така конференція за останні 2 роки. Символічно, що конференція 2012 року присвячувалася 20-річчю гуманітарного факультету, а нинішня – 50-річчю від дня заснування зазначеної кафедри.

У витоків кафедри стояли ветерани Великої Вітчизняної війни: канд. іст. наук, доцент І.І.Гарашенко і д-р. іст. наук, професор, Заслужений працівник вищої школи К.І.Позняков, який очолював кафедру з 1964 до 1987 роки. Саме вони заклали основи й традиції навчально-методичної, наукової та виховної роботи кафедри.

У 70-ті роки ХХ ст. кафедра стала однією з провідних гуманітарних кафедр серед технічних ВНЗ України. Їй було надано право підготувати аспірантів, а також створити Республіканський збірник наукових праць з історичних наук.

За час існування кафедри її співробітниками захищено 3 докторські та 22 кандидатські дисертації, 3 викладачі почесних звань «Заслужений працівник вищої школи» і «Заслужений працівник освіти України». Кафедра стала ініціатором багатьох нетрадиційних форм навчально-виховної та науково-дослідницької роботи.

Очолована з 1987 року канд. іст. наук, доцентом, Заслуженим працівником освіти України В.Т.Британом кафедра пройшла складний шлях трансформації історико-україномовної підготовки студентів у роки незалежної України. Кардинальні зміни, які відбулися в соціально-економічному, політичному, духовному розвитку українського суспільства після 1991 року, посилюють роль соціально-гуманітарних кафедр у підготовці до життя й виховання молодого покоління, зокрема, студентства. Кафедра історії та українознавства залишається діючим центром навчально-методичної, наукової, виховної діяльності в академії. Традиційними для кафедри є щорічне проведення олімпіад, конкурсів з навчальних дисциплін, «Позняковських читань», студентської конференції «Молода академія». У 2003 – 2008 рр. кафедра успішно виконала завдання ректорату щодо започаткування підготовки й проведення першого випуску в академії фахівців з документознавства та інформаційної діяльності.

Кафедра проводить плідну видавничу роботу. Лише за останні 10 років нею підготовлено й видано 7 монографій, 32 навчальних посібники, 217 наукових статей.

Студентський гурток кафедри «Пошук» підготував і видав три брошури зі спогадами учасників і свідків голодомору в Україні, Другої світової війни, післявоєнної відбудови України. Готується до друку збірка спогадів ветеранів Великої Вітчизняної війни, присвячена 70-річчю Дня Перемоги. Кафедра є діючим центром виховної роботи в академії. Важко переоцінити виховну діяльність етно-патріотичного клубу кафедри «Берегиня». Ним проводяться цікаві заходи з ознайомлення студентів і співробітників академії з українськими національними звичаями й традиціями, історією релігійних свят, визначними історичними подіями, життєдіяльністю видавничих українців.

Попереду в кафедри, як і всього викладацького складу вищої школи України, важливі завдання, визначені в Указі Президента України № 344/243 «Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року.»

Упевнений у тому, що ці високі завдання гуманітаріями будуть гідно виконані.

Бажаю всім учасникам конференції плідної роботи, міцного здоров'я, творчих успіхів.

Юрій Пройдак,

*проректор з наукової роботи НМетАУ,
доктор технічних наук, професор,
віце-президент АН Вищої школи України,
Заслужений діяч науки і техніки України*

СЕКЦІЯ І.

ІСТОРИЧНІ НАУКИ В МІНЛИВОМУ СВІТІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

В. Т. Британ, Л. Г. Ватченко

ТРАНСФОРМАЦІЯ ІСТОРИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ ТЕХНІЧНИХ ВНЗ УКРАЇНИ В РОКИ НЕЗАЛЕЖНОСТІ

Відомо, що історичні науки найбільш чутливі до змін політичної ситуації в суспільстві. Ось чому зі здобуттям Україною незалежності в серпні 1991 року перед ученими-гуманітаріями, зокрема, істориками, постало непросте й важливе завдання трансформувати наукову розробку історичних проблем, викладання історичних дисциплін у навчальних закладах з урахуванням нових соціально-політичних реалій.

Вирішальною мірою виконання цього завдання залежало від кадрів науковців-істориків. Тому протягом 90-х років ХХ ст. викладачі історичних дисциплін пройшли перепідготовку на спеціальних курсах і семінарах. Зокрема, автори цих рядків з 21 жовтня по 01 листопада 1996 року були слухачами семінару «Трансформація світогляду», організованого Українською Академією державного управління, Дніпропетровською обласною державною адміністрацією, регіональним відділенням міжнародного центру «Відродження» для викладачів історії України у ВНЗ області. На семінарі з лекціями про нове бачення вітчизняної історії виступили провідні українські науковці-історики С.В. Кульчицький, Ю.І. Шаповал, Г.В. Касьянов та інші. У ці роки вийшло з друку багато підручників і монографій, які по-новому висвітлюють основні періоди української історії.

Складніше відбувалася трансформація навчального процесу з гуманітарних дисциплін у технічних ВНЗ. З одного боку, з навчальних планів були вилучені ідеологічно заангажовані дисципліни і замість них введені навчальні курси з української історії, культури, ділової української мови, філософії, політології, соціології, психології, релігієзнавства тощо. Але з, іншого боку, у 90-ті роки ХХ ст. відбулося значне скорочення питомої ваги гуманітарної складової в загальному обсязі навчальної підготовки студентів (з 25% до 17% і, навіть, до 14% від загального обсягу годин, які виділяються на підготовку бакалавра в технічному ВНЗ). У цей період багато технічних ВНЗ і ВНЗ галузевого підпорядкування ліквідували значну частину кафедр суспільних наук як окремих підрозділів. Вони були злиті в громіздкі навчальні підрозділи, що негативно позначилося на рівні навчально-методичної, наукової та виховної роботи кафедр.

Великі очікування щодо оптимізації викладання гуманітарних дисциплін у ВНЗ з'явилися під час розробки державних стандартів вищої освіти. Цілком справедливо було віднесено блок соціально-гуманітарних дисциплін у цих стандартах до державної складової, що виключало будь-які його корективи при розробці галузевих і вузівських стандартів.

Зрозуміло, що цей блок повинен був розроблятися централізовано й зробити це повинні були спеціалісти-гуманітарії. Але його розробку віддали навчально-методичним комісіям з напрямів підготовки спеціалістів (НМКС), в яких переважали представники технічних дисциплін. Тому в галузевих стандартах була присутня строката картина в назвах гуманітарних дисциплін, обсягах годин на їх вивчення, формах діагностики знань.

З приєднанням вищої школи України до Болонського процесу та запровадженням кредитно-модульної системи навчання студентів у вищих навчальних закладах в українські ВНЗ стали проникати європейські форми і методи організації навчання. Зокрема, у 2009-2010 навчальному році відповідно до наказу Міністра МОН України № 642 «Про організацію вивчення гуманітарних дисциплін за вільним вибором студента» було визначено мінімальні обсяги блоку гуманітарних дисциплін (для технічних напрямів бакалаврату – 24 кредити, для гуманітарних – 36 кредитів), затверджено 5 но-

рмативних навчальних дисциплін, у тому числі «Історія України», «Історія української культури», рекомендовані дисципліни для вивчення за вибором студентів.

У той же час, умови та якість роботи вузівських суспільствознавців були й залишаються далеко не європейськими. Скорочення штатів гуманітарних кафедр призвело до збільшення навчального навантаження викладачів до 900-1000 годин на рік, гуманітарії вимушені працювати з потоками (50-100 осіб) як на лекціях, так і на практичних заняттях. Відсутня можливість проведення такої форми роботи як семінарські заняття в навчальних групах, на яких вирішувалось основне завдання гуманітарної підготовки студентів: формування умінь і навичок аналізу та оцінки суспільного розвитку; підготовка та висловлення публічного виступу; проведення диспуту та відстоювання своєї точки зору; підвищення культури мовлення та ораторських здібностей тощо.

Що стосується історії України як науки й навчальної дисципліни, то найбільше проблем тут, у їхньому змістовному аспекті. Не випадково ось уже 22 роки навколо цього питання не вщухають гарячі суперечки й дискусії. Тільки в останні роки проблемам змісту нової історії України приділяли увагу академік НАН України П.П. Толочко (передмова до підручника «Очерки истории Украины», 2010 р.); історик Андрій Портнов у статті «Де-модернізація історичної освіти в Україні. Тези до дискусії» (2011 р.); історик Володимир Маслійчук у статті «Не тільки цифри!» (2012 р.); історик Леонід Тимошенко «Критичні нотатки про стан історичної освіти та науки в Україні» (2012 р.); історики Георгій Касьянов і Олексій Толочко у статті «Національні історії та сучасна історіографія: виклики й небезпеки при написанні нової історії України» (2013 р.), а також Юрій Мицик і Наталя Яковенко, які виступили з діаметрально протилежними поглядами на зміст курсу «Історія України».

До речі, подібні питання щодо змісту сучасної історичної науки й освіти ставляться й російськими істориками (див. наприклад: Николай Копосов «Как реформировать историческое образование в России» – серпень 2013 р.). У нашого північного сусіда вже підготовлено новий підручник з історії Росії для школярів.

Не вдаючись до детального висвітлення й розгляду зазначених матеріалів, звернімо увагу лише на головні проблемні питання, які дискутуються українськими істориками. Перше з них стосується національної історії, як способу опису минулого. Зазначений жанр історієписання існує менше двох століть і виник він у рамках становлення націоналізму. Національні історії постають як спосіб самоідентифікації та легітимації новостворених націй і держав. Прибічники національних історій вважають, що на сучасному етапі розвитку української державності й народної самосвідомості створення національних міфів є край необхідним. Справа доходить до того, що з'являються пропозиції викладати в школах «патріотичну» історію, а щодо об'єктивної історії, то це справа академічної науки.

Опоненти прибічників національної історії знаходять у ній багато вад. Вони, зокрема, наголошують, що прагнення розглядати давню історію виключно через українську етнічну призму призводить до її ідеалізації. Ось чому в нових підручниках минуле з'являється не таким, яким було і навіть не таким, яким могло бути, а таким, яким його хочуть бачити нинішні етнопатріоти. Тобто національна історія виявляється не стільки формою пізнання минулого, скільки формою ідеології. Ідеологічні наслідки викликають найбільшу критику національної історії. Адже виходить, що відбувається не деідеологізація радянського варіанту української історії, а її переідеологізація: формацийну телеологію цілком успішно змінила національно-культурницька, місце боротьби класів, як рушійної сили історії, заступила боротьба націй, класоцентризм змінився на етноцентризм тощо. Як наслідок, культивування національної нетерпимості, настороженості до сусідів, конфліктності.

Таким чином, робота з написання нової історії України, а також сучасних підручників для шкіл і ВНЗ потребує продовження. При цьому дороговказом для їх підготовки повинні стати правила, сформульовані дуже й дуже давно: перший закон історії – боятися якої б то не було брехні, а потім не боятися якої б то не було правди. Історія також не повинна давати будь-якого приводу звинуватити себе в пристрасті та улережденій ворожості.

**ДОСВІД ВИРІШЕННЯ МАТЕРІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
У СФЕРІ ПІДГОТОВКИ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ КАДРІВ
ВИШЬ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ (ДР.ПОЛ. ХІХ СТ.)**

Незадовільне фінансування оригінальних наукових проєктів, досліджень, а також відсутність матеріальної підтримки освітян у забезпеченні належних умов для пристойного життя, слабе заохочення науковців з боку держави до більш ефективної праці – це ті причини, які певною мірою визначили головні тенденції розвитку російської науки ХІХ ст. Враховуючи деяке відставання від науково-технічного прогресу Західного світу, в середині ХІХ ст. урядовці почали схилитися до ідеї реформування, зокрема, освітньої сфери. Слід зазначити, інститут професорських стипендіатів відіграв важливу роль у становленні та розвитку власних науково-педагогічних кадрів. Однак означені моменти також негативно вплинули і на ефективність цього інституту. Так, на відміну від інших стипендіатів, були й такі, які проходили стажування за свій рахунок (бо на всіх не вистачало коштів), що, безумовно, гальмувало процес залучення обдарованої молоді до наукових студіювань.

Демократичному університетському статуту 1863 р. передувало ряд актів, покликаних стимулювати активність вітчизняних дослідників у сфері міжнародних наукових зв'язків. Після реформатора-ліберала Євграфа Ковалевського (1859 – 1861) Міністерство народної освіти Російської імперії короткочасно очолив ставленник московського митрополита Філарета (Дроздова; 1826–1867) та обер-прокурора Священного Синоду Російської православної церкви Олександра Толстого (1856 – 1862) граф Юхим Путятін (1803 – 1883), який був, за визначенням сучасного українського історика Ганни Степаненко, «...далекий як від освітньої сфери в цілому, так і від освітніх політичних баталій...» [5, с.276]. Саме при ньому прийняли постанову по Міністерству народної освіти від 29 липня 1861 р. [2,с.644–645], котра стирала межу між державними і «приватними» (себто тих, хто стажувався за кордоном з власний рахунок) стажерами. Так, стажування за кордоном зараховувалося до службового стажу представників обох «категорій». Це зрівняння у правах перетворило наукову діяльність у покликання, де фінансовий бік відіграв не першочергову роль. Натомість міністерство могло накласти вето на відрядження, керуючись лише політичними мотивами, фінансовий бік справи відпадав автоматично.

Отже, теоретично липнева постанова 1861 р., шляхом привабливого матеріального заохочення освітян, передбачала посилити вивчення та творче засвоєння ними передового іноземного досвіду, що означало практичне їхнє прилучення до науково-технічного прогресу провідних країн світу. Незважаючи на половинчасті заходи, загалом у вираші мали бути обидві сторони: і державна влада, і вчені. На наш погляд, згадана постанова дещо зменшила напругу у взаємовідносинах названих сторін, зокрема, завдяки тому, що на допомогу державній скарбниці щодо матеріального забезпечення руху зближення освітян із науковими спільнотами Заходу прийшов приватний інтерес. Адже верховна влада заохочувала самофінансування їхньої наукової діяльності.

В 1871 р. російський імператор Олександр II (1855–1881) затвердив з цього приводу ще одне розпорядження, що стало логічним продовженням законів 1857, 1861, 1863 рр. В ньому підтверджувалися права «приватних» ентузіастів. Уточнення стосувалося, переважно, обов'язків професорських стипендіатів. Встановлений ліміт у розмірі 3-х років, не в залежності від терміну перебування за кордоном, зараховувався до загального трудового стажу за умови відпрацювання стипендіатами у вищому навчальному закладі не менше 6-ти років [3, с.148], тобто на кожний 1 рік із ліміту припадало 2 роки для обов'язкового відпрацювання. Це правило було підтверджене в 1896 р. для вищих спеціальних навчальних закладів [4, с.155]. Результатом цих актів стало часткове вирівнювання у фінансовому забезпеченні дослідників. Позаяк і далі ріст інтелектуального потенціалу країни продовжував залежати від імперської політики економії в сфері освіти та науки.

Справді, не слід переоцінювати липневу постанову 1861 р. й наступні законодавчі акти щодо належного фінансування наукових пошуків освітян, бо радикально ситуація не змінилася. Про що свідчить виступ фізіолога та гігієніста Генріха Гойєра (1834 – 1907) у 1876 р. на V з'їзді російських природознавців і лікарів (Варшава): «Необхідно поставити природознавців [це стосувалося і дослідників з інших наукових напрямків. – Авт.] у таке становище, щоб турботи про насущний хліб не відбирали в них всього часу, необхідного хоча б і для скромних внесків у скарбницю науки» [1, с.45]. Тож не дивно, що за певних обставин для деяких вчених наукові відрадженьня були чи не єдиним варіантом у проведенні продуктивних досліджень у царині науки і техніки.

Список використаних джерел

1. Бастракова М.С. *Филантропическая поддержка науки в России во второй половине XIX в.* / М.С. Бастракова // *Вопросы истории естествознания и техники.* – М.: Наука, 2012. – № 1. – С. 41 – 66.
2. *Сборник постановлений по Министерству народного просвещения.* – СПб.: В тип. Имп. АН, 1865. – Т. 3: *Царствование императора Александра II. 1855 – 1864.* – 1434, 140, 42 с. 3. *Сборник постановлений по Министерству народного просвещения.* – СПб.: Тип. В. С. Балашева, 1871. – Т. 5: *Царствование Императора Александра II. 1871 – 1873.* – 2257, 53, 30, 30 с. 4. *Сборник постановлений по Министерству народного просвещения.* – СПб.: Тип. Т-ва «Общ-я польза», 1900. – Т. 14: *Царствование государя императора Николая II. 1896 год.* – 1514, 40 с. 5. Степаненко Г.В. *Шкільна діяльність православного духовництва Правобережної України та процес підготовки Парафіяльної й Освітньої реформ 1864 р.* / Г.В. Степаненко // *Проблеми історії України XIX – початку XX ст.* – К.: Ін-т іст. України НАН України, 2012. – Вип. 20. – С. 265 – 279.

Н. Г. Мосюкова

ХРИСТІЯНСЬКІ ЦЕРКВИ В УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ НА ПОЧАТКУ ХХІ СТ.: ПЕРСПЕКТИВИ ДІЯЛЬНОСТІ

З II половини 80-их років ХХ ст. в УРСР відбувались не тільки процеси демократизації суспільства, активізації національного руху, а і відродження релігійного життя. В квітні 1991 р. був прийнятий Закон «Про свободу совісті та релігійні організації». Він вигідно відрізнявся від релігійного законодавства СРСР положеннями про невтручання держави в діяльність релігійних організацій, надання їм переважного права на отримання культових будівель, звільнення від оподаткування їх доходів і т. ін. [1, ст.5,8,17,18]. Це не означає, що даний закон є досконалим і не потребує доопрацювання. Доцільним буде вивчення досвіду європейських держав.

В сучасній Україні відношення держави до релігії і Церкви у порівнянні з СРСР суттєво змінилося, соціологічні дослідження стверджують, що «загальнонаціональна українська паства збільшилася на 13% за десять останніх років і 75% населення нашої країни вважає себе віруючими» [4, с.40]. При цьому «лише 15,7% співвітчизників із тих, які називають себе віруючими, відвідують церкву не менше, ніж один раз на тиждень» [4, с.43].

Отже, більша частина українців, які відносять себе до віруючих людей, вважають, що до Церкви можна не ходити, а достатньо буде іноді почитати Біблію і не робити поганих вчинків (з людської точки зору). Але хіба здатна людина сама розібратися у спокусах цього світу? Ні, особливо після десятиліть безвір'я, знищення релігійних традицій, в умовах відсутності в суспільстві релігійної культури. Немоżliво після десятиліть використання більшовиками проти Церкви занадто потужних методів боротьби «вилікувати» душі людей за допомогою поверхневих засобів. А «радикальне лікування» можливе тільки в Церкві. Тільки в Церкві є Таїнство Причастя, без якого спасіння неможливо, бо Ісус сказав: «Хто тіло моє їсть і кров мою п'є, той живе життям вічним, і я воскресну його останнього дня» [3, Ін.6,54].

Про рівень релігійної культури, відношення значної частини населення і влади до релігійних свят, деякі з яких в незалежній Україні стали державними, красномовно говорить зміст програми телепередач на ці дні. Так, вивчення телевізійної програми на Великдень у 2011 р. не дає можливості розпізнати характер свята – всі канали транслюють світські програми за дуже рідким виключенням: «Сходження благодатного вогню» на «Інтері», «Святкове Великодне Богослужіння» на «Дніпропетровському державному», документальний фільм «Н2О. Великодній дослід», художній фільм «День,

коли помер Христос» на каналі «1+1» та «Пасхальне Богослужіння» і «Великодні привітання Папи Римського Бенедикта XVI» на «Першому національному». І це за 2 дні – Велику Суботу і Велику Неділю! Здається, гірше бути не може? Може. На Трійцю – жодної релігійної програми, крім щонедільних постійних і жодного фільма на тему релігії. Різдвяна телепрограма 2013 р. відрізняється хіба що більшою кількістю кінофільмів на різдвяну тематику, як то: мелодрами «Все, що я хотів на Різдво», «Пережити Різдво» на «Інтері», «4 Різдва» на «Новому каналі», фентезійна комедія «Різдвяна пригода» на «1+1», комедія «Різдвяні пригоди Бетховена» на телеканалі «Україна», а також концерт «Різдвяні зустрічі Алли Пугачової», який транслював «Інтер». Зрозуміло, що ці програми не пояснюють глибокої суті Різдва, їх поєднує лише час, в який відбувалися ті чи інші події. Приємним виключенням з цього «казково-поверхневого» сприйняття свята були Перший національний канал, який транслював Різдвяні Богослужіння, документальний фільм «Різдво», а також канал «НТН», який значну частину свого ефірного часу в передріздвяні дні присвятив фільмам, поставленим за біблійними сюжетами – «Створення світу», «Марія з Назарету», «Вифлеська зірка» та ін. Для порівняння поцікавилася програмою телевізійних передач на інше державне свято, до якого я особисто ставлюся з великою повагою – День Перемоги (9 травня). Ситуація зовсім інша: майже всі українські телеканали транслювали фільми і передачі, присвячені Дню Перемоги, а деякі присвятили означеній тематиці весь ефірний час 9 травня [2].

На жаль, засоби масової інформації транслюють не тільки такі передачі, які висвітлюють минуле і сьогодення нашої країни, а і ті, в яких спостерігаємо пропагування жорстокості, насильства, збагачення і задоволення в будь-який спосіб. Таку «їжу» люди споживають щоденно, Церква ж не має адекватних можливостей протистояти цьому. Держава не повинна ігнорувати Церкву, яка має «найвищий рівень довіри серед усіх соціальних інституцій – 72,5% (станом на 2010 рік)» [5, с. 289]. В означених умовах не є достатнім надання їй лише «права на життя», а іноді виживання. Отже, держава позбавляє людину можливості протистояти проблемам і викликам сьогодення, вихід з яких пропонує Церква. Україна не повинна приховувати своєї християнської ідентичності, бо саме християнство, на нашу думку, здатне об'єднати нашу країну.

В умовах, коли відбувається занепад духовних цінностей, необхідно (як мінімум) запровадити в Україні вивчення основ релігії (християнської етики) в школі хоча б на факультативних засадах, покращити якість викладання релігієзнавчих дисциплін у ВНЗ.

Таким чином, доречним є реформування релігійного законодавства України з урахуванням європейського досвіду побудови моделі державно-релігійних відносин. Складовою програм виходу із криз будь-якого характеру повинно бути пропагування духовних цінностей в суспільстві, важливою частиною якого є налагодження якісного викладання в школах усіх рівнів релігієзнавчих дисциплін.

Список використаних джерел

1. Закон УРСР «Про свободу совісті та релігійні організації» // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. - №25. – с. 283. 2. Програма телепередач // Теленеделя. – 2011. – 23 апреля, 24 апреля, 4 мая, 9 мая, 12 июня; 2013. – 6 января, 7 января. 3. Святе Письмо Старого та Нового Завіту. – Місіонер, 2007. – 1480 с. 4. Тьмків К. Территория Бога // Корреспондент. – 2011. – 29 апреля. – с. 40 – 43. 5. Филипович Л. Церква і українське суспільство (двадцятирічні підсумки порозуміння) / Історія релігії в Україні. Науковий щорічник. Книга II. – Львів: Логос, 2012. – с. 288 – 292.

А. В. Бровко

ДОКУМЕНТ ОСОБИСТОГО ПОХОДЖЕННЯ ЯК ДЖЕРЕЛО ВИВЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ ГЕЛЬСІНСЬКОЇ ГРУПИ

Особистий документ набуває особливого категоріального значення як свідчення набутого суб'єктом досвіду й відкриває, кажучи словами Р. Ніча, «перед- і позакогнітивне знання», «яке охоплює не тільки сферу ідеї, розуміння і самосвідомості, а насамперед простір емоцій, нейнтелектуальних переживань та чуттєвих навичок (передусім це питання візуальності, образних уявлень), і яке завжди зосереджене довкола конкретного, особистого, одиничного» [6, с.25]. Сучасні вчені наголошують на мож-

ливості (і навіть необхідності) при дослідженні спільних наукових проблем залучати спільні методологічні підходи. Наприклад, Е. Доманська пише: «Протягом останніх кількох десятиріч історія як дисципліна, що виробляє обов'язкове знання, була об'єктом критики збоку дослідників, які репрезентують авангардні напрямки сучасної гуманітаристики (конструктивізм, деконструкція, текстуалізм, наративізм, новий історизм). Ця критика була спрямована, зокрема, проти класичної концепції істини, об'єктивності історичного знання та «прозорого» розуміння джерела» [3, с. 14]. Отже, у сучасних гуманітарних науках джерелознавча проблема є однією з домінуючих. Актуальністю відзначається системне дослідження документів особистого походження як джерел вивчення опозиційного руху в Україні.

Типологія історичних джерел формувалася поступово. Лише з 80-х рр. ХХ ст. джерельна база почала розглядатися остаточно як система, сукупність комплексу джерел, яка включає їх різні види та різновиди. В.Воронов зазначає, що прийнято вирізняти різні рівні джерельної бази [2, с. 9]. Відповідно до розвитку сучасної науки типологізація джерел залишає простір для розширення чинних моделей (типів). Ми орієнтуємося на типологічні характеристики, узагальнені в роботах Т. Мосолкіної та Н. Ніколаєвої, які відокремлюють законодавчі джерела, документальні, наративні, публіцистику, періодичну пресу, епістолярну й мемуарну літературу, твори художньої літератури як історичне джерело, усні джерела [5].

Документи особового походження – це документи, що утворилися впродовж життя, наукової, творчої, службової, громадської та іншої діяльності фізичної особи (сім'ї, роду), а також ті, що відклались у їхніх особистих архівах [8]. Термін «література особистого документу» уживають на позначення всього масиву автобіографічних текстів у розмаїтті їхніх генологічних модифікацій [12, с. 400]. Ним окреслюють мемуарні, щоденникові, епістолярні записи, що стосуються власного життя особистості й подають сприйняття історичних подій.

Метою цієї статті актуалізація проблеми вивчення документів особистого походження як одного з джерел дослідження опозиційного руху в Україні 60 – 80-х рр. ХХ ст. Об'єктом наукової реценсії обрано спогади і листи, пов'язані з діяльністю керівника-засновника Української Гельсінської Групи М. Руденка.

Микола Данилович Руденко – правозахисник, громадський діяч, філософ, митець. Погляди та діяльність філософа й правозахисника були об'єктом дослідницького інтересу П.Григоренка, А.Караса, О.Михайлюти, В.Шевчука та ін. Особливостям опозиційного руху в Україні у другій половині ХХ ст. та ролі в ньому Української Гельсінської Групи присвячено роботи істориків Л.Алексєєвої, Г.Касьянова, Ю.Курносова, Ю.Зайцева, І.Кривдіної, В.Овсієнка та ін.

Колишній радянський дисидент і український правозахисник В.Овсієнко згадує: «У вересні 1976 року прийшов Микола Руденко з дружиною з пропозицією створити відповідну групу. Оксана Яківна мала сумніви, але Руденко казав, що група діятиме у відповідності до заключного акту Гельсінки, який прирівнювався до національного законодавства, тобто на цілком законних підставах. У Миколи Руденка справді були певні ілюзії, хоча Оксана Мешко вже тоді казала, що будемо ми всі переслідуватися й сидіти у в'язницях. Але все ж таки погодилася, бо просто сказала: «Я так далі все одно жити не можу і не хочу!» [7]. Репресії проти правозахисників почалися майже одночасно з заснуванням Групи. Так, після постанови від 20 січня 1977 р. «Про заходи для припинення злочинної діяльності Орлова, Гінзбурга, Руденка, Венцлова» 5 лютого 1977 р. М. Руденка заарештували. Г. Алтунян, розповідаючи про ці події, підкреслює, що важко передати, з якою ненавистю накинулася на цих людей брежнєвсько-сусловська команда. Проте було б помилково вважати, що репресії на Україні були спрямовані лише проти членів УГГ [1, с. 12 –13]. Ось як згадує ці події М. Руденко: «І ось нарешті тюремний воронок везе мене з Донецька в Дружківку – суд має відбутися саме там, у райцентрі, до якого належить хуторець, де мешкав Олекса Тихий. Оце, власне, і є процесуальна підстава, щоб судити мене в Донбасі.

Зал був порівняно невеликий. Тепер у ньому сиділи не лише ті, хто пройшов відповідну режисуру – там були знайомі й рідні обличчя. Раїса сиділа серед задніх – я потім довідаюся, що їй вдалося пронести магнітофон, вона вдало запише кілька днів суду, талановито обробить магнітофонні записи й стане авторкою репортажу, який сло-

во в слово передаватимуть три найвідоміші радіостанції світу – «Голос Америки», «Свобода» й Бі-Бі-Сі. То буде чи не найліпший із репортажів, що відтворювали судові процеси над дисидентами <...>. Треба описати декорацію, якою оздобив себе суд. Над головами судді й народних засідателів були змонтовані дві довгі полиці, на котрих стояли всі оті 49 товстих томів нашої судової справи. Це виглядало ефектно й просто кричало в простір: «Погляньте, з якою ґрунтовністю попрацювало слідство! То чи є у вас підстави сумніватися в ретельності й об'єктивності?» А на столі перед членами суду лежала німецька гвинтівка періоду Другої світової війни, ретельно вичищена й змазана. Гебісти знайшли її в соломі, якою була вкрита хата Олексиної матері ще від воєнних часів. Шукали документи Групи, але випадково намацали рушницю – й відразу ж сфабрикували звинувачення в терористичних намірах. Воно розсипалося відразу ж після виступу матері та близьких сусідів, котрі знали Олексиного старшого брата. Він із тієї рушниці пострілював німцям у спину, коли ті відступали. Відтак його взяли в радянське військо, з якого він уже не повернувся додому. Ідучи на фронт, брат ретельно вичистив і змазав німецьку рушницю, загорнув у ганчірки й сховав у стріху. Звичайно, він нічого не сказав про це ні матері, ні меншому братові. Так і пролежала трофейна гвинтівка тридцять чотири роки в материнській стрісі, аби лягти речовим доказом на стіл Донецького обласного суду. Вона мала свідчити, що Українська група сприяння виконанню Гельсінських угод насправді є не правозахисною, а терористичною організацією. І цілком можливо, що вибух у московському метро, де було чимало вбитих та поранених – також справа їхніх рук. Все це, можна сказати, підтексти – і треба визнати, що виготовлені вони були майстерно. Народних засідателів також можна віднести до декоративного комплексу, оскільки вони виконували роль мовчазних каріатид, що підпирали радянське судочинство. Це діялося так усюди і наш суд не становив винятку» [10]. Звернімося до останнього слова М.Руденка на суді: «Сьогодні перед судом стоїть Слово. Пригадуєте? Спочатку було Слово, і Слово було у Бога, і слово було Бог. Усе через нього сталося і без Нього ніщо не сталося, що сталося. Так починається Євангеліє від Йоана. Якби ми не заперечували ідеалізму ... Слово знайшло себе в людині, в Логосі... Це знання Всесвіту про самого себе. Звідси виходить, що вам доводиться судити Всесвіт за те, що він Словом оселився в Людині. Всесвіт не знає меж. Слово мусить вільно проходити через границі сердець, а державна інформація, яка не вийшла з голови, самознищується ... Для оцінки суспільства, чи прогресивне воно, чи регресивне, потрібна свобода Слова... Ви судите не мене, ви судите Слово... Ви судите Всесвіт за те, що він не такий, яким його хочуть бачити в КДБ» [9,с.45].

Л.Лук'яненко в листі до В.Стуса ділиться своїми враженнями від судового процесу над М.Руденком та О.Тихим: «Я довідався, що Тихого засудили на 10 років ув'язнення і 5 заслання, а Руденка на 7 років ув'язнення і 5 заслання. Жахливо! За що?!! Як несправедливо!» [4,с.69]. М.Руденка відправили до мордовського табору за адресою: станція Потьма, учр. ЖХ-385/19-3. У листопаді 1977 року його знову привезли до Києва, запропонували засудити діяльність Групи, покаятися в обмін на звільнення. Діач правозахисного руху П.Григоренко залишив свідчення, що кожного дня до Миколи Даниловича приводили синів, а вони благали його: «Покайся, а то погано буде й тобі, й нам». Навіть розповсюджували плітки, що Руденко зламався [11,с.616–617].

Отже, мемуаристика й епісполарій учасників Української Гельсінської Групи є одним із важливих джерел дослідження опозиційного руху в Україні. Означена проблема окреслює подальші перспективи наукової роботи, пов'язані з системним вивченням документів особистого походження.

Список використаних джерел

1. Алтунян Г. Понад мукою тюремних літ / Генріх Алтунян // *Прапор*. – 1990. – №11. – С. 12 – 15.
2. Воронов В.І. *Джерелознавство історії України* : Курс лекцій / В. І. Воронов. – Д. : Вид-во Дніпропетр. ун-ту, 2003. – 336 с.
3. Доманська Е. *Історія та сучасна гуманітаристика: дослідження з теорії знання про минуле* / Ева Доманська; [перекл. з польськ. та англ. В. Склокін / ред. В. Склокін і С. Троян]. – К. : Ніка-Центр, 2012. – 264 с.
4. Лук'яненко Л. Лист до В. Стуса від 9 липня 1977 року / Левко Лук'яненко // *Інформаційний бюлетень УГГ* / [Упор. О. Зінкевич]. – Торонто. – 1978. № 1 – 2. – С. 69.
5. Мосолкіна Т. *Курс лекцій по источниковедению новой и новейшей истории* : Учебн. по-

соб. для студентов исторического факультета / Т. Мосолкина, Н. Николаева. – Саратов : Изд-во Сарат. ун-та. – 92 с. 6. Нич Р. Антропология литературы. Культурна теорія літератури. Поетика досвіду / Ришард Нич. – Л. : Центр гуманітар. дослідж. ; К. : Смолоскип, 2007. – 64 с. 7. Овсієнко В. «Комуністи взагалі не визнають існування українського народу...» : Інтер'ю для Української Служби Бі-Бі-Сі / Василь Овсієнко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.aratta-ukraine.com/text_ua.php?id=455. 8. Робота з документами особового походження : Метод. посібн. / [авт.-укл.: Л. О. Драгомірова І. М. Маза, З. О. Сендик, К. Т. Селівєрстова, Н. М. Христова] / Держ. комітет архівів України ; Укр. наук.-дослідний ін-т архівної справи та документознавства. – К., 2009. – 284 с. 9. Руденко М. Останнє слово на суді 1 липня 1977 року / Микола Руденко // Слово і час. – 2000. – № 2. – С. 45–46. 10. Руденко М. Найбільше диво – життя: Спогади. – К. ; Едмонтон ; Торонто / Канад. Ін-т укр. студій. – Вид-во : ТАКСОН, 1998. – 558 с. 11. Українська Гельсінкська Група: 1978–1982: Документи і матеріали. – Торонто : Укр. вид-во «Смолоскип» ім. В. Симоненка, 1983. – 988 с. 12. Чермінська М. Автобіографічний трикутник. Свідчення, сповідь і виклик / Малгожата Чермінська // Теорія літератури в Польщі. Антологія текстів. Друга половина ХХ – початок ХХІ ст. / [упоряд. Б. Бакули ; за заг. ред. В. Моренця ; пер. з польськ. С. Яковенка]. – К. : Видавн. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. – С. 397–428.

Є. Б. Алиева

ФИЗКУЛЬТУРНО-МАССОВАЯ РАБОТА С НАСЕЛЕНИЕМ СССР В ПЕРИОД ПРЕДВОЕННЫХ ПЯТИЛЕТОК

Подрастающее молодое поколение, к сожалению, не может похвастаться отменным здоровьем и хорошей физической формой, что в будущем может привести к плачевным результатам для всего общества. Физическая же культура, именно «культура», то есть готовность человека нести ответственность за свое самочувствие сможет спасти эту ситуацию, потому что, как известно, лучше своевременно предупредить болезнь, чем потом бороться за выздоровление.

В историографии исследуемой проблемы следует выделить три традиционные этапа: первый охватывает период конца 1920-х – середину 1950-х гг., второй – конец 50-х – первую половину 80-х гг. ХХ века, третий, современный этап, начинается с 1985 года. Проблема физкультурно – массовой работы среди гражданского населения привлекала внимание многих ученых, прежде всего советского периода [1-4;9-11;13-14], исследования которых имели яркую идеологическую окраску и презентовали только достижения советской власти в этой области. После апрельского пленума ЦК КПСС 1985 г. на новом уровне начали разрабатываться проблемы оборонно-массовой работы в СССР и УССР в годы довоенных пятилеток [5;18]. На этом историографическом этапе выходят исследования, имеющие своим объектом изучения регион именно украинского Донбасса [13;17]. На региональном уровне проблему спортивного движения Донбасса в период с 1917-1930 гг подробно охарактеризовал в своих исследованиях А.Н. Гальченко [6-8].

Целью данного исследования является анализ вышеупомянутой проблемы в целом по стране и в пределах региона Донбасс, определение основных черт государственной политики относительно физического воспитания и спортивно – массовой работы и оценка качества воплощения их в жизнь местной властью.

«Система физического воспитания» - понятие сложное и многоступенчатое. Но все эти ступени объединяются в одно общее понятие национальной или государственной системы. Такая целостная система сложилась и в советском государстве.

Основоположники научного коммунизма К. Маркс и Ф. Энгельс указывали, что сочетание умственной образования с физическим воспитанием и производительным трудом дает хорошие результаты в деле всестороннего воспитания личности. В. И. Ленин в своих трудах развил марксистские идеи о воспитании [15;16]. Во время своих выступлений он не раз говорил о важной роли физического воспитания в коммунистическом воспитании советской молодежи, о необходимости тесной связи физического воспитания с политическим, коммунистическим и нравственным воспитанием.

Наследуя идеи В.И. Ленина, советская власть в процессе физического воспитания пыталась решить три уровня задач:

1. Задачи непосредственно физического воспитания, как одного из главных факторов физического развития и оздоровления людей; 2. Опосредованные задачи физического воспитания, связанные с другими сторонами коммунистического воспитания;

3. Общественно – политические задачи, которые решались в процессе физического воспитания на практике (третий круг задач);

Государственные органы проявляли себя в сфере физкультурного воспитания населения самым активным образом: например, в 1925 г. [18, с.77], когда решался вопрос о том, какой должна быть советская физическая культура и какое место она должна занимать в жизни новообразованного государства, Центральный Комитет Коммунистической партии специальным постановлением определил его с полной ясностью. То же было и в 1929 г. [18, с.82], когда решался вопрос о формах руководства физкультурным движением. Партия влияла на повседневную деятельность физкультурных организаций и учреждений, на физическое воспитание в учебных заведениях, физическую подготовку в Вооруженных Силах страны. Особенно важное значение имела работа низовых партийных организаций на предприятиях, а также районных и областных комитетов партии. Большую часть работы они вели через комсомольские, профсоюзные и другие общественные организации, а также через советские учреждения. Коммунистическая партия активно проявляла себя в физкультурном воспитании молодежи посредством образовательных учреждений. Впервые физическое воспитание было введено в учебные планы рабфаков и некоторых педагогических, медицинских, сельскохозяйственных и технических институтов страны в сентябре 1926 г. [5, с.105]. В июле 1929 СНК РСФСР принял постановление о введении занятий по физическому воспитанию в качестве обязательного учебного предмета в учебные планы всех вузов.

В свободное от работы и учебы время молодежь охотно занималась физическими упражнениями, тренировалась в различных самостоятельных спортивных кружках. Комсомольские организации и профсоюзные комитеты всячески способствовали созданию физкультурных кружков и ячеек на предприятиях, учреждениях и в учебных заведениях. Комсомольцы – физкультурники положили начало спортивной дружбе молодежи города и села. Спортсмены выезжали в окрестные села, выступали с показательными гимнастическими упражнениями, организовывали первые соревнования с сельской молодежью, проводили беседы на спортивные темы. Кружки физической культуры существовали при отраслевых профсоюзах в Харькове, Киеве, Луганске, Екатеринославе (ныне Днепрпетровск), Одессе, Юзовке (ныне Донецк), Черкассах, Житомире, Чернигове, Полтаве, Тульчине, Виннице и других городах Советского Союза.

В 1931 г. в повседневную жизнь советского гражданина надолго вошла программа спортивной подготовки в общеобразовательных, профессиональных и спортивных организациях в СССР «Готов к труду и обороне». Принятая в 1931 г. программа состояла из 2 частей: «Будь готов к труду и обороне СССР» (БГТО) для школьников 1–8-х классов (4 возрастные ступени); ГТО для учащихся и населения старше 16 лет (3 ступени).

Проанализировав состояние физкультурной работы среди гражданского населения советского государства можно прийти к определенным выводам: период предвоенных пятилеток в нашей стране был периодом невиданных трансформаций во всех сферах жизни советских людей, народ горел энтузиазмом построить государство нового типа идеальным для каждого «классово сознательного гражданина», милитаризация страны в условиях сложной международной ситуации – все эти факторы и влияли на формирование государственной политики в сфере физкультуры и спорта. Население с удовольствием, в подавляющем большинстве, поддерживало инициативы власти, это был период взлета физкультурного движения в стране, активно создавались различные коллективы физкультуры по производственному принципу и спортивные комитеты, был внедрен Всесоюзный физкультурный комплекс «Готов к труду и обороне», но нужно признать и некоторые недостатки, которые, безусловно имели место, такие как: недостаточное финансирование низовых физкультурных организаций на местах, низкая материально – техническая база кружков, несколько формальное членство в некоторых кружках, нехватка квалифицированных физкультурников.

Список использованных источников

1. Артемов Ж.Л. *Некоторые вопросы военно-патриотической работы Коммунистической партии в довоенные годы. Труды ВПА им. В.И. Ленина. Вып. 61. – М.: 1968.* 2. *Борьба партии за завершение*

социалистической реконструкции народного хозяйства. Победа социализма в СССР. 1933 -1937 гг.// Сборник документов. - М.: Политиздат, 1961. 3.Бочин Н. Всеобщее добровольное общество содействия армии, авиации и флоту (ДОСААФ СССР). -М.: Изд-во ДОСААФ СССР, 1953. 4.Васютин Ю.С. Военно-патриотическое воспитание: теория, опыт. - М.: Мысль, 1984. 5.Военно-патриотическое воспитание молодежи: проблемы и опыт [Сборник] // Сост. Ю.И. Дерюгин.- М.: Патриот, 1991.- 231 с. 6.Гальченко О.М. Фізкультурно-спортивний рух у Донбасі (1917-1930 рр.): автореф. дис... канд. ист. наук: 07:00:02. - Донецьк, 2008.- 18 с. 7.Гальченко О.М. Стан процесу фізичного розвитку дітей Донбасу та його місце в діяльності органів влади (початок 20-х років ХХ століття) // Історичні і політологічні дослідження / Гол. ред. П.В. Добров. – Донецьк: Вид-во Дон-НУ, 2004. – №3 (21). – С.119-125. 8.Гальченко О.М. Роль органів Всевобучу у розгортанні фізкультурно-спортивного руху в Донбасі в перші радянські роки (1918-1923) // Історичні і політологічні дослідження / Гол. ред. П.В. Добров. – Донецьк: Вид-во ДонНУ, 2004. – №4 (22). – С.66-72. 9.Глуховский С. Массовая оборонная работа профсоюзов. - М.:Профиздат, 1941. 10. Еицин Д., Цейтлин Л. Физкультура на новом пути и задачи комсомола. - М.: Мол. гвардия, 1930. 11.История физической культуры и спорта / Под общ. ред. Столбова В.В. -М.: Изд-во «Физкультура и спорт», 1969. 12.Калинов В.В. Деятельность Московской городской партийной организации по усилению оборонно-массовой работы среди трудящихся в годы второй пятилетки. -М.: Изд-во МГУ им. М.В. Ломоносова, 1988. 13.Качура Б.П. Заветам отцов верны: Об опыте военно-патриотической работы партийных и общественных организаций Донецкой области.- М.: Изд-во ДОСААФ, 1983.-103 с. 14.Ковалев И.Я. Комсомол и оборона Родины: 1921-1941.- К.: Вища школа,1975.- 132 с. 15. Ленин В.И. Военная программа пролетарской революции // Поли. собр. соч. Т. 30. С. 131 -143. 16.Ленин В.И. Грозящая катастрофа и как с ней бороться // Поли. Собр. Соч. Т. 34. С. 151 - 159. 17.Приумножить славные традиции : Из опыта работы спортивно-технического комитета ДОСААФ шахты «Кочезарка».- Донецк: Облтизографиздат, 1985 с. 18.Стефановский Г.А. Эстафета поколений.- М.: Изд-во ДОСААФ СССР, 1998.- 94 с.

В. М.Гамалія, С. П.Руда

ВИВЧЕННЯ ЖИВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ СТУДЕНТАМИ-НАТУРАЛІСТАМИ КИЇВСЬКОГО ПОЛІТЕХНІЧНОГО ІНСТИТУТУ

Помітну роль у становленні вітчизняної вищої освіти відіграв Київський політехнічний інститут – один з перших вищих навчальних закладів України, який на початку свого існування складався з чотирьох відділень (факультетів): інженерного, механічного, хімічного та агрономічного. По суті така структура відповідала сполученню трьох навчальних установ вищого рівня: технологічного інституту, інституту інженерів шляхів сполучення та сільськогосподарського інституту [6].

Студентські гуртки були організовані на початку 90-х років XIX століття на всіх відділеннях Київської політехніки: хімічний, механічний з секцією повітроплавства, інженерний, агрономічний. Ініціаторами створення гуртків виступали студенти, які вважали, що програмний курс не дає їм достатніх знань з найновіших дисциплін та потрібної інформації щодо науково-технічних досягнень [5]. В 1905 році невгамовні природознавці (і серед них О.Яната) заснували ще й «Гурток натуралістів при Київському політехнічному інституті» під головуванням відомого ботаніка Г.Ф.Арнольда, а в 1910 році вони визнали за необхідне організувати при цьому гуртку «Комісію регіональних досліджень» та «Термінологічну комісію». Перша комісія поставила собі за мету всебічне вивчення рідного краю, а саме «...зібрати якомога повний матеріал з української флори і фауни, життя їх у зв'язку з метеорологічними і ґрунтовими умовами; матеріал з сумісного життя людини, тварин і рослин» [3,с.7]. Результатом роботи мали стати солідні колекції, необхідні для подальшої систематизації, які б зосереджувались в одній установі – Київському політехнічному інституті. Констатуючи, що природа краю вивчена недостатньо, комісія вважала за необхідне звернути особливу увагу на дослідження складу рослинності, ґрунтів, ентомологію шкідників поля і лісу, тобто на фактори, пов'язані з актуальними питаннями сільськогосподарства – основи добробуту українського народу. В першу чергу було заплановано розгорнути наукові спостереження в Києві та його околицях, а також у Київській, Полтавській та Чернігівській губерніях. В подальшому передбачалося розширити ареал досліджень по всій Україні.

Головою регіональної комісії було обрано Г.Арнольда, її членами стали С.Шнеє,

В. Заленський, К. Слегфогт, Ф. Левченко, М. Добровольський, О. Яната, секретарем – І. Щоголів. До складу комісії увійшли ботаніки, зоологи, геологи, ґрунтознавці, метеорологи. Для вирішення поставлених завдань їм конче необхідна була допомога всіх бажаних з різних куточків України. Особливо цінною мала бути участь в роботі Комісії сільської інтелігенції: вчителів, земських діячів, зокрема з деяких спеціальних питань української етнографії та термінології.

Поглибленою розробкою питань термінології займалася «Термінологічна комісія» (голова С. Веселовський, секретар І. Щоголів), члени якої збирали і систематизували українську термінологію з чистого і прикладного природознавства. Починаючи свою роботу із збирання матеріалів переважно до сільськогосподарських наук, комісія виходила з того, що «не знаючи термінології, не можна ні науку вперед посувати, ні передати її здобутки народові».

Завдання гуртківців розпадалося на дві складові: 1) відбір та систематизація термінологічного матеріалу з друкованих джерел і 2) збір усного матеріалу – народних назв, які лишилися не занотованими. З народних назв і виразів комісію цікавили в першу чергу терміни з сільського господарства (ґрунт; сільськогосподарські роботи; машини, знаряддя і їх частини; шкідники сільського господарства і боротьба з ними), а також із різних галузей природознавства: ботаніки (про рослини та їх життя), зоології (про живих тварин), метеорології (про погоду), хімії, фізики і т.ін. Щодо великого практичного значення такої начебто цілком теоретичної роботи комісія не мала жодних сумнівів. Адже частка хліборобського виробництва в Україні досягала на той час 70%, проте велося господарство нерационально, і не тому, що селяни не хотіли робити як краще, а тому, що не знали, як треба це робити. В той час як «великоруський хлібороб, oprіч порад агронома рідною, зрозумілою мовою, має величезну популярну літературу по хліборобству (агрикультури), український хлібороб мусить мати діло в більшості з такими агрономами, що або вони його, або він їх до пуття не розуміє», – зазначали гуртківці [1, с.12]. Мало того, що вся українська популярна література з хліборобства налічує лише кільканадцять тоненьких книжечок з окремих питань, написані вони здібшого незрозумілою мовою. Адже деякі речі мають відмінні назви в різних регіонах, і треба так складати книжки, щоб народ міг їх зрозуміти і вірно використати. А щоб мати під руками всі ті назви, що народ вживає, треба їх спершу зібрати.

Проблеми термінологічної справи гуртківці поєднували з питанням шкільної освіти, маючи на увазі створення справжньої національної школи, яка б залучала громадян до свідомого національного життя, виводила їх на шлях світової цивілізації. Про це йшлося у «метелику», який випустила комісія ще в 1911 р., розпочинаючи свою роботу: «Хто б не звернувся до справ народної освіти, – зазначалося в цьому листку, – як він тільки залишить теоретичні міркування про право на власну школу, про те, якої школи саме нам треба, як тільки він прийде до реалізації тої школи в житті ... він ніяк не може уникнути тієї прозаїчної термінології... Ця потреба буде сама нагадувати про себе, вона буде шукати старих і прокладати нові стежки від наукових скарбів загальнолюдського знання до темного і убогого українського народу крізь ті штучні прірви, що їх намножили всякі перешкоди і заборони, поки не збудує над ними постійного мосту одностайної української термінології та номенклатури, опертої на незламних підвалинах народної освіти». Як згодом завважив М. Грушевський, тут одразу було викладено і принципи творення термінологічних систем – народна основа, примножена надбаннями європейської цивілізації.

14 листопада 1909 року, на четвертому році свого існування, «Гурток натуралістів при КПШ» вирішив видавати власний науковий орган: «Праці Гуртка натуралістів при КПШ», обравши видавничу комісію у складі Г. Ф. Арнольда, О. С. Шибалова та О. А. Янати. Невдовзі редакційна комісія дійшла думки про те, що це видання слід замінити науково-популярним періодичним журналом, який би обслуговував ті регіони України, що досліджуються членами гуртка натуралістів. Для заохочення кореспондентів та читачів майбутнього видання вважали за доцільне відкрити в ньому довідковий та кореспондентський відділи, а також друкувати його двома мовами – російською та українською.

Правління гуртка в засіданні 16-го березня 1910 року ухвалило пропозиції редак-

дійної комісії і зголосилося із запропонованою нею назвою журналу «Природа України». До редакційної комісії ввели ще трьох редакторів: Ю. І. Вагнера, В. Р. Заленського та О. В. Нечаєва.

Нарешті, у 1911 році, завдяки матеріальній підтримці Київського політехнічного інституту, розпочався випуск журналу, який, на думку редакційної комісії, викликав неабиякий інтерес в колах культурної спільноти, що «надає їй силу і енергію для продовження розпочатої справи, а також упевненість в тому, що розкидані по широкій території України дослідники – спеціалісти і любителі, а також всі ті, що цікавляться рідною природою і мають до неї близьке відношення, і всі особи, яким дорогі розвиток і зміцнення української культури, прийдуть їй на допомогу, бо така справа, як обслуговування настільки широкого регіону, можлива тільки завдяки спільним зусиллям всіх зацікавлених» [4, с. 5].

Серед матеріалів, вміщених на шпальтах журналу, певний інтерес складає досить об'ємна стаття студента політехніки В. Ковалю. Автор статті вважає, що питання популяризації сільськогосподарських знань в Україні нерозривно пов'язані з проблемами розвитку української наукової мови. Він зазначає, що справа розповсюдження відомостей з сільського господарства перебуває в Україні в непевному становищі, що відчувають всі місцеві агрономи, і цьому є дві причини. По-перше, ця справа не є виключно агрономічною, оскільки агрономічні знання не можна засвоїти без певного загально-природничого фундаменту, а, отже, без підвищення загальної освіти селянства. По-друге, поширення агрономічних знань на селі неможливе в разі нехтування українською мовою. Отже, «успіх агрономічної допомоги селянству, – пише В. Коваль, – безпосередньо зв'язаний з культурним рівнем і грамотністю народу. Грамотність се та основа, той фундамент, на якому єдино можна будувати дальший розвиток народу і котрий в найглибшій мірі спричиняється до успіху і агрономічної діяльності... Всі кращі російські та західноєвропейські педагоги: теоретики і практики, одноголосне стверджують, що народна мова – це та основа, на якій єдино можна будувати народний розвиток, бо тільки вживання народної мови в народній освіті знаходиться в гармонії з основним педагогічним правилом «йти поступово од відомого до невідомого» [2, с. 94-95]. Тільки тоді, вважає автор статті, коли агрономи, ця найближче поставлена до народу інтелігентна сила, стануть в своїй праці на національний ґрунт, їхня діяльність стане успішною, і перед народом відкриється єдино можливий шлях до культурного і економічного відродження. Отже, він повністю приєднується до загальної ідеї, закладеної у заклик гуртка натуралістів Київського політехнічного інституту до українського громадянства: «Майбутні агрономи, техніки й інженери прийшли до думки, що, не знаючи термінології, не можна ні науку вперед посувати, ні передати її здобутки народові».

На жаль, розпочата гуртківцями Київської політехніки важлива справа – видавництво журналу «Природа України» – невдовзі була припинена. В січні 1911 р. у вищих навчальних закладах Російської імперії спалахнули заворушення. Студенти Петербурзького університету на знак протесту проти свавілля властей, що скасували автономію вищої школи, закликали молодь до всеросійського страйку. Студенти всієї країни гаряче підтримали їх. Зокрема, намір приєднатися до страйкуючих висловила коаліційна рада Київського політехнічного інституту, розпочавши 29 січня 1911 р. страйк, який закінчився лише 8 квітня. Група провідних учених підтримала студентів, і сім відомих учених-професорів на знак протесту пішли з інституту. Міністерство торгівлі і промисловості звільнило з роботи трьох деканів, 17 професорам оголосили догану. Змінилося керівництво факультетів, і, відповідно, змінилося ставлення до «українофільської» діяльності гуртка. Журнал «Природа України», втративши адміністративну і фінансову підтримку, припинив існування.

Проте зусилля студентів не пропали марно, оскільки значна частина зібраних ними матеріалів згодом була використана членами українських наукових товариств і співробітниками Української академії наук при створенні термінологічних та номенклатурних словників.

Список використаних джерел

1. Від Термінологічної комісії // *Природа України. – 1911. – Вып.1. – С.11-13*; 2. Коваль В. Популяри-

зація сільсько-господарських відомостей на Україні / В. Коваль // Там само. – С.92-112; 3. От «Комиссии Областного Исследования» «Кружка натуралистов» при Киевском политехническом институте // Там само. – С. С. 7-10; 4. От редакции // Там само. – С. 3-5; 5. Степанович Е.П. Высшая специальная школа на Украине: Конец XIX – начало XX в. / Е. П. Степанович. – К.: Наукова думка, 1991. – 100 с; 6. Церовский В. Киевській политехнической институт Императора Александра II / В. Церовский. – К., 1898. – 39 с.

К. М. Гамалія

ПРОФЕСОР ХАРКІВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ В. П. БУЗЕСКУЛ – ДОСЛІДНИК АНТИЧНОГО СВІТУ

Харківський університет, перший університет на теренах України, уславився плеядою видатних вчених, серед яких були математик Т. Ф. Осиповський, хімік М. М. Бекетов, механік В. А. Стеклов, біохімік О. Я. Данилевський, філолог О. О. Потєбня, історик Д. І. Багалій. Відомим істориком був також В. П. Бузескул, один з тих небагатьох дослідників давнини, що мали фундаментальну історичну освіту.

Владислав Петрович Бузескул народився 24 лютого 1859 р. в селі Попівка Ізюмського повіту (нині Харківська область), у старовинній родині молдавського походження, родоначальник якої у 1731 р. розпочав військову службу в Росії, був учасником Бородінської битви і дослужився до полковника. Його син, батько Владислава, теж був військовим і у 1866 р. вийшов у відставку в чині підполковника. Їхнє родове гніздо знаходилося у Слов'яносербському повіті Катеринославської губернії, недалеко від Луганська. Тут, у садібі з великим садом, на березі річки Лугачика, проходило дитинство Владислава [7].

Вчитель, який готував Владислава до гімназії, подарував йому книгу про Суворова, чим викликав у свого учня інтерес до історії, що супроводжував останнього впродовж усього його наступного життя. У 1868 р. В. Бузескул вступив до 2-ої Харківської гімназії, в якій в різний час навчалися майбутні вчені І. І. Мечников та В. В. Заленський. У 1876 р. Під час навчання його інтерес до історії посилювався, і, закінчивши з золотою медаллю гімназію, він вступив до історичного відділення історико-філософського факультету Харківського університету. Його перша наукова праця («Про захоплення Галича Мстиславом Удалим»), написана у 1879 р., ще до закінчення університету, отримала золоту медаль, а згодом була опублікована в Журналі народної освіти [2].

У 1980 р. В.П.Бузескул був залишений при університеті для підготовки до професорського звання, але через відсутність вакантної посади мусив заробляти собі на життя, викладаючи історію у приватних жіночих гімназіях. У 1885 р. він склав магістерський іспит і почав проводити заняття у Харківському університеті як приват-доцент кафедри загальної історії, читаючи спецкурси з західної історії XVI-XV ст. та з нової історіографії. Коли ж у 1886 р. професор кафедри М.Н.Петров вийшов у відставку, до В.П.Багалія перейшли курси грецької та нової історії, згодом йому було доручено читати також історію Сходу. Його науковий пошук зосередився у той час на історії давньої Греції, що передумовило тематику магістерської та докторської дисертацій.

У магістерській дисертації «Перикл. Історико-критичний етюд» (1889) [3] В. П. Бузескул розкрив значення цієї особистості у становленні афінської демократії, а також проаналізував твори Фукидіда, автора найважливіших джерел цієї епохи. Деякі представники тогочасної історичної науки звинувачували Фукидіда у недостатньому розумінні історичного процесу, а Перикла – у катастрофі, якої зазнали Афіни в результаті Пелопонескої війни. В. П. Бузескул переконливо спростував ці звинувачення, детально розглянувши питання щодо достовірності історіографії Фукидіда та справжньої ролі Перикла, при якому, як доводили результати дослідження, афінська демократія досягла свого найвищого розквіту. У жовтні 1889 р. В. П. Бузескул захистив магістерську дисертацію і у квітні 1890 р. отримав посаду екстраординарного професора кафедри загальної історії Харківського університету.

Продовжуючи розробку тієї ж тематики, він пише докторську дисертацію на тему «Афінська політія» Арістотеля як джерело для історії державного устрою Афін до

кінця V століття» [5]. Стимулом для обрання цієї теми стала цікава знахідка: на початку 1891 р. серед давніх папірусів, що зберігалися у Британському музеї, виявили трактат Аристотеля, що склав частину його безнадійно втраченого твору «Політія». На основі нових даних В. П. Бузескул прослідкував в контексті соціальної історії народження і розвиток найбільш довершеної з політичних форм античного світу – афінської демократії, яка вперше в історії людства прагнула здійснити ідеал свободи та законності, вперше висунула ідеал гуманності. Після захисту дисертації, що відбувся у Харківському університеті 14 травня 1895 р., В. П. Бузескул отримав посаду ординарного професора.

Лекції професора Бузескула, за відгуками слухачів, були «чудові за викладенням, глибокі за змістом і наповнені суворою об'єктивністю». Окремі лекції курсу історії Греції друкувалися у вигляді додатків до «Записок Імператорського Харківського університету», а у 1903 р. вони вийшли як окреме видання під загальною назвою «Вступ до історії Греції» [6]. Впродовж наступних років ця праця перевидавалася п'ять разів, у 1909 р. на чеській мові. В 1907 р. вона отримала академічну премію імені графа Д. А. Толстого і довгий час залишалася найкращим нарисом у вітчизняній та західноєвропейській літературі за повнотою розробки грецької історії. Високу оцінку отримала вона у російській, німецькій, французькій, англійській, чеській та болгарській науковій пресі.

Весь творчий шлях В. П. Бузескула пов'язаний з Харковом, з його університетом та іншими науковими підрозділами. Він читав лекції слухачкам історико-філологічного факультету Вищих жіночих курсів, викладав історію на педагогічних курсах при Харківському університеті, виступав на науково-популярних читаннях. Коли у 1911 р. професора Бузескула запросили працювати в Москві, він відмовився і залишився в Харкові. У 1910 р. він став членом-кореспондентом Санкт-Петербурзької академії наук, а у 1922 р. – дійсним членом АН СРСР; у 1925 р. – академіком Всеукраїнської академії наук. В роки трансформації Харківського університету у Харківський інститут народної освіти він продовжував працювати у цьому закладі. Коли у 1926 р. у Харкові була створена Всеукраїнська наукова асоціація сходознавства, В. П. Бузескул обрало почесним головою її історико-етнологічного відділу.

В. П. Бузескул ніколи не був членом якоїсь з політичних партій, оскільки вважав, що партійна приналежність заважає професійному історикові бути цілком об'єктивним. Проте він завжди ратував за академічні свободи, за надання університетам права самоврядування. Після трагічних подій 9 січня 1905 р. разом ліберальними членами комісії Ради Харківського університету він підготував «Записку...» щодо необхідності тимчасово припинити заняття. Після цього разом з Д. І. Багалієм та іншими авторами «Записки...» він був звинувачений в участі у «революційній протидержавній акції». У 1930 р., після «академічної справи», через яку відбулися арешти Е. В. Тарле та декількох інших вчених, Комуністична академія двічі ставила на обговорення питання щодо «шкідницької діяльності старих буржуазних істориків». Серед них називалося ім'я академіка Бузескула, який на то час вже був тяжко хворим. Несправедливі звинувачення не додали йому здоров'я, 1 червня 1931 р. він помер і був похований на І-му кладовищі міста Харкова [8].

В 1911 р. Харківський університет відмічав 30-ліття науково-викладацької діяльності професора В. П. Бузескула, випустивши з цієї нагоди присвячену йому збірку наукових праць [9]. Інша ювілейна збірка була опублікована в Харкові у 1928 р. з нагоди 70-річчя від дня народження ученого [10].

Діапазон тематики та різноманітності форм творчої спадщини вченого дуже широкі: тут і монографії, і статті, і енциклопедичні дописи, і некрологи, і рецензії. Окрім історії Греції Бузескула привертало питання історії Єгипту, хетів, середньовіччя, нової історії. Але основними напрямками його творчості залишалися історія афінської демократії та історія історичної науки.

Найбільш показовими з точки зору історії науки є такі твори, як збірка «Історичні етюди» (1911), «Відкриття та наукові досягнення за останні роки в галузі історії Давнього Сходу» (1927) та монографія «Короткий нарис історії Харківського університету за перші 100 років його існування» (1805-1905)», створений разом з Д. І. Багалієм та М. В. Сумцовим до столітнього ювілею цього закладу [1]. Історико-науковий лейт-

мотив звучить і у «Вступі до історії Греції», в передмові до якого автор зазначив: «...мені хотілося дати нарис історичної думки, наскільки вона виявилася в обробці грецької історії, відобразити той рух, який відбувався в цій галузі, оглянути великі відкриття за останні десятиліття. На подібні огляди я дивлюся як на розділи з історії нашої науки, як на сторінки з історії розумового життя давності та XIX ст.» [6, с. III].

Робота, де історико-науковий план співпадає з історіографічним – тритомна «Загальна історія та її представники в Росії у XIX та на початку XX століття», перша частина якої вийшла у 1929 р. Друга частина цієї об'ємної праці були надрукована після проходження цензури зі значними купюрами у 1931 р. Третя, що залишилася у рукописному вигляді, зберігається в особовому фонді В. П. Бузескула у Санкт-Петербурзькому відділенні Архіву Російської академії наук.

У деяких своїх роботах В. П. Бузескул виступає не тільки як фахівець в галузі загальної історії, а й як неабиякий знавець історії мистецтва, архітектури, археології. У списку творів «Культурно-історичної бібліотеки», що видавалася в Харкові під редакцією Д. І. Багалія, зазначена робота Бузескула «Найдавніша цивілізація у Європі» (1918), в якій зустрічаються яскраві описи фресок палаців Кносу та Тиринфа, чудових ваз типу «Камарес», одягу представників крито-мікенської культури. Досліджуючи точки дотику цієї культури з тими, що існували водночас з нею, а також з тими, що склалися в майбутньому, професор Бузескул ще сто років тому дійшов висновку, якого і нині притримується культурологія: «Вочевидь, різні культурні впливи зустрічались та перепліталися саме на Егейському морі, взаємодіяли між собою, і тут помітну роль культурних центрів і, так би мовити, вузлів, повинні були відігравати такі остро-ви, як, наприклад, Крит» [4, с. 22].

В. П. Бузескул обстоював думку про те, що події минулого мають для нас глибокий повчальний зміст. Свої роздуми з цього приводу він зібрав у збірці «Античность и современность» (1913), яка і сьогодні не втратила своєї актуальності.

Список використаних джерел

1. Багалей Д. И. Краткий очерк истории Харьковского университета за первые 100 лет его существования (1805-1905) / Багалей Д. И., Сумцов Н. В., Бузескул В. П. – Харьков, 1906. – VIII, 329, [XIV] с. 2. Бузескул В. О занятии Галича Мстиславом Удалым. Хронологическая заметка / Владислав Бузескул // Журнал Министерства народного просвещения. – 1881. – № 3. – С. 86-92. 3. Бузескул В. П. Перикл. Историко-критический этюд: диссертация на степень магистра всеобщей истории / В. П. Бузескул. – Харьков, 1889. – VII, 418, [IV] с. 4. Бузескул В. П. О раскопках Шлимана в Трое, Микенах и Тиринфе / В. П. Бузескул // Филологическое обозрение. – 1891. – Кн. 1. – № 1. – С. 19-45. 5. Бузескул В. «Афинская политика» Аристотеля, как источник для истории государственного строя Афин до конца V в. / Владислав Бузескул. – Харьков, 1895. – VI, 484, [2] с. 6. Бузескул В. П. Введение в историю Греции: лекции / В. П. Бузескул. – Харьков, 1903. – V, 535 с. 7. Бузескул В. П. Образы прошлого (из моих воспоминаний) / В. П. Бузескул // Анали. – 1922. – № 2. – С. 228-246. 8. Матвеева Л. В. Владислав Бузескул – историк своего времени / Л. В. Матвеева. – К.: Стилюс, 2008. – 713 с. 9. Сборник статей в честь профессора В. П. Бузескула. Издан по поводу 30-летия его научно-преподавательской деятельности. – Харьков, – 1914. – XXIII, 831, [II] с. 10. Наукові записки. Праці науково-дослідної кафедри історії європейської культури. – 1928. – Вып. III. Присвячується почесно-му голові кафедри академіку В. П. Бузескулу з нагоди 70-річчя його народження. – 1929. – 455 с.

В. А. Альков

ПОШИРЕННЯ КАРТЯРСЬКОЇ ГРИ В МІСТАХ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ У XIX – НА ПОЧ. XX СТ. (НА ПРИКЛАДІ ХАРКОВА)

Сучасні тенденції історичної науки вимагають від дослідника розширення інструментарію та використання новітніх підходів до вивчення минулого. Підхід до історичних студій крізь призму людинознавчої концепції набирає все більшої популярності. У таких умовах дослідження повсякдення міського населення стало на часі, зокрема, і такий його аспект, як історія картярства, що майже не дістав висвітлення у вітчизняній науковій літературі.

Картярство тривалий час було поширеним явищем у середовищі вищих верств населення імперії. Воно призводило до значних негараздів у житті гравців: розорення, проблем у сім'ї тощо. Карти в суспільній думці були «розорювальною грою»

[11,Ф.3.Оп.7.Спр.68.Арк.17]. Тому логічним наслідком стала повна заборона на азартні ігри, введена Правлячим Сенатом Російської імперії на початку XIX ст. Та це не припинило картярської гри.

У м. Харкові вона протягом XIX ст. лишалась доволі розповсюдженою. Полюбили її міщани, дворяни грали за «зеленим столом» на бенкетах та інших заходах, однак в обох випадках це носило характер сімейного дозвілля, коли діяли механізми стимування. Найбільш популярними були «неазартні» бостон та віст [1,с.933]. Випадки, коли картярська азартна гра велась на великі гроші, на початку XIX ст. були поодинокими [11,Ф.3.Оп.7.Спр.68.Арк.1-17] або не фіксувались через таємність.

Найбільш поширеною картярська гра була в клубах міста. Як приклад, самодіяльність купецтва вільно процвітала в сфері азартних ігор, картярські зали в купецьких клубах були дуже популярні [3,с.84]. Про Харківське купецьке зібрання сучасники писали, що там «не прогресують інтелегентні розваги, окрім карт» [6,с.216]. Картярська гра давала закладові приблизно стільки ж коштів, скільки членські внески та платня від гостей разом узяті [9,с.1]. За свідченням сучасника-харків'янина щодо клубів міста, «пульс клубного життя бився навколо картярських столів» [10,1890,28 декабля]. Це показово, адже й в інших містах, зокрема, дуже подібній за впливом купецької культури на міське життя Москві, ситуація з картами в клубах була аналогічною [8,с.461-463,467]. Заборона на азартну гру відбивалась у статутах закладів [5,с.10], та через відсутність конкретизації це не було й не могло бути дієвим. Натомість дозволялись комерційні ігри – ті, результат яких не залежав виключно від випадку. До азартних картярських ігор відносили усі види «банкової»: бакара, макао, «залізниця» тощо. Проте ігри важко було розрізнити за даним принципом, і 1913 р. губернатор, який одноосібно це вирішував, маючи відомості про допущення гри в лото в Комерційному клубі, змусив всі зібрання припинити цю гру, хоча, приміром, в Києві та Санкт-Петербурзі її азартною не визнали [11,Ф.3.Оп.285.Спр.358.Арк.1-2,20,22]. До того ж, харківський комендант окремо заборонив гри в лото офіцерам при відвіданні клубів [14,Ф.336.Оп.1.Спр.4686.Арк.12]. Зауважимо, що й «комерційні» ігри також велись на гроші [4,с.161], тому за «розорювальністю» пішли недалеко.

Картярство було характерним для клубу шахістів, про що знало все місто. Автор гумористично-сатиричної поеми «Сцени местной жизни», що публікувалась на сторінках місцевої газети «Южный край» відносно цього писав:

И клуб увидишь ты шахматный –

Здесь круг собирается приятный.

Но не в шахматный бой вступитъ,

А разве только повинтитъ... [10,1890,28 декабля]

Але цьому клубові було далеко до Дворянського зібрання. Там вечорами велась неабияка картярська гра, через що залу відмовились надати для такої важливої події культурного життя міста як концерт визнаного метра П. Чайковського. Лише втручання І. Слатіна та його особисті зв'язки дозволили провести захід, що залучив, за оцінкою самовидця, ще ніколи не бачену там кількість слухачів [2,с.343-348]. Щодо діяльності дворян автор поеми «Сцены местной жизни» відмітив тільки наступне:

А вот – Дворянское собрание –

Довольно дряхленькое зданье...

Увлечены там в час ночной

Дворяне карточной игрой [10,1890,28 декабля].

Саме з дворянства дана звичка розповсюдилась на всі інші вестви, які наслідували його культурні зразки, що ілюструє станова емансипація через дозвілля.

Можна побачити, що свідчення сучасників про неадекватно велику роль карт у клубному дозвіллі аж ніяк не є перебільшенням. Через надмірне заповзяття деяким представникам «золотої молоді» вхід до картярських залів Дворянського зібрання та Комерційного клубу був заборонений [10,1914,9 апреля]. Можна навіть говорити про стійку залежність «клубменів» від картярської гри. Корені такої одержимості яскраво висвітлив Ю. Лотман, досліджуючи традиції російського дворянства. Це й те, що до карт вабало прагнення до грошей і влади, а неазартні ігри не викликали такої бурі емоцій, як азартні. До того ж, поезія та міфологія оточували картярство, що було образом неочікувано удачі [4,с.137-160]. Недарма культуртрегери називали карти «сухим

пияцтвом». У зв'язку з останнім не дивно, що після введення 1914 р. «сухого закону» населення частково замінило алкоголь азартними іграми [11, Ф.200.Оп.1.Спр.447.Арк.23,153].

Карти в суспільній думці були невід'ємним атрибутом клубів [10,1890,22 листопада]. На цій підставі журналісти зараховували до числа останніх таємні ігорні будинки, що отримали назву «мельниць», де збиралось до півсотні та навіть більше чоловік. Там нерідким було шахрайство, затягування гри для витиснення з гравців усіх грошей [10,1906,28 лютого]. Пріміром, 1902 р. такий заклад діяв під прикриттям дешевої їдальні. Поліцією було помічено й розігнано 70 робітників та ремісників, що були зайняті грою на гроші в карти й лото та вживанням спиртного [10,1902,2 жовтня]. На рубежі XIX – XX ст. деякі азартні картярські ігри, у тому числі на гроші, поширились у середовищі підлітків та молоді. Початкова ставка була невеликою й становила 0,5 коп. міддю, що затягувало молодих гравців. Професійні гравці, які розміщувались поряд із Кінним ринком і грали з охочими молодиками, відкупувались від поліції за 5 крб. на місяць [12]. На рубежі XIX – XX ст., як відзначав відомий книгознавець М. Рубакін, картярська гра «винт» стала злободенним явищем для суспільства Російської імперії: «Винтять і вдень і вночі. Приклад дорослих наслідує молодь» [7,с.71]. Причому, це стосувалося навіть жінок [13,Д.19655/34]. У приватному будинку відставного поручика І. Плахушкіна 1913 р. шулерська гра велась зі службовцями Земельного банку, дрібними чиновниками, лікарями. Один із квартирантів поручика в результаті програв 6 тис.крб. та, не бажаючи платити, доповів про притон [11,Ф.3.Оп.285.Спр.358.Арк.136,141]. Так, картярська гра охопила середній і незаможний верстви міського населення.

Благодійні державні організації використовували картярство як джерело фінансування своїх заходів, тому, вочевидь, воно не підпало під повну заборону. У 1910 р. поліцейський доносив віце-губернатору, що Харків заповнений контрабандними американськими гральними картами, чим наноситься величезна шкода Виховальному дому (головно не в плані виховання, а матеріально, адже він отримував відсоток з їх продажу). Вилучити в міщан вдалось 55 колод [11,Ф.3.Оп.284.Спр.119.Арк.1,6], та можна припустити, що їх було в сотні разів більше. Як вже зазначалось, чисельними були інші зловживання з гральними картами, зокрема шулерство, тому з 1867 р. повторний продаж гральних карт був заборонений. Кожна пара колод мала бути обклеєна особливою маркою, згодом заміною бандероллю, і кожного разу на це мала давати дозвіл Опікунська Рада, що завідувала Виховним будинком. У 1876 р. клуби й зібрання були звільнені від обов'язку запитувати дозвіл і отримали право подавати гральні карти для повторної гри з обов'язком лише обклеювати їх бандероллю. Нова більш суворода заборона 1904 р. зняла проблему: «С воспрещением для клубов подавать поигранные карты, Ведомство может по праву рассчитывать на значительное приращение своих средств и в то же время будет избавлено от постоянного изыскания мер к прекращению допускаемых клубами разных нарушений с поигранными картами» [11,Ф.3.Оп.283.Спр.599.Арк.2].

Таким чином, можна зробити висновок про поширення протягом періоду сфери побутування картярства від вищих верств суспільства до нижчих. Головним чином цей вид дозвілля практикувався в клубах міст чи подібних закладах. І хоч законодавчі обмеження існували, через їх недосконалість навіть тотально заборонені азартні ігри продовжували існувати, що викликало осуд з боку прогресивної громадськості.

Список використаних джерел

1. Багалей Д. И. История города Харькова за 250 лет его существования (с 1655 по 1905-й год). В 2-х т. / Д. И. Багалей, Д. П. Миллер. – Харьков : Харьковская книжная фабрика им. М. В. Фрунзе, 1993. – Т. II. XIX – начало XX века. – 1993. – 973 с.
2. Букеник И. Е. Концерты П. И. Чайковского в Харькове / И. Е. Букеник // Воспоминания о П. И. Чайковском: Сборник / [общ. ред. В. Протопопова]. – М. : Музыка, 1980. – С. 342-355.
3. Лаврычев В. Я. Крупная буржуазия в пореформенной России (1861 – 1900 гг.) / В. Я. Лаврычев. – М. : Мысль, 1974. – 256 с.
4. Лотман Ю. М. Беседы о русской культуре. Быт и традиции русского дворянства (XVIII – начало XX века) / Ю. М. Лотман. – СПб. : Искусство, 2002. – 416 с.
5. Правила Харьковского коммерческого клуба. – Харьков : Паровая типо-литография М. Я. Дрейшуля, 1904. – 13 с.
6. Путеводитель по г. Харькову / [под ред. И. А. Устинова]. – Харьков : Типо-литография И. В. Попова, 1881. – 362 с.
7. Рубакин Н. А. Этюды о русской читающей публике / Н. А. Рубакин // Избранное. В 2-х т. – М. : Книга, 1975. – Т. 1. – 1975. – С. 35-104.
8. Руза В. Москва

повседневная. Очерки городской жизни начала XX века / В. Руга, А. Кокорев. – М. : ОЛМА-ПРЕСС, 2006. – 512 с. 9. Харьковський Коммерческий клуб. 56-й отчёт за 1913 – 1914 год. – Харьков : Тип. фирмы А. Дарре, 1914. – II, II, IV, 3, III, II, II, 32 с. 10. Южный край (Харков, ежедневная газета, 1890 – 1914). 11. Державний архів Харківської області. 12. Особистий архів Удовенко Л. О. Спогади Л. І. Пушкарьової. 13. Харківський історичний музей. 14. Центральний державний історичний архів України, м. Київ.

А. В. Геза

ФОРМУВАННЯ ТЕОРЕТИЧНОЇ КІБЕРНЕТИКИ

«Кібернетика – наука про загальні закони збереження, передачі та переробки інформації в складних системах управління різної природи - технічних, біологічних, адміністративних, соціальних тощо» [1, С.440].

Основним завданням одного з розділів кібернетики - теоретичної кібернетики - є розробка апарату і методів досліджень, придатних для вивчення систем управління, незалежно від їх природи. До теоретичної кібернетики увійшли ряд наукових напрямів, які розвивалися раніше в таких розділах математики, як математична логіка, теорія ймовірностей, обчислювальна математика, теорія інформації, теорія кодування, теорія алгоритмів, теорія випадкових процесів, теорія ігор, теорія статистичних рішень, а також розділи, які виникли в самій кібернетичі - теорія автоматів, теорія формальних мов і граматики, теорія розпізнавання образів, теорія систем, що навчаються і самоорганізуються тощо.

До наукових напрямів теоретичної кібернетики також відноситься теорія інформації, яка вивчає, з позиції теорії ймовірностей, математичної статистики, теорії груп тощо, такі поняття, як кількість інформації та ефективні методи її отримання, її подальшої передачі та збереження. Розглянемо деякі напрями теоретичної кібернетики [2, С. 117]: 1. Загальна теорія дискретних автоматів (в якій вивчаються абстрактні математичні моделі дискретної переробки інформації. Спершу вона розвивалась як теорія логічних мереж, та згодом стала фундаментом структурної теорії.). 2. Теорія програмування (вивчає математичні абстракції програм та підходів, методи та засоби конструювання систем програмування, подібна до теорії алгоритмів; її робочим інструментом також є математична логіка, теорія графів тощо). 3. Математична лінгвістика (задача якої полягає у формалізації природних та побудові штучних мов). 4. Обчислювальна математика (служить для розробки найбільш економічних, точних, «зручних» для ЕОМ методів розв'язання БСП). 5. Машинне моделювання (дозволяє проводити дослідження об'єктів та явищ за їх описом, не користуючись їхньою фізичною моделлю). 6. Теорія ймовірностей (вивчає закономірності випадкових явищ).

Важливою рисою теоретичної кібернетики є те, що вона запровадила принципово новий метод вивчення об'єктів і явищ – так званий математичний експеримент, або машинне моделювання, що дозволяє проводити дослідження об'єкта за його математичною моделлю без побудови та дослідження реальної фізичної моделі цього об'єкта. Математичний експеримент можна застосовувати до об'єктів, які не мають точного математичного опису в традиційній формі. Завдяки наявності методу математичного експерименту теоретична кібернетика разом з математикою набуває виключного значення. Маючи свій специфічний предмет дослідження (системи управління), вона разом з тим дає новий метод дослідження (математичний експеримент), що охоплює значно більшу, ніж класичні дедуктивні математичні методи, галузь можливих застосувань, включаючи практично всі науки – природничі, технічні та гуманітарні. Поява цифрової обчислювальної машини (ЦОМ) і методу машинного моделювання сприяли тому, що теорія складних систем управління стала одним з базових розділів кібернетики. Методи комплексного дослідження складних систем складають основу системного аналізу та дослідження операцій. Крім теоретичного ядра, в кібернетичі виникли (згодом сформувався як самостійні) й прикладні напрями. Найважливішим з них є розробка теоретичних засад обчислювальної техніки, зокрема теорії електронної обчислювальної машини (ЕОМ) і математичного забезпечення ЕОМ, створення теорії автоматизації проектування

ЕОМ, методів (і створення на їх основі технічних засобів) застосування ЕОМ для автоматизації збору та обробки даних, автоматизації дедуктивних побудов тощо [3].

Список використаних джерел

1. *Енциклопедия кибернетики. Под ред. В.М. Глушкова и др. Том 1. - К.: Главная редакция украинской советской энциклопедии, 1974. - 608 с. 2. Хоменко Л.Г. Этапы вступления в эру электронно-информационной цивилизации. Минимум подготовительных знаний. Монография. / Л.Г. Хоменко - К.: Феникс, 2012. - 504 с. 3. Большая советская энциклопедия (БСЭ) в 50-ти томах, 2-е издание. Под ред. Б.А. Введенского и др. Том 20. - М.: Государственное научное издательство «Большая советская энциклопедия», 1953. - 544 с.*

Д. Г. Гусак

РОЗВИТОК ПАЛИВНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ НА ВОЛИНІ

Важливу роль у зростанні економіки в цілому і промисловості зокрема відіграють галузі, що в сукупності становлять паливно-енергетичний комплекс: насамперед паливна промисловість у складі вугільної, нафтової і газової галузей та електроенергетика. Протягом 1960-х років видобуток вугілля в УРСР збільшився з 172,1 млн. до 207,1 млн. т. Значною мірою це зростання забезпечувалося введенням в дію нових і реконструйованих виробничих потужностей. [5, с. 151]

Для покращення енергетичної бази Волині і Західної України в цілому у 1950-х роках почалися роботи по освоєнню Львівсько-Волинського вугільного басейну, який, хоч і невеликий за запасами, на той час був єдиним джерелом постачання палива і енергії на Волині. До 1963 р. було побудовано 9 шахт, виросло місто Нововолинськ, яке в цьому ж році нараховувало 34 тис. жителів. [3, с. 180]

У Львівсько-Волинському басейні в 1960-ті роки в основному здійснювалось освоєння виробничих потужностей шахт, які були збудовані і введені в дію раніше. Видобуток вугілля зростає у цьому регіоні найвищими темпами в республіці: він збільшився з 3,9 млн. т у 1960 р. до 12,3 млн. т у 1970 р., або в понад 3 рази. [5, с. 151]

Шахти Волинської області зосередились у місті Нововолинськ. В 1954 р. здані в експлуатацію шахти №№ 1, 2, 3, в 1956 р. – шахти №№ 4, 6, в 1957 р. – шахта № 7, в 1959 р. – шахти №№ 5, 8, в 1963 р. – шахта № 9.

На основі аналізу роботи деяких шахт можна простежити тенденції їх розвитку у зазначений період. Шахта № 9 «Нововолинська» стала до ладу у 1963 р. з проектною потужністю 450 тис. т/рік. У 1983 р. до цієї шахти була приєднана ш. № 3 Нововолинська, яка допрацьовувала свої запаси. В окремі роки на шахті спостерігалось зниження продуктивності праці по видобутку вугілля та інших технічних та економічних показників, що було викликане повільним покращенням основних фондів, низькою надійністю обладнання, відсутністю ефективної техніки та різними темпами роботи лінії очисних заборів з очисними роботами.

За роботою шахт слідували спеціально створені районні інспекції, які відповідали за якість відвантаженого вугілля, спостерігали за технологічними процесами шахт. Так, у 1965-1966 рр. були виявлені грубі порушення у роботі самої інспекції. Працівниками не виконувались регулярні перевірки як в денний, так і в нічний час. Не приймались належні заходи щодо боротьби з відправкою браку, мали місце порушення трудової дисципліни інспекторами. [2, арк.5-6] На самих же шахтах робота, яка проводилась вручну не встигала за механізованим комплексом КМК-97 та «Донбас», які забезпечували великі середньодобові навантаження.

Заміна ручної праці на механізовану змінила продуктивність праці. Також ефективність використання обладнання залежала від якості рідини гідросистем. В кінці 1970-х років на шахті були проведені заходи щодо покращення умов праці, механізації виробництва, введення нових технологій. В 1980 році змінились засоби механізації очисних та підготовчих робіт. План видобутку вугілля в вересні 1980 р. був виконаний на 107,7%, собівартість 1т вугілля знизилась на 22 коп. [6, с. 10-12]

На шахті №4 «Нововолинська» на початку 1980-х років гірничі виробки зосередились в одному крилі. Від скіпового ствола до них віддаля близько восьми кілометрів. На місце роботи і у зворотному напрямку, людей та вантажі доставляли 15 спаре-

них акумуляторних електровозів. Транспортники не встигали забезпечувати чіткий ритм усіх виробничих підрозділів. Найбільше доводилось простоювати через відсутність батарей. Це в свою чергу негативно позначилося на техніко-економічних показниках бригад, дільниць і в цілому підприємства. Тоді і постала гостра потреба введення в дію шахтного транспорту. У зв'язку з цим запровадили на відстані чотирьох кілометрів контактну відкатку. Працювало шість електровозів К-10, які забезпечили перевезення людей та вантажів без затримок. [4]

Однією з основних проблем на шахтах був процес створення кадрів. Кадри для потреб басейну набиралися в першу чергу з місцевого населення. Так, у 1948 році виконком Любомльської райради та РК КП України направили у вуглерозвідку 75 чол., переважно токарів, столярів, ковалів, шоферів тощо. 1951 р. трест «Західшахтбуд» провів набір робітників в 7 районах Волинської області в кількості 298 чол., які до того часу займалися сільським господарством. В цілому за цей рік на будови басейну було прийнято 932 колишніх колгоспників Волині, або 50% всіх новоприйнятих.

Працювати на шахті йшла переважно колгоспна молодь. Формуванням соціалістичної свідомості робітників займалися партійні організації. Для забезпечення будівництва необхідними кадрами підприємства комбінату «Укрзахідшахтбуд» використовували набір робочої сили самими будовами й організаціями (вільним наймом), системою оргнабору, перевід робітників з інших підприємств і організацій Міністерства вугільної промисловості, прийом молоді за комсомольськими путівками, випускників шкіл трудових резервів, демобілізованих воїнів тощо.

У 1950-х роках спостерігалась велика плінність кадрів, яка стала зменшуватись до середини 1960-х рр. До 1965 року стабілізувався і склад робітничих кадрів. Основними причинами плінності були відсутність належних умов праці, незадовільне житлово-побутове забезпечення, а також слабка підготовка необхідних спеціалістів з числа робітників. Ефективною формою підвищення фахового рівня робітників стали народні університети технічного прогресу, створені в 1965-1966 рр. [7, с. 60-65]

Важливу роль у розвитку вугільної промисловості відіграла постанова ЦК КПРС від 10 квітня 1973 р. про технічне переозброєння вугільної промисловості. Згідно з нею здійснено широкий комплекс заходів щодо концентрації виробництва, комплексної механізації та автоматизації виробничих процесів, збільшення на цій основі видобутку вугілля, зростання продуктивності праці тощо. [5, с.151]

У зв'язку із розвитком шахтного будівництва частково падало значення торф'яної промисловості. Однак, варто зазначити, що видобування торфу в зв'язку з його високою якістю і дуже сприятливими умовами експлуатації торфовищ було ще певною мірою економічно вигідним. Другою галуззю паливної промисловості, яка забезпечувала в основному потреби населення в пичному паливі, була торфова.

У 1939 р. був утворений Волинський обласний паливний трест, а у 1959 р. - ліквідований. На підставі постанови Ради Міністрів УРСР від 3 травня 1965 р. № 446 та рішення Волинського облвиконкому від 24 травня 1965 р. № 327 відновив свою діяльність. Відповідно до Указу Президії Верховної Ради УРСР від 18 квітня 1973 р. на базі обласного паливного тресту створене управління облвиконкомом по заготівлях і поставці палива населенню, комунально-побутовим підприємствам і установам. [1, с.426]

На Волині діяло два торфобрикетних заводи – Журавичівський торфобрикетний завод та «Сойне». У 1965 р. став до ладу Журавичівський торфобрикетний завод, а у 1983 р. - торфобрикетний завод «Сойне» в селі Прилісне Маневицького району. Потужність «Сойне» становила 115 тисяч тонн брикетів у рік. У підприємства була своя сировинна база, де йшла заготівля торфу для приготування компостів і брикетів. [8, с.2]

Загалом в 1950-х роках відбулось зародження паливної промисловості на Волині. Стали до ладу шахти Нововолинська, які забезпечували видобуток вугілля. Без сумніву, ці події стали для нашої області визначними, але відразу влада зіткнулась з багатьма проблемами. Окрім того, що поклади вугілля в даній місцевості були значно меншими, ніж в інших регіонах УРСР, мали місце і проблеми організаційного, технічного та технологічного характеру.

Список використаних джерел

1. *Державний архів Волинської області. Путівник. – Луцьк, 2011.* 2. ДАВО. – Ф. 2828. – Оп. 1. – Спр. 37. – Арк. 5-6. 3. *Євроregion Буг: Волинська область. За редакцією Б.П.Клімчука, П.В.Луцишина, В.І.Лажніка. – Луцьк, 1997.* 4. *Зінченко О. Вперше у басейні // Райянська Волинь. – 1983. – 22 лютого.* 5. *Історія народного господарства Української РСР. Том 3. Книга друга. Соціалістична економіка в 60-80-ті роки. – Київ, 1987.* 6. *Казаков Г.С., Табаченко Н.М. Совершенствование производства труда на шахте №9 «Нововольнская» // Уголь Украины. – 1981. – 2 февраля.* 7. *Ковальський М.П., Уваров С.І. Формування та склад робітничих колективів Львівсько-Волинського вугільного басейну // Український історичний журнал. – 1970. – №2.* 8. *Ткач В. Завод «Соїне» // Будівельник Волині. – 1983. – 15 липня.*

Д. В. Дорофеев

РАТИФИКАЦІЯ КОНСТИТУЦІЇ США: ВНЕШНЕПОЛІТИЧЕСКАЯ ПРОБЛЕМАТИКА В НЬЮ-ДЖЕРСИ (ОСЕНЬ-ЗИМА 1787 Г.)

После завершения работы Конституционного конвента в Филадельфии, информационное пространство штата Нью-Джерси характеризовалось преобладанием позиции федералистов. Двоюродный брат Дж. Дикинсона – торговец, сенатор в 1789-1791 гг. и 1793-1795 гг. Ламберт Кадваладер писал: «В Джерси, я верю, наврядли будут голоса против (ратификации Конституции. – Д. Д.). ... В дополнение к этим ожиданиям мы получим огромные преимущества от регулирования торговли с иностранными державами, которые воспользовались возможностью нашего слабого состояния, превратить все в свою пользу. Играя с одной нации против другой, мы можем привести их одну за другой, чтобы некоторые соображения для нас, что у них не было для некоторых прошлых лет. Они принесли в жертву наши интересы в каждом случае их собственных ожиданий в полной нашей неспособности противостоять им».

Частная позиция Л. Кадваладера отражала общие федералистские настроения в штате, которые поддерживались сторонниками принятия Конституции, перенося свои аргументы на страницы периодических изданий. 6 ноября 1787 г. в «Trenton Mercury» опубликується памфлет «К населению Нью-Джерси», подписанный анонимным автором, представившей обществу как «Jerseyman». Пуборник Конституции настаивал на том, что декларация независимости США поставила страну в состоянии конкуренции с наимогущественными нациями Европы. Федеральная Конституция оживит экономическую деятельность страны, позволив активизировать политику доступа к иностранным рынкам. Также Соединенные Штаты станут объектом европейской миграции: «Вызванные хорошими перспективами счастливого и прочного правительства, в котором жизнь, религия, свобода и собственность будет надежно защищен, Америка наводнится теми, кто будет бежать от рабства, преследования, тирании и войн в Европе». Создание федерального правительства защитит американские интересы во взаимоотношениях с державами Европы, если те решат действовать против США в том, случае, если возникнут задолжности страны перед европейскими кредиторами.

В ноябре 1787 г. большой размах в штате Нью-Джерси получило распространение памфлета «Интересы этого штата», подписанный псевдонимом «Marcus», который был впервые опубликован 15 октября 1787 г. в нью-йоркской газете «Daily Advertiser». Этот документ был издан во всех трех газетах штата: «New Jersey Journal» от 14 ноября, «Brunswick Gazette» и «Trenton Mercury» от 20 ноября. В памфлете основными причинами необходимости принятия Конституции. Ряд доводов относился и к внешнеполитической проблематике. В частности, автор документа утверждал, что землевладельцы выиграют от ратификации основного закона, так как эффективное правительство создаст благоприятные условия для мигрантов из Европы. Для профессиональных военных открывалась заманчивая перспектива обогащения: не исключено, что федеральное правительство предпримет захват двух Флорид и ведение военных действий в Вест-Индии и Южной Америки.

По сути, рассматривая внешнеполитическую проблематику федералисты не приводили новых аргументов, которые ранее не были введенными в общественно-политический дискурс США, так же ими напрямую не выводились внешнеполитиче-

ские приоритеты штата Нью-Джерси. Несмотря на это состояние, информационное пространство подготовило почву для рассмотрения вопроса на конвенте штата, который заседал в г. Трентоне с 11 по 20 декабря.

Уже спустя неделю после начала работы, 19 декабря 1787 г., на конвенте было принято решение ратифицировать Конституцию. Обстоятельства этого процесса остаются вне поля исторических источников. Также как и в Делавэре, 38 делегатов, представлявших 13 графств, единогласно проголосовали за принятие основного закона. Причины столь быстрого и однозначного решения полностью не раскрыты. В историографии существуют несколько ключевых версий, среди которых преобладает та, что сводит линию аргументов и фактов к тезису о том, что штат имел большие долги и высокие налоги на землю, а принятие Конституции вело к передаче значительной части долгов в сферу ответственности федерального правительства.

Несмотря на недостаточность сохранившихся источников, следует отметить: внешнеполитическая проблематика в общественно-политической дискуссии штата Нью-Джерси имела место в периодических изданиях, а на заседаниях конвента не стала основным объектом разбирательств и обсуждения. В последующем это состояние отразится на низкой степени воздействия штата Нью-Джерси на внешнеполитический механизм США по Конституции 1787 г.

Список использованных источников

1. *История внешней политики и дипломатии США, 1775-1877 / Отв. ред. академик Н. Н. Болховитинов. – Москва : Международные отношения, 1994. – 382 с.*
2. *История внешней политики США / Владимир Олегович Печатнов, Александр Серафимович Манькин. – Москва : Международные отношения, 2012. – 672 с.*
3. *Плешиков В. Н. Внешняя политика США в конце XVIII в. (Очерки англо-американских отношений) / В.Н.Плешиков. – Ленинград : Издательство «Наука», 1984. – 301 с.*
4. *Трояновская М. О. Дискуссии по вопросам внешней политики в США (1775-1823) / Мария Олеговна Трояновская. – Москва : «Весь Мир», 2010. – 328 с.*
5. *Cole W. S. An Interpretive History of American Foreign Relations / Wayne S. Cole. – Homewood : Dorsey Press, 1974. – 520 p.*
6. *DeConde A. A History of American Foreign Policy / Alexander DeConde. – New York : Charles Scribner's Sons, 1963. – 932 p.*

С. К. Дуб

ЖИТОМИРСЬКИЙ ГУРТОК ЮЗЕФА ІГНАЦІЯ КРАШЕВСЬКОГО В КОНТЕКСТІ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОГО РУХУ КІНЦЯ 50-Х НА ПОЧАТКУ 60-Х РР. ХІХ СТ.

Відновлення ліберального руху в Україні припадає на кінець 50-х років ХІХ століття. В цей час у Російській імперії складаються сприятливі умови для активізації вільнодумства, націотворення та соціального примирення. Російська імперія ослаблена поразкою у Кримській війні, втративши позиції на міжнародній арені, змушена була враховувати інтереси і настрої власного суспільства, у якому все більше ширилося передчуття ангільзації усієї системи. Тож в умовах соціопсихологічної дезорієнтації та дезорганізації розширення свобод сприймалася багатьма як неминучість. Характеризуючи загальну духовну атмосферу напередодні реформи ,український дослідник Юрій Земський стверджує, що гласність з'явилася ніби сама собою, природно, як крик душі мислячого росіянина, який усвідомлював, що велич Росії, яку витворив Микола І, була вдовоною, насправді Росія відстала, архаїчна, із засиллям азійських пережитків, а отже, потрібно все змінювати.

Лібералізація режиму потягла за собою зміну соціокультурної ситуації і в провінції імперії. Неофіційна різнобарвна тематика заповнює вітчизняне мистецтво та літературу. Після пом'якшення цензури на шпальтах періодики з'являються критичні матеріали на адресу місцевої влади, спочатку обережні,але дедалі все гостріші. В цей час дворянські салони перестают бути місцями пустопорожніх світських балачок, марнування часу на балах. Побутові проблеми, плітки, мода, бенкети, танці тощо в розмовах шляхти відсуваються на другий план. Водночас на передній план висуваються гострі соціальні питання, проблеми урівнювання станів у правах. Дослідники вказують, що в цей час на дворянських зібраннях активно обговорювалися варіанти проведення селянської реформи, можливості заснування агрономічних шкіл, кредитних і рільничих товариств, сільських шкіл, умови

створення різноманітних благодійних закладів.

В цей час в суспільно-політичному русі Правобережжя посилюється роль університетів та інших навчальних закладів. Діяльність типу карнавалюного «балагульства» 30-40 років вже не задовольняла молодь. Новітній молодіжний рух в цей час набуває цілком конкретних політичних форм в Київському університеті розпочинають свою діяльність гміни спочатку це були польські земляцтва, згодом вони перетворилися в клуби з чітко окресленими суспільно-політичними ідеалами. Коронарська гміна (об'єднувала студентство з Царства Польського) більше схилилася до панського аристократизму, а правобережні українські гміни відзначалися демократизмом, що виражалося насамперед в толерантному ставленні до селянства. На межі десятиліть, під впливом Володимира Антоновича і Тадея Рильського, певна частина київського колонізованого студентства, що належала до правобережних гмін, згодом влилася до складу хлопоманського руху.

Подібні до університетських гмін організації існували й в інших містах. Найвідоміший подібний гурток діяв у Житомирі. Його організатором став визначний польський письменник, історик, етнограф і громадський діяч Юзеф Ігнацій Крашевський. Гурток притягував своїм демократизмом польську і колонізовану українську молодь. Юзеф Крашевський надихав молодь своєю подвижницькою діяльністю, життєвим прикладом (в молодості він був заарештований за участь у студентському антиурядовому русі і відбував покарання, після переїзду в Україну займався історичними дослідженнями, був директором житомирського театру, у 1858 році на губернському дворянському з'їзді ініціював підписання меморандуму з пропозицією звільнення селян з кріпацтва разом з землею). Важливою спонкою для житомирської молоді в її громадських ініціативах була й сама творчість Юзефа Крашевського, чий романтичні твори формували толерантне ставлення до селянства, закликали до широкої просвітницької діяльності суспільного примирення. Водночас його оповідання й повісті утверджували зневагу до «мошродзеїв» – типу польської шляхти, що вирізнялася своїм обивательством, бундючністю, гонорливістю та зверхнім ставленням до осіб нижчих в соціальній ієрархії. Особливо популярними серед гуртківців були оповідання «Історія Савки», «Уляна», «Остап Бондарчук», «Ярина», «Волинські вечори», де в яскраво змальованих картинах Крашевський подавав як на свій час досить нищівну критику тих соціальних умов, які призвели до пригноблення селянства, до зловживань поміщиків, котрі мали необмежену владу над своїми кріпаками.

Окрім Крашевського в літературних вечорах з молоддю брали участь Антоній Пекевич (псевдонім Адам Плуг, автор яскравих замальовок з сільського життя, часто показував тяжкі умови існування українського селянства) та Александр Кароль Гроза (відомий представник «української школи» в польській літературі, який задля зближення з народом працював в школі, видавав для освіти народу популярні дешеві книжечки, так звані «елементарки Грози»).

Під впливом громадської і літературної діяльності Юзефа Ігнація Крашевського створює свій, певною мірою автономний, осередок і найвідоміший з його учнів-послідовників Кость Михальчук. До цього гуртка належали брати Будкевичі, Ходаківський, Криловський, Дверницький. Молоді однодумці послідовники Крашевського переважно перечитували, обговорювали і поширювали літературні твори, які пробуджувала громадську активність. За порадою Юзефа Ігнація Крашевського вони дослідили «Історію Русів», інформація викладена в цьому творі, стала для багатьох з молодих житомирян справжнім одкровенням. Згодом гуртківці розпочали вивчення історичних праць Д.М. Бантиша-Каменського, М. О. Максимовича, І.І. Срезневського (особлива увага зверталася на його «Запорожскую Старину»). З творів «красного письменництва» перечитувалися російські і польські письменники української школи (М. Гоголь, Б. Залеський, М. Чайковський, С. Гошинський). З українських письменників найбільшу зацікавленість гуртківців викликали твори Т. Падури (також часто зараховується до української школи польської літератури), С. Осташевського, важливе значення надавалось поезії Шевченка, твори якого поширювалися в рукописах. Твори І. Котляревського не тільки неодноразово перечитувались, поширювались і обговорювались, але й за сприяння Юзефа Крашевського були представлені на житомирській

театральній сцені.

Попри те, що діяльність житомирського гуртка відбувалася в рамках закону і не мала особливих заперечень з боку місцевої адміністрації, напередодні реформи 1861 року він припинив своє існування. Більше ніж влада активністю гуртківців була занепокоєна правобережна шляхта. Юзефа Крашевського і його послідовників місцева польська громада постійно і методично звинувачувала у зраді інтересів польщизни. Доноси, інтриги, бойкот, тиск на родину змусили Крашевського у 1859 році повернутися до Варшави. Костя Михальчука після інспірованого звинувачення у дуелі виключили з гімназії. Залишившись без лідерів, житомирський гурток розпався. Цей конфлікт став першим передвісником розколу між польськими консерваторами і польсько-українськими демократами.

С. А. Журавльов

МАРКО ФЕДОРОВИЧ ГРУШЕВСЬКИЙ – ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНИЙ ТА ЦЕРКОВНИЙ ДІЯЧ, ПЕДАГОГ, ЕТНОГРАФ, КРАСЗНАВЕЦЬ

Вивчення історії роду Грушевських показує, що Михайло Грушевський на його тлі є найскравішою постаттю, але ніяк не винятком. За виявленими джерелами, можна стверджувати, що родовідне дерево Грушевських починається десь від кінця XVII – початку XVIII ст., коли народились прапрадід ученого Ничипір Ботвиновський і прапрадід Данило Груша.

До покоління праправнуків Данила Груші належав і Марко Грушевський. Тож Михайло і Марко доводились один одному чотириюрідними братами. Марко Федорович був не просто його родичем. Вони все життя жили і працювали пліч-о-пліч.

Марко Федорович – педагог, богослов, етнограф, красзнавець і просто людина. Він належав до роду Грушевських. Познайомившись з численними спогадами та документами, вдається по крихтах відтворити його життєвий і громадянський шлях, що став трагічним символом безлічі українців з його покоління. Він народився в день євангеліста Марка – 25 квітня (7 травня за нов. стилем) 1865р. в селі Худолівка Чигиринського повіту на Київщині в родині дяка місцевої церкви св. Параскеви – Федора Івановича і його дружини Мар'яни Йосипівни. Марко був третім у родині, де з одинадцяти дітей виросли восьмеро. З розповідей дізнаємося, що дітей змалечку віддавали на виховання бабусі Домахи Дишкантки і лише в 7-8 років повертали кожного назад до Худолівки, літом на допомогу батькам у господарстві та пасічництві, а зимою на вивчення грамоти [12, арк.1].

У родині жив потяг до науки, і більшість синів здобули духовну освіту. Хлопець прагнув до навчання змалечку. 1876 року Марка віддали на навчання до Черкаського духовного училища. Наука давалась легко, і він за перший рік пройшов дворічний курс. Коли хлопцеві було 14 років, помер батько. Закінчивши Черкаське духовне училище (1883р.), Марко вступив до Київської духовної семінарії, де як сирота був на казенному утриманні [10, арк.40 зв. – 41]. Там він здобув освіту і, найголовніше, знайшов однодумців і надійних товаришів. З-поміж них були Олександр Кониський, Володимир Антонович, Микола Лисенко та два чотириюрідні брати - Григорій Іванович Грушевський з Пирогова під Києвом та Григорій Миколайович з Шабельник Чигиринського повіту. Пізніше до них приєднується і Михайло Грушевський, який з 1886р. навчатиметься у київському Університеті св. Володимира.

У семінарії Марко став членом національно орієнтованої семінарської Громади. Її учасники ставили своїм завданням «здобуття спільними силами без тенденційного, всупереч семінарському, правдивого стану освіти своєї» [13, арк.4]. Щоб досягти своєї мети, вони склали власні бібліотеки, читали реферати, влаштували вистави у приватних приміщеннях та запроваджували музичні години для учнів семінарії [14, арк.5]. До чого прагнули Марко Грушевський та його товариші-громадівці? Майже найчіткішу відповідь дав Сергій Єфремов, який вступив до Київської духовної семінарії і став членом Громади у 1882р. За його словами, в Громаді всі готувалися до діяльності в майбутньому. Існувала думка, що громадівці повинні після навчання в семі-

нарії йти на село вчителями, священиками, щоб там служити рідному народу.[5, с.147–148]. Серед них одним з перших був Марко Грушевський. Громадівські принципи на все життя стали частиною його ества.

Закінчивши в 1889р. семінарію, Марко Грушевський повернувся до рідної Худолівки, де почав учителювати в церковнопарафіяльній школі. Але там він довго не затримався. У 1890р. став учителем с. Чорнявка Черкаського повіту і псаломником місцевої Петропавлівської церкви, проте 1891р. відмовився від посади псаломника на користь свого молодшого брата Макара. Схоже, що він прагнув продовжити освіту, бо в жовтні цього ж року намагався «осістись в Києві»[8, арк.9 – 9 зв.]. Планам не судилося збутись, і він залишився вчителювати в Чорнявці. У 1892р. знову спробував оселитись у Києві, ставши псаломником у київській Андріївській церкві. Той короткий другий київський період у Марковім житті також був насичений активною діяльністю серед нечисленної української інтелігенції міста. Він знову поринув у життя семінарської Громади, надавав своє помешкання для зустрічей громадівців.

У 1894р. звільнилося місце священика в Худолівці. Проте зайняти це місце завдав священик Шаравський, який зумів серед селян організувати звинувачення конкурентів. Пізніше Марко став працювати учителем у Мордві Чигиринського повіту, де він затримався на один рік, щоб нарешті перейти до Суботова на священичу діяльність. Зі слів самого Марка Грушевського дізнаємося, що, ставши священиком, він зановував школи й братства, сам підбирав учителів у ці заклади [15, арк.6], необхідні книжки замовляв у Львові. Про свої наміри налагодити освіту у Суботові Марко писав Михайлу Грушевському. Важко переоцінити значення тісної співпраці двох родичів у цій справі. Суботівські селяни цінували такий внесок в освіту їхніх дітей.

Не обтяжений власною родиною, Марко Грушевський багато часу присвятив дослідницькій діяльності. Зокрема, йому вдалося розшукати відомості про 4-5 поколінь своїх предків. Результатами своїх генеалогічних пошуків він знову ж таки ділився з Михайлом Грушевським [9, арк.439].

20 липня 1897 р. Марко Грушевський одружився з Марією Іванівною Ілліч - найменшою донькою на той час уже покійного Івана Ляріоновича Ілліча-священика с. Гречківка Черкаського повіту. Маючи високий рівень освіти, дружина стала вірним другом і однодумцем Марка Федоровича, помічником у його справах.

У 1889-1893 і 1894-1897рр. Марко Федорович вчителював і служив псаломником у Чигиринському і Черкаському повіті. За роки праці на Чигиринщині, особливо в Суботові, Марко Грушевський зібрав чимало відомостей з етнографії, фольклористики та історії краю, про що детально розповідав у своїх численних листах Михайлу Сергійовичу. Він записував перекази місцевих селян про козацько-гайдамацьку минувшину Чигиринщини, пісні, приказки і повір'я. Ці матеріали він переписував в окремі зошити-зшитки і передавав М.С. Грушевському через Анну Сергіївну Грушевську. На жаль, тільки менша частина з дореволюційного етнографічно-краєзнавчого доробку побачила світ. На основі розповідей селян з його рідної Худолівки дослідник-ентузіаст створив оригінальну етнографічну працю «Життя селян на Чигиринщині»(1914).

Найбільшою науковою працею була незакінчена «Дитина в звичаях і віруваннях українського народу», що в 1905-1907 рр. вийшла у Львові в обробці Зенона Кузеля і стала одним із перших у світі досліджень з етнографії дитинства. На появу цієї праці відгукнувся Іван Франко. Він говорив про те, що такий матеріал можна зібрати завдяки близьким і сердечним стосункам з селянами [7,с.135]. Також збирав старожитності для музеїв, зокрема, разом з дружиною Марією Іванівною зібрав унікальну колекцію народних вишивок і ляльок.

У 1910 р. був переведений до містечка Таганці Канівського повіту за звинувачування в українофільській діяльності й підбурюванні селян проти царської влади. Але й там продовжував збирати старожитності, про що повідомляв у листі до Михайла Грушевського(1911р.).

Події 1917 р. різко змінили життя Марка Федоровича. Після Лютневої революції він переїхав з родиною до Києва. Став членом Всеукраїнської Православної Церковної Ради, активним учасником руху за автокефалію православної церкви в Україні. І до 1917 р. о. Марко не був слугою царського режиму. Він шукав інших форм духовно-

го життя, які б відповідали його поглядам та ідеалам, об'єднували народ, формували його громадянську свідомість. Влітку 1919р. увійшов до складу першого українського кліру Софійського собору. В 1920 р. був інструктором-організатором ВПЦР, у численних поїздках пропагував ідеї УАПЦ. Як член редколегії журналу «Церква і життя» багато уваги приділяв перекладам і виданням українською мовою богослужбових книг.

Унаслідок тиску з боку Державного політичного управління УРСР 1930р. змушений був зректися духовного сану. В останні роки життя працював сторожем в артілі інвалідів, продовжував вести наукові записи, які були вилучені під час арешту. 11 червня 1938 року був заарештований і ув'язнений у Лук'янівській тюрмі. Звересня 1938 року за постановою Особливої Трійки УНКВД розстріляний. Реабілітований 16 травня 1989 р.

У1997 р. на спільній могилі Марії Іванівни і Тамари Марківни Грушевських на Лук'янівському цвинтарі було встановлено гранітну плиту про Марка Федоровича Грушевського.

Отже, незважаючи на вкрай несприятливі умови для праці, його доробок постає напрочуд одухотвореним і багатогранним: громадська робота, педагогіка, краєзнавство, етнографія, генеалогія. Він був закоханий у поневолений люд з його унікальною багатомітовою культурою., тож робив усе, щоб «розкрити правдиво очі всім об українському народові, який він справді є» [11,арк.94].

Список використаних джерел

1.Грушевський М.Ф., Дитина у звичаях і віруваннях українського народу/ М.С.Грушевський. – Київ: Либідь, 2006. – 253 с. 2.Грушевський М.Ф., Дитина у звичаях і віруваннях українського народу/ М.С.Грушевський. – 2 – е вид., стереотип. Київ.:Либідь, 2011. – 256 с. 3.Грушевський М.С. Щоденники (1883–1889): До джерел //Київська старовина. – 1993. – №4. – С.12–19. 4.Грушевський М.С.Духовна Україна: Збірка творів. – К.:Либідь,1997. – 56 с. 5.Єфремов С.Є.Про дні минулі//Молода нація. – 2003. – №1. – С.147–148. 6.Кучеренко М.О.,Панькова С.М.,Шевчук Г.В. Я був їх старший син (рід Михайла Грушевського) – Київ: Кий, 2006. – 662 с.7.Франко І.Я. Рецензія на видання: «Дитина в звичаях і віруваннях українського народу», матеріали з полудневої Київщини, зібрав Мр.Г., обробив Др. Зенон Кузеля.(Матеріали до українсько – руської етнології. – Львів,1906)//Літературно – науковий вісник. – Львів, 1907. – Т.XXXVIII. – Кн.V. – С.371. 8.ЦДАК України, Ф.127. Оп.776. Спр.364. арк.9 – 9 зв. 9.ЦДАК України, Ф.127.Оп.1011.Спр.964, арк.439. 10.ЦДАК України, Ф.712. Оп.3. Спр.11. арк.40 зв. – 41. 11.ЦДАК України, Ф.1235. Оп.1. Спр.291. арк.94. 12.ЦДАМЛМ України, Ф.271. Оп.1. Спр.56. арк.1. 13.ЦДАМЛМ України, Ф.271. Оп.1. Спр.56. арк.4. 14.ЦДАМЛМ України, Ф.271. Оп.1. Спр.56. арк.5. 15.ЦДАМЛМ України, Ф.271. Оп.1. Спр.56. арк.6.

Т.Р. Кароєва

НАУКОВІ ПЕРСПЕКТИВИ ТРАНСДИСЦИПЛІНАРНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ (НА ПРИКЛАДІ ВИВЧЕННЯ КНИЖКОВОЇ КУЛЬТУРИ)

Науковий прогрес демонструє нам сьогодні тенденції двоякого характеру. З одного боку, зростає спеціалізація різних наукових дисциплін, знання стає все більш езотеричним, доступним тільки фахівцям, експертам у вузьких дисциплінарних областях. Воно стає все більш формалізованим, анонімним, стираються риси особистості вченого, який створив ту чи іншу теорію. З іншого боку, очевидна протилежна тенденція – тенденція до інтеграції і цілісності. Виникають поля полідисциплінарних досліджень, де у вивченні складного явища відбувається зустріч різних наукових дисциплін, між якими виникають взаємні впливи, наводяться мости взаємодії.

У практику сьогоденішнього (постнекласичного) етапу розвитку науки все частіше запроваджуються трансдисциплінарні стратегії досліджень, які розглядаються як спроба «трансцендувати» дисципліни і тим самим відреагувати на гіперспеціалізацію – процес, що веде до драматичного зростання фрагментації та роздроблення знання. Трансдисциплінарність пропонується як основа сучасної практики трансформації знання, пошуку конструктивного рішення проблем та втягнення вчених у рішення проблем реального світу. Вона уособлює дослідницьку стратегію, яка перетинає дисциплінарні межі і розвиває холистичне бачення. Це поняття у вузькому сенсі означає інтеграцію різних форм і методів дослідження, включаючи спеціальні

прийоми наукового пізнання, для рішення наукових проблем. У широкому сенсі означає єдність знання за межами конкретних дисциплін [2].

Трансдисциплінарність як поняття спочатку почали використовувати наукові центри у франкомовному світі. Його запровадив Ж. Піаже у 1970 р. Йому належить одне з перших трактувань цього поняття: «Нарешті, на етапі міждисциплінарних відносин ми переходимо на вищий їх рівень – трансдисциплінарний, коли стає можливим не тільки тісна взаємодія між науково-дослідними напрямками, а й поглиблення зв'язків між ними, долаючи стійкі дисциплінарні бар'єри» [5, р.172].

На думку одного з сучасних лідерів трансдисциплінарного руху румунського фізика Б. Ніколеску цей тип стратегії дослідження базується на трьох методологічних постулатах [3; 4]:

1) Визнання існування рівнів реальності. Кожна дисципліна вивчає тільки якийсь фрагмент реальності, тільки один з її рівнів. Трансдисциплінарна стратегія прагне зрозуміти динаміку процесу на кількох рівнях реальності одночасно, тому вона переступає межі конкретних дисциплін і створює універсальну картину процесу, її холистичне бачення. Трансдисциплінарність не антагоністична міждисциплінарності, а доповнює її, адже з'єднує різні фрагменти реальності в єдину картину.

2) Логіка включеного третього. Трансдисциплінарність не протиставляє, а об'єднує, з'єднує за принципом доповнюваності навіть те, що може розглядатися як протилежне. Вона визнає можливість середнього значення, на відміну від бінарної аристотелівської логіки, в якій протиставляється істинне і хибне в одному і тому самому відношенні, в один і той самий час (відповідно до формально-логічного закону тотожності).

3) Складність. Трансдисциплінарність прагне зрозуміти реальність у всій її складності. Епістемологія складності нерозривно пов'язана з прагматикою складності: наукові знання постійно піддаються трансформації під впливом практичних, технічних, політичних, культурних нововведень. Ключовим словом стає також моделювання складності. Ми не маємо іншого доступу до світу складних систем, як побудова моделей цих систем. Постулат об'єктивності замінюється постулатом проєктивності. Процедура відкриття складного світу замінюється технікою дизайну, втіленням уявного та конструюванням бажаного.

Трансдисциплінарні дослідження передбачають креативний підхід до рішення проблем. Вони здатні впоратися зі складністю світу, тому що базуються на фундаментальних положеннях конкретних дисциплін, на холистичному баченні реальності та спробах схопити реальність в її універсальних паттернах. Синтетичні устремління трансдисциплінарності полягають в тому, що завдяки їй встановлюється зв'язок між природничими, гуманітарними та соціальними науками, а також мистецтвом, літературою, поезією та іншими сферами духовного досвіду. Трансдисциплінарність допомагає наблизитися до розуміння живого безпосереднього досвіду людини у природному та соціальному світі, адже людина не просто раціонально діючий суб'єкт, в його поведінці багато нерационального або навіть ірраціонального, в ньому не тільки працює мозок, а й бушують почуття, не тільки управляє воля, але й грають пристрасті та емоції.

Трансдисциплінарний підхід дозволяє екологізувати дисципліни, тобто розглядати їх у широкому контексті, включаючи культурні та соціальні умови, завжди враховувати середовище, в якому вони виникають, здійснюють постановку дослідницьких проблем, втрачають гнучкість і тверднуть або, навпаки, швидко прогресують, постійно самооновлюючись.

Трансдисциплінарні стратегії дозволяють вести дослідження, що йдуть скрізь межі багатьох дисциплін, виходять за межі конкретних дисциплін, переносити когнітивні схеми з однієї дисциплінарної області в іншу. Запроваджуючи у дослідницьку практику поняття «книжкова культура» сучасні науковці отримують можливість здійснення подібних досліджень. Адже книжкова культура представляє собою нелінійну динамічну систему, яка характеризується нелінійністю, складністю, самоорганізацією, емерджентністю та інноваційністю, яку складно вивчати у контексті однієї дисципліни або навіть на перетині кількох. Невипадково один з найактивніших популяризаторів цього поняття російський академік В.І. Васильєв нарікає на перевазі

профільних досліджень, здійснених з однієї позиції: книгознавчої, філософської, соціологічної, технократичної, культурологічної або мистецтвознавчої [1, с.32].

Книгу як об'єкт систематично почали вивчати мабуть історики-книгознавці. Історики-книгознавчий напрям отримав визнання вже у другій половині XIX ст. У XX ст. у контексті книгознавства паралельно з історичними підходами розвивався предметно-функціональний. Характер подальшого розвитку неklasичної науки підштовхував вчених до запровадження міждисциплінарних досліджень. Так, наприклад, з'являється культурологічна традиція, націлена на вивчення книги у загальнокультурному контексті, особливо культурно-меморіальному, семіотичному чи комунікативному, ширяться соціологічні, педагогічні та психологічні дослідження тощо, але сукупність дисциплінарних та міждисциплінарних студій не може дати відповіді про значне коло питань, зокрема роль книги на тій чи іншій історичній стадії розвитку людського суспільства, ступінь відповідності книжкового репертуару потребам особистості чи суспільства в конкретній історичній соціокультурній ситуації. Із запровадженням поняття «книжкова культура» з його трансдисциплінарним змістом у вчених з'являється шанс студіювати наукову проблему на принципово іншому рівні.

Сьогодні у гуманітарній традиції склався сталий комплекс знань відносно книжкової культури: її змісту, історичних форм, комунікацій, творців, трансляторів та носіїв; визначено дослідницькі поля, апробовано різні методики, – все це дозволяє застосувати дослідницькі матриці (за Т.Куном) одних дисциплінарних областей в інших, що яскраво проявляється в історичній сфері. У контексті вивчення історії книжкової культури застосовуються, крім власне історичної матриці, книгознавча, бібліотекознавча, бібліографознавча, економічна, літературознавча, культурологічна, наукознавча, соціологічна, мистецтвознавча тощо, а також запозичуються засадничі поняття з теорії комунікацій, теорії інформації, історії техніки, педагогіки, психології тощо.

Для результативності подібного дослідження необхідно, щоб кожна наукова дисципліна, що входить до трансдисциплінарного комплексу, була одночасно і відкрита, і замкнута. Відкрита відносно до нових когнітивних схем, імпортованих з суміжних і більш віддалених наукових дисциплін, які представляють для неї евристичну значущість; готова до кооперації з іншими науковими дисциплінами задля реалізації спільних дослідницьких проєктів. Замкнута, адже вона має намагатися зберегти власний специфічний предмет і ракурс дослідження, розвивати свої дослідницькі методи та стратегії. З цієї точки зору книгознавство, наприклад, як наукова дисципліна, яка відображає і фіксує функціонування закріплених у вигляді книги різних фундаментальних і прикладних знань у суспільстві на певному етапі відкрита для контактів з іншими дисциплінами. І водночас книга як предмет дослідження дозволяє зберігати її замкнутість.

Отже, використання поняття «книжкова культура» дозволяє здійснювати дослідження, що ґрунтуються на холистичному баченні реальності. Такий перехід від дисциплінарної до трансдисциплінарності – це перехід від паралельного аналізу до конструктивного діалогу та здійснення спільних проєктів. Саме холистична тенденція, притаманна трансдисциплінарності, визначатиме характер науки майбутнього, де буде посилюватися інтеграція наукових дисциплін і набуватиме особливої цінності здатність вчених мислити нелінійно та цілісно, вміння контекстуалізувати знання.

Список використаних джерел

1. Васильев В.И. Библиография и книжная культура: эволюция взаимосвязей / В.И. Васильев, М.А. Ермолаева // Библиография. – 2010. – № 6. – С. 29-34. 2. Хартия трансдисциплинарности [Электронный ресурс] // CIRET: Centre International de Recherches et Études Transdisciplinaires: web-site. – URL: <http://ciret-transdisciplinarity.org/chart.php#ru> (22.08.13). 3. Nicolescu B. Toward a Methodological Foundation of the Dialogue Between the Technoscientific and Spiritual Cultures [Electronic resource] / B. Nicolescu // Дифференциация и интеграция мировоззрений: философский и религиозный опыт / Ин-т культурологии РАН ; гл. ред. Л.М. Морева. – СПб. : Эйдос, 2004. – С. 139-152. – (Международ. чтения по теории, истории и философии культуры ; № 18). – URL: <http://www.spb-ic.org/PDF/d18.pdf> (22.08.13). 4. Nicolescu B. Transdisciplinarity – past, present and future [Electronic resource] / B. Nicolescu // Moving Worldviews – Reshaping sciences, policies and practices for endogenous sustainable development / ed. B. Haverkort, C.Reijntjes. – Holland : COMPAS Editions, 2006. – P. 142-166. – URL:

О. Г. Кривоконь

ДО ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ ІСТОРІЇ ТРАКТОРОБУДУВАННЯ В УКРАЇНІ

Як відомо, в Царській Росії практично не існувало власного тракторобудування, хоча і робилися окремі спроби організувати виробництво тракторів.

У книзі А.І. Курганова «Основи розрахунку шасі тракторів і автомобілів» зазначено, що на всій території країни випуск малими партіями тракторів оригінальної конструкції намагався налагодити на власному заводі у Балаково Саратовської губернії Яків Васильович Мамін, учень і послідовник іншого винахідника - Федора Абрамовича Блінова, який ще в 1888 році побудував діючу модель гусеничного трактора. Ще в 1879 році Ф.А. Блінов отримав привілей (патент) на пристрій «Вагон з нескінченними рейками для перевезення вантажів по шосейних і польових дорогах».

Паровий трактор Ф.А. Блінова був неодноразово показаний в русі, викликаючи захоплення сучасників і подив іноземців. Однак за сукупністю багатьох причин Ф.А. Блінову не вдалося ні налагодити самому випуск парових тракторів, ні зацікавити ними промисловців.

У Царській Росії до цього часу був надлишок дешевої селянської робочої сили, була відсутня об'єктивна потреба в проведенні цілеспрямованої політики механізації сільського господарства, був край вужке коло потенційних покупців тракторів через мінімальну кількість великих сільськогосподарських підприємств і повсюдного дрібнотоварного селянського виробництва.

Таким чином, паровий трактор Ф.А. Блінова обігнав свій час і з'явився тоді, коли для його використання ще не з'явилися нові продуктивні сили і відповідні виробничі відносини.

Вважається, що роботи із створення двигунів внутрішнього згорання Я.В. Мамін особливо інтенсивно вів з 1899 по 1908 рік. Вже в 1911 році на базі свого двигуна потужністю 18 кВт, він побудував свій трактор, який назвав «Російський трактор-2». З 1911 по 1913 рік він спроектував перше сімейство так званих російських тракторів.

Малопотужний «Універсал» мав двигун в 20 к.с. Призначався для дрібних і відносно невеликих за площею господарств. Але при роботі з причіпним плугом він міг впевнено орати до трьох десятин на день на глибину від 4 до 4,5 вершків. Крім того, по рівній укоченій ґрунтовій дорозі трактор на причепі міг перевозити до 200 пудів різних вантажів, а на жнивях - працювати з двома снопов'язками.

Більш потужний трактор «Посередник» мав двигун 30 к.с. та призначався для роботи в середніх за розмірами господарствах. Причіпний плуг дозволяв зорати на ту ж глибину до 4 десятин на день і перевозити по рівним дроги на причепі до 500 пудів.

Для великих господарств був призначений трактор «Прогрес» з двигуном потужністю в 60 к.с. Він міг здійснювати оранку причіпним вісьмилемішним плугом на ту ж глибину близько 8 десятин на день, а при русі тягнути на декількох колісних причепах до 1000 пудів.

За оцінками фахівців Я.В. Мамінін з 1911 по 1914 р. було випущено трохи більше 100 тракторів.

До початку війни спроби виготовляти робилися на декількох заводах Росії: «Аксай» у м. Ростові, Південні заводи товариства А.Я. Копп і завод інженера Унгера у м. Кічкасі під Запоріжжям, завод товариства Классен, Фрезі і Дік на станції Барвінкове Південних залізниць, завод Гельферін-Саді у Харкові, Коломенський машинобудівний завод Струве [1,2]. У деяких книгах додатково включаються й інші заводи, наприклад, Брянський, безпосередньо пов'язаний з Коломенським [3].

Загальна позиція авторів [1-3] полягає в тому, що всі перераховані заводи не були пристосовані до виробництва тракторів і не проводили перебудову виробництва, обмежуючись випуском окремих зразків, як правило, за іноземними кресленнями або

зразками.

З 1911 року в більшості великих промислових міст Росії з року в рік проводилися міжнародні автомобільні й тракторні виставки. Після їх закінчення, як правило, проводилися показові випробування і демонстрації роботи автомобілів і тракторів [4].

У книзі «Випробування тракторів» Лихачова В.С. наводяться деякі дані про подібні випробуваннях. Після організації в листопаді 1913 відділення мотокультури і двигунів при Бюро Сільськогосподарської механіки вченого комітету Міністерства землеробства Росії подібні випробування проводилися особливо інтенсивно аж до початку Першої Світової війни [5].

Перед Великої Жовтневою революцією в країні було всього 165 тракторів [1, дані за 1913 р.]. За статистичними даними до 1917 року було закуплено за кордоном і завезено до Росії близько 1500 тракторів [3].

Список використаних джерел

1. Курчинов А.И. Основы расчета шасси тракторов и автомобилей. – М.: Государственное изд. сельскохозяйственной литературы, 1953. – 611 с. 2. Давидович С.М. Тракторы и автомобили. – Москва – Ленинград: Государственное изд. сельскохозяйственной литературы, 1950. – 816 с. 3. Семенов В.М., Власенко В.Н. Трактор – Москва, ВО «Агропромиздат», 1989. – 352 с. 4. Отечественные сельскохозяйственные тракторы. Иллюстрированная история развития за 100 лет. – М.: «Внешторгиздат», 1996. – 52 с. 5. Лихачев В.С. Испытания тракторов. – М.: Машиз, 1955. – 319 с.

В. М. Кузеванов

ИСТОРИОГРАФИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ МОДЕРНИЗАЦИИ УКРАИНСКОЙ НАЦИИ: ОТ ГОЛОДОМОРОВ К ТОТАЛЬНОМУ УНИЧТОЖЕНИЮ РЕЛИГИИ (1919-1938 гг.)

Согласно пилотажному исследованию, определяющим и переломным периодом в модернизации украинской нации в XX в. является межвоенный период между первой и второй мировыми войнами (1919-1938 гг.), когда большевики оккупировали Украину и в результате большевистской модернизации «переломали через колено» украинскую нацию путём гражданской войны, искусственных голодоморов, насильственной коллективизации и тотального уничтожения религии, ускоренной индустриализации и культурной революции [12]. В итоге этого каннибальского исторического эксперимента украинских большевиков были уничтожены миллионы украинцев и цивилизационная христианская украинская национальная идентичность [9], что привело к гибели украинской православной цивилизации [7].

Вышеуказанная характеристика процесса модернизации украинской нации не получила достаточной историографической оценки и междисциплинарного анализа в публикациях украинских историков, историографов и религиоведов.

В первую очередь необходимо отметить работу Т.Евсеевой, где выявлены ментальные особенности модернизации политической системы в условиях самодержавия [3]. А советский тоталитаризм для своего сохранения и развития был вынужден ликвидировать церковь как институт и создать новый социальный и культурный контексты, прицепив при этом новую политическую культуру, гарантирующую сохранение власти коммунистической партии [3, с.174]. Во-вторых, следует отметить исследование Г.Ефименко, рассматривающего большевистскую политику коренизации, способствующую ускорению модернизационных процессов [4, с.131]. Особое место среди исторических и историографических исследований по модернизации в Украине государственного-церковных отношений занимают монографии А.Киридон по трансформации отношений в трёхмерном измерении: государство-церковь-общество [5], по историографии этого вопроса в межвоенный период [6].

Необходимо отметить, что в этих исследованиях используется в основном только один историко-хронологический метод, не позволяющий использовать весь теоретико-методологический арсенал исторической и историографической науки. В том числе отсутствуют историографический, историко-философский, историко-религиоведческий и историко-социологический анализы социально-гуманитарной «цены» большевистской модернизации: во благо или во вред украинской нации про-

исходила эта модернизация на основе сравнения украинского и общеевропейских процессов в XX в. И можно ли выявить объективные модернизационные, в том числе экономические, этнические, генетические, демографические и серьёзные гуманитарные последствия большевистской модернизации в межвоенный период.

Сегодня существуют два основных компаративистских методов анализа источников в исторических и историографических исследованиях модернизации и инверсной трансформации украинской нации в межвоенный период.

I. Эмпирический анализ значительного объёма историографических источников (архивных материалов, монографий и статей), в том числе классификация и типологизация историографических источников по хронологическим, географическим, этническим и религиоведческим признакам. Доктор исторических наук А.Киридон характеризует этот метод как «фактологическое наполнение» [5, с.15].

II. Методологический анализ историографических источников на основе общепринятых теоретико-методологических парадигм при исследовании конкретной исторической или историографической проблемы. У А.Киридон этот подход характеризуется как «методологическое обоснование современной историографии в тематическом диапазоне» [5, с.15].

Нами разработан, на основе принципа историзма и самостоятельного теоретико-методологического обоснования, третий компаративистский подход в исторических и историографических исследованиях модернизации украинской нации в межвоенный период. Этот подход базируется на историко-философском междисциплинарном направлении, включающем в себя историографический, политологический, религиоведческий, системный и социологический методы анализа основных этапов и аспектов модернизации во взаимосвязи с исследованием исторических предпосылок модернизации (конец XIX века – 1918г.) и постфинишного периода, когда окончательно проявились в конце XX в. основные социально-экономические, социально-гуманитарные, генетические и духовные последствия большевистской модернизации украинской нации в межвоенный период [7], [11], [8], [10], [12]. Составной частью этого третьего компаративистского направления является также и системный подход, рассматривающий субъективную роль украинских социал-демократов и большевиков в подготовке канибальской модернизации украинской нации: их роль в организации первого и второго съездов РСДРП, в осуществлении военного переворота в октябре 1917 г., в развязывании гражданской войны и оккупации Украины в 1918-1919 гг. [13], [14].

Главным итогом цивилизованной модернизации любой нации являются не коллективизация и не индустриализация. А главным цивилизационным и гуманитарным итогом развития любой европейской нации является высокий уровень развития христианской идеологии, определяющей не только уровень общественной нравственности и морали, но и являющейся одним из наиважнейших исторических факторов формирования культуры – цивилизационной идентичности и единства современного общества [1, с.10].

В результате большевистской модернизации была уничтожена не только значительная часть украинских церквей, священников и православных верующих, но были уничтожены и высоко нравственные христианские постулаты, насильно заменённые на коммунистические идеалы [12, с.18]. После снятия идеологического контроля партии и «железного занавеса» в 1991 г., эти идеалы оказались низко нравственными (в сравнении с западноевропейскими) ценностями совкового менталитета, продуцирующими рост криминализации и коррупции, пьянства и алкоголизма, наркомании и проституции. Таким образом, в итоге большевистской модернизации украинский народ потерял не только миллионы украинцев в результате братоубийственной гражданской войны, искусственных голодоморов, геноцида православного народа Украины и «Большого террора», не только высоко нравственную христианскую мораль, но и украинский генофонд, в том числе и украинскую высокоинтеллектуальную элиту. По мнению днепропетровского социолога профессора В.Городяненко «Жернова негативной селекции, долгие годы террора и геноцида уничтожили неисчислимые таланты» [2, с.3].

Вышеуказанный историографический дискурс предполагает проведение даль-

нейших историографических исследований для более полного эмпирического и теоретико-методологического обоснования предистории, этапов и последствий большевистской модернизации.

Список использованных источников

1. Вітер Д.В. *Філософська парадигма християнського вчення другої половини ХХ ст. (критичний аналіз): монографія/ Д.В.Вітер.-К.: НАКККіМ, 2010.-478 с. 2. Городяненко В. Уравня талант и «серость»/ Газета «Днепр вечерний», 18.02.1992 г., - С.3. 3. Євсєєва Т.М. Ментальні особливості модернізації політичної системи Російської імперії та СРСР наприкінці ХІХ – у першій третині ХХ ст. (Український контекст)// Український історичний журнал.-2009.-№ 5.-С.152 – 178. 4. Єфіменко Г.Г. Комунізм vs українське націє творення в радянській Україні (1917-1938 рр.): сприяння, поборювання чи вимушене замирення?// Український історичний журнал.-2012.-№2.-С.114-132. 5. Киридон А.М. Держава – церква – суспільство: інверсна трансформація в Україні: Монографія/А.М.Киридон.-Рівне: РІС КСУ, 2011.-216 с. 6. Киридон А.М. Державно-церковні відносини в радянській Україні 1917-1930-х рр.: Історіографічний дискурс: Монографія/ науч.ред. С.С.Троян.-Рівне: РІС КСУ, 2010.-127 с. 7. Кузєванов В. Гібель української православної цивілізації?/Методологія проблеми// Християнські міжконфесійні взаємини: загальноєвропейський та український досвід/Матеріали міжнародної наукової конференції, Галич, 11-12 травня 2012 року.-Інформаційно-видавничий відділ Національного заповідника «Давній Галич».-Галич.-2012.-С.167-174. 8. Кузєванов В. Голодомор – геноцид народу України: Методологічні особливості історіографічного дискурсу// Історія релігій в Україні: науковий щорічник/ упоряд. О.Киричук, М.Омельчук, І.Орлевич.-Л.:Інститут релігієзнавства-філія Львівського музею історії релігії; вид-во «Логос», 2013.-Книга І: Історія.-С.533-543. 9. Кузєванов В. Історико-політичні та соціально-економічні аспекти нової української національної ідентичності// Віче.-2008.-№20.-С.16-18. 10. Кузєванов В. Історія християнства в Україні ХІХ століття: Компаративистський аналіз// Історія релігій в Україні: науковий щорічник/ упоряд. О.Киричук, М.Омельчук, І.Орлевич.-Л.:Інститут релігієзнавства-філія Львівського музею історії релігії; вид-во «Логос», 2012.-Книга І. Частина І: Історія.-С.436-444. 11. Кузєванов В. Методологічні принципи політологічного дослідження// Віче.-2007.-№21-22.-С.13-15. 12. Кузєванов В.М. Определяющие события истории Украины XX века // Грані.-2012.-№5.-С.25-34. 13. Кузєванов В.М. Роль українських соціал-демократів в модернізації української нації/ Історіографія проблеми// Грані.-2013.-№2.-С.62-67. 14. Кузєванов В.М. Роль українських соціал-демократів в модернізації української нації/ Історіографія проблеми// Грані.-2013.-№4.-С.32-38.*

О. М. Мерко

НАУКОВО – ДОСЛІДНА РОБОТА М. М. КЛЄПІНІНА З ВИВЧЕННЯ ҐРУНТІВ ТАВРІЙСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ

До когорти видатних особистостей, які зробили вагомий внесок у становлення та розвиток вітчизняного ґрунтознавства, належить учений - послідовник фундатора морфолого–генетичного ґрунтознавства В.В.Докучаєва, професор Микола Миколайович Клепінін (1869–1936).

Власними дослідженнями у фондах Державного архіву в Автономній Республіці Крим встановлено, що з ім'ям Миколи Миколайовича пов'язаний значний період його життя з вивчення ґрунтів Таврійської губернії протягом 1903–1936 років. На підставі проведених польових досліджень, хімічних аналізів отриманого матеріалу, М.М.Клепінін склав карти ґрунтів районів та окремих територій Таврійської губернії.

Згідно з доповіддю Таврійської Губернської Земської Управи про діяльність статистичного бюро за 1903 рік, роботи з оцінки земель повітів Таврійської губернії ґрунтознавцем М. М. Клепініним планувалися наступним чином: у 1904 - обстеження Бердянського та Мелітопольського, в 1905 - Феодосійського, в 1906 - Дніпровського, в 1907 - Євпаторійського і Ялтинського повітів. Однак, як показав час, заплановане відбувалося в іншому часовому вимірі [1, арк. 223 - 227].

Першочерговий етап з вивчення ґрунтів регіону розпочався на території двох великих повітів (Бердянського і Мелітопольського) у 1904 році. Крім того, паралельно М. М. Клепініним були здійснені роботи з опису ґрунтів Сімферопольського повіту. Наприкінці зазначеного року дослідницька робота була припинена, оскільки ґрунтознавець був призваний на дійсну військову службу у м. Батум [2, арк. 146 - 150].

Починаючи з 15 грудня 1906 року вчений знову приступив до виконання своїх обов'язків ґрунтознавця Таврійського Земства. Він здійснив додаткове ґрунтове дослід-

дження по Перекопському повіту з метою виділити ще одну оціночну місцевість, яка повинна була зайняти середнє положення між суглинками (що не містять у собі солонців) центральної смуги повіту і дуже солонцюватих ґрунтів Присивашної смуги повіту. Згідно цьому додатковому ґрунтовому вишукуванню виділена нова (четверта) ґрунтова місцевість, так звана Присивашна перша [3, арк. 215].

Результати досліджень М. М. Клепініна досить швидко стають доступними більш широкому науковим колам. Протягом 1906 - 1907 років виходять друком «Збірник з основної статистики» та ґрунтова карта Бердянського і Євпаторійського повітів. Ним також готуються опис та карта Мелітопольського повіту.

Дослідження ґрунтів Дніпровського повіту, яке здійснювалося в 1908 році, вимагало кропіткої роботи не тільки самого Миколи Миколайовича, а й усього складу лабораторії з травня по вересень. До цього слід додати, що ґрунтознавцям доводилося брати дуже багато зразків, що обумовлювалося великою площею повіту і частими переходами нормальних ґрунтів в солонцюваті [4, арк. 141 - 143].

Під методичним керівництвом М. М. Клепініна ґрунтова лабораторія продовжувала вести активну роботу з вивчення повітів Таврійської губернії в оціночному відношенні. У 1909 році були виконані аналізи ґрунтів Дніпровського повіту, які послужили основою для поділу всієї площі на кілька окремих ґрунтових місцевостей.

У цей же період здійснювались дослідження всієї площі Феодосійського повіту, виключаючи гірську частину (від Феодосії до Ялтинського повіту), де зустрічаються долини з садовою культурою [5, арк. 257].

Згідно з постановою 44 чергової сесії Таврійського Губернського Земського зібрання ґрунтознавець М.М. Клепінін в 1910 році провів дослідження Судакської долини, вивчив південно - західну частину Феодосійського повіту з долинами Кутлакська, Воронська, Капсихорська.

Влітку 1912 року М. М. Клепінін закінчив дослідження Ялтинського повіту. Таким чином, польові вишукування з дослідження ґрунтів губернії були завершені.

Варто відзначити, що у наступні роки вченим проводилася велика робота з вивчення Долочної Балки, долин річок Салгір і Альма, гірської смуги Криму, Байдарської, Інкерманської, Алуштинської та Булганацької долин, а також велася складання ґрунтових карт Яйли, Карасубазарського та Булганацького районів [6, арк. 285 - 296].

На підставі узагальнених власних багаторічних досліджень М.М.Клепінін підготував і видав монографію «Ґрунти Криму» (1927 р.), яку з доповненнями перевидав у 1935 році. В ній висвітлені умови ґрунтоутворення, вплив ерозійних процесів на ґрунт і господарську діяльність в цілому, запропоновано заходи з охорони ґрунтів, водних ресурсів Криму. У даній роботі автор звертав увагу і на необхідність подальшого вивчення властивостей ґрунту для вирішення нагальних агрономічних питань.

Минуло понад сімдесят років після видання базової праці М.М.Клепініна «Ґрунти Криму», але матеріал актуальний і в наш час, не зважаючи на те, що з початку століття фахівці - ґрунтознавці значно вдосконалили свої знання та уміння. Але загальна картина про розподіл ґрунтів не зазнала істотних змін.

На сьогоднішній день можна стверджувати, що результати фундаментальних ґрунтових вишукувань М. М. Клепініна заклали теоретико – методологічні основи районування ґрунтів Кримського півострова і материкової частини Таврійської губернії. Крім того, вони мали важливе прикладне значення для сталого ведення сільського господарства регіону, стали відправною точкою для подальшого, більш глибокого вивчення ґрунтів Кримського півострову.

Список використаних джерел

1. Журнали и доклады Таврического Губернского Земского Собрания 38 очередной сессии. – Архив ГААРК. – Ф. 60. – Оп. 1. – Спр. 117.– 315 арк.
2. Журнали и доклады Таврического Губернского Земского Собрания 39 очередной сессии. – Архив ДААРК. – Ф. 60. – Оп. 1. – Спр. 126.– 252 арк.
3. Журнали и доклады Таврического Губернского Земского Собрания 41 очередной сессии. – Архив ДААРК. – Ф. 60. – Оп. 1. – Спр. 137.– 289 арк.
4. Журнали и доклады Таврического Губернского Земского Собрания 43 очередной сессии. – Архив ДААРК. – Ф. 60. – Оп. 1. – Спр. 143.– 354 арк.
5. Журнали и доклады Таврического Губернского Земского Собрания 44 очередной сессии. – Архив ДААРК. – Ф. 60. – Оп. 1. – Спр. 147.– 328 арк.
6. Журнали и доклады Таврического Губернского Земского Собрания 45 очередной сессии. – Архив ДААРК. – Ф. 60. – Оп. 1. – Спр. 155.– 403 арк.

ПОЧУТТЯ ІСТОРІЇ: НАВІЩО ПОТРІБНІ ЗНАННЯ ПРО МИНУЛЕ?

Знання історії є неодмінним атрибутом освіченої людини. Ця установка з'явилась у ХІХ столітті та збереглась до сьогодні [1,с.4]. Через вивчення історії ми можемо дослідити та витлумачити чому суспільство розвивалось таким чином, яким ми його бачимо зараз та визначити які впливи позначились на минулому та теперішньому та вже формують майбутнє. Для маси людей історія слугує орієнтиром в часі та соціальному просторі [1,с.7]. Історія вдосконалює судження, сприяє загальному міжкультурному розумінню, задовольняє потребу самоідентифікації і це далеко не всі чесноти цієї науки - не дарма поширення набув вислів «історія є вчителькою життя». Але чи можливо стати слабким учнем у такої «вчительки»? Виявляється, так.

За даними опитувань з визначення рівня історичного знання широкі верстви населення показують незадовільні результати [1,с.6], і це призводить до потреби звернутись до аналізу саме масових уявлень про минуле, а не до розвитку експертного знання. І виявляється, що навіть не знаючи дат та подій, людина може мати функціональні знання про соціальну реальність, історичний розвиток суспільства та «теперішнє розташування у часі». Тут можна навести приклад з природознавства - навіть якщо в школі учень вивчив закон Ньютону, але через довгий час забув точне наукове формулювання цього закону, він все одно буде знати чому камінь падає на землю [1,с.7]. Функціональні знання про соціальну реальність не можна недооцінювати, але, водночас, існує проблема незадовільності рівня знань з історії у молодого покоління.

Історики мали таку проблему навіть на початку ХХ століття. У 1915 році, спеціалісти в сфері освіти Карлтон Белл та Девід МакКаллам виробили концепт «почуття історії» («the historic sense»), який полягав у п'яти аспектах: 1.Здатність розуміти сучасні події в світлі минулого. 2.Здатність фільтрувати історичні джерела і конструювати з цього заплутаного клубка чітке і правдоподібне судження про те, що сталося. 3.Здатність сприймати історичний нарратив. 4.Здатність надавати вдумливі та диференційовані відповіді на питання «про думку» з приводу того чи іншого історичного питання.5.Здатність надавати відповіді на фактичні питання про історичних персоналії та про історичні події. [4,с.2]

Що розуміється під терміном «почуття історії»? Уявімо, що двом студентам дали газети з інформацією про певне місто та задали написати історію цього міста - один напише послідовну логічну історію з адекватними наголосами на найважливіших подіях, а інший напише хаотичний виклад непослідовних фактів. Один має почуття історії, інший - ні; так називають людину, яка має особливу здатність знаходити найголовніше в наборі інформації (person who has «a nose for a story»)» [4,с.1-2]. Почуття історії - це усвідомлення того, що минуле не тільки відсутнє, а ще й присутнє в соціальній реальності. З цього погляду минуле є так само сучасним як і теперішнє; минуле - це не нагромадження неживого матеріалу, це структура реальності з врахуванням історичного досвіду та майбутніх тенденцій суспільного розвитку.

З набуттям загальною освітою статусу обов'язкової, первинні інтенції викладання історії були трансформовані. Важливо відзначити інституційний та адміністративний вплив на історичну науку в Україні, адже загальновідомо, що пострадянська історія України пріоритетною робила політичну історію, акцентуючи увагу на історії воєн та описі соціально-економічного устрою. Власне методологічний підхід до викладання історії вже певною мірою обмежує погляд на історичне знання. Відтак, до університету молоді люди приходять з викривленим, «травмованим» ставленням до історії. Доведення цьому шукати не потрібно - за даними аналізу результатів зовнішнього незалежного оцінювання з історії України за минулі роки можна простежити дві тривожних тенденції: по-перше, зростання кількості тих, хто отримав бал, нижчий за прохідний, а по-друге зниження ефективності навчання з предмету, що демонструє статистика відповідності річної оцінки та балу ЗНО. Розбіжність між річним оцінюванням та ЗНО складає близько 50%, і це означає, що на тестуванні абітурієнт не підтверджує високу річну оцінку [2, 3]. Така ситуація потребує глибокого аналізу та пошуку шля-

хів її виправлення.

Вкрай важливим є переосмислення теоретичного підходу до викладання історії в школі. Аргументи та користь цього такі. Освіта призначена допомагати, як учням, так і суспільству ефективно функціонувати в соціальному середовищі в майбутньому. Вивчення минулого заради хобі або власного інтересу жодним чином не сприяє адекватному ставленню до історичного знання. Ще Вольтер стверджував, що «життя занадто коротке, а час занадто цінний, щоб витратити його на проговорення марних речей»; Ніцше також проголошував: «Ми хочемо служити історії тільки тією мірою, якою вона слугує життю» [8]. Молоді люди вчать в школі минуле не тому, що зобов'язані знати напам'ять нагромадження старих фактів, а тому що історичне знання допомагає зрозуміти те, яким чином працює світ, та яким чином і за яким принципом поводяться людські істоти впродовж свого існування. Знання минулого вимагається для розуміння теперішнього. Поки стандартне викладання історії фокусується на фактах політичної історії, таких як війни та історії династій, сучасна історія має йти шляхом більш інтегрованого підходу, який пропонує студентам розширений погляд на історичне знання, яке включає аспекти більшості соціальних наук. Історія – це міст до інших дисциплін. Для того щоб зрозуміти інші гуманітарні науки потрібний історичний огляд, адже письменники, художники, поети та філософи визначаються, насамперед, історичним оточенням, в якому вони жили та працювали. Студент, що вивчає історичний наратив, несвідомо засвоїв головну цінність історії – здатність до судження щодо життєвих справ. Ця здатність є постійним благом вивчення історії, і не тому що «історія повторюється», а тому що тенденційність речей та подій може показати дивовижну однорідність серед минулих та теперішніх ситуацій. Буркхардт колись сказав про історичне знання – «Воно існує не для того, щоб зробити нас розумнішими наступного разу, а для того щоб бути мудрішими завжди.»

Чи дозволяють викладачі студентам вивчати історію в повній мірі, чи конструюють вони знання? Або вони просто фокусуються на комплексі знань, які дає підручник, сподіваючись через якусь діяльність долучити студентів до активного вивчення історії? [7, с.8]. Доки підручники є основним джерелом опису історії та поки історики вдають мертвих перед статистикою рівню знань студентів зрушити з місця не вдасться. Шкільна освіта має готувати людей до майбутнього, фокусуватись на вдумливому навчанні, допомагати учням вчитись думати за себе, вчити бути реалістичними в сподіваннях. Історія має складатись з хронологічного наративу, контентуальних структур та стратегій мислення. Студенти, які знають історію, знають і своє унікальне місце в потоці часу, мають відчуття траєкторії людського розвитку, розуміють, де вона може змінитись, а де може бути утримана на своєму шляху [5]. Демократія потребує студентів з такими судженнями та мудрістю – минуле це лише місце щоб їх знайти [6].

Список використаних джерел

1. Савельєва І. М., Полетаєв А. В. Соціальні представлення о прошлом, или знают ли американцы историю / И. М. Савельева, А. В. Полетаев. - М. : Новое литературное обозрение, 2008. - 456 с.
2. Звіт про проведення зовнішнього незалежного оцінювання навчальних досягнень осіб, які вивчили бажання вступати до вищих навчальних закладів України в 2013 році – [Електронний ресурс]: Електрон. дан. (1 файл). – К., 2013 – 480 с. - Режим доступу: <http://testportal.gov.ua/reports/> - Назва з екрана.
3. Результати зовнішнього незалежного оцінювання – 2013. Регіональні дані - [Електронний ресурс]: Електрон. дан. (1 файл) – К., 2013 – Режим доступу: <http://testportal.gov.ua/reports/> - Назва з екрана.
4. Bell J., Carleton D. The historic sense. / J. Bell, D. Carleton // Journal of Educational Psychology. - Vol. 8(5). - May 1917. - С. 317-318.
5. Jacques Barzun. Begin here: The Forgotten Conditions of Teaching and Learning [Електронний ресурс]: University of Chicago Press. Електрон. дан. (1 файл). – Chicago, 1991. - Режим доступу: <http://timothyone.com/2006/07/29/jacques-barzun-extended-quotes-from-begin-here/> - Назва з екрана.
6. Maxwell, Mike. The Use of History - Students Friend. [Електронний ресурс] Електрон. дан. (1 файл) - Mancos, Co., 2011 – 01 Feb. - Режим доступу: <http://www.studentsfriend.com/onhist/uses.html> - Назва з екрана.
7. Wineburg Sam. Crazy for History / Sam Wineburg // Journal of American History – 2004 – Vol. 90. - March 2004 – С. 1-14.
8. Southgate Beverly. Why Bother with History: ancient, modern and postmodern motivations [Електронний ресурс] Електрон. дан. (1 файл) - Pearson Education., 2000 – 184 с. - Режим доступу: <http://books.google.com.ua/books?id=Y063orfrwHcC&printsec=frontcover&hl=ru#v=onepage&q&f=false> - Назва з екрана.

ДИТЯЧА БЕЗПРИТУЛЬНІСТЬ В УКРАЇНІ В 1920-Х - ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ 1930-Х РР.: ІСТОРИОГРАФІЧНИЙ ОГЛЯД ПРОБЛЕМИ

Історіографію проблеми дитячої безпритульності можна поділити на чотири самостійні періоди, котрі базуються на сучасних наукових підходах до періодизації історіографії політичних та соціально-економічних процесів в УСРР. Перший охоплює час від початку 1920-х до кінця 1930-х рр., другий – з початку 40-х до середини 80-х рр. ХХ ст., третій з другої половини 1980-х до здобуття Україною незалежності і четвертий – з 1991р. - до сьогодні.

Перші наукові праці з'явилися безпосередньо в ході боротьби з дитячою безпритульністю, що виключало можливість погляду з висоти часу і наклало відбиток на вивчення питання в цілому. Автори цих робіт найчастіше були безпосередніми учасниками подолання дитячої безпритульності, доповідачами на конференціях та нарадах з освіти. Аналізуючи світовий досвід подолання дитячої безпритульності, вони здійснили спробу визначити джерела, причини дитячої безпритульності, завдання і напрямки діяльності установ народної освіти. Серед цих авторів були науковці (), педагоги, партійні, державні та громадські діячі. В працях В.І.Рубінштейна [28], М.Левітіної/Маро [24], А.Залкінда [15], М.Н. Гернета [9], М.І. Калініної [19], Д.К.Футера [35], Л.М. Василевський [4] висвітлювались не тільки історичні, але й правові, соціологічні, педагогічні та психологічні аспекти проблеми. При цьому автори не висвітлювали специфіку процесів, які відбувались в українському суспільстві, лише акцентували увагу на загальних тенденціях подолання дитячої безпритульності в СРСР.

Пізніше, на рубежі 20-х-30-х рр. ХХ ст. з'являються праці Л.Лозинського [25] та Г.Салька [31], в яких зображувався процес подолання дитячої безпритульності в Україні.

Викликають інтерес твори представників української діаспори, націонал-демократичного напрямку педагогічної думки: Г.Вашенка [5] та С.Сірополка [33], де автори з критичних позицій показали причини і джерела дитячої безпритульності, звинувативши радянський уряд у її масовості.

З другої половини 1930-х рр., коли радянською владою було офіційно визнано факт ліквідації дитячої безпритульності, а сама проблема визначена як «табу», різко зменшується кількість праць з означеної проблеми, а історіографія представлена лише статтю Я.Чаплигіна [37] та невеликою за обсягом (26 сторінок) працею С.Ейсмана [14].

Історіографічна спадщина другого періоду характеризується появою в 50-х-70-х рр. перших педагогічних та історичних дисертаційних досліджень. В працях представників педагогічних наук Г.Арнаутова [1], В.Іонової [17], З.Карамішевої [20], С.Коваленко [22], П.Середі [32] та С.Чеха [439] поряд із багатим фактичним матеріалом, акцент все ж таки зроблено на висвітленні ролі комуністичної партії в процесі подолання дитячої безпритульності.

Історичні аспекти подолання дитячої безпритульності в СРСР містяться в дисертаційних дослідженнях В.Рудкіна [29], А.Хмирьова [36], М.Черняка [38], І.Шишової [41]. І хоча в них просліджується соціальне замовлення тоталітарної системи – возвеличення ведучої ролі Комуністичної партії і комсомолу у подоланні дитячої безпритульності, це не зменшує їх наукового значення через багатий фактичний матеріал та використання широкого кола архівних джерел. Проблемам дитячої безпритульності в Україні присвячені дослідження А.Гусака [10] та В.Чуба [40].

В 70-х рр. в ряді журналів з'являються наукові статті Ю.Гербеєва [8], С.Дзержинської [13], Т.Бібанова [2], М.Давидова [11], М.Рібакова і Н.Султанова [27], О.Бойка [3], І.О.Кліцакова [21], де аналізувалась нормативно-правова база захисту дитинства в 1919-1930-х рр. та стан в дитячих закладах освіти для безпритульних дітей.

Особливістю означеного періоду історіографії було панування принципу класовості, партійності, та відсутність узагальнюючого критичного монографічного дослідження з означеної проблеми, вивчення якої не виходило за межі дисертаційних

узагальнень.

Третій період історіографії означеної проблеми почався з часів перебудови та політики гласності. Він пов'язаний з новими розвідками вчених істориків С.Кульчицького і Є.Шаталіної [23], О.Мовчан [26], С.Воскобойнікової [7] та появою перших критичних робіт щодо визначення місця дитини в суспільно-політичних процесах 20-х-30-х рр. XX століття.

В 1991 – 2010 рр. інтерес істориків зосередився на дослідженні проблем подолання дитячої безпритульності в Україні. В цей час з'являються дисертаційні роботи українських істориків І.Діптан [12], А.Зінченко [16], І.Іщенко [18] та педагогів Л.Тютюнник [34], В.Виноградової-Бондаренко [6].

В цілому, можна стверджувати, що процес подолання дитячої безпритульності певною мірою знайшов своє відображення в історіографії як радянського, так і періоду незалежності України.

Список використаних джерел

1. Арнаутов Г.А. *Забота Коммунистической партии и Советского правительства об охране детства и строительство детских домов в РСФСР в период 1917-1918 гг.*: Дис. ... канд. пед. наук.-М., 1952.
2. Бибанов Т.П. *Общество «Друзья детей»//Вопросы истории.-1985.-№12.-С.166-168; 3.Бойко О.Д. Бережність дітей (Про піклування Радянської держави про дітей в перші роки Радянської влади) // Наука і суспільство.-1977.-№11.- С.28-29; Организация помощи детям в первые годы Советской власти (1917-1920 гг.) // На путях дружбы и сотрудничества: Сборник научных трудов. К.: Наукова думка, 1981.-С. 50-59.*
4. Василевский Л.М. *Голгофа ребенка. Безпризорность и дети улицы.-М.-Л.: Книга, 1924.-101 с.*
5. Ващенко Г. *Праці з педагогіки та психології.-К.2000.-С. 380.; Виховний ідеал (підручник для педагогів, виховників, молоді і батьків).-Полтава, 1994/Третє видання/-т. 1.-С.12-13; С. 41-45.*
6. Виноградова-Бондаренко В.С. *Виховання безпритульних дітей в Україні 20-х рр. XX ст.*: Дис. ... канд. пед. наук.-К., 2001.-221 с.
7. Воскобойникова С.А. *Нет чужих детей.-М.: Просвещение, 1989.*
8. Гербеув Ю.В. *Ленинские декреты о защите детства (1917-1922 гг.) // Воспитание школьников.-1970.-№3.-С.5-6.*
9. Гернет М.Н. *Социально-правовая охрана детства за границей и в России.-М., 1924.-68 с.*
10. Гусак А.А. *Комсомол-помощник Коммунистической партии в борьбе с детской безпризорностью на Украине (1921-1928 гг.)*: Дис. ... канд. истор. наук.-Днепропетровск, 1976.
11. Давыдов М.И. *Забота о детях. Из истории деятельности Совета защиты детей в 1918 – 1920 гг. // История СССР.-1979.-№ 5.-С.163-171.*
12. Діптан І.І. *Деятельность чрезвычайных государственных органов борьбы с детской безпризорностью в Украинской ССР (1919-1932 гг.)*: Дис. ... канд. истор. наук.-К., 1991.
13. Держинская С. *Спасенные революцией // Семья и школа. - 1967. - № 7. - С. 2-4.*
14. Ейсман С. *Правова охорона матері та дітей. - К.: В-во ЦВК УРСР Радянське будівництво і право, 1937. - 26 с.*
15. Залкинд А.Б. *Психопаты ли беспризорные? // Вестник просвещения, - 1924. - №9. - С. 135-139.*
16. Зінченко А.Г. *Дитяча безпритульність в Радянській Україні в 20-х-першій половині 30-х років ХХ ст.*: Дис. ... канд. истор. наук.-Одеса, 2002.-189с.
17. Ионова В. *Педагогические высказывания Ф.Э.Держинского о его борьбе с детской безпризорностью в СССР*: Дис. ... канд. пед. наук.-Омск; 1950.
18. Іщенко І.В. *Державна політика у сфері боротьби з соціальними аномаліями періоду непу (1921-1928рр.)*: Дис. ... канд. истор. наук. - Дніпропетровск, 2003.-206с.
19. Калинина А.Д. *Комсомол и беспризорность.-Х.,1926.*
20. Карамішева З.І. *Педагогические проблемы социально-правовой охраны несовершеннолетних в РСФСР. 1917-1932. (На материалах Башкирской ССР)*: Дис. ... канд. пед. наук.-М., 1976.
21. Кліцаков І.О. *Партійне керівництво ідейно-політичним вихованням вчительства/Український історичний журнал.-1967.-№ 3.-С. 90-111.*
22. Коваленко С.С. *История возникновения и развития детских домов в Украинской ССР в период с 1917 по 1929 гг.*: Дис. ... канд. пед. наук.-К., 1954.-240 с.
23. Кульчицький С.В., Шаталіна Є.П. *Становище дітей на Україні у 1931-1933рр. (Документи, розповіді).-К.: Вища школа, 1989.-26 с.*
24. Левитина М.И. *Маро/Беспризорные. Социология, быт, практика работы.-М.: Новая Москва, 1925. - 454 с.*
25. Лозинський Л.О. *Колективи беспризорних і їх вожаки.-Х.: Труд, 1926.*
26. Мовчан О.Н. *Иностранная помощь голодующим Украины в 1921-1923 гг. //Український історичний журнал.-1989.-№ 10. - С.81.*
27. Рибаків М., Султанов Н. *Найвища ціна-життя (Про допомогу комсомолу України голодуючим дітям Російської федерації у 1921 році) // Жовтень.-1979.-№ 2.-С.92-94.*
28. Рубинштейн В.И. *Понятие и виды детской беспризорности // Право и жизнь, 1925.-Кн. 4.-С. 95-101.*
29. Рудюк В.Г. *Борьба с детской беспризорностью в БССР (1921-1931 гг.)*: Дис. ... канд. истор. наук.-М., 1970.
30. Русанова О. *Дети народа. (Забота о детях в СССР). - М., 1948. - 47 с.*
31. Салько Г. *Безпризорность та боротьба з нею. - К.: Держвидав, 1931.*
32. Серета П.П. *Педагогические основы предупреждения безнадзорности и правонарушений несовершеннолетних*: Дис. ... канд. пед. наук.-К., 1974.
33. Сіропольо С. *Історія освіти в Україні.-К.: Наукова думка, 2001.-С.657-662.*
34. Тютюнник Л. *Проблемы деятельности опытных учреждений Наркомпроса Украины (1922-1937 гг.)*: Дис. ...канд. пед. наук.-К.,1992.-201 с.
35. Футер Д.К. *Вопросы детской беспризорности в Германии и Австрии // На путях к детям.-М., 1926.-С.97-100.*
36. Хмырев А.Н. *Охрана детства и профилактика беспризорности в Петрограде (1917-1920 гг.)*: Дис. ... канд. истор. наук.-Л., 1980.
37. Чапыгин Я.И. *Покончить с детской беспризорностью и упорядочить работу в детдомах //*

Коммунистическое просвещение. - 1934.-№1-С. 106. 38.Черняк М.М. Коммунистическая партия-организатор охраны здоровья и коммунистического воспитания подрастающего поколения (1917-1923 гг.): Дис. ... канд. истор. наук.-М., 1970. 39.Чех С.М. Мероприятия Коммунистической партии и Советского правительства по борьбе с детской беспризорностью в период восстановления народного хозяйства СССР (1917-1925 гг.): Дис. ... канд. пед. наук.-К., 1953. 40.Чуб В.И. Деятельность Коммунистической партии по ликвидации детской беспризорности в годы осуществления новой экономической политики: Дис. ... канд. истор. наук.-Х., 1985. 41.Шишова И.В. Борьба Советского государства за преодоление детской беспризорности в 1926-1936 гг. (На материалах Дона и Кубано-Черноморья): Дис. ... канд. истор. наук.-Р-на-Д., 1982.

Г. С. Побережець

УЧАСТЬ В. М. ЧОРНОВОЛА У ПРЕЗИДЕНТСЬКИХ ВИБОРАХ 1991 р.

Висвітлення діяльності та творчості В. М. Чорновола має неабияку наукову цінність, пізнавально-виховне та практичне значення для багатьох поколінь українського народу.

В останні роки (2010-2013) у науковому відношенні все ж таки дещо зроблено, помітні зрушення на краще, однак до цього часу ще залишаються слухними слова одного з його соратників і друзів однодумця, відомого українського громадського діяча, знаного мистецтвознавця Леся Степановича Танюка про те, що «сьогодні ми лише на підступах до його життєпису» [4, с.9].

Важливе значення для осмислення В. М. Чорновола як особистості, громадського і державного діяча має десятитомне видання його праць (на середину 2012 р. ще не завершено, вийшло вісім томів). Видання було започатковане в 2002 році Міжнародним благодійним фондом В'ячеслава Чорновола та видавництвом «Смолоскип» [10].

Важливі дані про життєдіяльність і творчість В. М. Чорновола містяться у фондах українських центральних державних і обласних архівів [5].

На підставі статті 128 Конституції УРСР та статті 2 Примірного положення про голів і президії місцевих Рад народних депутатів Української РСР обласна Рада народних депутатів Виришила: обрати головою Львівської обласної Ради народних депутатів депутата Чорновола В'ячеслава Максимовича [3, арк.3].

Львівський період державотворчої діяльності В. Чорновола охоплював 1990-1992 рр., коли він був головою Львівської обласної Ради народних депутатів. У цей час по-стали конкретні завдання, які необхідно було реалізувати В. М. Чорноволу [6, с.49].

За діяльності В. М. Чорновола було ухвалено перехід до аграрної реформи, тобто утворення колективних господарств шляхом перетворення радгоспів і колгоспів у об'єднання їх власників, за допомогою паювання вартості та за умови розподілу землі, вдосконалення структури фермерських господарств та ін. Діяльність В. М. Чорновола, як голови Львівської обласної Ради, призвела до зрушень у політичній, економічній та соціальній сферах суспільного життя.

Будучи завжди прихильником демократичного життя, відстоюючи власні позиції державної незалежності України, він вбачав у цьому, як єдиний її надійний порятунк від катастроф, проте це не давало можливості для розвитку її з середини. Існували проблеми, пов'язані із розвитком економіки, політичної системи, складним залишалося духовне життя, послаблене часів постійних репресій.

1991 рік, який став багатозначним для життя не лише В. М. Чорновола, його соратників, близьких та рідний, а й доленосним для всього народу України. Мала місце спроба державного перевороту в Москві 19 – 22 серпня, але вона провалилася. А вже 24 серпня 1991 р. після ухвалення Верховною Радою України «Акту проголошення незалежності України» увійшло в історію України знаменною, доленосною датою.

20 липня 1991 р. Центральним Проводом НРУ була прийнята Ухвала, щодо участі НРУ у президентських виборах, задля того, не піддати загрози з боку ЦК КПУ, що не дивлячись незалежності України все ж мала вплив на Верховну Раду України і могла вплинути на хід виборів. Де було обговорено претендента на посаду президента від НРУ голову Львівської обласної Ради В. М. Чорновола. Де 1 вересня планувалося скликати сесію Великої Ради Руху і висунути кандидата від НРУ [8, с. 198].

На засіданні Центрального Проводу Руху протягом серпня 1991 р., коли знову об-

говорювалося питання про кандидатури на посаду Президента України [7, с. 94]. В. Чорновіл та М. Горинь були відсутні, бо перебували у львівській лікарні. Б. Тернопільський та І. Драч висловили проти кандидатури В. М. Чорновола. Всі інші члени Центрального Проводу проголосували у підтримку кандидатури В. Чорновола.

Відповідь В. Чорновола до Центральної виборчої комісії по виборах Президента України: «Я Чорновіл В'ячеслав Максимович, претендент в кандидати на посаду Президента України, даю згоду балотуватися на цю посаду», 8 жовтня 1991 р. [1, арк.184].

В. М. Чорновіл вийшов на боротьбу за посаду Президента України із закликами такого змісту: «Щоб ви були вільними людьми», «Щоб ви самі могли вирішувати свою долю», «Щоб ви були господарями, а не наймитами на власній землі», «Щоб ця земля була ваша» та ін. [9].

В. М. Чорновіл визначав свою програму, як програму незалежної, демократичної держави, що відкрита для суспільства, ліберальної ринкової економіки, але обов'язково із соціальним захистом. Він називав також деякі прорахунки та упущення, що нерідко залишаються на потім: це – відсутність грошової одиниці, митних кордонів, армії, що є запорукою для політичної стабільності.

У своїх інтерв'ю В. М. Чорновіл неодноразово наголошував на несуттєвій різниці між власною програмою і програмою свого основного конкурента Л. М. Кравчука. Він характеризував їх так: «відрізняються програми лише нюансами або вмінням більш літературно і дохідливо її викласти». А далі продовжив: «Є кандидати, які вистраждали свою програму всім своїм життям, і є ті, хто взяв її вже готовою, зрозумівши, що тільки в ці гасла повірить народ» [11, с. 507].

Згідно статистичним даним, можна побачити, що за кандидатуру В. М. Чорновола найбільше було віддано голосів у Івано-Франківській, Львівській, Тернопільській областях, про що свідчить активна діяльність В. М. Чорновола на Західній Україні та підтримка населення з цих регіонів [2, арк.11-13]. Як показали результати президентських виборів 1991 р. кандидат від Народного Руху України В. М. Чорновіл набрав 23,27 % голосів. Однією з основних перешкод на шляху до перемоги було роз'єднання демократичних сил, не було тієї єдиної кандидатури, за яку люди повинні були віддати свої голоси. На президентських виборах 1 грудня 1991 р. кандидат від НРУ В. М. Чорновіл виборов друге місце.

Таким чином, на початку 90-х років ХХ ст. розпочалося активне державне будівництво, утвердження державного суверенітету України на основі Декларації про державний суверенітет України, Акту проголошення незалежності України. Відбулися перші вибори Президента України.

Боротьба та становлення державної незалежності України стала найвищим досягненням у діяльності НРУ та його лідера, піком найбільшої його популярності в українському суспільстві. Народний Рух України на чолі з В. М. Чорноволом постійно перебував у епіцентрі суспільно-політичного життя України, розпочалося прийняття важливих політичних рішень, продовжилися нелегкі, складні державотворчі процеси та відродження української духовності.

Список використаних джерел

1. Центральный державный архив вищих органов власти та управління України. Ф. 1. Верховна Рада України. Оп. 28. Спр. 129. Документи на кандидата в Президенти України В. М. Чорновола (протоколи виборчих комісій, висновки, довідки та ін.) (20 серпня – 18 грудня 1991 р.), 200 арк.
2. Центральный державный архив вищих органов власти та управління України. Ф. 1. Верховна Рада України. Оп.28. Спр.140. Статистичні дані про кількість виборчих дільниць, кількісний склад окружних виборчих комісій та результати проведення виборів Президента України (10 жовтня – 4 грудня 1991 р.), 18 арк.
3. Держархів Львівської обл. Ф. Р-221. Львівська обласна Рада народних депутатів та її виконавчого комітету. Оп.3. Спр.1318. Особова справа голови обласної Ради Чорновола В'ячеслава Максимовича, звільненого у 1992 р., 15 арк.
4. Титаренко Л. На підступах до життєпису Чорновола / Л.Титаренко // Голос України. – 2011. – 29 листопада.
5. ЦДАВО України. – Ф. 1. – Оп. 16. – Спр. 4630; Ф. 1. – Оп. 16. – Спр. 4631; Ф. 1. – Оп. 16. – Спр. 4632; Ф. 1. – Оп. 28. – Спр. 129; Ф. 1. – Оп. 28. – Спр. 140; Ф. 5225. – Оп. 2. – Спр. 27; Ф. 5233. – Оп. 1. – Спр. 62; Ф. 5233. – Оп. 1. – Спр. – 220; ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 24. – Спр. 6306; Ф. 1. – Оп. 25. – Спр. 1. – Оп. 25. – Спр. 64; Ф. 1. – Оп. 25. – Спр. 106; Ф. 1. – Оп. 32. – Спр. 2642; Ф. 1. – Оп. 32. – Спр. 2906; Ф. 270. – Оп. 1. – Спр. 112; Ф. 270. – Оп. 1. – Спр. 123; Ф. 270. – Оп. 1. – Спр. 125; Ф. 270. – Оп. 1. – Спр. 135; Ф. 272. – Оп. 1. – Спр. 6; Держархів Львівської обл. – Ф. Р-221. – Оп. 3. – Спр. 919; Ф. Р-221. – Оп. 3. – Спр. 921; Ф. Р-221. –

Оп. 3. – Спр. 922; Ф. Р-221. – Оп. 3. – Спр. 929; Ф. Р-221. – Оп. 3. – Спр. 1193; Ф. Р-221. – Оп. 3. – Спр. 1205; Ф. Р-221. – Оп. 3. – Спр. 1279; Ф. Р-221. – Оп. 3. – Спр. 1281; Ф. Р-221. – Оп. 3. – Спр. 1318. 6. Давимука С. В'ячеслав Чорновіл – державотворча діяльність на Львівщині / С. Давимука // Народний Рух України: місце в історії та політиці: матеріали VI Всеукраїнської конференції, 16–17 вересня 2005 р., м. Одеса. – Одеса. Астропринт, 2005. – 160 с. – С. 49-54. 7. Деревінський В. В'ячеслав Чорновіл. Нарис портрета політика: Монографія / В. Деревінський. – Тернопіль: Джура, 2011. – 224 с. 8. Провісники свободи, державності і демократії: Документи і матеріали. До 20-ї річниці створення Народного Руху України / Національна академія наук України, Інститут історії України, Центральний державний архів громадських об'єднань України. – К.: Інститут історії України НАН України, 2009. – 454 с.: 24 іл. 9. 3 агітаційні листівки В. М. Чорновола під час президентських виборів 1991 р. 10. Чорновіл В. Твори : У 10-ти т. – Т. 1–8 / В. Чорновіл. – К., 2002–2012. 11. Чорновіл В. Твори: У 10-ти т. – Т. 7. Статті, виступи, інтерв'ю (березень 1990 – грудень 1992) / Упоряд. Валентина Чорновіл. – К.: Смолоскип, 2011. – 1080 с.

Н. В. Проць

ИЗ ОПЫТА РАБОТЫ ДВОРЯНСКИХ ДЕПУТАТОВ ХАРЬКОВСКОГО ЗЕМСТВА

В середине XIX в. Российская империя пошла по пути изменения своего исторического развития. Результатом которых, стала одна из реформ, проводимых Александром II – 1 января 1864 г. было подписано и утверждено «Положение о губернских и уездных земских учреждениях» [3, с. 2].

История Харьковского земства неразрывно связана с дворянством, как активных участников земских губернских и уездных учреждений, принимавших участие в хозяйственно-экономическом развитии региона.

В непростых условиях реформирования общества, дворяне своим настойчивым трудом, активной гражданской позицией обеспечивали благосостояние народа, способствовали разрешению актуальных проблем социально-экономического характера.

А проблемы же конечно существовали – и в первую очередь это развитие земской медицины, культурно-просветительной работы, благотворительной деятельности.

В докладе Л.М. Савелова, поднимался вопрос, что сделали дворяне для своего народа? Может ли первое сословие считаться таковым и далее нести службу государству? [10, с. 3]

Поэтому, нашей задачей стало выяснение роли дворянских депутатов в общественной жизни земства, какие позиции они заняли по отношению к народу, и каким образом решали назревшие проблемы.

Так как земства были установлены для решения хозяйственно-экономических вопросов, то гласным-депутатам строго запрещалось затрагивать вопросы политические [3, с. 2]

В компетенции земств находились предметы земского медицинского обслуживания, открытие земских школ, библиотек, приютов, богаделен, развитие местной торговли и промышленности, устройство и содержание местных путей сообщения, земская почта, народное продовольственное дело; ветеринарная и агрономическая служба, взаимное страхование; постройка церквей, тюрем и сумасшедших домов [9, с. 39].

Поэтому на заседаниях уездных и губернского собраний поднимались вопросы народного хозяйства, требующие неотлагательного решения.

В земских учреждениях гласные-депутаты от дворян, на протяжении всего существования, представляли большинство. Так, на протяжении 1865-1890 гг. в составе уездных земских собраний Харьковской губернии дворяне занимали 46,3%, крестьяне набрали 36,4%, на долю купцов приходилось 12,5%, духовенства – 2,7%, мещан – 2,1%. В Харьковском губернском земском собрании среди выборных гласных дворянству принадлежало 75,8%, крестьянам – 11,7%, купцам – 12,5% [Подсчеты наши, на основании 12].

Численный перевес дворянских депутатов, позволял им определять политику местных органов самоуправления. Этот факт подтверждает стремление царского правительства утвердить дворянское правление на местах, для поддержки своей власти.

Характер общественной деятельности земств Харьковской губернии определяло два направления: реакционное – возглавлял земский деятель А.Р. Шидловский, отста-

ивавший интересы дворян-помещиков и крупных землевладельцев; и либеральное, во главе которого стояли Е.С. Гордиенко, З.И. Бекарюков, А.А. Телятников, Д.М. Деларю [2,с.162].

В области социальных отношений гласные-дворяне, под руководством А.Р. Шидловского, оказывали упорное сопротивление против принятия тех или иных решений. Так, на сессии второго губернского земского собрания 1866 г. Валковская управа предоставила к рассмотрению вопрос об оказании помощи крестьянскому обществу с. Никольско-Комышеватского, пострадавшему от неурожая. На что А.Р. Шидловский высказал мнение отказать в помощи обществу, и не назначать суммы из продовольственного капитала [4,с.69,116].

Либерально настроенные дворяне, напротив, действовали в интересах простого народа и неоднократно поднимали вопрос о бессословном принципе выборов [2,с.170].

В 1874-1885 г.г., когда во главе губернской управы становится либерал З.И. Бекарюков, деятельность земства расширила создание начальных ремесленных и профессиональных сельскохозяйственных школ и училищ. По инициативе З.И. Бекарюкова в 1877 г. было намечено построить 11 образцовых двухклассных училищ, и ассигновать 10000 руб. для выдачи беспроцентных ссуд на постройку и ремонт школ [2,с.230].

Благодаря деятельности земства в Харьковской губернии увеличилось число врачей и вспомогательного медперсонала, больниц, аптек, улучшилось снабжение лекарствами, создавались фельдшерские и медицинские курсы. Были достигнуты успехи в борьбе с оспой через развитие оспопрививания.

Благодаря инициативности дворян на губернском земском собрании утвердили постановление об открытии при Харьковском повивальном училище роддома, который начал свою работу еще в 1869 г. [1, с. 756].

На сессиях губернского и уездных земских собраний, гласными от дворян поднимались вопросы, актуальные и в наше время. Так, на очередной сессии губернского собрания 18 декабря 1890 г. обсуждался вопрос о большой недоимке по лечению крестьян в размере 23,630 руб. З.И. Бекарюков нашел несправедливым брать плату с крестьян за лечение, так как они уплачивали налоги на содержание больницы, и предложил с крайне бедных, плату за лечение не брать. И.В. Розалион-Сошальский, поддерживая это мнение, внес корректировку о полном бесплатном лечении крестьян [7,с.105].

Таким образом, еще задолго до постановления о бесплатном лечении населения, дворянские депутаты выносили этот вопрос на обсуждение земских собраний.

К 1910 г. в губернии действовали 53 земские больницы на 1255 койко-мест, в которых работало 118 земских врачей, в 1912 г. медперсонал составил 127 врачей [1,с.320].

Расширилась сеть лечебных участков и фельдшерских пунктов, составив 187 единиц. Харьковская губернская больница, имевшая вначале 155 коек, к 1917 г. превратилась в большой медицинский комплекс, принимавший до 1800 пациентов одновременно [8, с. 14].

Следует сказать еще об одной важной сфере деятельности земства. Это так называемые дела присутствия, задачей которого была защита и сохранение жизни бесприютных и брошенных детей. Так, по предложению дворянских депутатов В.И. Кочетова и З.И. Бекарюкова, собрание 1874 г. постановило назначить пособие от земства в размере 3000 руб. на устройство в Харькове исправительного приюта [6, с. 93]. В 1911 г. за счет губернского земства, в деревни к кормилицам отдано 505 детей [11, с. 211].

Дворянские депутаты, считая необходимым создания школ, больниц, приютов понимало, что без квалифицированного персонала не обойтись. Поэтому земствами выделялись все необходимые средства для их устройства. Например, на содержание Сумского реального училища, устроенное по ходатайству уездных земских депутатов в 1872 г., выделялись средства из казны. А уже на устройство здания, по постановлению земского собрания, из земских сборов ассигновалось 30 тыс. руб., город выделил 22 тыс. руб., частными лицами, в том числе дворянами пожертвовано: Куколь-Яснопольскою – 3 тыс. руб., Сухановым – 3 тыс. руб., Лоренцом – 2 тыс. руб. [5,с.46].

В 1886 г. губернное земство поддержало идею строительства Харьковской обще-

ственной библиотеки, выдал ссуду в 70 тыс. руб., и 5 тыс. руб. на строительство Харьковского народного дома [1, с.756]. На сессии 1896 г. по ходатайству дворян Н.Н.Баженова, Н.Н. Ковалевского, В.Г. Колокольцева и др. губернское земство выделило пособие Харьковскому обществу грамотности на устройство библиотеки, на строительство народной школы высшего типа в с. Новая Водолага Валковского уезда. На сессии 1897 г. губернское собрание постановило ассигновать на школьное образование 200 тыс. руб., позже была учреждена школьная комиссия и в 1899 г. открылось школьное бюро [2, с.524].

Всего же в Харьковской губернии с 1877 по 1902 гг. начали работу 590 земских школ. На начало 1912 г. в губернии действовало 6 высших учебных заведений, 64 общеобразовательных и 123 средних и низших специальных школ, 18 училищ и 2063 начальных школ. Из 730 библиотек Харьковской губернии 723 – земские [11, с.274].

Таким образом, дворянские депутаты, превалировавшие в земских учреждениях Харьковской губернии, в большинстве случаев принимали жизненно-важные решения, и оказывали помощь населению в решении хозяйственно-экономических вопросов.

Список использованных источников

1. Багалей Д.И. История г. Харькова за 250 лет его существования (1655-1905): В 2 т. / Д.И. Багалей, Д.П. Миллер. – Репринт. изд. – Х.: Б.и, 2004 – Т.2 (XIX - начало XX) : историческая монография. – 2004. – 982 с.
2. Веселовский Б.Б. История земства за сорок лет: в 4 т. / Б.Б. Веселовский. – СПб.: Изд. О.Н. Поповой, 1909. –Т.1. – 1909. – 724 с., табл., 1 л. карт. 3. Высочайшее утвержденное Положение о губернских и уездных учреждениях от 1 января 1864 г. // Полное собрание законов Российской империи: в 55 т. Собр. 2-е. Т.39. Отд.1. – СПб., 1867. – Ст. 40457. – С.1-14.
4. Журналы и постановления второго Харьковского губернского земского собрания с приложениями к ним, с 1 по 21 декабря 1866 г. – Х.: Тип. И.Д. Гинзбурга, 1866. – 116 с.
5. Журналы очередного губернского земского собрания Харьковской губернии с приложением к ним, с 4 по 15 декабря 1872 г. – Х.: Тип. М.М. Гордона, 1873. – 300 с.
6. Журналы очередного губернского земского собрания Харьковской губернии с приложениями к ним, с 16 по 27 октября 1874 г. – Х.: Тип. К.П. Счасни, 1875. – 309 с.
7. Журналы очередного губернского земского собрания Харьковской губернии с приложениями к ним, с 10 по 20 декабря 1890 г. – Х.: Тип. М.Ф. Зильберберга, 1891. – 180 с.
8. Краткий обзор деятельности Харьковской губернской земской больницы (1865-1916 гг.). – Х., 1917. – 350 с.
9. Куликов В.В. Земские учреждения и правительственный контроль (вторая половина XIX - начало XX вв.) / В.В. Куликов. – М.: Институт государственного права РАН, 2001. – 256 с.
10. Савелов Л.М. Дворянское сословие в его бытовом и общественном значении. – 2-е изд. – М.: Печатня С.П. Яковлева, 1907. – 18 с.
11. Трутовский В. Современное земство / В. Трутовский; Ред., предисл. Б.Б. Веселовский. – Пг.: Издание П.И. Левина, 1914. – 288 с. – (Биб-ка «Современника»).
12. Харьковские губернские ведомости. – Х., 1865-1890 гг.

О. Є. Сакало

СТРУКТУРА ЄВРОПЕЙСЬКОЇ СІМ'Ї РАНЬНОМОДЕРНОЇ ДОБИ: ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА

Сім'я завжди була, є й буде одним з основних соціальних інститутів суспільства. Роль сім'ї у житті пересічної людини традиційного суспільства ранньомодерної доби (більш простого, у порівнянні з сучасним, за соціальною структурою, набором соціальних ролей та статусів, з меншою щільністю соціальних зв'язків тощо) важко переоцінити. До основних функцій соціального інституту сім'ї належать: репродуктивна, господарсько-економічна, соціальна, виховна, культурна, рекреаційна. На сьогоднішній день ранньомодерна сім'я є об'єктом дослідження як істориків, так і соціологів, демографів, етнографів тощо.

Необхідно зазначити, що серед істориків переважає точка зору, що, говорячи про ранньомодерну добу, не слід розділяти поняття «сім'я» та «домогосподарство», оскільки на той час першорядною функцією сім'ї була господарсько-економічна. Зауважимо, що до основних історико-демографічних характеристик сім'ї, котрі можуть стати предметом дослідження науковців, традиційно відносять: населеність, поколінний склад та структуру. У своїй розвідці звернемо увагу на останній із зазначених показників, а також спробуємо порівняти наші дані із результатами аналогічних досліджень як вітчизняних, так і іноземних науковців.

Задля уможливлення коректного порівняння використаємо найбільш поширену на

сьогоднішній день в історичній демографії класифікацію сімейних домогосподарств П. Ласлетта. Її найбільш загальний та універсальний варіант передбачає поділ домогосподарств на три типи: нуклеарні (прості), розширені та мультифокальні (у сукупності розширені та мультифокальні родини становлять групу складних домогосподарств). В окрему групу виділяються домогосподарства одинаків [4].

Загалом нами була проаналізована структура 3576 українських домогосподарств 15 сіл 5 сотен Лубенського полку Гетьманщини другої половини XVIII ст. Усі ці домові спільноти представляли три найбільші соціальні верстви тогочасного соціуму: 1881 домогосподарство належало козакам, 1614 – селянам та 81 – духовенству [5, с.9–13]. В якості основного джерела були використані сповідні розписи сільських парафіяльних церков зазначених 15 сіл за період 1758–1782 рр. Ці документи, за своїм інформаційним потенціалом, добре підходять для історико-демографічних досліджень, оскільки містять детальну інформацію про склад населення.

Отже, відповідно до класифікації П. Ласлетта, досліджувані домогосподарства розподілилися так: найбільш чисельними виявилися мультифокальні сім'ї – їхня частка становила 67,3%, далі йшли нуклеарні (прості) домогосподарства – 27,3% і на третьому місці перебували розширені родини – 5,3% (таким чином, частка складних домогосподарств становила 72,6%). Домогосподарств одинаків нараховувалося лише 0,1%. Наші цифри цілком співставні з аналогічними розрахунками українського історика Ю. Волошина щодо сіл Стародубського полку: мультифокальні домогосподарства – 60,9%, нуклеарні – 34,8%, розширені – 4,2% (складні – 65,1%) [1,с.228]. Як бачимо, є всі підстави стверджувати, що на теренах Гетьманщини другої половини XVIII ст. помітно переважали складні домогосподарства.

На завершення нашої розвідки, порівняємо отримані дані з аналогічними розрахунками щодо інших регіонів Європи. Так, П. Ласлетт наводить дані щодо 4 європейських населених пунктів: Корф Кастрл (Англія), Лонгнесс (Франція), Колорно (Італія) та Арос ін. Мюль (Швейцарія). В усіх названих поселеннях помітно переважали нуклеарні домогосподарства – їхня частка коливалася у межах від 73 до 77%, тоді як мультифокальних родин нараховувалося від 1 до 11%, а розширених – від 8 до 14% [2,с.156]. Польський історик Ц. Кукльо у своїй роботі «Демографія Речі Посполитої перед розподілами» подає розрахунки щодо селянських домогосподарств місцевості Пепово та шляхетських сімей Радзеховського повіту. Першість тут теж становили нуклеарні родини – 65,0 і 58,8%, відповідно. Мультифокальних сімей було 12,0 і 12,8%, а розширених – 20,8 і 10,8%, відповідно [6,с.357–358]. За розрахунками білоруського історика В. Носевича по селах Кореньщини (сучасна Білорусь) прості та складні домогосподарства розподілилися майже порівну – 50,6 і 49,4%, відповідно [3].

Таким чином, можемо зробити висновок, що українські сім'ї ранньомодерної доби у переважній більшості випадків являли собою класичний приклад складних домогосподарств, що належали до так званої «східної» моделі (типу) сім'ї.

Список використаних джерел

1. Волошин Ю. Розкольніцькі слободи на території Північної Гетьманщини у XVIII ст. (історико-демографічний аспект) [Текст] / Юрій Волошин. – Полтава: АСМІ, 2005. – 312 с. 2. Ласлетт П. Семья и домохозяйство: исторический подход [Текст] / Питер Ласлетт // Брачность, рождаемость, семья за три века: [сб. статей / под. ред. Вишневского А. Г., Кона И. С.]. – М.: Статистика, 1979. – С.132–157. 3. Носевич В. Л. Традиционная белорусская деревня в европейской перспективе [Текст] [Електронний ресурс] / Вячеслав Леонидович Носевич. – Режим доступу: <http://vln.by/book-village/index.html>. 4. Про класифікацію домогосподарств П. Ласлетта див. докладніше: Ласлетт П. Семья и домохозяйство: исторический подход / Питер Ласлетт // Брачность, рождаемость, семья за три века: [сб. статей / под. ред. Вишневского А. Г., Кона И. С.]. – М.: Статистика, 1979. – С.136–138; О классификации домовых сообществ (Разъяснения редакции к типологии домохозяйств Питера Ласлетта) // Семья, дом и узы родства в истории [под общ. ред. Т. Зоколла, О. Кошелевой, Ю. Шлюмба; отв. ред. О.Е. Кошелева; пер. с англ. и нем. К.А. Левинсона, пер. с франц. Л.А. Пименовой]. – Спб.: Евр. ун-т; Алетей, 2004. – С.270–271. 5. Сакало О. Типология і структура домогосподарств сільського населення Гетьманщини другої половини XVIII ст.: на прикладі Лубенського полку: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.01 «Історія України» [Текст] / Олександр Сакало. – Полтава, 2011. – 20 с. 6. Kuklo C. Demografia Rzeczypospolitej przedrozbiorowej / Cezary Kuklo. – Warszawa: DiG, 2009. – 532 s.

АКТУАЛЬНІСТЬ СИНХРОНІЧНОГО МЕТОДУ ДОСЛІДЖЕНЬ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РОЗВИТКУ ІСТОРИЧНОЇ НАУКИ

Сучасна історична наука має багато можливостей для свого якісного і кількісного розвитку. Розвиток технологій допомагає прискорити досягнення науки, винайдення нових фактів, оприлюднення і збереження документів, обмін інформацією. Сьогодні історик – науковець, який не тільки знає «що? де? коли?», а ще й «чому?», він не тільки знавець старовини, а знавець історії, в основі якої знаходиться побудована на фактах теорія - проблематика взаємозв'язку людської історії як цілісного процесу.

Ні в якому разі не зменшуючи важливості пошуку документів, встановлення нових фактів, дослідження історичних явищ і процесів у діахронічному ракурсі, тобто у їх появи, становленні та розвитку, хотілося б звернути увагу на синхронічний метод історичних досліджень (метод світового горизонтального зрізу), запропонований радянським істориком Б.Ф.Поршневим. Він пропонував подолати, хоча б частково, обмеженість «історії однієї країни» [3]. Окрім історії країни, розуміється й інший спосіб вивчення та викладу історії – синхронна історія різних країн у їхніх взаємозв'язках і взаємних протиріччях. Неможливо відокремлювати історію однієї країни від широкого історичного середовища, до якого вона органічно включена. Адаже розрив між вивченням історії окремої країни як такої і вивченням всесвітньо-історичного процесу згубний для обох.

Цілісний процес людської історії, ознаки, характеристики, прояви цієї цілісності Поршнев Б.Ф. шукав і досліджував в трьох вимірах. Два з них, йдучи від структурної лінгвістики швейцарського лінгвіста Ф.М. де Сосюра, Поршнев Б.Ф. і назвав синхронічним (реальний взаємозв'язок всього людства в кожен момент часу) і діахронічним (вектор висхідного розвитку людства з моменту виділення з тваринного світу). Третім виміром єдності історії Поршнев Б.Ф. вважав взаємозв'язок всіх проявів життя людей - економіки, політики, культури тощо [1]. Пізніше він так підсумував ці три виміри єдності людської історії: «Коли говорять про [єдність] всесвітньої історії, мають на увазі три аспекти. По-перше, мається на увазі, що вона цільна і єдина в часі від її початку в доісторичні часи до наших днів. По-друге, мається на увазі, що вона цільна і єдина у сенсі охоплення людства, що живе на землі, тобто є загальною історією рас, мов, народів, які живуть в кожен момент. По-третє, мається на увазі цілісність, повнота, єдність багатогранного суспільного життя. Суспільне буття і суспільна свідомість, політика і культура, війни і мирний побут, лінгвістика та психологія, словом, все людське має бути охоплено у взаємозв'язку. Звичайно, всі ці три єдності є практично недосяжним ідеалом - завжди залишаються зяючі прогалини і розриви. Але важливо усвідомлювати логічні тенденції даного поняття» [3,с.302-303].

Розробивши особливу методику вивчення горизонтального зрізу на матеріалі історії міжнародних відносин другої чверті XVII ст., Поршнев Б.Ф. показує важливість «розрізнення вертикального і горизонтального розрізу потоку історичних явищ» і закликає істориків уважно придивитися до синхронії в історичних дослідженнях [3,с.309.].

Важливість синхронічного методу Поршнев Б.Ф. підкреслював для вивчення всесвітньої історії та історії міжнародних відносин. Цілісність, глибокий взаємозв'язок системи наочніше можна спостерігати і показати в плані війни і миру між народами. Останнє, як ніщо інше, можна спостерігати на історії міжнародних відносин. Принцип включення двосторонніх контактів в інші, більш широкі зв'язки є дуже плідним. І не тільки для вивчення цих багатобічних контактів, але й для вивчення їхнього впливу на внутрішній розвиток тієї чи іншої країни, залученої до цих відносин.

Під час синхронічного аналізу охоплення явища, що спостерігається, йде не углиб, а ушир. Тому він потребує дещо іншої суми знань; тут можна не розглядати історію досліджуваного питання, а розробляти тему на підставі останніх узагальнюючих наукових робіт. Зрозуміло, що існують колосальні труднощі «горизонтальних зрізів», необхідна філологічна підготовка та величезна бібліографічна інформація. Тому іноді це завдання під силу широкому колу фахівців. Але у сучасних умовах накопичення істо-

ричних знань, доступності інформації та літературних джерел ці труднощі зменшуються, і як певне граничне поняття горизонтальний зріз має займати своє місце у мисленні історика.

Метод синхронії ще потребує подальшого обґрунтування [2], уточнення і осмислення. Він не суперечить таким традиційним для історії підходам як діахронічний опис або порівняльно-історичний аналіз. Навпаки, вони можуть взаємно доповнювати і збагачувати один одного. Синхронічний зріз взаємовідносин держав, цивілізацій, взагалі всіх елементів життя людей у якійсь обраній даті або вузькому періоду відкриває сферу плідних наукових досліджень [4]. Використання синхронічного методу не претендує на усунення чого б то не було з накопиченого апарату суспільно-історичних наук [3, с. 315]. І в умовах всевітньої економічної, політичної та культурної інтеграції та уніфікації синхронічний метод стає дуже важливим та необхідним.

Список використаних джерел

1. Vite O. T. Борис Федорович Поринев и его критика человеческой истории / О. Т. Вите // Французский ежегодник 2005 : Абсолютизм во Франции. К 100-летию Б.Ф. Поринева (1905-1972). – М. : Едиториал УРСС, 2005. – Режим доступа - http://annuaire-fr.narod.ru/statji/Vite-2005.html#_ftnref38. 2. Из выступлений при обсуждении доклада Б.Ф.Поринева // Историческая наука и некоторые проблемы современности. Статьи и обсуждения. – М. : Наука, 1969. – С. 317–325. 3. Поринев Б. Ф. Мыслима ли история одной страны? / Б. Ф. Поринев // Историческая наука и некоторые проблемы современности. Статьи и обсуждения. – М. : Наука, 1969. – С. 301–316. 4. Чеканцева З. А. Борис Федорович Поринев: штрихи к портрету большого ученого / Французский ежегодник 2005 : Абсолютизм во Франции. К 100-летию Б.Ф. Поринева (1905-1972). – М. : Едиториал УРСС, 2005. – Режим доступа - http://annuaire-fr.narod.ru/statji/Chekantseva-2005.html#_ftnref14.

О. К. Радова-Каранастас

НОВЫЕ ОСМАНСКИЕ ИСТОЧНИКИ ПО ИСТОРИИ КРЕПОСТИ ОЧАКОВ (ÖZİ KALESİ) И БИТВЕ ПРИ ЧИГИРИНЕ

В украинской историографии существует немало источников, свидетельствующих о событиях, которые в общей истории Украины именуются «руиною». Это был трагичный период в жизни украинского народа: целых двадцать лет с лишним на его землях шли войны – то наступало войско польское, то московское, то приходила орда, то Порта вешивалась в ход событий. Гетманы Украины в их стремлении сохранить великую казацкую державность, целостность и независимость украинских земель вынуждены были искать себе союзников в зависимости от складывающейся ситуации.

Наиболее трагическое событие этого периода – битва при Чигирине, где были представлены и столкнулись интересы Украины, России, Османской империи. Результатом осады и ожесточенного сражения явилась гибель тысяч представителей всех участвующих сторон и полное разрушение Чигирина – древней казацкой столицы, символа казацкой свободы.

При освещении столь противоречивых исторических событий особенно ценными бывают источники субъективные, раскрывающие события со стороны «человеческого фактора», показывающие состояние души, ход мыслей и переживания участников событий.

Такой источник представили исследователям анналы истории. Это своеобразный «взгляд со стороны», со стороны противоположной, что дает возможность всестороннего освещения исторического события. Как украинские народные песни расцвечивают битву при Чигирине народными переживаниями, так и турецкие (османские) эпические сказания представляют события в своих оценочных красках.

В Турции вышло в свет сочинение Вуслаты Али бейя, написанное им еще в XVII веке. Сочинение изложено в стихотворной форме, ее можно было бы назвать «словом» или «былевым эпосом» «о Чигиринской битве». Оригинал текста написан на староосманском языке и староосманской письменности. Текст-оригинал впервые вышел в свет в научном исследовании под названием «Gazâ nâme-i Çehrin», проведенном профессором, доктором наук Мустафа Исен бейем (Prof.Dr.Mustafa İsen) и профессором, доктором наук Исмаил Хаккы Аксойак бейем (Prof.Dr.İsmail Hakkı Aksoyak). Они подготовили оригинал сочинения к изданию, с соответствующими разъяснения-

ми на каждой станции, и научным текстом, в виде предисловия. При транслитерации староосманской письменности на латинскую графику авторы придерживались тех особенностей языка и выводов, о которых говорится в статье профессора, доктора филологических наук Исмаил Юнвера (Prof.Dr.Ismail Ünver) «Çeviri Yazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler».

В предисловии авторы книги «Gazâ nâme-i Çehrin» (см.: Gazâ-nâme-i Çehrin/Vuslatî Ali Bey; haz: Mustafa İsen. İ.Hakkı Aksoyak.- Ankara; AYK Atatürk Kültür Merkezi, 2003, 321 s.) разъясняют, что исследование, проведенному ими, дано такое название с точки зрения турецкой литературы. Название книги «Gazâ nâme-i Çehrin» переводится как «Книга о Чигиринской битве» или более точное название «Книга о сражении за веру при Чигирине». Имя Вуслаты Али бейя скорее является псевдонимом автора произведения «О Чигиринской битве». Авторы монографии «Gazi Name-i Çehrin» указывают, что он был видным политическим деятелем при Османской империи, выходец из районов Босны, из семьи военнослужащих. Из творчества Вуслаты видно, что он был не только военным специалистом, образцы его литературного творчества показывают высокую образованность.

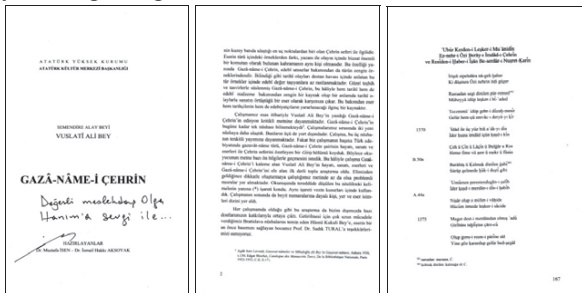
Представляет интерес сообщение, что оригинал данного сочинения, в двух его частях, был найден в Чехословакии, в библиотеке города Братислава, а третья часть (полная) находится в Национальной библиотеке Франции. Такие находки являются редкостью. Четкое констатирование, художественное оформление и историческое изложение сочинения, в настоящее время может представить как очень богатый источниковедческий материал не только для литературоведов, но и для историков.

Представленное исследование «Gazâ nâme-i Çehrin» соприкасается еще с двумя новыми оригинальными источниками. Все три оригинала находятся за пределами Турции. Источниковедческой базой данного исследования явились все три подлинника, подвергнутых анализу с соответствующими комментариями и выводами. Ссылаясь также на предисловие вышеуказанного исследования, следует отметить, что Вуслаты Али бей сам являлся участником сражения, которое произошло в городе Чигирин, в 1678 году. «Слово» показывает, что оно вышло из-под пера военного командира-поэта, который сам был непосредственным участником Чигиринской битвы – это видно из той боли, которым веет от всего содержания сочинения.

В предисловии исследования «Gazâ nâme-i Çehrin» упоминаются такие имена как генерал Григорий Ромодановский, гетман Петро Дорошенко, Юрий Хмельницкий, визир Кара Мустафа Паша и другие.

В советской литературе, вышедшей в свое время, отмечалось, что события «Чигиринских походов» требуют еще дальнейшего исследования, так как некоторые стороны событий остались не освещенными.

Наша цель была ознакомить научные круги, а также всех интересующихся данной проблематикой, новыми источниковедческими данными о Чигиринских походах в Украину в XVII веке. Авторам, подготовившим монографию «Gazi Name-i Çehrin» необходимо отдать должное, оценить их труд, благодаря которому научные круги разных стран смогут соприкоснуться с действительностью XVII века – с событиями сражения, в котором погибли десятки тысяч людей, и, взяв уроки истории, никогда не допускать кровопролития.

В 2007 году впервые из суверенной Республики Молдова была направлена научная экспедиция в Османские архивы Республики Турция, возглавляла эту экспедицию, а также была ответственной за его результаты, старший научный сотрудник Института истории, государства и права Академии наук Республики Молдова, доктор исторических наук О.К.Радова (Каранастас).

В результате в Османском Архиве Турции были найдены множество документов по истории Республики Молдова, всей Юго-Восточной Европы, народов проживающих на этих территориях. Среди них имеются документы, отражающие исторические события начала XVII-XVIII вв. [5]. В частности обнаружен план крепости Очаков (Özi kalesi), составленный в 1738 году и состоящий из двух частей – плана, показывающий строения до разрушения крепости и после того, как она была воздвигнута вновь. Представляет интерес и другие документы, где также зафиксированы исторические сведения, связанные с крепостью Очаков (Özi kalesi) (датированные последними десятилетиями XVII – началом XVIII вв.) и Узиейялетом (Özieyalet) - датированные 1672, 1676, 1691, 1700, 1706, 1715, 1729, 1737, 1746 гг. и более поздними периодами. Документы написаны османской вязью, на староосманском языке. Частично они транслитерированы на современный алфавит турецкого языка и переведены на русский язык автором данной статьи, с соответствующими комментариями [5, с.230-234, 339].

Современный город Очаков [1, с.483], центр Очаковского района Николаевской области Украины, расположен на северном берегу Днепровско-Бугского лимана, при входе его в Черное море, в 58 км. к Юго-Западу от Николаева. Он находится на мысе, омываемом с востока Днепровско-Бугским лиманом, а с запада – Черным морем.

История заселения местности, на которой впоследствии возник Очаков, уходит в глубокую древность. Об этом свидетельствуют археологические раскопки, найденные возле Очакова, относящиеся эпохе бронзы – это, к примеру, формы для отливки орудий труда. Как известно, в незапамятные времена в Северном Причерноморье жили скифы, сарматы, по этим землям проходили воинственные племена киммерийцев, гуннов (IV век н.э.), пришедших со степей Средней Азии [2, с.3]. Некоторые историки считают, что на месте *Очакова* в древние времена существовал город *Алектор*, но наука пока располагает очень скудными данными об *Алекторе* [2, с.3].

В VI-VIII веках днепровский путь стал играть большую роль в торговых отношениях восточнославянских племен с византийцами. С IX века он становится составной частью великого пути «из варяг в греки», направляясь в Константинополь по Днепру, древние руссы останапливались на острове Березань, который находился в 12 верстах от селения *Алектор*. Остров *Березань* тюркские народы называли *Бирю-узень-ада*, который был известен еще скифам [6, с.519].

В более ранние периоды крепость *Очаков* называлась *Озу-Кале* [6, с.519] или *Ози-кале* (*Özü Kale* или *Özi Kale*), в переводе с тюркского языка означает речная крепость или «Крепость на реке Озу» («*Özü Nehri Kalesi*»), она была расположена таким образом, что закрывала свободное прохождение как в Днепр, так и к рекам Буг и Ингул.

С конца XV века в причерноморских степях стало хозяйничать Крымское ханство – вассал Османской империи. Есть предположение (автора данной статьи), что крепость *Özü kale* в 1492 году была достроена или же выстроена вновь на прежнем (возможно на развалинах) месте нахождения крепости *Özü kale* крымским ханом Менгли-Гиреем, а не построено на пустыре, которые дали новое название крепости *Кара-Кермен* (Черная крепость) и «вскоре подверглась (крепость *Кара-Кермен* - автор) нападению литовцев» [6, с.519].

В другом источнике находим сведения, что в третьем десятилетии XV века, на черноморское побережье пришел с войском литовский князь Витовт и, что он построил здесь ряд крепостей, в том числе Дашев (на месте современного Очакова) [2, с.4-5], то есть этот источник показывает, что литовцы раньше ногайцев появились на месте нахождения древнего города *Озу-кале* или *Ози-кале* (*Özü-kale* или *Özi kale*) (нынешнего города Очаков). В таком случае, видимо, литовцы построили город Дашев на месте развалин *Озу-кале* (или *Özi kale*), либо они этот город переименовали.

Учитывая тот факт, что в более ранние периоды на этих территориях находились *узые* (*торки* или *огузы*), вполне вероятно, что именно они дали название крепости *Озу-кале* или *Ози-кале* (*Özü-kale* или *Özi kale*) (нынешнего города Очаков). Возможно, что

крепость *Озу-кале* или *Ози-кале* в тот период выстроили сами *узы* (*торки* или *огузы*), либо она имела такое название с более древних времен.

Позднее *Озу-кале* или *Ози-кале* или *Кара-кермен* (Очаков) был опорным пунктом османских владений в Черноморье и центром обширной Очаковской земли, имевшей 4 города: *Озу-кале* или *Ози-кале* или *Кара-керман* (Очаков), Адждидер (Овидиополь), Хаджибей (Одесса), Дубоссары и до 150 поселений татар, молдаван и русских беглецов-раскольников, живших в так называемых «ханских слободах» [6, с.519].

На развалинах Дашева (или *Ози-кале*)¹ османь вместе с крымским ханом Менгли-Гиреем построили новую крепость – *Кара-Кермен* (Черная крепость). Первая из ее трех цитаделей была размещена на земляном бугре, она представляла собой оборонительный вал, на котором стояли 15 башен, крытых тесом [2, с.5]. В то время *Ози-кале* или *Кара-кермен* (Очаков) «неоднократно был разоряем Москвою, Польшею и особенно Запорожскою сечью (в 1523 году – кошевым атаманом Дашкевичем, в 1526 году – московским дьяком Ржевским, позже Адашевичем; в 1688, 1692 и 1694 гг. подвергался нападению малороссийских гетманов)» [6, с.519].

Частые набеги казаков заставили турок (тюрк – *авт.*), совместно с османами, еще более укрепить свой форпост на пути из Днепра в Черное море. В 1626 году старая цитадель и небольшая крепость были дополнены каменными стенами. Вместе с построенными в то время двумя каменными крепостями они составили единую оборонительную систему в виде четырехугольника, с массивными зубатыми стенами, протяженностью более трех километров, высотой около 30 метров и шириной 7 метров [2, 6]. После того как ногайские и крымские татары попали в вассальную зависимость от Османской империи, у новой расширенной крепости *Озу-Кале* (*Özü kale*) или *Ози-кале* (*Özi-kale*) или *Кара-кермен* (Очаков) появилось новое название *Ачи-Кале*, что в переводе означает крепость в устье реки, у выхода в открытое море (от слова *ачик/ачык* – открытый, выход в открытое море). Крепость *Озу-Кале* (*Özü kale*) или *Ози-кале* (*Özi-kale*) или *Кара-кермен* в свое время была очень важным опорным пунктом «ногайских и крымских татар», а затем османских владений в Северном Причерноморье.

Начиная с XVI и до конца XVII века под Очаковым не раз происходили сражения русских с турками (с османами – *авт.*) и татарами (другими тюркскими народами – *авт.*). В июне 1669 года кошевой атаман Запорожской Сечи Иван Сирко организовал поход казаков на побережье Черного моря, в результате которого турецкая (тюркская – *авт.*) крепость *Озу-Кале* (*Özü kale*) или *Ози-кале* (*Özi-kale*) или *Кара-кермен* (Очаков) была разрушена [2, с.6].

В июле 1737 года во время русско-турецкой войны, русские войска под командованием Б.Х.Михина овладели Очаковым, но в 1739 году согласно Белгородскому мирному договору развалины крепости *Ози-кале* или *Кара-керман* (Очаков) и Кинбурнский форт вновь перешли в руки Османской империи [2, с.6]. Найденные (автором данной статьи) архивные материалы в Османском архиве Республики Турция, позволяют нам сделать сравнение каким была крепость *Ози-кале* или *Кара-керман* (Очаков) до разрушения и после его застройки в 1738-1739 гг. (см. ниже документ №1). В частности обнаружен план крепости Очаков (*Özi kalesi*), составленный в 1738 году, состоящий из двух частей: плана, показывающий строения до разрушения крепости и после того, как она была воздвигнута вновь. Ниже приводится новый документ, вводимый нами в научный оборот – это «План-проспект расположения крепости *Ози*» («*Özi Kalesi, Plan Proje Tasnifi*»), он является одним из первых документов, переведенные мною из османского языка на русский.

Новые источниковедческие данные о Чигиринских походах в Украину в XVII веке, а также о крепости Очаков (*Özi kalesi*) и Узийялете (*Özieyalet*) могут заинтересовать научные круги в области истории, архитектуры, литературы и других аспектов.

¹ Возможно, на развалинах крепости *Ози-кале* (*Özi-kale*).

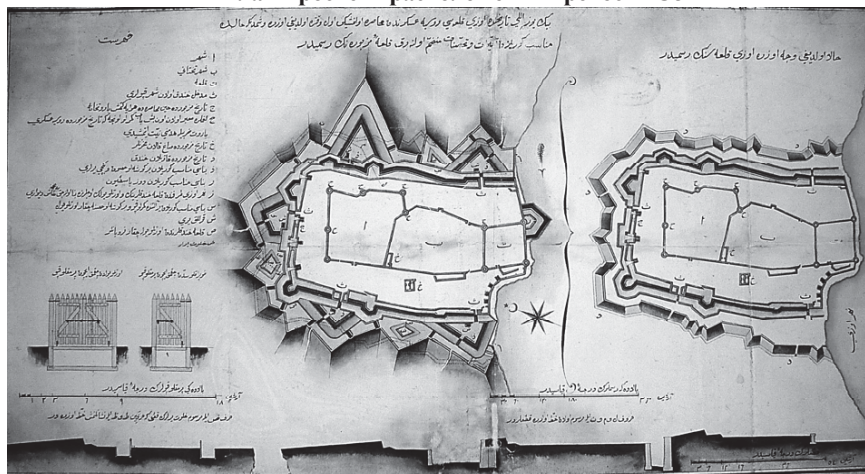
Документ №1: План-проект расположения крепости Ози «Özi Kalesi, Plan Proje Tasnifi» [7].

Описание документа: Копия плана-проекта крепости Ози (Özi), подаренная мне 15.09.2007 года², директором Османского Архива Республики Турция, доктором исторических наук Йендер Байыр (Dr. Onder BAYIR), изображена на бумаге, приклеенной к картону. План-проект изображен в цвете, общий фон - бледно-розовый. Слева расположен вид плана-проекта крепости Ози до 1738 года. В правом верхнем углу, над планом-проектом, в центре, дано название; в правом нижнем углу – масштаб. Темно-сиреневым и светло-зеленым цветом изображен зигзагообразный ров, вырытый вдоль стен крепости. Стены крепости, сохранившиеся склады, подземные проходы и входы к ним изображены темно-розовым цветом, река - темно-голубым и светло-голубым. Справа расположен вид плана-проекта крепости Ози, сделанный в 1738³ году, после проведения восстановительных работ.

Сравнивая эти два плана-проекта видно, что во время восстановительных работ, были достроены и новые сооружения. Дополнительные строения выделяются от остальных – старых застроек, своим общим фоном, они изображены оранжевым, желтым и темно-коричневым цветом. В левом верхнем углу, над планом-проектом (который сделан после восстановительных работ), в центре, дано название, а также кратко суть содержания самого документа - когда план-проект сделан и в связи с чем. В левом нижнем углу дан масштаб, цифры и текст к нему, написаны османской вязью. Река изображена голубым и светло-голубым цветом, постепенно переходящая на основной бледно-розовый фон. Стены одноугольных, дополнительных строений изображены темно-коричневым цветом, а места (площадки) для помещения охраны – желтым. Пороховой склад, входы к подземным переходам и черепичные ремесленные цеха изображены темно-розовым цветом.

На новом плане-проекте перообразной стрелкой обозначено направление течения реки Днепр, а ниже, на уровне стрелки, изображена восьмиконечная звезда сторон света, а на одном луче которой, изображена звезда с полумесяцем, указывающая направление на Мекку.

Факсимиле оригинала документа «План-проект расположения крепости Ози»⁴

В обоих планах-проектах все объекты: строения, склады, входы к подземным переходам, верхний и нижний город, сама крепость, ров, сторожевые башни, ворота и

² Документ привезен из Османского Архива Республики Турция в 2007 году, старшим научным сотрудником Института истории, государства и права Академии Наук Молдовы, доктором исторических наук О.К.Радовой-Каранастас.

³ Скорее в 1739 году, при переводе летоисчисления имеются некоторые расхождения.

⁴ До и после 1738 года.

др., а также пустые места, обозначены буквами, а их расшифровка находится в правом верхнем углу, на османском языке, написанный османской вязью.

Размеры копии документа: по ширине – 28,0 см.; по длине – 53,0 см.

Перевод документа на русский язык (источник: *Türkiye Başbakanlık Osmanlı Arşivleri (BOA). Özi Kalesi Plan Proje Tasnifi. Nu: 857.*); План-проспект расположения крепости Ози (Özi)⁵

- 1- План (вид, или состояние) крепости Ози в период известных событий против русских и его нынешнее состояние, после проведения необходимых восстановительных работ в 1738 году
- 2- План, показывающий нынешнее состояние крепости Ози
- 3- Указатель (реестр, список):
 - а)- (ا) (A⁷) - Город
 - б)- (ب) (B) - Нижний город
 - в)- (ت) (T) - Крепость
 - г)- (ث) (S) - Ворота города, находящиеся с внутренней стороны рова (канавы)
 - д)- (ج) (C)⁸ - Взорванный в результате осады, в 1738 году, пороховой склад
 - е)- (ح) (Ha) - Являющиеся входами к подземным проходам (или построенные у входов к подземным проходам), 15 черепичных ремесленных цеха, которых в тот же период русская армия пыталась разрушить (взорвать порохом)
 - ж)- (خ) (Hi) - Не разрушенные склады
 - з)- (د) (D) - Ров, вскопанный в 1738 году
 - и)- (ز) (Z) - Удачно смотрящиеся одноугловые крепости и места⁹ для охранников
 - к)- (ر) (R) - Удачно смотрящаяся прямая башня крепости (замка)
 - л)- (ن) (N) - Со стороны реки Днепр ров перед крепостью (Ози), а на концах (по)крытой дороги каменные стены строения
 - м)- (س) (S) - Хорошо (удачно) виднеющаяся строительная конструкция с опоясанной дверью и, выходящий к одноугловой крепости, крытый подземный ход
 - н)- (ش) (S) - Сторожевая башня
 - о)- (ص) (S) - От рова (или канавы) крепости лестницы, выходящие на крытую дорогу
 - п)- (ض) (D, Z) - Пустые места
- 4- Решетчатая (пальчатая) дверь для выхода из земляной террасы (земляного вала)
- 5- Решетчатая дверь для выхода из крытой дороги
- 6- Размер решетчатых дверей 18 аршинов¹⁰
- 7- Буквой [O] (O) показаны пустые места, буквами П (P) и Р (R) показана секира¹¹ (или кирка (?))¹² на восточной стороне
- 8- Вышеуказанные размеры планов 360 аршинов
- 9- Буквами [Ş (ص), Ş(ث) и T (ت)] обозначены участки земли с восточной стороны
- 10- Река Днепр
- 11- Размер участков составляет 54 аршина

Список использованных источников

1. Большая Советская энциклопедия. Т.31, второе издание, Москва, 1955, стр.483. 2. Пастушенко Н. Очаков, Одесса, 1973, стр.3. 3. Петрик А. Бесценные страницы молдавской истории // Газета «Коммунист» №48(595) от 30 ноября 2007 г., стр.11. 4. Толковый словарь русского языка. Главная редакция проф. Б.М.Волин и проф. Д.Н.Ушаков. Т.IV, Москва, 1996, стр.130. 5. Радова-Каранастас О.К., Путь к себе: Аспекты истории, культуры, демографии, этнографии, этногенеза гагаузов. Второе дополненное издание. Кишинев, 2009, 371 с. 6. Энциклопедический словарь. Том XXII. Издатель: Ф.А.Брокгауз, И.А.Ефрон. Санкт-Петербург, 1897, стр.519. 7. *Türkiye Başbakanlık Osmanlı Arşivleri (BOA). Özi Kalesi Plan Proje Tasnifi. Nu: 857. Türkçe-Ruşça sözlük. İstanbul (1989) - Moskova (1977), s.535.*

⁵ Нынешний город Очаков.

⁶ Буквы османского алфавита, условно обозначающие те или иные объекты.

⁷ Транслитерированные буквы с османского алфавита на современный алфавит (латиницу) турецкого языка.

⁸ «С» – обозначает звук «дж».

⁹ Площадки на сторожевых башнях.

¹⁰ Один аршин равняется 71 сантиметрам. Документ с османского языка на русский перевела доктор исторических наук О.К.Радова-Каранастас, работа над расшифровкой «Плана-проспекта» продолжается.

¹¹ Keser (тур.) – секира, топорик [8,с.535]. Секира – старинное холодное оружие в виде топора с длинной рукоятью (истор.) [4,с.130].

¹² Из текста непонятно, в данном случае имеется в виду церковное сооружение – «кирка» или холодное оружие «секира».

СЕКЦІЯ II. **ПОЛІТИЧНІ ТА СОЦІАЛЬНІ АСПЕКТИ** **РОЗВИТКУ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА**

О. М. Андрєєва

ЕЛЕКТРОННЕ УРЯДУВАННЯ КОРОЛІВСТВА НІДЕРЛАНДИ: **ДОСВІД ІННОВАЦІЙ**

З початком нової інформаційної ери, що увійшла в кожне домоволодіння стрімголов з новітніми гаджетами, що повсякчас полегшують життя пересічної людини, людство зштовхнулося з рядом специфічних проблем, серед яких чільне місце займає проблема, перш за все, морального, відставання сектору державного управління щодо новітніх потреб інформаційно-обізнаних громадян. На сьогодні, громадяни очікують від влади все швидшого реагування на їх потреби з повною прозорістю тих чи інших урядових рішень. Що в кінцевому результаті призвело в переважній більшості країн світу до безперервного кількісного збільшення апарату державного сектора, як наслідок, до зниження результативності його роботи і загострення проблем взаємодії різних державних структур між собою, а також з громадянами та різними бізнес-структурами. Держави по-різному оцінюють ступінь бюрократизації власного апарату, проте сходяться в головному: в намірах якнайшвидшої трансформації урядових структур на основі ІТ-інновацій. Основна ідея концепції електронного урядування пройшла крізь віки і має за пращура ідею прямої демократії, що була реалізована в Стародавній Греції і, на сьогоднішній день, може бути впроваджена за допомогою Всесвітнього Павутиння по всьому світу.

Більшість країн вже має власний досвід по впровадженню електронного уряду у власний державний апарат, та, насамперед їх об'єднує прагнення до трансформації і, кінцева мета, у вигляді повної інтеграції державного управління з метою побудови високо технологічного громадянського суспільства. І чи не найпоказовішим прикладом втілення в життя ідеї електронного урядування є Королівство Нідерланди, що історично є фронт-країною для інноваційних перетворень.

Нідерланди вже майже 20 років користуються репутацією однієї з найбільш послідовних і неприхильних борців з надмірною бюрократією. Зусилля цієї країни з оптимізації та удосконалення своїх інститутів влади здобули навіть більшу популярність і визнання за кордоном, ніж у себе вдома. А все тому, що голландські електронні реформи стали не просто черговим витком технологічного оновлення інститутів державної влади, але, перш за все, ґрунтовно скоротили витрати реального сектора економіки, створюючи тим самим передумови до стійкого зростання економіки. Як показало одне з недавніх досліджень Організації Об'єднаних Націй, в 2012 році Нідерланди вийшли на перше в Європі і друге в світі місце за темпами розвитку електронної держави.

У Світовому індексі розвитку електронного уряду ООН за 2012 рік Нідерланди знаходяться в лідерах, займаючи друге місце після Південної Кореї. Отримати провідне положення в списку з 190 країн Нідерландам вдалося завдяки продуманій і якісній політиці, що послідовно реалізується в цій галузі вже понад 20 років [4, 5]. Нідерланди стали однією з перших країн світу, де в інтернеті представлені всі рівні влади, велика частина необхідної інформації та послуг представлена на головному урядовому порталі overheid.nl, завдяки чому забезпечується принцип «єдиного вікна».

Чи не найпоказовішим прикладом ІТ-інтеграції є те, що у більшості громад Нідерландів голосування проводиться на виборчих округах у електронній формі. Уряд країни також розглядає можливість введення віддаленого е-голосування та проводить відповідні пробні випробування. Під час виборів до Європейського Парламенту в 2004р. громадяни, які перебувають за межами держави в день виборів і подали заявку про дистанційне е-голосування, могли віддати свій голос через Інтернет або телефон [3].

Спрощує взаємодію з органами влади та наявність персоналізованої сторінки MyGovernment, яка містить особисті дані інформацію про взаємодію з органами влади та поштову скриньку. Жителі Нідерландів мають можливість подавати через інтернет податкові та митні декларації, інформувати про зміну місця проживання і т. д. Деякі податки можуть бути сплачені через інтернет. У країні діє налагоджена цифрова ідентифікаційна платформа (DigiD), пов'язана з ідентифікаційними номерами, що привласнюються всім громадянам Нідерландів (Citizen Service Number). Основними цілями DigiD є перевірка ідентичності людини в інтернеті і уніфікація ідентифікаційних номерів. Схожа платформа діє і для бізнесу - eRecognition . У Нідерландах реалізована так звана програма Урядовий Сервісний Автобус (Government Service Bus - GSB). Вона забезпечує електронний обмін повідомленнями між відомствами, а також доступ до ключових державних облікових систем (реєстрів). В країні діє інфраструктура авторизації і делегування прав Common Authorization and Representation Facility (CARF). Ця система дає можливість громадянам і юридичним особам делегувати свої права щодо виконання трансакцій і отримання державних послуг від їх імені. У бюджеті Королівства на 2013 рік на розвиток «електронного уряду» виділено €110 млн.

Активний розвиток електронного уряду в цій країні розпочався ще в далекому 1994 році, з моменту прийняття відповідної національної програми (The National Action Programme on Electronic Highways). У 1998 році була запущена «Програма дій щодо розвитку електронного уряду» (The Electronic Government Action Programme), що мала на меті створення більш ефективного уряду за допомогою ІКТ. Програма визначила три пріоритети: 1.Забезпечити відкритий доступ до уряду через Інтернет; 2.Перекласти державні послуги в електронний вигляд і поліпшити їх якість; 3.Удосконалити систему міжвідомчої комунікації в уряді. Наступні роки були ознаменовані прийняттям низки ключових програмних документів: Нідерландська цифрова дельта (Dutch Digital Delta) - D3 (1999) , Договір з майбутнім (Contract With the Future) (2000) , План дій щодо поліпшення уряду для громадян і бізнесу (Better Government For Citizens and Business Action Plan) (2003). Їх реалізація була так чи інакше пов'язана з трансформацією державних комунікацій в електронний вигляд, забезпеченням оперативної сумісності, конфіденційності та надійності електронних послуг, відкриттям доступу до державної інформації [6].

Розвиток проекту електронного уряду в Нідерландах здійснюється завдяки відкритій взаємодії всіх зацікавлених сторін - державних структур, дослідницьких і некомерційних організацій, бізнесу та пересічних громадян. Важливий внесок у цю взаємодію був зроблений завдяки Хартії е - громадянина (E - citizen Charter). Перша версія була представлена на суд публіки в 2004 році , остаточна версія - в кінці 2005 [1]. Хартія навмисно написана з перспективи громадянина: вона орієнтована на користувача, в ній формулюються вимоги до якості системи електронної взаємодії. Громадянин розглядається не просто як споживач послуг уряду: мається на увазі, що він шанує букву закону, бере активну участь у політичному процесі, його пропозиції допомагають удосконалити Хартію. Вибудовування взаємин між урядом і населенням на основі положень Хартії означає, що у громадян з'являється більше відповідальності і більший вибір. Хартія намагається запропонувати певне бачення майбутнього електронного уряду, задати напрямок, якого повинні дотримуватися уряд і громадянське суспільство. Вона являє собою відкритий для подальшого удосконалення документ, що не є обов'язковим для виконання в державних установах (у той же час, якщо чиновник вирішує відмовитись від виконання положень Хартії, він мусить пояснити причини своїх дій, - принцип «comply or explain»). Хартія розроблена таким чином, що її можна з легкістю застосовувати на різних рівнях уряду і в різних сферах діяльності держави. Чиновники самі повинні вирішувати, які вимоги вони можуть виконати в даний момент, а які їм поки що не під силу (але будуть виконані в найближчому майбутньому). Однак вони повинні бути готові надати вичерпну відповідь на запити громадян, чому те чи інше вимога не була виконана. Інформованість громадян, а також можливість впливати на дії уряду можуть надати стимул до подальшого розвитку електронного уряду в Нідерландах.

Згодом уряд Нідерландів ухвалив Хартію в якості стандарту в галузі електронного уряду. Хартія не тільки стала склепінням управлінських принципів національної кон-

цепці розвитку електронного уряду, але і отримала високу оцінку з боку ООН, ОБСЄ, Ради Європи та Секретаріату кабінету міністрів Великобританії. Вони також рекомендували її як еталон впровадження стандартів електронного уряду в державі тому що Хартія електронного громадянина включає в себе всі аспекти взаємин між громадянином і урядом [2].

Головне гасло голландської електронної реформи можна сформулювати наступним чином. «Для того, щоб бюджетні кошти, призначені на розвиток електронного уряду, дали очікуваний економічний ефект в найкоротші терміни, інвестувати слід в першу чергу в ті IT-реформи, які покращують умови бізнес-суб'єктів». Поліпшення взаємодії між різними державними установами, зменшення документообігу та переклад на Інтернет більшість послуг з реєстрації, ліцензування та податкової звітності бізнесу - ось галузі, на які владі будь-якої сучасної країни варто було б звертати увагу в першу чергу. Без поліпшення е - інфраструктури, орієнтованої на бізнес-сегмент, голландській владі не вдалося б оживити економічну кон'юнктуру в Королівстві і в найкоротші терміни стати одним з піонерів в галузі електронної держави. Багаторічні зусилля голландських регіонів щодо створення електронної держави принесли розуміння того, що розробка якісних електронних послуг вимагає комплексного підходу і ангажованості всіх рівнів влади.

Реалізація широкого спектру програм у галузі побудови електронної держави коштувала Королівству Нідерландів десятки і сотні мільйонів євро. Однак ефекти від реалізації е - реформ на порядок перевищують понесені витрати і обчислюються в мільярдах. Створення якісного електронного уряду коштує дорого. Проте його відсутність - ще дорожче, особливо якщо брати до уваги той факт, що кожен додатково інвестований бізнесом євро робить мультиплікативний ефект на економіку. А там де інвестиції, там і зростання.

Список використаних джерел

1. Кастелов О. Нидерландская Хартія е-громадянина. 10 заповідей. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://e-gov.by/themes/niderlandskaya-xartiya-e-grazhdanina-10-zapovedej-elektronno-go-pravitelstva>. 2. Кугель М. Власть-невидимка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kommersant.ru/doc-у/1628767>. 3. Лукашевич А. Нидерланды: е-государство в королевском стиле [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://e-gov.by/themes/stroitelstvo-e-gov/niderlandy-e-gosudarstvo-v-korolevskom-stile>. 4. ООН опублікувала рейтинг по електронному правительству [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.plusworld.ru/daily/oon-opublikovala-reyting-polektronnoti-pravitelstvu-za-2012-g/>. 5. Рейтинг стран мира по уровню развития электронного правительства – информация об исследованиях [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://gmarket.ru/ratings/e-government-survey/info>. 6. Томас Вайсман. Задачи электронного правительства [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ach.gov.ru/userfiles/bulletins/m04-18-buletен_doc_files-fl-1708.pdf

Є. Г. Цокур

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

За роки, що минули від здобуття незалежності, політична система України зазнала кілька спроб модернізації та трансформації. Причиною цього стала незавершеність процесу державотворення та процедури творення власних дієвих політичної та адміністративно-управлінської систем. Спроби поєднати залишкові елементи політичної моделі періоду СРСР та досвід європейських країн зазвичай актуалізувалися у періоди політичної кризи чи зміни провладної еліти, наслідком чого ставала незкоординованість, безсистемність, незавершеність, і, як наслідок, безрезультативність спроб модернізації в різних галузях політики, економіки, управління. Модернізація, сутність і сенс якої зазвичай погано усвідомлювали і ті, хто її проголошував, і ті, хто мав би її реалізувати у площині практичної політики та управління, перетворювалася на чергову PR-акцію чи передвиборчу технологію, не виконуючи свого головного призначення – підвищувати ефективність політичного та державного управління, сприяти процесу державотворення та адаптації країни та суспільства до нових умов співіснування у світі.

Тому проблематика теоретичного осмислення та практичної реалізації мо-

дернізаційних дій є актуальною у сучасній українській політичній та державно-управлінській науках. І, незважаючи на те, що вказаній проблемі присвячено доволі багато уваги у роботах вітчизняних дослідників, визначеної методологічної основи, чіткого розуміння предмету дослідження, його складових та мети годі шукати. Ще складніше отримати відповідь на запитання, що являє собою модернізація політичної системи країни, оскільки термін «політична система» багатогранний та невичерпний за змістом та сутністю.

Тож, зазвичай, проголошення політики модернізації політичної системи в реальних суспільно-політичних умовах, не в деклараціях та лозунгах, означає безмежність варіантів дій, видів реформ та неможливість об'єктивної оцінки як процесу проходження, так і наслідків здійснення модернізації і з боку фахівців, і суспільством.

Наслідком цього стала відсутність позитивних результатів модернізаційної діяльності. Концепції, парадигми, стратегії модернізації політичної системи України від 90-х років і до сьогодні так швидко змінювалися, що збагнути їхню сутність було майже неможливо ані суспільству, ані фахівцям. Внаслідок цього модернізаційний порив та ейфорія швидко минали, а позитивних результатів так і не було.

Однак не слід зневажливо ставитися до об'єктивних процесів розвитку світу. Їхній темп надзвичайно швидкий, а вектор – непередбачуваний, тож, відставши у своєму суспільно-політичному розвитку, можна залишитися обабіч світових суспільно-політичних процесів з усіма витікаючими з цього наслідками.

Жорстка конкурентна боротьба між державами не залишає місця неефективним моделям політичного врядування та державного управління. Модернізація політичної системи – процес наближення та адаптації держави до чинних умов життєдіяльності держави та суспільства, недопущення або ж подолання відставання чи невідповідності у розвитку держави щодо загальносвітових тенденцій.

Універсального та безпомилкового напрямку модернізації політичної системи країни не існує. Оптимальним є поєднання науково обґрунтованого та практично можливого шляху модернізації політичної системи з урахуванням національних, історичних традицій, рівня підготовленості, обізнаності та зацікавленості суспільства і можливих ризиків, викликаних процесом реформування, зміни, перебудови системи управління.

Модернізація політичної системи окремо взятої країни, в сучасних умовах має спиратися на вивчення та використання набутого власного та чужого запозиченого досвіду, упередження проблем та криз в різних сферах суспільно-політичного життя країни.

Збереження власної державності має спиратися на вміння адаптуватися до мінливих внутрішніх та зовнішніх суспільно-політичних, економічних та соціальних умов з метою збереження місця, статусу, суверенітету та визначення власного вектору і шляху розбудови держави.

Список використаних джерел

1. Дацунтін Г. *Політичний ідеал модернізації України*. – К.: Знання України, 2006. – 40 с.
2. Михальченко Н. І. *Українское общество: трансформация, модернизация или лимитроф Европы?* – К.: Інститут соціології НАНУ, 2001. – 440 с.
3. *Український вибір: політичні системи ХХ століття і пошук власної моделі суспільного розвитку / В. Ф. Солдатенко (керівник)*. – К.: Парламентське вид-во, 2007. – 576 с.

О. Ю. Висоцький

УКРАЇНЬСКА ПОЛІТИЧНА ІДЕНТИЧНІСТЬ ДНІПРОПЕТРОВСЬКА

З дня свого заснування Дніпропетровськ (тоді ще Катеринослав) складався з трьох основних громад – російської, єврейської та української. Наприкінці ХІХ ст. за переписом 1897 р. росіяни склали 41,8 % (47200 осіб), євреї – 35,4 % (39979 осіб), українці – 15,8 % (17787 осіб), поляки – 3 % (3418 осіб), німці – 1,3 % (1438 осіб), білоруси – 1,2 % (1383 осіб), татари – 0,6 % (726 осіб). Як бачимо, на кінець ХІХ ст. Катеринослав був російсько-єврейським містом за національним складом. Разом ці дві національності склали 77,2 % міських мешканців. За мовою ділового та повсякденного спілкування місто з початку свого існування було російськомовним.

У нинішньому Дніпропетровську українці за офіційними даними істотно переважають над іншими національностями. За переписом 2001 р. українці в місті склали 72,55 %, тоді як росіяни - 23,51%, а євреї – 0,98 %. Що стосується віросповідання, то сьогодні переважає більшість віруючих у Дніпропетровську також належить до православ'я. Дніпропетровськ є центром єпархії Української православної церкви Московського патріархату і резиденцією митрополита Дніпропетровського і Павлоградського (з 1993 р.) Іринія (Івана Середнього). Також у місті розташована резиденція митрополита Дніпропетровського і Криворізького Української православної церкви Київського патріархату Адріана (Старини). Доволі показово, що у 2013 р. Дніпропетровська міська рада присвоїла митрополиту Іринію звання «Почесний громадян Дніпропетровська». Крім нього, жодний з релігійних діячів цього звання не отримував за роки незалежності. На другому місці за чисельністю в сучасному Дніпропетровську є євреї, яких нараховується близько 6 тисяч.

Переважає українців пояснюється, по-перше, постійним припливом сільського населення з найближчих сіл внаслідок промислового зростання міста в передреволюційні та радянські часи, по-друге, соціальною мімікрією євреїв та росіян. Що стосується євреїв Дніпропетровська, то ще з 1932 р. при впровадженні паспортів нового зразка з «п'ятою графою» вони масово змінили прізвища та вказали неєврейську національність. Так, за переписом 2001 р. євреями записалися всього 10,503 тис. (0,98% загальної чисельності міста), хоча за даними єврейських джерел, чисельність єврейської громади Дніпропетровська дорівнює від 50 до 60 тис. За переписом 1989 р. євреїв нараховувалося 37,869 тис. або 3,19% від усього населення міста. Частина росіян Дніпропетровська мімікрувала вже за доби незалежності. Якщо під час перепису 1989 р. городяни, які мали батьків української та російської національності, вказували себе росіянами, то вже під час перепису 2001 р. воліли записуватися українцями.

Українці мають найбільш давні історичні корені серед провідних етносів міста. Однією із основних своєрідних історико-генетичних та духовних основ української політичної ідентичності міста виступають культурні та визвольні традиції запорізького козацтва. Територія, на якій було засновано місто наприкінці XVIII ст., здавна входила до ареалу розселення українських козаків. У 1635 р. на місці сучасного Дніпропетровська польським урядом для контролю за діями козаків та перекриття постачання Січі припасами й лісом з Самарських лісів була побудована фортеця Кодак (Старий Кодак). В тому ж році запорізькі козаки на чолі з І.Сулимою захоплюють цю фортецю. Недалеко на південний схід від неї у 1639 р. польським урядом було збудовано нову фортецю під такою ж назвою, що мала стати центром польської колонізації краю. Проте вже 1648 р. після початку Визвольної війни під проводом Б.Хмельницького Кодак знову захоплюють козаки. З заснуванням у 1645 р. Нового Кодак, частина населення Старого Кодаку переселяється до новозаснованого містечка. (З 1752 р. Новий Кодак стає центром управління запорізької Кодацької паланки, а з 1787 р. по 1791 р. виконував функції Катеринослава II (за твердженням Д.І.Яворницького)). З 1656 р. Старий Кодак переходить до володінь Запорозької Січі. На той час це було польсько-українське лоцманське місто, де жили фахівці з проведення плотів через дніпровські пороги. У цьому ж році тут була встановлена перша похідна православна церква в ім'я Архістратига Михаїла. Поляки тут мали свій релігійний центр - домініканський костіол. Все це вказує на те, що ще з середини XVII ст. у поселеннях, на місті яких зараз знаходиться Дніпропетровськ, закладалися основи мультикультуралізму, терпимості до представників інших релігій та національностей. Одночасно можна стверджувати, що такої терпимості не було між агентами української козацької та російської імперської урбаністичних традицій. Замість терпимості, між ними швидше було протистояння. Так, у 1709 р. Старокодацьке поселення було спалене Російським каральним військом «щоб надалі не було прехистком для злодіїв», до яких зараховували козаків. Справа в тому, що частина запорожців брала участь у селянській війні 1707-1708 рр., а також підтримала гетьмана Лівобережної України Івана Мазепи у 1709 р.

Незбаром козаки відновили Старий Кодак, який було знову знищено за умовами Пруського трактату 1711 р. між Росією та Туреччиною. Пізніше фортецю знову відновили козаки. У 1720-х рр. її захопив кримський хан, а у 1733 р. козаки знову повертають її собі. У період російсько-турецької війни 1736-1737 рр. Старий Кодак пе-

реважно стає україно-російським містом з православною релігійною культурою. У цей час настоятель усіх запорозьких церков - ієромонах Павло «збудував» нову похідну церкву в ім'я святого Архистратига Михаїла в слободі Старий Кодак для запорожців та російських військ, що тут знаходилися. Вже у 1748 р. на кошти запорозького козацтва було побудовано сталу дерев'яну церкву в ім'я святого Архангела Михаїла і до неї призначено постійний церковний причт.

З ліквідацією у 1775 році Запорозької Січі Старий Кодак було визначено державною слободою, а його населення поповнилося колишніми запорозькими козаками, яких зганяли з насиджених місць у слободі й містечка, де поряdkувала вже нова адміністрація. У березні 1785 року тут спорудили нову дерев'яну церкву в ім'я святого Архангела Михаїла, яка була розібрана за радянської влади в 1937 р.

Поряд із Старим Кодаком, важливу роль у розвитку української козацької урбаністичної традиції на території сучасного Дніпропетровська відігравав Новий Кодак. У 1645 р. це містечко було засновано польським урядом на місці поселення, яке виникло не пізніше 1596 р. та виконувало функції забезпечення перевезень через Дніпро. У 1652 р. Б.Хмельницький побудував земляну фортецю Новий Кодак, що стала військово-адміністративним центром Кодацької паланки Запорозької Січі (з 1750 р.) (нині територія колишнього містечка Новий Кодак та його фортеці – один із житлових масивів Дніпропетровська, що має назву «Кайдаки»). У Новому Кодаку розміщувалася військова паланка з паланочником полковником, військовою канцелярією, осавулом, соборною церквою зі священниками, були побудовані адміністративні будинки та громадські міста. У 1783 р. Новий Кодак набув статусу повітового міста. Приблизно до того ж часу належать згадки про місцевого городничого та Новокодацьке громадське правління. Можна стверджувати, що Новий Кодак представляв собою ранньомодерне українське місто. Воно мало тенденцію до сталого розвитку і було домінуючим центром, який підносився над тодішніми державними слободами: Половицею, Кам'янкою Лоцманською та Старим Кодаком. Розквіт Нового Кодака відбувався в XVIII ст., коли це місто набуває функцій адміністративного паланочного центру, у підпорядкуванні якого перебувало близько 12 тис. км² території на Правобережжі та дніпровські острови. У територіальному та адміністративному плані Катеринослав Дніпровський став правонаступником повітового міста Новий Кодак, від якого було отримано повітові установи, певні елементи міської влади та територію міського округу». Факт «перетікання» Нового Кодака в Катеринослав підтверджується першоджерелами. У сучасній науковій літературі неодноразово зверталася увага на ті тексти першої та другої частини «Опису Катеринославського намісництва», в яких йшлося про Катеринослав, як про знову засноване місто із містечка Новий Кодак. Про географічний зв'язок Нового Кодака і Катеринослава засвідчив і указ Катерини II від 2 березня 1786 р. Інші першоджерела, зокрема «Записка про стан міста Катеринослава» (1820-ті рр.), підтверджують, що первісна територія Катеринослава формувалася із земель Нового Кодака та Новокодацької міської округи і за розмірами практично співпадала з ними. У 1784–1786 рр. м. Катеринослав та м. Новий Кодак не розділялися і визначалися як єдине ціле. З огляду на те, що імперська влада потребувала нових символів присутності на колишніх землях Війська Запорозького Низового, одним із таких символів мав стати Катеринослав – за задумом російських можновладців – третя столиця імперії. Поглинення Нового Кодака було необхідним здійснити і з погляду на економічну доцільність. Тут була наявна людність, територія з певною інфраструктурою і вигідним географічним становищем. Не менш важливим чинником була його політична й ідеологічна несумісність з новою імперською епохою. Затемнення і поступове забуття топоніму Нового Кодака було важливе задля викреслення із свідомості громадян минулих часів Нової Запорозької Січі з її своєрідним паланочним адміністративно-територіальним устроєм, господарством та вольностями. Поглинення цього міста російським Катеринославом було складовою інкорпорації українських земель Наддніпрянщини до складу Російської імперії. За цих обставин у 1787 р. починає створюватися міфологема про заснування Катеринослава нібито на порожньому місці. При цьому відкидався не лише зв'язок (територіальний та юридичний) Катеринослава та Нового Кодака, а навіть власне існування Катеринослава до цього моменту, хоча воно вже було оформлене кількома указами та розпорядженнями, зокрема, указом Ка-

терини II від 22 січня 1784 р. про перенесення Катеринослава з річки Кільчень на правий берег Дніпра «у Кодака». Початок 1790-х рр. характеризувався низкою адміністративно-територіальних реорганізацій, які впливали на статус і відносини Катеринослава і Нового Кодака. У 1790–1793 рр. Катеринослав і Новий Кодак чітко ідентифіковувалися окремими населеними пунктами, а останній у 1793 р. отримав ранг містечка. Утім уже в 1795 р. Новий Кодак знов приєднується до Катеринослава, що закріплюється в 1796 р.

Крім Старого Кодака та Нового Кодака, територія, на якій було в 1787 р. започатковано губернське місто Катеринослав-Дніпропетровськ, охоплювала козацьку слободу Половицю (заснована у 1634 р.).

Як бачимо, заснування Катеринослава-Дніпропетровська не відбувалося на порожньому місці, а було підготовлено колонізацією Дикого Поля українським козацтвом. Колишні козацькі поселення стали невід'ємною частиною міста, дали поштовх до його ідентифікації в свідомості українців як міста козацької слави – Січеслава.

Однією із особливостей місцевості, на якій склалися історичні передумови для заснування в 1787 р. міста Катеринослава-Дніпропетровська, було те, що вона являла собою територію Великого цивілізаційного кордону, постійної боротьби та протистояння між різними цивілізаціями. Разом з тим, українське козацтво, яке заселило з кінця XVI ст. ці землі, виступало певним буферним чинником, свого роду комунікативним, зв'язуючим мостиком між різними державами, що були репрезентантами мусульманської, атлантичної (західної) та євразійської (східної) цивілізацій. Як відомо, українське козацтво вступало в союзи з татарами, поляками та росіянами. На цьому Великому цивілізаційному кордоні в безлюдних степових просторах Східної Європи йшли суперечливі процеси. У XV ст. тут відбувалося протистояння християнської і мусульманської цивілізацій під впливом експансії Османської імперії на європейські землі. У Східній Європі цей кордон наклався на споконвічний степовий кордон і отримав назву Великого кордону Східної Європи. Це був реальний кордон між Сходом і Заходом. Тут була обширна зона відчуження, яка отримала назву «Дике Поле». Це була свого роду «проклята земля», оскільки такі пустирі утворювалися там, де людські втрати перевищували третину населення. До козацької колонізації в XVI ст. територія Дикого Поля не заселялася понад тисячу років. З виникненням Запорозької (Базавлуцької) Січі (1590-1638 рр.), яка утворилася шляхом об'єднання восьми січей, власне, і з'являються перші поселення, що згодом стали територією сучасного Дніпропетровська. Це с. Половиця (центр сучасного міста), місто-фортеця Старий Кодак (заснована поляками, згодом захоплена козаками; зараз – південна околиця Дніпропетровська), Лоцманська Кам'янка (у межах міста). Під час Чартомлицької Запорозької Січі (1652-1709 рр.) виникають місто-фортеця Новий Кодак (побудована в 1652 р. Б.Хмельницьким на місці побудованого в 1645 р. поляками містечка, зараз мікрорайон Дніпропетровська «Кайдаки»). У XVIII ст. виникають приватні козацькі зимівники, що стали невід'ємною частиною сучасного Дніпропетровська. Це Мандриківка (заснована козацьким осавулом А.Мандрикою, зараз територія сучасних житлових масивів Перемоги), а також Верхній Сад (сучасний парк ім.Л.Глоби) та Нижній Сад (сучасний парк ім.Т.Шевченка), що були засновані козацьким осавулом Л.Глобою та були викуплені у нього Г.Потьомкіним після заснування Катеринослава. До козацьких містечок, селищ та слобод, що стали житловими масивами сучасного міста, Г.К.Швидько також відносить Діївку (походить від імені козака М.Дія), Сухачівку (походить від імені козака І.Сухача), Таромське (козацька слобода Таромське відома з 1704 р.), Одинківку (склалася зі зимівників та хуторів військових старшин казацького міста Самарь), Березанівка, Кам'янка, Ломівка, Мануйлівка (козацька слобода Мануйлівка відома з 1744 р., походить від імені козака Мануйла), Ігрень (на її місці козацький отаман І.Сірко розгромив татар у 1660 р.).

Історична пам'ять про козацькі корені міста була відновлена істориком, археологом, етнографом та академіком АН УРСР Д.І.Яворницьким в його творах «Історія запорозьких козаків» та «Історія міста Катеринослава», а він сам, завдяки І.Ю.Репіну, стає своєрідним козацьким символом Катеринослава-Дніпропетровська. Саме з нього великий російський митець під час роботи над полотном «Запорозькі пишуть листа турецькому султану» створив образ писаря. У 1988 р. у Дніпропетровську був відкри-

тий Будинок-музей Д.І.Яворницького, а у листопаді 1995 р. на могилі академіка в самому серці міста біля історичного музею, що носить його ім'я, було відкрито пам'ятник, який створили скульптор В.Наконечний та архітектор В.Мірошниченко. Яворницький у простому селянському одязі тримає великий хрест із зображенням козака на коні, що летить степом – алегорія, яка символізує справу всього життя різностороннього за фаховим покликанням вченого – відродження історичної пам'яті про Запоріжжя. Можна із впевненістю стверджувати, що образ Д.І.Яворницького для дніпропетровців став однією із варіацій утілення ідеального жителя міста, втіленням катеринославсько-дніпропетровської життєвої мрії поряд з іншими втіленнями ідеального жителя міста, що досягли успіху, такими як видатний губернатор та будівничий міста А.Я.Фабр, підприємець-меценат О.М.Поль, робітник-революціонер Г.І.Петровський (його ім'ям назване місто, проспект, площа, металургійний завод), керівник СРСР та покровитель міста Л.І.Брежнев, керівник УРСР та покровитель міста В.В.Щербицький, представник творчої інтелігенції, письменник-борець проти хамства та лицемірства міських чиновників О.Т.Гончар, ініціатор та успішний організатор будівництва набережної Дніпропетровська Б.Я.Мільман, успішний директор великого підприємства О.М.Макаров (на його честь названа площа, вулиця, завод), видатний конструктор ракетної техніки М.К.Янгель, єдиний Президент України, що відпрацював два терміни, Л.Д.Кучма.

Д.І.Яворницький, що спочатку не знав української мови, став справжнім символом української громади міста, з яким було пов'язано відродження української національної культури. З 1904 р. при Державній Думі Катеринослава була створена комісія з перейменування деяких вулиць міста історичними назвами з історії місцевого краю, список яких (з 124-х вулиць) у 1906 р. склав саме Д.І.Яворницький. Він пропонував перейменувати в основному лише назви вулиць лише на окраїнах, на схилах балок та в робочих слобідках. Потьомкінський провулок він запропонував назвати Гайдамацьким (у 1913 р. він був за ініціативою Д.І.Яворницького перейменованій на вулицю О.М.Поля), вулицю Упорну на вулицю Кобзарську (зараз Глінки), вулицю Провіантську на Курінну (зараз Пастера). Як бачимо, Д.І.Яворницький планував надати топонімії міста українського козацького духу. Більшість його пропозицій залишилися нереалізованою, але такі «козацькі» назви вулиць як Курінна (зараз – Телевізійна), Отаманська (зараз – Сірка), Глобінська (на честь козацького осавула Л.Глоби) зусиллями Д.І.Яворницького з'явилися на карті міста. З ім'ям Д.І.Яворницького традиційно пов'язують ідею перейменування в 1919 р. місто Катеринослава на Січеслав (у пам'ять про Запорозьку Січ), що намагалося здійснити тоді міське українське учительське товариство. Щоправда, українська громада міста так нічого тоді не зробила, щоб ця назва стала офіційною. Вона використовувалася українськими видавництвами в Катеринославі, українською діаспорою в радянські часи та стала своєрідним гаслом та символом належності до української діаспори в Дніпропетровську. Так, місцева організація Народного руху України мала з 1989 р. назву «Січеславська крайова організація Народного Руху України», як орган місцевої організації «Просвіта» з цього ж року виходила газета «Січеславський край». Місцеві осередки таких всеукраїнських політичних партій як Українська народна Партія, Конгрес українських націоналістів, ВО «Свобода» називають себе *січеславськими* обласними та міськими організаціями. В 2011 р. депутати від БЮТ подавали до Верховної Ради законопроект про перейменування 25 міст, у тому числі Дніпропетровська на Січеслав, але він не був підтриманий.

Сьогодні про наявність представників української етнічної ідентичності Дніпропетровська можуть побічно свідчити опитування громадської думки щодо перейменування міста. Так, згідно з даними опитування, що було проведено дніпропетровським філіалом Інституту ім.Горшеніна, лише 7 % жителів міста висловилися за перейменування Дніпропетровська на Січеслав, тоді як 23,7 % - на Катеринослава, а 65,3 % - висловилися проти перейменування міста, тобто за збереження назви Дніпропетровськ. Отже, оскільки питання перейменування міста завжди було політично обумовленим, можна припустити, що лише 7 % дніпропетровців сьогодні мають українську політичну ідентичність, 23,7 % - російську політичну ідентичність, тоді як 65,3 % - знаходяться в полоні радянської або пострадянської ідентичності.

Яскраво виявила себе українська політична ідентичність в радянські часи. Так, у

червні 1968р. І.Г.Сокульський та М.Скорик склали та розіслали до центральних республіканських органів влади та місцевих партійних, комсомольських і радянських організацій «Лист творчої молоді Дніпропетровська», у якому спробували узагальнити всі факти репресій КДБ проти українських діячів протягом вересня - грудня 1968 р. У результаті автори листа були заарештовані, а в лютому 1970 р. засуджені за антирадянську агітацію та пропаганду. Серед переслідуваних осіб, звільнених з роботи чи виключених з комсомолу або партії, в «Лісті» називаються: М.Скорик, В.Заремба, І.Опанасенко, Р.Степаненко, Г.Прокопенко, С.Левенець, В.Чемерис, М.Чхан, І.Сокульський, В.Корж, Г.Завгородній, О.Завгородній, О.Овчаренко, В.Семенешко, П.Вакаренко, М.Романушко, О.Водолажченко, Г.Маловик. «Лист творчої молоді Дніпропетровська» з'явився внаслідок нищівної кампанії проти роману Олеса Гончара «Собор», опублікованого у № 1 журналу «Вітчизна» за 1968 р. Особливо активно критикували роман у Дніпропетровську, де перший секретар обкому КПУ Олексій Федосійович Ватченко впізнав себе в негативному герої Володді Лободі. З цього часу О.Т.Гончар став свого роду символом української патріотичної інтелігенції в Дніпропетровську. Його іменем назвали одну з вулиць міста (колишню вулицю Кірова у 2003 р.) та Дніпропетровський національний університет (2008 р.). О.Ф.Ватченко навпаки став дніпропетровським антигероєм. Симптоматично, що коли вже після його смерті в 1985 р. вулицю Калинову в Дніпропетровську назвали його іменем, піднялася хвиля протестів громадян та влада вимушена була скасувати рішення про перейменування.

Дніпропетровська українська ідентичність дається взнаки й сьогодні. Зокрема, в 2012 р. депутати міськради ухвалили рішення про перейменування низки вулиць «козацькими» назвами – вулицю Дружби на Бунчукову (від «бунчук» - символ влади козацьких отаманів), вул. Красіна на вул. Калнишевського (на честь останнього отамана Запорозької Січі), вул. Маяковського на вул. Паланкову (від назви основної адміністративно-територіальної одиниці Запорозької Січі), вул. Орловську на вул. Кошову (від назви кошових отаманів – однією із керівних посад Запорозької Січі). Це перейменування, хоча і відобразило прагнення носіїв української ідентичності міста, було викликано суто прагматичними розміркуваннями. Справа в тому, що перейменовані вулиці знаходяться у житловому районі Дніпропетровська Таромське, яке до 2006 р. було селищем у передмісті обласного центру. Після приєднання території цього селища до Дніпропетровська виникла проблема дублювання назв вулиць, що і була вирішена шляхом їх перейменування.

Висновки. Отже, українська політична ідентичність Дніпропетровська певним чином впливає на свідомість та політичну поведінку городян. Проте доля її свідомих носіїв в кількісному складі мешканців міста залишається незначною, дорівнюючи 7 %, що складає близько 69,5 тис. осіб.

Д. В. Прошин

ПАРАДОКСЫ ПОЛИТИЧЕСКОЙ СУБЪЕКТНОСТИ ТЕРРОРИСТИЧЕСКИХ ГРУПП

Особый характер террористических групп как политического субъекта не требует доказательств. Их генезис представляет собой процесс разрыва с законными политическими практиками и процедурами, а цели и методы находятся вне рамок институционализованной политики.

Легальный политический субъект пребывает в сбалансированных двусторонних или многосторонних отношениях с другими субъектами. Их функции, интересы, цели и действия взаимозавязаны (даже если субъекты ведут между собой жесткую политическую борьбу, как, например, партии-участницы предвыборной кампании). Разумеется, это сбалансированное взаимодействие может быть – и неоднократно бывает – нарушено. Однако ничто в самой природе легальных субъектов не предполагает такого нарушения. Такое нарушение является не нормой, а дисфункцией или проявлением несовершенства политической системы.

В связи с этим напрашивается предположение, что парадоксальность природы террористических групп как политических субъектов состоит в том, что, вступая в

конфликтные, деструктивные отношения с другими субъектами, они именно «функционируют», т. е. ставят перед собой определенные цели, определяют методы их достижения, пытаются проводить намеченную политическую линию. Но парадокс как таковой здесь нет. Террористические группы, как уже было сказано, очевидным образом находятся вне поля институционализированной политики, и их «функционирование», идущее вразрез с легальной политической практикой, представляет собой естественное проявление их изначальной антисистемной направленности. Иными словами, это не столько парадокс, сколько тавтология, утверждение, что «террористы действуют, как террористы». (Кроме того, в этом смысле террористы ничем не отличаются от повстанцев или заговорщиков, также реализующих себя в русле острой политической конфронтации.) Истинная парадоксальность политической субъектности террористических групп обнаруживаются глубже – в неразрешимых внутренних противоречиях, касающихся их целей, методов, отношений с другими политическими субъектами, которые создает перед этими группами сама их деятельность.

Изоляция и нейтрализация террористических групп традиционно рассматриваются как итог *противодействия* этим группам. Однако в соответствии с имманентной логикой террористического насилия сами террористические группы неизбежно оказываются своими главными противниками. Сами террористы в своем стремлении к цели создают те политические препятствия, которые невозможно преодолеть, не отказавшись от террора. Чем деятельнее и эффективнее незаконный субъект, тем прочнее его политические позиции и ощутимее его влияние. С другой стороны, чем деятельнее (агрессивнее) и «эффективнее» террористическая группа, тем ближе перспектива ее самоизоляции, самодискредитации, ослабления и, как следствие, – поражения.

Террористические группы по определению неспособны – в отличие от повстанческих «армий» – единоборствовать с правительственными силами в расчете на военную победу. Почему террористические методы, которые, как показывает опыт, практически никогда не приносят стратегического успеха, несмотря ни на что, остаются востребованными, – этот вопрос требует особого рассмотрения [1; 2, 73 и далее]. Как бы то ни было, перед теми, кто избирает эти методы, автоматически встает проблема «конвертации» имеющихся у них возможностей и поддержки в реальное политическое влияние. Единственным же путем такой «конвертации» оказывается выделение в деятельности террористических группировок четко обозначенного легального направления. Это достигается формированием политических надстроек, постепенной диверсификацией боевых и политических флангов или даже полной трансформацией, самороспуском и переключением с вооруженного насилия на мирную политическую борьбу. Некорректны рассуждения о том, что именно вооруженное насилие обеспечило наиболее влиятельным террористическим организациям (ИРА, «Хезболла», «ХАМАС») их политический капитал. Сосредоточение на силовых акциях должно рассматриваться как один из этапов их эволюции, приводящей к складыванию (или кардинальному изменению) сложного баланса между насильственными и ненасильственными методами. (В случае «ХАМАС» создание религиозно-благотворительных и политических структур и вовсе предшествовало переходу членов этого движения к террористической деятельности.) Без политического компонента весь силовой потенциал террористических группировок и лояльность их участников и сторонников расстраиваются по мере того, как обозначается полная бесперспективность сугубо насильственных действий (что произошло, например, с баскской организацией ЭТА, которая в отличие от генетически близкой ей ИРА предпочла не отказываться от узконаправленной террористической стратегии).

Даже группировки, выступающие с программы тотального отрицания существующего мира и заручающиеся поддержкой, как правило, наиболее радикально настроенных конституентов, обнаруживают, что их «принципиальная» неразборчивость в выборе целей и средств на определенном этапе начинает вызывать протесты многих ранее лояльных сторонников. Так, лидеры «Аль-Каиды», виновные в организации самых кровопролитных террористических актов в истории, были вынуждены вступить в дискуссию с посетителями одного из популярных исламистских Интернет-форумов, обвинявших «Аль-Каиду» в готовности убивать не только «неверных», но и мусульман.

Итак, террористы покидают сферу законного политического общения, только чтобы обнаружить, что хоть сколько-нибудь серьезного эффекта они могут добиться, лишь получив канал участия в этом общении. Однако чем решительнее намерение террористической организации продолжать силовые акции, тем ниже ее шансы такой канал получить. Террористы, оставаясь террористами, как уже было сказано, оказываются в конечном итоге своими самыми серьезными противниками. Сказанное, разумеется, не означает, что террористические группы могут быть предоставлены сами себе в расчете на то, что «естественный ход событий» либо преобразует их в легальные политические организации, либо приведет к саморазрушению. Здесь лишь высказывается мысль о том, что природа террористических группировок намного противоречивее, чем ее часто представляют. Эти группировки несут в себе заряд собственного разрушения, и они ни в коем случае не соответствуют широко тиражируемому образу беспрецедентно опасных и исключительно живучих «машин разрушения». Несмотря на регулярно уносимые жизни и причиняемый ущерб, террористы были, есть и будут внутренне слабым противником. Но эта слабость должна быть обнаружена, надлежащим образом исследована и использована.

Список использованных источников

1. Прошин Д. В. «Тероризм», «тероризми» та феномен живучості тероризму / Д. В. Прошин // Вісник Харківського університету ім. В. Н. Каразіна. – Харків. – 2013 (у друці). 2. Weinberg L. The End of Terrorism / L. Weinberg. – Abingdon: Routledge, 2012. – 156 p.

Д. М. Павлов

СУТНІСТЬ ПОЛІТИЧНОЇ ПРОПАГАНДИ

З різних причин сьогодні пропаганда фактично знаходиться поза магістральних шляхів соціально-наукових досліджень. Однією із головних серед таких причин є те, що в пропаганді часто вбачають загрозу демократії та не дуже вірять в те, що просвітництво має щодо технологій пропаганди зможе нейтралізувати цю загрозу. Разом з тим, теоретики та практики пропаганди знають, що, діючи приховано, пропаганда має більшу ефективність, ніж у відкритому режимі. Не менш важливою причиною недостатньої уваги науковців до пропаганди є те, що цей термін під час двох світових та «холодної» війни набув негативного звучання.

Пропаганда з часу свого виникнення була пов'язана з владою, яка реалізовувалася як панування над умами та серцями. На відміну від влади примусової, насильницької, «жорсткої», пропагандистська влада завжди виступає владою «м'якою». Пропаганда діє не силою, а звабою. Її головне завдання атрактивне, притягуюче, яке полягає у виробленні бажання у мас діяти відповідно до намірів пропагандиста.

Пропаганда походить від латинських слів **pro** – для, на користь та **paganus** – язичник, обиватель, сільський жителі, простий, невчений, **propagatio** – розповсюдження, розширення меж [1, с.718,811,822]. Як бачимо, етимологічно слово «пропаганда» означає розповсюдження деякої інформації серед простих, невчених людей, язичників. Термін «пропаганда» сягає корінням назви католицької організації Sacra Congregatio de Propaganda Fide (Священна конгрегація розповсюдження віри), що була створена Папою Римським Григорієм XV в 1622 році для розповсюдження віри Римокатолицької церкви на Новий Світ та протистояння руху протестантської Реформації в Європі. Хоча як явище пропаганда відома значно раніше. Вже в преамбулі до Кодексу законів царя Хаммурапі знаходимо твердження, що ці закони створені з метою встановлення справедливості в країні та для захисту слабких проти сильних, попри те, що зміст цих законів був спрямований саме на захист інтересів заможних шарів за рахунок пригнічення та експлуатації бідних та безправних жителів [2, с.150].

Вже з утворенням Священної конгрегації термін «пропаганда» втратив своє нейтральне значення розповсюдження ідей. Якщо для католиків пропаганда тоді асоціювалася з проповіданням та освітою, то протестантами, зрозуміло, сприймалася негативно, оскільки намагалася проблематизувати їх релігійні переконання. В 1627 р. справу Священної конгрегації продовжив Коледж пропаганди (Collegium Urbanum), який був сформований з метою підготовки священників для пропаганди католицизму.

Таким чином, перший пропагандистський інститут був лише органом, на якій покладалася функція покращення розповсюдження низки релігійних догм. Слово «пропаганда» незабаром стало відноситися до будь-якої організації, створеної для розповсюдження певної доктрини; до доктрини безпосередньо; та, нарешті, до методів, що використовувалися для її розповсюдження. З XVII ст. по XX ст. поняття «пропаганда» майже не використовувалося, хоча саме явище практикувалося, зокрема, через памфлети, газетні публікації, листівки. Застосування пропаганди нарощувалося з подальшим розвитком преси, появою нових видів друкарської продукції (наприклад, плакатів), виникненням нових засобів комунікації (зокрема, телеграфу). Історично пропаганда була пов'язана з періодами напруги соціальних потрясінь та політичних конфліктів. Вона використовувалася під час американської та французької революцій (наприклад, Жирондисти розповсюджували плакати серед ворожих військ, в яких обіцялася нагорода за дезертирство. Масштабне використання пропаганди відноситься до періоду Першої світової війни (1914-1918 рр.), коли громадську думку як чинник державної політики вже не можна було ігнорувати. У стані тотальної війни кожна держава була зацікавлена в максимальній мобілізації людських ресурсів як на фронті, так і в тилу. Пропаганда поступово ставала основним інструментом контролю громадської думки та ефективною «м'якою» зброєю в боротьбі з противником. Для систематичної реалізації пропагандистських завдань у 1917 р. у Великобританії було створено Міністерство інформації, яке системно координувало цензуру, інформаційні кампанії, пресу, фільми, листівки, плакати, використовуючи для того, щоб просувати офіційно схвалені теми. Велика довіра британців до пропаганди зіграла з ними злий жарт. Надії, які давала пропаганда, залишилися нереалізованими, герої війни залишилися без обіцяних домів та землі. У результаті пропаганда стала асоціюватися з брехнею та оманю, а Міністерство інформації було розпущено. Щоправда, воно стала взірцем апарату пропаганди для інших країн.

Істотний внесок у вивчення пропаганди зробив американський вчений Г.Д.Ласвелл. Вже в 1927 р. він визначає пропаганду як «управління колективними настановами через маніпулювання значущими символами» [5,р.627]. За словами Г.Д.Ласвелла, «пропаганда може визначатися як техніка соціального контролю або як види соціального руху. Як техніка соціального контролю, вона є маніпуляцією колективними настановами через використання значущих символів (слів, картин, мелодій) більше, ніж насильством, підкупом або бойкотом. Пропаганда відрізняється від техніки педагогіки в тому, що пропаганда має справу з настановами любові та ненависті, тоді як педагогіка присвячується передачі навичок... Розповсюдження суперечливих настанов є пропагандою, розповсюдження прийнятих настанов та навичок є освітою» [4,р.189]. В своїй монографії «Техніка пропаганди в світовій війні» 1927 р. Г.Д.Ласвелл дає визначення масової пропаганди як нового «молота і ковадла суспільної солідарності», нової рушійної сили атомізованого сучасного світу, що зливає мільйони людських істот в єдину «амальговану масу ненависті, волі і надії» [3,р.221-222]. Визначаючи пропаганду як «контроль за громадською думкою за допомогою соціальних символів», Г.Д.Ласвелл вбачає мету цього контролю в забезпеченні мобілізації та консолідації мас коло єдиної цілі (зокрема, перемога у війні), причому мобілізація має переважно негативний характер, оскільки маси згуртовує загальна ненависть до деякого ворога, що слугує головною перешкодою для досягнення мети. Г.Д.Ласвелл особливо наголошує на тому, що ця мета є єдиною для всіх та, одночасно, особливою для кожної соціальної групи та формулюється безліччю способів, кожний із яких розрахований на конкретну групу населення. Для забезпечення активного сприяння всіх, пропагандист має навчитися перетворювати війну з ворогом «у ходу в ту землю обітовану, яка найбільш приваблива для кожної із зацікавлених груп» [3,р.76].

Сьогодні будь-яке повідомлення ідентифікують як пропаганду, якщо воно є неправдивим або спотворює сприйняття реальності. До слів та виразів, що часто використовують як синоніми пропаганди, належать брехня, перекурявання, омана, маніпуляція, контроль над свідомістю, психологічна війна, промиванням мізків, балаканина. Іншими словами, поняття «пропаганда» слугує певним маркером, щоб кваліфікувати повідомлення як інформаційно-дефективні. Тому для позначення різних видів

пропагандистських практик нині застосовуються терміни, що не мають таких негативних конотацій як пропаганда.

Термінами, під якими ховається сьогодні явище пропаганди, є публік рілейшнз, іміджмейкінг, спін, новинний менеджмент, публічна дипломатія. Всі вони намагаються вплинути на громадську думку в інтересах тих чи інших зацікавлених сил та детермінувати бажану для них поведінку мас. Не випадково в літературі ці нові форми старого явища отримали назву «нова пропаганда». Ж.Еллюль характеризував нову пропаганду як атрибут соціального та політичного життя націй, як невід'ємний компонент сучасного технологічно-структурованого суспільства, як перманентну, безперервну та всюдисущу практику масового переконання, яка підпорядкована технологічному імперативу ефективності.

Пропаганда є багатомірним соціальним явищем. Її не можна осмислити, зводячи лише до ідеологічних, комунікативних чи психологічних феноменів. Разом з тим, вона не локалізується лише в політичному просторі, маючи широке застосування в економічній, правовій, культурній, професійній та інших сферах. Проте, саме в політичній сфері пропаганда набуває особливої значущості, з огляду на необхідність досягнення суспільного консенсусу, що, безумовно, в будь-які часи є важливою передумовою виживання та процвітання будь-якого соціально-політичного організму. Отже, політична пропаганда є окремим, особливим видом пропаганди як соціального явища. Застосування пропаганди в політиці автоматично не робить її політичною. Політичною вона стає, коли починає впливати на перерозподіл владних потенціалів у суспільстві, визначаючи хто, чому та наскільки ефективно приймає рішення в державі. Це означає, що політична пропаганда є невід'ємною умовою здобуття, утримання та реалізації влади. За рахунок впливу на громадську думку вона має забезпечувати необхідний рівень активної чи пасивної («мовчазної») суспільної підтримки політичними силами, які претендують на владарювання. Таким чином, політична пропаганда – це процес систематичного та цілеспрямованого ефективного здійснення впливу на свідомість та поведінку мас з метою здобуття, утримання та реалізації влади через залучення достатньої кількості прибічників та нейтралізації противників. Сутністю політичної пропаганди є здатність та можливість знайти та інтенсифікувати переконливі та мобілізуючі для широких мас смисли, щоб у здобутті влади чи прийнятті тих чи інших суспільно важливих рішень забезпечити перемогу одних політичних сил над іншими. Одним із найбільш розповсюджених варіантів інтенсифікації смислів є конструювання пропагандою в політичному сприйнятті громадськості політичного простору як арени зіткнення, напруженості та боротьби через визначення друзів та ворогів.

Список використаних джерел

1. Дворецкий И. Х. Латинско-русский словарь [Текст]. Около 50 000 слов / И.Х. Дворецкий; изд. 2-е, переработ. и доп. – М.: Русский язык, 1976. – 1096 с. 2. Кодекс законов царя Хаммурапи // Хрестоматия по истории древнего мира / Под ред. В.В. Струве. – Т. I. Древний Восток. – М.: Государственное учебно-педагогическое издательство министерства просвещения РСФСР, 1950. – С.149-176. 3. Lasswell H.D. Propaganda Technique in the World War [Text] / H.D. Lasswell. – London: K. Paul, Trench, Trubner & co., Ltd.; New York: Knopf, 1927. – 223 p. 4. Lasswell H.D. The Person: Subject and Object of Propaganda // Annals of the American Academy of Political and Social Science. – 1935. – Vol. 179. – Issue 1. – P.187-193. 5. Lasswell H.D. The Theory of Political Propaganda // American Political Science Review. – 1927. – Vol. 21. – Issue 3. – P.627-631.

В. В. Білополий

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ ЕЛІТИ В УКРАЇНІ

В сучасному українському суспільстві постійно виникає питання: що таке еліта і якою вона повинна бути? Справді, еліта – потреба суспільного розвитку, без неї держава втрапить потрібний орієнтир і загине. Світова історія – це, насамперед, історія зародження, ствердження і взаємодії національних еліт. Передусім, звичайно, владних. Тобто тих людей, в яких домінує «воля до влади» [3, с.438].

Саме еліта є «вічним двигуном» розвитку суспільства і нації. Якщо еліта втрачає своє призначення – вести народ, то він відразу потрапляє в болото деградації – в культурі, моралі, економіці, політиці. Згадаймо радянські часи та паралізованих старечим

маразмом і розмовою німечю комуністичних «вождів» на трибуні мавзолею, відразу до яких і стала справжньою причиною застою, а потім розпаду Радянського Союзу. Хто міг повірити в майбутнє країни, яку презентує така убога еліта?

Варто зазначити, що еліти завжди були і завжди будуть, і завжди залишатиметься віра в них як у найкращих представників народу. Для виконання своєї місії еліта повинна відповідати критеріям, викристалізованим у процесі розвитку суспільства. Найголовніша вимога – еліта мусить усвідомлювати: влада, посада – не привілей, не нагорода, а обов'язок і хрест перед народом, готовність до смертності. Цим завжди відрізнялись обрані, про яких ми говоримо як про аристократів духу, поборників свободи. Їхня жертвовність в ім'я вищих цілей – не істеричний сплеск, а постійна готовність відстояти свою позицію, свою ідею, не поступитися заради вигоди репутації і честю.

Можна дискутувати, наскільки в сучасних умовах потрібна жертвовність, які її межі, й чи її сприймуть. Адже ми живемо в умовах фінансової економіки, «грошового ладу», де людина бореться не за виживання, а за комфорт. Слід зазначити, що кардинально змінюється система цінностей, а за нею – і саме розуміння елітою своєї ролі й призначення у світі. Привілей, нагороди, пільги вона приймає, а ось жертвувати, не «поступатися принципами», працювати не на себе, а на благо інших, як того від неї чекають, не поспішає.

В Україні завжди існувала проблема національної політичної еліти, яка була здатна вирішувати складні державні задачі в конкретній історичній ситуації. І навіть сьогодні, в період існування незалежної України, правляча еліта тільки формується з різних прошарків, в минулому радянської номенклатури, і частково – з національно-демократичної опозиції, а також технократичної еліти, представники якої були рекрутовані з промислово-підприємницьких кіл центральних та південних регіонів країни, та прагматичних політиків з різних партій.

Відомий дослідник історії української інтелігенції Г.В.Касьянов з цього приводу аналізував: «Термін «еліта» потребує коментарів: в Україні, як і на усьому пострадянському просторі, формування політичної, економічної та бюрократичної еліт не означало, що в її склад потрапили дійсно кращі представники тих прошарків, які виокремлювались вищою кваліфікацією, інтелектом, компетентністю. Формування еліт було ситуативним, їх склад формувався спонтанно – вони самі себе «призначили» елітою» [2, с.402]. Дійсно, поняття «еліти», якщо його застосовувати до сучасного політикуму, скоріше можна вважати проявом його надзвичайно високої самооцінки, нарцисизму, ніж свідомством його доброчинності.

Не менш різко висловився, в минулому, спікер українського парламенту В.М.Литвин, який вважає, що в Україні існує не «політична еліта», а правлячі політичні групи, «що ніяк не можуть позбавитись ознак периферійності» [1, с.13].

Деїдеологізація суспільства призвела до втрати ціннісних орієнтирів, провітанням цинизму влади та самого суспільства, подробенню народу на різні соціальні групи, недовіри владі та державним інститутам. В українському суспільстві всі протиріччя штучно нав'язані народу елітою, яка досягає влади на хвилі чергових політичних емоцій електорату. Справа у тому, що нинішня мас походження, яке не пов'язане з встановленням суверенітету, національної державності та консолідації суспільства. Ця еліта іншого походження та іншої якості, яка не відповідає умовам часу та задачам, які стоять перед країною. Можна погодитись з висновком професора Кривчика Г.Г., що «цю соціальну групу поки що слід іменувати не елітою, а новою номенклатурою, яка уявляє собою своєрідний симбіоз старої партійної номенклатури та нової протоеліти, яка складається, в свою чергу, з управлінської верхівки, олігархів, лідерів провідних політичних партій». І от ця нова номенклатура головною мотивацією державної служби вважає не бажання реалізувати свої політичні амбіції або громадянські якості, як це було прийнято раніше, а, в першу чергу, свого матеріального збагачення. Тому виходить, що в сучасній Україні в нових політичних та економічних реаліях ніяка інша професія не забезпечує таких прибутків та дивідендів, як «служіння українському народу».

Також слід зауважити, що поступове розшарування номенклатури, формування зародків підприємницького класу, звільнення масової свідомості від патерналістських, егалітарних та національно-патріотичних ілюзій створює придатний ґрунт для появи

підприємницької і сучасної політичної і адміністративної еліти. Однак, елітарне середовище в умовах існуючої структури влади не здатне відтворити сучасний демократичний тип лідера-реформатора.

Сьогодні в Україні спостерігаємо тенденцію, коли окремі представники політичного класу шукають легальних законодавчих шляхів забальзамувати себе в політиці всупереч суспільній думці, протестним акціям з боку українського суспільства. Щодо оновлення еліти, то влити «свіжу кров» в організм нового політичному можна з допомогою залучення кращих представників середнього класу, молодішої генерації із середовища місцевого самоврядування, громадських організацій, інтелектуалів, здатних запропонувати державну ідеологію, яка об'єднує все суспільство, підготовкою в елітних навчальних закладах професійних політиків, хоча, на жаль, поява нових облич на політичному горизонті залишається лише побажанням, оскільки нинішня політична система в Україні налаштована на штучне блокування соціальної ротації та політичної мобільності самого суспільства. Поява нової генерації можлива лише тоді, коли стане в очевидь, що безкінечні механічні перевибори не зможуть вирішити найважливіші проблеми в політиці та суспільстві. В великій мірі це залежить від глибини демократичних процесів в Україні. Однак проблема оновлення політичної еліти країни повинна вирішуватися вже сьогодні, а не в далекій перспективі.

Список використаних джерел

1. *Зеркало недели*. 2006, 25 ноября. – С. 13. 2. *Касьянов Г. Украина 1991-2007: очерки новейшей истории*. К., 2008. – С. 402. 3. *Ницше Ф. Отдел восьмой: взгляд на государство*. Сочинения в 2-х томах. - Т.1. - М.: Мысль. – 1990. - С. 438.

О. О. Долженков

ПОЛІТИЧНА РОЛЬ УКРАЇНСЬКИХ ЗМІ

Поряд із законодавчою, виконавчою та судовою владою засоби масової інформації інколи називають «четвертою владою». Звичайно, ЗМІ не можуть управляти - приймати рішення, наказувати, зобов'язувати, притягати до відповідальності. ЗМІ здійснюють свою політичну, управлінську роль у політичній системі шляхом обговорення, підтримки, критики й осуду різних політичних програм, платформ, ідей і пропозицій окремих осіб, громадських формувань, політичних партій, фракцій й донесення позицій опозиційних партій до електорату та роль своєрідного громадського контролю і розголосу його результатів [1, с. 138-139].

Влада неспроможна функціонувати адекватно та є нестабільною у разі, коли відсутній діалог між виборцями, громадянським суспільством та органами публічної влади. Взаємодія між державою і суспільством залежить від рівня розвитку інформаційних технологій і структур, комунікаційних каналів. Чим повнішою інформацією володіють громадяни, тим прозорішою є політика і тим легше надати їй демократичного змісту. Засоби масової інформації безперечно належать до найважливіших інститутів громадянського суспільства, які визначально впливають на розвиток політичної системи.

Якщо взяти до уваги те, що значна частина інформації, що ретранслюється ЗМІ – це політична інформація, можна зробити висновок, що саме ЗМІ формують масові уявлення про політичні феномени взагалі, створюють пануючий у суспільній свідомості образ політичної реальності. І тут уже, як показує досвід демократизації, спрацьовують або не спрацьовують історично чи інституціонально детерміновані чинники політичної культури.

Політична ситуація в Україні характеризується стійкою тенденцією до зміцнення політики фінансових структур, що посилюють свій вплив на ЗМІ. За цих умов виникає небезпека значного послаблення зв'язку між владою і народом. Проаналізувавши наявний в Україні розрив між декларуванням «правильних» принципів і потребами реальних «правил гри» на медіаринку, Ю.Кобзар визначає основні завдання і магістральні напрями цього процесу (а разом із тим показує «прогалини» в національному інформаційному просторі): «збільшення інвестиційної привабливості суб'єкту українського медіаринку, забезпечення розширеного виробництва націона-

нального інформаційного продукту; реформування системи регулятивних механізмів для забезпечення якісного зростання економічної, технологічної та змістовної складових національного медіаринку; законодавча реалізація принципу «незалежності» можливостей впливу на інформаційну діяльність ЗМІ; реформування національного інформаційного законодавства відповідно європейських та світових стандартів» [2, с.55].

ЗМІ серед інших функцій у демократичних країнах виконують роль важливого чинника формування позитивного образу держави. В Україні на сьогодні утворилася ситуація подвійної безвідповідальності за імідж країни як владної еліти, так і журналістів. Після прийняття Конституції України 1996 р. у сфері функціонування ЗМІ розпочався процес вибору політичних пріоритетів. Дотепер цей етап супроводжується відчайдушною політичною боротьбою на тлі економічної розрухи. Така ситуація зумовлює розтягування засобів масової інформації по різних партіях, громадських організаціях, комерційних структурах. Останні ж, як відомо, більше турбуються про власне благополуччя або про «відроблення» закордонних грантів, аніж про імідж України.

Актуальною проблемою для України, яка потребує розв'язання, є існування політичної цензури (насамперед, у вигляді «жорсткої» редакційної політики). Визначилася тенденція, котра склалася в Україні в період другого президентського строку Л. Кучми, коли під час кожної політичної кризи влада чинила все потужніший тиск на ЗМІ. Причому після згасання кризи ситуація ніколи не поверталася у бік покращення, а завжди лише в бік погіршення. Хоча в Україні навіть у 2003 - 2004 рр. не йшлося про введення цензури як системної організації інформаційної діяльності держави стосовно усіх ЗМІ без винятку, скоріше доводиться констатувати маніпулятивне функціонування пулу провладних ЗМІ (у першу чергу електронних), відсутність забезпеченості механізмів реалізації конституційного права кожного на інформацію.

Політична криза, що виникла в Україні наприкінці 2004 р., засвідчує визначальну роль, яку відіграли в її виникненні ЗМІ. З одного боку, ЗМІ в руках влади відіграли роль своєрідного тарану, застосованого повсюдно адміністративного ресурсу. Зокрема, максимально було використано посадову підпорядкованість керівників інформаційних структур. З другого боку, не менш важливим фактором мобілізації прихильників опозиції на акції громадянської непокорності стали окремі друковані та електронні ЗМІ, а також інтернет-видання. Не беручи до уваги ціннісні моменти, слід визнати, що з функціональної точки зору і влада, і опозиція в даному випадку використали підконтрольні їм ЗМІ як інструментарій для забезпечення своїх політичних проєктів.

Однією з гострих проблем становлення інформаційної сфери в Україні є спроби маніпулювання суспільною свідомістю. Пресою та телебаченням, а особливо інтернет-виданнями, активно використовуються такі методи політичної пропаганди, як інтерпретація, замовчування, навішування ярликів та ін. Запобігти тотальному спотворенню інформації, як показує світовий досвід, можна через задіяння опонуючої функції мас-медіа. Однак, така функція в Україні поки що не реалізується: мусимо констатувати, що впливових опонуючих владі ЗМІ в нас немає через відсутність згуртованої опозиційної сили. Як провладні, так і опозиційні видання не гребують інколи використанням таких непривабливих методів пропаганди, як навішування ярликів, прями образи, викривлена інтерпретація інформації. Симптоматично, що ситуація сутнісно не змінилась у 2005 р., коли колишня влада стала новою опозицією, та у 2010 році, коли провладні та опозиційні сили знову «помінялися місцями».

А це підводить автора до висновку, що існує небезпека підміни справжнього реформування системи ЗМІ, утворення громадського телебачення та радіо простою мімікрією власників медіа-ресурсів під запити шоразу нової влади. Проявом політичної далекоглядності було б перевести питання реформування ЗМІ саме у системну, законодавчу площину, відмовившись від примітивної практики «побудови відносин» з їх власниками.

Список використаних джерел

1. Ворона П.В. Місцеве самоврядування і політичні партії в Україні: [монографія] / П.В. Ворона. – Х.: Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2008. – 184 с. 2. Кобзар Ю. Інформаційне законодавство: Європейський вектор розвитку / Ю. Кобзар // Віче. – 2003. - № 2. – С. 51-55.

УКРАЇНСЬКО-РОСІЙСЬКІ ВІДНОСИНИ В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНОЇ СФЕРИ УКРАЇНИ

Інформатизація стає провідною рисою сучасної системи міжнародних відносин. Відносно легкий доступ до інформації широким верств населення сприяє зростанню ролі інформаційних методів у реалізації зовнішньополітичних цілей держав. З інформатизацією зростає і значення інформаційної безпеки.

Історичне минуле України та Росії сприяло формуванню та розвитку тісних політичних, економічних та культурних зв'язків між двома державами на початку ХХІ ст. Українсько-російські відносини здійснюють вплив не лише на розвиток обох держав, а й на весь Євразійський регіон у цілому. Альтернатива стабільним та взаємовигідним українсько-російським зв'язкам відсутня. Характер відносин двох держав залежить від їх зовнішньополітичних цілей. Наслідком ліdersьких амбіцій Росії є проведення активної зовнішньої політики та прагнення до реалізації чисельних інтеграційних проєктів на євразійському просторі. Одним з провідних методів досягнення зовнішньополітичних цілей для Росії стає інформаційна політика, спрямованої на пропаганду російського точки зору на події в регіоні і світі. У контексті євроінтеграційної політики України, тиск на неї з боку Росії зростає.

В українсько-російських інформаційних відносинах сьогодні спостерігається значна асиметрія, пов'язана з біомовністю українського населення (на відміну від громадян Росії, які через мовний бар'єр не споживають український інформаційний продукт), доступності російських ЗМІ в Україні, політичною zaangażованістю українського новинного простору, слабкою конкурентною здатністю українського інформаційного продукту, особливо телевізійної продукції, яка доступна більшості громадян. Уже хрестоматійними в українській науковій літературі стають сюжети про дискримінацію України Росією під час російсько-грузинського конфлікту 2008 р., висвітлення «газових конфліктів», «торгових війн», втручання російських ЗМІ у внутрішньополітичні проблеми України, негативні російські сюжети про становище росіян в Україні та про «неякісні» українські товари тощо. Варто зазначити, що російські сюжети про Україну поширюються не лише в Росії, а і за межами Росії у західних ЗМІ або через англомовні російські інформаційні ресурси. «Газові» і «торгові» війниносять не лише економічні збитки, але й псують міжнародний імідж України. Причина вразливості України щодо інформаційної політики Росії полягає у нездатності швидко реагувати на виклики з боку Росії, якісно аргументувати свою позицію. Коментуючи ситуацію навколо цукерок Roshen, підприємець К. Живаго сказав наступне: «Ось збудує пан [Петро] Порошенко завод у Німеччині. Візьме він німецькі цукерки Roshen та завезе їх до Росії як вироблені в Німеччині. І вже не Порошенко задає запитання [російському президентові Володимиру] Путіну, чому його німецьким цукеркам забороняють заїжджати до Росії, а [німецький канцлер] фрау [Ангела] Меркель ставить запитання «чому?» [2]. Це означає, що українська влада повинна навчитися захищати інтереси своїх громадян, особливо якщо вони приносять значний прибуток державі та популяризують якісні українські товари за межами України.

Недосконалість та прорахунки в інформаційній політиці України негативно відображаються на забезпеченні політичних, соціально-економічних та культурних національних інтересів. Україна також несе відповідальність за розвиток російсько-українських інформаційних відносин, формування негативних стереотипів сприйняття українців у Росії та росіян в Україні. Здатність держави адекватно реагувати на інформаційні виклики залежить від рівня розвитку системи інформаційної безпеки України.

Можна виділити кілька компонентів необхідних для успішного формування та реалізації інформаційної політики, збереження інформаційного суверенітету України: створення інформаційних технологій, захист їх від фізичних і віртуальних небезпек та якість інформації, яка створюється в Україні або перетинає кордон України. Для практичної реалізації перших двох елементів Україна має необхідний потенціал.

Сьогодні Україна займає п'яте місце у світі після Індії, КНР, РФ та Бразилії з екс-

порту програмної продукції. Попит серед західних компаній на продукцію, вироблену українськими ІТ-спеціалістами, сприяв появі прогнозів про перетворення у недалекому майбутньому України на ІТ-метрополію. Проте, дана продукція майже недоступна українським споживачам. Отже, Україна має значний потенціал у розвитку інформаційних технологій, але спостерігається значне відставання у їх впровадженні. Це робить її уразливою до інформаційних викликів.

Вироблення якісного інформаційного продукту, пов'язано з рядом проблем. Дослідниця В. Конач виділяє наступні: обслуговування вузькогрупових корпоративних інтересів та відсутність конкурентоспроможного інформаційного продукту через об'єктивні складнощі у реалізації українськими журналістами свого творчого потенціалу [1, с. 98].

Неефективність функціонування системи інформаційної безпеки України обумовлюється багатьма факторами. В першу чергу, формування системи національної безпеки залежить від якості визначення національної ідеї та сформованих на її основі національних інтересів. Останні дають можливість адекватно визначити загрози та небезпеки національній безпеці України в цілому, та інформаційній безпеці як її елементу. До інших факторів, які перешкоджають розвитку системи інформаційної безпеки належать недосконалість нормативно-правової бази (відсутність, або неоднозначність визначення ключових понять, декларативність ряду положень, суперечливість деяких положень законодавчих актів і окремих норм, диспропорція у темпах корегування національних інтересів та оновлених нормативно-правової бази тощо), нагальність формулювання виваженої концепції інформаційної політики, активізація зусиль представників українського уряду у сфері інформаційної політики тощо.

Цілеспрямоване створення національного інформаційного простору, ефективної системи інформаційної безпеки надасть можливість адекватно і швидко реагувати на інформаційні виклики з боку Росії, не створюючи у відносинах двох держав деструктивних явищ.

Список використаних джерел

1. Конач В.К. Національний інформаційний простір України: проблеми формування та регулювання [Текст] / В.К. Конач // Стратегічні пріоритети. – 2013. – № 2. – С. 97 – 103. 2. Рецепти доктора Жеваго. Інтерв'ю з мільярдером Костянтином Жеваго [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ua.korrespondent.net/journal/1594214-korrespondent-recepti-doktora-zhevago-interv-yu-z-milyarderom-kostyantynom-zhevago>. 3. Рубан Ю.Г. Україна як суб'єкт і об'єкт сучасних інформаційних воєн [Текст] / Ю.Г. Рубан // Стратегічні пріоритети. – 2009. – № 2. – С. 5–9.

О. Є. Амельченко

СПЕЦИФІКА СОЦІОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ ПОЛІТИЧНОГО ЖИТТЯ

Кожна суспільна наука має свій підхід до суспільства, своє інформаційне поле, що базується на тих поняттях, які визначаються її предметом. Соціологія займає провідне місце у системі суспільних наук, оскільки предметом її дослідження виступає людина, її взаємодії, що ведуть до формування певного типу суспільства, соціальних спільностей, політичних та інших інститутів. Соціологія розглядає різні сфери, елементи суспільства в їх різноманітті, взаємозв'язки та форми взаємодії людей, об'єктивні і суб'єктивні процеси, пов'язані з соціальною діяльністю суб'єктів (особистостей і груп). Маючи це на увазі, говорять про особливе, соціологічне мислення, соціологічний погляд та культуру. З цього приводу З.Бауман зауважив: «Розмірковуючи соціологічно, ми робимо спробу зрозуміти сенс людського існування за допомогою аналізу різноманітних взаємозалежностей людини - найбільш непорушної реальності, що пояснює і наші мотиви і результати їх активізації» [1, с.13]. Специфіку і раціональний сенс соціологічної точки зору бачать саме в пошуку прихованих фундаментальних структур, що лежать в основі конкретних соціальних феноменів. Сказане не означає, що соціологію слід відгороджувати від інших наук. Як писав Ф.Бродель, «немає кордонів між суспільними науками, але є відмінність підходів. У кінцевому рахунку всі науки про людину взаємопов'язані» [2, с.128].

Формування соціологічного підходу до аналізу політичного життя звертається до робіт Карла Маркса та Макса Вебера. К.Маркс досліджував вплив економічної і соці-

ально-класової структури на масову політичну поведінку, а М. Вебер був основоположником соціологічного вивчення політичних інститутів як самостійних чинників соціальних змін.

В даний час соціологічний аналіз політичного життя в цілому здійснюється в рамках особливої (спеціальної) галузі знання, що позначається в термінах «політична соціологія» або «соціологія політики». Зазначені поняття найчастіше вживаються як взаємозамінні. Однак деякі дослідники проводять відмінність між ними. Перший термін, на їхню думку, вказує на міждисциплінарну область, в якій здійснюються спроби інтеграції політологічного і соціологічного підходів. Другий - використовується для позначення специфічної галузі соціології, яка вивчає політичну сферу життя суспільства.

Соціологічний аналіз інших сфер життя здійснюється в рамках таких, наприклад, галузевих і спеціальних соціологій, як: «економічна соціологія», «соціологія праці», «соціологія управління», «соціологія культури», «соціологія освіти», «соціологія релігії», «соціологія особистості» та ін. У всіх випадках мається на увазі саме соціологічне дослідження позначених соціальних явищ, а не інтеграція соціологічного та політологічного підходів. Тому, на наш погляд, більш правильним є вживання термінів «політична соціологія» та «соціологія політики» як взаємозамінних, бо принципово мова йде про одне й те ж, а саме, про соціологічне дослідження політичного життя.

В самому загальному вигляді в англо-американському політичному словнику Дж.Плейно, Р.Ригтса і Х.Робін політична соціологія (political sociology) визначається як «вивчення політичних інститутів і процесів в їх соціальному контексті»[4,с.78]. На думку авторів словника, політична соціологія вивчає, яким чином політичні феномени впливають на інші аспекти суспільства, і якому впливу з боку останніх піддаються самі.

Загальносоціологічний або макросоціологічний підхід акцентує увагу на соціальних засадах влади, впливі соціально-класових або групових конфліктів на політичні інститути, а також зворотній вплив політичних інститутів на поведінку соціальних класів і груп. Мікросоціологічний підхід у політичній соціології зосереджується на конкретних політичних інститутах як соціальних організаціях, у тому числі на їх формальних і неформальних структурах, типах керівництва, засобах врегулювання й відношеннях з іншими організаціями.

В даний час науковий пошук в політичній соціології ведеться в напрямку дослідження політичних еліт, організаційної поведінки, влади в спільнотах, політичної ідеології, політичних конфліктах, соціальних аспектах, пов'язаних із участю у виборах і в цілому з політичною участю.

Специфіка політичної соціології (соціології політики) на відміну від філософії, юриспруденції, політології й інших наук, які вивчають політичне життя, на думку Ю.Е.Волкова, в тому, що вона досліджує його з позицій, характерних для соціологічного підходу взагалі. А, саме, з позицій аналізу життєдіяльності громадянського суспільства і діючих у ньому соціальних груп, умов і способу їх життя, інтересів і соціальної дії, взаємин між ними, їх ставлення до державної влади і провадженій нею політики, що проявляється, зокрема, у громадській думці.[3,с.50].

Сучасна наука прагне ширше здійснювати комплексні дослідження своїх об'єктів, використовуючи різні методи. Тому підходи різних наук, що вивчають один і той же об'єкт, переплітаються. Тим не менш, для політології самостійний інтерес представляють, наприклад, структура політичних інститутів і органів, їх взаємовідносини між собою (зокрема, проблема взаємовідносин законодавчої і виконавчої влади), розстановка політичних сил у суспільстві, їх союзи і протистояння та ін. Соціологія ж з'ясовує в якій мірі знаходять відображення в політиці державної влади і різних політичних партій, організацій, рухів, інтереси і потреби різних соціальних груп. Які соціальні групи виступають базою й опорою державної влади. Яке ставлення має до останньої, як впливає на життєдіяльність і розвиток соціальних груп та індивідів існуюча в суспільстві політична обстановка, що є одним з елементів організації умов життя людей.

Будь-яка наука будується на певних вихідних, базових поняттях та ідеях, з яких випливає наступна група понять та ідей, з цієї – наступна, і т. д. Природно, це стосується як взагалі соціології, так і соціології політики. Проблема понятійного апарату - це «проблема логічності, точності, послідовності і несуперечності знання, що утворює

цілісність і завершеність конструкції будь-якої науки» [5, с.3]. На наш погляд, вихідними поняттями для соціологічного аналізу політичних явищ будуть поняття: «соціальні дії», «соціальні взаємодії» і «соціальна структура».

Дійсно, система політичних явищ і відносин не є замкнутою в собі, не пов'язаною з системою соціальних дій, взаємодій і соціальною структурою. Зв'язок тут, безумовно, є і він не простий і однолінійний. Вивчення цього зв'язку, а точніше безлічі різнотипних зв'язків виступає в якості важливого завдання соціології політики. Звичайно, політичні процеси мають власну логіку розвитку і в сфері політики діють власні механізми. Але існує певна функціональна залежність між політичними інститутами і рухами, що діють у відповідності зі своїми цілями і на основі специфічних політичних механізмів життєдіяльності, і системою соціальних взаємодій, що відбуваються поза політикою, в рамках громадянського суспільства. Оскільки, державна влада (її тоталітарна, її авторитарна, її демократична), різні політичні організації та рухи, так чи інакше, потребують підтримки населення. Що ж стосується недержавних політичних організацій та рухів, досягнення ними своїх цілей і навіть саме існування, головним чином залежать від підтримки в масах.

Дослідження політичних явищ, соціального генезису політичних інститутів та рухів, їх зв'язків з життєдіяльністю різних соціальних груп неможливо без звернення до категорії «соціальна структура». Остання повинна розглядатися як складне ціле, предствлене, згідно П.Штомпки, чотирма вимірами [6, с.3-13].

Перший вимір соціальної структури - це нормативний: мережа характерних для спільноти норм цінностей та інститутів, що мають зовнішній, об'єктивований та примусовий характер для всіх членів суспільства. Другий вимір структури - це ідеальне вимірювання: пов'язана з даною групою і поширена в ній сукупність ідей, переконань, поглядів, образів. На відміну від норм і цінностей, вони не володіють юридичною силою, але є категоричними, такими, що встановлюють. Переконання і погляди, незалежно від того істинні вони чи хибні, створюють специфічний розумовий горизонт, що впливає на дії людей. Третій вимір соціальної структури - інтеракційний: пов'язаний з цією спільнотою і типовими для неї взаємно зорієнтованими діями. Інтеракційна структура багато в чому визначає те, з ким і стосовно кого члени суспільства почнуть дії. Четверте і останнє вимірювання структури - це вимірювання, що стосується різних пов'язаних інтересів, а отже, розподілу доступу до суспільних благ: багатства, влади, престижу, знань і т.п. Специфічна властивість такого вимірювання структури полягає в тому, що логічно воно неминуче породжує структуровані нерівності між людьми і виникнення соціальних конфліктів.

Вимірювання соціальної структури - нормативне, ідеальне, інтеракційне і вимірювання інтересів - не є відокремленими і незалежними. Навпаки, вони тісно взаємопов'язані. Кожний окремо взятий вимір структури істотним чином впливає на інший і одночасно знаходиться під впливом всіх інших. У зв'язку з багатовимірним трактуванням соціальної структури, одностороннім буде пояснення політичних явищ, і соціальних дій і взаємодій людей, що лежать в їх основі, звернене тільки до одного вимірювання структури. При такому підході конкретні соціальні дії та взаємодії можуть інтерпретуватися тільки як: 1) дії, засновані виключно на дотриманні норм і цінностей (у такому разі абсолютизується нормативна складова політичного явища); 2) дії, засновані виключно на ідеалах та переконаннях (абсолютизується значення ідеалістичної складової політичного явища); 3) дії, засновані виключно на використанні інтеракційних опцій (абсолютизується поведінкова складова політичного явища); 4) дії, засновані на реалізації типових інтересів (гіпертрофується роль матеріальної складової політичного явища).

Отже, адекватне пояснення політичних явищ, що розуміються як результат певних політичних дій і взаємодій конкретних людей, вимагає розгляду всіх їх складових (вимірювань) не окремо або по черзі, один за іншим, а синтетично, в їх одночасній, багатосторонній взаємозумовленості.

Список використаних джерел

1. Бауман З. Мыслить социологически: Учеб. пособие // Пер. с англ. под ред. А.Ф. Филиппова; Ин-т «Открытое о-во». - М.: Аспект-Пресс, 1996. - 255с. 2. Бродель Ф. История и общественные науки. Историческая длительность. // (Философия и методология истории. Под ред. И.С. Кона, РИО БГК

им. И.А. Бодуэна де Куртенэ, 2000 (переиздание 1963), с. 115-142. 3. Ю.Е.Волков. О специфике социологического подхода к анализу политической жизни (социология политики и ее основные проблемы.//Вест.Моск. Ун-та. Сер., 18 социология и политология, 1996, №3, с.50-59. 4. 26 основных понятий политического анализа //Полис, 1993, №1, с.76-91. 5. Ж.Т.Тощенко. О понятийном аппарате социологии.// Социс, 2002, №9, с.3-16. 6. П.Штомпка. Понятие социальной структуры: попытка обобщения // Социс, 2001, №9, с.3-13.

Л. И. Андреева

РЕКЛАМА В КОНТЕКСТЕ СОЦИАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ ОБЩЕСТВА

Общество находится в постоянном движении, поэтому оно претерпевает соответствующие социальные изменения.

Понятие «социальное изменение» означает процесс перехода социальных систем, обществ, институтов и организаций из одного состояния в другое. Это длительный процесс, в ходе которого, в результате взаимодействия различных социальных факторов (экономики, политики, культуры) происходят качественные изменения в обществе.

Понятие «социальное изменение» конкретизируется понятием «развитие».

Социальное развитие – в широком смысле слова – это совокупность экономических, политических, социальных и духовных процессов, развертывающихся в обществе; в узком – развитие социальной сферы, или сферы социальных отношений, по присущим ей законам [4, с.532].

Социальное развитие – это такое изменение общества, которое приводит к появлению новых общественных отношений, институтов, норм и ценностей.

В философии и социологии существуют различные концепции, интерпретации изменения и развития общества, причин и основных этапов этих процессов.

Сторонники натуралистических концепций связывали развитие общества с изменением природных основ социальной жизни, климатическими, биологическими и даже космическими факторами (Шарль Луи Монтескье, Владимир Вернадский, Лев Гумилев).

Последователи марксистской социологической теории и философы-технократы (Уолт Ростоу и др.) определяющую роль в общественном развитии отводят материальному производству, прогрессу техники и технологий.

Некоторые философы связывали процесс социального развития с изменениями в культурной жизни, системе духовных ценностей (Огюст Конт, Питирим Сорокин и др.).

Изменения во всех социальных подсистемах, которые определяют условия жизнедеятельности современного общества, осуществляются как путем нововведений в традиционные структуры экономики, политики, культуры, так и благодаря созданию новых социальных институтов.

Одним из неотъемлемых атрибутов современной общественной жизни, а также фактором, который вызывает и стимулирует дальнейшие глубинные трансформации в сфере экономики, политики, культуры и быта, стала реклама.

Роль рекламы в современном мире уже не ограничивается ни рамками коммерческих коммуникаций, ни даже всей рыночной деятельностью. Значение рекламы возрастает в экономике и общественной жизни, она играет значительную экономическую, социальную, политическую, идеологическую, психологическую и эстетическую роль [1, с.18].

В настоящее время реклама является мощным фактором влияния не только на экономические и политические процессы, но и на социокультурную сферу жизни общества. Воздействие рекламы на различные сферы жизнедеятельности современного общества позволяет исследователям рассматривать данный феномен не только как массивный поток информации, но и как институт рыночного общества, который является механизмом производства социальных норм и ценностей [3, с.1].

Понятие институционализации, ее этапов является дискуссионным. В этой связи лишь отметим, что в украинском социологическом словаре понятие институционализации трактуется как процесс, в ходе которого социальные практики становятся регу-

лярними і довговірними, так що їх можна представити як соціальні інститути [2, с.147-148].

Процес образования соціального інститута включає ряд етапів: 1) виникнення потреби, задоволення якої потребує спільних організованих дій; 2) поява соціальних норм і правил в ході стихійного соціального взаємодія, прийняття, практичне застосування цих норм і встановлення системи санкцій для їх підтримки; 3) створення системи статусів і ролей, охоплюючих всіх членів інститута; 4) створення формальних і неформальних організацій, регулюючих і упорядковуючих функціонування соціального інститута.

Реклама як соціальний інститут в нинішнє час відповідає цим умовам, поскільки, в-перших, існує стійка соціальна потреба в цих функціях, які вона виконує (інформувати, встановити економічних зв'язків між суб'єктами господарства, підтримати конкуренцію і ділову активність, розширити знання з різних сфер людської діяльності); в-других, реклама як частина соціальної інформаційної середовища формує певні стандарти мислення і соціального поведіння; в-третьих, формуючи покупальські уподобання, реклама сприяє типізації споживачього поведіння і статусної диференціації споживачів; в-четвертих, реклама організаційно оформилася як сфера бізнесу і галузь економіки, що вимагає створення ефективної системи державного регулювання і саморегулювання в межах концепції соціальної відповідальності бізнесу.

Список використаних джерел

1. Рот Е. Реклама: підручник для вузів / Е. Рот, Д. Сендеров. 8-е вид. Стандарт третього покоління – СПб.: Питер, 2013. – 512 с. 2. Соціологія. Терміни. Поняття. Персоналії: навчальний словниковий довідник / [заг. ред. Лічі В.М.]. – Львів: Новий світ – 2004. – 476 с. 3. Ураєва Е.Е. Реклама як соціальний інститут / Е.Е. Ураєва // *Вісник ППГУ ім. В.Г. Бєлінського*. – 2012. – № 28. – С. 588 – 593. 4. Щєкин Г.В. Соціальна теорія і кадрова політика: монографія / Г.В. Щєкин. – К.: МАУП, 2000. – 576 с.

О. І. Бульвінська

ЦІННІСНИЙ РОЗКОЛ В УКРАЇНІ В УМОВАХ РОЗБУДОВИ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

22 роки незалежності Української держави наочно показали, що народ України не є цілісним соціальним утворенням. Він розділений за мовними, культурними, конфесійними, ціннісними ознаками. Така ситуація пояснюється особливостями історичного розвитку, але, на наше глибоке переконання, вона не є перешкодою для формування української політичної нації. Існування суттєвих відмінностей між регіонами є соціальною реальністю, з якою треба рахуватись, але не можна драматизувати. Однак політизація регіональних відмінностей тільки шкодить їх пом'якшенню. Вибори будь-якого рівня порушують ці питання в пропагандистських та спекулятивних цілях і штучно загострюють їх, роздуваючи вороже ставлення представників одного регіону до іншого.

Методологічний фундамент вивчення розмежувань у соціальній сфері заклали західні дослідники С. Ліпсет і С. Роккан у монографії «Партійні системи і уподобання виборців» (1967 р.), що вийшла за їх редакцією і включала їх власний матеріал – вступну статтю «Структури розмежувань, партійні системи і уподобання». Вона була присвячена обґрунтуванню впливу соціально-групових конфліктів на ідеологічну і партійну диференціацію. С. Ліпсет і С. Роккан дійшли висновку, що конфлікти і протиріччя можуть виникати із взаємовідносин всередині соціальної структури, але лише деякі з них поляризують політичне життя в окремі взяті системи [1, 51]. Отже, соціальні та регіональні відмінності можуть призвести, а можуть і не призвести до конфлікту; конфлікт усередині суспільства найчастіше є штучно організованим.

Щоб уникнути надмірної політизації питання, не акцентуємо увагу на політичному, етноісторичному та етнопсихологічному, мовному, конфесійному розколі в Україні. Наша мета – висвітлити можливості інформаційного суспільства в подоланні

ціннісного розколу серед студентської молоді України.

Формування і розвиток системи цінностей – одне з центральних питань у всіх гуманітарних науках. У сучасній Україні ця проблема набуває особливої гостроти. Цьому сприяють декілька факторів. Це, по-перше, історичний перехід від соціалістичного тоталітаризму до демократичної моделі суспільства, де людина має можливість і необхідність вибирати світоглядні орієнтири. По-друге, процеси глобалізації, становлення інформаційного суспільства прискорюють темп життя, пропонують поліфонію цінностей та ідеологічних настанов, зростає потік інформації, швидко змінюється соціальний статус людини, а отже, особистість має вибирати світоглядні пріоритети в цих складних умовах швидкозмінюваних життєвих реалій і розмаїття ціннісних орієнтирів.

Проблемі цінностей присвячено безліч наукових праць як вітчизняних, так і зарубіжних вчених. Вперше поняття цінності було висунуте на перший план у логіці і в метафізиці Г. Лютце, який розумів під цінністю соціальні за своїм походженням зразки, на які спіраються оцінки, що виносяться людиною. Ціннісною проблематикою займалися такі авторитетні дослідники суспільного життя, як Е. Дюркгейм, М. Вебер, Т. Парсонс, У. Томас і Ф. Знанецький, К. Клакхон, У. Колб, Дж. Дьюї, Р. Перрі, Р. Інглехарт та ін. Класичне визначення цінності дали У. Томас і Ф. Знанецький: «Під соціальною цінністю ми розуміємо будь-який факт, який має доступні членам певної соціальної групи емпіричний зміст і значення, виходячи з яких він є або може стати об'єктом діяльності» [3, 343]. Цим дослідникам належить також визначення цінностей як більш або менш виявлених правил поведінки, за допомогою яких група зберігає, регулює та поширює відповідні типи дій серед своїх членів.

Сучасна філософія трактує цінності як народжений культурою зміст, що влітається в мінливе різноманіття соціального життя в якості його інваріантів, що дозволяють: пов'язувати різні часові модуси; семіотизувати простір людського життя, наділяючи всі елементи в ньому аксіологічною значимістю; задавати системи пріоритетів, способи соціального визнання, критерії оцінок; будувати складні і багаторівневі системи орієнтації у світі; обґрунтовувати смисли [2].

Цінності співвідносяться з усією життєдіяльністю людини, визначаючи змістовний бік спрямованості особистості й становлячи основу її відносин до навколишнього світу, до інших людей, самої себе, основу світогляду та ядро мотивації життєвої активності. Система цінностей – це та ланка, яка об'єднує суспільство з особистістю та вказує орієнтир, перспективу, визначені суспільством для кожного індивіда, і включає особу в систему суспільних відносин, визначає, з якою метою відбувається будь-яка діяльність і якими засобами вона реалізується.

Проблема вибору системи цінностей набуває особливої гостроти в умовах інформаційного суспільства, глобалізованого світу з його розмаїттям ціннісних орієнтирів.

Інформаційне суспільство – це суспільство, в якому виробництво і споживання інформації є найважливішим видом діяльності; інформація визнається найбільш значущим ресурсом; нові інформаційні і телекомунікаційні технології стають базовими, а інформаційне середовище разом з екологічним і соціальним – новим середовищем людини.

Засновниками соціологічної концепції побудови інформаційного суспільства є Д. Белл, Е. Тоффлер, З. Бжезинський. Термін «інформаційне суспільство» був уведений у науковий обіг у 60-р. ХХ ст. одночасно в США і Японії. Характерно, що протягом останніх років інтерпретація самого поняття «інформаційне суспільство» змінилась. Від вивчення різних аспектів комп'ютеризації сучасні дослідники перейшли до аналізу нових явищ у сфері соціальної психології, знаковому просторі культури. Стало очевидним, що «інформаційна революція» створила не тільки новий технологічний уклад, а й нову соціокультурну реальність. Для її характеристики все частіше використовується поняття «віртуальність».

У середині 1980-х рр. Джарон Ленєв першим назвав візюнерний світ, що виникає в результаті мультимедійних імітацій, «віртуальною реальністю». У дослідженнях М. Вейнстайна, М. Кастельса, Ф. Хеміта, Д. Іванова сформувалася цілісна концепція віртуальної реальності як складного імітаційного простору, що не має власної онтологічної сутності, але надає багатогранний вплив на всі сфери людської діяльності. Віртуа-

льний простір являє собою свого роду «буферну реальність», яку кожна людина наповнює власним змістом, відчуттями, образами.

Характерною особливістю змін у житті людей під впливом інформаційного суспільства є зміна ціннісних пріоритетів, основою яких є діалектичне поєднання матеріальних та духовних складових життя. В цей період інформаційне поле нового типу пронизує всі сфери соціального життя. Засоби масової комунікації, які включають всі види інформації, що функціонують в цьому просторі, створеному за допомогою нових технологій (мультимедіа, аудіовізуальні засоби комунікації), стали найважливішим агентом соціалізації молоді. Беручи до уваги, що основним механізмом дорослішання є засвоєння будь-яких цінностей, правил, зразків поведінки, і враховуючи, що молода людина при цьому орієнтується на успішність варіанту поведінки, яка демонструється, саме ЗМІ багато в чому визначають ті стереотипи поведінки, які схильні наслідувати молоді люди. Все сказане робить мас-медіа потужним інструментом соціального управління та формування різних соціальних норм або відхилення від них. Саме ЗМІ поширюють та популяризують певні зразки, стилі і норми поведінки, моделюють і впроваджують в масову свідомість образ реальності, до якої необхідно прагнути.

Слід зауважити, що вплив телекомунікації можна оцінювати як негативний, так і позитивний. З одного боку, комерціалізація телеканалів призводить до переважання на телеекранах низькопробних фільмів, насичених насиллям, агресією, жорстокістю. Крім того, значне місце на екрані займає низькопробна реклама. З іншого боку, поява нових типів відеопрограм допомагає молоді як у заняттях, так і в розширенні кругозору, відкриваючи абсолютно нові горизонти знання.

Звертаємо увагу на пріоритет аудіовізуальних засобів, які перемагають пресу, книги, театри, музеї. Телебачення впливає на думки, почуття, потреби людини, формує систему цінностей, мотиви поведінки. Воно не просто повідомляє новини; воно зміщує акценти і створює нову реальність, яка дуже відрізняється, а інколи й не має нічого спільного зі справжньою. Видовищність, масштабність, спецефекти кіномистецьких блокбастерів приваблюють молодь; картинка розкішного життя формує споживацький ідеал. Психологія таких кінострічок підсвідомо стає психологією життя.

Усе більшу роль в організації та обробці інформації відіграє комп'ютер. Найважливішим з елементів інформаційної структури світового співтовариства є Інтернет. Він пропонує загальний доступ до цифрової інформації, заохочуючи її створення і поширення. Новини, вивішені в Інтернеті, можуть бути прочитані мільйонами людей у різних куточках земної кулі через проміжок часу, який дорівнює часу їх набору на комп'ютерній клавіатурі, а ще через такий же час надійдуть перші відгуки читачів. Така своєрідна «смерть простору і часу» збільшує в багато разів інтенсивність інтелектуального життя людства. Інтернет змінює не тільки життя людини, а й саму. Саме за допомогою мережі Інтернет серед молоді пропагуються певні цінності, світоглядні стереотипи та моделі поведінки. Новітні інформаційні технології, за допомогою Інтернету, впливають на систему цінностей сучасної студентської молоді.

Всі ці процеси ведуть до стирання культурних і ментальних кордонів між народами, згладжування культурного різноманіття, уніфікації культур. На людину посилюється вплив глобальних та віртуальних цінностей, які не вимагають від особистості цивілізаційного самовизначення, або ж традиційні для людини ментальні та культурні орієнтири замінюються на примітивні зразки масової вестернізованої культури.

Таким чином, організаційно-комунікативні та інформаційні технології інформаційного суспільства, яке в Україні перебуває на стадії становлення, створюють для кожної людини динамічний і швидкий доступ до інформації, можливість спілкування з іншими людьми без географічних обмежень. З одного боку, це трансформує характер праці і дозвілля, виводить на новий рівень систему освіти і розсуває культурні горизонти, а з іншого – веде до розмивання цивілізаційних кордонів, до уніфікації культур, а то й до заміни цивілізаційних орієнтирів людини примітивними зразками масової культури.

Список використаних джерел:

І.Лисет С. М., Роккан С. Структури размежеваний, партійніе системи и предпочтения избира-

тедей // *Партии и выборы: Хрестоматия / Отв. ред. и сост. Н. В. Анохина, Е. Ю. Мелешикина. – Ч. 1. – М.: ИНИОН, 2004. – С. 49-80. 2. Новейший философский словарь / Сост. А.А. Грицанов. – М.: Изд. В.М. Скакун, 1998. – 896 с. 3. Томас У., Знанецкий Ф. *Методологические заметки // Американская социологическая мысль. Тексты. – М.: Изд-во Московского ун-та, 1994. – С. 333-356.**

В. В. Базай

ЗАЛУЧЕНИЙ ІНДИВІДУАЛІЗМ ЯК СУЧАСНА ТЕНДЕНЦІЯ РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ

Сучасна тенденція розвитку суспільства свідчить про «переоцінку власних можливостей та здібностей, що спричинена руйнацією колективістських ідей, змушує сучасну людину спиратися на власні індивідуальні ресурси. Це підвищує роль автономії особистості, її незалежності, самодостатності та самоцінності» [1; с.12]. На сучасному етапі соціально-економічного розвитку в Україні поширюється індивідуалізм, який перш за все виявляється у довірі до себе, спирається на власні духовні і фізичні ресурси, демонструючи волю як невід'ємний атрибут суб'єкта діяльності. При цьому цей суб'єкт (громадянин) усвідомлює себе не окремо, ніби він живе відірвано від людей, а навпаки серед людей, таких самих істот наділених розумом і здатністю до висловлювання думки, відтак змушений взаємодіяти з ними (іншими індивідами) задовольняючи потребу у спілкуванні, обміні засобами та продуктами виробництва, долучення до групової діяльності. Тому індивід, детермінований природними потребами взаємодії з іншими подібними людьми залучається до соціальної діяльності, до розв'язання спільних питань безпосереднього середовища проживання (територіальної чи місцевої громади), однак не забуває про себе та свою хату. Ця тенденція виступає домінуючою в умовах розвитку транзитивного суспільства в Україні.

Постановка проблеми. Така тенденція демонструє відхід від патерналізму (політики опікунства). Громадяни не довіряють владі та державному апарату, які самі себе забезпечують, живлячись в основному сплатами працівниками податків і внесків. Як наслідок це породжує бюрократичні структури подібні на себе часто з метою мимовільного визиску.

Водночас мусимо відмітити, що без державного регулювання соціально-економічних процесів, без оперативно-технічних функцій державних органів, без консультативно-дорадчих послуг для громадян було би складно обійтися. Тим більше результати низки проведених досліджень виявляють суперечливий характер соціальних процесів у сучасній Україні, адже незважаючи на індивідуалізацію як переважаючу тенденцію не зникає орієнтація громадян на збереження домінуючої ролі держави над їхнім життям. Такі настрої людей у науковій літературі окреслено як установка на патерналізм. Протипагу цієї ситуації складає залучений індивідуалізм як моральний, політичний та соціальний світогляд (філософія, ідеологія), який підкреслює індивідуальну свободу самовияву, першочергове значення особистості як суб'єкта діяльності і творця історії свого життя (роду), особисту незалежність й розрахунок на власні сили [2, с.3].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Відомі дослідники Л.О.Сельчева, І.М.Ібрагімова брали участь у рамках Програми «Демократизація України: програма малих проектів» в результаті чого вийшов «Посібник з розвитку громад», де обґрунтовано викладено принципи та форми активізації участі громадськості у житті своєї громади. У своїй статті З.В.Шевченко пояснив чому саме потрібна актуалізація принципу індивідуалізму. Є.Головаха на основі соціологічних досліджень виокремив сучасні тенденції розвитку суспільства і громади.

Мета дослідження. Прослідкувати причини виникнення і поширення такого соціального феномена як залучений індивідуалізм в Україні.

Багато людей під час трансформаційних змін 90-х рр. ХХ ст. на початку розбудови незалежної України були змушені виживати як хто може, ставати приватними підприємцями. Згідно з дослідженнями Інституту соціології, на рубежі 2000-х років ситуація в суспільстві стала змінюватися: дещо зменшився дефіцит матеріальних благ, але різко почав наростати дефіцит того, що можна назвати можливістю людини інтенсифікувати свої трудові умови. Через це в українському суспільстві стала біль-

шати частка осіб готових до вибору власних шляхів кування свого щастя [3,с.274]. Вони упевнилися, що нікому не потрібні, крім самих себе, відтак виступають лише з одним проханням до можновладців: створить відповідні умови і дайте вільно працювати на законних підставах. Серед самодостатніх громадян виникає взаємодопомога і взаємопідтримка, що згодом виливається у організовані соціальні акції та виступи таких як на майдані у 2004 р. чи «податковий майдан» 2010 р. у м. Києві та інших містах України. Так, у індивідуаліста з'являються ознаки залученості до соціально-політичних процесів у суспільстві, збайдужіння змінюється необхідністю становлення громадян як суб'єктів діяльності кардинальних змін в управлінні державою і налагодження сприятливої атмосфери розвитку громадянського суспільства. Таким чином у суспільстві сформувалася певна частка інтерналів – людей, які розуміють, що вони самі відповідають за себе і свою життєву ситуацію [4,с.2]. Все це вказує на те, що залучений індивідуалізм на думку автора публікації має перспективи розвитку як суспільної ідеології в Україні.

Висновки. Отже, залучений індивідуалізм предстає перед нами не тільки як етичне вчення чи соціальний феномен, а як світоглядний вибір демократичного розвитку, який передбачає не просто ствердження індивідуальної волі, не нехтування законом, а навпаки глибоко усвідомлену реалізацію свого активного творчого начала [5,с.5]. Це конче необхідно для успішної трансформації України в соціально-орієнтовану та правову державу з успішною економікою та розвиненим громадянським суспільством.

Список використаних джерел

1.Шевченко З. В. Мультиверсум. Філософський альманах. – Актуалізація принципу індивідуалізму в аспекті відносин особистості і суспільства. – К.: Центр духовної культури, – 2004. – № 40. – 14 др. арк. 2.Головаха Є. Тиск суспільства – основна умова проведення реформ. Режим доступу: <http://www.day.kiev.ua/314017#>. 3.Сльчева Л. О., Ібрагімова І. М. Посібник з розвитку громад : Практичний поради́ник для небайдужих. / Кол.авт.: та ін. К., 2007. С.458 с. 4.Ткачук М. Держава та громадянське суспільство. Динаміка їхньої взаємодії в Україні. Режим доступу: <http://www.spa.ukma.kiev.ua/article.php?story>. 5.Маддисон В. Демократія і народовладдя: то-тожність і складові? // Людина і влада. – 2001. - № 1-2.

О. М. Вагіна

ЕТИКА ПАРЛАМЕНТСЬКОЇ ПОВЕДІНКИ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

Важливим чинником суспільного життя, визначальним видом політичної діяльності в демократичному суспільстві є професійна депутатська діяльність, бо саме вона виробляє суспільні норми поведінки громадян. Говорячи про загальні передумови статусу депутатської діяльності, треба визначити не лише політичні, правові та організаційні вимоги, яким вона повинна відповідати. Не менш важливе значення мають спеціальні етичні норми, дотримання яких вкрай необхідно для тих, хто претендує на депутатський мандат і потім здійснює депутатські повноваження [3,с.11]. Сукупність таких норм отримала найменування «депутатської» або «парламентської етики». Зміст депутатської етики не збігається з індивідуальною етикою і визначається головним чином політичними імперативами. Депутатська (парламентська) етика - це сукупність моральних і етичних норм внутрішньопарламентського спілкування, які передбачають дотримання певних правил поведінки, етики професійної відповідальності та етики доходів [1].

Депутатська етика в повній мірі пред'являє до кожного депутата, як і до будь-якого громадянина, вимоги дотримання закону, моралі, совісті. Разом з тим ці вимоги цілком можна вважати підвищеними по відношенню до депутата, оскільки він повинен прагнути до ідеалу громадянина і патріота своєї країни. Тому важливою складовою забезпечення нормальної повсякденної діяльності парламентів демократичних країн є існування нормативно визначених механізмів контролю за дотриманням депутатським корпусом дисципліни професійної поведінки.

У багатьох парламентах світу встановлені різноманітні норми депутатської етики. Іноді вони формуються як конституційно-правові звичаї (так, у Франції - звичай виступати стоячи, правило про заборону голові палати брати участь в голосуванні). У багатьох країнах правила депутатської етики містяться в регламентах законодавчих

органів. Зокрема, у Палаті представників та Сенаті США існують правила, в яких містяться етичні директиви поведінки депутатів та службовців Конгресу. У регламентах Бундестагу ФРН та Національних зборів Франції також містяться відповідні етичні норми.

Крім основних регламентних норм, у багатьох країнах існує практика прийняття також і спеціальних документів – різного роду кодексів депутатської етики (наприклад, Кодекс поведінки для членів Парламенту у Великій Британії). Призначення кодексів полягає, насамперед, у регламентуванні тієї частини діяльності депутатів, яка не піддається нормативному регулюванню на основі правової та адміністративної відповідальності. Законодавчо прийняті в багатьох зарубіжних країнах норми депутатської етики між іншим детально регламентують можливі доходи конгресменів, сенаторів, державних службовців тощо [4]. Правила професійної етики передбачають також покарання депутатів за корупційні діяння, шахрайство, перешкоджання правосуддю тощо.

Норми кодексів повинні відповідати прийнятому у суспільстві зразку порядності, етичності парламентської та позапарламентської поведінки громадян-обранців народу, що володіють владними повноваженнями, від яких так чи інакше залежить і доля пересічних громадян. Ці норми спрямовані на припинення в парламентських буднях нестриманості, безцеремонності, розбещеності, грубості.

Дотримання правил гарного тону становить істотну частину етичної моделі політичної поведінки депутата, утворює своєрідний культурно-моральний мінімум для парламентарів. Невипадково у всіх європейських мовах використовується мовний зворот «непарламентські вирази», який пов'язаний саме з етикою публічних виступів депутатів.

Історія парламентів світу сповнена подіями скандального характеру, поведінка депутатів далеко не завжди відповідає правилам гарного тону: досить частими є повідомлення у засобах масової інформації про використання депутатами ненормативної лексики, рукоприкладство, непристойний зовнішній вигляд народних обранців тощо.

У багатьох парламентах світу створено спеціальні органи, які стежать за питаннями дотримання депутатської етики, безпосередньо контролюють відповідність реальної поведінки депутатів писаним і неписаним приписам кодексів. Перш за все, обов'язок нагляду за порядком у парламенті (його палатах), як правило, покладається на головуючого. По-друге, питаннями дотримання депутатської етики часто опікуються комітети, у віданні яких знаходиться організація роботи парламенту (або його палат), наприклад, регламентні комітети. По-третє, у структурі парламентських органів багатьох країн обов'язковими в наш час є спеціальні етичні комітети чи комісії, які виконують роль своєрідних рупорів громадської думки. Наприклад, у США функціонує спеціальний комітет Сенату з етики. У Великій Британії вагому роль у регулюванні відповідних питань відіграють два етичних комітети: парламентський - Комітет по стандартах та привілеях у Палаті громад, та при уряді Великої Британії - Комітет по стандартах у публічній сфері.

Ці комітети, спікер парламенту або головуючий на засіданні в письмовій або усній формі можуть встановлювати (за законом або частіше за звичаєм) дисциплінарну відповідальність за порушення норм кодексу і визначати відповідні санкції. Згідно доповіді Національного інституту стратегічних досліджень, найпоширенішими санкціями у демократичних країнах є заклики головуючого до порядку, зауваження, осуд, догана, позбавлення слова, скорочення платні, тимчасове недопущення до зали засідань тощо [6]. Звинувачення в неетичній поведінці або неучасті у роботі парламенту на протязі тривалого часу може тягнути за собою застосування й такого крайнього дисциплінарного заходу, як дострокове припинення депутатського мандата. Це, зокрема, передбачене, у США, Канаді, Великій Британії, Португалії, Бразилії, Індії. Менш поширеними у парламентській практиці демократичних країн є штрафні санкції (Канада, Франція) [5, с.11].

Крім головуючого та профільних парламентських комітетів, у деяких країнах забезпечення порядку під час засідань покладається на так званих парламентських приставів. Інститут парламентських приставів існує у Великій Британії, США, Канаді, Франції та Японії. Як правило, це – стара історична традиція. Так, у Великій Британії

цей інститут діє з 1415 року [2].

Таким чином, парламентська етика є одним з інститутів, що здійснюють нормативне регулювання і підтримку принципів і цінностей демократії. Метою парламентської етики, як це видно з практики демократично розвинених країн, є зміцнення демократичних цінностей. Це виражається, в першу чергу, в боротьбі з корупцією. Основна мета парламентської етики – розвиток і зміцнення демократії – може бути досягнута лише в тому випадку, якщо обґрунтовані і розвинуті інститути її реалізації. По-перше, це кодекси поведінки депутатів, по-друге, етичні правила, що конкретизують норми кодексів, і, по-третє – спеціальні органи, відповідальні за застосування цих норм на практиці.

Проблеми парламентської етики давно стали предметом підвищеної уваги в країнах з багатим парламентським досвідом, таких як Велика Британія, Канада, США, Франція і т.д. На жаль, в Україні професійна етика політиків поки що не вироблена. Тому саме сьогодні виникає нагальна потреба у напрацюванні відповідного законодавства і виробленні етичних норм, які б регулювали політичну поведінку народних обранців, робили б її більш високоморальною і відповідальною.

Список використаних джерел

1. *Депутатская (парламентская) этика [Электронный ресурс] // Энциклопедия юриста. - Изд. Змейка, 2000. - Режим доступа: <http://determiner.ru/dictionary/202/word/deputatskaja-parlamentskaja-uetika>.*
2. *Зарубіжний досвід забезпечення правопорядку у парламенті та дисципліни представників депутатського корпусу [Електронний ресурс] / О.Крисенко, У.Мовчан, С.Чуніхіна // Аналітичні записки щодо проблем і подій суспільного розвитку / Національний інститут стратегічних досліджень. – Режим доступу: <http://old.niss.gov.ua/Monitor/September09/14.htm>.*
3. *Любимов А. П. Парламентская этика и нравственность законов / А. П. Любимов // Представительная власть – XXI век: законодательство, комментарии, проблемы. – 2007. - № 5(78). – С.10-14.*
4. *Парламентская этика: сравнительный анализ [Электронный ресурс] // Муниципальная служба. – 2003. - № 4. - Режим доступа: <http://ems.ru/ms/default.asp?c=1571&p=2>.*
5. *Пауер Г. Посібник з парламентської етики і поведінки: довідник для парламентарів [Електронний ресурс] / През Пауер. - Всесвітня цільова група з парламентської етики (GOPAC). – Режим доступу: <http://parlament.org.ua/upload/docs/UA%20Guide%20for%20Parliamentarians.pdf>.*
6. *Проблема забезпечення правопорядку у парламенті та дисципліни представників депутатського корпусу: вітчизняна та зарубіжна практика [Електронний ресурс] / І.А.Павленко // Аналітичні записки щодо проблем і подій суспільного розвитку / Національний інститут стратегічних досліджень. – Режим доступу: <http://old.niss.gov.ua/monitor/september09/16.htm>.*

В. Л. Бабка

РЕСУРСИ ПОЛІТИЧНОЇ ВЛАДИ: ПАРАДИГМА ЕВОЛЮЦІЇ

Ефективність реалізації політичної влади визначається здатністю досягнення поставлених цілей, що в свою чергу залежить від наявних ресурсів та вправності в їх використанні. Ресурси є універсальною та невід'ємною складовою феномену влади незалежно від норм політичної культури, політичних програм чи масштабів здійснення влади (державної, регіональної, корпоративної тощо). Тому їх дослідження дає можливість більш глибоко охарактеризувати політичний процес.

Ресурси влади – це засоби матеріального чи нематеріального походження, що дають можливість суб'єкту влади впливати на об'єкт, підкорювати його відповідно до власної волі. Вони виражають нерівноправність та залежність об'єкта від суб'єкта. Необхідно відрізнити ресурси влади від її інструментів. Під «інструментами влади» слід розуміти певний спосіб використання/застосування ресурсів влади. Ресурс характеризується мірою, а інструмент – інтенсивністю дії. Наприклад, армія, як силовий ресурс влади, може характеризуватися чисельністю особового складу, кількістю бойових одиниць та озброєння. Цінність матеріальних благ визначається розміром бюджету, ВВП, площею земельних угідь тощо. При цьому одні й ті ж ресурси можна застосовувати різним чином та для різних цілей: підкорювати і звільняти, залякувати і приваблювати, карати і нагороджувати, переконувати і породжувати сумнів, їх можна демонструвати й приховувати.

Політолог В.Ледаєв пропонує розрізнити загальні (які суб'єкт контролює та може використовувати) та конкретні ресурси влади (що обумовлюють владні відносини в

реальних умовах) [2, с. 221]. Інший вчений Р. Мухасв в даному контексті називає потенційні та реальні засоби влади [3, с. 35]. Процедура застосування влади з використанням конкретного владного ресурсу є актом політичного впливу. Тому, не забуваючи що феномен влади виражає потенційність і диспозицію, а вплив – дію, в даному випадку можемо вживати «політична влада» та «політичний вплив» як синоніми.

Існує кілька підходів до класифікації ресурсів влади. Політолог Р. Даль запропонував перелік ресурсів політичної влади, що включає вільний час, соціальний стан, гроші та багатство, контроль над робочими місцями та інформацією, володіння харизмою, популярність, посадові права, солідарність, наявність підтримки оточуючих. Інший західний дослідник Г. Ласуелл виокремлює наступні ресурси: любов і повага, моральний обов'язок, багатство, уміння, освіченість. Вітчизняний науковець А. Юр'єв називає сировинні, енергетичні, фінансові, технологічні, інформаційні, організаційні, інтелектуальні та людські ресурси. Однак, останні два підходи стосуються швидше соціальної взаємодії та виробничих відносин відповідно, а не процесів політичного владного впливу. Досить поширеною є система, запропонована американським соціологом А. Етціоні. За характером та сферами впливу він виділив три групи ресурсів, які мотивують, примушують підвладного та унормовують його поведінку: **1) Утилітарні** – це матеріальні й соціальні блага, пов'язані із задоволенням повсякденних інтересів і потреб людини. Серед них: *економічні* – фінанси, матеріальні цінності, засоби виробництва; *соціальні* – здатність підвищення чи зниження соціального статусу, місця в соціальній стратифікації; *культурно-інформаційні* – знання та інформація та засоби їх здобуття та розповсюдження: освітні та наукові установи, ЗМІ. **2) Силкові** – це заходи адміністративного і кримінального впливу. Серед них: *зброя; інститути фізичного примусу; особи зі спеціальною підготовкою.* **3) Нормативні ресурси** влади – це засоби впливу на внутрішній світ, свідомість, ціннісні орієнтації і норми поведінки людини, що забезпечують схвалення дій суб'єкта влади, прийняття його вимог.

Хоча класифікація американського соціолога є досить універсальною, та вона є досить статичною та не враховує динаміку соціальних перетворень. За основу візьмемо поділ суспільств на аграрні (традиційні), індустріальні та постіндустріальні (інформаційні).

Досить цікавим, проте маловідомим є підхід іншого вченого Е.Тоффлера. Він розглядає три ключові ресурси влади: силу, багатство та інформацію. Саме ці три ресурси влади учений визначає провідними в ході суспільного розвитку [5].

Ця схема не ігнорує інші ресурси впливу, як наприклад нормативні чи демографічні. Вона наголошує на тих засобах впливу, які суттєво змінили свою роль та були визначальними в ході суспільного поступу. Метою даного дослідження є не заперечення доробку відомого вченого чи ставлення під сумнів існування інших ресурсів влади, а визначення динаміки їх змін, відповідно до трансформації соціальних систем.

Силовий примус спрямований на виконання суб'єктом впливу волі носія влади попри власні інтереси заради уникнення покарання чи як результат покарання. Тоффлер називає силу слабким ресурсом, оскільки можливості сили обмежені покаранням. Такий вплив носить переважно фізичний характер та обмежений в здатності змінювати переконання особистості. Він характерний для традиційних аграрних суспільств. Однак, зі становленням капіталістичних відносин (з XV ст.) влада сили змінюється владою грошей.

Багатство є більш універсальним ресурсом, оскільки може бути використане як для нагороди, так і для покарання. Багатство як ресурс впливу, дає можливість ефективною мотивації. Основний механізм впливу полягає в зовнішній мотивації, в бажанні здобути та страху втратити.

З приходом інформаційної постіндустріальної ери провідним ресурсом влади стає інформація. Інформація дає можливість створювати внутрішні стимули для об'єкта впливу. Економічні мотиви можуть спонукати суб'єкт впливу виконувати волю суб'єкта, коли внутрішній спротив долатиметься можливістю отримувати власну альтернативну вигоду. Тоді як вдале маніпулювання інформацією дозволяє сформувати внутрішній незалежні мотиви діяльності, які не викликають спротиву. Саме тому Е.Тоффлер вважає інформацію «високоякісною владою», оскільки її можна використати для покарання, нагороди, переконання, психічного зараження та зміни устано-

вок й поведінки індивіда [5, с.37].

Політолог І. Бурковський зазначає, що багатство, закон та сила не є гарантіями ефективності політичного впливу. Зброя не може підкорити тих, хто не цінує власне життя. Так само й матеріальні блага не можуть подіяти на осіб, які їх не потребують чи не вбачають цінність. «В цьому випадку ресурсом влади швидше можуть стати контроль над інформацією та вміння маніпулювати свідомістю» [1, с. 68].

Інформаційні ресурси виявляються універсальними ще й з тієї причини, що вони дають можливість доступу до інших благ. Наприклад, якщо в традиційних суспільствах соціальний статус формувалася на основі сили та могутності, в інших випадках – багатства, то в сучасних суспільствах формується система в якій освіта й знання є основою соціального ліфту. Більше того, інформація стала товаром, при чому товаром таким, кількість одиниць якого можна безмежно збільшувати.

В Давні часи перемогу у війні гарантувала могутня армія. Александр Македонський перемагав завдяки бойовій силі фаланги. Юлій Цезар використовував міць легіону. Завершення Середньовіччя змінило ситуацію. Тому військовий геній Нового часу Наполеон Бонапарт говорив: «Для ведення війни мені потрібні три речі: перше – гроші, по-друге – гроші і по-третє – гроші». Однак, сьогочасного Македонського неможливо уявити без командного центру, заповненого комп'ютерною технікою, що керує діями бойових підрозділів та машин.

Використання інформації відкриває майже безмежні можливості впливу на внутрішній світ особистості, тобто виконує функції нормативних ресурсів, при цьому навіть більш ефективно ніж безпосередньо нормативний вплив. Це яскраво демонструє соціальна психологія, яка протиставляє:

Нормативний вплив – зовнішня конформність, що не передбачає особистого прийняття норм та установок; це специфічний груповий процес конформності у відповідь на соціальний тиск. Інтересом особи є не істинний зміст власних норм та вчинків, а реакція на них групи та лідера – тобто зовнішній мотив підкорення.

Інформаційний вплив – справжній вплив, що призводить до особистого прийняття норм, довготривалої зміни установок. Процес інформаційного впливу є процесом соціального порівняння, мотивом якого є бажання індивіда бути переконаним в правильності своїх судженнях та дій, що є прикладом внутрішніх добровільних мотивів підкорення [4, с.61-62].

Висновки з попередніх роздумів можна сформулювати в формі наступних тез. Ресурси влади – ключовий елемент, що визначає потенційні можливості політики та характерні риси конкретних політичних дій. Вибір відповідних ресурсів визначається передусім ефективністю та універсальністю їх застосування. Суспільні перетворення супроводжуються зміною владних відносин, що в свою чергу позначаються на домінуючих ресурсах, які використовує влада. В ХХІ ст. на перші позиції виходить «влада знань», тоді як «влада сили» та «влада грошей» відходять на другий план, чи стають похідними. Інформація є найбільш універсальним та дієвим ресурсом впливу, оскільки призводить до особистого внутрішнього прийняття нових норм та установок і як результат – відсутності спротиву чи психологічного дисконфрмту внаслідок впливу. Володіння таким ресурсом та вдале/вміле його використання замінює чи надає доступ до інших засобів впливу: соціальних, економічних, силових чи нормативних. Зростання ролі інформаційних ресурсів в політичному процесі з одного боку розкриває більш широкі можливості для зв'язку суспільства з владою, проголошення та поширення ним своїх вимог. З іншого боку володіння інформацією, разом з контролем над каналами її поширення надає безмежний потенціал механізмів впливу на політичну свідомість.

Список використаних джерел

1. Бурковский И.В. Теоретико-методологический аспект проблемы ресурсов политической власти / И.В. Бурковский // Общество. Среда. Развитие. – 2010. – № 2. – С. 66-71. 2. Ледяев В.Г. Власть: концептуальный анализ / В.Г. Ледяев. – М.: РОСС ПЭН, 2001. – 384 с. 3. Мухаев Р.Т. Политология: учебник для студентов юридических и гуманитарных факультетов / Р.Т. Мухаев. – М.: Издательство «ПРИОР», 2000. – 400 с. 4. Тернер Дж. Социальное влияние / Джон Тернер. – СПб.: Питер, 2003. – 256 с. 5. Тоффлер Э. Метаморфозы власти / Элин Тоффлер. – М.: АСТ, 2004. – 669 с.

РОЛЬ ІНСТИТУТІВ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ СУСПІЛЬСТВА В КЛАСИЧНОМУ ІНСТИТУЦІОНАЛІЗМІ ПОЛІТИЧНОЇ НАУКИ

На етапі зародження традиції аналізу місця та функцій інституційних об'єднань громадян в управлінні процесами суспільної політики, робота вчених була пов'язана переважно з розглядом діяльності органів державної влади. Становлення інституційної теорії у класичному її варіанті відбувалося через переконання дослідників, що в межах саме цих політичних інститутів розробляються нормативні приписи, які чинять вирішальний вплив на політичні процеси в середині країни та поза її межами. Дж. Марч та Й. Олсен підкреслюють, що інститути відносно політичних процесів виробляють певні типи порядку, які різняться між собою в залежності від того, що покладено в основу стандартів регулювання. Згідно аргументації вчених, у більш ранніх роботах представників класичного інституціоналізму джерелом порядку є конституції та закони, які базуються на нормах моралі та релігійних догматах, а пізніше обстоюється необхідність дотримання порядку, заснованого на розсудку (раціональність ієрархічних структур формалізованих інститутів) [1,с.743]. Дослідження проблем представництва народу у владних інститутах, розробка аспектів бюрократичної організації державних установ чи, приміром, системи волевиявлення в принципі характеризувалися переважною орієнтованістю висновків на виведення чітких формалізованих рекомендацій, хоч можливо і не завжди проводилися саме з цією метою.

Вивчення ефективності регулювання політичних процесів за логікою класичного інституціоналізму відбувається переважно у зрізі реалізації різного роду державного примусу в певним чином організованій системі владних відносин, тому що саме системні актори визначають правила гри для всіх учасників взаємодії. Державна влада тут має подвійну політико-правову природу, тому що вона встановлюється, забезпечується та гарантується нормами права, право ж, в свою чергу, встановлюється шляхом використання владних повноважень та забезпечується ними [5,с.22]. Один з визначних теоретиків позитивізму в правовій науці, Г.Кельзен наводив визначення держави як системи відносин владарювання і підлеглості, врегульованої і впорядкованої нормативною структури примусу, яка несе в собі єдність юридичної особи [3,с.42]. Це означає, що в аналітичному аспекті структурна диференціація держави на окремі органи та інститути ще не вважалася за необхідну – держава втілювала собою цілісність правової влади, при чому окремі її елементи не визнавалися як такі, що можуть конкурувати між собою у політичній боротьбі. Дослідники німецької історичної школи права також вважали, що самостійним суб'єктом правовідносин є виключно держава, а державні органи та інші суспільні інститути в зв'язку з цим діють лише від імені держави та не володіють самостійною правосуб'єктністю. Так, Г.Еллінек не визнає наявності існування та можливості визначення як окремих юридичних осіб органу держави та самої держави, але в той же час, він не мислить існування держави без функціонування органів державної влади – інакше вона б перетворилася на юридичне ніщо [2,с.536-537]. Філософи та вчені, які займалися осмисленням і аналізом функціонування політичних інститутів, тривалий час не виділяли у своїх міркуваннях щодо явищ та процесів інституційної природи політики окремих стратегій дослідження, що були б відмінними від філософських концепцій чи вже розробленої у теорії юриспруденції формалізованої правової методології.

Але згодом політична наука розвинулася до цілком самостійної галузі знання і отримала статус академічної дисципліни, що надало інституційній теорії можливість для оновленого погляду на роль різних типів інститутів у політичній системі суспільства – поряд з органами державної влади інші суспільні інститути також набувають значення для вчених. Прогрес в аналітичній традиції дозволив включити до предметного поля дослідження неурядові організації, інститути громадянського суспільства та політичні інститути, що не є безпосередньо суб'єктами реалізації державної влади (політичні партії). Як наголошує Т.Парсонс, на сьогоднішній день відбувається трансформація держави від соціетального співтовариства на спеціалізований орган суспільства, що складає ядро його політичної системи [7,с.30]. Під впливом процесів глобалізації та

демократизації був переформатований інституційний статус держави як політичного інституту – базові характеристики нормативного та функціонального типу, що визначають місце і роль інституційного утворення в системі суспільно-політичних відносин. Політична система суспільства та держава вже не визначаються як тотожні величини, і це відображає якісний прогрес в традиції класичного інституційного аналізу, обумовлений прогресом в політичній практиці розвинених демократичних держав.

Методологія, яка була основою наукових досліджень у цьому напрямку інституціональної політичної науки, базується переважно на залученні комплексу політико-правових підходів, що тривалий час призводило до обмеження поля наукової розробки. Правова компонента такого політико-правового аналізу полягає у дослідженні відповідності нормативних аспектів функціонування політичних інститутів приписам діючого законодавства (Конституції, міжнародним актам про права і свободи людини і громадянина та ін.), а політична компонента зосереджена на виокремленні політичної спрямованості (задоволення загальносуспільних чи групових інтересів) встановлених норм, прийнятих рішень та особливостей реалізації владних ресурсів примусу вказаними інститутами [6,с.9]. Проблемним аспектом політико-правового аналізу у цьому напрямку інституціоналізму завжди було зміщення методологічного балансу на користь правової компоненти, що знижувало прогностичні можливості теорії. Вплив правової науки при цьому можливо визначити як значний, проте не вирішальний – важливе значення при конституванні образу ранньої інституційної теорії має також характер світоглядних орієнтирів вченого. Погоджуючись із В.В.Кривошеїним, у якості філософського підґрунтя класичного інституціоналізму можливо визначити раціоналізм (що сягає часів Декарта) та механіцизм, притаманний науці Нового часу (коли світ природи та соціальний світ розглядалися як такі, що є подібними до складного механізму) [4,с.19-20]. Екстраполяція філософського вчення на політичну теорію відбулася не лише через тісне переплетіння положень правового та загально філософського характеру у вченнях мислителів політичної філософії, а і тому, що конструювання безпосередньо інституційної теорії вимагало чітких логіко-раціональних підходів, які повинні були відповідати принципам розбудови та організації структури державної влади. Втім, використання історико-компаративних підходів при порівнянні конституційного ладу окремих країн заклало передумови для проведення досліджень глибоких системних трансформацій, які є характерними для перехідного періоду розвитку політико-інституційної парадигми політичної науки. До того ж, увага до історично детермінованих факторів трансформації інституційної структури або перебігу політичного процесу відновиться у одній з версій нового інституціоналізму – історичному інституціоналізмі, а концепція раціональності розвинеється в інституціоналізмі раціонального вибору.

Таким чином, класичний (традиційний, старий) інституціоналізм можливо визначити як дослідницький напрямок політико-інституційної парадигми політичної науки, що полягає у формалізованому, раціонально обґрунтованому аналізі політико-правових структур, які пов'язані з особливостями реалізації регульованої нормативно-правовими актами державної влади. Право, політика та управління тут розглядаються вченим як взаємопов'язані та взаємно обумовлені функціональними характеристиками державного ладу в кожній конкретній країні. Варто зауважити, що подібна дослідницька стратегія не позбавлена ряду недоліків, які і призвели до зниження евристичних можливостей класичного інституціоналізму та, як наслідок, девальвації аналітичних висновків, які можливо було вивести на основі залучення виключно традиційного типу аналізу: 1) неполітичні фактори впливу на політичний процес (вітоки традицій організації суспільної взаємодії, причини збереження їх дієвості поряд із формальними регуляторами поведінки індивідів і груп) перебувають поза увагою вчених як такі, що не можуть суттєвим чином змінити систему управління; 2) неформальні інституціолізовані практики колективної взаємодії не визначаються як складові інституційної політичної системи держави через свою неструктурованість (корупція, клієнтелізм); 3) в ідеологічній основі здійснення досліджень в рамках класичного інституціоналізму можливо виокремити консервативну орієнтацію стосовно предметної сфери дослідження, оскільки інститути державної влади (як і сама держава) приймалися за однозначне благо для суспільно-політичних відносин, на регулювання яких

вони були зорієнтовані. Втім, в розвитку класичного інституціоналізму політико-інституційної парадигми політичної науки можливо простежити внутрішню еволюцію дослідницької стратегії аналізу. Остання обумовлена зародженням основ евіденційно-планарної традиції в цій теорії, хоч і серед достатньо споріднених на час її усталення наук – політичної філософії та правознавства. По-перше, нормативізм політичної філософії поступово раціоналізується та трансформується від вимоги відповідності функціонування управлінських структур морально-ціннісним критеріям до визначення першочергового значення нормативно-правової бази законодавства для регуляції функціонування інститутів. По-друге, розуміння держави як юридичного цілісного утворення вищого порядку по відношенню до системи органів влади, запозичене від юридичного позитивізму та історичної школи права, видозмінюється в політичному інституціоналізмі у розгляд держави як одного з-поміж інших інститутів політичної системи суспільства, хоч і досить впливового.

Список використаних джерел

1. March J.G. *The new institutionalism: organizational factors in political life* / J.G. March, J.P. Olsen // *The American Political Science Review*. – Vol.78. – №.3. – September 1984. – P. 734-749. 2. Еллинек Г. *Общее учение о государстве* [Текст] / Еллинек Г. – СПб: Издательство «Юридический центр Пресс», 2004. – 752 с. 3. Ковтонюк А. *Юридичний позитивізм: історія та сучасність* [Текст] / А. Ковтонюк // *Вісник КНУ ім. Т.Г. Шевченка*. – 2007. – Сер.: Юридичні науки. – №.74-76. – С. 40-43. 4. Кривошеїн В.В. *Парадигмальний вимір політики: Монографія*. [Текст] / В.В. Кривошеїн. – Дніпропетровськ: ДНУ, 2002. – 112 с. 5. Кухтук С.В. *Державна влада (теоретико-правовий аспект)* [Текст] / С.В. Кухтук // *Вісник ОНУ імені І.І. Мечникова*. – 2012. – Т.17. – Вип.7. – С. 20-25. 6. Нисневич Ю.А. *Політико-правовий аналіз як метод політичних досліджень* [Текст] / Ю.А. Нисневич // *Проблемний аналіз і державно-управленчеське проектування*. – 2011. – Т.4. – №.1. – С. 6-15. 7. Парсонс Т. *Система сучасних обществ* [Текст] / Т. Парсонс. – М.: Аспект Пресс, 1997. – 270 с.

О. В. Бессчетнова

ОСОБЕННОСТИ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ ПРИЕМНЫХ РОДИТЕЛЕЙ В РОССИИ И ЗА РУБЕЖОМ

Недостаток квалифицированной подготовки приемных родителей к взаимодействию с детьми, оставшимися без попечения родителей, имеющими опыт проживания в интернатном учреждении, равно как и отсутствие предварительной подготовки самих сирот к условиям приемной семьи, приводят к конфликтным ситуациям, взаимному непониманию, серьезной травматизации детей, «вторичному» социальному сиротству. Подготовка приемных родителей позволяет снизить риск возврата детей из приемных семей в систему институционализации, помогает существенно повысить эффективность социальной адаптации членов семьи, сформировать готовность сторон к изменению прежнего уклада жизни, норм и правил поведения; устранить конфликты; скорректировать уровень взаимных ожиданий; снизить чувство неуверенности приемных родителей; наладить конструктивные детско-родительские взаимоотношения.

Процедура набора, подготовки и лицензирования приемных семей широко варьируется в странах Западной и Восточной Европы. Это касается различных аспектов деятельности приемных семей, во-первых, категории детей (например, в Польше, приемные родители, осуществляющие уход за новорожденными, обязаны пройти дополнительное обучение в детских интернатных учреждениях и/или больницах); во-вторых, наличия/отсутствия родства с приемным ребенком (в некоторых частях Австрии, Польше, Шотландии, приемные родители, состоящие в родстве с ребенком, освобождаются от обязательной профессиональной подготовки и лицензирования, но остаются объектами мониторинга со стороны специализированных служб [9]).

В отличие от них, в Боснии и Герцеговине, Венгрии, Сербии, Словении и Швеции, требования едины для всех категорий приемных родителей); в-третьих, возмездный/безвозмездный характер приемной семьи (во Франции, семьи, осуществляющие свою работу на добровольной основе освобождаются от прохождения обучения по программе подготовки приемных родителей); в-четвертых, состояния здоровья приемного ребенка (в Нидерландах специальную подготовку обязаны пройти приемные

родители, осуществляющие уход и воспитание детей, с отклонениями в развитии; тем, кто выполняет свои обязанности только в выходные дни, следует посетить краткосрочные курсы). В Венгрии и Франции все категории приемных семей должны пройти 300 часов обучения, сдать экзамен, а для получения лицензии на осуществление профессиональной деятельности предусмотрено дополнительное обучение в объеме 60 часов [8, с.12].

Лицензирование приемных родителей официально не предусматривается в Боснии и Герцеговине, Италии, Нидерландах и Швеции. Подготовку кандидатов осуществляют социальные службы, частные агентства, муниципалитеты, местные органы власти, неправительственные организации, специализированные центры.

Опыт европейских стран показывает, что процесс подготовки приемных семей может быть разделен на две основные части: 1) обязательное до лицензионное (предварительное) обучение кандидатов, позволяющее оценить степень их готовности, личностный и семейный потенциал; 2) обязательную постлицензионную подготовку во время функционирования приемной семьи [7]. Единственной страной, где обязательное обучение не вменяется в обязанность приемным родителям, является Босния и Герцеговина. Добровольное обучение осуществляется некоммерческими организациями в сотрудничестве с Центрами социальной работы, а интенсивность и содержание программы зависит от потребностей и интересов ее участников.

Анализ нормативно-правовой базы США показывает, что практически во всех штатах, за исключением Вермонта и Висконсина, введена обязательная долицензионная и постлицензионная подготовка приемных родителей. В одних штатах минимальное количество часов на обучение прямо указано в законодательстве штата, в других право определять количество часов предоставляется специализированным службам (агентствам), остальные штаты указывают конкретный список тем, которые должны быть обязательно включены в программу подготовки приемных родителей (Вашингтон, Калифорния, Луизиана, Оклахома, Флорида) [6, с. 9].

Требования к организации обучения приемных родителей значительно различаются от штата к штату. Минимальная подготовка предусмотрена в Северной Дакоте (4 часа), Аляске (6 часов), штате Невада (8 часов). В других штатах – в Аризоне, Мичигане, Миссисипи, Миссури – продолжительность обучения увеличена до 12 часов. Наиболее длительная подготовка приемных родителей – 20-30 часов – предусмотрена в Айове, Колорадо, Флориде, Канзасе, Кентукки, Луизиане [5, с. 30].

В России проблема подготовки кандидатов на приемные родители стала предметом дискуссий относительно недавно, а легитимный характер приобрела с принятием Постановления Правительства РФ «Об отдельных вопросах осуществления опеки и попечительства в отношении несовершеннолетних граждан» от 18 мая 2009 г. N 423, в котором, в частности, были прописаны Правила подбора, учета и подготовки граждан, выразивших желание стать опекунами или попечителями несовершеннолетних граждан либо принять детей, оставшихся без попечения родителей, в семью на воспитание в иных установленных семейным законодательством Российской Федерации формах [2].

В российской практике организация подготовки кандидатов в приемные родители возлагается на органы опеки и попечительства, а при отсутствии необходимых условий, может осуществляться образовательными и медицинскими организациями, организациями, оказывающими социальные услуги, в том числе организациями для детей-сирот и детей, оставшихся без попечения родителей на основе договора, заключенного с органами опеки и попечительства (например, на базе детских домов, социально-реабилитационных центров, центров помощи детям, оставшимся без попечения родителей). Подготовка кандидатов в приемные родители осуществляется на безвозмездной основе, а ее финансирование производится из собственных средств учреждения, внебюджетных средств, других легитимных источников, а также бюджетов субъектов РФ [1].

В соответствии с п. 4 статьи 127 Семейного кодекса Российской Федерации программа и порядок подготовки кандидатов в приемные родители осуществляются органами исполнительной власти субъектов Российской Федерации, которые обязаны обеспечить подготовку на основе принципов регулярности, доступности, целесообразности [4].

Органы исполнительной власти определяют содержание разделов и трудоемкость программы, требования к уровню подготовки кандидатов в приемные родители, форму и методы подготовки. Вместе с тем, согласно федеральному законодательству, общая трудоемкость программы должна составлять не менее 30 и не более 80 академических часов, (из которых не менее 70% отводится на практические занятия (тренинги), включая итоговую аттестацию [3], длиться не более трех месяцев, а срок ожидания начала проведения курсов не должен превышать двух месяцев [1].

В России зачисление граждан на курсы подготовки осуществляется по их письменному заявлению, на основе добровольности участия и возможности самостоятельного выбора организации на территории субъекта РФ, независимо от их местожительства. Обучение кандидатов в приемные родители предусматривается в очной и очно-заочной форме, с использованием дистанционных методов, как в групповой (численность слушателей не должна превышать 25 человек), так и в индивидуальной форме. Курс завершается итоговой аттестацией и выдачей свидетельства о прохождении указанной подготовки, которое представляется в органы опеки и попечительства, а в случае усыновления ребенка, в суд. Следует заметить, что в отличие от европейских и американских стандартов, срок действия свидетельства не установлен российским законодательством [1]. Основные требования, предъявляемые к содержанию программы подготовки кандидатов в замещающие родители, изложены в Приказе Минобрнауки России № 623 [3].

Объектами подготовки кандидатов в приемные родители в Российской Федерации могут являться социальные педагоги, специалисты социальной работы, юристы, психологи, медицинские работники, специалисты, имеющие базовое профильное высшее образование, опытные приемные родители.

Таким образом, продвижение семейных форм заботы о детях, лишенных родительского попечения, осознание важности и обязательности специальной подготовки кандидатов в приемные родители позволяют снизить количество детей, проживающих в интернатных учреждениях, а также обеспечить им гарантированное государством право жить и воспитываться в семье, повысить их шансы на социальную адаптацию и интеграцию в обществе, создаст условия для их полноценного развития.

Список использованных источников

1. О подготовке лиц, желающих принять на воспитание в свою семью ребенка, оставшегося без попечения родителей: письмо Мин-ва образования и науки Рос. Федерации от 24.08. 2012 года № ИР-713/07. URL: www.usynovite.ru/documents/federal/regulations/.../opodgotovke/ (дата обращения 12.09.2013). 2. Об отдельных вопросах осуществления опеки и попечительства в отношении несовершеннолетних граждан: постановление Правительства Рос. Федерации от 18.05.2009 №423. URL: www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_142169/ (дата обращения 7.10.2013). 3. Об утверждении требований к содержанию программы подготовки лиц, желающих принять на воспитание в свою семью ребенка, оставшегося без попечения родителей: приказ Мин-ва образования и науки Рос. Федерации от 20.09.2012 № 623. URL: минобрнауки.рф/пресс-центр/.../13.03.20-Перечень_НПА_2012.pdf (дата обращения 12.09.2013). 4. Семейный кодекс Российской Федерации [Текст] // Собр. законодательства РФ. – 2012. – № 48. – Ст. 6582. 5. Gerstenzang, S. Foster parent training in America // *Fostering Families Today*. 2009. PP. 28-30. URL: <http://nysccc.org/wp-content/uploads> (дата обращения 05.10.2013). 6. Grimm B. *Child and Family Services reviews: Part II in a Series Foster parent training: What the CFS Reviews do and don't tell us* // *Youth Law News*. Vol. XXIV. № 2. 2003. PP. 3-29. 7. Hantrais L., *Social Policy in the European Union*, 3rd edn, Basingstoke and New York: Palgrave Macmillan and St Martin's Press, 2007. 8. Jolly R., Russell-Miller M. *Foster Parent retention and satisfaction* // *SOU McNair Scholars Journal*. Vol. 9. Fall 2012. Pp. 9-20. 9. Laklija M. *Foster care models in Europe – results of a conducted survey*, Zagreb, October, 2011. URL: www.udomiteljzadjecu.hr/.../Foster%20care%2 (дата обращения 20.06.2013).

Е. В. Буйван

СУЧАСНІ ПІДХОДИ КОРЕКЦІЇ СОЦІАЛЬНИХ І ЕМОЦІЙНИХ ПЕРЕЖИВАНЬ В ПЕРІОД ЮНОСТІ

Сучасні підходи корекції соціально - емоційних переживань в період юності відзначають загальні причини напруги, обумовлені звичайними життєвими негараздами в побуті і на роботі, накладаються на стресогенні причини, зумовлені функціонуван-

ням в екстремальних умовах, і викликають зміни, які можна спостерігати за зовнішніми ознаками.

Психологічна корекція, як відзначають вчені [1,2], важливий і відповідальний напрям практичної діяльності психолога. Корекція передбачає, обґрунтований вплив на дискретні характеристики внутрішнього світу людини. Під психологічною корекцією вченими розуміється діяльність психолога, щодо виправлення особливостей психічного розвитку, які не відповідають оптимальній моделі, а також має справу з конкретними проявами бажань, переживань, познавальність процесів і дій людини.

У роботі психолога, як виділяють автори [3,6], корекція характеризується як сукупність психолого - педагогічних впливів, спрямованих або на виправлення, або на профілактику недоліків і відхилень у розвитку індивіда. Тим самим постулюється взаємозв'язок двох форм корекційної роботи в період юності: симптоматична, спрямована на окремі відхилення в розвитку, і етіологічна, з направленням на джерела і причини цих відхилень. Психолог, який займається корекцією, працює за схемою: що є; що повинно бути; що треба зробити, щоб було належне. Щоб відповісти на ці питання, психологу необхідно визначити норму психічного розвитку.

Вчені [13,15] виділяють три рівня аналізу: нейропсихологічний, загальнопсихологічний і віковопсихологічний. На нейропсихологічному рівні аналізу психолог робить висновки про мозкову організацію досліджуваного явища. Такий висновок йому допоможуть зробити знання про функціональну організацію мозку, про основні принципи локалізації психічних функцій і локальних уражень мозку. Общепсихологічний аналіз змісту норми психіатричного розвитку припускає, використання даних про основні закономірності та механізми функціонування психіки. Віково- психологічний рівень аналізу, дозволяє конкретизувати отримані дані стосовно віку і індивідуалізувати їх в застосуванні до конкретної особистості.

У зарубіжній психології підходи до проблеми корекції психічного розвитку індивіда вчені [9,10] умовно поділяють на дві великі групи: психодинамічний і поведінковий. Критерієм для такого поділу, є орієнтація на ту чи іншу парадигму визначення предмета психології, свідомість чи поведінка. Специфіка визначення предмета психології впливає на формулювання цілей, визначення стратегії, тактики і методів корекційної роботи.

У вітчизняній психологічній школі, як відзначають автори [4,5], сформувався діяльнісний підхід, в рамках якого корекція розглядається як організація спеціального навчання діяльності, коли дитина опановує психологічними засобами, що дозволяють на новому рівні здійснювати контроль та управління внутрішньої і зовнішньої активності. Психологічні механізми психокорекції є інтеріоризація. У рамках цього напрямку була розроблена методика планомерного формування діяльності, ігрова корекція поведінки та психогімнастика для дітей.

Вибір цілей і спрямованості корекції, тобто стратегія її здійснення, вченими визначається трьома основними принципами: принципом нормативності розвитку, принципом «зверху вниз» і принципом системності розвитку психічної діяльності. Тактика корекційної роботи, як пишуть у своїх роботах вчені [11,12,14,16], тобто вибір засобів для досягнення поставлених цілей, впливає з так званого, діяльнісного принципу корекції. Діяльнісний принцип корекції, задає напрямок корекційної роботи через організацію відповідних видів діяльності індивіда, і формування узагальнених способів його орієнтування в різних відносинах. Таке формування має здійснюватися шляхом організації діяльності суб'єкта, що припускає, у свою чергу, цілеспрямовану зміну соціальної ситуації його розвитку. Принцип нормативності розвитку обліку основних закономірностей психічного розвитку, значення послідовних стадій розвитку для формування особистості. Цей принцип постулює існування деякої «вікової норми» «розвитку, своєрідний еталон віку. Принцип «зверху вниз» вимагає поставити в центр уваги психолога «завтрашній день розвитку» суб'єкта, а в якості основного змісту корекційної роботи вважають, створення зони найближчого розвитку особистості. Виходячи з цього корекція повинна будуватися, як цілеспрямоване формування психологічних новоутворень, складають сутнісну характеристику віку; носить випереджачий предвосхищаючий характер.

У психокорекції, як відзначають вчені [8,17], головним є реалізація індивідуально-

го підходу, створення умов для розвитку тих чи інших психологічних якостей кожного учасника психокорекції. З визнанням індивідуального підходу тісно пов'язане уявлення про «особистісне досягнення», тобто визнання права пацієнта взяти з психокорекційних можливостей те, що він в змозі взяти, або те, що він захоче взяти. «непланованість» особистісного зростання, визнання нескінченності і необмеженості цього процесу є однією з головних особливостей психокорекції. Завдання психолога створити умови для більш повного особистісного зростання, але ні в якому разі не підштовхувати учасників психокорекції до досягнення певних, заздалегідь регламентованих результатів. Тому психокорекційні прийоми повинні ґрунтуватися на природних рушійних силах психічного та особистісного розвитку. Такими силами є діяльність суб'єкта, і система його відносин.

У психокорекції вчені рекомендують використовувати ті види діяльності і ті системи відносин, які є значимими для учасників корекції, яскраво індивідуально окрашені, по відношенню до яких є гострі емоційально насичені переживання.

Вчені відзначають [2,17], що особливе значення має психокорективальний контакт з учасниками психокорекції. Специфічність контакту зв'язана з визнанням суб'єктних, діалогових відношень. Фахівець стає активним суб'єктом психологічного впливу, досягає якомога більше повного прийняття індивідуального вигляду, і особистості пацієнта в усьому складному переплетенні сильних і слабких сторін людської душі. У процесі психокорекції, як відзначають дослідники, відносини між учасниками корекції і фахівцем будуються за принципом партнерства, коли визнається право кожного на відповідність, керівництво, пошук, особистісний ріст, психологічна незалежність. Саме така позиція психолога, створює найкращі умови для реалізації всіх важливих психокорекційного дії.

Висновки. Таким чином, у сучасних підходах корекції соціально - емоційних переживань в період юності відзначаються загальні причини напруги, обумовлені звичайними життєвими негараздами в побуті і на роботі, навчанні, накладаються на стресогенні причини, зумовлені функціонуванням в екстремальних умовах, і викликають зміни, які можна спостерігати по зовнішніми ознаками. Підходи до визначення цілей професійної психологічної допомоги залежать від розуміння розвитку особистості, але часто це трактування базується на емпіричному матеріалі, спостереженні. Виділяють два підходи до визначення етапів професійної психологічної допомоги, встановлення емоційного контакту, взаємин співчутлива партнерства, зняття емоційної напруженості, встановлення довірливості, встановлення послідовності подій, що призвели до кризової ситуації, зняття відчуття безвиході ситуації, спільне планування діяльності з подолання кризової ситуації, остаточне формулювання плану дій.

Список використаних джерел

1. Абульханова - Славська К. А., Воловікова М. І., Єлісєєв В. А. Проблеми дослідження індивідуальної свідомості // Психологічний журнал. 1991. № 4. С. 27-40.
2. Абрамова Г.С. Психологічне консультування. Теорія і досвід. Навчальний посібник. - М.: «Академія», 2000. - 240 с.
3. Башкатов І.П. Психологічні особливості індивідуальної бесіди. / Актуальні проблеми підготовки психологів для системи народної освіти. - Чебоксари, 1993. - С. 36.
4. Виготський Л.С. Зібрання творів: У 6 т. М., Педагогіка, 1984. - Т. 4. - 432 с.
5. Гальперін П. Я. Введення в психологію. М.: МГУ, 1976. - 150 с.
6. Забродін Ю. М. Методологічні проблеми психологічного аналізу і синтезу людської діяльності // Питання кібернетики. Ефективність діяльності оператора. М., 1982. - С.329.
7. Кочюнас Р. Основи психологічного консультування. - М.: «Академічний проект», 1999. - 240 с.
8. Карвасарський Б.Д. Лідер С. Групова психотерапія. М., Медицина, 1990. - 384 с.
9. Лебон Г. Психологія натовпу. М.: інс-т Психології РАН / КСП +, 1998. - 257 с.
10. Лідері А.Г., Фролов Ю.І. Формування психічних процесів як метод дослідження в психології. М., вид. Московського у-ту, 1991. - 187 с.
11. Мартін Д. Психологічні експерименти. Секрети механізмів психіки. СПб., ПРАЙМ - ЕВРОЗНАК, 2002. - 480 с.
12. Мейли Р. Структура особистості // Експериментальна психологія / За ред. П. Фресса, Ж. Піаже. Вип. 5, М.: Прогрес, 1975. - 196 с.
13. Немов Р.С. Психологічне консультування. Піручник. Річок. МО РФ. - М.: Владос, 2000. - 527 с.
14. Носсі І.М. Психодіагностика. Тест, психометрія, експеримент (інформаційно - методичний концепт матеріалів до практичних занять з психодіагностики та експериментальної психології). М.: КСП +, 1999., - 320 с.
15. Орлов О.Б. Методи сучасної вікової та педагогічної психології. М., 1982. - 295 с.
16. Осипова А.А. Загальна психокорекція. Навчальний посібник - М.: ТЦ «Сфера», 2000. - 512 с.
17. Роберт Основи психологічного експерименту. Вид-во: М.: МГУ, 1982 р. - 463 с.

ТРАДИЦІЙНІ ТА НОВІТНІ СТРУКТУРИ, ЩО ГЕНЕРУЮТЬ СОЦІАЛЬНИЙ КАПІТАЛ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Попри широку дискусію в науковій літературі соціальний капітал є підстави окреслити як відносиневий ресурс, тобто ресурс вкорінений у соціальних зв'язках. Завдяки існуванню сталих структур соціальних зв'язків здійснюється обіг, відтворення і примноження різноманітних ресурсів: від символічно-культурних до матеріально-фінансових. Залежно від фокусу аналізу соціальний капітал розглядали як ресурс, що належить переважно індивіду (Р.Барт, Б.Велман, М.Грановеттер), групі (П.Бурдье, Г.Лоурі) та суспільству вцілому (Р.Патнам, Ф.Фукуяма, П.Норріс). Мікро-, мезо- та макрорівень соціального капіталу взаємозумовлені: особливості особистісних соціальних мереж (детерміновані структурно та соціокультурно) впливають на витворення структур більшого масштабу (громадських організацій, політичних партій), впливають на функціонування бюрократичних, управлінських, політичних організацій. Взаємозв'язок складових цього соціального механізму є складним і потребує дослідження. Зокрема, у межах подібних досліджень уже наголошувалося на «різноспрямованості» традиційних та сучасних соціальних структур, що генерують соціальний капітал: йдеться про контраверсійний вплив сім'ї та релігійної спільноти на формування загальносуспільної солідарності та довіри і про потенційний вплив таких структур на формування соціальної ексклюзії групових поділів, обмеженої солідарності, яка поширюється лише на представників «своєї» групи.

Актуальність окресленої перспективи у випадку українського суспільства зумовлюється:

1) достатньо високим фамілізмом українського суспільства, який виявляється у високих показниках довіри до сім'ї на фоні вкрай низької довіри до формальних інститутів (в першу чергу державних та політичних інститутів); поширеністю явища аморального фамілізму, що полягає у поширенні відповідальної і просоціальної поведінки лише на «близьке оточення» та відсутність подібних етично-нормативних обмежень у поведінці за межами сім'ї [2,с.21]

2) слабкістю так званого третього сектору - громадських організацій, капіталогенеруючих структур, які є основою творення загальносуспільної солідарності, генералізованої довіри та, врешті, передумовою дієвості громадянського суспільства [4,с.57] Громадські організації попри тривалий досвід діяльності в українському суспільстві все ще не вкорінилися у масовій свідомості як легітимний повнофункціональний інститут про що, зокрема, свідчать досить низькі (якщо брати до уваги крос національну перспективу) показники членства у громадських організаціях;

3) відносною силою рентоорієнтованих соціальних мереж: соціальних структур перехідного між традиційними та сучасними соціальними структурами типу. З одного боку – вони вибудовуються на основі особистісних (родинних, квазіродинних, кланових) соціальних мереж, наповнені персоніфікованою довірою та є відносно закритими (ексклюзивними), тобто мають властивості традиційних соціальних структур. З іншого боку рентоорієнтовані соціальні мережі виникають лише на основі статусних, наділених формальними повноваженнями та неформальними засобами впливу позицій у управлінських (в тому числі державних), політичних, комерційних організаціях. Таким чином, рентоорієнтовані соціальні мережі мають і властивості характерні модерним соціальним структурам [3, с.12] Це пов'язано із появою та стрімким поширенням новітніх інформаційно-комунікаційних технологій, онлайн-ових інтернет-мереж, що містять потенціал до соціальної мобілізації, витворення нових чи посилення існуючих солідарностей, але також і потенціал поглиблення конфліктних розколів, поширення екстремізму, подальшої індивідуалізації вільного часу населення та відповідної атомізації суспільства [1,с.316]

Таким чином, соціологічне дослідження окресленої проблематики передбачає: по-перше, створення концептуальної схеми дослідження структур, що генерують соціальний капітал на всіх рівнях функціонування українського суспільства (від особистісних неформальних соціальних мереж до масштабніших соціальних мереж таких

як он-лайніві інтернет мережі, що включають тисячі користувачів та формалізованих мереж на основі фіксованого членства у формальних організаціях); по-друге, створення та апробація інструментарію емпіричного системного дослідження таких структур, яке б дозволило визначити пріоритетні сфери у яких виявляється дія тих чи інших (традиційних чи сучасних) капіталогенеруючих структур, закономірності та можливі дисфункції співприсутності традиційних та сучасних капіталогенеруючих структур в сучасному українському суспільстві.

Список використаних джерел

1.Вахула Б.Я. Соціальні інтернет-мережі, їхні функції та роль у формуванні громадянського суспільства // Вісник Львівського університету. Серія соціологічна. – 2012. – Випуск 6. С. 311–319.
2.Головаха Є.І. Феномен «аморального більшинства» в постсоветском обществе: трансформація масових представлень о нормах соціального поведіння в Україні // Мониторинг общественного мнения: экономические и социальные перемены. – 2002. – № 6. – С. 20-22.
3.Демків О.Б. Соціальний капітал українського суспільства: сильні та слабкі капіталогенерувальні структури // Соціологія: теорія, методи, маркетинг : наук.-теорет. часоп. – 2012. – № 4. – С. 3-21.
4.Фукуяма Ф. Великий розрив : пер. с англ. / Ф. Фукуяма . – М. : АСТ: Ермак, 2004. – 474 с.

Г. Л. Волохова

ІНФОРМАЦІЙНИЙ ВПЛИВ НА СЕРЕДЗЕМНОМОРСЬКИЙ РЕГІОН (НА ПРИКЛАДІ ГРЕЦІЇ ТА КІПРУ)

Динамічність та складність соціальних процесів у суспільстві, вплив суспільних змін на буденне життя людини роблять її більш залежною від потоку повідомлень засобів масової комунікації. Все менше відомостей, необхідних для своєї соціальної поведінки і життя в суспільстві, ми можемо отримати, ґрунтуючись тільки на своєму повсякденному досвіді. Все більше необхідної інформації ми отримуємо з теле- і радіо програм та періодичних видань. Особливо яскраво це проявляється у формуванні позицій з питань, які не знаходять відображення у нашому повсякденному житті.

Інформаційний вплив на політичні, економічні та соціальні аспекти функціонування країн здійснюється з метою досягнення необхідних цілей, прийняття рішень, що будуть вигідними для сторони, яка здійснює маніпуляції. Розглядаючи вплив на Грецьку Республіку та Республіку Кіпр можна виділити два основних джерела впливу: країни Європейського Союзу та Російська Федерація.

Початком сучасних інформаційних маніпуляцій можна назвати період громадянської війни в Греції (1946- 1949 рр). Для греків конфлікт прийняв форму громадянської війни між комуністичними партизанами, популярними в народному середовищі, і монархістами (роялістами), що підтримувались вузьким колом міської буржуазії, орієнтованої на допомогу Великобританії та США.

В питанні вибору пріоритетів громадяни Греції не були впевненими, адже їх свідомість була прихильна до «історичного хрещеного брата» СРСР, якому можна було довіряти, але його прагнення до комунізму і відмова від віри занадто лякали греків, викликаючи недовіру, що давало привід урядовцям переконувати в тому, що Греції можуть допомогти тільки країни Заходу.

Греція та Кіпр територіально є дуже вигідними як для країн Європи, так і для країн Азії, і можуть слугувати «вікном у інший світ». Завдяки цьому фактору і внаслідок невизначеності країн, Великобританія, на чолі з В. Черчиллем, не бажаючи віддавати Грецію СРСР, «підкуповує» країну і відновлює її монархію. І хоч завдяки військовому перевороту «Чорних полковників», підтримуваних США, Греція стає парламентською республікою, все ж на тому етапі СРСР не вдається здійснити вплив на даний регіон [1]. Не дивлячись на тісну дружбу з СРСР країна вступає до Європейського Союзу і двічі приєднується до НАТО. Приєднання до НАТО, в свою чергу, допомагає встановленню впливу США в Егейському морі до самого кінця холодної війни.

Наступним великим етапом інформаційного впливу на регіон можна вважати світову економічну кризу 2008 року, що почалась з колапсу одного з найбільших і найстабільніших інвестиційних банків США – Lehman Brothers.

Внаслідок кризових явищ і зміни правлячої влади у Греції почався конфлікт з Європейським союзом. На дострокових парламентських виборах у жовтні 2009 року

правляча партія «Нова Демократія» зазнала нищівної поразки, до влади прийшов соціалістичний рух ПАСОК, і соціалісти із задоволенням оголосили справжні результати діяльності попередньої влади, а саме – зовнішній борг (113% від ВВП) та дефіцит бюджету значно більший (12,7%), ніж той, що попередньо офіційно оголошувався колишньою владною партією - Новою Демократією (4%).

Представники ЄС від Брюсселю, Берліну та Парижа почали вимагати від Афін негайної виплати боргу. Разом з тим, хвиля публікацій у західній пресі й спекулятивний тиск ринків підігривали припущення про те, що Греція може оголосити дефолт по суверенних зобов'язаннях. Майже усі політичні видання Німеччини та Західної Європи наввипередки писали, що Євросоюз намагається відмежуватися від вирішення проблеми Греції, але є ризик їх розповзання по інших «слабких ланках» [2].

Від економічної кризи та політичних перипетій більш за все постраждав простий народ. Наслідками реформ стало різке зниження платоспроможності населення та криза багатьох галузей економіки. Особливо значного удару зазнала сфера торгівлі. Скрутне становище працівників призвело до паніки серед населення та хвиль протестів. Приблизно 2 мільйони греків вийшло на вулиці 24 лютого 2010 року протестуючи проти реформ уряду.

Активісти грецької профспілки «Всеробочий фронт боротьби» захопили будинки міністерства фінансів і казначейства в центрі Афін. Одночасно був зайнятий будинок Головного фінансового керування - казначейства. Громадський транспорт в Афінах повністю припинив функціонування. Хвиля протестів захлиснула також Салонки й інші великі міста. Страйки не припинялися впродовж усіх цих років.

Завдяки тому, що такі країни як Німеччина розпочинають приховану «війну» з надією на певну територію країни, в її середині починаються бунти. Невдоволені протестувальники не приймають умови уряду, і греки ніколи і нікому не віддадуть свої острови, як би їх не компрометували колеги - члени Євросоюзу.

Німецька газета Bild прокоментувала: «Ми вам - гроші, ви нам - Корфу». Хоча чи ледь греки погодяться продати Корфу (Керкиру), один з найбільших і густонаселених островів, але хто знає, як можуть повернутися події в майбутньому. «Банкрути греки, продавайте острови й Акрополь!», - стаття з таким заголовком вийшла в Bild напередодні візиту прем'єр-міністра Греції в Берлін. Як зазначалось в статті, Греція повинна використати для погашення боргу будь-які можливості, у тому числі термінового розпродажу острівної частини своєї території, історичних будинків і творів мистецтва.

За час розвитку боргової кризи в Європейському Союзі увага інвесторів, в першу чергу, була прикута до економік таких країн, як Греція, а також до лідера тогочасних ЗМІ - Кіпру.

Кіпр вступив до Євросоюзу 1 січня 2008 року. А вже в 2012 році в зв'язку з погіршенням макроекономічних показників у світі, почалося поступове погіршення показників в економіці грецької частини острова, яке співпало з погіршенням економічних показників в інших країнах периферії зони євро.

При цьому банківські відсотки за вкладами на Кіпрі у кілька разів перевищують процентні ставки в тій же валюті в Німеччині. Близько 55% вкладів у системі містять суму, що перевищує 100 000 євро, а близько третини всіх іноземних вкладів – російські [3].

З середини 2012 року кіпрська влада почала просити «євротрійку» надати фінансову допомогу у розмірі 17 млрд. євро, проте Трійка готова була надати Кіпру лише 10 млрд., а решту уряду Кіпру було запропоновано відшукати всередині країни шляхом підвищення податків і зборів.

6 листопада 2012 Der Spiegel розповсюдила секретну доповідь Федеральної служби розвідки Німеччини, в якій вказується, що фінансова допомога Євросоюзу буде корисна «російським олігархам», що зберігають на рахунках у кіпрських банках 26 млрд. доларів США.

Переговори між Кіпром та представниками євротрійки проходили у вкрай напруженій атмосфері фактичного шантажу. Так ЄЦБ заявив, що якщо до 25 березня поточного року на Кіпрі не з'явиться схваленого плану реструктуризації банків, то він не буде надавати готівкових позик.

Плани по частковому експропріації різко розкритикували високопоставлені особи

Російської Федерації, а також представники ділових кіл країни. Внаслідок чого 30 липня 2013 було оголошено, що завершено процес рекапіталізації Bank of Cyprus. Частина депозитів була розблокована, а управління перейшло раді директорів, яка тепер більш ніж на третину складається з російських громадян.

Для виходу з фінансової кризи уряд Кіпру планує вести розробку недавно виявлених газових родовищ на шельфі острова, частки в яких пропонувалися російським компаніям [4].

Тобто за «спасіння» від натиску ЄС Кіпр тепер в боргу перед Росією. Так само як і на Кіпр, пильний погляд Росії прикутий до подій в Греції. Адже грецька криза дала Москві ще одну можливість посилити свій вплив на Балканах. Якщо Греція вийде з Єврозони і рівень життя там різко знизиться, це стане негативним сигналом для всіх західно-балканських кандидатів на членство в ЄС і підсилить неприйняття подальшого розширення в самому Євросоюзі. Такі події зробили весь регіон ще більш вразливим до російського політичного впливу та впливу російських ЗМІ.

Роль ЗМІ у Греції підсилюється ще й тим, що у країні не існує чіткої межі між політичними, економічними, соціальними та культурними явищами; політичні теми мають зазвичай світський відтінок, а отже й привертають увагу значної частини населення, що кожного дня дивиться неймовірну кількість ток-шоу. ЗМІ у Греції обговорюють все про інші вітчизняні та зарубіжні ЗМІ до найменших деталей, чуткам та обговоренню присвячені не лише окремі передачі або статті, але й цілі канали та видання.

І у той час, коли погляди усієї країни націлені на «сенсаційну» новину, тривалістю у рік, про придбання островів Скорпіос і Спарти, які належали свого часу Арістотелю Онассісу, російським олігархом Дмитром Риболовлевим, новина про продаж найбільшого грецького порту залишається непоміченою. Адже про наміри і факт придбання Китайською Народною Республікою головного порту країни не йшлося в жодній статті періодичних видань, в жодному випуску новин, жодному ток-шоу. І про те, що КНР має намір там не тільки відвантажувати товари, як колись, а й управляти цією гаванню, повідомляє лише європейське видання «Німецька хвиля».

Отже, інформаційне протиборство за для встановлення впливу певного політичного, економічного чи соціального характеру в необхідному геополітичному регіоні має місце й у наш час. Завдяки інформаційному впливу на конкретну країну, її громадян та уряд можна досягти не лише зміни влади в країні, а й мати вплив на увесь регіон.

На сьогоднішній день країни Європейського союзу мають вагомий вплив на середземноморський регіон, зокрема на Грецьку Республіку та Республіку Кіпр, завдяки їх членству в ЄС, їх економічній та політичній залежності від усіх країн-членів союзу. Проте уряд Російської Федерації на даний час вживає необхідні і дієві засоби для скерування політики держав у бажаному напрямі.

Список використаних джерел

1. «Чёрные полковники» в Греции 1967–1974 гг. [Електронний ресурс] // Е. Г. Круговая.- Новая и новейшая история.- № 3.- 2001 г. Режим доступу: <http://vivovoco.rsl.ru/VV/PAPERS/HISTORY/GREECE.HTM>.
2. The Greek debt crisis signals a new stage in class conflict. Statement of the International Committee of the Fourth International. [Електронний ресурс]. / David Borrev // . – Режим доступу: <http://www.wsws.org/articles/2010/mar2010/euro-m17.shtml>.
3. Euro crisis: Is Cyprus next for the Grexit? Cyprus, with its out-sized banking sector equal to 835% its GDP, could be the next knock-on from the Greek euro crisis // The Guardian. – Collinson P.- 18 May 2012.
4. Некоторые члены еврогруппы ставят новые условия из-за отношений Кипра с Россией [Електронний ресурс] // Д. Паникос.- Businessgazeta.ru.- 21.03.2013.- Режим доступу: <http://www.businessgazeta.ru/text/77161/>.

О. В. Горбань, І. М. Шешунова

ПРОБЛЕМА ПРАВ ЛЮДИНИ В КОНТЕКСТІ МІЖНАРОДНОЇ МІГРАЦІЇ

Ріст міжнародної міграції є одним із закономірних наслідків глобалізації. Транснаціональні корпорації формують всесвітній ринок праці, а транспортна революція зробила переміщення людей між країнами світу доступним і швидким. За даними демографічного відділу ООН тільки в 2005 році нараховувалось майже 200 млн. міжна-

родних мігрантів, що склало приблизно 3% населення світу проти 2% за 1965-1990 рр. [3,с.55] Міграційні процеси охопили всі континенти з тенденцією переважного переїзду населення бідного Півдня до багатой Півночі – в країни так званого «золотого мільярду».

Більшість дослідників міжнародної міграції аналізують її в економічному аспекті як позитивне явище, що веде до покращення умов життя та праці великих мас знедолених людей перенаселених країн Азії, Африки, Латинської Америки, які втікають від злиднів, громадянських воєн до розвинутих країн. Останні ж – перебуваючи в демографічній кризі – компенсують нестачу робочої сили. Проте, в соціально-політичному аспекті наслідки сучасної міжнародної міграції виглядають не так однозначно як позитивні. Автори статті пропонують свій погляд на проблему прав людини в країнах, що приймають маси мігрантів. Все більше соціологів і політологів з тривогою відзначають негативний вплив міжнародної міграції на стан прав людини, що потребує вирішення нових завдань.

Права та свободи людини є основою демократії розвинутих країн Західної цивілізації, їх вищою цивілізаційною цінністю. Вони закріплені в Загальній декларації прав людини ООН і Європейській конвенції з прав людини та стали міжнародним стандартом, який охороняється ООН. Понад 120 країн світу у своїх конституціях визнали ці стандарти [6,с.44].

Контраст у забезпеченні міжнародних стандартів прав людини між розвинутими та відсталіми країнами є додатковим стимулом міжнародної міграції. Разом з тим, до країн імміграції громадянським суспільством висувуються вимоги дотримання прав мігрантів без яких-небудь моральних чи політичних санкцій щодо них [4,с.208]. Водночас, аналіз реального стану життя мігрантів у приймаючих країнах виявляє проблеми в дотриманні прав і свобод людини, спричиненні міграцією. Узагальнюючі окремі з них, відзначені різними дослідниками, можна констатувати такі основні складові частини загальної проблеми прав людини в контексті міжнародної міграції:

1) зросло загрози міжнародного тероризму. Так, аналіз досьє 212 із затриманих чи вбитих терористів у США та країнах Західної Європи у 1993-2000 рр. показує, що 86% їх складу становили іммігранти, або громадяни іммігрантського походження [2, с. 146]. Після терористичного нападу на США 11 вересня 2001 року вжиті урядом США антитерористичні заходи привели до обмеження деяких прав і свобод людей. У розвинутих країнах почався процес перегляду міграційного законодавства щодо охорони кордонів всупереч праву людей на вільне пересування і вибір місця проживання;

2) із збільшенням кількості мігрантів у приймаючих їх розвинутих країнах зростає конкуренція на ринку робочої сили і, як наслідок, посилення експлуатації дешевої робочої сили мігрантів з боку роботодавців та безробіття серед некваліфікованих і мало-кваліфікованих місцевих працівників. Дешева робоча сила мігрантів впливає на зниження рівня заробітної плати європейців та американців;

3) житлові умови іммігрантів, які переважно проживають скупчено в чужому для них мовному, культурному, релігійному середовищі також суттєво відають від житлових стандартів корінних жителів. Разом з трудовою конкуренцією це створює соціальну напруженість, що позначається на погіршенні криміногенної ситуації, конфліктах іммігрантів з поліцією. За даними статистики, кількість скоєних іммігрантами злочинів у країнах Європи коливається в межах 50-85% від загальної кількості злочинів у кожній з країн [2, с. 145]. Станом на вересень 2009 року у Швейцарії іноземці склали 69,7% загальної кількості ув'язнених злочинців, у Австрії – 43,6%, в Італії – 37,1%, у Німеччині – 26,3%, у Франції – 19,2%, у Великій Британії – 13,6 [2, с. 145];

4) мовна і культурна відчуженість іммігрантів від місцевого населення приймаючих сторін створює передумови до ізоляціонізму між ними. Так, у ФРН проживає близько 3 млн. турків, більшість з яких так і не змогли адаптуватися, нерідко відмовляються визнавати німецькі закони і не намагаються вивчати німецьку мову, а живуть за власними традиціями. У США С. Хантінгтон звернув увагу на загрозу розподілу країни на два народи з двома мовами і двома культурами за збереження існуючих темпів іспаномовної імміграції [5, с. 402]. Більше 32% американських громадян говорять іспанською мовою, англійської мови не знають навіть іммігранти в третьому поколінні [7, с. 5]. У Великій Британії третина школярів іммігрантів не знають англійської мови,

а вчителі запрошують на уроки перекладачів [7, с. 5]. Як наслідок, проблемою для іммігрантів є реалізація права на якісну освіту. Через незнання чи погане знання мови країни перебування діти іммігрантів отримують менш якісну освіту, оскільки й вимоги до них з боку вчителів нижчі;

5) разом з мовно-культурною відчуженістю та різним якісним рівнем освіти між іммігрантами і місцевим населенням країн Європи проблему створює ісламізація, тобто релігійний фактор. За останні 30 років мусульманське населення країн Європи зросло втричі, в тому числі завдяки високому рівню народжуваності. При збереженні існуючої тенденції до 2020 року мусульмани складатимуть 10% населення Євросоюзу [1, с. 10]. Мусульманська релігійна єдність, в тому числі за законами шариату, створює ґрунт для проявів націоналізму і расизму у відносинах з європейцями. За деякими даними, вихідці з Північної Африки частіше за інших іммігрантів стають жертвами проявів расизму при прийнятті на роботу в країнах Європи [6, с. 47]. Суспільна думка в них набуває помітного негативного відтінку по відношенню до іммігрантів неєвропейців. На цій основі активізувалися праворадикальні політичні сили європейських країн під гаслами «закрити двері» для іноземців в інтересах внутрішньої безпеки як вищої цінності, ніж права людини.

Таким чином, одне з основних прав людини – вільний вибір місця проживання і переїзд до нього – за умов глобалізації набуло нової якості в зв'язку з масовим характером переміщення людей у кількісному вимірі міжнародної міграції та зміни складу населення розвинутих країн світу. Ця нова якість полягає в суперечності між правами іммігрантів і правами населення приймаючих країн в аспекті реальних можливостей забезпечення рівності цих прав. Суперечність набула не тільки національного, але й транснаціонального масштабу, що знайшло своє відображення у підготовці до 2015 року саміту Євросоюзу з нової міграційної політики. Тобто, у підсумку аналізу проблеми, поставленої в темі даної статті, очевидним стає висновок про необхідність правового регулювання міжнародної міграції механізмами національних держав і міжнародними владними механізмами з метою забезпечення оптимальної чисельності і складу населення окремих країн та гармонізації прав і свобод людей на засадах їх рівності і реальних можливостей забезпечення.

Список використаних джерел

1. Козловець М.А. Глобальна міграція і політика ідентичності громадянства. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://eprints.zu.edu.ua/2672/1/Kozlovets_Mikola_5.pdf. 2. Малиновська О. Безпека та міграція: взаємозв'язки та взаємовпливи. // Стратегічні пріоритети. – 2011. - №4. – С. 143-149. 3. Стрельцова Я. Интеграция иммигрантов в условиях экономического кризиса. // Мировая экономика и международные отношения. – 2011. - №1. – С. 55-68. 4. Урсуа Р. Социальные исследования и меры по взаимодействию в общественной политике. Международная миграция, социальные науки и общественная политика. // Междунар. журн. соц. наук. - 2001. - №032. – С. 207-217. 5. Хантингтон С. Кто мы?: Вызовы американской национальной идентичности. / Пер. с англ. А. Башкирова. – М. - 2004. – 635 с. 6. Чекаленко Л., Васильева М. Викилики міграції: досвід Європи. // Зовнішні справи. – 2012. - №1. – С. 44-49. 7. Черодниченко О. Що стоїть за демографічно-міграційними проблемами. // Схід. – 2009. - №5. – С. 3-10.

Г. О. Гридасова

СПЕЦИФІКА ТРАНСНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ МЕДІЙНИХ КОМПАНІЙ

У 80х роках ХХ ст. утворюються технічні, економічні та політичні умови для виникнення нового явища – глобальних засобів масової комунікації. Впродовж 90-х рр. традиційні закони і законодавчі акти, які стояли на заваді перехресним володінням різними ЗМІ, були або модифіковані в бік пом'якшення, або зовсім відмінені [1]. Західні держави і передові США створюють сприятливі умови для функціонування медійних глобальних компаній. З одного боку, відповідаючи на потреби економіки в умовах глобалізації, а з іншого, розраховуючи використовувати ці могутні новоутворення як в певній мірі інструменти «м'якої сили», що дозволило б претендувати на провідні позиції у світовій політиці за рахунок транскордонного формування вигідного для себе інформаційного середовища та прихильної суспільної думки в цілому. Цей підхід оперативно був запозичений й глобальними комерційними корпораціями, які почали

поглинати існуючі чи започатковувати власні медійні компанії для забезпечення інформаційної підтримки своїх інтересів.

Сучасний етап розвитку медійних ТНК характеризується дихотомією підходів до розуміння спрямованості вектору взаємовпливів інформаційних корпорацій та держави. З одного боку, західні ЗМІ поступово втрачають свою незалежність не тільки під натиском політичних інтересів правлячих кіл, але й внаслідок залежності від реклами. Рекламні компанії, на які витрачаються величезні кошти з метою просування продукції чи формування певного іміджу, здійснюються значною мірою через засоби масової інформації, що відповідно не дає їм змогу висвітлювати інформацію, яка не відповідає інтересам своїх рекламодавців [2].

Інша точка зору полягає у визнанні медійних ТНК головним конкурентом США в укріпленні його домінуючого статусу в світі. Орієнтовані на комерційний успіх багатопрофільні компанії в умовах, коли дефіцит невідновлюваних енергоресурсів стає ключовим фактором існування економік та держав, мають змогу запропонувати заміники традиційних енергоресурсів, продуктів харчування, товарів масового вжитку. А медійні ТНК є виробниками інформаційного продукту, позбавленого, як правило, стійкого національного, ідеологічного, релігійного забарвлення й саме тому альтернативні державі. Домінування транснаціональних компаній у важливих сферах життєдіяльності призводить до розмиття ролі національної держави [3].

Таким чином, можна зробити висновок, що становлення медійних ТНК продовжується, формуючи нові форми як самих компаній, так і їх взаємодій з навколишнім світом. Це відбувається також внаслідок різноманітності самих МТНК, сфер їхньої діяльності, організаційних форм та їхніх інтересів на міжнародній арені.

Дослідники розрізняють горизонтальні та вертикальні форми утворення медійних ТНК. Вертикальні МТНК утворюються внаслідок поглинання чи об'єднання компаній, які «стоять в одному ланцюгу виробничого процесу певного медіуму» [1]. Зазвичай це відбувається з економічних причин, коли організація, що швидко розвивається, досягає умовного максимуму в своєму секторі та прагне розширюватися за рахунок суміжних секторів, що пов'язані з її основною діяльністю. Мінімізуючи, таким чином, витрати на посередників.

Горизонтальні МТНК утворюються внаслідок перехресного об'єднання різних типів ЗМІ чи придбання компанією, що спеціалізується на певній медійній галузі, комерційної організації, що працює в іншій медійній сфері. На такі кроки компанії йдуть, навпаки, здебільшого з бажання диверсифікувати свої прибутки та/чи втрати за рахунок розширення сфер діяльності. Ці імперії називаються мультимедійними корпораціями, оскільки вони конгломерують міжнародні, міжміські та локальні телефонні компанії, кабельні та телерадіомовні системи й комп'ютерні фірми [1].

Досить часто медійні компанії повністю або частково входять до складу глобальних структур, що мають інтереси на ринках зброї, космічної індустрії, видобутку корисних копалин тощо. В такому випадку, зважаючи на частку «інформаційності» в цих утвореннях, мова йде про медійні конгломерації, або навпаки про глобальні корпорації з медійною підтримкою.

Транснаціональна концентрація медійних ресурсів формується за рахунок того, що певна компанія отримує суттєву роль в інформаційному секторі більше, ніж однієї країни. Форми такої концентрації можуть бути структуровані за трьома головними категоріями: 1). Корпорація володіє медійними компаніями в багатьох країнах (телерадіомовлення, журнали тощо) внаслідок поглинання активів національних компаній чи заснування нових. 2). Поширення телерадіосигналу національної компанії через кордони сусідніх країн внаслідок цілеспрямованої діяльності. Поширене явище за умови спільного мовного простору. 3). Глобальні ЗМІ, які поширюють свій контент на весь світ чи частіше на певну територію, об'єднану політичними реаліями. Наприклад, загальноєвропейські медіа чи компанії, що проводять свою діяльність на просторах СНД. Контент таких компаній може мати багато мовних версій [5].

У випадку зі ЗМІ транснаціональність виявляється не стільки через структуру власності, скільки через характер діяльності: транснаціональне поширення та збір інформації. Враховуючи розвиток глобальної інформаційної мережі, більшість великих медійних компаній можна апіорі вважати реально чи потенційно транснаціональними.

Список використаних джерел

1.Зернецька О.В. Глобальний розвиток систем масової комунікації і міжнародні відносини. – К.: Освіта, 1999. – 351 с. 2.Валентин Е.С., Нето Консейсао Э. да С. Медійная монополія и політичеська конкуренція // Вестник Російського університета дружбы народів. Серія: політологія. – Москва, 2011. – №4. – С 134-145. 3.Шевцов А. Н., Мерников Г.П. Фактор США в современном мире. – М: Дело, 2008. – 310 с. 4.М.Hoyler, A.Watson. Global Media Cities in Transnational Media Networks [Online]. – 10.08.2010. – Available from: <http://www.lboro.ac.uk/gawc/rb/rb358.html>. 5.Transnational media concentrations in Europe. Report of the AP-MD for the Council of Europe [Online]/ P.A.Bruck, D.Doerr, M.D.Cole [etс]. – Strasbourg, 2004. – Available from: www.incd.net/docs/transnationalmedia.pdf.

В. В. Гудзь, М. В. Ковальов

ІСТОРИЧНЕ І ПОЛІТИЧНЕ ПІДГУНТЯ ПРОЯВІВ УКРАЇНОФОБІЇ В СУЧАСНІЙ РОСІЇ

Прояви ксенофобії – нетерпимості до чужого – є в кожному суспільстві, в тому числі і в українському по відношенню до росіян, але як показують дослідження, вони менш виражені, ніж у російському соціумі. Мета даної роботи – аналіз історичних коренів і політичних причин українофобії як різновиду ксенофобії, тобто ворожості частини населення Росії щодо українського народу та до України як держави. Існує безліч публікацій, де розглядається дана тема, але переважно публіцистичних, мало підкріплених фактами.

У 2006 р. соціологами під керівництвом З. В. Сікевич в 19 суб'єктах Російської федерації проводилося вивчення теми «Росіяни, українці, білоруси: разом чи окремо?». Опитано 1064 чол. [10]. Нами враховано також опитування населення Фондом громадської думки в 100 населених пунктах 44 областей, країв і республік Росії. Інтерв'ю за місцем проживання 9-10 вересня 2006 р. 1500 респондентів. Дослідження, як бачимо, проводилося після «помаранчевої революції», коли російсько-українські відносини не відрізнялися особливим взаєморозумінням, що загалом відповідає їх сучасному стану, пов'язаному з курсом України на Євросоюз і хворобливу реакцією на це в Росії.

Під час зазначеного опитування, на питання про характеристику образу росіянина усього було отримано 252 асоціації, в тому числі позитивних якостей 67,5 %, негативних – 32,5 %. За образом українця – 255 асоціацій (позитивних якостей – 49,8 %, негативних – 51,2 %) [6].

Якщо українці самі в собі відзначають, насамперед, працьовитість і доброту, то росіяни на перше місце виводять українську хитрість. Росіянами хитрість сприймається як недолік на противагу власної відкритості, наївності і простодушності. Українці ж, хоча і відзначають в собі цю властивість, але по частотності відводять їй тільки 6-те місце. Росіяни вважають українців жадібними, що певною мірою суперечить ними ж відзначеній гостинності українського народу [10,с.68].

З.В.Сікевич приходить до висновку, що, рядові громадяни Росії та України все ще сприймають один одного як близьких людей (як випливає з опитування, все ж 55,3 росіян і 70,7 українців ставляться один до одного з симпатією. – Авт.), а роз'єднуючим фактором служать зазвичай суспільно-політичні орієнтації державних еліт [10,с.69].

Ми частково поділяємо зазначений висновок. Українофобські заяви неодноразово озвучувалися різними впливовими особами Російської Федерації і навіть представниками законодавчої влади, як, наприклад, заступником спікера Державної Думи В.Жириновським. Провокацією і спробою посварити дружні народи назвав російський політик Б.Немцов заяву посла РФ в Україні М.Зурабова про те, що росіяни й українці – єдиний народ [4]. Проте, як на нас, однією з головних причин українофобії серед росіян є історичні міфи. Вони засновані переважно на великодержавних твердженнях російської історіографії про сепаратизм підступних гетьмана І.Мазепи, отамана С.Петлюри та ін., які нібито порушили українсько – російський союз часів гетьмана Б.Хмельницького чи про «бандерівців», які нібито стріляли в спину радянським солдатам.

Типовий приклад ставлення російської людини до українців зафіксований російським письменником XIX ст. І. Аксаковим: «... московський чоловік (хлоп) скрізь по-

ходжає без сором'язливості, господарем, і з незвичайним почуттям переваги» [1, с.213]. Про зверхність росіян до українців та інших народів попереджав у своєму листі «До питання про національність або про «автономізацію» (1922 р.) і В. Ульянов (Ленін): «... Стоит только припомнить мои волжские воспоминания о том, как у нас третируют инородцев, как поляка не называют иначе, как «полячишкой», как татарина не высеивают иначе, как «князь», украинца иначе, как «хохол», грузина и других кавказских инородцев, – как «кавказский человек» [2, с.359].

Одержав поширення після Другої світової війни пейоративний етнонім українців «бендер(овци)», аналогічний поширеному в XVIII столітті прізвиську «Мазеп(інци)», відноситься до проявів українофобії з історичними коренями. У Росії на побутовому рівні по відношенню до українців поширений етнофолізм «хохли». Викликають обурення українофобські висловлювання в російській пресі і кіно («Брат-2», «72 метри», «Автономка» тощо). Образи «тупих, але жадібних хохлів» нам постійно показують російські серіали («Солдати», «Кадети» і т.п.).

Засобом розпалювання українофобії є і широке використання в російських масмедіа українізмів з негативною конотацією: «незалежность», «помаранчевий», «заробітчанин» «мова» та інші.

Недобру імперську традицію має також звичка росіян розглядати Україну і її народ як власну частину, що зустрічається навіть у підручниках. Обиватель звик ототожнювати історію Київської Русі з Росією або вважати, як вчили в радянській школі, що Русь була колискою трьох братніх народів, а «невдячні хохли» за сприяння Заходу штучно придумали свою мову і «самостійність». Лідер «Російської общини» Криму А. Орлов заявляє у своїй книзі: «Создание на границе с Россией, из территории России, на базе этнических русских, «наряженных» в «украинцев», «независимого» русофобского государства – это Большой Антирусский Проект, разработанный и проведенный Западом» [5].

Росіянам нав'язується негативне ставлення до України також завдяки урядовій телевізійній пропаганді. Розмови про «братні народи» в російській політичній дискусії співіснують із примітивною антиукраїнською пропагандою на рівні масової культури і кінематографу опусами про неминуче «зникнення» або «розкол» України провідних російських ідеологів К. Затуліна, О. Дугіна, М. Леонтьєва та ін. Останній з названих діячів, вслід за провокаторами на Тузлі, організував руйнування державного герба України на Говерлі. А М. Леонтьєв у недавньому інтерв'ю заявив: «Украина вернется не к идее интеграции, а к идее воссоединения, т.е. к идее возвращения Украины в остальную Россию, поскольку Украина – это Россия, большой кусок России» [3].

На прояви українофобії в Росії звертають увагу численні заяви українських громад РФ про переслідування українців, українських установ у Росії; вбивства кількох активістів української громади до цих пір не були розкриті. Голова Уральської асоціації українців, професор С. Паняк підкреслив: «Досі зберігається повна неадекватність умов проживання українців в Росії в порівнянні з росіянами в Україні. В останніх є все: від російськомовного садка після народження до церкви Московського Патріархату на фініші життя. В українців Росії – фактично нічого» [7].

Мабуть, у прагненні до імперського реваншу керівництво сучасної Росії намагається реалізувати проект під назвою «Російський світ», в концептуальному плані є сучасною версією старого проекту «великої / триєдиної російської нації». Суть проекту «Російський світ» озвучила у жовтні 2000 р. дружина президента РФ Людмила Путіна у виступі на Всеросійській конференції «Російська мова на межі тисячоліть». Закликаючи до розширення меж застосування російської мови, вона проголосила: «Границы русского языка – это границы России» [8].

Нарешті, у відповідь на заяву ведучого Першого каналу телебачення Росії про примусову українізацію, перекручення російської історії, «прищеплення брехні про геноцид українців і героїзм бандерівців», 11 липня 2012 Український МЗС був змушений заявити: «Мовна політика, трактування історії і гуманітарні питання є предметом внутрішньої української дискусії і не повинні бути предметом обговорення наших зарубіжних партнерів. Розраховуємо, що іноземні ЗМІ будуть максимально виважено підходити до коментарів в даних питаннях» [9].

Для зміцнення довіри між слов'янськими народами, зокрема, українцями і росія-

нами, на наш погляд, варто, перш за все, зробити зовнішньополітичні кроки: 1) дотримуватися принципів невтручання та рівноправності в міждержавних відносинах, не допускати інформаційної агресії, культурно-мовної експансії, економічного тиску, а сприяти культурному і науковому обміну між народами. 2) на ділі підтримувати розвиток усіх національних культур і мов в своїх країнах, а передусім – мови і культури титульної нації, її історичної пам'яті та національної гідності. 3) зберігаючи толерантність та міжнаціональне порозуміння, позбавлятися від сурогатів масової космополітичної культури, нахлинула на слов'ян через засоби масової інформації. 4) керівники України, замість мусування теми «двомовності», зобов'язані забезпечити узаконену Конституцією державність української мови. 5) крім передбачуваних Болонської системою гуманізації, інтернаціоналізації навчання, виховувати в студентській і шкільній молоді почуття патріотизму, любові до свого народу бо неможливий інтернаціоналізм того, хто відрікся від рідної матері.

Ми переконані, що дружні, добросусідські відносини між Україною і Росією неминучі з поступовим утвердженням історичної правди, дотриманням принципів ОБСЄ, міжнародного права.

Список використаних джерел

- 1.Аксаков И. Бессарабские письма // Січинський В. Чужинці про Україну. – К.: Довіра, 1992. – 226 с. 2. Ленин В. И. К вопросу о национальностях или об «автономизации» // Полное собр. соч. – Изд. 5-е. – Т. 45 – С. 356-362. 3.Леонтьев Михаил. Объясняют украинским политикам пользу и вред ТС – глупо [Електронний ресурс] / Михаил Леонтьев / Режим доступа: <http://polemika.com.ua/news-129315.html>. 4.Немцов Б. Зурабов своими глупыми заявлениями портит отношения между русскими и украинцами [Електронний ресурс] / Борис Немцов. – Режим доступа: <http://glavpoe.uia/news/n52604>. 5. Орлов Алексей. Украинская «Матрица». Переагрузка. Часть 1. [Електронний ресурс] / Алексей Орлов. – Режим доступа: http://www.e-reading.biz/bookreader.php/132984/Orlov-Ukrainskaya_Matrica_Perezagruzka_Html. 6.Отношение к Украине и украинцам // Фонд общественного мнения: опрос населения. – Режим доступа: <http://fd.fom.ru/report/map/dd063629/14.09.2006>. 7.Паняк С. Г. Открытое письмо Комиссару национальных меньшинств ОБСЕ господину Максус Ван дер Стулу [Електронний ресурс] / С. Г. Паняк. – Режим доступа: <http://kobza.com.ua/content/view/600/30.09.2000>. 8.Путина Людмила. Приветствие участникам Всероссийской конференции «Русский язык на рубеже тысячелетий» / Людмила Путина // Известия. – 2000. – 27 октября. 9.Российскому ТВ запретили обсуждать языковую политику Украины [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://www.rosbalt.ru/ukraine/2012/07/11/1009587.html>. 10.Сикевич З.В. Русские, украинцы, белорусы: вместе или врозь? / З. В. Сикевич // Социологические исследования. – 2007. – №9. – С. 59-69.

I. В. Дяків

ВПЛИВ НЕГАТИВНОГО СОЦІАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА НА ВИНИКНЕННЯ АСОЦІАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ НЕПОВНОЛІТНІХ

Динамічний розвиток суспільства, домінування матеріальних цінностей в нашій країні відкинуло соціальну сферу на другорядний план. Проблеми неповнолітніх «розчинилися» на фоні входження у фазу ринкових відносин, яка породила такі явища як урбанізація, індустріалізація та міграція населення [5]. Наслідком цього, як показують в своїх дослідженнях ряд авторів, збільшується кількість та жорстокість протиправних вчинків серед неповнолітніх [5; 13; 4,с.93-97; 16].

Наочний приклад руйнування соціальних інституцій (сім'ї, закладів навчання та виховання, правозахисних установ тощо) наводить Ю.Луценко. За його даними неповнолітні правопорушники характеризуються таким чином: 24% – до засудження ніде не працювали і не навчалися; 55% – не мали повноцінної опіки і виховання, мали низький матеріальний статус; 63% – притягувалися до кримінальної відповідальності, не пов'язаної із позбавленням волі; 2% – були повторно засуджені до позбавлення волі в неповнолітньому віці; 34% – засуджені за крадіжку; 38% – засуджені за розбій або пограбування; 7% – засуджені за навмисне вбивство або нанесення тяжких тілесних ушкоджень [12].

Найбільш сприятливим середовищем для здійснення правопорушень неповнолітніми, як показують деякі вчені [10; 1; 3], є група, а тим більше таке формування як субкультура. «Субкультура» згуртовує правопорушників, виступає в якості регулятора

їх поведінки [10].

Мета статті – розкрити сутність впливу негативного соціального середовища на виникнення асоціальної поведінки неповнолітніх.

Багато батьків, вчителів, а також друзів тих неповнолітніх, які вчинили асоціальний вчинок, задають собі запитання: «Чому вони це зробили?». Що є поштовхом до такої поведінки? На мою думку, проблема полягає у виникненні конфлікту між актуальними потребами неповнолітнього та впливом соціального середовища.

Виникнення потреби, частіше за все, супроводжується неприємним внутрішнім відчуттям незадоволеності, яке являє собою сигнал для психіки про те, що в даний момент існує певний дисбаланс [18]. Дуже часто неповнолітні, знайшовши нібито середовище, яке здатне задовольнити їхні потреби, не усвідомлюють наслідки своїх дій.

Відмітимо, які потреби в неповнолітніх є значимими. Одна з важливих потреб – це оволодіння формами спілкування. Вона висувається на перший план діяльності, забезпечує вироблення вмінь організувати своє спілкування, формувати його у відповідності із поставленими завданнями [15]. Також можна додати, що людина (особистість) завжди живе Іншими, в певній мірі «розчиняється» в Інших. Таким чином, задовольняється соціальна потреба людини. Про соціальну природу людини вказує також вчення К.Маркса про суспільну детермінацію поведінки людини. В ньому стверджується про те, що людина є сукупність всіх суспільних відносин, що існують в даному суспільстві, її розвиток і формування образу поведінки обумовлено розвитком всіх інших індивідів, з якими вона вступає в пряме чи опосередковане спілкування [5]. В підлітковому віці часто спостерігається потреба в самостійності, в свободі [17]. Згідно вчення грузинського дослідника Ш.Чхартішвілі, у неповнолітніх особливого значення набуває потреба соціального престижу [19]. Питання соціального престижу неповнолітніх пов'язане з їхньою самооцінкою та достоїнством. Неповнолітнім важко зберегти високу самооцінку [9]. Чутливим моментом для неповнолітніх являється потреба в самоствердженні [1]. В.Васильєв виділяє в неповнолітніх потребу в спілкуванні як одну з основних [3]. Для неповнолітнього болючим є ігнорування його як особистості. Ч.Висьневський в своєму дослідженні звертає особливу увагу на потребу неповнолітніх в повазі та соціальній значущості [5]. Варто також зазначити, що однією із найважливіших потреб перехідного віку є потреба емансипації від контролю і опіки батьків [11]. Обмеженням потреби підлітка в емансипації можуть бути типові педагогічні прораунки (за Т.Дуткевичем), а саме: орієнтація на мораль слуханості у відносинах з підлітками, гіперконтроль та гіперопіка, наказова форма педагога та ін. [7].

Побуджувальною силою для прийняття рішення діяти так чи інакше є мотиви та мотиваційна сфера особистості. Дії особистості направлені на ціль, пов'язану з її потребами, інтересами, різними емоціями [8, с.323-324]. Р. Мертон висуває свою центральну тезу про те, що порушення рівноваги між цілями і засобами як фазами соціальної структури служить основою для виникнення стану аномії (дезорганізованості) [14]. Слушно зазначає П.Дагель про те, що мотив являється внутрішньою психологічною причиною здійснення злочину [6, с.85].

Неповнолітні з асоціальною поведінкою не ототожнюють себе ні з цінностями і мораллю суспільства в цілому, ні з антисоціальними «цінностями» груп правопорушників. Їх можна віднести до «асоціальних» злочинців [20]. Асоціальна поведінка – основна риса здійснення дій, які суперечать етиці та моралі, ігнорування законів та прав інших.

Уявімо собі, що зазначені вище потреби неповнолітніх в більшій мірі не задовольняються (згідно досліджень воно так і відбувається). Тоді спостерігаються різні реакції підлітків, а саме: компенсація потреби шляхом правопорушення, задоволення потреби в спілкуванні в асоціальних групах, втеча з дому та хуліганство, поява афективних станів, прояв почуття протесту, поява «афекта неадекватності», самоствердження себе шляхом хуліганства [5; 17; 2; 9; 1].

Список використаних джерел

1.Алемаскин М. Положение подростка-правонарушителя в коллективе класса / М.Алемоскин // III Всесоюзный съезд общества психологов СССР. – М., 1968. – Т. II. – С. 423. 2.Бедь В. Юридична психологія: Навч. посібн. – Львів: Магнолія плюс, 2003. 3.Васильєв В. Юридическая психология / В. Васильев. – М.: Юридическая литература, 1991. 4.Веселуха В. Соціальний і правовий статус непов-

нолітного і його вплив на віктимну поведінку / В. Веселуха // *Право України*. – 1999. – №7. – С. 93-97.

5. Висьневський Ч. *Психолого-педагогічний аналіз причин і умов правонарушень невершеннолітніх* / Ч. Висьневський. – К.: Дисерт. канд. психол. наук, 1983.

6. Дагель П. *Кримінологічне значення суб'єктивної сторони преступлення* / П. Дагель // *Советское государство и право*. – 1966. – №11. – С. 89.

7. Дуткевич Т. *Конфліктологія з основами психології управління: Навч. посібн.* / Т. Дуткевич. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – С. 101-102.

8. Іванова О. *О некоторых аспектах проблемы «личность и сознание»* / И. Иванова // *Материалы III Всесоюзного съезда общества психологов СССР*. – М., 1968. – Т.1. – С. 323-325.

9. Кербинов О. *Микросоциология, конкретно-социологические исследования и психиатрия* / О. Кербинов // *Вестник АМН СССР*. – 1965. – №1.

10. Козьяковский П. *Юридична психологія: Навч. посібн.* / П. Козьяковский, А. Козьяковский. – Миколаїв: Дизайн і поліграфія, 2006. – С. 171, 178.

11. Кон И. *Психология юношеского возраста (Проблемы формирования личности)* / И. Кон. – М.: Просвещение, 1979. – С. 81-83.

12. Луценко Ю. *Діти-провопорушники: що робити?* / Ю. Луценко. – К.: Шкільний світ, 2010. – С. 11.

13. Малиш Н. *Соціально-психологічні особливості формування особистості неповнолітніх правопорушників* / Н. Малиш. – Харків: Дисерт. канд. психол. наук, 2005.

14. Мерстон Р. *Соціологія преступности* / Р. Мерстон. – М., 1966.

15. *Психология современного подростка* / под. ред. Д. Фельдштейна. – М.: Педагогика, 1987.

16. Руценко І. *Соціологія злочинності: Монографія* / І. Руценко. – Харків: нац. ун-т.вн. справ, 2001.

17. Сахаров А. *Возрастные особенности психики несовершеннолетних правонарушителей* / А. Сахаров // *Социалистическая законность*. – 1965. – №6. – С. 16.

18. Семиченко В. *Проблеми мотивації поведінки і діяльності людини. Модульний курс психології* / В. Семиченко. – К.: Милленіум, 2004. – С. 13-15.

19. Чхартишвили Ш. *Потребность престижа, потребность быть свободным и самостоятельным и пути их воспитания в переходном возрасте* / Ш. Чхартишвили // *Некоторые вопросы психологии и педагогики социальных потребностей*. – Тбилиси: Меунериба, 1974. – С. 37.

20. Яковлев А. *Преступность и социальная психология* / А. Яковлев. – М., 1971.

А. О. Жуковська

РОЛЬ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА У КОНСОЛІДАЦІЇ ДЕМОКРАТИЧНОГО ПОЛІТИЧНОГО РЕЖИМУ

Різні держави проходять різні шляхи становлення демократії залежно від рівня їх економічного, політичного, соціального і культурного рівня розвитку, традицій та менталітету. Нині більшість науковців і аналітиків вважають, що демократія є найбільш ймовірною запорукою справедливості та добробуту, а механізмом її практичної реалізації визнається громадянське суспільство. Розвинене громадянське суспільство часто розглядається як ключовий елемент успіху західних демократій та як панацея для країн, що розвиваються. Сучасні демократичні держави одночасно є й прогресивними громадянськими суспільствами. Дослідники погоджуються, що такі цінності, як довіра, толерантність та кооперація – важливий фактор процесу демократизації, а громадянське суспільство є простором для їх розвитку. Воно може сприяти покращенню демократизації та консолідації, однак необхідно чітко визначити, яким саме чином.

Явище громадянського суспільства є західною концепцією, яке коріниться у демократичних ідеях лібералізму і зосереджує увагу на індивіді як громадянininі та його участі у творенні демократичного суспільства. Така точка зору передбачає створення громадянами груп та асоціацій для впливу на процес прийняття рішень (the policy making process) через канали комунікації між громадянами та владою. Іншими словами, у західних ліберальних демократіях громадянське суспільство заповнює простір між державою та громадянами розгалуженою мережею організацій та асоціацій як трансмітерів їх інтересів. Консолідація демократії не може зводитися лише до інституційного будівництва і створення демократичних структур. Для цього також необхідні соціетальна підтримка та економічний розвиток [5, с. 515, 516].

Єдиної концептуальної точки зору на консолідацію демократії немає. Американські політологи Х.Лінч та А.Степан визначають консолідовану демократію як політичний режим, у якому дотримані наступні умови: 1) відсутність впливових акторів, представлених етнічними, політичними, економічними соціальними та ін. групами, які досягають своїх цілей шляхом створення недемократичного режиму, застосовують насилля або сепаратизм; 2) переважна більшість громадян переконані, що демократичні процедури та інститути є найбільш оптимальними засобами організації політичного життя суспільства; 3) державні та недержавні актори згодні вирішувати конфлікти на основі закону та у межах демократичних політичних інститутів у

відповідності зі встановленими процедурами. Дослідники виділили п'ять взаємодіючих вимірів демократичної консолідації: громадянське суспільство, політичне суспільство, економічне суспільство, правління закону та державна бюрократія [4,с.29,87]. Громадянське суспільство стосується сфери організації і асоціацій, створених на добровільній основі з незалежними керівними органами, захищених законом. На відміну від економічних та політичних, організації громадянського суспільства хоч і прагнуть здійснювати політичний вплив та потребують фінансової підтримки, не мають на меті отримання влади чи прибутку.

Л.Даймонд стверджує, що консолідація полягає у досягненні широкої та глибокої підтримки демократії, коли усі важливі політичні актори переконані у тому, що демократичний режим є найкращим. Особливу увагу науковець приділяє ролі громадянського суспільства у даному процесі. Розглядаючи його як сферу публічної діяльності громадян, розташовану між приватною та державною сферами, Л. Даймонд переконаний, що громадянське суспільство є „школою виховання таких демократичних позицій, як терпимість, поміркованість, схильність до компромісу та поваги до протилежних точок зору» [3,с.7]. Хоча вирішальною умовою для успіху консолідації є політична інституціоналізація, все ж громадянське суспільство може і повинно відігравати значну роль у даному процесі. Це реалізується через контроль та обмеження влади держави, стимулювання політичної участі, розвиток демократичної культури толерантності і компромісу, створення додаткових каналів артикуляції та репрезентації інтересів, відбір та навчання нових політичних лідерів, покращення функціонування демократичних інститутів, широке та повне інформування громадян, підтримка економічних реформ, що посилює та легітимізує демократичну державу [1,с.609].

Ф.Шміттер визначає консолідацію демократії як процес, коли епізодичні погодження, половинчасті норми і випадкові рішення періоду переходу від авторитаризму трансформуються у відношення співпраці та конкуренції, засвоєні, постійно діючі і добровільно прийняті тими особами і колективами (політиками і громадянами), які беруть участь у демократичному управлінні. Зміст дилеми консолідації пов'язаний із формуванням інституційної структури, з якою могли б погодитися політики, і яку готові підтримати громадяни. Громадянське суспільство розуміється дослідником як сукупність або система самоорганізуючих медіаторних (посередницьких) груп, які: відносно незалежні як від органів державної влади, так і від недержавних одиниць виробництва і відтворення (фірм, сімей); здатні планувати і здійснювати колективні акції по захисту або досягненню своїх інтересів; при цьому, не прагнуть замінити собою ні державні структури, ні прийняти на себе функції управління політисю; згодні діяти у рамках уже сформованих „громадянських» або правових норм.

Громадянське суспільство сприяє консолідації демократії, але не є її безпосередньою причиною. Його вплив на консолідацію полягає у тому, що воно: 1)стабілізує очікування всередині соціальних груп, унаслідок чого влада отримує більш узагальнену, достовірну і придатну для практичного застосування інформацію для управління; 2) приває громадянські норми поведінки, в яких враховується існування суспільства в цілому та визнається демократичний процес; 3) забезпечує такі канали самовираження та ідентифікації, які є найбільш близькими людям та, які найлегше використовувати при висуванні вимог, адресованих центральним органам влади; 4) регулює поведінку своїх членів стосовно сфери колективних обов'язків, полегшуючи тим самим правління влади і приватних виробників; 5) представляє собою важливе, хоч і не єдине, джерело потенційного опору свавілля й тиранії правителів – чи то незаконним узурпаторам, чи фанатичній більшості [2,с.16–17,23].

Таким чином, роль неурядового сектору в процесі консолідації демократії пов'язана із розбудовою громадянського суспільства, в якому організації покликані виконувати важливі соціальні, політичні та громадські функції. Інститути громадянського суспільства є невід'ємним елементом демократичного суспільства, у якому існують і вільно проявляються різні потреби та інтереси громадян.

Список використаних джерел

1.Згурська В.Л. Роль громадянського суспільства у процесах демократизації / В.Л.Згурська // *Держава і право*. – 2011. – Вип. 52. – С. 608–612. 2.Шміттер Ф. *Размышления о гражданском обществе и консолидации демократии* / Ф. Шмиттер // *Полис*. – 1996. – № 5. – С. 16–27. 3.Diamond L. J. *Toward*

Н. М. Журмій

ПОСТАТЬ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА У СИСТЕМІ СИМВОЛІКИ МІСЬКОЇ СКУЛЬПТУРИ УКРАЇНИ

Багатство української культури репрезентується її видатними постатями, а суспільна пам'ять проявляється через пам'ять про діячів історії та культури, що стали символами народу. Пам'ятники видатним діячам української історії та культури, встановлені в кінці ХХ – на початку ХХІ століття репрезентують пріоритети сучасного українського суспільства у пошуках та виборі символів власної ідентичності, образів, що втілюють у собі риси національного духу та можуть бути взірцем для наслідування. Однією з найвеличніших та шанованих постатей в українській культурі, що підтверджується найбільшою кількістю монументальних пам'ятників (понад тисячу в Україні та близько ста за кордоном), є видатний поет, художник, громадський діяч Тарас Григорович Шевченко. Його постать є загальносвітним символом України. Українці називають його «Пророком», «Батьком українського слова» бо він розкрив в українській літературі весь діапазон функціонування архетипу слова, яке наділяв силою, спроможною оновити буття народу, покликати до нового життя, де основними цінностями мали стати свобода, правда і справедливість як передумова суспільної гармонії. Він також був одним з тих видатних постатей, що зробили значний внесок у розробку в Україні філософії української ідеї як теоретичної самосвідомості українського національного відродження.

Світова значимість постаї Тараса Шевченка наглядно ілюструється встановленими йому за кордоном пам'ятниками: у Росії (Москва, Санкт-Петербург), США (Вашингтон), Канаді (Вінніпег, Торонто), Польщі (Білий Бір, Варшава), Чехії (Прага), Білорусі (Могилів), Грузії (Тбілісі), Угорщині, Парагваї, Узбекистані, Франції (Париж, Монтаржі), Австралії (Канбера).

На сьогодні Тарасу Григоровичу Шевченку встановлено понад сто пам'ятників за кордоном. Такі дані наводились у матеріалах, підготовлених до парламентських слухань (2010 року) на тему «Українці в світі», що проходили 8 грудня 2010 року у Верховній Раді України [1].

За неофіційними даними пам'ятників Т.Шевченку налічується близько 1100 одиниць. Таку статистику було оприлюднено 2010 року у м. Львові під час пресконференції з презентації карти-схеми «Пам'ятники Тарасу Шевченку в Україні та світі» до 149-ї річниці перепоховання поета.

Виступаючи перед журналістами президент Благодійного Фонду «Україна-Русь» Ростислав Новоженець зазначив, що «Тарас Шевченко – одна із найвідоміших та найшановніших у світі постатей. Вважається, що в Україні великому поетові поставлено близько тисячі пам'ятників, половина з них – у Галичині (Львівській, Тернопільській та Івано-Франківській областях). Загалом це найбільша кількість пам'ятників, встановлених одній особі, якщо не враховувати кількість пам'ятників тоталітарним лідерам (Ленін, Сталін тощо), які радянська влада примусово встановлювала тисячами у кожній республіці», - було зазначено у виступі [6].

Під час презентації карти-схеми йшлося про нетерпимість та вандалізм щодо пам'ятника письменнику : «Шевченко – це не лише символ української нації, це й та мішень, у яку, передовсім, цілять вороги України», - сказав Р.Новоженець під час презентації. На підтвердження своїх слів він навів декілька фактів вандалізму, які траплялися не лише за кордоном, але й на сході України: «адже всюди, де нищили Шевченка, - стверджував він, - процвітала й українофобія. Такі випадки були у Санкт-Петербурзі, Румунії та навіть у Торонто, де велику бронзову скульптуру спіяли аж до постаменту» [6].

Найбільше українських пам'ятників Т.Шевченку є в Галичині – 450; за кордоном

– 100: в Росії – 9; у Казахстані – 4.

У м.Ковелі Волинської області у 2005 році було відкрито найвищий у світі пам'ятник Тарасові Шевченку (висота самої скульптури - понад 7 метрів, вага - 20 тонн).

За кордоном пам'ятники Шевченкові було встановлено майже скрізь, де була українська діаспора. Як правило, громада робила це за власні кошти. Тож за географією пам'ятників Тарасу Григоровичу можна вивчати і територію розселення українців у світі. Кілька слів про ці пам'ятники допоможуть проілюструвати значення поета для українців. Отже найоригінальніший пам'ятник Шевченку встановлений в одному з найкращих куточків Кавказу - на території Кабардино-Балкарії. Він розташований на піку Шевченка (4200 метрів н.р.м.) - це найвищий пам'ятник українському класику на Землі. Оригінальністю трактування образу Кобзаря вирізняється пам'ятник у Римі. Тут Тараса Шевченка зображено в образі античного філософа з піднятою у привітанні правою. Відповідно до презентованої у Львові карти-схеми, одними з найкращих в Україні вважаються пам'ятники Шевченкові у Харкові, Києві, Каневі, Львові; за кордоном – це пам'ятники, встановлені в Росії (Москва), США (Вашингтон), Канаді (Вінніпег), Польщі (Варшава), Грузії (Тбілісі), Угорщині, Аргентині (Буенос-Айрес) [1].

Нині в колі шевченкознавців порушуються питання про створення єдиного державного реєстру пам'ятників Тарасу Шевченку, бо цифра «1101» вважається дуже приблизною [3].

Безумовно, така поширеність пам'ятників Кобзарю свідчить про велич його постаті та культурно-духовної спадщини, яку він залишив. Крім того, слід зазначити, що традиційно, ще з радянських часів, постать Тараса Шевченка була символом України, а річниця його народження та дата перепоховання завжди відзначалися покладанням квітів до його монументів. З набуттям Україною незалежності стало традиційним покладати квіти до Шевченка в день святкування незалежності – 24 серпня. Біля пам'ятників Кобзарю традиційно проводяться культурні заходи, щороку у підніжжя київського пам'ятника відбувається церемонія вручення Народної Шевченківської премії. За останні двадцять років пам'ятники Тарасу Шевченку активно включились до суспільних процесів як інструмент та засіб громадсько-політичного діалогу, вони стали місцями політичних та громадських мітингів на захист української мови та культури, демократії, збереження державної незалежності тощо. У 2002 – 2003 рр. пам'ятник Тарасові Шевченку неодноразово ставав епіцентром акцій протесту українських опозиційних політичних сил у рамках кампанії протестів «Повстань, Україно!» [4].

В якості прикладу можемо навести подію, що сталася 24 серпня 2011 року, коли за традицією, Президент України (В. Янукович) поклав квіти до пам'ятника Кобзарю. Це був кошик з жовтими та блакитними гвоздиками, до нього була прикріплена широка подвійна стрічка, з одного боку якої було написано «Духовному світочу українського народу», а з другого - «Від Президента Віктора Януковича». Після того, як Президент поклав кошика до пам'ятника та пішов, одна жінка (Г.Швидка), одягнута в українську вишивану сорочку, зрізала з президентської корзини стрічку з написом «Від Президента Віктора Януковича», супроводжуючи це висловлюванням лайливих слів та звинувачень на адресу В.Януковича, зазначаючи, що він не достойний класти квіти до Шевченка. В результаті 65 річну Г.Швидку було засуджено на десять днів позбавлення волі за статтю 173 Кодексу про адміністративні правопорушення («дрібне хуліганство»), визнавши винною у пошкодженні майна Президента. Як зазначила сама Галина Швидка, своїми діями вона протестувала проти «політичних репресій та розбудови диктатури в Україні» [5].

Потрібно зазначити, що акції навколо квітопокладання до пам'ятників, як пізньої форми жертвоприношення, сягають глибинної свідомості людини, коли жертводавець повинен був бути достойним жертвоприношення. Таким чином нищення квіткових підношень до пам'ятника мають символічну природу та є своєрідним способом висловлення засудження, що вказує на недостойність наближення певної людини чи суспільної групи до культурного символу. На початку ХХІ століття в Україні це стало традиційним суспільним явищем, та способом ведення суспільного діалогу. В даному випадку скульптурні пам'ятники стають не тільки інструментом суспільного діалогу, але й каталізатором суспільних настроїв.

Викладене є матеріальним свідченням пануючих аксіологічних констант у суспільстві і розкриває сутність сприйняття постаті Тараса Шевченка для сучасних українців, його значення для української культури.

Як зазначає відома дослідниця О. Забужко, феномен постаті Т. Шевченка в українській духовній культурі є головним духовним набутком України із загальноцивілізаційним значенням, а його творчість являє собою закодовану програму. Те, яким чином ця програма спрацює у новому тисячолітті – залежить, не в останню чергу, від того, якою мірою він буде пізнаний і опанований сучасниками [2].

Сучасна картина міської скульптури в Україні ретранслює образ та постать Тараса Шевченка у жилий простір сучасників як виразник архетипів національної культури, один з її головних символів, що має понадчасові характеристики.

Список використаних джерел

1. Від Аргентини до Казахстану. Де встановлено пам'ятники видатним українцям. – 2010. – 8 грудня. Сайт [istpravda.com.ua](http://www.istpravda.com.ua). Режим доступу: <http://www.istpravda.com.ua/short/2010/12/8/8122/>. 2. Забужко О. Шевченків міф України. Спроба філософського аналізу. – 4-е вид. – К.: Факт, 2007. – 150 с. 3. Кобзар крокує планетою. Сайт Інституту психології та соціальної педагогіки Київського університету імені Бориса Грінченка. – 2012. – 12 березня. Режим доступу: http://ipsp.kmru.edu.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=2383:2012-03-12-14-5121&catid=23:2008-02-29-09-24-05&Itemid=1312. 4. «Повстань Україно!»: акція-мітинг біля пам'ятника Шевченку // Українська правда. – 2003. – 9 березня. Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/news/2003/03/9/2993094/>. 5. Тучинская С. За вінок Януковича 65-річній жінці дали 10 діб / Светлана Тучинская // КиївPost. – 2011. – 11 серпня. Режим доступу: <http://www.kyivpost.ua/politics/article/za-vinok-yanukovicha-65-richnij-zhinci-dali-10-dib-28288.html>. 6. У Львові рахували пам'ятники Шевченку. «Дух волі». – 2010., - 21 травня. Режим доступу: <http://duhvoli.com.ua/index.php?subject=53>.

А. Д. Забара

СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ НАСЛІДКИ ГОЛОДОМОРУ – ГЕНОЦИДУ 1932 – 1933 Р. В УКРАЇНІ

Наслідки та масштаби Голодомору в містах і селах України в 1932-1933 роках за свідчують глобальну соціо-гуманітарну катастрофу в історії людства. В кінці листопада 2013 року будуть відзначатися 80-і роковини Голодомору-геноциду 1932 – 1933 років в Україні. Голод 1932 – 1933 років в Україні був трагедією, масштаби якої неможливо збагнути. Він травмував націю, залишив на її тілі глибокі соціальні, психологічні та демографічні наслідки, які ще довго не зникнуть.

До причин Голодомору в Україні слід віднести індустріалізацію країни, яка потребувала стабільності в забезпеченні держави продовольством, а також коштів для її реалізації, які можна було вилучити продаючи зерно за кордон. Одночасно до потреб індустріалізації слід віднести і забезпечення промисловості необхідною кількістю дармових робочих рук і технічною сировиною. Колективізація на селі стала засобом реалізації ліній партії щодо індустріалізації. Селяни України чинили впертий опір колективізації, розуміючи її руйнівний характер. Почався процес розкуркулення селян та їх масова депортація. Мільйони людських доль стали жертвами колективізації. Щоб здолати опір селян колективізації було взято курс на голод. Крім того, влада розглядала Україну як головний фактор зернозаготівель і обкладала її непомірними планами здачі зерна державі.

Одночасно голод для влади був засобом знищення націоналізму в Україні. Сталін та його оточення вважали соціальною базою українського націоналізму індивідуальне селянське господарство. Проведення колективізації ціною знищення голодом багатьох мільйонів селян вирішувало проблему націоналізму в Україні так, як того потребувала влада.

Відомо, що голод був штучно організованим владою, бо врожай зерна 1932 року був лише на 12% менший за середній врожай попередніх років. Але держава виконувала завдання Сталіна, згідно якого план заготівлі зерна у 1932 році було піднято в Україні на 44%. Ця вказівка вождя ретельно виконувалась. Щоб її було легше реалізувати, були прийняті відповідні заходи. Новий закон дозволяв партійним ак-

тивістам конфісковувати зерно в колгоспах, забирати навіть посівний матеріал. «Закон про п'ять колосків» передбачав смертну кару за розкрадання соціалістичної власності, або 10 років в таборі за пом'якшувальних обставин. Одночасне впровадження системи внутрішніх паспортів стало реальною перешкодою для селян кидати колгоспи в пошуках їжі. Це була дієва ланка заходів влади проти голодуючих сільських жителів. Впровадження закону, що забороняв давати селянам зерно, доки не буде виконано план державних заготівель, означав проведення цілеспрямованої політики на знищення українського селянства голодом. Про розмах дефіциту продуктів харчування та справжнього голоду свідчили й офіційні повідомлення про те, що колгоспи виставляють нічну вахту, охорону полів та комор, що картопляні поля нищать. А вже можна було спостерігати, як вдень висаджена картопля вибирається голодуючими селянами вночі, що на київських ринках користуються попитом різні, ледве їстівні відходи фабрик, а також лушпиння картоплі. Реалізація партійної лінії привела до того, що наприкінці 1932 – на початку 1933 року все зерно, навіть посівне було вивезене. Села залишилися без хліба та почали масово вимирати, поширився канібалізм і епідемія сипного тифу. Знесилені через голод хворі неспроможні були перенести хворобу і здебільшого помирали.

З боку уряду та партії не було жодного натяку на систему заходів щодо запобігання масштабам і зменшення наслідків голоду. Навпаки, радянський уряд організовував інформаційну блокаду щодо справжнього становища в Україні, твердячи, що вигадки про голод навмисне поширюють вороги країни соціалізму. Влада довго забороняла відкрито говорити про голод в СРСР, прагнула викреслити його з суспільної свідомості, щоб не зашкодити тому образу країни, який намагалася створити Москва як у себе вдома, та і за кордоном.

Деякі газети Заходу повідомляли про голод, замовчуючи його справжні масштаби. Більшість громадян Заходу не вірили цим повідомленням, знаючи, що СРСР експортує зерно і відмовляється від допомоги. Коли ж до України приїздили зарубіжні делегації, їм показували «заможні села», як колись так звані потьомкінські поселення.

Голодомор допоміг республіканським чиновникам та московським емісарам, вірним провідникам сталінської людожерливої політики, зміцнити владу радянської системи в Україні. Ідучи на величезні жертви і мільйони померлих від голоду, напруживши до останнього виробничі сили селян, він укріпив єдність федеративного союзу рад та знищив загрозливий національний рух на великий час. Національне питання, основою якого було селянство, було вирішено згідно сталінським настановам.

Нещодавно в Україні було видано унікальну карту «Голодомор 1932-1933 років», на якій позначено не лише місця так званих «чорних дощок» (спеціальні каральні заходи проти окремих сіл, коли голодне село оточували озброєними загонами, чим прирікали його на загибель), а й шляхи переселення на вимерлі території людей із Росії та Білорусії.

З Білоруської СРС до Одеської області – 61 ешелон, із західних областей РРФСР до Дніпропетровщини – 109 ешелонів, з Горьківської до Одеської – 35 ешелонів, з центрально-чорноземного регіону Росії до Харківської області – 80 ешелонів, з Івановської до Донецької – 44 ешелони. Усього – 22000 родин і, відповідно, господарств.

Проросійський Південний Схід України сьогодні – це наслідки Голодомору і подальшого масового заселення українських територій здебільшого росіянами. Наслідки вражаючі. Це велике переселення росіян – бомба уповільненої дії. Ми маємо здебільшого непатріотичний, неукраїнський південь, який тягнє до Росії так, що аж готовий злитися з нею. Частина громадян нашої держави не зацікавлена в її територіальній цілісності та в її існуванні взагалі.

Говорячи про наслідки Голодомору, слід відмітити, що він знищив українську Україну, наніс колосального удару її культурі, мові, моралі. За приблизними підрахунками більше ніж п'яту частину українців було втрачено через голодну смерть. Народ, зморений голодом, не витримав ударів московського централізму. Було реорганізовано Академію наук, знищено мільйони книг і друкованих свідчень, ліквідовані всі ознаки національного виховання, які відчувались у бібліотеках і книгарнях, у засобах масової інформації. Одночасно впроваджувалась «українська радянська культура». Фактично у жадливі 1932-1933 р.р. українському народові було

потрошено моральний хребет.

Традиційно для українського селянина психологія господаря, здатного своїми силами забезпечити добробут своєї сім'ї, була примусово замінена іншою: не треба ні до чого прагнути, треба просто проявляти лояльність до системи – і миска їжі тобі забезпечена. Події Голодомору і подальших репресій привели до насадження страху в людській душі, неможливості якого-небудь внутрішнього опору системі для збереження свого існування. Було знищено людську гідність, а на її місце насаджена рабська покірність режиму і його представникам перед страхом голодної смерті. Наслідки цього і на сьогодні залишаються ще далеко не подоланими. За думкою політолога Віктора Каспрука, шляхом Голодомору, винищення мільйонів українців у радянських концтаборах і знищення української інтелігенції вдалося активізувати найгірші підсвідомі тваринні інстинкти, і головний із них – абсолютна байдужість до того, що роблять з тими, хто знаходиться поруч із тобою.

Практично кожна людина носить в собі велику родову травму. У когось дід помер від голоду, у когось розстріляний, хтось розстрілював і також загинув на Колими. Генетичний страх знаходить свій вихід у тих царинах, які, здавалося, ніякого стосунку до подій 80-річної давнини не мають. Страх породжує корупцію, бо на неї є мовчазна згода суспільства, страх живить національну інертність. Цей перелік можна продовжувати довго. Протистояти цьому може лише змужніла і зряча душа.

Таким чином, Голодомор-геноцид 1932-1933 року є центральним пунктом української історії, про що свідчать його трагічні наслідки. До них належить штучно організоване фізичне знищення самою страшною смертю – смертю голодом від 7 до 12 млн. українців. Колосальний удар було нанесено культурі, мові, моралі, психології українців. Голодомор привів до деформації традиційної культури українців, до заселення вимерлих українських територій людьми з Росії та Білорусії, значна частина нащадків яких позбавлена патріотизму по відношенню до України. Він підірвав основи українського націоналізму на довгі роки, укріпив радянську владу в Україні, породив в душах українців генетичний страх, байдужість до подій в країні, зруйнував соціальні основи нації.

Тоталітарний режим в Україні використав голод 1932-1933 років як найжахливішу зброю масового знищення та соціального поневолення селянства, яка вражала своєю антиукраїнською спрямованістю та масштабністю застосування.

М. Б. Закіров

КОНЦЕПЦІЯ СИНТЕЗУ КУЛЬТУР У ПОЛІТИЧНІЙ ТЕОРІЇ ЄВРАЗІЙСТВА

Побудова нових моделей державного, політичного та суспільного розвитку вимагає виразного теоретичного обґрунтування, що має спиратися на творчу спадщину наших попередників. З цього приводу чималий інтерес викликає суспільно-політична думка Російського Зарубіжжя, і зокрема, творча спадщина євразійського політичного руху. Євразійські вчені емігранти багато у чому продовжували політичні традиції, що склалися у дореволюційні часи, але у той же розробили зовсім нове і оригінальне трактування історії російської державності та народу і його взаємовідносин з іншими народами. Актуальність їхнього вчення полягає у тому, що вони розробили детальну геополітичну модель розвитку єдиного культурного, політичного та економічного простору для всіх євразійських народів. Крім того, у деклараціях окремих політичних сил, заявах і діях керівництва деяких пострадянських країн доволі чітко простежується вплив євразійських концепцій. Тому політологічне дослідження євразійства набуває не лише теоретичного значення, але наповнюється і практичним сенсом. Воно допоможе зрозуміти логіку дій наших найближчих сусідів і зробити прогнози можливих варіантів подальшого розвитку міждержавних відносин.

Однією з ключових ідей євразійства є заперечення європоцентризму, традиційно популярного серед певної частини як російської, так і української інтелігенції. Прихильники європейської моделі відстоюють виняткову роль так званої «старої Європи» у розвитку сучасного світу. Вони пропонують її як приклад для сліпого наслідування і протиставляють її досвід усім іншим, априорі менш досконалим моделям розвитку. На цю особливість світогляду західників вказував видатний діяч євразійського політич-

ного руху російській філософ М. Алексєєв. Він характеризував «західництво» не лише як прагнення використовувати західну культуру, але як намагання заперечення особливого світу власної культури в ім'я західної. В якості яскравої ілюстрації сутності західництва він наводить уривок з листа морського агента Петра І Федора Салтикова: «Російський народ таке ж саме почуття і міркування має, як і інші народи. Тільки його треба до таких справ управити». А як управити? Той самий Салтиков пропонує рецепт - у Росії «має бути все , як у Англії зроблено»[1, с.81]. Осць так не більше і не менше, а «як у Англії»! І ні національні, ні культурні, ні економічні, ні географічні особливості для західників жодної проблеми чи перешкоди не створюють. Ці слова діяча петровської епохи, на думку М. Алексєєва складають квінтесенцією російського західництва, в якій міститься вся його філософія, теорія і практика

Слід зазначити, що висновки мислителя в наш час не тільки не втратили своєї актуальності, а наповнилися новим змістом. У сучасній політичній науці і практиці пострадянських республік достатньо широко поширені численні настрої та ідеї, об'єднані свого часу загальним терміном «західництво». Нерідкі заклики відкинути багатокітковий спільний досвід як чужорідний, відсталі, насильно нав'язаний і тому неприродний і шкідливий. Причому протистояти цим закликам у сучасному світі односторонньо складніше.

Сучасний нам Захід істотно відрізняється від того, яким його бачив російській мислитель у 20 - х роках минулого століття. «... Ніколи не було одного Заходу, - пише М.Алексєєв. Західний світ складався з декількох малих світів, кожен з яких намагався будувати свій світ, як, наприклад, світ латинський, англо - саксонський, німецький. ... Захід католицький і феодальний, захід буржуазно - демократичний, захід пролетарський і соціалістичний»[1, с.82]. Наявність декількох «малих західних світів», які вели між собою постійну боротьбу, на думку російського філософа, розколювало російське західництво й провокувало боротьбу прихильників різних західних засад. Сучасна нам Європа багато із зазначених М. Алексєєвим відмінностей пододала, а ще більше зуміла вдало завуалювати, унаслідок чого і нинішні західники об'єдналися у своєму запереченні спільного євразійського досвіду. Проте збереглися негативні характерні західництву риси: процеси, що в Європі були органічно пов'язані із логікою еволюції країн і були результатом розвитку соціальних, історичних та національних засад, у нас перетворюються на боротьбу різних політичних, економічних і наукових груп. Унаслідок цього реальні інтереси суспільства, часто замінюються або клановими інтересами, або, як писав М.Алексєєв, «вірою в доктрину, що сповідують окремі інтелігентські угруповання. Побутовий и життєвий зміст засад, що ведуть боротьбу, замінюється внутрішньою логікою принципів і теорій»[1, с.82].

Ця боротьба найчастіше відбувається у формі категоричного протиставлення за формулою «або - або». Унаслідок цього втрачається можливість не тільки для компромісу, а навіть перспектива конструктивного діалогу. Проте віддаючи належне справедливості, слід зазначити, що деякі сучасні прихильники іншого напрямку інтеграції як в середині, так і за межами країни, також займають не менш категоричну позицію. Більш того. Вони намагаються здійснювати різноманітний тиск за багатьма напрямками одночасно. І, як і слід, викликають тим самим зовсім протилежну реакцію.

На відміну від західників і інших сучасних інтеграторів, євразійці пропонують зовсім інший алгоритм взаємодії культур. У своєму вченні вони не протиставляють, а прагнуть об'єднати. Нашадок українського дворянського роду відомого із XVII століття П. Савицький, послідовний прихильник євразійського руху і один з його ідеологів, підкреслював, що євразійці прагнуть дати «духовний синтез східних і західних засад»[2, с.679]. Основне завдання процесу і міждержавних, і міжнаціональних відносин в межах Старого світу видатний географ, економіст і філософ П. Савицький бачив у перетворенні в єдине органічне ціле усієї сукупності культур Старого материка, тим самим, природним чином знімається проблема протистояння Сходу і Заходу. Але, як зазначає мислитель: «Ця обставина ще недостатньо усвідомлена в наш час»[2, с.680]. На жаль, ми змушені констатувати, що ця обставина не усвідомлена і сьогодні. Особливо яскраво цей прикрий висновок простежується на прикладі України. Протягом практично всієї новітньої історії незалежної української держави політична еліта України намагається визначити вектор зовнішньополітично-

го розвитку. Причому боротьба ведеться саме навколо термінів Схід - Захід, Азія - Європа. Ми бачимо явне протиставлення і нечисленні голоси, що закликають до усвідомлення нерозривної історичної й економічної єдності, потопають у багатоголосі з одного боку апологетів європоцентризму, а з іншого боку їхніх супротивників.

Певні зрушення у зовнішній політиці України, що відбуваються останнім часом дають змогу сподіватися, що поглиблення співпраці із європейськими структурами і збереження взаємовигідних відносин з традиційними партнерами сприятимуть виробленню нової сучасної моделі конструктивного співробітництва. Моделі, основні риси якої були сформульовані видатними діячами євразійського політичного руху.

Список використаних джерел

1. Алексеев Н.Н. Русское западничество / Н.Н. Алексеев // Путь. - 1929. - №15. - С. 81-111. 2. Савицкий П.Н. Географические и геополитические основы евразийства / П.Н. Савицкий // Классика геополитики, XX век: Сб. / Сост. К. Королев. - М.: ООО «Издательство АСТ» 2003. - С.677-687.

Т. М. Калашикова

ТЕРИТОРІАЛЬНІ АСПЕКТИ ЛЮДСЬКОГО РОЗВИТКУ

Теоретико-методологічні засади концепції людського розвитку, яку визнано в науковому товаристві та Організацією Об'єднаних Націй в якості провідної соціальної парадигми, активно розробляються дослідниками Інституту демографії та соціальних досліджень ім.М.В.Птухи НАН України [1, 2, 3, 4].

Нещодавно інститутом опрацьовано актуалізуючи оновлення до Методики оцінки Регіонального індексу людського розвитку [5]. Дослідження прогресу в людському розвитку виявили значну інерційність відповідних соціальних процесів за регіонами України та визначили подальші напрямки дослідження. Зокрема постала необхідність дослідження територіальних відмінностей у людському розвитку в аспекті дихотомії місто-село, оскільки проблематика рівня їх соціального розвитку, доступності відповідних суспільних благ (освіта, медичне обслуговування, гідне працевлаштування тощо) дещо різниться як в межах розгляду окремих регіонів, так і в середньому по Україні.

Особливо різняться показники людського розвитку при дослідженні комфортності проживання. Загалом регіони України можна поділити на такі: де стан селітебної системи задовільний, але не задовільний стан екології, або де стан селітебної системи незадовільний, але задовільний стан екології, або де незадовільний стан як селітебної системи, так і екологічної. Регіонів, які б не мали проблем, просто не існує, оскільки якщо диференціація за станом довкілля є яскраво виокремленою, то проблеми із станом інженерних мереж характерна для держави в цілому.

Житло є одним із найважливіших аспектів людського розвитку. З якістю житла тісно пов'язана якість життя людини, воно захищає від несприятливих факторів зовнішнього середовища, є місцем відпочинку, відновлення сил. Відсутність у квартирі необхідних санітарно-гігієнічних умов негативно впливає на здоров'я, психічний та моральний стан, взаємини в родині. Забезпеченість житлом у сільській місцевості є дещо кращою порівняно з показниками міських поселень, так в 2012 році, у першому випадку, загальна площа, яка припадає 1 особу складає 26,67 кв. м., а у другому – 21,89 кв. м. (за даними Державної служби статистики України [7]).

Проте рівень обладнання житла зручностями у сільській місцевості нижчий, особливо великий розрив – майже в 3 рази, за показником питомої ваги квартир (одноквартирних будинків), обладнаних централізованою каналізацією та водовідведенням. У 2012 році для сільської місцевості в середньому за регіонами (за виключенням значень по м. Севастополь і відповідної райради) цей показник склав 22,7%, при цьому коефіцієнт варіації за регіонами дорівнював 47,6%. Найвищими показниками позначилася Закарпатська область, де у сільській місцевості питома вага будинків обладнаних каналізацією склала 56,3%, а найнижчими – Житомирська область (7,9%).

В той же час забезпеченість централізованим газопостачанням або підлоговими електроплитами в розрізі місцевості проживання диференціюється незначним чином. В середньому за регіонами для сільської місцевості цей показник дорівнює 83,7%, а у міських поселеннях – 91,1%. При значенні коефіцієнту варіації за регіонами 11,1% та

10,2% відповідно.

Проблематика обладнання зручностями міських і сільських систем поселень має різну специфіку. Якщо для міських поселень проблемою є зношеність мережі і високе навантаження на неї, низька енергоефективність, то в сільській місцевості це проблема загалом низького або недостатнього рівня обладнання, зокрема гострою є проблема водозабезпеченості та наявності ефективних систем водовідведення і каналізації.

Кричущою є проблема питної води. Зміна форм власності та передача сільських водопроводів на баланс органів місцевого самоврядування загострили проблему забезпечення населення питною водою гарантованої якості. Водопроводи знаходяться в незадовільному технічному стані, населення змушено проводити ремонти за свої кошти. На багатьох сільських водопроводах немає очисних споруд та знезаражуючих установок, відсутній виробничий лабораторний контроль якості питної води. Водночас централізованим водопостачанням забезпечено лише четверту частину сіл України. Решта сільського населення споживає воду з колодязів та індивідуальних свердловин, які у переважній більшості знаходяться у незадовільному санітарно-технічному стані.

Зношеність житлового фонду ставить проблему щодо необхідності його оновлення. У житловому фонді України близько 10 млн. будинків загальною площею 1031 млн.кв.м. З них 4,8 млн.кв.м знаходилося в експлуатації з граничною ступенем зносу [6].

Зношеність існуючого житлового фонду погіршує комфортність проживання його мешканців, до того ж з економічного погляду старий житловий фонд характеризується високою енергозатратністю в експлуатації, що збільшує витрати по його утриманню як для населення, так і для держави.

Близько 35% теплової енергії, що виробляється в країні, та 43% спожитого природного газу використовуються в житлово-комунальному секторі переважно для потреб опалення, гарячого водопостачання та вентиляції будівель. Ефективність використання цієї енергії вкрай низька, а собівартість її безперервно зростає у зв'язку зі зростанням цін на паливо та, в першу чергу, на природний газ. При цьому якість послуг тепlopостачання в містах та населених пунктах залишається низькою. Причиною ситуації, що викладена вище, є значний фізичний та моральний знос систем тепlopостачання, а також невідповідність огорожуючих конструкцій переважної більшості існуючих будівель та споруд сучасним вимогам з теплоізоляції. Виходом з цієї ситуації є проведення масової модернізації існуючих будівель та систем водо- та тепlopостачання на основі використання сучасних енергозберігаючих технологій [8,с.11].

Підсумовуючи вищенаведене, окреслимо основні напрями політики забезпечення людського розвитку в сфері підвищення комфортності проживання населення за регіонами України:

– стосовно покращення стану житлового фонду:

1) стимулювання нового житлового будівництва, орієнтоване на збільшення сегменту доступного житла у містах. Відповідно цей процес має супроводжуватися спрощенням системи отримання дозволів на будівництво, відведення земельних ділянок;

2) капітальний ремонт, санація, реконструкція старого житлового фонду, особливо будинків перших масових серій забудови, що в залежності від обставин і схеми фінансування може проводитися як з відселенням, так і без відселення мешканців;

3) модернізація та прокладання нових інженерних мереж з метою приведення у відповідність до сучасних норм і потреб їх технічного стану, а також показників енергоефективності і матеріалоемності;

4) залучення громадян у якості інвесторів ремонту і санації власного житла (щодо міського житлового фонду) на умовах пільгового кредитування оплати цих робіт, а також по схемі пільгової оплати за комунальними платежами;

5) стимулювання запровадження нових екологозберігаючих технологій та екологобезпечних зразків поведінки у приватному житловому будівництві (використання нових видів енергії для опалення та гарячого водопостачання, вентиляції та кондиціонування повітря, інноваційних систем каналізації і водовідведення тощо) на умовах пільгового кредитування придбання та експлуатації таких установок;

– в екологічній сфері:

1) зменшення обсягів скидання у поверхневі водні об'єкти неочищених або слабо очищених вод; 2) підвищення якості питної води.

Список використаних джерел

1. Людський розвиток в Україні: трансформація рівня життя та регіональні диспропорції (колективна монографія) / відпов. за випуск Л. М. Черенько, О. В. Макарова, за ред. Е.М.Лібанової. – У 2-х томах. – К.: Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М.В.Птухи НАН України, 2012. – 436 с. 2. Людський розвиток в Україні: соціальні та демографічні чинники модернізації національної економіки (колективна монографія) / [Лібанова Е.М., Макарова О.В., Курило І.О. та ін.]; за ред. Е.М.Лібанової. – К.: Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М.В.Птухи НАН України, 2012. – 320 с. 3. Людський розвиток в Україні: мінімізація соціальних ризиків (колективна науково-аналітична монографія) / За ред. Е.М. Лібанової. – К.: Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України, Держкомстат України, 2010. – 496 с. 4. Макарова О.В., Гладун О.М. Регіональний індекс людського розвитку: причини та напрями удосконалення методики розрахунку / О.В.Макарова, О.М.Гладун // Статистика України. – 2012. – № 1 (56). – С. 10-15. 5. Методика вимірювання регіонального людського розвитку [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/znpn/2012_8/02MBL.pdf. 6. Орленко М.О. Санация будівель як вирішення проблеми модернізації житлового фонду // Техніко-аналітичний журнал Оконные Технологии; № 28 от 2007 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.wt.com.ua/?act=magazine&id=16>. 7. Офіційний веб-сайт Державної служби статистики України. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua. 8. Розроблення проекту Закону України «Про енергоефективність у житлово-комунальному господарстві»: Звіт про науково-дослідну роботу за договором № Е3-15-1-07 від 27.11.2007 р. / ТОВ «АРНКА-Центр». – К. – 2008.

С. І. Кальцева

ПОЛІТИЧНІ ТРАДИЦІЇ У ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ПОЛІТИЧНИХ СИСТЕМАХ

У сучасній Україні продовжується процес державотворення, пошук найбільш сприятливих та адекватних для сьогодення його моделей та принципів. При цьому не втрачає актуальності проблема модернізації суспільства на основі синтезу попереднього досвіду із закономірними тенденціями світового розвитку. Слід зазначити важливу роль політичних традицій як чинника, який впливає на менталітет певного народу та соціуму, таким чином забезпечує спадкоємність, через яку елементи політичної спадщини включаються в реальні політичні процеси. Переоцінка ролі традицій, так як й ігнорування їх наявності та реального впливу, веде до серйозних потрясінь в політичному житті суспільства.

Політична традиція – це найбільш усталені та повторювані елементи політичного життя, механізм їх трансляції; це закріплений, стійко повторюваний елемент громадського життя та специфічні способи його фіксації, трансляції та повторення. Традиції забезпечують один з суттєвих моментів адаптації людини до дійсності, сприяють осмисленню та відтворенню в нових умовах політичних структур, інститутів, способів та зразків політичного мислення та поведінки, які сформувалися ще в минулому. Сила традицій полягає в їх конкретності, вкоріненості в спосіб життя, що робить їх передумовою та складовою частиною способу існування суспільства. Відхід від зразків, що склалися в умовах не сформованості нового способу життя може призвести до серйозної дезорієнтації діяльності та свідомості, що викликає різку реакцію проти нововведень. Традиції можуть служити одним із засобів впливу на процес розвитку та перетворення політичних відносин, подальшого укріплення тієї чи іншої форми соціальної практики. Нормальне, звичайне слідування традиціям, на думку західних вчених, складає невід'ємний та досить важливий елемент соціального розвитку.

Багато традицій активно проявляються саме в періоди значних потрясінь. Руйнування колишніх форм діяльності, цінностей, норм, орієнтацій викликає у людей почуття розгубленості. Втрачаючи зовнішні передумови існування, вони втрачають й свою визначеність. Все це серйозно розхитує звичні норми регуляції, створює інституціональний, ціннісний та духовний вакуум, який повинен бути заповнений новою системою ідейних установок, новими символами життєвої мети. Такий стан речей обумовлює різну інтерпретацію традиційності, своєрідність звернення до традицій.

Традиції є продуктом суспільної практики. Певні політичні запити суспільства викликають до життя відповідні політичні цінності, ідеї, норми, форми політичної діяльності та ін. З'являється ґрунт для виникнення традиції. Далі слідує оцінка політичних утворень. При цьому враховується їх найбільша відповідність актуальним політичним інтересам, ефективність й доцільність використання в тих чи інших умовах. Після цього традиція повинна пройти через «суб'єктування» (осмислення) та «об'єктування» (закріплення у свідомості та поведінці мас).

Більшість дослідників факт утворення традиції вважають її штучне виробництво. Частіше всього, цей процес має цілеспрямований характер й тісно пов'язаний з ідеологією. В тих випадках, коли існуючих традицій недостатньо для функціонування політичної системи, виникає необхідність створення принципово нових програм реагування, впровадження їх, перетворення в традицію. В такому контексті традиція є продуктом соціального замовлення, наділеним певними функціями, що приймає участь в реалізації інтересів окремих суспільних груп. Але, для того, щоб традиція стала такою, прийняла всі притаманні їй властивості, вона повинна виявити свою життєвість, соціальну значимість, здатність протистояти старому.

Досить актуальною є і проблема розшарування традицій. Визнання множини політичних традицій в будь-якому суспільстві має велике значення. Множина і рівноможливість традицій – обов'язковий атрибут цивілізованого суспільства. Але ж, можна припустити, що деякі з таких традицій будуть носити взаємовиключний характер. Стабільна політична система, як правило, передбачає відпрацьовану можливість згоди різних політичних позицій. За таких умов закріплюється традиція взаємодоповнюючого співіснування наявних політичних традицій, це сприймається як норма. В періоди криз актуалізується проблема вибору, можуть проявитися та заявити про себе абсолютно протилежні, полярні традиції. Іноді такий стан речей загострюється та посилюється окремими групами, щоб нав'язати певні традиції та дискредитувати чужі, які не відповідають їх інтересам. Звичайно, це привносить в політичний процес конфронтацію, створює конфліктні ситуації. Способи вирішення подібного роду конфліктів – найважливіше завдання трансформаційних систем.

Корекція, модифікація традицій тісно пов'язана з їх оцінкою. Оцінка традицій з точки зору її позитивного та негативного характеру дуже відносна. Головним критерієм при цьому може бути лише її відповідність потребам всього суспільства, або окремих його спільностей з урахуванням конкретної обстановки. Тому що те, що в одних випадках і за одними обставинами є благо, в інших визнається небезпечним й тому непридатним.

Отже, процес адаптації традицій до умов, які змінилися, досить складний та суперечливий. З одного боку, вони функціонують на підсвідомому рівні, як своєрідна звичка. З іншого боку, вони піддаються цілеспрямованій модифікації, яка намагається раціоналізувати їх подальше існування та використання.

Головним завданням трансформаційних систем є консолідація, формування суспільства як політичної спільноти, необхідність визначитися, яку лінію поведінки обрати, які традиції використати, до чого приєднатись. Проекти майбутніх перетворень повинні враховувати детермінуючий вплив політичних традицій на політичний процес, що є запорукою ефективності й наступності функціонування політичних систем такого зразку.

Р.М. Ключник

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПАРЛАМЕНТСЬКИХ КРИЗ

Проблеми дослідження парламентаризму в Україні наразі залишаються актуальними, оскільки відповідають політичним процесам та явищам політичної реальності, в якій спостерігається проблема ефективного функціонування представницьких органів. Вітчизняна політична ситуація свідчить про наявність різних центрів політичної влади, що втілюються у гілках державної влади і для яких характерне дублювання владних функцій. Наприклад, законодавчу функцію парламенту можуть дублювати нор-

мотворчі функції інших органів державної влади, наприклад, укази президента або нормативно-правові акти уряду. Серед парламентських функцій, які є джерелом конфліктних відносин між гілками влади, є також контрольна функція. Невирішеність політичних конфліктів, що протікають в рамках інституційної підсистеми політичної системи, сигналізує про наявність конфліктів між гілками влади та містить потенціал системної політичної кризи. Все це є, водночас, ознакою розвитку української політичної системи, який вимагає усвідомлення та адекватної аналітики політичних процесів та явищ.

Парламентська криза означає зупинку адекватної діяльності, дисфункцію політичного інституту, що зводить нанівець ефективність даного політичного інституту. С.В. Ставченко зазначає, що основними різновидами парламентських криз є розпук парламенту та зупинка процесу прийняття політичних рішень парламентом внаслідок відсутності консенсусу або необхідного кворуму для їх прийняття [3, с. 99]. Слід зауважити, що комунікативні процеси в політичній системі також суттєво впливають на функціонування парламенту. Так, суспільна дискусія стосовно функціонування, неефективності, легітимності, розпуску та інших аспектів діяльності парламенту, що протікає у сфері політичного дискурсу, може впливати на перебіг політичних подій та політичні рішення, що можуть самі по собі спровокувати політичну кризу. З позицій конфліктологічного підходу політична криза стає результатом невирішеного політичного конфлікту, а політичний конфлікт сам по собі має могутній комунікативний потенціал, а іноді взагалі комунікативну сутність, отже, політична парламентська криза може бути досліджена в просторі політичного дискурсу.

Досліджуючи парламентську кризу, слід звернути увагу на роль парламентської опозиції. Політико-правовий статус опозиції, особливості взаємодії між нею та правлячою більшістю, ступінь впливу парламентської опозиції на виконавчу владу та на здійснення державної політики загалом зумовлюють виокремлення таких різновидів парламентської опозиції, як: «класична» (або «британська»), «континентальна» багатопартійна, «скандинавська», «швейцарська» [1, с. 4–9]. Парламентська опозиція, як різновид політичної опозиції, може бути лояльною і нелояльною; конструктивною або деструктивною.

Діяльність та функціонування парламентської опозиції, її статус та взаємодію з урядом, значною мірою зумовлюють тип уряду (однопартійний або коаліційний, уряд більшості або меншості) та характер партійної системи. За цим критерієм А. Романюк [2, с.150–153] виокремлює три групи країн з різним політико-правовим статусом опозиції. Перша група – це країни, де встановлюються однопартійні уряди більшості. До другої належать країни, де діють коаліційні уряди більшості. До третьої групи варто зарахувати країни, де переважають однопартійні та коаліційні уряди меншості.

У країнах із сильними демократичними традиціями діяльність парламентської опозиції здебільшого відбувається у межах правового поля і не суперечить існуючому політичному ладу.

Парламентська криза є інституційною кризою, але водночас містить в собі потенціал для системної кризи, але і навпаки, може виконувати стабілізаційну функцію. Внаслідок невирішеної парламентської кризи можуть незворотно змінюватись окремі підсистеми політичної системи, в результаті чого країна може змінити, наприклад, форму правління, виборче законодавство. Водночас, наявність парламентської кризи є індикатором політичних проблем, вчасне адекватне вирішення яких сприяє стабілізації політичної системи та політичному розвитку країни. Отже, стабілізаційна та дестабілізуюча функції парламентської кризи проявляються в процесі розвитку політичної системи на інституційному та системному рівні.

Аналізуючи індикатори парламентської кризи, ми закладаємо підвалини прогнозування розвитку подій та ймовірних політичних рішень. Так, якщо довіра до парламенту падає, президент може розпустити парламент; якщо консенсус для прийняття рішення не знайдений, а компроміс неможливий, парламент не зможе функціонувати ефективно. Відслідковувати комунікативні потоки в просторі політичного дискурсу можна за допомогою соціологічних опитувань, контент-аналізу, моніторингу повідомлень в ЗМІ відносно парламенту та його персональних уособлень (голова парламенту, депутати парламенту і т.д.). Зокрема, визнання в суспільній свідомості факту наяв-

ності парламентської кризи, відсутність більшості або консенсусу, необхідних для прийняття політичних рішень є індикаторами парламентської кризи. Отже, парламентська криза може відігравати стабілізуючу та дестабілізуючу функцію щодо політичної системи в просторі політичної комунікації.

Керуючись системним та інституційним підходами, можна зробити висновок, що парламент відіграє системоутворюючу функцію в рамках інституційної будови даної політичної системи. Інститут парламенту, являючи собою владний орган, що здійснює функції легітимації політичної влади, установчо-законодавчу та регулюючо-законодавчу, приймає конституцію, обговорює в колегіальному режимі найважливіші політичні рішення, містить в собі системоутворюючий потенціал, який проявляється в політичній системі через сукупність політичних норм та відносин, які продукує парламентська підсистема. Парламентська криза є за своїми основними характеристиками інституційною. Водночас дисфункція політичного інституту, який відіграє системовідтворюючу функцію по відношенню до політичної системи, містить в собі загрозу системної кризи, а отже, містить в собі потенціал до політичних змін та вдосконалень державного управління та політичних відносин і є джерелом нестабільності для політичної системи, що може призвести до незворотного розриву усталених політичних зв'язків та відносин, а також краху самої політичної системи.

Прояви парламентської кризи навіть в дискурсивному, текстовому просторі можуть перетворюватись на фактори дестабілізації політичної системи. Оскільки в політичному дискурсі відбувається паралельне «проживання» політичних подій, поняття та інтерпретація подій іноді підміняють самі події. Визнання факту парламентської кризи, а надто спроби визначити винних в даній ситуації, самі по собі здатні перетворитись на реальний політичний конфлікт, тобто боротьбу політичних сил в реальному часі та просторі.

Слід зазначити, що криза українського парламенту як інституту представницької влади має бінарну природу. По-перше, це результат виключення з його ведення важливих сутнісних повноважень, послаблення його статусної ролі. По-друге, криза поширюється в умовах, коли всередині центрального представницького органу множаться конфлікти, посилюють один одного і політичне рішення стає неможливим. Конфлікти виникають у парламенті між партійними фракціями, між парламентом та урядом, парламентом та президентом, парламентарями та групами тиску. Проявом цих конфліктів може бути довготривала відсутність необхідного кворуму для прийняття рішення, гостра конфронтація парламентських фракцій, що не дозволяє ухвалити спільне рішення. За таких умов парламент не може виконувати свої законотворчі функції, що фактично означає дисфункцію представницької гілки влади. Подолання патової ситуації сприяє розпуск парламенту головою держави та призначення позачергових парламентських виборів. Однак цей надзвичайний захід пов'язаний з попередбачуваними бюджетом витратами та, головне, здатний розірвати мирний соціальний простір. Свідченням цього є парламентська криза 2008 р., коли через нестачу коштів на позачергові вибори їх було скасовано, а «коаліція меншості» працювала до березня 2010 р. Що стосується місцевого представництва, то головна проблема полягає в униканні депутатами місцевих рад здійснення політичного обов'язку підзвітності та відповідальності перед виборцями.

Отже, парламентська криза може бути стабілізуючим фактором політичної системи, актуалізуючи у політичному дискурсі наявні проблеми політичної системи. Але внаслідок виконання системоутворюючих та системовідтворюючих функцій, які відіграє представницький орган, парламентська криза містить в собі дестабілізуючий політичну систему потенціал, оскільки за певних умов може перерости у системну кризу.

Список використаних джерел

1. Павленко Р. Опозиція: права та повноваження [Текст] / Р. Павленко // Людина і політика. – 2002. – № 4. – С.3-10. 2. Романюк А. Порівняльний аналіз політичних систем країн Західної Європи: інституційний вимір [Текст] / А. Романюк. – Львів: Тріада плюс, 2004. – 392 с. 3. Ставченко С.В. Стабілізаційний та дестабілізуючий потенціал парламентських криз у політичній системі [Текст] / С.В. Ставченко // Нова парадигма. – 2010. – Вип. 95. – С. 96–102.

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ЗАГАЛЬНООБОВ'ЯЗКОВОГО ДЕРЖАВНОГО СОЦІАЛЬНОГО МЕДИЧНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ

Сучасна система соціального захисту населення включає 3 основні елементи: соціальне страхування, соціальне забезпечення і бюджетна система охорони здоров'я. Проте, на сьогоднішній день, система охорони здоров'я України знаходиться на небезпечно низькому рівні. Експерти вбачають причину її незадовільного стану в недостатньому фінансуванні галузі, в недосконалому законодавстві, застарілій моделі медичної освіти. На потреби охорони здоров'я в останні роки виділяється 2,6 - 3,2% ВВП країни. В той час відомо, що при показнику менше 5,0% медична галузь фактично неідеальна. Фінансування з державного бюджету щорічно збільшується, але це не впливає на зниження негативних тенденцій у стані здоров'я населення (наприклад, у 2010 році на 13,5%, тобто на 800 млн.грн). В країні продовжується свідомо утримуватись неефективна і неідеальна система охорони здоров'я, яка не задовольняє ні хворих, ні медиків [5].

Основними принципами здійснення Загальнообов'язкового державного соціально-медичного страхування є: 1) загальнообов'язковість страхування для населення України; 2) соціальна солідарність у фінансуванні, наданні медичної допомоги та профілактичних заходів застрахованим особам; 3) гарантування органами державної влади рівних можливостей в реалізації застрахованими особами своїх прав на медичну допомогу і профілактичні заходи; 4) забезпечення цільового використання коштів ЗОДСМС; 5) забезпечення застрахованим надання гарантованого Програмами ЗОДСМС рівня медичної допомоги в повному обсязі внаслідок настання страхового випадку; 6) ЗОДСМС полягає в зборі і капіталізації страхових внесків та наданні за рахунок зібраних коштів медичної допомоги всім категоріям громадян на законодавчо встановлених умовах і в гарантованих розмірах[2]; 7) принцип державності; 8) принцип некомерційності.

Цікавим, на нашу думку, є такі особливі риси обов'язкового медичного страхування: 1) медичне страхування, яке провадиться в обов'язковій формі, набуває рис соціального страхування, оскільки порядок його проведення визначається державним законодавством; 2) обов'язкова форма страхування координується державними структурами; 3) страхові платежі, сплачувані громадянами та юридичними особами, мають форму податку; 4) обов'язкове медичне страхування перебуває під жорстким контролем держави і характеризується безприбутковістю. Ця форма організації страхового фонду дає змогу планувати медичну допомогу завдяки тому, що надходження коштів до страхового фонду характеризується стабільністю [6,с.18].

Досліджуючи розвиток обов'язкового медичного страхування необхідно виділити такі його переваги, як цільовий характер, незалежність коштів від держави та відокремленість від інших державних коштів, залучення додаткових позабюджетних джерел фінансування, вирівнювання обсягу та якості медичної допомоги громадянам по всій території країни [4,с.19]. Проте обов'язкове медичне страхування має певні недоліки: можливість ухиляння платників від відрахувань, підвищення вартості робочої сили, залежність від темпів економічного розвитку, необхідність створення відповідних регуляторних органів, що потребує додаткових фінансових ресурсів.

Враховуючи вищевикладене і з метою запровадження в Україні обов'язкового медичного страхування, відповідним державним органам влади необхідно: 1) законодавчо врегулювати коло платників страхових внесків і бази для їхнього нарахування; 2) здійснити низку заходів щодо оптимізації мережі лікувальних закладів з метою уникнення необґрунтованих витрат на утримання надлишкових приміщень та персоналу; 3) забезпечити збалансованості обсягів послуг обов'язкового медичного страхування з його фінансуванням; 4) узгодити стандарти медичного обслуговування згідно із світовим досвідом.

Вирішення всіх цих проблем потребує часу, фінансових ресурсів, відповідних фахівців. Держава повинна подбати про наявність відповідного законодавства, яке б захищало інтереси всіх суб'єктів ринку медичного страхування, а також розробити си-

стему підготовки відповідних фахівців, запланувати у бюджеті витрати на підвищення зарплати медичним працівникам тощо[2].

Висновки. Досліджуючи процес розвитку загальнообов'язкового медичного страхування в Україні слід сказати, що впровадження цієї форми медичного страхування є надзвичайно необхідним заходом з боку державних органів влади у напрямку соціальної захищеності кожного громадянина. Активізація системи загальнообов'язкового медичного страхування та впровадження відповідного законодавства сприяло б не тільки розвитку цієї сфери охорони здоров'я, а й змогло б забезпечити конституційне право громадян України на отримання безоплатного медичного обслуговування.

Список використаних джерел

1. Поліщук С. *Медичне соціальне страхування: проблема системи потребує системного вирішення* / С. Поліщук // *Соціальне страхування*. – 2008. – №2 – С.13-16. 2. Павлов С. Г. *Проблеми розвитку медичного страхування*. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uadocs.exdat.com/docs/index-57507.html?page=25#2653365>. 3. *Страхування: Підручник* / Керівник авт.кол. і наук. ред. Осадець С.С. – К.: КНЕУ, 2008. – 528 с. 4. Яковенко Т.В. *Оцінка здоров'я населення України з позиції потенціальної демографії* / Т.В. Яковлева // *Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства*. – 2010. – № 16. – С.17-29. 5. Шолома М. Г. *Проблеми та перспективи розвитку медичного страхування в Україні*. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nauka.zinet.info/3/sholoma.php>. 6. Єрмілов В. *Питання медичного страхування в сучасній Україні: пройдені шляхи і перспективи* / В. Єрмілов // *Соціальне страхування*. – 2008. – №1 – С. 18 - 21.

А. Ю. Кравець

«ВЛАДА» І «ПОЛІТИЧНИЙ ПРОЦЕС» ЯК БАЗОВІ КАТЕГОРІЇ СУЧАСНОГО ПОЛІТИКО-АНТРОПОЛОГІЧНОГО ДИСКУРСУ

Політична антропологія досить молода дисципліна, тому сьогодні вона переважно використовує загальнонаукові методи й переймає понятійно-категоріальний апарат політології. Ключовими для цієї наукової дисципліни є поняття «політичний процес», «політична культура» та «влада», яким вона надає власного змісту.

Політична антропологія – дисципліна, що постійно розвивається, а тому не дивно, що сучасні політантропологи перенесли дослідницький інтерес з традиційних соціумів і статичних політичних процесів на сучасні – динамічні. В даному контексті слід зазначити, що зосередження уваги на політичному процесі та його динаміці характерно, насамперед, для політичної антропології США. Саме провідні американські політантропологи М.Шварц, В.Тернер та А.Тюдден запропонували перенести дослідницький інтерес політичної антропології з дослідження статичних політичних процесів і владних відносин на динамічні, які вони об'єднали терміном «політичний процес». Останній, на їх думку, характеризується двома якостями: 1) публічністю, рівень якої може розповсюджуватися від сусідської общини до країни, і, навіть, світових регіонів; 2) обов'язковою наявністю загальногрупових цілей, хоча індивідуальні, приватні цілі та інтереси постійно присутні, і навіть можуть визначати групові, особливо якщо мова йде про інтереси лідерів, котрі формують цілі від імені групи. Такими цілями може бути досягнення нової системи міжгрупових відносин або відносин групи з інститутами, з якими вони знаходяться у фундаментальних зв'язках, наприклад, державою. Частіше за все – це боротьба за статус та ресурси на міжнародній арені або розподіл посад, титулів та ролей всередині певного державного утворення. Головною ж метою політики, на думку американських авторів, є усунення суперечок між різноманітними групами.

Таким чином, на думку американських дослідників, політичний процес в сучасному суспільстві створює суперечки між групами, а політика, як спеціалізована сфера людської діяльності, має, по-перше, їх вирішувати, по-друге, вивчати процеси міжгрупової взаємодії з обов'язковим врахуванням цілей членів тієї чи іншої групи та шляхів їх досягнення завдяки, наприклад, використанню влади.

Але, все ж таки, центральним поняттям для політичної антропології є влада. Тема влади посідає сьогодні одне з центральних місць в теоретичних дискусіях і політичній полеміці. Значимість теоретико-методологічного аналізу влади зростає пропорційно до збільшення інтенсивності й розширення меж політичного дискурсу

Політико-антропологічне бачення цього феномену можна систематизувати наступним чином: 1. В політичній антропології влада не зводиться лише до політичної або державної, а розглядаються як взаємовідносини між індивідами та групами у різних сферах життєдіяльності, включаючи неформальний дискурс та міжіндивідуальну взаємодію. 2. В політико-антропологічному дискурсі владні відносини передбачають вплив суб'єкта не тільки на поведінку (дії) об'єкта, а на його свідомість (бажання і т.п.). 3. Політико-антропологічний підхід обмежує результат влади цілеспрямованою дією на поведінку або свідомість об'єкта, виключаючи можливість випадкових або ненавмисних наслідків, наявність яких означає відсутність влади як такої. 4. В політико-антропологічному дискурсі має місце чітке розмежування поняття «влада» з близькими за змістом поняттями («вплив», «авторитет», «керування» тощо). 5. Політико-антропологічний погляд на владу передбачає існування декількох форм влади, включаючи маніпуляцію, переконання і т.п., що сприяє уникненню абсолютизації насильницьких методів.

Владу в контексті політико-антропологічного підходу можна визначити як неформальні відносини домінування, що проявляються в соціальних групах різних рівнів, з обов'язковим акцентом на виявленні та використанні психофізіологічних, психологічних, символічних і світоглядних ресурсів влади, завдяки яким забезпечується підкорення об'єкта влади суб'єкту. Адже на відміну від інших підходів, політико-антропологічний погляд на владу в якості чинників, що впливають на організацію владних відносин як в примітивних, так і в сучасних суспільних системах різних типів виокремлює саме ці ресурси, адже вони забезпечують підкорення об'єкта влади суб'єкту та домінування останнього.

Таким чином політична антропологія пропонує своє бачення сутності феномену влади. Політико-антропологічний підхід до вивчення влади допомагає зрозуміти, що владні відносини сягають корінням у первинні соціуми, а певні форми їх організації, що сприймалися дослідниками в якості архаїчних, можна відстежити і сьогодні в сучасних суспільствах різних типів.

Підводячи підсумки зазначимо, що сучасні політантропологісти пропонують своє бачення не тільки політичного процесу, який у сучасному суспільстві створює суперечки між групами, що мають вирішуватись спеціалізованою сферою людської діяльності – політикою, а й влади як взаємовідносин між індивідами та групами у різних сферах життєдіяльності, включаючи неформальний дискурс та міжіндивідуальну взаємодію. На наш погляд, такий підхід здатен суттєво збагатити сучасний науковий дискурс відносно цієї проблематики. Він цілком відповідає як динамічному розвитку сучасного суспільства, так і невпинному розширенню меж сучасної політичної науки.

М. І. Кравченко

ЗОВНІШНЯ КУЛЬТУРНА ПОЛІТИКА США ЯК КОМПОНЕНТ «М'ЯКОЇ СИЛИ»

В умовах стрімкого розвитку інформаційних технологій на початку ХХІ ст. роль «м'якої сили» у реалізації зовнішньої політики країн значно зростає. Головною причиною цього явища є бажання країн розширити свої сфери впливу не силовими методами. Політика «м'якої сили» спрямована на формування у об'єкта позитивного образу суб'єкту впливу, що дозволяє досягати зовнішньополітичних цілей, часто минаючи контакти з офіційним урядом. Термін «м'яка сила» (Soft Power) був введений в обіг Дж. Наєм-молодшим і вперше використаний у його роботі «Покликання до лідерства: динамічна природа американської сили» (1990 р.). Основними компонентами «м'якої сили» за Дж. Наєм-мол. є культура, політичні ідеали та зовнішньополітичні програми [3]. Завдяки використанню «м'якої сили» держава не тільки здатна досягти поставлених політичних цілей, а й вплинути на втрату самоідентичності населення тієї країни, на яку здійснюється вплив.

На сьогоднішній день США займає передові позиції у світі у багатьох сферах життя: вони акумулюють в собі великий економічний, науковий, технологічний потенціали, що сприяє проведенню ефективної зовнішньої політики. Політичні ідеали, такі

як свобода слова, підприємницької діяльності, демократія є найпопулярнішими цінностями демократичного світу, а їх епіцентром вважають Сполучені Штати Америки. Такий фундамент дозволяє країні претендувати на роль світового лідера, і формувати глобальну стратегію впливу на учасників міжнародних відносин. До арсеналу головних методів США входить і політика «м'якої сили», що знаходить свій прояв через поширення ліберальної ідеології та американської культури у світі.

Культурний елемент «м'якої сили», як зовнішньополітичний метод США, відіграє одну з ключових ролей. Він є елементом впливу на соціальну свідомість, що в свою чергу формує основні тенденції розвитку суспільства, зовнішньої політики держави та її поведінку на міжнародній арені. Зовнішня культурна політика за умови успішної реалізації здатна стати ефективним засобом супроводу загальної зовнішньополітичної стратегії держави, та її впливу на різні політичні, економічні, соціальні процеси в світі.

Серед провідних компонентів зовнішньої культурної політики США можна відзначити такі: кінематограф, ЗМІ, шоу-бізнес, кухня, мода.

Американський кінематограф виступає основним інструментом неофіційної зовнішньої культурної політики США, ідеологічним знаряддям, символом сучасної Америки і засобом формування іміджу цієї держави на світовій арені. Він створює імідж США, як демократичної країни із високим рівнем загальнолюдських цінностей, свободи особистості, расової рівності. Незважаючи на те, що Голлівуд піддається критиці за свою комерціалізованість, опору на масовий попит, саме його продукція несе в собі заряд американських цінностей, американського бачення і користується великим попитом у всьому світі. Наприклад, серія картин Дж.Лукаса про Індіану Джонса несе відверто проамериканський характер, оскільки демонструє типові для американців риси характеру: безстрашність, патріотичність, авантюризм та інші. Тому не дивно, що цими самими ворогами спочатку виявляються нацисти, а у наступних частинах – радянські агенти КГБ, що намагаються завладіти сакральними цінностями людства і керувати світом. Ідея національного героя, яким може стати будь-який звичайний американець, розповсюджується і на серію екранізацій популярних марвеловських коміксів. Так, епіцентром безпеки у картині «Гемний рицар: відродження легенди» виступає конструкція російського фізика-ядерника Л.Павлова, яка своїм ядерним потенціалом здатна знищити не тільки містечко Готем, але і всю країну. Ситуація нагадує період холодної війни проти Радянського Союзу, та формує у глядача почуття солідарності до американської нації у обличчі головного героя. Таким чином, американський кінематограф виконує свою ідеологічну функцію, підтримуючи патріотизм американців та викликаючи бажання інших націй долучитися до американських цінностей.

Крім високоякісних голлівудських фільмів, в процесі зовнішньої культурної експансії, на ринок проникає величезна кількість низькопробної продукції, яка у самих США практично не має попиту. Часто така продукція демонструє насильство, відверті сцени і вульгарність, що укорінюється у свідомості глядача. Це прояв одного з негативних наслідків використання «м'якої сили» та двосторонньої культурної політики, яка з одного боку формує прихильність до американської системи цінностей, а з іншого боку внутрішньо знищує будь-які моральні принципи країни впливу.

Ефективне функціонування зовнішньої культурної політики США у величезній мірі забезпечують ЗМІ. Власники телеканалів, видавництва, журналісти, редактори дотримуватися встановлених американською владою ідеологічних рамок. З іншого боку, американська влада часто використовує телебачення для лобювання або популяризації своєї політики. До найбільш ефективних інструментів реалізації культурної політики відноситься американське телебачення. Одним із провідних телеканалів, який доступний у більшості країн світу, є CNN, який формує уявлення світової спільноти про актуальні зовнішньополітичні події в контексті їх проамериканського бачення. Наприклад, під час війни в Південній Осетії CNN доволі однобоко висвітлювала основні події, згідно з якими Грузія виглядала жертвою російської агресивної політики [4]. Про це у інтерв'ю телеканалу відверто заявляв президент Грузії Михайло Саакашвілі [5]. Серед радіопрограм доволі популярною є «Голос Америки», що сьогодні активно поширюється також у відео форматі та друкованих виданнях. «Голос Амери-

ки» була схвалена у період холодної війни для пропаганди американських цінностей у світі. Сьогодні радіопрोगрама транслюється на 45 мовах світу, серед яких і мови народів пострадянського простору. Варто зазначити, що до 2013 р., закони США забороняли державним радіостанціям здійснювати трансляцію безпосередньо для американських громадян. Метою цієї заборони було захистити громадян США від пропаганди власного уряду. Однак, із 2 січня 2013 року, з прийняттям Закону про повноваження у сфері національної оборони «Голос Америки» дозволено поширювати свої матеріали на території Сполучених Штатів [2]. Відтак, питання про безпеку отримуваної інформації через іноземні представництва популярних ЗМІ США залишається актуальним.

Важливим аспектом в контексті зовнішньої культурної політики США залишається американський шоу-бізнес. Американський шоу-бізнес набув стрімкого розвитку ще на початку ХХст. із виникненням джазу, кантрі, рок-н-ролу, диско та інших. Пізніше поширення американського впливу у даній сфері втілюється у виникненні субкультур, які на сьогоднішній день диктують модні тенденції, формують музичний смак та світосприйняття широких мас. Локомотивом американського культурного впливу є музичні телеканали формату MTV, що транслюють музичні відеокліпи, новини шоу-бізнесу, та популяризують американські цінності. Широкого резонансу набувають новини із життя зірок, які часто у деталях висвітлюють компрометуючу поведінку світових улюбленців. Резонансні новини частіше за все є лише елементом піару або підвищення рейтингів ЗМІ, які, однак, впливають на світосприйняття та моральні цінності аудиторії кумира.

Достатньо поширеними стали і гастрономічні вподобання американців. Їжа, представлена серією торгових марок, місць швидкого харчування на зразок McDonald's, BurgerKing, Subway та інших, популярна далеко за кордонами США. Вони пропонують їжу швидкого приготування, яка вважається дієтологами не дуже корисною. З одного боку, сучасний темп життя виправдовує вибір на користь фаст-фудів, а з іншого - пригнічує розвиток традиційної національної кухні. Вибір на користь закладів такого типу пояснюється і тим, що вони є широкорозповсюдженими, а їх асортимент – загальновідомим, тому споживач може розраховувати на їжу очікуваної якості та відповідний сервіс.

Елементом культурної політики є також мода. З початку американських модельєрів жінки почали носити одяг з чоловічого гардеробу - штани із заниженою талією, брючні костюми, а джинси, які спочатку використовувалися в якості універсального одягу шахтарів, стали повсякденним одягом всіх сучасних американців. Американський стиль - це зручний і практичний одяг для роботи і активного відпочинку, який став доволі популярним за межами США. Широковідомими стали магазини одягу Levi's, GAP, Giorgio Armani, Victoria's Secret та інші. Однією з провідних тенденцій американської моди є зображення традиційної символіки США: прапора, президента, статуї Свободи, Білого Дому, Великого Каньйону тощо. Саме тому, поширення американської моди є відвертим пропагуванням проамериканської культури.

Своєрідність «М'якої сили» та зовнішньої культурної політики як її компонента, полягає в тому, що незалежно від політичної ситуації, її інструменти продовжують чинити зовнішній вплив, амортизуючи багато в чому негативний міжнародний резонанс по відношенню до офіційної політики Сполучених Штатів. Відтак, політика «М'якої сили» США є ефективним засобом формування позитивного іміджу держави на міжнародній арені та реалізації її зовнішньополітичних завдань.

Список використаних джерел

1. В России запрещена ретрансляция «Голоса Америки» и «Радио Свобода» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.newsru.com/russia/07jul2006/svoboda.html>. 2. «Голос Америки» разрешено вещать в США» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.golos-ameriki.ru/content/us-bbgorop/1577452.html>. 3. Най, Дж. «Мякая» сила и Американско-Европейские отношения [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://smartpowerjournal.ru/soft-power/>. 4. Російське підкрєплення воли в Южнїю Осетїю (CNN) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://video.yandex.ru/users/krion109/view/22>. 5. CNN interviewed Georgian President Mikhail Saakashvili on the day Russian tank rolled into Georgia [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.youtube.com/watch?v=h4KyrAKU96A#t=14>. 6. Nye, Joseph. The Benefits of Soft Power. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://hbswk.hbs.edu/archive/4290.html>.

ПАТРІОТИЗМ ТА НАЦІОНАЛЬНА ІДЕЯ ЯК ЦІННІСНІ СКЛАДОВІ ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

В сучасному українському соціумі поки що немає тих об'єктивних, тривало діючих і сталих історичних підстав для стабільного розгортання громадянської сфери на рівні світових зразків. Великою мірою це зумовлено відсутністю власної державницької історії, яка виховує не тільки такі людські чесноти як державницьке мислення, патріотизм, повага до особистості, дотримання загальних, побудованих на достоїнстві людини, правил поведінки, але й такі дуже важливі для сьогоденнішого державницького розвитку українського соціуму, як громадянська позиція, обмірковуючи проблеми сьогодення та приймаючи рішення, що ґрунтуються на власній думці громадянина з цих проблем; цікавиться станом справ у суспільстві взагалі та є активним у громадянському житті [5, с.647].

Громадянська компетентність особистості, на нашу думку, являється ключовою компетентністю особистості тому, що це певний стан людського індивіда, громадянське буття якого є адекватним стану соціуму, в якому цей індивід здійснює власну життєдіяльність [4, с.102]. Ідеальний громадянин це модель особи, яка цікавиться державними справами і поінформована про них; коли це потрібно, виконує громадянський обов'язок голосування; голосуючи, діє «раціонально», обмірковуючи проблеми сьогодення та приймаючи рішення, що ґрунтуються на власній думці громадянина з цих проблем; цікавиться станом справ у суспільстві взагалі та є активним у громадянському житті [5, с.647].

Таким чином визначальними кваліфікаційними характеристиками громадянської компетентності є патріотизм, моральність, правосвідомість, політична освіченість, ділова активність. Серед основних морально-етичних, ціннісних якостей громадянина треба назвати такі, як гуманізм, людяність, толерантність, повагу до Батьківщини, держави та її символи; повага до народу, його традиції та мови; поважання таких базових цінностей як свобода, рівність, солідарність, порозуміння та інші.

Отже, патріотизм та національна ідея виступають одночасно як мотивуючі чинники розвитку сучасної української держави і ціннісні складові громадянської компетентності особистості. «У процесі розбудови самостійних держав, що створені в результаті розпаду СРСР, питання патріотизму набуває особливої гостроти, оскільки поперше, мотивують сам факт становлення та розвитку незалежної країни, по-друге, є формою виявлення зв'язку громадянина та держави, по-третє, сприяють самоідентифікації особистості. Значного розвитку набуває й національна ідея як загальна мета розвитку суспільства [3, с. 1]». Політична теорія визначає націю як політичну спільноту, яка об'єднує всіх громадян держави незалежно від їх етнічного й соціального походження, культурно-мовних та інших особливостей. По суті в теоретичному плані національна свідомість включає в себе ідеологію даної нації, основним елементом якої є національна ідея, тобто ідея історичного призначення, відповідних ціннісних і духовних орієнтирів, або мета існування нації та шляхів досягнення цієї мети.

Практику формування громадянських цінностей треба організовувати відповідно до історичних, економічних, психологічних особливостей конкретної спільноти, відповідно до виховних традицій, що склалися протягом тривалого історичного періоду. Патріотизм це почуття спрямовані на батьківщину і народ, - ці обидва складники патріотизму повинні поєднуватися і підсилювати один одного. В нинішніх умовах патріотизм повинен виявлятися насамперед у громадянській гідності і мужності, готовності громадянина відстоювати вищі демократичні цінності, які повинні бути закладені в основи незалежності української держави. «Патріотизм – це позиція особистості, яка характеризується почуттям любові до вітчизни, готовністю до практичної діяльності заради втілення в життя державних інтересів та ідеалів, повагою до законів держави та ототожненням власних інтересів з інтересами держави, в якій проживає особистість. Головними елементами патріотизму є любов суб'єкта патріотизму до об'єкта, історична пам'ять, інтереси суб'єкта патріотизму, що органічно узгоджуються з цілями існування об'єкта патріотизму. Національна ідея – це уявлення певної нації про те, яке місце вона займає в об'єктивній реальності, усвідомлення свого історичного ми-

нулого і формулювання на основі аналізу минулого і теперішнього стану мети свого існування [3,с.4-5]».

Як зазначають фахівці, західноєвропейський варіант досягнення громадянської єдності, коли громадянську і національну єдність фактично не розрізняють, був досягнутий переважно завдяки ранньому виникненню національної держави. І в такому разі поцінування незалежної держави і поцінування культурної самобутності даної нації мислили як два аспекти одного і того ж, розуміння нації є громадянським.

Для сучасних процесів розбудови незалежної української держави і формування громадянського суспільства в Україні проблема взаємозв'язку патріотизму і національної ідеї виявилася надзвичайно актуальною. Так само, як в свій час, цей зв'язок визначив державний і громадський розвиток європейських націй, так само і в наш час він буде відігравати важливу роль у формуванні української державності і формуванні громадянської компетентності українця.

На жаль дослідники стану взаємозв'язку патріотизму та національної ідеї на етапі сучасного розвитку української державності констатують: «...догматизований характер національної ідеї, відсутність ідеології державного розвитку, перебування патріотизму в латентному стані, відсутність спрямованості патріотизму на державу, його місцевий, споглядальний характер, втрата гармонійності між патріотизмом та національною ідеєю, абсолютизація однієї зі сторін цього взаємозв'язку, що проявляється в поширенні у суспільній свідомості націоналізму та у прагненні певних суспільних та політичних сил його використання у діяльності політичних партій та державній політиці [3,с.11]».

Серед основних перешкод формування громадянина-патріота в сучасному українському суспільстві можна підкреслити не домінуюче положення взаємозв'язку патріотизму та національної ідеї в ідеології державного розвитку та загалом низький рівень громадянської культури.

Список використаних джерел

І.Головатий М.Ф. Національні інтереси як основа формування державності: теоретико-методологічні засади. / Микола Федорович Головатий // Український соціум. - 2003. - № 1 (2). - С. 86-95. 2.Громадський рух та становлення громадянського суспільства в Україні: матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної конференції, (Сімферополь 6-8 жовтня 2011 р.). – Сімферополь : ЦРОНІ, 2011. – 72 с. 3.Духовна-Кравченко О. С. Взаємозв'язок патріотизму та національної ідеї у становленні сучасної держави: автореф. дис. на здобуття канд. філос. наук : спец. 09.00.03. – соціальна філософія та філософія історії / Олеся Сергіївна Духовна-Кравченко. – К., 2012. – 18 с. 4.Лазуріна Н.П. Громадянська компетентність особистості: соціально філософський аналіз: дис. канд. філософ. наук : 09. 00. 03 / Наталія Петрівна Лазуріна. - К., 2012. – 237 с. 5.Основи демократії: Навч. посібник для студентів вищ. навч. закладів / Авт. колектив: М.Бессонова, А.Бірюков, С.Бенірчук та ін.; За заг. ред. А.Колодій; М-во освіти і науки України, Ін-т вищої освіти АПН України – НІ, Україна-Канада проект «Демократична освіта», Інститут вищої освіти. – К.: вид-во «Ай Бі», 2002. – 684 с.

А. С. Куценко

ДЕФОРМАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ ПІД ВПЛИВОМ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ МАСОВИХ ЯВИЩ

Сучасний період соціального розвитку суспільства характеризується високим рівнем масових комунікацій, швидкою мобільністю інформації, глобалізаційними процесами, що спонукає людину переробляти велику кількість інформації і встановлювати численні комунікаційні зв'язки, які вивчаються соціально-гуманітарними науками.

Одним з аспектів соціальної психології, який привертає до себе багато уваги, стала проблема вивчення проявів психічної діяльності в умовах груп та колективів, зокрема масових психічних явищ. Дана тема є актуальною для вивчення, адже масові психічні явища, проходячи крізь найближче соціальне середовище людини - колектив, групу, починають активно впливати на особистість, її спілкування та стосунки. Такий вплив майже ніколи не проходить безслідно, через що виникла потреба дослідити явище деформації особистості.

Проблемність даного питання полягає в тому, що масифікований соціум важко піддається раціональному впливу, погано сприймає аргументацію, ірраціонально себе

поводять.

Маса формується і переформатовується через зміни в психології окремої людини. Аналогічно, масова свідомість людини трансформується під тиском особистісного. Такий процес є безкінечним: Я людини не здатне зникнути, але воно постійно деформується під тиском масовості.

Деформація особистості – це зміна якостей і властивостей особи (стереотипів сприйняття, ціннісних орієнтацій, характеру, способів спілкування і поведінки) під впливом тих або інших чинників, що мають для неї життєво важливе значення. Завдяки науковим розробкам у галузі масових соціально-психологічних явищ постійно розкриваються та вдосконалюються механізми впливу на різноманітні групи людей, закономірності розповсюдження моди, чуток, загальноновизнаних ідеалів, упереджень, суджень. Вивчаються проблеми класів, націй, психологія релігії та багато іншого.

Причиною того, що люди піддаються масифікації, є їх психологія, в якій домінують дві протилежні тенденції: тенденція до індивідуалізації та тенденція до інфляції особистості. Інфляція особистості полягає в прагненні розчинитися в масовій культурі, жити на рівні потреб тієї субкультури, учасником якої вона є.

Здобути завдяки науковій діяльності знання, які стосуються психології мас, використовуються в багатьох аспектах нашого життя – це політика і реклама, виробництво і війни, педагогіка і телебачення, преса і радіо.

Не можливо добре орієнтуватися у цих галузях, не маючи елементарних уявлень про специфіку та особливості масових соціально-психологічних явищ. Розглянемо детальніше деякі найбільш значимі аспекти цього питання.

Соціально-психологічні явища – феномени, що виникають у результаті взаємодії суб'єктів комунікативного процесу (окремих індивідів і спільностей) у певних умовах, відтворюють соціально-психологічну реальність, спонукають і регулюють поведінку людей, сприяють організації різних форм діяльності та спілкування, здійснюють обмін інформацією і переживаннями.

Вплив соціально-психологічних масових явищ на особистість розглянемо на конкретних прикладах. Так, одним із феноменів суспільства, який визначає визначене коло ціннісних орієнтирів особистості є мода. Мода – це форма стандартизованої масової поведінки людей, що виникає стихійно під впливом настроїв, смаків, захоплень, які домінують у суспільстві. До її особливостей належить те, що вона виявляється в усіх сферах суспільного життя: економіці, політиці, мистецтві, побуті, спорті тощо[6,с.361].

Мода дуже тісно пов'язана зі смаками та звичаями людей. З першими її зближують змінність та рухливість з другими – повторюваність та усталеність.

Для моди характерна динамічність, постійне прагнення до швидкоплинності, новизни і водночас вона консервативна. Щось заперечуючи, відкидаючи старе, мода разом з тим претендує на роль зразка, еталона. Інакше кажучи, мода – це часткова, зовнішня зміна культурних форм поведінки і уподобань людини. Вона формує смаки суб'єкта та управляє ними.

Звернувши увагу на швидкі темпи поширення масової культури, можна зробити висновок, що за допомогою спеціальних механізмів мода здатна змінювати ціннісні орієнтири особистості, чим її і деформує. Таким чином, людина обирає те речове середовище, яке визначається актуальним модою, з метою в ціннісній шкалі обрати авторитетне і престижне з позицій «нове/старе», «не так, як усі/так, як усі» тощо. Саме тому за даними 2011 року близько 18% населення України спілкується, використовуючи молодіжний (модний) жаргон[4,с.56].

Які ж механізми впливу використовуються в даному випадку? Специфіка механізмів поширення моди на думку дослідників пояснюється провідною роллю психологічних факторів: наслідування (Гюстав Лебон), прагнення до власного звеличення (Зігмунд Фрейд), «бажання бути значним» (Джон Дьюї), знаходження соціальної опори (Г. Зіммель). Поряд із цими факторами вказують на масову звичку, і на силу, що пропонує та оцінює.

Розглянемо також суспільні рухи, як одне із соціально-психологічних явищ. Враховуючи, що темою даного дослідження є деформація саме особистості, то розкриємо зміст впливу суспільних рухів, націлених на індивіда.

Даний розділ включає суспільні рухи бувають двох типів: 1) альтернативні рухи та 2) рухи «спасіння»

Альтернативні рухи – заохочують індивіда до зміни поведінки. Намагаються схилити його до розриву зі звичною життєвою позицією чи формою поведінки і замінити їх альтернативними (наприклад, вегетаріанці).

Рухи «спасіння» – прагнуть до радикальної, комплексної зміни особистості. Рухи цього типу намагаються створити «нову людину». До рухів спасіння можна віднести такі як рух кришнаїтів, «Біле братство» тощо.

Ще одним із прикладів впливу масових явищ на особистість є паніка.

Паніка – різновид поведінки великої сукупності людей, породжений дефіцитом або надлишком інформації, загрозливим впливом зовнішніх умов і виражений почуттям страху [5, с.25].

Деформація особистості проявляється в таких її сторонах: некерований страх, розгубленість, хаотичність у діях, неадекватність поведінки загалом, зміна стилю спілкування, перегляд власних ціннісних орієнтирів тощо.

Отже, ми можемо зробити висновок, що масові явища відіграють велику роль у поведінці спільностей, оскільки є потужними її регуляторами. Тому для збереження соціальної стабільності, гармонії, розвитку груп надзвичайно важливо вивчати динаміку громадської думки та суспільного настрою, включення в них емоційних оцінок дійсності, безпосередні форми вираження масових явищ, здійснюючи за необхідності відповідні профілактичні, нейтралізуючі заходи.

Список використаних джерел

1. Андреева Г.М. Соціальна психологія: підручник для студентів вузів / Г.М. Андреева. - М.: Аспект - Прес, 2000. - 375 с. 2. Безносос С.П. Професійна деформація особистості: психологічний практикум / С.П. Безносос. - СПб.: Мова, 2004. - 272 с. 3. Белинская Е.П., Тихомандрицкая О.А. Соціальна психологія. 4. Бобахо У. А., Левикова З. І. Сучасні тенденції молодіжної культури: конфлікт чи наступність поколінь? // *Общественные науки и современность*. - 1996. - № 3. - С. 56 - 60. 5. Варій М. Й. Психологія: навчальний посібник – К.: Центр учбової літератури, 2009. - 288 с. 6. Єрмоленко С.Я. Тараненко Олександр Онисимович // *Українська мова: Енциклопедія*. – К.: Українська енциклопедія, 2000. 7. Лебон Г. Психологія народів і мас. - СПб., 1996. 8. Соціологія: короткий енциклопедичний словник. / Під заг. ред. В. Воловича. - К.: Укр. Центр духовн. культури, 1998. 9. Хрестоматія: Учеб. посібник для студентів вузів / - М.: Аспект Пресс, 2001. – 475 с.

Н. Б. Мельничук

ОБРАЗ УКРАЇНСЬКОГО ПОЛІТИКА ОЧИМА ВИБОРЦІВ

Успішність чи неуспішність наявного у суспільній свідомості образу політичного діяча може бути виражена у вигляді рейтингів. Рейтинги являються дзеркалом політичних подій. Вони відображають ставлення населення до того, що відбувається в політикумі. На сьогоднішній день велика кількість соціологічних та аналітичних центрів, що діють в Україні, проводять соціологічні опитування громадян на тему їх ставлення до того чи іншого політичного діяча, їх підтримки чи не підтримки його політичної позиції та/або діяльності. Розглянемо результати рейтингових досліджень українських політиків, отримані Соціологічною групою «РЕЙТИНГ» на основі соціологічних опитувань, що проводилися регулярно серед 2000 громадян України віком від 18 років і старші методом особистого формалізованого інтерв'ю згідно з опитувальником (face to face) в усіх регіонах України. За даними опитувань, помилка репрезентативності дослідження складала: для значень близьких до 50% похибка становить не більше 3%, для значень близьких до 30% - не більше 2,6%, для значень близьких до 10% - не більше 1,8%. Результати окремих опитувань представлені на офіційному сайті [5] даної організації у вільному доступі. В якості об'єкту досліджень було обрано уявлення громадян України щодо професійних та особистісних рис В.Януковича, Ю.Тимошенка, С.Тігіпка, А.Яценюка та О.Тягнибока.

Набір лідерських характеристик, за якими проводилося опитування, було розподілено на три підгрупи за наступними ознаками: 1) особистісні моральні якості та характеристики (до них віднесено зрозумілість мови пересічному громадянину; виконання обіцяного; надійність; віра та релігійність; патріотизм; відданість сімейним ціннос-

тям); 2) професійні лідерські характеристики (сильний лідер; має команду професіоналів; може принести зміни; має ефективну програму розвитку країни; гідно представляє Україну у світі; захистить державу; піклується про національні традиції; знає як керувати економікою; здатний знаходити компроміси з опонентами; турбується про звичайних людей); 3) негативні риси політиків (турбується лише про владу; говорить неправду; схильний до корупції).

На основі отриманих результатів опитувань можна зробити висновок [див.: 3], що досліджувані українські політичні діячі в більшості навчилися розмовляти з населенням «його мовою», лише О.Тягнибок, на думку опитаних, недостатньо оволодів цим мистецтвом. Найкраще громадяни України розуміють висловлювання Ю.Тимошенко та В.Януковича. Ці ж двоє політичних діячів в уявленнях громадської думки в більшій за інших політиків мірі дотримуються своїх обіцянок, хоча взагалі рівень прояву цієї характеристики не дуже високий; але від решти політиків, згідно з результатами проведеного опитування, громадяни взагалі не очікують на виконання обіцяного. При цьому дуже незначна частина респондентів (лише 2%) відмічає надійність Ю.Тимошенко. В.Януковича в більшій мірі, ніж інших політиків, громадяни вважають людиною віруючою, а от таку важливу для політичного лідера рису як патріотизм, відмічають наявною лише у О.Тягнибока. У решти політиків цей показник в уяві населення знаходиться на дуже низькому рівні. Хоча слід відмітити, що патріотизм – це єдина особистісна позитивна характеристика, яку відмічає у О.Тягнибока громадська думка, решту якостей населення в ньому не бачить.

В уяві пересічного українського громадянина жоден з політиків не є достатньо надійним та чесним із своїми послідовниками. Також в жодному з політиків громадяни не бачать людину, яка б опікувалася сімейними цінностями, що є однією з фундаментальних національних рис українця.

Взагалі, слід відмітити, що позитивні особистісні якості не є сильною стороною в їх політичному образі в суспільній свідомості населення України.

Щодо професійних лідерських характеристик, обрані якості характеризують в очах пересічного громадянина спроможність політичного діяча бути загальнонаціональним лідером, керувати державою, забезпечити їй сталий ефективний розвиток. До таких рис, що мають бути притаманні політичному діячу для забезпечення ефективності його політичної діяльності, громадяни відносять якості, що допоможуть лідерові побороти в країні кризу в економічній, соціальній, демографічній сферах, об'єднати все населення України з метою досягнення позитивного розвитку країни, а також покращити міжнародний імідж нашої держави.

Образ політичних діячів в уявленнях населення України, згідно з опитуванням, далекий від бажаного. Єдиною професійною лідерською рисою, що знайшла своє відображення в суспільній свідомості є характеристика «сильного лідера», що її бачать респонденти у В.Януковича та Ю.Тимошенко. По цих двох політиках показники різко відрізняються від решти досліджуваних осіб. Також громадяни вважають, що найвищий рівень професіоналізму команди характеризують В.Януковича, а от турбота про національні традиції у нього в уявленнях громадян України є нижчою, ніж майже у всіх решти діячів, окрім С.Тігіпка. Вірять в можливість змін в першу чергу від А.Яценюка, найбільш консервативним в цьому плані видається О.Тягнибок. Щодо турботи про пересічного громадянина, ефективної програми розвитку, вміння порозумітися з опонентами та спроможності захистити державні інтереси, то тут суспільна думка виражає значний скептицизм. Відносно вирішення економічних проблем країни, то в цьому плані громадяни вважають, що найкраще знає як керувати економікою С.Тігіпка.

Подвійний характер сприйняття та ставлення до влади в українській суспільній свідомості (який відмічають більшість дослідників даної проблематики) спричиняє включення суперечливих компонент в образ-стереотип та образ-уявлення національного політичного лідера. Це пояснює той факт, що образи українських політичних діячів в громадській свідомості характеризуються не лише позитивними рисами. Це, в свою чергу, призводить до впевненості громадянина в неможливості появи в суспільстві реального політичного лідера, який відповідав би ідеальному образу-стереотипу. Результатом цього стає недостатня ступінь громадської та політичної ак-

тивності населення України та невисокий рівень політичної компетентності українців[1,с.2].

Серед найбільш небажаних, але присутніх в образі політика рис, називалися корупція, неправдивість інформації та переймання за будь-якої ціни отриманням доступу до владних ресурсів як самоціль політичної діяльності.

Політичні діячі, які посідали перші місця в уявленнях населення щодо наявності у них позитивних особистісних якостей, які мають характеризувати сучасного українського політичного лідера (В.Янукович та Ю.Тимошенко), в переліку негативних/небажаних рис також значно обігнали інших політиків (розрив складає до 10%). Дещо несподіваним видається той факт, що згідно з опитуванням, уявлення населення щодо прояву негативних рис А.Яценюком та О.Тягнибоком, повністю співпадають.

На основі зведених даних результатів опитувань, а також порівняння результатів аналізу рис політиків очима пересічних виборців та виборців їхніх партій, можна зробити висновок, що образ політичних діячів в українській суспільній думці переважно негативний. При чому факт владного чи опозиційного статусу не впливає на уявлення населення. «Так, 37% опитаних зауважили, що В.Янукович турбується лише про владу, майже стільки ж (35%) – аналогічної думки стосовно Ю.Тимошенко, 27% – стосовно С.Тігіпка, по 22% – стосовно А.Яценюка та О.Тягнибока. Що цікаво: знайшлась достатня кількість опитаних, які вважають, що В.Янукович і Ю.Тимошенко турбуються лише про владу, як на Заході, так і на Донбасі. Так, майже чверть опитаних на Заході і понад 40% на Донбасі такої думки про Ю.Тимошенко. І одночасно майже 30% на Донбасі і майже 50% на Заході такої думки відносно В.Януковича»[4,с.3].

За критерієм узагальненого сприйняття їх образу населенням, чітко виокремлюються політичні діячі, чий образ викликає найбільші сподівання та уподобання населення, – Ю.Тимошенко та В.Янукович. В сприйнятті їх образів в значній мірі виражені основні позитивні особистісні та професійні якості, що характеризують «ідеального» лідера. Причому вони ж посідають перші місця з точки зору негативних характеристик політичного образу. Що важливо, обох вважають сильними лідерами в рівній мірі як на Заході, так і на Донбасі, так само як і рівень прояву негативних характеристик в їх образах приблизно співпадає в різних регіонах України. Отже, можна стверджувати, що, хоча сприйняття образів Ю.Тимошенко та В.Януковича частково відрізняються за набором та ступенем вираження притаманних їм характеристик, загальне сприйняття образів цих двох протилежних політиків є приблизно однаковим і не залежить від регіонального фактору, владного чи опозиційного статусу політичного діяча.

В той же час результати виборів хоча підтверджують загальний результат першості цих двох політичних діячів та керованих ними політичних сил, показують значне розшарування населення в першу чергу за регіональною ознакою.

Регіоналізований рівень ідентичностей в українському суспільстві, несформована національна єдність українського соціуму, нечітке визначення політичних інтересів різних верств суспільства призводить до різних коливань в сприйнятті суспільною свідомістю образів політичних діячів. Ці коливання можемо спостерігати в результатах численних соціологічних та експертних опитувань, здійснюваних вітчизняними та зарубіжними аналітичними, соціологічними агенціями з вивчення громадської думки.

Список використаних джерел

1.Джизга Т. Політико-культурні чинники громадсько-політичної участі населення України [Електронний ресурс] : (Аналітична записка) / Т. Джизга. – Режим доступу до статті – <http://www.niss.gov.ua/articles/915/>. – Назва з екрану. 2.Зоткін А. Патерналізм в українському суспільстві / А. Зоткін // Українське суспільство. Двадцять років незалежності. Соціологічний моніторинг: Аналітичні матеріали / [за ред. В. Ворони, М. Шульги]. – К. : Інститут соціології НАН України, 2011. – Том 1. – 576 с. 3.Мельничук Н.Б. Національні особливості сприйняття українських політиків в масовій свідомості / Н.Б.Мельничук // Слов'янський вісник: Зб. наук. пр. Серія „Історичні та політичні науки” / РДГУ, Рівненський інститут слов'янознавства Київського славістичного університету. – Рівне, 2013. – Вип. 16. – С.174-178. 4.Риси політиків очима виборців [Електронний ресурс] / Соціологічна група „Рейтинг». – вересень 2011. – Режим доступу: - http://ratinggroup.com.ua/upload/files/RG_Rusy_politykiv_092011.pdf. – Назва з екрану. 5. Соціологічна група «РЕЙТИНГ»: офіційна сторінка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ratinggroup.com.ua>. – Назва з екрану.

В'ЯЧЕСЛАВ ЛИПІНСЬКИЙ: МАНІФЕСТ КОНСЕРВАТИВНОЇ ПОЛІТИЧНОЇ ДОКТРИНИ

Сьогодні, на двадцять третьому році незалежності України практично на усіх рівнях не стихають дискусії щодо оптимального влаштування нашого суспільства. Висуваються найрізноманітніші версії, починаючи самими модерними і закінчуючи звертаннями до вітчизняних авторитетів. В цьому контексті цікавою є теоретична модель одного з найпалкіших прихильників української державності – В'ячеслава Липинського.

До появи праць В.Липинського українська політологічна думка перебувала під панівним впливом народницької школи. На відміну від представників цієї течії, які, як відомо, у центр своєї концепції ставили народ, Липинський був переконаний, що держава, особливо національна, відіграє особливу, фактично вирішальну роль в організації, спрямуванні та захисті інтересів суспільства і громадянина. Вже у своїх ранніх творах В. Липинський віддає належне ролі держави в організації народу і суспільства. А в завершеному вигляді його політологічна концепція держави викладена в історичній праці «Україна на переломі», яка була написана в 1920 році.

Розглядаючи історію українського державотворення, В.Липинський поєднує три основні проблеми – побудову української держави, роль еліти (аристократії) та роль видатної особи (зокрема, гетьмана Богдана Хмельницького). В. Липинський поновому (на відміну від М.Грушевського та інших народників) розглядає постать Б.Хмельницького і місце гетьманату в українській історії. Він доходить висновку про те, що в той час (XVII ст.) найперспективнішою формою державного правління в Україні була гетьманська монархія. Саме вона, на думку вченого, здатна була легітимізувати державну владу. Тільки гетьманське правління могло б повною мірою відобразити інтереси різних верств населення тогочасного українського суспільства. Розглядаючи співвідношення між гетьманською владою і різними верствами населення, зокрема Військом Запорізьким, духовенством, міщанством, селянством і шляхтою, В.Липинський чи не вперше в українській політичній думці поставив питання про формування нової української еліти (аристократії). Йї він відводив дуже важливу роль.

Формулюючи консервативну концепцію побудови української держави, В.Липинський велику увагу приділяє консервативному взагалі. Він вважає, що консерватизм – це утвердження всередині українського громадянства організованих сил авторитету, дисципліни, правопорядку, політичної культури, здатних стати в майбутньому носіями української державної влади, приборкувати і скеровувати в потрібне русло різних бунтарів. «Шлях до реальної, а не тільки літературної, - шлях до повної, а не односторонньої – Української нації веде через відродження українського консерватизму. Зміцнююча консерватизм монархічна форма організації і поповнення ріденьких старих консервативних рядів свіжими силами з-поміж українства – це основа цього відродження» [2, с. 139].

Формування української нації як вирішального вузлового етапу незалежності українства В.Липинський пов'язує зі створенням української держави. Він стверджує, що «без власної держави нема й не може бути нації української» [1, с. 349].

Яка ж держава потрібна українському народові? На думку В.Липинського тільки монархія. Вчений обґрунтовує п'ять підвалін української монархії, на яких вона має засновуватись: 1) аристократія; 2) класократія; 3) територіальний патріотизм; 4) український консерватизм; 5) релігійний етнос. В.Липинський стверджує, що майбутня українська держава – це незалежна монархія дідичного (спадкового) характеру з обов'язковою передачею успадкованої гетьманської влади. Гетьман – це своєрідний «національний прапор», уособлення єдності українського суспільства, найвищий символ держави. Його влада має спиратися на традиції, започатковані ще Б.Хмельницьким.

Навколо гетьмана має об'єднатися аристократія. Однак історія показує, стверджував В. Липинський, що питання створення власної, української аристократії – дуже складне завдання. Бо українська політична еліта насправді дуже розрізнена і, за де-

яким винятком, спрямована не на захист українських інтересів. І відтак українська еліта нерідко руйнує, а не будує. «Найбільший український руйнівник, – писав В. Липинський, – це зараз і найбільший український революціонер. Звичайно, він сам того не знає, бо минувшина України для нього чужа, бо досвід історичного, традицій та національної індивідуальності в ньому немає, бо він – так само, як і його предки з часів «Руїни» – безбатченко, маріонетка, одна з тих, що періодично вискакують на нашій землі і, відігравши свою роль в чужих спритних руках, зникають з історичної сцени, не залишивши по собі нічого, «ні науки, ні звітів», своїм нащадкам, і власне з діянь таких безбатченків і маріонеток повстала відома теорія, що Українець – це недомосковлений Поляк, або недопольщений Москаль; що «Малоросія» була б собі спокійним російським Провансом, де процвітав би культ аполітичних галушок, гопака й бандури, якби не сусідство Польщі, яка від часу до часу підіймає в цьому Провансі ірриденту; що «Русь» була-б найбільш патріотичною «малопольською» провінцією Польщі, яка від часу до часу, якби не сусідство Москаля, який усе хоче Польщу з допомогою її внутрішньої «Русі» розвалити. Збунтований Москвою проти Польщі «Русин» і збунтований Польщею проти Москви «Малорос» – ось як дивляться на нас стонронні аранжери «українських політичних комедій» [1, с. 373].

В контексті вищесказаного В.Липинський розглядає перспективу різних ідей і методів організації для розв'язання проблем державного будівництва в Україні. Таких він називає три: 1) демократія з республікою; 2) охлократія з диктатурою; 3) класократія з правовою монархією. На думку вченого, українству підходить тільки третя форма. В.Липинський з великою пересторогою ставиться до демократії, бо вважає, що така форма суспільно-державного влаштування країни неадекватна тому стану, в якому знаходиться Україна. На думку В.Липинського, до демократії український народ не готовий, оскільки він не пройшов періоду старої монархічної консервативної традиції і не володіє достатньою мірою засадами державності – організованістю, дисципліною, порядком, структурованістю групових інтересів тощо. В доказ такого висновку він наводить приклад США, де республіканський лад не проявляє своїх негативних рис саме тому, що правлячий американський клас заґрунтувався на старих монархічних традиціях. Демократична ж система може бути реалізована в Україні тільки тоді, коли правляча українська верства буде єдиною у своєму прагненні з українського громадою, причому не регіональною, а всією. Регіоналізм, на думку В. Липинського, теоретично хоч і не шкідливий, на практиці вносить в життя ще більший хаос. З ним потрібно боротися, а об'єднання українських земель мусить бути провідною ідеєю. «Шукайте по-справжньому освічених людей», - закликав учений і патріот України, а українцями є всі мешканці України. За відсутності ж таких об'єднуючих начал гасла демократії та громадянського суспільства можуть стати фатальними для майбутнього як української держави, так і суспільства.

Найкращим суспільно-політичним ладом для України В.Липинський називав класократію. Класократія – це активна меншість, яка приходить до керівництва країною в результаті обрання до нього найкращих представників від усіх суспільних верств. Такими верствами вчений називав хліборобську (поміщицьку, селян, сільських робітників), промислову (власників фабрик, інженерів, робітників), фінансову і купецьку, комунікаційну (водіїв, залізничників, поштовиків), інтелігенцію (духовенство, учителів, вчених, письменників, журналістів, адвокатів тощо).

Класократія має на меті кілька задач. Вона не повинна бажати необмеженої влади для свого класу. Класократія має лише одну головну мету – вільну Україну. Для цього вона має виконати головну умову – прийняти владу монарха. Потрібно, стверджував В.Липинський, щоб ми всі позбулися нахилів до диктатури і анархії – щоб всі ми визнали над собою видимий символ нашої національної єдності і символ необхідної для нас всіх держави – Українську Верховну гетьманську монархічну Владу. Активна меншість – виборна аристократія – обмежує свою владу послухом монархові. Той же, в свою чергу, обмежується законами, які ухвалюються вищим законодавчим органом. Таким чином, при наявності аристократії (провідної української верстви) і реалізації класократії в Україні встановиться конституційна спадкова монархія (гетьманщина) на зразок західноєвропейського типу. На землі Українській і в Державі Українській, - підкреслював В.Липинський, - може утриматися своя монархія тільки західного, анґ-

лійського типу, а не східного, московського чи балканського – монархія царствуюча, а не управляюча, монархія, ублагогородюча українських отаманів, а не монархія, сама даюча приклад отаманства – монархія приклад джентльменства, а не монархія всякого джентльменства заперечення. Соціальною ж основою такої монархії має бути тільки хліборобський клас – єдина суспільна верства, яка споконвіку зберігає укорінені в ній консервативні традиції українства. «Тільки український клас хліборобський, – наголошував учений, – в стані власною силою і власним авторитетом політично організувати і національно об'єднати нашу етнографічну масу, тобто створити Українську Державу і Українську Націю» [1, с. 378]

В. Липинський стверджував, що побудова української незалежної держави – надзвичайно важке завдання. Так тяжкого політичного завдання, – зазначав він, – як здобуття Держави Української, нема на цілм світі. Тільки дуже сильні люди можуть ступати на державницький український шлях. І дуже міцно зорганізовані. Коли б всі українці бачили ту страшну скелю, яку хочуть зрушити, то зрозуміли б, що зденервування їх усіх впливає з безмежної трудності завдання. А зрозумівши це, менше б між собою бешкетували, тісніше б в одну громаду об'єдналися і природу цієї скелі постаралися б всіма силами пізнати. На цьому шляху, на думку українського вченого, має бути і створена класократія – нова провідна українська верства, яка виросте з об'єднання старих українських панів з тими новими активними провідниками, що виділятимуться з народних мас. Дуже важливо, вказував В. Липинський, щоб класократія підтримала українська інтелігенція своїм впливом на народ. Тоді нова провідна українська верства має виховати в собі лицарство і благородство, а відтак звільнитися від хамства і рабства і, таким чином, перебороти в собі і народові такі первородні гріхи українства, як анархію і зрадництво. Нова провідна українська верства, переконаний В.Липинський, повинна навчитися власними руками, не кличучи на допомогу ні Москву, ні Варшаву, здавити внутрішній український бунт, який заважає встановленню дисципліни, порядку і організованості – найважливіших засад українського консерватизму і української державності.

Список використаних джерел

1. Липинський В. Листи до братів-хліборобів // Політологія. Кінець XIX – перша половина XX ст.: Хрестоматія. – Львів: Світ, 1996. – 800 с. 2. Потульницький В. А. Історія української політології (концепції державності в українській зарубіжній історико-політичній науці). – К.: Либідь, 1992. – 232 с.

К. М. Мусієнко

УЧАСТЬ ДЕРЖАВИ В МОДЕРНІЗАЦІЇ ТА ІННОВАТИЗАЦІЇ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ

На сьогодні модернізація є одним з ключових термінів сучасності, головним словом епохи. Таку ж приблизно роль 20 років тому грало слово «демократія». Як зазначає президент Інституту національної стратегії Ілля Ремізов: «Модернізація зараз, як і демократія тоді, повинна, згідно із загальним уявленням, врятувати країну, вивести її до нових історичних рубежів і горизонтів розвитку» [1]. Завдання держави в цій сфері залежать від того, який шлях обрано для модернізації. З цієї точки зору, виділяють:

а) модернізацію зверху - ініціативи виходять від держави, від політиків і бюрократичного апарату, який займається їх підготовкою та веде нагляд за їх втіленням;

б) модернізацію знизу - ініціативи і фінансування переважно виходять від бізнесу, державні органи створюють умови для ділової активності і підтримують ті чи інші проекти [2].

В умовах модернізації на перший план виходять такі функції держави як формування законодавства, забезпечення законності та правопорядку, оборона, захист від зовнішніх загроз, забезпечення макроекономічної стабільності, здійснення інституційних змін, проведення необхідних реформ [1].

Вся робота по модернізації повинна бути направлена на свободу ділової активності громадян, на формування та підтримку системи інформації, забезпечення прозорості роботи бізнесу та державних установ, підтримку інновацій, створення нових

технологій, нових компаній, і нарешті, безсумнівний пріоритет, який гарантує довгостроковий резульат - вкладення в науку і освіту.

Також це стосується і поновлення капіталу, і перебудови інфраструктури, але найбільше - серйозного підвищення якості людського капіталу - професіоналізму, освіти, здоров'я і довголіття, ділової та трудової етики, менталітету. Вимоги постіндустріального суспільства, яким потрібно відповідати, щоб досягти мети, стосуються перш за все цих якостей, обстановки свободи і довіри, сприятливого для творчості і комунікації [3].

Головним предметом концепції модернізації є саме суспільство. Точніше, визначений тип суспільства - суспільство модерну. У суспільних науках склався великий перелік типологічних характеристик суспільства модерну. У їх числі культурологічні характеристики, соціально-демографічні, економічні, комунікаційні, адміністративні, етнонаціональні, політичні, правові. Таким чином базовою, серед типологічних характеристик суспільства модерна, перетворення індивіда, громадянина, а не громади, стану або корпорації, в базу одиницю суспільства [4].

Таке розуміння модернізації дозволяє розставити акценти в дискусії про баланс між державою і громадянським суспільством, централізацією і приватною ініціативою в процесі модернізації.

Отже, модернізація являє собою не процес розвитку технологій, а перш за формування соціуму, здатного їх відтворювати і використовувати собі на благо, формування (реформування) базових соціальних інститутів, що утворюють каркас суспільства модерну. Модернізація може привести до радикального і якісного скорочення відставання від країн, прийнятих за зразок, але ніколи не приведе ні до «наздоганяння», ні до «випередження», таким чином, слід відзначити, що в даному контексті модернізації виступає фіксацією неминучого відставання від країн, прийнятих за зразок [5].

Проте, не слід змішувати поняття «модернізація» і «інноватизація». У світлі сказаного, можна розмежувати їх наступним чином: якщо інноватизація являє собою пришвидшення економіко-технологічного розвитку, то модернізація - створення фундаментальних, інфраструктурних (в самому широкому сенсі) передумов такого розвитку.

Розробка і впровадження новітніх технологій, створення нового технологічного укладу хоча й не є першим (за часом виникнення проблеми), проте постає другим завданням модернізації. Безглуздо, а часом і шкідливо проводити інноватизацію в умовах відсутності соціальних і політичних інститутів, іманентних суспільству модерну, оскільки тільки здоровий соціум і повноцінно розвинена людина (людина як продукт суспільства модерну) може правильно використовувати досягнення цивілізації [6].

Прикладом «інноватизації без модернізації» може служити ситуація тих сільських шкіл, де Інтернет прищеплюється набагато швидше, ніж колектив кваліфікованих вчителів, набір безкоштовних спортивних секцій, елементарна культура побуту та інші елементи «модернізаційної» інфраструктури [7].

Модернізація, стосується більшою мірою завдання оздоровлення, налагодження суспільного розвитку, ніж його прискорення. Швидкість руху - не самоціль, особливо, якщо не скеровувати його траєкторію. Що ж до модернізації держави, то вона переслідує має на меті наблизити державу до громадян та зробити більш ефективними дії держави та адміністрації. Головна місія модернізації суспільства в державі - соціалізація людини і формування нації як однорідного і солідарного співтовариства, створення суспільства, де кожен буде себе почувати комфортно і захищено [8].

Роль держави в процесі модернізації полягає в гарантуванні вирішення соціально-економічних проблем, що її спричинили. При цьому держава має скінченний ресурс впливу на різні сфери суспільного життя. І саме ця скінченність ресурсів впливу держави є фактором, що визначає місце держави в процесі модернізації. Другим є відповідальність. Держава має бути організатором процесу модернізації, вирішувати, яким чином можуть бути модернізовані окремі сфери суспільного життя. Її основним завданням слід вважати встановлення справедливих правил і укладення відповідного суспільного договору. Йдеться про забезпечення адекватної законодавчої та нормативної бази для всього комплексу соціально-економічних відносин. «З законами держави - писав Т. Гоббс - справа йде точно так само, як з законами гри. Все, про що до-

мовилися всі гравці, не є несправедливістю по відношенню до кого б то не було з них» [9].

Однією зі складових модернізаційного процесу є створення інформаційного суспільства. Всеохоплюючий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій відбувся на сучасних правовідносинах шляхом їх модифікації і появи нових правових інститутів.

На сучасному етапі розвитку здійснюється перебудова політичного простору, пов'язана з переходом до інформаційного суспільства та зміною місця комунікації в політичній сфері. ЗМІ є не просто фактором поширення та обміну інформації, а формою організації масових інформаційно-комунікативних процесів, що обумовлює відповідний характер протікання політичних процесів. Масова комунікація перетворюється з підлеглого елемента в системі політики на творця політичної реальності. Сьогодні інформація перетворилась на інструмент влади, який використовується як товар, а останні досягнення в області інформаційних технологій роблять його структурним елементом стратегії держави. Відповідно до поглядів Джона Дьюї, комунікація в політиці стає не просто умовою інформаційних обмінів влади і суспільства, а перетворюється на саму політику [10].

Сучасна інформаційна держава повинна бути організована за моделлю живого організму, де знання та інформація є провідним фактором розвитку. Суспільне багатство все частіше асоціюється з володінням інформацією, і вже зараз такі галузі управління, як освіта, охорона здоров'я, дослідницькі розробки, фінанси виходять на перший план. Саме вони виявляють найвищі темпи зростання зайнятості і валового продукту.

Інформаційна держава не зможе виконувати свою регулюючу функцію без допомоги громадянського суспільства. Повністю впоратися з проблемами управління в інформаційному суспільстві зможуть тільки об'єднані зусилля держави, громадянського суспільства та бізнесу (корпорацій). Провідна роль інформаційної держави в організації цих трьох управлінських факторів повинна забезпечити їй майбутній розвиток в умовах інформаційної революції.

Інакше кажучи, інформаційна держава повинна взяти на себе ініціативу в об'єднанні і консолідації громадянського суспільства і корпорацій. Сама інформаційна держава, як центр прийняття рішень, має являти собою систему консолідації політичної влади, функціонального представництва та громадських організацій [11].

Таким чином, на сучасному етапі необхідність проведення інформаційної модернізації постає одним з ключових чинників внутрішньої політики будь-якої держави. Це, насамперед, обумовлено стрімким розвитком технологій, засобів зв'язку та ІТ, що обслуговують численні портали Інтернету, а також процесами інформатизації, що на сьогоднішньому етапі торкають практично всі сторони суспільного життя. Завдяки цьому розширюється сфера внутрішньої інформаційної діяльності, міжнародного інформаційного співробітництва.

Список використаних джерел

1. Модернізація Росії як побудова нової держави / І. Пономарьов, М. Ремізов, Р. Карев, К. Бакулев. – М.: Агентство політичних новин. Незалежна експертна доповідь, 2009. – 287 с. 2. Ясин Е. Г. Держава і економіка на етапі модернізації / Ясин Е. Г. – К: Питання економіки, 2006 – 214 с.
3. Кричевський Н. О. Держава та модернізація: механізми інтеграції / Н. Кричевський, С. Смирнов. – К.: «Текст», 2009 – С. 47.
4. Дюкіна С. В. Засоби масової інформації як системоутворюючий фактор сучасного політичного процесу: дисертація ... кандидата політичних наук: 23.00.02 Нижній Новгород, 2005. – 189 с.
5. Василенко І. П. Інформаційне держава і теорія державного управління / Василенко І. П. – К, 2005. – С. 105-107.
6. Куняев Н. Н. Основні напрями та умови розвитку інформаційного суспільства в РФ. / Куняев. Н. Н. – М.: Відомості Верховної Ради 2009. – № 8. – С. 63-71.
7. Курносов І. Н. Роль держави у формуванні інформаційного суспільства в Росії [Електронний ресурс]: Держкомзв'язку Росії – Режим доступу до матеріалу: <http://www.rfbr.ru/default.asp>.
8. Гаєв С. Н. Модернізація во имя імперії: соціокультурные аспекты модернизационных процессов в России / Гаєв С. Н. – М.: Эдиториал УРСС, 2010. – 323 с.
9. Гоббс Т. Левиафан или или материя, форма и власть государственна церковного и гражданскаго. / Гоббс Т. М., Сочинения: В 2 т., 1991. – Т. 2. С. 131.
10. Межуев В. М. Ценности современности в контексте модернизации и глобализации [Електронний ресурс]: Электронный журнал «Знание. Понимание. Умение.» – 2009. – Режим доступу до матеріалу: <http://www.zni-journal.ru/e-zni/2009/1/Mezhuiev/>.
11. Побережников И. В. Переход от традиционного к индустриальному обществу: теоретико-методологические проблемы модернизации/ Побережников И. В. – М.: РОССПЭН, 2006. – 240 с.

АНТИУТОПІЯ АБО ТЕХНОЛОГІЧНЕ ПІДКОРЕННЯ СВІТУ

Всі знають що таке утопія та антиутопія. Світ фантазії, повної гармонії, вигаданих мрій, які не здійсняться; «ідеальний світ» - це утопія. Антиутопія – це вигадане суспільство, яке є антитезою утопії. Інакше кажучи, жорстока реальність. Зазвичай для нього є характерним гнітючий суспільний контроль, здійснюваний авторитарним або тоталітарним урядом, що є дуже популярним у наш час. Таким чином влада намагається посилити контроль над іншими «простими смертними».

Деякі академічні кола познізняють утопію і антиутопію. Наприклад. в «1984» Джорджа Орвелла утопія не претендує бути гарною, толі як антиутопія злається утопією або такою, що намагалася бути утопією, але фатальний збіг обставин, поворот чи інший фактор зривнував або перевертнув утопічний світ або його поняття. Таким чином можна сказати, що і в негативному можна знайти позитивне.

Антиутопія є логічним розвитком утопії і формально також може бути віднесена до цього напрямку. Однак якщо класична утопія концентрується на демонстрації позитивних рис описаного в творі суспільного устрою, то антиутопія прагне виявити його негативні риси. Таким чином, відмінність утопії від антиутопії лише в точці зору автора.

Важливою особливістю утопії є її статичність, в той час як для антиутопії характерні спроби розглянути можливості розвитку описаних соціальних пристроїв (як правило - в бік наростання негативних тенденцій, що нерідко призводять до кризи та обвалу). Таким чином, антиутопія працює зазвичай з більш складними соціальними моделями.

Сьогодні тенденцією розвитку суспільства становить їх взаємодія з різними технологічними пристроями, які полегшують людське існування. Зараз майже жодна людина не може обійтися без засобів зв'язку, засобів масової інформації, побутової техніки та іншого виду електроніки. Ці механізми дозволяють нам отримати бажаний (запланований) результат якомога ефективніше і швидше. Але, чи справді вони являються нашими помічниками?

Насправді соціум став набагато менше вкладати зусиль у будь-яку діяльність (написати листа, поїхати білизну). Коротше кажучи, всім стало лінь. Ну замаєте ви свій одяг і що? Ніхто не візьме шматок мила, щоб виправити дану ситуацію вручну. Вони або віднесуть у хімчистку, або, у кращому випадку, закинуть одяг у пральну машину і на цьому все.

Люди навіть не здогадуються про те, що самі поступово становляться залежними від техніки, «рабами» своїх винаходів. Якщо забрати у когось iPhone, думаєте все буде нормально? Звичайно - ні. Більшість не пристосована до життя без телефонів, ноутбуків, Інтернету та інших засобів зв'язку та передачі інформації. В деяких випадках ця залежність призводила до летальних наслідків (підлітки, які днями і ночами грали в комп'ютерні ігри, помирили). Таким чином можна навіть встановити тотальний контроль над населенням, підштовхуючи його до «правильних», загальноприйнятих дій, які б не шкодили здоров'ю, розвитку особистості, нав'язуючи такий ідеал.

На сучасному етапі розвитку суспільство постійно використовує технологічні пристрої як засіб комунікації, такі як мобільний зв'язок та Інтернет. Так як споживання цієї продукції є масовим, то відбувається інтеграція людей в безликий натовп [2].

Свідома особистість у великій масі зникає, адже в натовпі індивідуальні особливості людини поступово зникають. Таким чином, загальні риси «всіх» присвоюються конкретній особі [2].

На даний час світі спостерігається ретельний «нагляд» за всіма жителями. Впроваджують різні пристрої для збору інформації про громадян держави, їхнє місцезнаходження, координати, напрям та кількість дзвінків, персональні дані тощо. Уряд намагається всі джерела даних вмістити в один архів (базу даних) для легшого та зручнішого застосування та використання інформації.

До записуючих носіїв можна віднести різного роду технології, а саме: камери відео-спостереження; датчики руху; індикатори та детектори, які реагують на знищення

ока, міміку людини тощо.

Однією з рис сучасного технологічного прогресу становить відмова від паперових носіїв даних (паспортів) і перехід до пластикових карток, в які вмонтовано спеціальний мікропроцесорний чіп, котрий містить всю інформацію про власника. Це біометричні паспорти, які в найближчому майбутньому стануть розповсюджуватися на всій території Землі (більшість країн вже використовують цей продукт)[6].

Щоб покращити життя ввели електронні картки для безготівкового розрахунку (кредитні картки), електронні браслети тощо. Це, звичайно, дуже зручно. Але! Таким чином банки будуть знати, куди саме і в який час «мігрують» всі наші кошти, що купуємо, на що використовуємо свої гроші. Щодо електронних браслетів, то візьмемо, наприклад, звичайний аквапарк. У ньому на кожного відвідувача надягається спеціальний електронний браслет, який фіксує дату і час входу до приміщення аквапарку. Також повідомляється до бази даних, що саме та яку кількість продукції було куплено для споживання (товари для плавання, їжа тощо). Отже, сфера розваг, банківська система мають доступ до більшої кількості інформації, ніж сам уряд.

Незважаючи на те, що розвиток технологій є дуже важливим фактором для суспільства, людство все одно має звичку все псувати. Тобто, разом з розвитком приходить деградація. Якщо контроль спочатку іде на благо населенню, то поступово він переростає в тотальний. Усвідомлюючи це, уряд зі своїми творцями сучасних технологій намагаються створити мікропроцесорні чіпи, які могли б фіксувати навіть фізичне здоров'я людини, не говорячи вже лише про місцезнаходження, шляхом перебування у ній. Тобто, ці спроби ведуть до виготовлення таких мікро- та нанопристроїв, які б можна було вводити в організм людини.

Отже, при такому розкладі антиутопічне майбутнє вже не здається фантастикою. Людство незмінно рухається у напрямку технологічного прогресу. Але як би не просувався вперед, ми повинні знати міру, щоб наші «плоди» не повернулися проти нас, щоб їх не використовували бездумно заради корисливих цілей.

Список використаних джерел

1. Жічкіна А.Є. Соціально-психологічні аспекти спілкування в Інтернеті: підручник для студентів вузів / А.Є. Жічкіна. – М.: Дашков і Ко, 2004. – 117 с. – (Професійне освіта).
2. Лебон Г. Психологія народів і мас. – СПб., 1996.
3. Мосина В.Г. Три главные книги Джорджа Оруэлла: монография / В.Г. Мосина. – М.: ИЧП «Издательство Магистр», 1999 – 216 с. 4. Оруэлл Д. 1984. Скотный Двор / Д. Оруэлл; пер с англ. – М.: ООО Изд-во АСТ, 2012 – 361 с. 5. Юрій М.Ф. Людина і світ. – 2006. 6. <http://www.pravda.com.ua/news/2013/07/20/6994637/>.

I. I. Нікіфорова

СОЦІАЛЬНА КОНКУРЕНЦІЯ ТА АГОНАЛЬНІСТЬ ЯК ФАКТОРИ СУСПІЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Феномен суперництва та змагальності в тій чи іншій мірі має місце протягом усього життя людини, а відтак і проблема соціальної конкуренції актуальна для будь-якої сфери суспільної діяльності. Цивілізований і раціональний шлях від суперництва родового ладу до змагальності у соціокультурному житті винайшли давні греки завдяки закріпленню у античному суспільстві принципу агональності (від грець. *αγων* – «агон», що означає змагання, боротьбу). Тому перші спроби соціально-філософського осмислення конкурентного начала людини і суспільства сягають античних часів, коли відомі поети та філософи неодноразово звертались до проблеми визначення місця і ролі агональності у суспільному розвитку.

Агональні практики античної епохи умовно можна поділити на дві категорії: 1) твори, які оспівували агон (Гомер, Піндар, Тіртей); 2) праці, які віддзеркалюють спроби осмислення сутності агонального начала у природі та життєдіяльності людини (Геродот, Фукидід, Ксенофонт, Акусилаї, Ферекид, Геракліт, Парменід, Зенон, Емпедокл, Сократ, Платон, Аристотель). Однак, саме поняття «агон» з'явилося у новоєвропейській науці завдяки Я. Буркхардту, який охарактеризував агональність важливим виразником грецької культури [5, с.5].

У контексті сучасних наукових досліджень агональність можна розглядати у трьох аспектах: 1) як соціально-філософський феномен; 2) як методологічний прин-

цип соціально-гуманітарного пізнання; 3) як сукупність форм її прояву у психолого-педагогічному та соціально-економічному матеріалі [3,с.7-8].

У соціальному плані В. Єршов тісно пов'язує агональність із протиріччями змагання і конкуренції, одночасно розглядаючи сутність агонального як протилежність конкуренції. На думку дослідника, під час змагання домінує прагнення зберегти єдність між його учасниками, а досягнення будь-яких цілей (випуск певної кількості продукції тощо) є лише засобом цих цілей. В умовах конкуренції домінує досягнення будь-яких цілей, а усі інші фактори, включаючи і людину, слугують лише скороминущими засобами. В. Єршов називає агональність виразником особливого типу соціальної цілісності, яка створюється шляхом ігрових та змагальних дій людей, тоді як головною метою конкуренції є виграш окремого індивіда, який можливий лише за умови програшу суспільства, як цілого. Агональна змагальність людей забезпечує мінімальну ціннісну єдність і згоду громадян, яка необхідна для збереження соціуму. Цим підтверджується природність для соціуму саме змагання, а не конкуренції [3,с.9].

В.Єршов також доводить, що агональність є важливим зовнішньоекономічним двигуном економіки та праці. Саме агональність, з точки зору В.Єршова, перетворює економіку та працю у творчу змагальну діяльність, визнаючи важливість ринку, як сфери змагання виробників, вільна гра яких забезпечує цілісність економічного життя, тоді як конкуренція, більш притаманна капіталістичному ринку, є нещадною [3,с.22]. В.Єршов критикує Ф.Хайека за те, що він у конкуренції вбачає основу розвитку економіки та соціуму загалом, ігноруючи при цьому негативні риси конкуренції, які створюють несприятливе середовище для самозбереження природи, суспільства, родини, людських спільностей [3,с.7].

Подібно і О.Летунова переконана, що конкуренція і змагання - це дві рівнозначні і основні форми агональної діяльності, кожна з яких домінує у тому чи іншому суспільстві, залежно від його типу – індивідуалістичного чи колективного.

Дослідник доводить, що конкуренція можлива лише в індивідуалістичному суспільстві, яке розвивається за стандартами природності (ворожнеча, природний стан війни, природне право на все, навіть убивство), врегульованими нормами права, та стандартами соціальності (приватна власність, вільна особистість, свобода слова, індивідуалізм). У такому суспільстві, де кожен індивід дбає виключно про себе, про задоволення особистих потреб та інтересів, конкуренція виступає як форма витіснення суперника, аж до повного його знищення. Колективістському суспільству, де стандарти природності передбачають чесність, благородство, мораль тощо, притаманний інший тип агональної діяльності – змагання окремих колективів. Особливістю змагання у колективістському суспільстві є його спрямованість не на усунення суперника, а на удосконалення суспільних відносин, тобто відсутність антагоністичного характеру [4,с.9-34].

Таким чином О.Летунова доходить висновку, що конкуренція - це тип агональної діяльності, яка реалізується у відповідності до стандартів соціальності та стандартів природності індивідуалістичного типу суспільства.

Однак, на нашу думку, визначення конкуренції як характеристики виключно індивідуалістичного суспільства не відповідає дійсності, оскільки усвідомлення універсальної ролі конкурентних відносин сягає корінням у біологічну науку. І хоча науковий дискурс стосовно співвідношення природного добору та конкуренції і дотепер далекий від пошуку спільного знаменника, можна погодитись із В.Березовським у тому, що взаємодія та протиставлення речей у природі історично стає конкуренцією на соціальному рівні [1,с.35].

Саме у процесі соціалізації особистості змагальність стає одним із основних факторів адаптації індивіда до соціального буття та виражається суперництвом його біологічного та соціального начал, з одного боку, та суперництвом соціального начала із надсоціальним (нормами та цінностями культури), з іншого боку [2,с.8], а об'єктивні відмінності між людьми різноманітного характеру і змісту (вікові, статеві, расові, національні, етнічні, станові, майнові, класові, культурні, інтелектуальні, ідеологічні, моральні, політичні, етичні, професійні тощо) є витоками конкурентних відносин.

Тому В. Березовський небезпідставно стверджує, що «...можна оголосити, що конкуренції немає і керуватись цим положенням у політичній та господарській прак-

тиці, але це зовсім не означає, що її не буде. Спекулятивна підміна конкуренції змаганням, змагальністю є не що інше, як самоомана» [1, с. 38].

Це підтвердили і результати запровадження невдалої практики соціалістичних змагань, що не заперечує і В. Єршов, який відмічає, що соціалістична доктрина не змогла розв'язати фатального для неї протиріччя між агресивною, конфліктною сутністю праці і змагальною солідарністю трудящих, тому соціалістичне змагання у кінцевому підсумку вироджувалося у ту ж конкуренцію заради отримання «блага зверху». Однак, першопричину В. Єршов суб'єктивно вбоачає лише у недоліках виховання людей на зразках агонального служіння загальному благу соціальності із одночасним захоючуванням агресивних та руйнівних якісних характеристик праці [3, с. 22-23]. Дослідник не враховує об'єктивної закономірності розвитку природи і суспільства, в основі якої – конкуренція, як якісна характеристика природи речей, а також залишає поза увагою причини, які обмежили значення конкуренції її антагоністично-деструктивною формою.

Адже, як зазначає В. Березовський, історичне заперечення капіталізму стало запереченням конкуренції взагалі. Політично «конкурентна» гострота заперечення капіталізму створила теоретичну та практичну передумову для політично «конкурентного» заперечення конкуренції за соціалізму. В кінцевому підсумку «вилучення» конкуренції із соціальної практики за соціалізму лише через одну її антагоністично-деструктивну форму, позбавило суспільство внутрішньої руйнівної сили, сили саморуху та саморозвитку [1, с. 37-38]. Тому ми погоджуємося із В. Березовським у тому, що усувати слід не конкуренцію як таку, а саме її антагоністично-деструктивну форму [1, с. 38-45].

З огляду на викладене та погоджуючись із О. Летуновою про агональні начало і сутність конкуренції, вважаємо, що така форма відносин має місце у будь-якому соціумі, незалежно від характеру суспільних відносин. При цьому, саме агональність, яка виникла на перетині біологічного та соціального людських начал та безпосередньо пов'язана із культурною та духовною сферами суспільного життя, стала тим соціокультурним феноменом, який започаткував передумови виникнення інших споріднених суспільних відносин ігрового, змагального та конкурентного характеру.

Список використаних джерел

1. Березовский В.И. Математическое понимание истории и технический прогресс / Березовский В.И. – Иркутск. : Редакционно-издательский центр ИГУ, 2006. – 234 с. 2. Данилов Р.С. Состязательность как форма социального бытия человека : автореф. дис. на соискание науч. степени кандидата филос. наук : спец. 09.00.11 «Социальная философия по философским наукам» / Р.С. Данилов. – Саратов, 2007. - 18 с. 3. Еришов В.А. Агональное как предмет социально-философского исследования: дис. ... кандидата филос. наук : спец. 09.00.11 «Социальная философия» / Еришов Валерий Анатольевич. – М., 2007. - 152 с. 4. Летунова О.В. Конкуренция как тип агональной деятельности (социально-философский анализ): дис. ... кандидата филос. наук : спец. 09.00.11 «Социальная философия» / Летунова Ольга Владимировна. – Красноярск, 2006. - 164 с. 5. Яровой А.В. Социокультурные проекции агональности : автореф. дис. на соискание науч. степени доктора филос. наук : спец. 24.00.11 «Теория и история культуры» / А.В. Яровой. – Ростов-на-Дону, 2012. - 42 с.

К. С. Овчинникова

ВПЛИВ КРИМСЬКОТАТАРСЬКОЇ ПРОБЛЕМИ НА РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКО-ТУРЕЦЬКИХ ВІДНОСИН

Історія кримських татар пов'язана з Кримським півостровом з XIII ст., коли вони вперше оселилися на даній території. У 1433 р. кримські татари утворили тут свою незалежну державу – Кримське ханство. Кримське ханство довгий час перебувало спочатку під протекторатом Османської імперії, а потім у складі Російської імперії. Влада Російської держави з різних причин кілька разів змушувала кримських татар емігрувати з території Криму. Остання масштабна міграція татар відбулася вже за часів СРСР на заключному етапі другої світової війни. Після звільнення Кримського півострову з-під німецької окупації відповідно до рішення радянського керівництва в травні 1944 року, кримське населення було примусово депортоване в Центральну Азію та інші регіони СРСР.

Нечисельні групи кримських татар почали повертатися на Кримський півострів ще до розпаду Радянського Союзу. Масового характеру процес повернення набув після проголошення незалежності України. Повертаючись, кримські татари зіткнулися з рядом правових, економічних та соціальних проблем, які остаточно не вирішені і сьогодні. Через історичну, мовну і релігійну спільність проблема репатріації кримських татар привернула увагу Туреччини, що, в свою чергу, вплинула на розвиток українсько-турецьких відносин наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. На початку 90-х рр. ХХ ст. офіційні представники Туреччини, зокрема Президент Туреччини С. Демірель та Надзвичайний та Повноважний посол Турецької Республіки в Україні А. Гермен неодноразово висловлювали своє занепокоєння кримськотатарською проблемою і пов'язували її з перспективою розвитку відносин двох держав. Це обумовлює актуальність дослідження процесу вирішення проблеми репатріації кримських татар та їх інтеграції в українське суспільство.

Кримські татари, що повертаються на півострів, стикаються із вирішенням політико-правових проблем та господарсько-побутовим облаштуванням, величезну роль має вирішення також задач національ-культурного відродження і соціальної адаптації. Нагальною потребою також є визначення політико-правового статусу кримських татар.

У процесі боротьби за повернення на батьківщину, ще за радянської доби, почалася інституалізація кримськотатарського національного руху. Сьогодні створені та діють Кирултай кримськотатарського народу та його виконавчий орган – Меджліс, Духовне управління Криму, Координаційна рада громадсько-політичних сил кримськотатарського народу, Національний рух кримських татар та інші. Важливу роль у представництві інтересів кримських татар перед урядом України відіграє Рада представників кримськотатарського народу при Президенті України.

Від самого початку кримськотатарського руху однією із його головних вимог, поряд із поверненням і облаштуванням, стало забезпечення кримським татарам права на самовизначення, яке трактувалося лідерами кримських татар як право на відновлення національної державності кримськотатарського народу на території Кримського півострова [7]. Згідно зі статистикою Сімферопольської міської громадської організації «Інституту соціальних досліджень» та Українського незалежного центра політичних досліджень переважна більшість татарського населення Криму вважає, що через 10 або 15 років кримські татари матимуть статус корінного народу [3].

Таблиця 1. Яким Ви бачите майбутнє Криму? [1]

	Через 5 років	Через 10 років	Через 15 років	Через 20 років
Область у складі України	9,4%	11,4%	12%	10,3%
АР у складі України	79,8%	70,3%	54,7%	50,6%
АР у складі Росії	0,4%	2,4%	2,6%	1,9%
АР у складі іншої іноземної держави	0%	0%	0,7%	0,7%
Незалежна держава	8,4%	11,2%	18%	21,2%
Важко відповісти	1,9%	4,7%	12%	15,2%

Таблиця 2. Яке майбутнє Криму для Вас найбільш прийнятне? [1]

Область у складі України	10,5%
АР у складі України	60,9%
АР у складі Росії	2,4%
АР у складі іншої іноземної держави	1,3%
Незалежна держава	24,7%
Важко відповісти	0,2%

Науковці Національного інституту стратегічних досліджень доводять, що «кримські татари не підпадають під поняття «корінний народ» [2]. Аналогічну думку висловлює доктор філософії Гарвардського університету О.Шевель, яка вважає, що ситуація відносно проблеми визнання кримських татар корінним населенням Криму з правової точки зору виглядає досить суперечливо, адже корінні народи – це народи, що мешкали на своїх землях до прибуття на ці землі переселенців з інших територій. Суттєва відмінність полягає в тому, що кримські татари не мають Батьківщини за межами Криму» [6]. З іншого боку, «ідея щодо надання кримськотатарському населенню статус

корінного населення як шлях до вирішення усіх інших проблем не зовсім збігається з європейською системою захисту прав меншин. Оскільки історії та сучасна ситуація корінних націй Європи досить суттєво відрізняються від кримськотатарської ситуації, апеляції до подібних випадків у конкретній ситуації виглядають дещо штучними» [3].

Як показує опитування, проведене «Інститутом соціальних досліджень» та Українським незалежним центром політичних досліджень, більшість кримськотатарської молоді не мають бажання змінювати територіальний статус Кримського півострова в найближчі п'ять років (див. таблицю 1, 2).

Данні таблиць доводять, що нинішній стан Криму як Автономної Республіки у складі України задовольняє татарське населення півострова, але не можна не брати до уваги прагнення кримських татар на визнання їх, в якості корінного народу. Особливо, зважаючи на існування на території України радикальна мусульманська партія Хізб ут-Тахрір, метою якої є відродження ісламського способу життя та поширення ісламського заклик у усьому світі, можна дійти висновку що у майбутньому Україні може загрозувати нестабільна міжетнічна ситуація, через можливу радикалізацію політичних вимог кримськотатарського народу.

Серед проблем, які постали перед місцевою та центральною владою, пов'язаних з репатріацією кримських татар, найбільш гострим є вирішення земельного питання. Зокрема виділення земельних ділянок для кримських татар, особливо на південному узбережжі Криму та в Сімферопольському районі, тобто в місцях найбільш масового проживання кримських татар до депортації. Сьогодні ця проблема має не тільки соціально-економічний характер, а й відбивається на сфері міжетнічних відносин. Земельна реформа, яка проводилася в Україні у 90-х рр. ХХ ст. за часом співпала з поверненням кримських татар, але через відсутність українського громадянства лише невелика їх частина отримала земельні ділянки. Земельна проблема на Кримському півострові є неоднозначною, бо її вирішення на користь репатрійованого кримськотатарського населення не має утискати земельні та економічні права фактичних мешканців цих територій. Адекватне та компромісне розв'язання цього питання часто ускладнюється через наявність у масовій свідомості негативних стереотипів щодо кримських татар. Певна ворожість населення зумовлена не тільки нестачею земель, а й негативним іміджем кримськотатарського народу, викликаного історичними причинами. Починаючи з ХІІІ ст. на українські землі відбувались неодноразові напади тюркських кочівників, експансія Османської імперії, та її васала, Кримського ханства. У зв'язку із подіями 11 вересня 2001 р. у США та використанням американцями військової сили на Великому Близькому Сході під лозунгами боротьби з міжнародним тероризмом, іслам у масовій свідомості асоціюється із тероризмом. Діяльність радикальних мусульманських організацій на Кримському півострові лише посилює міжетнічне напруження в Україні. Варто звернути увагу, що Меджліс та Духовне управління мусульман Криму намагаються запобігати поширенню таких течій [2].

Наразі зусилля уряду України спрямовані на вирішення кримськотатарських проблем виключно з точки зору розвитку Кримського півострова в цілому, як сприятливо місце проживання всього населення території, а не в якості проблем окремого народу, що мешкають на його просторах. Існують суттєві досягнення у забезпеченні соціально-економічних та культурних потреб кримських татар. Варто звернути також увагу на фінансову неспроможність України повністю задовольнити потреби репатріантів та відсутність чіткої концепції інтеграції кримських татар в українське суспільство [2].

Значну допомогу Україні в вирішенні проблем кримськотатарських репатріантів надає Туреччина. На початку ХХІ ст. у зв'язку із політичними змінами в Україні та Туреччині, еволюціонували і погляди Туреччини на місце кримськотатарської проблеми у відносинах двох держав. Сьогодні Туреччина прагне допомогти вирішити проблему інтеграції кримських татар в українське суспільство. У жовтня 2013 р. турецького прем'єр-міністра Реджеп Ердоган зазначив, що Туреччина високо оцінює позицію України з питань повернення на історичні території депортованих кримських татар ... кримські татари стали мостом дружби і співпраці між Україною і Туреччиною [1].

Отже, вирішення політичних, соціально-економічних, культурних проблем кримських татар, гармонізація міжетнічних відносин у Криму, буде безпосередньо сприяти зниженню ризику виникнення міжетнічних конфліктів на півострові, стане запорукою

комфортного і успішного розвитку народів, що мешкають на його території та позитивно відобразиться на динаміці українсько-турецьких відносин.

Список використаних джерел

1.Ердоган схвалює позицію України з виправлення історичної несправедливості щодо кримських татар [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.uianan.ua/news/599140-turechchina-vitae-reformi-v-ukrajini-spruatomvani-na-pidpisamyu-asotsiatsiji-erdogan.html>. 2.Інтеграція кримських татар в українське суспільство: проблеми та перспективи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.niss.gov.ua/book/krim.htm>. 3.Оцінка сьогодення і майбутнього Криму та України очима кримськотатарської молоді [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ucipr.kiev.ua/publications/otcinka-sogodennia-i-maibutnogo-krimu-ta-ukraïni-ochima-krimskotatarskoiï-molodi/lang/tab01>. 4.Шевчук О.Г. Турецький фактор етнополітичної ситуації в Криму // Геополітика і екогеодинаміка регіонів. – 2007. – Вип. 2 [Електронний ресурс] / О.Г. Шевчук. – Режим доступу: http://science.crimea.edu/zapiski/geopolitik/tom3_2/019shevchuk.pdf. 5.Belitser N. «Indigenous Status» for the Crimean Tatars in Ukraine: A History of a Political Debate [Електронний ресурс] / N. Belitser . – Режим доступу: <http://www.iccrimea.org/scholarly/indigenous.html>. 6.Shevel O. Crimean Tatars and the Ukrainian state: the challenge of politics, the use of law, and the meaning of rhetoric [Електронний ресурс] / O. Shevel. – Режим доступу: <http://www.iccrimea.org/scholarly/oshevel.html>. 7.Газізова О. Кримські татари в умовах інтеграції в український простір // Наукові записки інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф.Кураса НАН України. – 2010. – Вип. 4(48).

Л. С. Подлесная

НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ ЭТНОНАЦИОНАЛЬНЫХ ПРОБЛЕМ СОВРЕМЕННОГО ЭТАПА ИНТЕГРАЦИИ

Процесс интеграции второй половины XX столетия называют глобализацией. Несмотря на расплывчатость и амбивалентность термина, а так же многовариантность проявления этого феномена на практике, этот процесс, так или иначе, означает нивелирование экономических преград и создание социальных пространств, превосходящих границы национальных государств.

Подобные процессы имели место и в другие исторические периоды. Однако современный этап «во многом явление не только новое, но и революционное» [1,с.27] и обладает отличительными чертами. Среди очевидных – глобальное неравенство и глобальная культура, ставшие предпосылкой, основой для активизации и даже обострения этнонациональной проблемы. Основным противоречием наступающей эпохи будет противоречие между неолиберальной версией глобализации и противоположными ей процессами, обозначаемые понятиями «фрагментация», «регионализм», «национализм» [6,с.89].

С конца века ситуация действительно изменилась. С одной стороны, рост национализма, особенно этнического и религиозного, с другой – национальные деления и ценности подвергаются сомнению и пересмотру. Нельзя не согласиться с мнением А.И.Куропятника, который, характеризуя разницу между способами становления национальных государств в Западной и Восточной Европе, резюмирует: «... возникновение национальных государств в Южной и Восточной Европе по западноевропейскому образцу, где политика внутренней гомогенизации населения достигла успехов прежде, чем возникло национальное государство в его современном понимании, стало основной причиной последующей этнической конфликтности и нестабильности» [3,с.133]. Возможно поэтому нации, где этнический компонент является одним из основных факторов интеграции сообщества, в глобализацию «идут с неудовольствием».

Следующим аспектом современной этнонациональной ситуации является грандиозные перемены, вносимые глобализацией в культурно-духовную сферу. Глубокая трансформация условий и механизмов формирования культурной жизни, которая отныне уже не может строиться исключительно или преимущественно в рамках национальных или локальных общностей, привела к возникновению так называемой транскультуры. Транскультура подразумевает персональный выбор культурной идентичности, возможность отказа от собственной, базовой культуры, что, по сути, является размыванием национальной и культурной идентичности [4]. Однако оторванность от исторических корней, и особенно от высоких достижений мощных национальных традиций сильно обесценивает этот транснациональный «культурный поток», и он

вряд ли в состоянии стать основой консолидации и глобального самосознания. Такова одна из причин, почему оборотной стороной глобализации становится не преодоление, а утверждение этнических уз. Неслучайно сейчас в западноевропейских обществах наблюдаются разнохарактерные процессы, знаменующие системные, хотя и не вполне ясные по своему исходу, перемены. Один из таких процессов определяется как тенденция к признанию этнического и культурного плюрализма на фоне быстро растущей неоднородности населения. Специалисты связывают это с потребностью в привлечении иностранной рабочей силы, мобильностью населения и другими чертами глобализирующегося мира.

Таким образом, этническая проблема – неоспоримая реальность нашего времени. Но нельзя согласиться с теми, кто противопоставляет национальное этническому. Ибо эти два феномена не взаимоисключающие, а родственные, по сути, и совместимые практически. Этнический вызов означает не разрыв с идеей нации, но ставит под вопрос конкретные исторически сложившиеся воплощения национального принципа. А политикация этничности есть не что иное, как обращение к национализму.

Мировая история не раз демонстрировала взаимозависимость и взаимообусловленность глобальных и национальных факторов в поступательном развитии человечества. К сожалению, чаще национальные факторы не преобладали в глобальном развитии. В этой связи нам представляется достаточно убедительным мнение о том, что «без решения национального вопроса не может произойти глобальная интернационализация, а последняя, в свою очередь, способствует решению национальной идентичности» [5, с.70].

Итак, этнический подъем нынешнего этапа интеграции вряд ли можно считать признаком умирания национального начала. Не предвещает он и повального процесса распада сложившихся государств и образования новых. Но этот, так называемый этнический «взрыв», обнажил внутренние противоречия классической либеральной модели государства-нации и, безусловно, повлек за собой напряженность и множество проблем в национальной сфере для всех обществ. Тем более, что перспектива реализации лозунга «каждому народу – свое государство» или «образование «гибридных наций» и метаэтнических сообществ чрезмерно оптимистична [2, с.109].

Список использованных источников

1. Гидденс Э. *Ускользящий мир: как глобализация меняет нашу жизнь* // пер. с англ. – М.: Издательство «Весь мир», 2004. – 120 с. 2. Галушко К.Ю. *До проблем створення нових ідентичностей в умовах регіоналізації та глобалізації*. // Грані. - № 2(46). – 2006. 3. Куропятник А.И. *Мультикультурализм, нация, идентичность (перспективы мультикультурального развития России)*. // Глобализация и культура: аналитический подход. Сб. научн. материалов. – СПб.: Янус, 2003. 4. Мамонова В. *Метаморфозы национальных культур в условиях глобализации [электронный ресурс]* – Режим доступа: brennoe-i-vechnoe.narod.ru/05-36.html. 5. Риси́ч І.П. *До питання про глобальні та національні чинники в ретроспективному вимірі* // Грані. - №2(10). – 2000. 6. Шенелєв М.А. *Кризис глобалізації: перспективи мирового геоекономічного процесу і їх політичні наслідки*. // Грані. - №1(15). – 2001.

О. А. Присяжнюк

ГРОМАДСЬКА ОРГАНІЗАЦІЯ: СУТНІСНІ ВЛАСТИВОСТІ

Тема громадських організацій як важливого чинника суспільного життя завжди була однією з важливих у гуманітарному знанні. Очевидно, що це зумовлено не тільки природою самої громадської організації як унікальної форми спільної діяльності людей, але й тими своєрідними функціями, які вона виконує у складній суспільній архітектоніці. Цей факт – запорука постійної до неї уваги теоретиків і практиків суспільної життєдіяльності. Що стосується перших, то в цьому контексті в ряду чільних місць знаходяться питання щодо сутності громадської організації, основних її базових властивостей. Спробуємо розглянути деякі виміри цієї сутності.

Першим методологічним підходом у контексті вищесказаного буде, на нашу думку, ідея смислу і виникнення громадської організації як такої, без вирізнення історичного часу, типу суспільної організації, національних або етнічних особливостей тощо. Вказані відмінності, як здається, можуть грати певну роль у соціальних механізмах

становлення та діяльності громадської організації. Тому вони можуть вважатися сутностями громадської організації другого порядку, не змінюючи базову сутність.

Нагадаємо насамперед, що будь-який людський індивід володіє не тільки складною структурою сутнісних сил, які щоразу приводить в дію задля досягнення своїх цілей. Очевидно, первинною стосовно цих сил є структура мотивацій індивіда. Кожен з нас має потреби, бажання, інтереси, короткотермінові, перспективні та життєві цілі, які по-іншому формулюються як ідеали. Їх актуалізація веде до необхідності практичного задоволення. Кожна людина саме це і робить: формулює свої мотиви і прагне їх ефективного задоволення, задіюючи можливі два основні шляхи: індивідуальний та колективний. Перший з них забезпечує певний рівень досягнення своїх прав і свобод, однак обмежений у механізмах задоволення тих потреб, інтересів та цілей, які принципово невідкладні індивідуальній життєдіяльності людини. В контексті останнього такими мотивами можуть бути, наприклад, потреби безпеки або справедливого розподілу виробленого сукупного продукту, мотиви визнання або самореалізації чи самоствердження, інтереси свободи, в цілому захисту прав людини. Очевидно, що самотужки ніхто не може реалізувати вказані мотиви без певної загальної злагоди в соціумі. Потрібно сказати, що людина як суспільна істота створила за свою історію цілу низку спеціальних суспільних інституцій, за допомогою яких робить спробу і до сьогодні регулювати спільне життя, задовольняючи, таким чином, свої мотивації. Мова іде, наприклад, про рід, сім'ю, плем'я, церкву, державу тощо. Заради справедливості потрібно сказати, що практично усі вони відіграли і навіть сьогодні продовжують відігравати певну роль в цьому процесі. Проблема полягає лише в тому, що як тільки певна з них набула бюрократичної організації, то так чи інакше віддалялася як від самих цілей власного створення, так і від суб'єктів свого народження – людей. Оскільки в процесі свого розгортання такі суспільні інституції змінювали основоположні принципи власного створення. Не уникнула цього практично жодна з названих вище і не названих (народ, нація тощо). Особливо «успішним» був цей процес на прикладі держави, яка фактично і до сьогодні лишається суспільною інституцією, що нерідко переслідує свої корпоративні інтереси, ігноруючи потреби людей. З цього приводу відомий дослідник цієї теми, науковий редактор фундаментальної колективної монографії про громадські організації у дискурсі демократизації суспільства В. Бех наводить слова Е. Дюркгейма про те, що, наприклад, держава занадто далека від індивідів, вона підтримує з ними занадто поверхневі і нестійкі відношення, щоб мати можливість глибоко проникнути в індивідуальні свідомості і внутрішнім образом соціалізувати їх. Ось чому там, де вона складає єдине середовище, у якому люди можуть готуватися до практики спільного життя, вони неминуче відриваються від неї, відділяються один від одного, а разом з тим розпадається і суспільство [1, с. 7].

На тлі вищесказаного громадська організація виривається своєю унікальною сутністю. Насамперед тим, що створюється добровільно. В ідеалі в громадську організацію ніхто силою вступати не примушує. В цьому її сила і суттєва перевага, адже громадська організація створюється як організація рівних учасників: за правом вступу чи виходу, за правом ініціативи, за правом виголошення потреб чи інтересів, за правом пропонування механізмів у досягненні цілей і т.д. В цьому розкривається перша і головна сутність громадської організації – добровільність та ініціація. Підсилюючим цю сутність фактором є її відносна незалежність від офіційних суспільних інституцій.

Другою важливою сутністю громадської організації є її принцип смислопородження. Він полягає в тому, що в громадську організацію вступають люди, які мають певну мотивацію щодо забезпечення власних та групових або навіть загальносуспільних проблем. Принцип рівності прав в організації дає можливість вільної конкуренції ідей, поглядів, завдань організації, форм і методів її роботи з метою досягнення поставлених цілей. Це об'єктивно зумовлює виживання конкурентоспроможного на той чи інший момент. А це – шлях до новацій, креативних підходів, творчості, врешті життєтворчості. Фактично громадська організація за своєю сутністю – це джерело інновацій, оскільки вона найбільш адаптована до проблеми смислопородження.

Третьою важливою сутністю громадської організації є соціальна відповідальність. В ідеальному варіанті вказана спільність людей створюється для організації позитивних як для громадянина, так і для соціуму цілей. Тоді практичне втілення цих цілей

передбачає достатньо високий рівень соціальної зрілості учасників організації окремо і всієї організації в цілому. До того скажемо, що публічна заявленість та визнання будь-якої громадської організації у будь-якій сучасній країні неминуче вимагає формалізації з боку державних органів. Це особливо стосується особливо тих організацій, які претендують на роль загальносуспільних. Даний момент виступає додатковим фактором соціальної відповідальності як характерної риси громадської організації.

Названі в даному матеріалі сутнісні властивості громадської організації не є вичерпними. Вимагають свого аналізу ще й такі риси як ненасильствений їх характер, адже за своєю природою і формальними ознаками суспільного конституювання громадська організація – це така спільність людей, яка використовує у своїй діяльності несилові, а мирні інструменти впливу. Перспективним і цікавим у дослідженні сутності громадської організації є той її вимір, який кваліфікує проміжне місце цієї спільності людей у відносинах громадянина і влади. Є низка інших, надзвичайно важливих зрізів проблеми сутності громадянської організації, що зайвий раз підтверджує актуальність наукового аналізу цього явища.

Список використаних джерел

1. Громадські організації в дискурсі демократизації суспільства: монографія / Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України, Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова; за науковою ред. В. П. Беха; редкол.: В. П. Бех (голова), Г. О. Нестеренко (заст. голови) [та ін.]. – К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. – 680 с.

О. В. Приймак

ОСОБЛИВОСТІ ПОЛІТИЧНОЇ КОН'ЮНКТУРИ В СИСТЕМІ ОСВІТИ І НАУКИ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

Значення ролі правильного розвитку освіти і науки в Україні не потрібно роз'яснювати. Дані питання державної політики в цих галузях тривалий час не втрачають актуальності, оскільки постійна зміна політичного курсу країни розхитує систему освіти та науки в різні сторони.

Не менш важливою проблемою залишається заполітизованість та надмірне включення економіки в освітні та наукові процеси. Поняття економічної кон'юнктури в науці та освіті відрізняється від кон'юнктури в економіці. Економічна кон'юнктура впливає на формування освіти відповідно до вимог ринку та проведення дослідження в різних галузях науки, лише при наявності грошового забезпечення від держави чи меценатів, або ж наявності «замовника». Такий стан речей в галузі приводить як до позитиву так і до негативу. Позитив в тому, що спеціалісти, підготовлені відповідно до вимог ринку, не залишаються без працевлаштування і матимуть гідну зарплатню, однак відкидаючи загальноосвітні та «непотрібні» дисципліни ми звужуємо можливість таких фахівців в перекваліфікації та ширшого розуміння процесів, що відбуваються в країні. Така ж ситуація в науці. Ми знаємо, що фінансування програм наукового розвитку країни знаходиться на низькому рівні. Це спричиняє посилення впливу економічної кон'юнктури на науку, яка змушена вирішувати питання власного забезпечення самотужки. Згодом, такі галузі науки будуть працювати на економічну кон'юнктуру, тобто проводити дослідження які будуть користуватися попитом. Для повноцінного наукового розвитку країні потрібно розвивати галузі які є перспективними, однак не користуються на даний момент фінансовою підтримкою. Це відноситься перш за все до сфери соціально - політичних наук.

Гуманітарні науки є основою функціонування державної політики та державного управління. Без їх розвитку та належної фінансової підтримки не буде проводитися дослідження соціального стану населення, ідеологічного та психологічного стану населення, які потрібні для ведення державної політики. Бо, для комерційних структур дані дослідження є капіталомісткими та непотрібними [1, с.190].

На думку автора, особливо підпадають під кон'юнктурні впливи наукова та освітня сфера тих держав, що тільки стали на демократичний шлях розвитку. Зокрема така важлива галузь науки як політологія, що покликана досліджувати реальні процеси в державі, а не бути інструментом для політичної боротьби. Політологія потребує звіль-

нення від кон'юнктурної домінанти для забезпечення доцільності пошуку фундаментальних передумов політичних явищ, пізнання їх довгострокових наслідків (що в нашій країні особливо актуально). В. Ільїн виділяє дві сторони даної проблеми: «тривіальне аналітичне хамелеонство, некритичне пристосування досліджень під «політичну думку влади», і «фактофіксаторство, реєстрацію і безпосереднє зіставлення проявів суспільно-політичної реальності» [2, с. 9].

Проте, кон'юнктурність – явище дуже політичне, щоб поміщати його поза політичним виміром. Неупередженість політичної науки повинна полягати в «диз'юнкції кон'юнктури», в максимально чіткому розмежуванні значущих періодів політичного життя, що характеризуються певною самостійністю політичної дії та форм політичної організації.

Політична кон'юнктура в освіті та науці має свою специфіку. Це не тільки певне «налагодження» політичних досліджень сучасності під існуючу політичну ситуацію, а й переписування та перекручення фактів минулого, що є більш загрозливим. Прояви політичної кон'юнктури найчастіше помітні також в сучасній історичній науці. Історія стала не лише науковою галуззю, але і засобом політики. Підлаштовуючись під політику сучасна історична наука досліджує в своїй більшості «політично актуальні теми». Як зазначає О.Мамедов в статті «Інтелектуально-політична мода (кон'юнктурна чи актуальна переоцінка цінностей?)» - Іноді мода «зв'язує» руки молодих дослідників, яким легко слідувати їй, ніж протистояти, особливо при захисті дисертацій (тут вже на варті «модних ідеалів» пильно стоять дисертаційні ради). Якщо мода співпадає з актуальністю, наука розвивається інтенсивніше, якщо протистоїть - ефективність науки знижується [3, с.135].

Політична кон'юнктурність проявляється передусім в бездумній «європеїзації» освіти та науки. Зокрема, Болонський процес в освіті покликаний уніфікувати освітні процеси в Європі, однак в Україні це розуміють зовсім по іншому. Болонський процес став для української влади просто кон'юнктурним процесом на шляху до вступу в Європейський Союз.

Список використаних джерел

1.Волович В. Болонський процес і нова парадигма освіти в Україні//В. Волович // Соціологія: теорія, метод, маркетинг. – 2004.- №4. – С. 189 – 199. 2.Ільїн М .В.Десять років академічної політології – нові масштаби наукового знання. – Поліс. - 1999. - № 6. 3.Мамедов О. Ю. Интеллектуально - политическая мода (конъюнктурная или актуальная переоценка ценностей?) /О. Ю. Мамедов //Экономический вестник Ростовского государственного университета. - 2007. - Том 5. - № 4, с. 135.

С. І. Прутуляк

СОЦІАЛ-ДЕМОКРАТІЯ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ СИСТЕМИ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

Відомий політик, соціал-демократ Т. Блер переконаний, що варто пишатися політикою, яка веде до ефективності, не менше тієї, що веде до справедливості [1, с.727]. Така позиція певною мірою віддзеркалює основні тенденції трансформації політичної практики соціал-демократії: усі національні варіанти модернізації демократичного соціалізму. І хоча у ХХІ столітті соціал-демократія вступила вже модернізовану, цей процес і сьогодні триває.

У біполярний період реформу Соціалістичного інтернаціоналу (Соцінтерну, СІ), як координаційного центру соціал-демократичних партій та рухів, пов'язують з ім'ям В.Брандта. Сьогодні трансформацію структури та інших аспектів організації світової соціал-демократії ініціював чинний президент Соцінтерну Г.Папандреу. Так, на Афінському конгресі СІ він оголосив про необхідність реформувати і саму організацію, оновивши її структури, і частково скорегувати її завдання та методи діяльності в пост-біполярному світі. Лідери Соціалістичного інтернаціоналу, усвідомлюючи особливість сьогоденного інформаційного суспільства, переконані, що для популяризації соціал-демократичної ідеології необхідно дбати про медійну присутність, в тому числі в мережі Інтернет та популярних соціальних мережах [5].

У ювілейній для Соцінтерну декларації «50 років солідарності» виокремлено ос-

новні кампанії організації у XXI ст. Це боротьба з насильством проти жінок, з бідністю в Африці, вирішення питання зовнішнього боргу країн «третього світу» та зусилля для відміни смертних вироків [3]. Актуальним сьогодні є питання контролю за міграційними процесами, захисту прав іммігрантів, протидії торгівлі людьми. Основні проблеми, які, з точки зору соціал-демократів, необхідно нагально вирішити для безпеки процесів міграції, – соціальний захист мігрантів, особливо жінок та дітей, дієві програми підтримки депортованих, соціально-трудова адаптація тих, які виявили бажання повернутись до рідної країни.

Логічним продовженням кампанії організації за децентралізацію влади стала III Всесвітня конференція мерів міст в Афінах, на якій було прийнято «Хартію міст, якими керують соціалісти» [2, с.232]. Документ став кульмінаційним моментом багаторічної роботи Соціалістичного інтернаціоналу, мерів та інших керівників муніципалітетів та місцевих представників соціал-демократичних і робітничих партій всього світу.

Глобальна економічна криза, що почалася у 2008 р., стала черговим серйозним викликом для соціал-демократів. Офіційна позиція Соціалістичного інтернаціоналу щодо причин виникнення світової фінансової кризи та шляхів виходу з неї окреслена в матеріалах XXIV Конгресу. У спеціальній резолюції наголошено, що причиною сучасної економічної кризи, з точки зору соціал-демократії, є не соціальні витрати урядів, а надміру ризикована глобальна політика у сфері фінансів. Соціалістичні запропонували шукати вихід з цієї ситуації через впровадження більш прогресивної податкової стратегії та нової культури солідарності на економічному, політичному та соціальному рівнях, а також через утвердження нової глобальної фінансової архітектури для гарантії стабільності та управління ризиками [4].

Загалом переформатування системи міжнародних відносин після завершення «холодної війни» стало спонукальним мотивом до оновлення структури Соціалістичного інтернаціоналу стала проблематика, пов'язана з міграцією. Значних успіхів соціал-демократи досягли в налагодженні співробітництва на місцях, аналізі особливостей інституту місцевого самоврядування. Світова економічна криза в епоху глобалізації вимагає від соціал-демократії пошуку нових методів реалізації концепції демократичного соціалізму.

Список використаних джерел

1. Блер Т. Шлях / Т. Блер. – К. : Темпора, 2011. – 848 с. 2. Доповідь Генерального Секретаря СІ Луїса Аїдали XXII Конгресу Соціалістичного Інтернаціоналу [Матеріали XXII Конгресу Соціалістичного інтернаціоналу] // Солідарність, що нас єднає: матеріали XXII Конгресу Соціалістичного інтернаціоналу (Сан-Паулу, жовтень 2003 року) / [Пер. з англ. В. Верлока]. – К.: Основні цінності, 2004. – С. 193 – 236. 3. Declaration 50 years of solidarity [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.socialistinternational.org/viewArticle.cfm?ArticleID=874>. – Назва з екрану. 4. For a New Internationalism and a New Culture of Solidarity [Resolutions and decisions XXIV Congress of the Socialist International Cape Town, South Africa 30 August - 1 September 2012]. – London : Socialist International Maritime House Old Town, 2012. – 54 p. [Електронний ресурс] // Режим доступу: [http://www.socialistinternational.org/images/dynamicImages/files/Resolutions%20Booklet%20English%20for%20Web\(1\).pdf](http://www.socialistinternational.org/images/dynamicImages/files/Resolutions%20Booklet%20English%20for%20Web(1).pdf) – Назва з домашньої сторінки з інтернету. 5. The reform process of the Socialist International. SI Working Group on Reform. Final Report to the SI Council in Costa Rica, 23-24 of January 2012 [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.socialistinternational.org/viewArticle.cfm?ArticleID=2153&Search=Costa%20Rica%202012>. – Назва з екрану.

Я. С. Рудь

СОЦІОКУЛЬТУРНІ ЦІННОСТІ СІЛЬСЬКОГО ЗЕЛЕНОГО ТУРИЗМУ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ КУЛЬТУРОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

У сучасному світі туризм перетворюється на соціальний інститут, тобто на тривалу в часі і просторі, постійну форму організації суспільних відносин, яка має культурну легітимність і цінність для членів суспільства і задовольняє їх соціокультурні потреби. Сучасний туризм має комплекс організацій і установ, матеріальних засобів, фахівців. Як такий туризм функціонує в культурі, економіці, навіть політиці. Нас цікавить сфера культури, зокрема ціннісний аспект одного з напрямків туризму – сільського зеленого.

Сільський зелений туризм є одним із феноменів крос - культурної комунікації, яв-

ляє собою складне й суперечливе явище, яке істотно впливає на економічний, політичний, соціокультурний і демографічний чинники, в тому числі базові цінності культури. Він розвивається на території сільських поселень, де існують умови як для тривалого, так і короткотривалого відпочинку: екологічно чистий ландшафт, сільське житло, придатне для прийому туристів, необхідні об'єкти обслуговування. Для розвитку сільського туризму велике значення мають етнічні особливості поселень, етнографічна характеристика побуту населення, наявність народних промислів і пам'яток народної архітектури та історії тощо.

Розуміння терміна «сільський зелений туризм», його трактування у вітчизняній і зарубіжній літературі має для нас принципове значення, оскільки він є однією з основних термінологічних одиниць нашого дослідження. Отже, зупинимося на цьому питанні.

На сьогодні відсутній єдиний погляд на тлумачення поняття «сільський зелений туризм». Проаналізувавши світовий ринок сільського туризму, виявляємо тенденцію ототожнення сільського туризму з поняттям «агротуризм» [11, с.48].

Серед вітчизняних вчених склалася тенденція ототожнення поняття «сільський туризм» і «екотуризм». Сільський зелений туризм і його різновид агротуризм мають багато спільного з екотуризмом і часто відповідають його пріоритетам, зокрема: збереження природного та культурного середовища, підтримка добробуту місцевого населення. Деякі власники агротуристичних господарств, розташованих поблизу охоронюваних територій, підтримують серед туристів проєкологічні вимоги. У сільських місцевостях для відвідувачів пропонують додаткові послуги, які включають в екотуристичні програми кінні та велосипедні прогулянки, маршрути по історичних стежках у національних і ландшафтних парках, збір ягід і грибів і т.д. [8, с.122].

Але сільський зелений туризм і екотуризм відрізняються основними цілями використання вільного часу. Головна різниця полягає у базових мотивах подорожі. Сільський зелений туризм - це форма стаціонарного відпочинку з метою відновлення фізичних і духовних сил. Метою ж екотуризму є активне пізнання дикої природи, знайомство з традиціями і культурою певного регіону. У цьому випадку сільські будинки можуть використовуватися як база для ночівлі та харчування екотуристів.

У сучасній літературі з'явилося нове поняття «екоагротуризм». Воно включає відпочинок у селян, які вирощують сільськогосподарську продукцію із застосуванням екологічних методів. Отже агротуризм поєднується з веденням сільського господарства на екологічно чистих принципах [10, с.87].

Так, відпочинок в українських селах визначають як «сільський зелений туризм». Він охоплює широкий спектр форм: від стаціонарного відпочинку у сільській місцевості (власне сільський зелений туризм), відпочинку у туристичних центрах і курортах, розташованих у селищах і малих містах, до відпочинку у сільських дворогосподарствах. Розширення терміна «сільський туризм» за допомогою слова «зелений» надає йому проєкологічну орієнтацію [3, с.133].

Інтерес до сільського туризму високий у всіх країнах світу. Разом з тим, кожна країна прагне створити власну модель розвитку сільського туризму і тому використовує різні назви для позначення цього виду туристичної діяльності.

Специфіка відпочинку в українському селі найбільш повно передається терміном «сільський зелений туризм», що трактується як специфічна форма відпочинку в приватних господарствах у сільській місцевості з використанням майна та трудових ресурсів особистого селянського, підсобного або фермерського господарства, природно-рекреаційних особливостей місцевості та культурної, історичної, етнографічної спадщини регіону [8, с.54].

У сучасну епоху глобалізації та крос - культурної комунікації сільський зелений туризм як дива сила і активний конструкт соціального буття є результатом довгої історичної еволюції як соціального буття, так і самого себе шляхом збільшення нових якостей і властивостей, і носить досить розвинений і самостійний характер, що дозволяє розцінювати його як значний соціокультурний реагент, який впливає на соціальні процеси. В історичній ретроспективі і в наші дні туризм не тільки опинився інструментом діалогу культур, що спричиняє формування культурної спільноти країн і народів, але також його онтологічної необхідності [4, с.34].

Сільський зелений туризм створює умови для включення індивіда в складні переплетіння освоєння туристичного сервісу і соціальних зв'язків, намагається проектувати таку модель життєдіяльності, в якій акцентується вимога вільного самоздійснення індивіда в кожній конкретній ситуації.

Коли мова йде про сільський зелений туризм в соціокультурних вимірах, то слід підходити до нього з різних сторін, аналізуючи артефакти, пов'язані з об'єктами та суб'єктами сільського зеленого туризму. Завдяки культурологічному змісту сільського зеленого туризму, певні його сфери та функції сприяють формуванню культурних норм спілкування між представниками різних регіонів і країн, ціннісної орієнтації особистості туриста.

«Цінності, яким би не був їхній характер - це і те, на що орієнтується суб'єкт у своїй пізнавальній та практичній діяльності, і те, що досягається в ході такої діяльності» [4, с.33]. Якщо в соціології існує навіть типологія людей по ціннісно-орієнтаційній спрямованості (наприклад, Е. Шпрангер виділив шість таких типів), то з точки зору туризмології можна тоді говорити про подорож, як про ще одну ціннісну орієнтацію.

Даній орієнтації буде відповідати і окремий тип людини - турист. Тип - це образ соціальної дійсності, створений об'єднанням її елементів за певною ознакою. Сільський зелений туризм є явищем об'єктивної реальності. Він створює артефакти духовної культури, що мають, так би мовити, «мандрівний» характер.

Сільський зелений туризм сприяє інтерактивній комунікації та інформації, що позитивно позначається на взаєморозумінні людей. Культурологічне мислення і культуротворча діяльність лежить в основі всіх великих досягнень, які змінюють світ людей на краще. Саме таке мислення і така діяльність сприяє тому, що професійна справа, бізнес, зокрема туристичний, зіставляються з цінностями культури і стають суспільно корисними, прогресивними, гуманними.

Той факт, що сучасний туризм є соціокультурною цінністю, свідчить про великі потенційні ресурси туристичної діяльності на шляху до досягнення миру, взаєморозуміння, співробітництва, взаємоповаги між народами, збереження і примноження фонду матеріальної і духовної культури людства.

Список використаних джерел

1. Агафонова Л. Г. Туризм, готельний та ресторанный бізнес: ціноутворення, конкуренція, державне регулювання: навч. посіб. / Л.Г.Агафонова, О.Є.Агафонова. – К.: Знання України, 2002. – 358 с.
2. Биркович В. І. Сільський зелений туризм – пріоритет розвитку туристичної галузі України / В.І. Биркович // Стратегічні пріоритети. Науково-аналітичний щоквартальний збірник. – 2008. – №1 (6). – С.138–143.
3. Відпочинок на селі: Порадник організатору відпочинку та власнику садиби // Туризм сільський зелений. – 1999. – № 4. – 28 с.
4. Воронкова В. Г. Розвиток туризму як соціального і культурного явища в умовах глобалізації та крос-культурної комунікації / В. Г. Воронкова // Наукові записки Київського університету туризму, економіки і права. Серія: філософські науки. – К.: КУТЕП, 2010. – Вип. 8 – С. 23 – 35.
5. Горішевський П. В. Сільський зелений туризм: організація гостинності на селі: підручник / П. В. Горішевський, В. П. Васильєв, Ю. В. Зінько – Івано-Франківськ: Місто – Н, 2003. – 158 с.
6. Дишлок Н. І. Сільський зелений туризм як альтернатива розвитку сільських територій / Н. І. Дишлок // . Науковий вісник НУБіП України. – 2011. – №1. – С.163.
7. Земеле А. Аналіз сучасного стану та перспективи розвитку сільського зеленого туризму в Україні / Астана Земеле // Туризм сільський зелений. – 2004. – № 1. – С.8 – 13.
8. Зінько Ю. В. Організаційно-господарські аспекти розвитку сільського туризму в Карпатському регіоні / Ю. В. Зінько // Азарний екологічний туризм в країнах Центральної та Східної Європи : Матеріали I міжнародного науково-практичного семінару. – Стрий, 2004. – С. 38 – 43.
9. Кабушкін Н. І. Менеджмент туризма: учебник / Н. И Кабушкін. – 4-е изд. - М.: Новое знание, 2004. – 409 с.
10. Костриця М. М. Сільський туризм: теорія, методологія, практика (етноісторичний туристичний кластер «Древлянська земля») / за наук. керівництвом і заг. ред. Є. І. Ходаківського, Ю. С. Цал-Цалка; Житомирський державний технологічний університет. – Житомир, 2006. – 194 с.
11. Кравченко О. Б. Агро- і зелений туризм : навч. посіб. / О.Б.Кравченко. – К.: КИМУ, 2007. – 82 с.
12. Марков А. П. Основы социокультурного проектирования : учеб. пос. / А. П. Марков, Г. М. Бирженюк. – СПб., 1997. – 260 с.
13. Петрова І. В. Проектування в соціокультурній сфері : навч. посіб. / І. В. Петрова. – К.: КНУКіМ, 2007. – 372 с.
14. Пузакова, Е. П. Міжнародний туристичний бізнес / Е. П. Пузакова, В. А. Честникова. – М.: Экспертное бюро, 1997. – 176 с.
15. Рутинський М. І. Сільський туризм: навч. посіб. / М. І. Рутинський. – К.: Знання, 2006. – 217 с.
16. Село – мов писанка: путівник із зеленого туризму / за ред. В. Васильєва. – К., 2001. – 64 с.
17. Федорченко В. К. Історія туризму в Україні: навч. посіб. / В. К. Федорченко, Т. А. Дворова. – К.: Вища школа, 2002. – 196 с.

МЕХАНІЗМИ ВЗАЄМОДІЇ ВЛАДИ І ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА: МОВНО-КОМУНІКАТИВНИЙ АСПЕКТ ПРОБЛЕМИ

Механізми взаємодії влади і громадянського суспільства в області мовно-комунікативної політики завжди були не простими і не прозорими. Тим більше, якщо врахувати, що державна влада породила громадянське суспільство для того, аби гарантувати йому свободу, незалежний суд, рівність перед законом тощо. Особливо це стосується держав посттоталітарного простору, де взаємодія влади і громадянського суспільства зумовлена, з одного боку, трансформаційними перетвореннями, з іншого, – історичним минулим, зокрема, асиміляційними процесами, русифікацією, полонізацією, мадяризацією, румунізацією тощо. У молодих демократичних державах мовні проблеми нерідко викликані непорозумінням між владою і певною спільнотою, зокрема освітянами, які, приміром, втратили роботу через закриття україномовних шкіл, переводу їх на двомовне або одномовне навчання. З іншого боку, – це закриття україномовних проектів, програм; заборона діяльності громадських організацій, політичних партій, проведення тих чи інших мітингів та зібрань, які захищають інтереси тих спільнот, які у повсякденному житті і при виконанні своїх обов'язків послуговуються іншою мовою. Тут доречно згадати про суспільні рухи, які можуть виконувати завдання влади і діяти з нею спільно або всупереч. Діяльність громадських організацій і політичних партій, які захищали інтереси російськомовної спільноти в часи правління Президента Л.Кучми, не викликали ніяких непорозумінь з владою. У той же час рух, який спрямовувався на захист української мови, створював тодішній владі певні незручності і проблеми. Те саме відбувається і наразі. У цьому випадку, як видно, порушується правова рівність україномовної і російськомовної спільнот, інтереси якої захищають такі політичні сили, як Слов'янська партія, партії «Руський блок», «Союз», «Родіна» та ін.

Окремі аспекти вищезазначеної проблеми розглядали у своїх розвідках такі українські і зарубіжні вчені, як В.Горбатенко, Б.Дем'яненко, В.Ковалевський, В.Кулик, Г.Ласуел, Д.Макквейл, Р.Міхельс, Т.Науменко, В.Недбай, С.Рябов, О.Соловйов, Л.Тимофєєва, І.Ткаченко, Дж.Томсон, Р.Шварценберг, К.Шмітт, Д.Яковлев та ін. На думку вчених, жодна взаємодія між владою і громадянським суспільством не є можливою без звичайного спілкування, діалога і взаєморозуміння, в основі яких знаходиться обмін інформацією, яка і є ресурсом взаємодії та політичної комунікації. Так, «відмова від комунікації з широкими верствами громадськості й відсторонення їх від формування політики може перетворити громадський сектор на альтернативу та конкурента владного сектору, що знижує готовність населення до виконання відповідних рішень влади. Запобігти такому небажаному перебігу подій покликане сприяння держави в розвитку системи взаємин владних інститутів з громадським сектором для їх конструктивної взаємодії»[2, с.1].

Мовно-політичні комунікації забезпечують взаємодію між владою і соціально-політичними спільнотами. Під час обміну інформацією між владою і громадянським суспільством налагоджуються і встановлюються певні зв'язки. Якщо врахувати, що у посттоталітарних суспільствах з цим є певні проблеми, де демократичні відносини лише зароджуються, а держава продовжує втручатися у приватне життя соціально-політичних спільнот, то останні не мають можливості впливати на владу цивілізованим шляхом та захищатись від її авторитарних дій. У цьому випадку влада займає постійне місце комунікатора, а громадянське суспільство – реципієнта. У такому разі між владою і громадянським суспільством відсутній не лише діалог, а й та межа, яка є стримуючим чинником у її безупинному прагненні до абсолюту та авторитарності [3,с.169].

А це свідчить про те, що всі мовно-політичні рішення можуть ухвалюватись владою одноосібно та без обговорення з представниками спільноти. Це відбувається у Верховній Раді України тоді, коли депутати ухвалюють ті законопроекти, які захищають інтереси лише російськомовної громади. З комунікативної точки зору влада у цьому випадку є самостійною структурою на інформаційно-комунікаційному ринку,

яка самостійно виробляє, обробляє, упорядковує та ухвалює мовно-політичні рішення. Такі мовно-комунікативні політичні дії не зорієнтовані на захист інтересів всього українського народу, його традицій, звичаїв, культури, а лише на частину. У цьому випадку влада захищає відносини між двома суб'єктами, один з яких підпорядковується наказам іншого, в результаті цього владний суб'єкт реалізує свою владу та інтереси. З іншого боку, влада захищає колективний ресурс, який зумовлений комунікативною сутністю людської природи. У такому разі влада перестає бути формою соціальної взаємодії суб'єктно - об'єктних відносин, в основі яких лежить конфлікт і боротьба інтересів [3,с.7].

Є схожі проблеми і в країнах з розвинутими демократичними традиціями та громадянським суспільством, але вони розв'язуються цивілізованим шляхом: використовуються методи діалогу, дискурсу, агітації, пропаганди, з допомогою яких у спільноті не лише формується інтерес до певної інформації, комунікації, цілей і цінностей, а й вибудовуються відносини у питаннях формування влади, підтримки її авторитету та ін. З іншого боку, у розвинених країнах, на відміну від більшості країн пострадянського простору, захисниками інтересів спільнот не лише громадські організації, політичні партії і рухи, а й профспілки. В Україні представники цих інституцій зі спільнотою взаємодіють доти, доки не піднялися на владний олімп, після чого настає пауза, яка продовжується до наступних виборів.

Список використаних джерел

1.Галадим С. *Влада як суспільно-політичний феномен: Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філософії в галузі політології / Міжнародна кадрова академія, Міжрегіональна академія управління персоналом, Міжрегіональний відкритий університет.* – Київ, 2013. – С.7. – 20 с. 2.І в Україні держава покликана сприяти розвитку громадянського суспільства // Віче. – № 20. – 2013. – С.1. 3.Рябов С. *Громадянське суспільство і держава / Політологія: Підручник / І. С. Дзюбка, К. М. Левківський, В. П. Андрущенко та ін.; За заг. ред. І. С. Дзюбка, К. М. Левківського.* – К.: Вища шк., 1998. – С.169. – 415 с.

3. Соколівська, В. А. Шендеровський

НАЦІОЛОГІЯ ОЛЬГЕРДА–ПОЛИТА БОЧКОВСЬКОГО ТА ЇЇ РІЛЬ ДЛЯ НАЦІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА

Ніхто нам не збудує держави, коли ми самі її собі не збудуємо, і ніхто з нас не зробить нації, коли ми самі нацією не схочемо бути.

В. Липинський

Проблема націотворення турбувала вчених, філософів, поетів і письменників здавна. Знання свого родоводу, духовний зв'язок між поколіннями, проблематика народу як нації, є тим ключовим ланцюжком націогенезу, який вивчає націологія. Саме з ім'ям європейського фахівця з теорії нації та національних відносин, політолога та соціолога О.-І. Бочковського пов'язане становлення цієї науки, яка бере свій початок у ХХ ст. і саме О. Бочковському належить термін „націологія», який був введений ним у працях «Націологія і націографія» (1923 р.) та «Вступ до націології» (1937 р.).

Відомо, що до з'яви цього наукового напрямку причетна етнологія – загально-теоретична наука про пізнання цивілізацій та народів. Біля її витоків стояли М. Максимович, М. Костомаров, П. Чубинський та багато інших провідних науковців та літераторів ХІХ ст. Офіційна радянська історіографія не дозволяла заглиблюватись у дослідження психоетнічних відмінностей українського етносу [1].

О.-І. Бочковський також звертає увагу на те, що націологія є частиною соціології, яка в свою чергу досить довгий період була утиснена іншими науками: «Майже кожен підручник соціології, що виходив перед Першою світовою війною, починався з виправдання назви та права цієї науки на існування». І далі «Перед нашими очима по-стали і творяться незвичайно складні суспільні витвори національних колективних шукань і змагань. Саме життя вимагає уконститування цієї спеціальної дисципліни соціології. Передовсім це лежить в інтересах самої загальної соціології. Відкидати або заперечувати націологію можна лише з мотивів наукового формалізму чи консерватизму» [2].

Вчений дає досить вдале на ті часи визначення маловідомої науки і загалом чітко окреслив об'єкти її дослідження, цілі й завдання. Етно-націо-політика, на його думку, - «це частина народознавства, яка спеціально вивчає взаємини між нацією і державою, а загалом – досліджує питання нації в політичному аспекті. Це значить, що етно-політика цікавиться всіма справами, які так або інакше мають зв'язок з державним аспектом національних взаємин» [3]. «Етнополітику» він розумів як складову націоналогії.

Провісником цієї науки О.-І. Бочковський вважав німецького філософа і мислителя Йоганна Готфріда Гердера, який одним з перших у своєму вченні про природне право висунув ідею сучасної національної держави і пророкував велике майбутнє України. Каменярем чеського націоналізму О. Бочковський вважає Г. Масарика, австрійського – В. Вінклера, польського – Ст.И. Папроцькі, у Росії – М. Мілюкова. Вчений звертає увагу і на зародження націоналогії у Рядянському Союзі, та зазначає, що вона на той час носила революційний характер. «Большевицькі ідеологи й теоретики трактують націю виключно в класовому аспекті. Вони ототожнюють націю з пролетаріатом, або, точніше кажучи, з працуючими масами» [2].

Також у праці «Вступ до націоналогії» згадуються імена представників українського національного руху, видатних істориків – М. Костомарова та В. Антоновича. Останній писав, що нація – це група людей рідних і близьких між собою натурою, хистом, вдачею, дотелом, темпераментом. В. Антонович підкреслював, що ми можемо бачити вроджені та набуті національні відмінності – вироблені історією нації, її культурою та історичним вихованням [4].

«Але коли у цих українських вчених націоналогічний інтерес був побічним, то доследи М. Драгоманова на полі національних рухів й національної проблеми взагалі органічно входили в програму його наукової діяльності», – пише О.-І. Бочковський. Саме його він вважав каменярем українського націоналізму. А його наставник Т. Масарик називав М. Драгоманова «критиком національного шовінізму» [5].

Поряд з націоналогією О.-І. Бочковський підкреслює значимість такої дисципліни як націософія, яку називає ділянкою народознавства. На його думку, ця наука повинна включати у себе вивчення ідеології національних рухів, займатися дослідженням нації і усього людства, типологією і класифікацією окремих народів. Та головним завданням націософії виступає саме суть і аналіз паннаціоналізму, який «виявляється в дуже агресивних формах, рішуче відкидаючи провідні засади демократичного націоналізму з передовної доби» [2].

Саме цим визначенням вчений піддає критиці ідеологію одного з фундаторів української націоналогії – Д. Донцова, аналізуючи його працю «Націоналізм». Паннаціоналізмом він вважає фанатизм та насильство.

Д. Донцов не сприймав ідеї, які сповідували, М. Драгоманов, І. Франко, М. Грушевський та інші українські мислителі ліберально-демократичного спрямування, тому часто його ідеологію різко засуджували. У своїй праці «Націоналізм» він пише: «на Україні патріоти шкодили руськоукраїнській справі своїми нетерплячими виступами за самостійну Україну. Як чується в цім кредо нотки українофільства, яке хотіло «примирити» себе з собою правительством» і уважало, що всякі яскраві національні постулати лише шкодять справі нації. Ідеологія М. Драгоманова уймалася, ним же самим, в його «гимні»: «Гей українець просить не много...». Ідея «Націоналізму» замість «немного» – ставляла «все»! Замість «просить» – жадає і здобуває» [6].

О.-І. Бочковський же виступає проти таких проявів націоналізму, де суть зводиться до боротьби і характеризується насильницькими діями.

Виправдання паннаціоналізму в душі Д. Донцова український вчений пов'язував з післявоєнним психозом, вважав неприпустимим, оскільки воно може призвести до війни всіх проти всіх [7].

«Розв'язати національну проблему здатна лише творча націократія, спроможна створити передумови гармонійного співіснування всіх народів», [2] – писав вчений.

Але головне, і це слід особливо підкреслити, О. Бочковський одним із перших українських дослідників зрозумів, що треба розробляти і етнічні, і національні, і політичні аспекти людського буття, взяті не окремо, а разом, у їх сукупності та єдності. Про це, зокрема, свідчить назва нової науки, яка мала б цим займатись, – «етно-націо-політика». На жаль, ця ідея О. Бочковського, яка значно випередила свій час, і подібні

розробки довго приховувались від українського народу [3].

На думку О.-І. Борковського, етнополітика, що є складовою націології мала б займатися вивченням питання державної соборності, яке досить болоче для сьогоднішнього стану в Україні і залежить від багатьох обставин, «державно пошматовані народи борються за свою національну соборність, за право культурно і духовно бути єдиністю незалежно від політичних кордонів» [2].

Соборна держава, у його розумінні, – це «політичний ідеал нації», та чи можемо ми назвати нашу державу соборною? Хіба що ілюзорно. Бо, як не прикро, та реальний політичний режим перекреслює усі ідеали української соборності, незважаючи на указ підписаний Президентом України у 2011 році, яким було встановлено нове свято – День Соборності та Свободи України.

Тут варто згадати слова філософа, політика, ідеолога ОУН Юліана Вассяна: «Доки в родині українства стоять невідомі вереск юридичних про свою любов і спасення України – Україна загине, розп'ята на хресті своїми спасителями». Відомо, що в сучасній Україні наукові дискусії навіть із суто «теоретичних» питань, пов'язаних з проблемами нації і націоналізму, нерідко перетворюються на ідеологічні баталії, а поняття «нація» і «націоналізм» вживаються майже виключно в політизованому контексті [8].

«Дослідчим об'єктом націології є модерна нація в процесі її утворювання в новітній добі. Це значить, що завданням націології є з'ясувати, як нарід, що постав і сформувався в попередній історичній фазі, перетворився у модерну націю, як героя сучасної історії» [2], зазначає О.-І. Бочковський.

Влучно висловився про необхідність націології як окремої дисципліни і сучасний російський вчений Н.З. Ярошук: «етнологія переважно спрямована в минуле, а націологія – в майбутнє, етнологія – це перехід від минулого до сучасного, а націологія – від сучасного до майбутнього» [9].

Необхідність такої науки як націологія та її подальший розвиток є важливим чинником культури народу. Процес національного відродження неможливий без виконання основних завдань, які стоять як у політичній сфері, так і в системі освіти України. На наш погляд, необхідно укорінювати ідентичність своєї культури та історії, відроджувати українську мову в усіх регіонах України, запроваджувати обов'язкове викладання історії науки, досліджуючи світові здобутки відомих світу українських науковців, чий імена, нажал, маловідомі в Україні. Це безпосередньо стосується і наукової спадщини соціолога і політолога О.-І.Бочковського.

Отже, процеси національного відродження, як суть науки націології ще тривають, і те місце яке Україна посідає у Європі, і як її сприйматиме світ, залежить тільки від нас. Бо, як висловила у одному інтерв'ю українській газеті завідувач кафедри україністики Римського університету «Ла Сап'єнца» професор О. Пахльовська, «необхідно відбудувати європейську парадигму України. Для європейської української молоді. І для власної гідності. Мета ще далека до реалізації і справа – важка. Але благословенна» [11, ст. 17.09.2010 р.].

Список використаних джерел

1. Сніжко В. Актуальні завдання української етнології. Електронне наукове фахове видання «Українознавство». - 2005. - № www.ualogos.kiev.ua.
2. Бочковський О.І. Вступ до націології. - Украинские Страницы. - Розділ I-IV(с4-31) <http://www.ukrstor.com>.
3. Картунов О.В. Становлення етнополітології в Україні. Вступ до етнополітології: науково-навчальний посібник. - К., 1999. - ч. 3. <http://politics.ellib.org.ua/>.
4. Надтока О. Вплив цивілізаційного фактору на процеси українського націотворення. Українська національна асамблея (УНА-УНСО). <http://una-unso.in.ua>.
5. Борис Грінченко – Михайло Драгоманов: діалоги про українську національну справу. Наукові читання до 150-річчя Бориса Грінченка. <http://ukrnauk.blogspot.it/>.
6. Донцов. Д. Націоналізм. Історія політичної думки галицьких українців 1848-1914рр. Украинские Страницы. - www.ukrstor.com.
7. Мірошніченко М.І., Мірошніченко В.І. Історія вчень про державу і право. Навчальний посібник. - К.: Атіка. 2010. - 411 с. <http://www.bis-librarv.com>.
8. Касьянов Г. Теорії нації та націоналізму. Монографія. - К.: Либідь. Издатик. Історія України IX-XVIII ст. Періоджерела та інтерпретації. <http://litopys.org.ua>.
9. Ярошук Н.З. Філософские проблемы нации. www.congress2008.dialog21.ru.
10. ВО «Свобода» - офіційний сайт. стаття 2. Розділ 1. Національна Конституція (проект ВО «Свобода») www.svoboda.org.ua.
11. Тисячна. Н. Європейська парадигма України // День. - 2010. - №167. - 17 вересня.

СОЦІОКУЛЬТУРНІ ТА ПОЛІТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ГЛОБАЛЬНОГО ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Особливої актуальності в сучасному світі набуває проблема створення *глобального громадянського суспільства*, яка плідно досліджується в вітчизняних та західних концепціях. Дослідники визначають цей феномен як глобальну спільноту людей, об'єднану на основі загальних цінностей та з метою вирішення глобальних проблем, з якими не справляються уряди національних країн. Адже, якщо Вестфальська система міжнародних відносин повністю відкидала правомірність будь-якої вищої влади над суверенною державою, то система ООН, хоча й визнавала суверенітет держав-членів цієї організації, водночас вже передбачала певний вплив світового співтовариства на внутрішньодержавні питання на зразок: права людини, обмеження на використання сили, дотримання соціальної справедливості і т. ін.

Звернення до цього питання починається, коли громадянин розкривається перед державною владою не тільки як об'єкт її розпоряджень, виконавець службових обов'язків, але й як суб'єкт власних прав, своїх законних повноважень, які встановлені всім суспільством і які, впливаючи з норм загальнолюдської моралі і прийнятого в суспільстві правопорядку, виступають первинними щодо влади. Іншими словами, кожна людина в суспільстві свободи, що зароджується, це за ідеєю ще і «громадянський контролер» правової держави, що з'являється, утвердженню якої, власне, і підпорядкований цей контроль. Перехід до *глобального громадянського суспільства* починається зі створення *громадянського суспільства* та *формування громадянської самосвідомості* в національних країнах. Тому сильна громадянська країна формується в умовах невідчужуваності та професіоналізму чиновників, суддів та депутатів, чесної конкуренції підприємств, гуманізації людських відносин і збагаченні їх повагою до особистості, історії, культури, звичаям та мови власної країни. Шлях до глобального громадянського суспільства починається з відмови від фальші, неправди, лицемірства та переходу до чесності та порядності в діях громадян. Особливої уваги заслуговує правовий аспект цієї проблеми. З античних часів поняття «громадянин» пов'язане з поняттям прав і обов'язків. Наприклад, для Аристотеля громадянське суспільство і держава взаємозамінні поняття: «держава є сукупність громадян, громадянське співтовариство». Думка про те, що без держави, без суспільного порядку буде безладдя існувала у багатьох античних філософів. В даному контексті очевидним є питання про правосвідомість, яке тлумачиться як сукупність душевних сил людини - свідомості, мислення, волі, почуттів, уявлень, дій, інстинкту. З одного боку, право – це повноваження, з іншого, – обмеження. В умовах переходу до глобального громадянського суспільства актуальним є визначення індексу правопорядку в національних країнах. В 2012 р. був опублікований *Sustainability Index* для країн Центральної та Східної Європи [5]. Організації громадянського суспільства в країнах Центральної та Східної Європи мають позитивні показники, незважаючи на значне число правових обмежень. Для удосконалення правової системи в країнах створюються організації громадянського суспільства з питань юстиції, щоб кожний громадянин країни слідкував за станом верховенства закону, мобілізував власні зусилля для участі в правовому полі країни, підвищував правову культуру, освіту, захист свобод та прав людини у суспільстві. Завдяки стандартним показникам *Sustainability Index* для країн Центральної та Східної Європи можна прослідкувати події та виявити тенденції в секторі ОГС, порівняти правовий розвиток країн.

Sustainability Index використовується прихильниками ОГС, партнерами з розвитку та вченими для оцінки міжнародних та регіональних тенденцій в секторі громадянського суспільства, для того, щоб виявити причини, які гальмують розвиток правосвідомості. Вона підлягає впливу сім'ї, роду, релігійності, країни, клімату, національного темпераменту, духовних і матеріальних чинників. Від виховання правосвідомості в країні залежить перехід до громадянського суспільства, а далі до створення глобального громадянського суспільства. Вченими доказано, що захищаючи свої права і свободи, оберігаючи їх від волонтаристських зазіхань чиновників, кожна людина тим

самим вносить свій вклад у захист і охорону інтересів громадянського суспільства, маленькою часткою якого вона є. «Підпираючи» своєю громадянською позицією загально демократію, - ми всі нарощуємо її потенціал. І навіпаки, хто терпить безправ'я, змирився з ним, той об'єктивно сприяє знесенню суспільства, вкоріненню в ньому пустоцвітів волонтаризму [3]. Враховуючи основні напрями становлення громадянського суспільства, слід приділити увагу основам формування *глобального громадянського суспільства*. На думку Л.Сморгунова, основою формування так званого світового громадянського суспільства став екологічний рух, який привів до розуміння умовності політичних кордонів при вирішенні глобальних екологічних проблем. За словами Р. Ліпшутц, Ф.Бріалард, М.Шоу, глобалізація сприяє формуванню загально-людських ціннісних орієнтацій і нормативних настанов незалежно від державної, національної, соціокультурної ідентичності.

Глобальне громадянське суспільство розглядається як таке, що ґрунтується на фундаменті глобальної економіки і культури, структурується незалежно від *державного громадянства* – на основі загальних цілей, цінностей та очікувань [2, с.92]. Дане поняття розкриває широкий спектр дії організацій, мереж, асоціацій, груп, рухів, які не залежать від урядів та збираються заради реалізації громадянських цілей та ідей. Традиційно, громадянське суспільство існує як «*соціальний простір*» між сім'єю та державою, в якому існують громадянські групи неурядових організацій з певною автономією, формальною структурою та прагнуть впливати на політику урядів та міжнародних організацій, працюють на локальному та глобальному рівнях. Виділимо фактори формування глобального громадянського суспільства: неурядові організації, суспільні, національні та релігійні рухи, глобальна мережа пропаганди, засоби масової інформації, Інтернет-діяльність тощо. Амартія Сен стверджує, що глобальне громадянське суспільство є ареною дії глобальних ідентичностей. Глобальне громадянське суспільство Марк Уільямс визначає як «добровільну сферу, де люди зібрались разом за межами держави та ринку для вирішення загальних проблем». Найважливішими характеристиками глобального громадянського суспільства є: по-перше, творчість її акторів та їх адаптація до новітніх технологій; по-друге, багатовекторність їх діяльності.

Відкритим питанням залишається проблема створення *всесвітнього уряду* та його управління *глобальним громадянським суспільством*.

Всесвітній уряд – концепція, згідно з якою в майбутньому повинен з'явитися *всесвітній федеративний уряд*, якому всі держави світу нададуть право щодо створення *всезагального інституту влади*, який має законодавчі, судові та виконавчі повноваження. Найважливіші з таких проблем наступні: 1) необхідність досягнення загального миру; 2) захист глобального навколишнього середовища; 3) необхідність захисту прав та свобод людей; 4) розбудова демократії; 5) боротьба з бідністю, регулювання глобальної торгівлі, шлях до добробуту; 6) контроль за діями міжнародної злочинності; 7) створення світового суспільства; 8) вирішення демографічних проблем; 9) планетарне планування [3, с.131].

Великий вклад в розвиток концепції глобального громадянського суспільства робить *Всесвітній банк* (World Bank). Створений у 1945 р., він мав мету - боротьба з бідністю, розширення можливостей урядів, охорона навколишнього середовища; підтримка та стимулювання розвитку приватного сектора тощо. Необхідно виділити особливу роль *ООН*, як світової міжнародну організацію. Ця міжнародна організація заслуговує певну увагу *глобального громадянського суспільства*, оскільки створює підстави для розвитку демократії та матеріальних основ людської гідності в усьому світі. Важливу роль у формуванні глобального громадянського суспільства відіграв *глобальний інформаційний простір*. Засоби масової інформації є найефективнішим фактором, який визначає успіх становлення громадянського суспільства. Велику роль відіграють *Всесвітні соціальні форуми* в розвитку *глобального громадянського суспільства*. Вчені вказують на якості глобального громадянського суспільства: мету, тривалість існування, цінності, ідеологічне підґрунтя, динаміку, ступінь формальності та взаємозв'язку з ринком та державою.

Концепція розвитку *глобального громадянського суспільства* почала розвиватися з новою хвилею соціальних рухів в 1970-х та 1980-х рр. Це покоління У.Бек (1998) називає як «дітей свободи, які були вісниками демократичних змін, глобальної свідомо-

сті, участі та самоорганізації». Сучасний дослідник суспільних змін, М.Калдор, визначає громадянське суспільство «як боротьбу за визвольні цілі». Громадянське суспільство надає можливість управління на основі домовленостей, якщо вони відбуваються через демократичну політику. Спількування, діалог є ключовими для розширення можливостей громадянського суспільства та формування демократичних стратегій. Але вони мають менше шансів, якщо експортуються прозахідними інститутами. Отже, поперше, найголовнішим світовим завданням є створення умов та соціокультурних, політичних засад формування *глобального громадянського суспільства*. По-друге, першорядними умовами для цього завдання мають розвиток системи права, виховання, освіти, науки і культури. По-третє, великого значення набуває ідея створення організації громадянського суспільства в країнах пострадянського табору для виховання особистості громадянина. Адже шлях до громадянського суспільства пролягає через глобальну гуманізацію людських відносин та поваги до людини. По-четверте, необхідно створювати умови для поширення ідей «партнерства» між громадянським суспільством та пересічним громадянином.

Список використаних джерел

- 1.Воронкова В. *Теоретичні і прагматичні засади формування концепції менеджменту проектів як ефективного ресурсу ринкової економіки* / Воронкова В. // *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії: збірник наукових праць, вип. № 55 - Запоріжжя: ЗДА, 2013. – С.19-32.*
2.Глобалістика: *Міжнародний міждисциплінарний енциклопедичний словарь* / Гл. редактор І.І.Мазур, А.Н. Чумаков. – М., 2006 – 1160 с. 3.Скиба В. та ін. *Вступ до політології*/ Скиба В. – К.: Основи, 1996. –717. 4.Бєбик В.М. *Сучасна глобалістика: провідні концепції і модерна практика: Навч. посібник*/ В.М. Бєбик. – К: Університет «Україна», 2006. – 208 с. 5.*Електронний ресурс – режим доступу: <http://www.usaid.gov/europe-eurasia-civil-society>.*

М. М. Староста

ДЕМОКРАТИЧНИЙ ТРАНЗИТ У ПОСТКОМУНІСТИЧНИХ СУСПІЛЬСТВАХ

Наприкінці ХХ століття демократичні політичні системи утвердилися у більше, ніж ста державах світу. Значний відсоток з них становлять посткомуністичні країни, в яких відбувається активний політичний транзит, тобто утвердження перехідних суспільств. Та, незважаючи на те, що процес демократизації у більшості країн Східної Європи і країн СНД ще дуже далекий від остаточного завершення, певний трансформаційний досвід дає можливість охарактеризувати динаміку демократичних процесів і виявити особливості демократизації в різних країнах.

Демократичний перехід у посткомуністичних країнах має ряд власних закономірностей. По-перше, динамічні темпи суспільних перетворень забезпечуються там, де склався необхідний конгломерат внутрішніх і зовнішніх чинників, де забезпечено масову участь широких політичних і соціальних сил у реформуванні суспільства, де інституціональні передумови наклалися на історично сформовані демократичні традиції. По-друге, в країнах, де одночасно здійснювалися як економічні, так і політичні перетворення, формувалися засади національної державності, демократичний перехід набув поступового, поетапного характеру. По-третє, процес демократизації у кожній посттоталітарній країні має власні особливості, зумовлені історичним досвідом, традиціями, політичною культурою. І, останнє, демократія передбачає сформовані ринкові відносини та інститут приватної власності, що забезпечує потужний середній клас, досить оформлені групи інтересів і політичні партії, незалежні від держави, автономно особи, її імунітет щодо тотального державного втручання й контролю, що, зрештою, є основою громадянського суспільства [3, с. 71].

Хочемо наголосити, що демократичний транзит зовсім не означає неминучість перемоги демократії. Закономірності перехідного періоду варто розуміти не як набір об'єктивно зумовлених і неминучих подій і факторів, а як можливі наслідки, імовірність яких зростає, якщо дійові особи обирають ту чи ту стратегію, чинять ті чи ті дії.

Як і будь-якому іншому переходові до демократії, посткомуністичному транзитові властиве визначення мети лібералізації та демократизації і певний рух в їхньому

напрямі, проте нема гарантії досягнення цієї мети. Ймовірність успішного переходу залежить і від особливостей посткомуністичного переходу як такого, і від специфічних умов окремих суспільств.

На основі досліджень зарубіжних і українських політологів бачимо, що процес переходу до демократії посткомуністичних країн має декілька фаз, які відрізняються певними змінами і в політичному устрої, і в економіці та стосунками із розвиненими демократіями. З. Бжезінський запропонував періодизацію посткомуністичного переходу (табл. 1), в якій зазначає також, яких форм має набувати сприяння Заходу на кожному етапі посткомуністичних перетворень.

На першій фазі, яка є переломною, започатковуються фундаментальні зміни в політичній та економічній системах, здійснюються політична трансформація найвищих органів влади, демократія встановлюється «згори», ліквідовується монополія однієї партії, закладаються основи демократії, виникає і зміцнює свої позиції вільна преса, формуються перші демократичні об'єднання і громадсько-політичні рухи. На цій фазі суспільних змін важливо усвідомити важливість радикальної політичної реформи як основи ефективності економічних перетворень та досягати в суспільстві демократичного консенсусу і спільної згоди з тим, щоб дістати підтримку народу в проведенні реформ, подоланні труднощів та соціальних негараздів, які неминучі на цій стадії. В економічній галузі здійснюється лібералізація цін, зовнішньої торгівлі, стабілізація грошової одиниці, розпочинається приватизація (поки що безсистемна) одержавленої власності.

Швидка і всебічна трансформація економіки суспільства, так звана «шокова терапія», яка на думку багатьох економістів бажана, можлива лише тоді, коли є об'єктивні і суб'єктивні передумови. В іншому випадку вона може спричинити економічний безлад та політичну конфронтацію [2].

Фази посткомуністичної трансформації				
	Політичні ознаки	Правові ознаки	Економічні ознаки	Допомога Заходу
Перша фаза: 1-5 років. Політична мета – перетворення. Економічна мета – стабілізація.	Основи демократії. Вільна преса. Політичний плюралізм. Кінець поліцейської системи.	Усунення невинного державного контролю.	Лібералізація цін і припинення дотацій. Кінець усупільненого виробництва товарів	Стабілізація грошової одиниці. Термінові кредити і допомога.
Друга фаза: 3-10 років. Політична мета – від перетворень до стабілізації. Економічна мета – від стабілізації до перетворень.	Нові конституція та виборчий закон. Демократичні вибори. Децентралізація управління регіонами. Стала демократична коаліція – нова політична еліта.	Створення нормативної бази відносно власності і підприємництва.	Банківська система. Мала і середня приватизація. Демоніполізація. Поява нового класу власників та підприємців.	Інфраструктурні кредити. Технічна (управлінська) допомога. Торгівельні преференції та доступ до ринків. Початок іноземних інвестицій.
Третя фаза: 5-15 і більше років. Політична мета – закріплення перетворень. Економічна мета – стабільне піднесення.	Утворення стабільних політичних партій. Утвердження демократичної політичної культури.	Виникнення незалежних судів. Встановлення правової культури.	Велика приватизація. Сформоване капіталістичне лобі. Виникнення культури підприємництва.	Значні іноземні інвестиції. Вступ до основних структур Заходу (ЄС, НАТО та ін..)

Табл. 1

На другій фазі відбувається закріплення демократичних процесів та інститутів на основі ухвалення нових конституцій та нових законів про вибори. Проводяться демократичні вибори, формується стала демократична коаліція – нова політична еліта, створюється законодавча база відносно власності і підприємництва, банківська система, здійснюється мала і середня приватизація, демоніполізація виробництва, відбуваються істотні зміни в соціальній структурі на основі появи нового класу власників і

підприємців.

Розв'язання завдань другої фази дає змогу перейти до третьої, завершальної фази, якій властива політична стабілізація демократії і економічне піднесення. Демократичні процеси набувають незворотного характеру, утворюється стабільна партійна система, формується демократична культура і підприємницька традиція, відбувається становлення системи незалежних судових органів та демократичної правової культури, здійснюється велика приватизація. На основі великих іноземних інвестицій здійснюється реструктуризація виробництва [1].

Пострадянський розвиток за своїми напрямками та цілями є посттоталітарний та постімперський. Він розв'язує одночасно чотири важливих проблеми, з якими жодна країна розвинutoї (зрілої) демократії ще не стикалася: створює державу, націю, демократизує політичну систему і маркетизує економіку, тобто в одній темпоральності зустрічаються проблеми модернізації та демократизації [5, с. 26]. Демократичний розвиток посткомуністичного типу не відбувається за логікою класичних транзитів першої та другої хвилі демократизації. За класичною моделлю розвитку демократії Д. Растоу, нація і держава з'являються раніше, ніж починається демократизація. У більшості пострадянських країн ці процеси відбуваються одночасно, що, звісно, впливає на процес демократизації (переважно гальмує його).

Розкриваючи сутність демократичних перетворень в посткомуністичних країнах, О.Романюк виокремлює ще одну особливість – посткомуністичні революції. Він стверджує, що демократичний перехід у більшості країн колишнього союзу на певному етапі супроводжується мирними революціями, що дозволяє більш прогресивній демократичній частині політичної еліти прийти до влади та розпочати новий етап впровадження демократичних цінностей [4].

Отже демократизація у посткомуністичних суспільствах має відмінні риси від демократичного переходу в країнах Латинської Америки та Західної Європи. Вони зумовлені насамперед тим, що відбуваються із іншої відправної точки – не з авторитаризму, а з тоталітаризму, а це, у свою чергу, впливає на характер та глибину трансформаційних перетворень.

Перетворення мають подвійний, а подекуди й потрійний характер – поряд із розбудовою демократії потрібно розбудовувати державу та створювати політичну націю. Однак, виокремлюючи особливості посткомуністичних трансформаційних перетворень, треба пам'ятати, що ці суспільства різняться між собою. Це зумовлено, насамперед, часом перебування та характером тоталітарного політичного режиму в цих країнах.

Список використаних джерел

1.Бжезінський З. Великі перетворення // Політична думка. – 1994. – № 3. – С.5-15. 2.Кобильник В. Особливості демократизації посткомуністичних суспільств. // Політична наука в Україні: стан і перспективи: матеріали всеукраїнської наукової конференції (Львів, 10-11 травня 2007 року) / Укл. Поліщук М., Скоцилас Л., Угрин Л. – Львів, ЦПД, 2008. - 308 с. 3.Латигіна Н. Шляхи та структурні фази демократизації суспільства // Політичний менеджмент. - 2005. - № 2 (11). - С.68-77. 4.Романюк О. Посткомуністичні революції // Політичний менеджмент. – 2005. – № 4 (13). – С. 16–28. 5.Шаповаленко М. Транзитологічні концепції та українські реалії // Етнокультурні проблеми політичного процесу в Україні: Колективна монографія. – Львів, 2001. – С. 78–88.

I. В. Телелим

ЛІБЕРАЛЬНИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ АМЕРИКАНСЬКОГО ТА БРИТАНСЬКОГО СОЦІУМІВ

Аналіз сутності лібералізму як політичного феномену, побудований виключно на техніках емпіричного дослідження, заважає побачити певні спільні для всіх інваріантів його «родини» риси і, таким чином, неминуче призводить до заперечення існування цілісної моделі організації політичної системи суспільства, побудованої за «ліберальним зразком». Проте, якщо абстрагуватися від деяких похідних результатів «симбіозу», то виявлення сутнісних ознак «чистого типу» ліберальної парадигми політичної системи суспільства не складатиме серйозних труднощів.

Характерною рисою ліберального проекту організації функціонування всіх спеці-

алізованих підсистем соціуму є схильність до соціального і, врешті – решт, політично-інжинірингу. Як зазначає В. Заблоцький, лібералізм лише на першому етапі свого існування (кінець XVII – початок XIX ст.) виступав у формі доктринально-філософської системи, перетворившись, згодом, на «прикладний», трансформаційний, креативний феномен. Другою його іпостассю на цьому етапі була відверта спрямованість на деструкцію «ancient regime» – Старого Порядку – інституційних реліктів доби Середньовіччя [2, с.7]. Враховуючи особливий наголос, зроблений вітчизняним дослідником на конструктивізм / деконструктивізм лібералізму, нижню хронологічну межу активізації цієї опції феномену, що обговорюється, слід, очевидно, віднести на сторіччя раніше. Ще у 1787 році О. Гамільтон, фіксуючи початок американської ліберальної революції, написав на перших сторінках свого «Федералісту», що американці мають вирішити перед обличчям усього світу, чи можна створити гарний уряд «продумано, шляхом вибору», чи людство приречене вічно бути іграшкою «випадку» та сили природи [4, с.7]. Вже у другій половині XVIII ст. з'являється прямий доказ того, що у ліберальній політиці є певна продуманість та експериментальність, що вона передбачає свідомий проект, «побудову» нової спільноти [4,с.7].

Ще більш виразно цей соціальний конструктивізм був завжди відчутний у США. Батьки – засновники нової спільноти, завдяки одночасному поєднанню у власному світогляді релігійного фундаменталізму та індивідуалістичного гуманізму, заклали цю дихотомію в ціннісний код американського суспільства. Попри відсутність жодних згадок про релігійні чи будь-які інші «культурні стандарти» в Конституції Сполучених Штатів, американське суспільство з перших кроків свого існування було не лише відверто індивідуалістично-ліберальним, але й соціально-конформним. Як зазначає С.Хантінгтон, американський протестантизм, як правило, включав у себе увялення про фундаментальне протистояння Добра та Зла, праведного та грішного. Тому американцям завжди доводилося долати прірву між абсолютистськими стандартами особистої поведінки та колективною природою суспільства [8, с.119].

Згідно з англосаксонським лібералізмом, обов'язки є похідними від прав, і, більше того, суб'єктом цих прав виступає ізольований та самодостатній індивід. Відповідно, міжособові відносини, у сприйнятті фундаторів американської політичної спільноти, є далекими від природності, вони з'являються лише як засіб досягнення того, до чого люди в природному стані прагнуть, але не можуть дістатися поодиноки. Як наслідок, американська політична система лише формально є світською. Вся система врядування США ґрунтується на релігії та апелює до Вищої Істоти, одночасно посилаючись до суто раціональних імперативів публічного права та свобод особистості. Очевидно, саме сполучення теологічної риторики та секулярних правових механізмів виступає в британському та американському соціумах в ролі своєрідного «амортизатора» негативних складових оспіваного лібералізмом індивідуалізму. Позитивні конотації, що ними наділений концепт «індивідуалізм» в західному дискурсі, Ф.Фукуяма пояснює саме стандартним розумінням християнської совісті як відмови від непадкорення закону чи покаранню в ім'я дотримання вищого закону Божого [7,с.465].

Світлоглядна позиція батьків – засновників, які відверто вірили, що республіка, яку вони творять, зможе вижити лише серед глибоко віруючих індивідів, набула подальшого розвитку в наступних поколіннях американців [8, с.167]. Проявами такої дихотомічної «релігійно-секулярної» та «індивідуалістично-колективістської» моделі соціуму, стали тривале домінування в американському суспільстві конформістської моделі WASP (білий англосакс протестантської конгрегації) та практика «маккартизму».

В сучасних умовах, обидва соціуму «ліберального хартленду» продовжують демонструвати свою схильність до методики соціального конструктивізму. З точки зору Ж. Дюменіла та Д. Леві, неоліберальну фазу розвитку американського та британського соціумів слід розглядати, зокрема, і як наслідок спланованої акції з реставрації класової структури суспільства. Ефектом неоліберальних перетворень, розпочатих наприкінці 1970-х років в США, стало збільшення частки національного доходу у розпорядженні 1 % найбільш заможних родин (з 2 % у 1978 році до 6 % у 1999 р.). При цьому, співвідношення середньої зарплати топ-менеджерів та найманих працівників в американських корпораціях зросло з 30:1 (на початку 1970-х рр.) до майже 500:1 (на початку 2000 р.). Аналогічні показники спостерігаються і у Великобританії, яка протягом

післявоєнних десятиріч пройшла два великих трансформаційних цикли у здійсненні переходу від соціал-реформістської моделі (багато в чому нав'язаної війною) до ліберально-ринкової парадигми розвитку [9, с.10; 6, с.183]. Навіть «нові лейбористи» Т. Блера у своїй руйнації домінуючої ролі профспілок більше нагадували політику кабінету М. Тетчер, аніж дії уряду К. Етлі. Як наслідок, сучасне британське суспільство представляє собою мікст ліберальних інститутів та старовинних культурних традицій. Схильність британських реформаторів до поміркованих перетворень та їхня толерантність до політичних традицій, які, власне, й закріплювали status quo для еліти, були не лише сприятливими для ліберальних політичних інститутів, але й зберегли у майже незміненому вигляді культуру вищих прошарків суспільства [7, с. 223]. Вражаючим для свідомості новочасного ліберала може бути той факт, що, наприклад, більша частка нерухомого майна на території Британських островів належить прямим нащадкам феодальної знаті.

Таким чином, неоліберальні перетворення постали цілком раціональними заходами, які забезпечили повернення західних соціумів до «звичного» стану речей, коли меритократичні еліти не лише контролюють сферу прийняття рішень, але й отримують матеріальне підтвердження свого пануючого статусу – відповідну винагороду за «особливий» внесок у суспільному розподілі праці.

Закономірним постає питання, чому такі реформи не призвели до серйозного соціального напруження чи, взагалі, – вибуху деструктивної енергії фрустрованих індивідів та їхніх груп? На думку автора, відповідь на це питання, знов – таки, міститься в природі «спроєктованих» політичних спільнот. Як зазначає Г. Рормозер, ліберальна держава функціонує лише за умови того, що між громадянами існує консенсус по відношенню до принципів права та його тлумаченні у відповідності до закону: «Без консенсусу ліберальне суспільство не виживе. Консенсус потрібен у визнанні права і в тому, що кожен громадянин дотримується самодисципліни, користуючись своїми правами в межах закону» [5, с.28]. Позицію німецького дослідника конкретизує британський фахівець в галузі конституційного права Т. Аллан: «Функціонування авторитетної правової системи залежить від балансу взаємних відповідальностей – уряду щодо громадян і громадян щодо уряду... З ліберальної або конституційної перспективи, правові системи, котрі не здатні забезпечити собі підтримку власних громадян, вважатимуться хибними – такими, що не відповідають ідеалу, до якого намагаються наблизитися» [1, с.81]. Сутність цього «консенсусу» громадянина та держави було остаточно визначено ще за часів А. де Токвіля, коли стало зрозумілим, що в модерну добу основна суперечка політичного розвитку полягатиме не між аристократією та демократією, а між демократією, яка здатна забезпечити порядок та мораль, і демократією, яка не захищає дисципліну та позбавлена параметрів стабільності [3, с.156]. Йдеться про певний різновид «суспільного договору», укладеного між автономними «звичайними» громадянами та «політично обізнаною» елітою. Перші зобов'язуються плідно працювати в економічній площині, забезпечуючи власний матеріальний добробут і наповнення бюджету, а другі беруть на себе зобов'язання високоєфективного державного менеджменту, гарантуючи бажаний політичний лад та отримуючи за це відповідну «компенсацію». Таким чином, ані британський, ані американський ліберальні суспільні «проекти» не є чимось радикально екзогенним для європейської політичної традиції. По-суті, перед нами лише послідовна реалізація філософської доктрини «спеціалізованої держави» платонізму та неоплатонізму, вчення про діалектичний зв'язок «граду мирського» та «граду Божого», яка була здійснена у відносно ізольованих (і тому – захищених від зовнішніх впливів) соціумах.

Список використаних джерел

1. Аллан Т.Р. С. Конституційна справедливість. Ліберальна теорія верховенства права / Т. Р. С. Аллан. – К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2008. – 385 с. 2. Заблоцький В. П. Сучасний лібералізм: соціально – філософський аналіз: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філос. наук: спец. 09.09.03 «Соціальна філософія та філософія історії» / В.П. Заблоцький. – К., 2002. – 28 с. 3. Зотова Л. В. Безопасность народа и государство как главная политическая ценность в учении Томаса Гоббса // Л. В. Зотова // Вестник Российского университета дружбы народов. – Сер.: Политология. – 2003. – № 4. – С.55-64. 4. Манан П. Інтелектуальна історія лібералізму / П. Манан. – К.: Дух і літера, 2005. – 216 с. 5. Рормозер Г. Кризис либерализма / Г. Рормозер / Пер. с

нем. – М., 1996. – 298 с. 6. Суслопарова Е. А. Великобритания: реформы и модернизация / Е. А. Суслопарова // Полис. – 2008. – № 3. – С. 183-189. 7. Фукуяма Ф. Доверие: социальные добродетели и путь к процветанию / Ф. Фукуяма. – М.: АСТ: АСТ МОСКВА, 2008. – 730 с. 8. Хантингтон С. Кто мы? Вызовы американской национальной идентичности / С. Хантингтон. – М.: АСТ: АСТ МОСКВА, 2008. – 635 с. 9. Харви Д. Краткая история неолиберализма. Актуальное прочтение. / Д. Харви. – М.: Поколение, 2007. – 288 с.

О. М. Тетерич

УКРАЇНСЬКА «НАЦІОНАЛЬНА ІДЕЯ» В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ТА ПРОБЛЕМИ ЕТНОПОЛІТИКИ

Основним внутрішнім питанням проблеми ідентичності є питання національної ідентичності, тому різне тлумачення категорій «нація», «національне» може призводити до різних результатів при дослідженні національної ідентичності.

Що стосується так званої західної, або «громадянської» моделі нації, - це насамперед просторове або територіальне уявлення. Іншим її елементом є ідея patria, батьківщини, сукупність законів та інституцій з єдиною політичною волею. Згідно з західною концепцією, саме юридичні і політичні права становлять найсуттєвіший елемент західної моделі нації.

Отже, нація у сучасному західно - європейському розумінні - це категорія, яка вказує на стосунки народу з певною державою і об'єднує в собі, як певні елементи, громадян цієї держави.

Другу, незайому модель можна назвати «етнічною» концепцією нації, бо її визначальною рисою є наголос на спільності походження, кровних (родинних) зв'язках.

Західна (демократична) концепція проголошує, що індивід має належати до певної нації, але може вибирати до якої саме приєднуватися; незахідна (етнічна) концепція не припускає такої широти поглядів, свободи самовизначення.

Ідея, що об'єднує суспільство, визначає генеральний напрямок його розвитку, звичайно називається «національною ідеєю». Вона може бути сформульована у якійсь формі або передбачатися, але якщо така організуюча, провідна ідея має місце і вірно виражає істотні потреби суспільства, вона слугує потужним фактором його консолідації. Враховуючи історичний досвід, можна визначити національну ідею як велику мету, здатну з'єднати суспільство в ім'я підйому країни, утвердження її достойного місця в світі.

Сутність національної ідеї складає проблема буття даного народу-етносу. Смієложиттєва проблематика конкретизується цілим рядом питань, які характеризують зміст національної ідеї. Серед них питання про «початок» історичної долі народу, про його генетичні витоки, про історичне майбутнє, про мету його існування, про культурну місію, про його місце у світі, про відносини із сусідами, про підстави його унікальності, про особливості національного характеру і т. д.

Національна ідея неодмінно має релігійний аспект, оскільки віросповідання завжди виступає могутнім фактором етноконсолідації. У цьому плані сформульовані вище проблеми осмислюються як промисел Божий у відношенні до того чи іншого народу. Звідси інваріантом національної ідеї завжди є месіанська ідея, що ґрунтується на тезі про богообраність даного народу та його особливу роль в історії людства (хоча власне концепція богообраності має різноманітні інваріанти) - в залежності від особливостей релігійної догматики, від певної культурно-історичної традиції). Таким чином, феноменологію національного духа можна уявити у вигляді наступного онтологічного ряду: Бог – дух нації – національна ідея – національна ідеологія.

Національна ідея у своїх філософсько-світоглядних та релігійно-містичних підставах завжди зростає до соціально-політичного аспекту свого існування. У такому вигляді вона формулюється вже не як ідея про позачасовий смисл буття народу-етносу, а як питання про конкретно-історичне покликання тих соціокультурних форм (суспільних систем, інститутів), що були створені народом у ході його історичного поступу. Так, виникають ідеї державності та національного месіанства як «експорту» етносом своєї культури і т.д. Як правило, відбувається своєрідне «включення» ідеї нації в контекст геополітичних теорій. На цьому рівні здійснюється осмислення місця даного на-

роду та його державності в системі стратегічних інтересів того чи іншого регіону. Так, відома теза про Україну як культурне пограниччя, що слугує межею між Сходом та Заходом, і, водночас, як про підставу для східно-західного синтезу, має не лише філософсько-культурологічний, але й конкретний геополітичний зміст. Якщо власне національна ідея має позачасовий характер, то конкретні форми її прояву завжди історичні. Так, наприклад, можна прослідкувати історичну трансформацію українофільства від його класичних форм, що містилися дуже сильні орієнтації на традиційну українську культуру і побут, до сучасних, вельми ідеологізованих націоналістичних концепцій.

Отже, об'єднуюча національна ідея виростає з самого життя, в результаті вірного визначення стратегічних потреб суспільства і країни. В Україні – інша картина. «Національна ідея» у розумінні деяких українських політиків – це ідея домінування українського етносу і української культури в державі, що передбачає українізацію неукраїномовного населення, дискримінацію і витіснення російської мови і російської культури з усіх сфер життя. На жаль, дискусії щодо національної ідеї нерідко зводяться до прагнення виділити у нашій багатонаціональній, поліетнічній країні одну національність (власне українську), її піднести, наділити особливими повноваженнями і привілеями. Як правило, найчастіше все зводиться до відомого вислову: «Одна нація – одна мова – одна церква», тобто до прагнення жити в етнічно однорідній країні. Між тим на Заході в ліберальних країнах слово «нація» означає «народ країни в цілому». Коли говорять, наприклад, про американську націю (American Nation; безпосередньо у США звичайно просто the nation), то тут однозначно йдеться про весь американський народ, без розрізнення рас і національностей. Коли західні політики і ЗМІ розмірковують про «національні інтереси», на увазі маються інтереси всієї країни і народу в цілому, а не якоїсь його частини або етнічної групи. Якщо мова йде про «американський спосіб життя» або про «американську ідею», тут йдеться зовсім не про спосіб життя чи ідею «титульної нації». Якщо ж йдеться про етнічну групу, звичайно використовується інший термін – «національність» (nationality).

Сучасний світ характеризується прискороною динамікою розвитку: на світову арену виходять нові держави та їх угруповання, що прагнуть утвердитися в геополітичному просторі планети, у зв'язку з чим складається нова конфігурація міжнародних взаємин. Основним базовим національним інтересом України є її виживання і розвиток як суверенної держави сучасного світу за умови збереження власної соціокультурної ідентичності. Тільки звернення до широких історико-культурних контекстів допоможе з'ясувати, яка саме модель розвитку найбільш адекватна Україні. Ми маємо також чітко усвідомити місце України серед інших націй, локалізувати її в середовищі існуючих культурних спільнот та цивілізацій. Тож Україні потрібно знайти власне місце у багатовимірному світі складних міжнародних відносин.

Проблема формування нації – це, насамперед, проблема організації влади та розподілу повноважень у державі, а нація – це спільнота, що виробила відповідні принципи, правила, процедури та ритуали. Національна ж ідея є важливою, але недостатньою умовою для легітимації держави і для створення нації сьогодні, бо такий підхід виключає демократичну, іншими словами – опосередковану інституційну легітимацію через вільне визнання громадян. Національна ідея є доповільничою і протоправовою, головна орієнтація на неї знищує зовнішні критерії свідомої оцінки, що породжує волюнтаризм представників колективної псевдо-ідентичності, виникає етатизм усупереч конституційно-універсальним принципам.

Влада не може згори встановити колективну ідентичність, примусово згуртувати навколо якихось цінностей. Тим не менше саме це вона намагається робити, навчена десятиліттями панування державної ідеології і насадженої суспільної інтеграції.

Легітимація – це збирання суспільства на основі спільних цінностей, доведення спроможності реалізувати колективну ідентичність з боку політичної організації суспільства. Тому актуальним є творення політичних умов, за яких поза адміністративним тиском легітимуються основа української державності – нова колективна ідентичність.

Найбільш результативною сьогодні є інтеграція навколо економічних інтересів, створення конституційного, універсально-правового патріотизму.

ІНСТИТУЦІЙНИЙ МЕХАНІЗМ КОНСТРУЮВАННЯ ПОЛІТИКИ ПАМ'ЯТІ (ПРИКЛАД РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА)

В останні кілька десятиліть в європейських країнах вироблено значний арсенал механізмів побудови й підтримки політики пам'яті. В окремих країнах Центрально-Східної Європи широко використовують інституційний механізм, коли функції держави у цьому напрямку покладаються на спеціально створені установи. Республіка Польща не стала винятком. 18 грудня 1998 р. на її теренах з метою збереження пам'яті про неосяжність жертв, втрат і збитків завданих польському народу під час і після Другої світової війни та розслідуванню в судовому порядку злочинів проти миру і людяності було створено Інститут національної пам'яті - Комісія з розслідування злочинів проти польського народу (Instytut Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu) [1].

Дана установа керується: Законом про Інститут національної пам'яті – Комісію з переслідування злочинів проти польського народу від 18 грудня 1998 р. [4], Законом про розкриття інформації, яка міститься в документах державних служб безпеки в період між 1944–1990 роками, і змістом цих документів від 18 жовтня 2006 р. [5], й Статутом Інституту національної пам'яті – Комісії з переслідування злочинів проти польського народу від 1 серпня 2012 р. [3].

Відповідно до інформації, що розмішена на веб-порталі Інституту національної пам'яті, його структура виглядає наступним чином: голова, рада ІНП, Головна комісія з розслідування злочинів проти польського народу, бюро звернень і архівних записів, бюро народної освіти, бюро люстрацій, відділи, делегатури [2].

Голова керує інститутом і є незалежним від влади в рамках своїх повноважень (ст. 9) [4]. На цю посаду може претендувати громадянин Польщі, що володіє високими знаннями та моральними якостями. Голова призначається і звільняється Сеймом за згодою Сенату і попереднім поданням кандидатур від Ради інституту. Термін його повноважень становить 5 років з моменту складання присяги. Одна і та ж особа не може бути головою більше, ніж 2 терміни поспіль (ст. 10) [4].

Рада є одним з структурних підрозділів ІНП, що підпорядкований голові [19]. Вона складається з дев'яти членів: 5 призначаються сеймом, 2 сенатом, і 2 Президентом Республіки Польща. Рада обирається раз в 6 років, й серед свої членів обирає голову та 3 його заступників (ст. 15) [4].

Головна комісія з розслідування злочинів проти польського народу, Бюро звернень і архівних записів, Бюро народної освіти мають своїх керівників (директорів), що призначаються головою ІНП. Директор Люстраційного бюро призначається й звільняється з посади Генеральним Прокурором за поданням Голови Інституту національної пам'яті за погодженням Ради Інституту національної пам'яті. Він обирається строком на 3 роки й не може бути на посаді більш ніж два терміни підряд (ст. 18–19) [4].

Відділами, що мають регіональне представництво, керують начальники, які призначаються і звільняються з посади Головою ІНП. (ст. 19) В їхній структурі також виділяють філії комісії з розслідування злочинів проти польського народу, бюро звернень і архівних записів, бюро народної освіти, люстраційного бюро (ст. 18) [4].

Делегатурами, що знаходяться в найбільших містах, також керують начальники, що призначаються головою ІНП (ст. 19). Відповідно до ст. 18 Закону про ІНП, в делегатурах можуть створюватись відділи з розповсюдження та архівування документів, народної освіти й слідчий відділ [4].

Інститут національної пам'яті має статус науково-дослідного інституту з функціями слідства і звинувачення, що посідає дуже важливе місце в суспільно-політичному житті Республіки Польща. Через масштаби своєї діяльності він став добре відомим за межами своєї держави.

Список використаних джерел

1. Веб-сайт Польського інституту національної пам'яті [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ipn.gov.pl/o-ipn/struktura>. 2. Структура Польського інституту національної пам'яті [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ipn.gov.pl/o-ipn/struktura>. 3. Statut Instytutu Pamięci

Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ipn.gov.pl/o-ipn/statut> . 4. Ustawa z dnia 18 grudnia 1998 r. o Instytucie Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ipn.gov.pl/_data/assets/pdf_file/0008/49292/1-24338.pdf. 5. Ustawa z dnia 18 października 2006 r. o ujawnianiu informacji o dokumentach organów bezpieczeństwa państwa z lat 1944-1990 oraz treści tych dokumentów [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ipn.gov.pl/_data/assets/pdf_file/0009/49293/1-28071.pdf.

I. I. Чміль

ІНСТИТУЦІЙНІ ТА ЦІННІСНІ ЧИННИКИ ТРАНСФОРМАЦІЇ СУСПІЛЬНИХ РУХІВ В ПОЛІТИЧНІ ПАРТІЇ (НА ПРИКЛАДІ КРАЇН ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНОЇ ЄВРОПИ)

Суспільні рухи є невід’ємним елементом будь-якого суспільства, оскільки виступають своєрідним стабілізатором в демократичних державах, а в авторитарних та тоталітарних країнах стають інтегруючою політичною силою, чинником дестабілізації правлячого режиму.

Феномен суспільних рухів досліджували американські науковці Г.Блумер, Ч.Тіллі, С.Терроу, Д.Макадам, французький вчений А.Турен, польський дослідник П. Штомпка, російські дослідники О.Здравомислова, О.Яницький та інші. Їхні дослідження можна згрупувати в три класичні парадигми: колективної поведінки, мобілізації ресурсів та нових суспільних рухів, які зосереджують свою увагу на вивченні різних аспектів діяльності руху. Проте, всі дослідники цього явища погоджуються з тим, що суспільні рухи є типом колективної поведінки, спрямованої на зміни [3, с.91-93].

Трансформаційні процеси в країнах Центрально-Східної Європи стали причиною виникнення нових політичних партій, які мали свої ознаки та особливості. Їх ґрунтовному дослідженню присвячені праці А. Романюка, Ю. Шведа, П. Копецькі, Г. Кітшельта, Г.-И.Феена. Вони відзначають, існування відмінностей між політичними партіями Західної та Центрально-Східної Європи. Українські науковці А. Романюк та Ю. Шведа приходять до висновку, що політичні партії в країнах Центрально-Східної Європи є «транзитними партіями», які мають риси політичних рухів з одного боку, і риси класичних політичних партій, з іншого [6, с.188-189].

Неспроможність правлячої комуністичної партії адаптуватися до нових суспільних викликів, вирішити актуальні проблеми, які постали перед кожною країною Центрально-Східної Європи стало причиною того, що в кінці 80-х на початку 90-х рр. в цих країнах утворилися суспільні рухи. Вони були спрямовані на повалення існуючого режиму, оновлення правлячої еліти, здійснення демократичних перетворень, а також, в деяких випадках, досягнення незалежності власних держав.

Посткомуністичні трансформації в кожній країні Центрально-Східної Європи мали свої особливості, проте, можна виділити ряд спільних соціально-економічних та політичних передумов їх виникнення. Так, складна економічна ситуація країн регіону, яка спричинила інфляцію, високий рівень безробіття, не вчасну виплату зарплат робітникам сприяла утворенню суспільних рухів, які мали на меті, перш за все, здійснити перехід до ринкової економіки. Політичною передумовою утворення рухів став розпад СРСР, який, особливо активізував виникнення тих рухів, які боролися за незалежність. Також важливу роль відіграла монополія комуністичної партії на владу, яка стала вагомим фактором оформлення антикомуністичних рухів в Центрально-Східній Європі. Опозиційні рухи, виникнувши з метою здійснення необхідних змін, швидко стали головними акторами політичного життя країн Центрально-Східної Європи. Їх позаінституційний механізм діяльності пояснювався перш за все націленістю на вирішення конкретних задач. Проте, з часом, досягнувши поставленої мети, перед ними виникають нові завдання, зумовлені потребою пошуку шляхів подолання політичної та економічної кризи регіону. Це стало причиною того, що рухівські організації починають виробляти власну програму виходу із ситуації, що склалася, і прагнуть втілювати її в життя. Поступово діяльність рухів починає набувати інституційного виміру, вони трансформуються в партії [4, с.112].

Інституціалізацію суспільних рухів зумовила низка чинників, серед яких можна

виділити інституційні та ціннісні. До останніх можна віднести виникнення нових завдань на основі вирішення попередніх. Це зумовлює формування в суспільних рухів не лише тактики, але й певної стратегії подальших дій, що характерно для партій. Суспільні рухи в країнах Центрально-Східної Європи були антикомуністичні, тому після досягнення своєї основної мети (повалення комуністичної влади), вони ставили перед собою низку інших важливих завдань, серед яких, перш за все були демократичні перетворення. Також важливою метою деяких опозиційних рухів, зокрема таких як «Громадськість проти насилля» в Словаччині, «Коаліція ДЕМОС» в Словенії, Народні фронти в Латвії та Естонії та «Саюдіс» в Литві, було досягнення незалежності власних держав. Вирішення цих завдань потребувало побудови довготривалого плану дій. Це стало важливою причиною інституціалізації суспільних рухів.

До категорії ціннісних чинників також можна віднести прагнення країн регіону до західноєвропейських цінностей, зміна політичного дискурсу та політичний плюралізм. Всі опозиційні рухи країн Центрально-Східної Європи мали на меті зближення своїх держав з країнами Західної Європи, перш за все в плані впровадження західноєвропейських цінностей. Так, в програмі Угорського демократичного форуму зазначалося, що «демократична та національна центристська партія», яка зберігає всі переваги руху відстоює такі основні політичні принципи: прагнення стати рухом всієї угорської нації, незалежно від громадянства; однаково представляти як національні інтереси і цінності, так і демократичні перетворення суспільства, не роблячи при цьому між ними різниці за їх важливістю; захищати права нацменшин; відмова від будь-яких доктринальних ідей; відношення до будь-якої людини як до особистості, незалежно від її національності, походження, релігійної, світоглядної чи партійної приналежності; відмова від застосування будь-яких насильницьких методів ведення політичної боротьби [1]. Важливим було і те, що після повалення монополії комуністичної партії на владу, відбулася зміна політичного дискурсу в країнах Центрально-Східної Європи, що стало причиною виникнення значної кількості рухів та партій різного спрямування. Політичний плюралізм, який після довгого часу проявився в посткомуністичних країнах став суттєвим ціннісним чинником трансформації суспільних рухів в політичні партії.

Важливими інституційними чинниками трансформації суспільних рухів в політичні партії є, перш за все, прийняття нових Конституцій та законів або внесення змін до вже існуючих. Вони проголошували перехід від однопартійної системи до багатопартійної, що сприяло інституційному оформленню рухів [5, с.40]. Так, програма Фронту національного порядку в Румунії передбачала: відмову від однопартійної системи, встановлення демократичного, плюралістичного державного правління, проведення вільних виборів в квітні 1990 р., розділення влади, обрання всього політичного керівництва на один, максимум на два терміни [2, с.210].

Зміна законодавства стала закономірним процесом в країнах Центрально-Східної Європи, оскільки поряд з ціннісним аспектом, неминучим був інституційний. Фактично всі опозиційні рухи посткомуністичних країн мали на меті внесення змін до Конституцій та законів, що дозволило б їм діяти на правових основах вже як парламентська опозиція, яка наділена широким спектром політичних прав, а також дало законні підстави для трансформації в політичну партію.

Отже, суспільні рухи відіграли вирішальну роль в процесі посткомуністичної трансформації країн Центрально-Східної Європи. Утворившись, перш за все, як реакція на бездіяльність комуністичних партій, вони поступово взяли курс на демократичні перетворення та досягнення незалежності, що стало причиною формування певної стратегії їх діяльності. Важливу роль відіграло і прагнення до західноєвропейських цінностей, серед яких важливу роль відігравав політичний плюралізм, який, завдяки опозиційним рухам, в кінці 80-х на початку 90-х рр. виник і в Центрально-Східній Європі. Інституційні чинники, серед яких в першу чергу прийняття Конституцій та законів чи внесення змін до вже існуючих, надали правові гарантії діяльності та трансформації суспільних рухів в політичні партії.

Список використаних джерел

І.Желицки Б. Венгерский демократический форум и его программа / Б. Желицки // Политические

партии и движения Восточной Европы: проблемы адаптации к современным условиям. – М., 1994. – С. 83-123. 2.Калашиникова Н.Ю. Фронт национального спасения – от образования до раскола / Н. Калашиникова // Политические партии и движения Восточной Европы: проблемы адаптации к современным условиям. – М., 1994. – С. 207-219. 3.Камінська Л.Ф. Теоретичні підходи до дослідження суспільних рухів / Л. Камінська // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Соціологія. – 2010. – № 1 – С. 91-93. 4.Кудіна О. Зростання впливу громадсько-політичних об'єднань на політичні процеси: витоки феномену / О. Кудіна // Науковий вісник Ужгородського університету. – 2009. – Вип. 11. – С. 111-115. 5.Мачкув Е. Преобразование коммунистического тоталитаризма и посткоммунистическая системная трансформация: проблемы, концепции, периодизация / Е. Мачкув // Полис. – 2000. – № 4. – С. 39-59. 6.Романюк А., Шведа Ю. Партії та електоральна політика / А. Романюк, Ю. Шведа. – Львів : ЦПД – «Астролябія», 2005. – 348 с.

Д. Д. Чумаков

РОЗВИТОК ВЗАЄМОДІЇ ДЕРЖАВИ ТА ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

У рамках нового політичного мислення, залучаючись до світових загальнолюдських цінностей, Україна як самостійна країна проголосила однією із фундаментальних цілей свого розвитку створення сучасної демократичної правової держави та всебічне забезпечення прав і свобод людини. Ядром такої держави повинне виступати розвинене громадянське суспільство (далі – ГС), тому, його подальше становлення та розвиток є найважливішою передумовою успіху на шляху створення такого ж та стабільного українського суспільства. ГС, як складна самостійна категорія, в ідеалі, має незалежне від інституту держави положення, але у будь-якому випадку воно тісно взаємодіє з владними, економічними і соціальними структурами, тому взаємозв'язок та взаємовплив між сторонами соціального діалогу кожним роком підсилюється. З огляду на вищезначене можна стверджувати, що на сьогодні, в Україні назріла потреба у виробленні системи заходів і механізмів ефективного забезпечення розвитку та функціонування ГС, та відповідно, у свою чергу – адекватного рівня взаємодії між державою та ГС, оскільки зважені та оптимальні відносини між сторонами соціального діалогу підвищують результативність діяльності кожної з сторін, посилюють правомірність та легітимність влади, призводять до зростання соціально-економічного добробуту, забезпечують недоторкане виконання усіх правових норм та соціальних стандартів тощо.

У передових країнах функціонування ГС базується на загальновизначених правах і свободах громадянина що підкріплюється на національному рівні чисельними нормативними актами, а також міжнародними нормами, які закріплені в відповідних документах ЄС, ООН, МОП. Світова практика доводить, що базовими структурними принципами взаємодії органів державної влади, місцевого самоврядування, ГС та інших зацікавлених сторін мають бути: соціальне партнерство та соціальний діалог; функціональний баланс між державними інтересами та інтересами окремо взятих елементів ГС; рівні можливості для усіх соціальних партнерів; взаємовідповідальність відносно; мінімізований рівень вертикального втручання держави у діяльність структурних елементів ГС (за винятком нормативних випадків); інформаційна відкритість взаємодії між сторонами та ін.

Як правило, в рамках соціального діалогу, взаємодія між державою та ГС виявляється як інституційний спосіб спілкування між владними інституціями та громадськими інститутами, що представляють інтереси різних соціальних груп, принциповою функцією яких є взаємне визначення та відстоювання своїх позицій та рішень стосовно цілей та стратегій у сферах які пов'язані з життям суспільства. У вузькому розумінні, соціальний діалог влади та ГС замикається в рамках традиційної форми ведення переговорів, консультацій та різноманітних форм соціальних контактів, що відбувається у межах трипартизму. У більш широкому контексті, соціальний діалог держави і ГС є практикою та методом активності багатьох інституцій та сукупності зв'язків у процесі розроблення політики тощо.

Варто виокремити основні умови активного і функціонального соціального діалогу між державою і ГС: 1) орієнтація учасників взаємодії держави і ГС на розвиток і підтримку співробітництва, незалежно від особливостей та мотивації кожної із сторін;

2) наявність інституційних, нормативних та організаційних рамок для співробітництва між секторами, під якими розуміються стійкі форми взаємодії що склалися на практиці або прямо встановлені законодавством чи угодами у межах компетенції кожної із сторін; 3) економічна незалежність і стійкість інституцій ГС, їх здатність генерувати людський капітал і мобілізувати додаткові ресурси щодо просування та захисту власних інтересів з метою вирішення суспільно значущих питань.

Необхідність удосконалення умов діяльності ГС виступає прямою детермінантою ефективного соціального діалогу влади і ГС. У суспільно-політичному плані, необхідність для держави у функціональному діалозі з ГС, можливо, є більшою, ніж ця потреба для самого ГС, адже сьогодні влада, як на державному, так і на місцевому рівні, надзвичайно потребує підтримки ГС заради вироблення механізмів виведення національної економіки на новий рівень й проведення ефективних та водночас актуальних, у першу чергу для усього суспільства, реформ.

Таким чином, зазначимо, що розвиток функціонального рівня взаємодії між державою та ГС спирається на адекватний рівень соціального діалогу та взаємно співпрацю соціальних партнерів в рамках визначених процесів. Як засвідчує світовий досвід, саме поєднання зусиль владних інституцій та активної громадянської участі дозволяє досягати найвищої ефективності у багатьох економічних, соціальних та культурних аспектах розвитку суспільства та країни в цілому.

Список використаних джерел

1. Карась А. *Філософія громадянського суспільства в класичних теоріях і некласичних інтерпретаціях: монографія* / А. Карась. – Київ: Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2003. – 520 с.
2. Коэн Д. Л., *Гражданское общество и политическая теория* / Э. Арато, Д. Л. Коэн. – М.: Весь Мир, 2003. – 784 с.
3. Пасько Я. І. *Соціальна держава і громадянське суспільство: співпраця versus протистояння. Монографія* / Я. І. Пасько. – К.: ПАРАПАН, 2008. – 272 с.
4. Конституція України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.
5. *The functioning of democratic institutions in Ukraine / Report Committee on the Honoring of Obligations and Commitments by Member States of the Council of Europe (Monitoring Committee)*. – Doc. 12357-20 September 2010.

Л. В. Ярова

СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ РЕФОРМИ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Для України європейська інтеграція є зовнішньополітичним пріоритетом. Такий вибір на користь розвитку європейської цивілізації передбачає впровадження європейських соціальних стандартів, європейських підходів до проблем взаємовідносин бізнесу і влади, бізнесу і суспільства. Відтак необхідно здійснити кардинальні соціальні і політичні реформи, які в майбутньому дозволять Україні увійти до складу Європейського Союзу.

Невдоволеність населення ситуацією, що склалася в соціальній сфері, актуалізує проблему пошуку оптимальної для України соціальної моделі. У результаті нагальної відповіді потребують запитання: яке місце відводиться соціальній політиці серед пріоритетів української держави? Які першочергові заходи має здійснити держава в цьому напрямі?

У зв'язку з вищезазначеним, актуальною для української політичної науки стає розробка концепції нової соціальної політики, здатної привнести в суспільство і економіку необхідну мотиваційну енергію людського чинника. Це вкрай необхідно за умов, коли країна має вирішувати важкі проблеми, пов'язані з соціально-політичним реформуванням, європейською інтеграцією тощо. Як відомо, в науковій літературі часто висловлюється думка про те, що соціальна політика як історичний феномен з'явилася досить недавно, що вона є породженням ХХ ст., навіть його другої половини. Проте, як справедливо зазначає Т. Сидоріна, «історія подає нам приклади поступового формування її концептуального розуміння і побудови як державної соціальної доктрини, соціальної методології, моделі і, нарешті, теорії держави загального добробуту, до якої звелася багатовікова історія розвитку соціальної політики як діяльності по забезпеченню соціальної стабільності і соціального добробуту з подальшим включен-

ням таких феноменів, як солідарність, економічна і соціальна захищеність, індивідуальна і суспільна відповідальність тощо». Більш наближеною до істини видається точка зору, згідно з якою соціальна політика (у сучасному розумінні) починає формуватися лише з переходом європейських держав до індустріальної стадії розвитку, з виникненням правової держави, демократичних засад, громадянського суспільства, сучасної системи права. Соціальна політика вплітається в загальну систему державної політики, а в рамках громадянського суспільства, що формується, розширює свої можливості та розповсюджується на альтернативні недержавні об'єднання і групи. Як пише М. Григор'єва, проблематика власне соціальної політики оформлювалася протягом XIX-XX ст. у зв'язку зі зростанням масштабів державного втручання в суспільні процеси, що сприяло виокремленню соціальної політики зі всього комплексу суспільного регулювання в самостійний напрям, що охоплює своїм впливом специфічну сферу людського життя і діяльності. Поява самого поняття «соціальна політика» пов'язана з формуванням у Європі другої половини XIX ст. теорії і практики соціальної держави, яка активно втручається в суспільні процеси з метою їх регулювання і стабілізації. Нові функції держави, що виникли у зв'язку з її соціалізацією і набули більш системного і якісного характеру, об'єдналися в термін «соціальна політика».

Складність і різноманіття функцій, які мають здійснюватися у сфері соціальної політики України, передбачають розвинену систему соціального управління, яка в сучасних умовах немислима без використання наукових методів. Проте наукові методи, засновані на помилкових або не адаптованих до українських соціальних, економічних і етнокультурних умов, теоретичних концепціях, можуть призвести в кращому випадку до їх неефективного і неадекватного використання, у гіршому – до значних економічних втрат і соціальних потрясінь.

Важливим аспектом зміни управління в галузях соціальної сфери є перехід до програмно-цільових методів управління, ефективність використання яких має вимірюватися досягненням певного позитивного результату для відповідної цільової групи. Відносно галузей соціальної сфери такої результату може бути обумовлений зростанням кількісних і якісних характеристик послуг охорони здоров'я, підвищенням рівня освіти, збільшенням забезпеченості житлом. При цьому однією з цілей управління соціальною сферою є досягнення максимальних результатів при використанні встановленого обсягу фінансових ресурсів. Так, Ю.Скулиш відзначає, що «в кризових умовах обмеженості бюджетних ресурсів зростає важливість підвищення ефективності їх використання, і саме цей період є найбільш своєчасним для реалізації непопулярних, проте вкрай необхідних структурних реформ в соціальній політиці держави».

Пріоритетним напрямом реформ в соціальній сфері має стати зміна політики доходів, що передбачає зміну пріоритету переважної підтримки вразливих верств населення на соціальний захист працюючих. Така трансформація не лише приведе до підвищення рівня життя населення, подолання бідності та зменшення рівня майнового розшарування, а й спричинить підвищення мотивації економічної активності та зайнятості, скорочення патерналістських очікувань та утриманських настроїв в суспільстві, сприятиме формуванню необхідних надходжень до фондів соціального страхування та бюджетів усіх рівнів. Подальший розвиток системи соціального захисту населення має включати продовження реформування пенсійної системи, підвищення якості та адресності соціальної допомоги, що надається вразливим верствам населення, масштабну оптимізацію комплексу соціальних пільг та переведення їх на адресні засади, диверсифікацію системи надання соціальних послуг.

Здебільшого у розвинених зарубіжних країнах програмно-цільовий метод управління соціальною сферою є одним з головних інструментів соціальної політики держави. Основу програмно-цільового методу управління соціальною сферою складає система програм соціального розвитку з різними термінами дії, що реалізуються державними органами різного рівня і органами місцевого самоврядування із залученням приватного бізнесу. Використання програмно-цільового методу управління в соціальній сфері дозволяє визначити склад цілей і завдань соціальної політики для кожного рівня управління соціальною сферою. При цьому особливо відзначити, що застосування на практиці програмно-цільового методу має бути спрямоване на реалізацію двох взаємопов'язаних типів інтеграції в соціальній сфері: просторової і часової. Про-

сторова інтеграція в соціальній сфері полягає в об'єднанні діяльності галузей соціальної сфери на території всієї країни, а часова – в чіткій послідовності етапів досягнення головної мети, передбаченої програмою. Неefективна робота деяких організацій і установ соціальної сфери створює багато невіршених проблем, що позначається на загальному стані населення країни, особливо інвалідів, пенсіонерів, дітей, сиріт та ін. Все це пояснюється досить низькою, а інколи і не якісною управлінською діяльністю організації соціальної сфери. Чимало керівників і фахівців не завжди приймають оптимальні рішення, а інколи і зовсім ігнорують реалізацію стратегічних напрямів діяльності організації соціальної сфери. Недосконала система управління галузями соціальної сфери є однією з причин низької ефективності соціальних видатків. А це породжує марнотратство та зловживання фінансовими ресурсами; розпорощення функцій управління галузями між різними міністерствами та розрваність управління на різних рівнях влади; непрозорість формування міжбюджетних відносин через відсутність нормативів фінансової забезпеченості за відповідними галузями, або вартісних стандартів надання соціальних послуг; системи оцінки діяльності установ соціальної сфери та ефективності витрачання видатків на їх утримання; фактична відсутність ефективного зовнішнього контролю та аудиту.

Великий обсяг інформації, який доводиться обробляти керівникам в процесі пошуку і ухвалення оптимальних рішень, з одного боку, і низька ефективність управління – з іншого, створюють серйозні перешкоди, подолання яких вбачається в освоєнні керівниками інформаційних технологій і активного використання комп'ютерних засобів у практичній діяльності. На сьогодні для інтенсифікації розумової праці керівників організацій, фірм і компаній різних форм власності, включаючи державні, розробляються і набувають поширення сучасні комп'ютерні технології, а також інші інформаційні засоби, що функціонують вже на підставі інноваційних методів.

Проте, не зважаючи на бурхливий розвиток комп'ютерних засобів і постійне вдосконалення програмних продуктів, в Україні ще немає достатньої практики використання сучасних комп'ютерних мереж в організації управління установами соціальної сфери. Реальні спроби автоматизувати найважливіші функції управління, зокрема, у ряді фондів соціального і медичного страхування, здебільшого призводять до невіршваних витрат, а інколи і до значних збитків. Крім того, далеко не завжди досягається очікуваний економічний ефект. Проблема ускладнюється ще й тим, що вибір програмного продукту і апаратних засобів надзвичайно широкий, вартість їх значно відрізняється, а методи порівняння і доцільність їх застосування переважно ґрунтуються на інтуїтивних підходах далеко не завжди компетентних фахівців. Тому розробка засобів і методів підвищення ефективності організації управління установами соціальної сфери, наприклад, з використанням новітніх інформаційних технологій, є найважливішим завданням, що, зрештою, забезпечить необхідний практичний результат для більшості населення країни.

Сучасний підхід до забезпечення соціальної політики передбачає активну модернізацію застарілих соціальних структур та інститутів, пристосування їх до нових реалій життя. Здійснення практичних заходів щодо підвищення ефективності соціальної політики і вдосконалення чинної нормативно-правової бази має базуватися на розробці нових теоретичних концепцій і методологічних підходів, закладених у парадигму громадянського суспільства.

Щорічно зростає роль і неурядових організацій (НУО), які вирішують найрізноманітніші завдання і виконують безліч гуманітарних функцій, наприклад, доводять до відома урядів потреби і сподівання людей, здійснюють громадський контроль за діяльністю поліції і сприяють активній участі мас в політичному житті на місцевому рівні. Вони забезпечують аналіз і експертну оцінку політичних проблем, діють як механізм «раннього оповіщення» і допомагають здійснювати контроль за виконанням міжнародних угод. Велике значення НУО також і в захисті соціальних прав громадян, у формуванні громадської думки з різних питань, як національного, так і міжнародного рівня.

Сучасний арсенал соціальних функцій держави, рівень організаційно-правових форм, що забезпечують їх реалізацію, масштаби і результати регулюючої дії соціальної держави на суспільство, дозволяють визначити її як закономірний результат гло-

бальної соціальної трансформації і як особливий тип високорозвиненої держави, що бере на себе максимальну відповідальність за соціальні процеси в суспільстві і його розвиток. Посідаючи одне з головних місць в системі регулювання соціальних відносин, така держава стає основним актором соціальних процесів і активним макросуб'єктом соціальної політики у світовому просторі.

М. О. Чуносів

СКЛАДОВІ КАТЕГОРІЇ «СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОФІЛАКТИКА ДЕЛІНКВЕНТНОЇ ПОВЕДІНКИ»

Соціально-економічна та культурна криза, зниження уваги держави і суспільства до становища дітей в Україні, погіршення якості їх життя та недотримання соціальних прав, відчуження дитини від сім'ї та школи, поширення явищ безпритульності та соціального сирітства призвели до зростання кількості протиправних дій серед неповнолітніх. Ця ситуація зумовила необхідність активного пошуку не лише дієвих методів і технологій профілактичної діяльності. Слід зауважити що Сучасна соціальна педагогіка, як наука, переживає період активного становлення. Вітчизняними науковцями аналізується та адаптується до конкретних умов досвід організації соціально-педагогічної діяльності з профілактики різних форм асоціальної поведінки. Проте, на сьогодні в педагогічній науці не існує єдиного тлумачення феномену «соціально-педагогічна профілактика делінквентної поведінки», як виду соціально-педагогічної роботи.

На сучасному етапі розвитку науки тлумачення категорії «профілактика» має міждисциплінарний характер. Найбільш частіше у науковій праці застосовуються такі категорії як «попередження», «профілактика злочинності», «запобігання злочинності». «профілактика правопорушень», та інше. Поняття «профілактика» має багатий зміст, та займає важливе місце в юридичній, соціологічній, педагогічній та психологічних науках. у юридичних науках поняття «профілактика», досліджували Г. Аванесов, Е. Алауханов, А. Бакаєв, М. Ветров, І. Гельфанд, А. Долгова, А. Закалюка, А. Иванова, Н. Кобець, В. Кудрявцева, Д. Кирилов, А. Лікар, В. Лелеков, П. Михайленко, Н. Остапенко, Е. Петров, В. Старцева-Тарасова, Г. Фільченков, Т. Шестакова та інші). В психологічних науках профілактичну проблематику розглядають науковці А. Бандура, С. Белічева, В. Белов, С. Бровко, Р. Благута, Д. Бойко, М. Дмитриєв, О. Змановська Ю. Парфенов, І. Саламатіна, Б. Скінер, Е. Толмена, Д. Уотсон, Н. Фёдорової, Т. Шестакова та інші. У педагогічних науках профілактична проблематика розглядається у працях О. Безпалько, С. Бадьорої, М. Галагузової, Н. Зобенько, С. Замули, Г. Залотової С. Коношенко, І. Козубовської, В. Корольовв, Н. Клішевич, В. Мойсієнко, В. Ожерховської, А. Селеського, С. Тарарухіна, та інших.

Так Г. Аванесов [1, с. 398], під «профілактикою правопорушень» розуміє і як особливий вид соціальної практики, що забезпечує перетворення громадських стосунків, в результаті якого усуваються або нейтралізуються умови (причини, чинники), які сприяють поведінки, що відхиляється. Так О. Безпалько [2, с. 34-36], визначає, що «соціальна профілактика» є комплексом економічних, політичних, правових, медичних, психолого-педагогічних заходів, спрямованих на попередження, обмеження, локалізацію негативних явищ у соціальному середовищі. Профілактика ґрунтується на своєчасному виявленні та виправленні негативних інформаційних, педагогічних, психологічних, організаційних факторів, що зумовлюють відхилення в психологічному та соціальному розвитку дітей і молоді, в їхній поведінці, стані здоров'я, а також в організації життєдіяльності та дозвілля. І. Саламатіна [3], у своєму дослідженні показує, що за кордоном, превентивні підходи можуть бути диференційовані відносно двох загальних категорій: виправна (corrective) превенція і застережлива (preclusive) превенція. Виправна превенція (corrective prevention) традиційно розглядається як необхідна частина роботи з неповнолітніми делінквентами. М. Галагузова [4, с. 333], показує що загальне завдання системи профілактичних заходів полягає в тому, щоб неповнолітнього якнайшвидше «вирвати» із під впливу несприятливих чинників, «направити» на нього заходи виховно-профілактичного характеру, а в деяких випадках приділити йо-

му більше елементарної людської уваги, обмежити термін знаходження під негативною дією, допомогти сформувати міцні соціальні зв'язки позитивного характеру.

Отже у загальному плані категорія «профілактика» означає комплекс різноманітних заходів, направлених на попередження якого-небудь явища і(або) усунення чинників ризику. В цілому сучасні автори схожі в думці, що питання профілактики правопорушень повинні знаходитися в центрі уваги суспільства і держави. Але, слід зауважити категорія «соціально-педагогічна профілактика делінквентної поведінки неповнолітніх» не була окремим предметом дослідження.

Аналіз наукових досліджень (А. Бандури, О. Безпалько, С. Белічевої, В. Белова, Р. Благути, Д. Бойко, М. Галагузової, М. Дмитрієва, Н. Зобенько, С. Замули, О. Змановської, Н. Клішевич, В. Мойсієнко, В. Ожерховської, Ю. Парфенова, І. Саламатіної, Б. Скінера, Е. Толмена, Д. Уотсона, Н. Фёдорової, Т. Шестакова та інші), дозволяє нам зробити певні висновки щодо визначення та змісту «соціально-педагогічної профілактики делінквентної поведінки». Ми погоджуємося з точкою зору О. Змановської [5, с. 349], яка зазначає що комплексна профілактична робота вимагає послідовної реалізації наступних завдань як: формулювання мети; опис форм і напрямків роботи; виділення етапів і завдань; конкретизація предмета і мішеней дії; опис методів і технологій роботи; оцінка ефективності діяльності.

В цілому підставі аналізу понятійно-термінологічної системи сфери соціально-педагогічної профілактики делінквентної поведінки (А.Бандура, О.Безпалько, С.Белічева, В.Белов, Р.Благута, Д.Бойко, М.Галагузової, М.Дмитрієв, Н.Зобенько, С.Замули, О.Змановська Н.Клішевич, В.Мойсієнко, В.Ожерховської, Ю.Парфенов, І. Саламатіна, Б. Скінер, Е.Толмена, Д.Уотсон, Н.Фёдорової, Т.Шестакова та інші.), ми дійшли до висновків що вона знаходиться на стадії формування і характеризується суперечністю системи понять і термінів, та потребує впорядкування і уніфікації термінології.

Аналіз наукових досліджень та зроблені модельні побудови дозволяють нам зробити певні висновки щодо визначення складових соціально-педагогічної профілактики делінквентної поведінки неповнолітніх, до яких відноситься:

По-перше «Соціально-педагогічно профілактика делінквентної поведінки», є складовим елементом загальнодержавної системи профілактики правопорушень, комплекс заходів соціально-педагогічного впливу, які здійснюються суб'єктами профілактики, що направлені на створення умов щодо унеможливлення або повтору делінквентної поведінки у неповнолітніх, як такої що передуює скоєнню правопорушень.

По-друге «Соціально-педагогічна профілактика делінквентної поведінки» здійснюється на соціально-профілактичному виховному просторі, до якого входять державні та соціально-виховні установи (дошкільного виховання, школи, установи позашкільної освіти), у яких передбачені посади до функціональних обов'язків яких входить здійснення профілактичних заходів, та здійснюється на соціальному, соціально-психологічному та соціально-педагогічному рівнях.

По-третє – суб'єкти «соціально-педагогічної профілактики делінквентної поведінки» диференціюються у відповідності до її рівнів. На соціально рівні суб'єктом є повноважені державних органів влади, місцевого самоврядування у обов'язки яких входить здійснення профілактичних заходів організації, суспільні об'єднання у діяльності яких нормативними актами, статутами, положеннями передбачено реалізацію профілактичних завдань та виконання соціально-контролюючих функцій. На соціально-психологічному рівні суб'єктами профілактики є фахівці до посадових обов'язків яких передбачено виконання соціально-профілактичних та соціально-контролюючих функцій: педагоги, соціальні працівники, соціальні педагоги, психологи та інші. Вказані суб'єкти проводять роботу з неповнолітніми, сім'ями, найближчим соціальним оточенням та референтними групами. Суб'єктами соціально-педагогічного рівня є фахівці які здійснюють безпосередній прямий профілактичний вплив на неповнолітніх: соціальні педагоги, психологи, педагоги та інші.

По-четверте об'єктом «соціально-педагогічної профілактики делінквентної поведінки неповнолітніх» у загальному сенсі є члени суспільства, специфіка життєдіяльності яких, обумовлює постійне зіткнення зі сферою соціально-правових відносин. У вузькому сенсі, об'єктом профілактичного впливу декілька: по-перше – особистість

неповнолітніх, в силу того що саме вони впливають на процес формування та реалізації делінквентної поведінки; по-друге – найближче соціальне оточення, у якому проходить соціалізація неповнолітнього, та має вплив на формування асоціальних чи про соціальних якостей особистості: сім'я, друзі, референтні групи тощо.

По-п'яте – теоретичним піддруктям безпосередніх заходів соціально-педагогічної профілактики делінквентної поведінки є біхевіористична теорія у відповідності до якої профілактичні заходи повинні здійснюватися переважно на індивідуальному рівні з застосуванням індивідуальних та групових форм профілактичної діяльності. Концептуальні положення біхевіористичної теорії дозволяють розробити «соціально-педагогічну технологію профілактики делінквентної поведінки неповнолітніх», метою якої є формування у неповнолітніх: суб'єктивного досвіду, що дозволяє «впізнавати» у стані зовнішнього середовища протиправні прояви; досвід щодо наслідків здійснення протиправних дій; формування моральних і соціальних настанов, що сприяють виникненню внутрішнього особистісного конфлікту при оцінці «потенційно-протиправної ситуації», як показника появи «профілактичного ефекту».

Висновки. Проведені нами дослідження дозволяють конкретизувати визначення категорію «соціально-педагогічна профілактика делінквентної поведінки неповнолітніх», якою розуміється комплекс заходів соціально-педагогічного впливу, які здійснюються суб'єктами профілактики, що направлені на створення умов щодо унеможливлення або повтору делінквентної поведінки у неповнолітніх.

Список використаних джерел

1. Аванесов Г.А. Криминология и социальная профилактика: / Аванесов Г.А. – М.: Академия МВД СССР, 1980. – 526 с. 2. Безпалько О.В. Соціальна педагогіка: схеми, таблиці, коментарі: [Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів] / О.В. Безпалько. – К.: центр учбової літератури, 2009. – 208 с. 3. Саламатина И.И. Ресоциализация делинквентных групп несовершеннолетних (на материале США и Англии) : автореферат на соискание научн. степени док. пед. наук: спец. 13.00.01 «Общая педагогика, история педагогики и образования» / И.И. Саламатина – Москва, 2007 – 57 с. 4. Социальная педагогика: Курс лекций [Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений] / Под общей ред. М.А. Галагузовой. – М.: Гуманит.изд.центр ВЛАДОС, 2006. – 416 с. 5. Змановская Е.В. Девиантология: Психология отклоняющегося поведения: [Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений] / Е.В. Змановская – М.: Издательский центр «Академия», 2004. – 288 с.

А. О. Шестопалова

СПРИЙНЯТТЯ УКРАЇНСЬКИМ СУСПІЛЬСТВОМ КЛЮЧОВИХ КОНЦЕПТІВ ЛІБЕРАЛІЗМУ (НА ОСНОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ ФОЛЬКЛОРНИХ МАТЕРІАЛІВ: ПРИСЛІВ'ІВ ТА ПРИКАЗОК)

Сучасне суспільство сприймає основоположні принципи політичних ідеологій по своєму. Себе вичерпало комуністичне світосприйняття, яке ще минулого століття було панівним на територіях теперішнього СНД, відбулося різке засудження антилюдських право-радикальних режимів. Сьогоднішній європо-американський світ здебільшого спирається на консерватизм чи лібералізм.

Різні держави та народи успішно засвоюють свій неповторний набір консервативних та ліберальних принципів. Наш науковий інтерес складає дослідження того, як українське суспільство засвоює деякі з ключових концептів лібералізму. Важливо розуміти, що лібералізм, як і будь-яка інша ідеологія, не існує в «дистильованому» вигляді. Саме тому ми аналізуватимемо підходи до обраних ліберальних концептів, виходячи з досвіду поколінь, закріпленому в народній мудрості. Це допоможе нам глибше осягнути сучасні українські ліберальні перспективи, зрозуміти рівень внутрішньої готовності до ліберальних змін.

Звернімося до визначення «концепту». Теоретична основа поняття ще раз доводить вивраданість підходу, адже, як пише науковець О. Кубрякова, концепт – одиниця свідомості та інформаційної структури, що відображає людський досвід [4]. Це – своєрідне ментальне національно-специфічне утворення, змістом якого є вся сукупність знань про певний об'єкт [3].

Лібералізм як одна з найпопулярніших сьогодні ідеологій має низку складових,

без яких неможливе її існування. Серед таких елементів: свобода, толерантність, плюралізм, індивідуалізм, корисність, справедливість, специфічне розуміння ролі держави та влади тощо. Більш того, аби краще зрозуміти суть лібералізму, варто констатувати, що це – така доктрина взаємовідносин між державою та суспільством, яка має на меті підвищення добробуту, безпосередньо не переймається внутрішніми переживаннями та метафізичними потребами людини [5; 4]. В основі таких підходів навмисна скерованість на матеріальний світ. Лише за таких умов можливе існування СВОБОДИ – першого з концептів, на який вважасмо за потрібне звернути увагу.

Чому лише за умови, що держава реформує переважно матеріальний світ, можлива свобода? Найсуттєвіше в людині неможливо торкнутися зовнішнім регулюванням, а тим паче – державним. Річ у тім, що для людської особи, незважаючи на рівень розвитку суспільства, у якому вона живе, важливі такі поняття, як «добро» і «зло». Врахувати всі бачення і розуміння цих моральних категорій неможливо. Класик лібералізму Джон Локк говорив, що свобода – можливість бути вільним від обмежень та насильства з боку інших [2]. Саме таким, доволі прагматичним чином, лібералізм пояснює свободу.

Здається, українці погоджуються з тим, що при втручанні держави в приватне життя, важко забезпечити свободу як окремій особі, так і соціуму (*«Люди гнутья як ті лози, куди вітер віє»*). Більш того, лібералізм, покликаний максимально задовольнити всі ті бажання, які можна задовольнити за допомогою речей матеріального світу, вирішує (чи принаймні прагне) проблеми, пов'язані з потребою забезпечувати себе і близьких. Таким чином, унеможлиблюється варіант, коли особа не спроможна адекватно дивитися на речі: *«Take lixho nadvori, cho ne viyno й svitu»*. Та навіть, потерпаючи від матеріальних проблем, герой українського фольклору впевнено говорить: *«Хоч стина гола, аби своя воля»*.

Сатирична листівка 1917 року показує два можливих розуміння свободи (росіянином та американцем). Герой-американець говорить: *«Ніхто не може мене вдарити, у нас свобода»*, росіянин же розуміє дещо по-іншому: *«Я можу будь-кого вдарити, у нас свобода»*. Звісно, такий приклад не відображає всі розуміння свободи, проте з нього слідує цілком логічний висновок: свобода надає можливість навіть «свободу» трактувати по-різному, приймати рішення самостійно. Вітчизняний фольклор впевнено погоджується, говорячи про те, як добре відчувати, що ти *«сам собі голова»*. Єдине – не суперечити «Декларації прав людини і громадянина», у якій зазначається, що свобода полягає у можливості робити все, що не наносить шкоду іншим.

Ще одна засада лібералізму – ПЛЮРАЛІЗМ. Згідно з ним існує необмежена множинність виправданих цінностей та виправданих концепцій доброго життя [5;115-116]. Різноманітність інтересів відображається різними поглядами, позиціями, відмінним ставленням до предметів та явищ. Виникає питання, як оцінюється можливість існування та висловлення власного ставлення до будь-чого. Підібрані приклади, на перший погляд, мало не суперечливі. Наприклад, приказка: *«Кожен сам коваль свого частя»* ілюструє те, що особа здатна сама вирішувати, що для неї є щастям і працювати у напрямку його досягнення (цілком ліберальний підхід). І на протигагу цьому: *«Громада, як рада: що вирішить – так і буде»* - описується статус-кво, за яким суспільна думка важливіша, аніж особиста. Або: *«Чоловік громади не споможе, а громада його може»* - пояснюється, що одна людина зі своїм світосприйняттям не може впливати на громаду, натомість громада може диктувати своє бачення.

Маємо ситуацію, у якій на рівні з визнанням права особи самій обирати для себе життєвий шлях, цінності, будувати власне життя, визнається також і зверхність громади, родини і т.п., її здатність нав'язувати власне розуміння.

Наступний концепт – ІНДИВІДУАЛІЗМ. Народна мудрість викристалізувала ставлення до людей, які мають певний рівень індивідуалізму і не погоджуються з думкою соціуму чи старших. Таке ставлення чітко прослідковується у приказці: *«Хоч кажи, хоч не кажи, йому як горохом об стінку»*. Суспільство іде далі, запевняючи нас у тому, що *«один у полі не воїн»*, а також щиро співчуває тому, хто опинився сам, *«як билина в полі»*. Під впливом такого бачення Т. Шевченко напише: *«одна, одна... як сирота»*, таке порівняння цілком передбачуване, якщо розглядати його у контексті попередніх речень.

Говорячи про те, коли можна досягти успіху, бути сильним чи веселим, фольклор: 1) пояснює нам де можна відчутти власну силу: «*Де гурт, там і сила*»; 2) дає пораду досягнення успішності, переконуючи, що: «*Одна бджола мало меду наносить одним пальцем і голки не втримати*»; 3) нагадує, що «*Робота спільна, як пісня весільна*».

Таким чином, доходимо висновку, що українці, принаймні на певному етапі розвитку, були дуже схильні до колективного життя. Звісно, були прояви індивідуалізму, але спільноті відігравала вирішальну роль. Гумористичне доведення цього лежить у приказці: «*Так тасманицю зберегла, що вже знає пів села*».

Легко прослідкувати мету, яку намагається задовольнити формула Бентама. «Принцип **корисності** полягає у тому, аби забезпечити найбільше щастя для найбільшої кількості людей». Українці мають специфічне ставлення до цього концепту. Справа у тому, що наші предки дуже добре розуміли, що у невеликій соціальній групі багатство однієї людини часто означає бідність іншої, або навіть інших. Було розуміння того, що для корисної людини (у нас навіть така характеристика вважається образливою) особисті якості та інтерес інших відходить на другий план «*Де торг, там нема ні свата, ні брата*». Була чітка відмінність між хазайновитими людьми, які обов'язково працюють «не покладаючи рук», і заможними людьми, які обов'язково мають гроші, проте не обов'язково працюють «в поті чола». Про останніх могли говорити: «*Зарився у добрі, як свиня у багні*». Міг бути ще і інший тип людей, з яскраво вираженим підприємницьким хистом, про таких суспільство жартівливо говорило: «*Він собі з вареної крашанки курча висидить*». Не маючи власної держави, знаходячись у скрутному матеріальному становищі, українці частіше жартували про інших і про себе. Не дарма навіть до нас дійшов вислів: «*У нього багатства як у жаби шерсті*».

Отже, в умовах, коли Україна ХХІ століття нарешті має зробити цивілізаційний вибір, дослідження української ментальності, політичної моралі, культури набувають ще більшої актуальності. Станом на сьогодні найбільш поширеною ідеологією європо-американського світу є лібералізм. Ми показали сприйняття основних концептів лібералізму в українській традиції, на основі фольклорного матеріалу. Беззаперечним є висновок про те, що ліберальні цінності не були чужими нашій ментальності. Очевидним є те, що народні мудрість має вплив на сучасне суспільство. Таким чином, дослідження подібного характеру дають більш об'ємне розуміння того, як наші сучасники реагуватимуть на ідеологічні виклики вже ХХІ століття.

Список використаних джерел

1.Бойко В. Українські народні приказки / В.Бойко // К.: Дніпро, 1978. – 524 с. 2.Два трактати пор правління [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://royallib.ru/book/lokk_dgon/dva_traktata_o_pravlenii.html. 3. Карасик В. И. Культурные доминанты в языке. Языковая личность: культурные концепты / В. И. Карасик // Архангельск: ОМ-Медиа, 1996. – С.3-16. 4.Кубрякова Е. С. Этапы становления когнитивизма: когнитивная наука / О. С. Кубрякова // ВЯ. – №4. – Спб: Политехника-сервис, 1994. – С. 33-34 5.Лісовий В. Лібералізм: онтологія / В. Лісовий. – К.: Смолоскип, 2002. – 1115 с. 6.Мишанич С. В. Українські народні прислів'я / С. В. Мишанич. - К.: Дніпро, 1984. – 289 с.

D. O. Iarovyj

TOPICAL RESEARCH OUTLETS OF THE COMMUNICATIVE MECHANISMS OF COUNTER-TERRORISM ACTIVITY

This article is the research of the media component of modern counter-terrorism operations, based on the analysis of modern literature in the sphere of communication and security studies. Its key points are defining the connection between media and terrorism, presenting several models of their interaction, suggesting the communicative mechanisms of counter-terrorism activity and making the outline for the further research.

The main idea of the article is that proper media relations are vital for effective counter-terrorism operations at the stage of the fourth communication revolution. The practical importance of this report lies in the fact that it is a critical summary of different approaches towards media-security relations with specific propositions of the further analysis and possible

implementation.

The initial implications for the research were given by the theory of weak ties by Mark Granovetter, which implies that diffuse networks are more survivable than organized and interconnected ones. The nature of the weak ties network should largely determine counter-terrorism policy in social media. But still, the asymmetry and high level of freedom are not the unique characteristics of the Internet, as nowadays the media of the developed democratic countries is mostly free and independent, and it encompasses all the society [1].

The understanding of the role of media in security and preventing terrorism is not unilateral, and supporters of different theories have their important points.

Anita Peresin, Croatia, claims that despite media and terrorists are sometimes in symbiotic relationship, in democratic country it is possible to turn media into a useful ally of counter-terrorism and benefit from it. She agrees with the notion that primary objective of terrorists now is not to get casualties, but to increase fear, and modern media provide them with «oxygen of publicity» [2].

Peresin stresses the importance of balance between safety of information and right for speech in the context of freedom-security dilemma. She notes the aside from the paradigm that mass media influence towards terrorists is significant, there is the «weak mass media paradigm», developed by Ieva Cepulkauskaitė. This paradigm assumes that «the influence of mass media grows in cases when they are the only source of information», and in other cases it is minimal. But I consider that this notion is now out of date, as it has been suggested before 9/11. The empirical observations are bringing us to the thought that now this theory lost its point, but it still requires further research [3].

The possibility of democratic public opinion to mobilize society's resistance against terrorism is expressed by Paul Wilkinson. He stresses the importance of informing people through media on how to act in dangerous situations, spreading awareness about relations between terrorists and groups, future threats and signs of upcoming attack, and discussing negative implications of terrorism towards society and development [4].

In his book Wilkinson also suggests three options of cooperation with media. The first one is the policy of *laissez faire*, which may undermine the security and turn media into direct ally of terrorists. The second strategy is media censorship or statutory regulation, blocking channels of information, transmitting terrorists propaganda. Still, Wilkinson emphasizes that the optimal strategy of media relations is voluntary self-restraint - a process of opposing manipulation, self-organized by media. It may include elaborating guidelines for the staff, recommending «to commit thoughtful, conscientious care and restraint» in producing the news and to avoid spreading terrorist ideas and making their story sound persuading for public.

The latter option is very important in the modern conditions of the exponentially rapid development of civil society. This concept provides us with a basis for further research of how should be this process organized, and what is the role of government in developing it.

A critical approach towards the role of media in security sphere is presented by Vladimir Dolinec, who says that media are often representing the interests of arms corporations and become their leverage of influence for increasing unnecessary securitization. Dolinec claims that mass media «affect the way people prioritize issues», and makes audience to exaggerate the threats, including terrorism. According to his paradigm, media are framing the information, which leads to the adoption of extraordinary security measures, e.g. military intervention (the example of invasion to Afghanistan after 9/11) [5].

The critique represented in this article is important as a view from another unexpected angle. It discloses the interest of military-industrial complex as one of the key lobbyists in the government, and induces us to examine if there is a direct link between their financial or political interest and media campaigns regarding terrorism.

The practical models of media relations in security sphere are suggested by Ali Alkarni. His research focuses on the interaction of media and terrorist groups, but covers other important actors involved, namely government and public, which have the same object of influence – events. He stresses that presentation of terrorist messages in media is firstly an ethical question, as media poses terrorists as political figures, legitimizing them to a certain extent. Alkarni suggests that media are not effective in motivating people in taking actions to increase their state of security. They are only increasing the level of fear, «but without influ-

encing people to change their daily lives» [6].

Still, the opposite point is presented by Cristian Delcea, who has conducted experiment with media consumers in Romania aimed at «collecting objective data on attitudinal changes in respect of terrorism». The research included 99 subjects, who were surveyed with a questionnaire regarding their attitude towards the level of terrorist threat, than exposed reading terrorist content messages, and then surveyed again. The hypothesis was that people will change their attitude towards the problem of terrorism, and it has been proved, leading to the growth of the level of civic consciousness [7].

This distinction calls on the further research, which will assess the impact of the messages in media at the people, concerning their readiness to cooperate with security agencies, to provide government with the information, to protect their private data etc. Possibly it should cover several focus groups, which is more representational for developing media relations policy.

Alkarni mentions three approaches of governmental interaction with media: formal censorship, free press approach and informal censorship, which has parallels with the policy of «voluntary self-restraint», proposed by Wilkinson. It is an impulse to concentrate on the further research of that strategy [4].

Alkarni's articles contain links to other valuable examples of successful media strategy against terrorism. The first one is Indian «non-military approach», which assumes providing affected people with access to media and making them understand what the world thinks about terrorism. The government focuses on preventing terrorists to acquire an image of heroes or martyrs [8].

The second model mentioned by Alkarni implies a completely different lever of public consciousness. It was used in Philippines, assumed restricting the access of media to local terrorist groups, such as Abu Sauaf. Despite the willingness of the latest to cooperate with media, the journalists were frightened to connect with them, as the terrorists had an image of ruthless killers. Thus the media preferred to rely on official sources in presenting information [9].

In order to get the complex understanding of media-security relations it is vital to mention the approach of military researchers to the problem. One of the aspects is set forth in the report of James M. Mayre «The Media and National Security Decision-Making». Despite this paper is focused mainly on the field operations, it has also some implications which may be used in counter-terrorism war. Mayre stresses that national security strategy should take into consideration power of media and see all the pros and cons of press freedom. He implies that presence of news agencies in the battlefield raises the level of consciousness of military decision-makers and makes the goals of the security agencies more clear to public. Still, he admits that rapid information flow may also affect the reaction time of commanders and endanger the course of military actions. Moreover, the enemy also has a possibility to observe process of war and predict the further actions, which is undesirable [10].

To sum it up, the reviewed literature on the topic provides the basis for future analysis and enables us to formulate a group of research tasks. In order to estimate the degree of importance of the research we should study, if the weak mass media paradigm has its base in the modern conditions or it has lost its relevance. Yet if the influence of media is strong, it is reasonable to examine if the terrorist content in media improves level of civic consciousness against terrorists, or increases social fear without making behavior more responsible.

I suggest that the model of voluntary self-organized media restraint (Wilkinson), or informal censorship (Alkarni), should be a theoretical backing of counter-terrorism activities in media sector. Still, this model requires deeper research in order to set the principles of regulation, to figure out the actors etc. It is also worthwhile to specify the implications of the fourth communication revolution towards the counter-terrorism policy.

The critical view at the influence of media on security and terrorism presented by Dolinac should be researched by altering Alkarni's «Media/Terrorism Model» by expanding it with the fifth actor, military-industrial complex. The analysis of the interaction of that subject with the others shall clarify, if it is worth to treat it as an independent actor of the model.

Finally, the hypothesis of Mayre regarding the necessity of training media experts affiliated with military will be expanded towards the sphere of counter-terrorism. Relying on the aforementioned outputs of my research, I am planning to draw the approaches to counter-

terrorism activity in modern media, including the Internet, and to suggest the methods of preparing counter-terrorism communication specialists.

Reference list

1. Granovetter M. *The Strength of Weak Ties* / M. Granovetter // *American Journal of Sociology*. – 1973. – Vol. 78, №6. – P. 1360–1380.
2. Peresin A. *Mass Media and Terrorism* / A. Peresin // *Media Research*. – 2007. – Vol. 13, №1. – P. 5-22.
3. Cepulkauskaitė I. *The mass media and terrorism* [Electronic resource] / I. Cepulkauskaitė // *Sociumas*. – 2000. – [Cited 2013, 22 Oct.]. – Available from: <http://www.sociumas.it>
4. Wilkinson P. *Terorizam protiv demokracije: odgovor liberalne države (Terrorism against democracy: the liberal state response)*. / P. Wilkinson. – Zagreb, Golden marketing, 2002. – 112 p.
5. Dolinec V. *The Role of Mass Media in the Securitization Process of International Terrorism* / V. Dolinec // *Politické vedy*. – 2010. – №2. – P. 13-17.
6. Alkarni A. *Media/Terrorism Model: The Saudi Experience* / A. Alkarni // *Journal of the Gulf and Arabian Peninsula Studies*. – 2008. – №34(131).
7. Delcea C. *Mass media and terrorism* / C. Delcea // *Strategic Impact (Impact Strategic)*. – 2008. – №2 – P. 74-80.
8. Raman B. *Non-military Approach to Terrorism* / B. Raman // *South Asia Analysis Group*. – 2003. – №859.
9. De Jesus M. *Media and Terrorism Case Study* / M. De Jesus // *UNESCO Bulletin*. – 2002. – №7.
10. Marye J.M. *The Media and National Security Decision-Making* / J. Marye // *USAWC Strategy Research Project*. – 2004.

СЕКЦІЯ III.

ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ В УКРАЇНІ ТА В СВІТІ

Ю. Ю. Калиновський

ВЗАЄМОВПЛИВ МОРАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ ТА ПРАВОСВІДОМОСТІ В ПРОЦЕСІ РОЗВИТКУ ПРАВОВОГО СУСПІЛЬСТВА

В процесі становлення правового суспільства моральна й правова свідомість здійснюють постійний взаємовплив одна на одну. Залежно від спрямованості й упорядкованості функціонування духовних процесів можна виділити два основні рівні взаємодії правової та моральної свідомості у суспільстві. Перший рівень – це стихійна взаємодія, яка характеризується спонтанністю, суперечливістю тенденцій, нестійкістю духовних утворень і є полем прояву громадянської ініціативи та загальної суспільної культури. Другий рівень передбачає інституалізацію цього процесу – цілеспрямований вплив держави, освітніх закладів, громадських організацій на формування належної морально-правової свідомості. В цьому контексті слід зазначити, що певні моральні норми можуть з часом закріплюватися у законодавстві різних країн і відповідно ставати обов'язковими.

Підкреслимо, що в процесі розвитку правового суспільства обидва рівні є важливими, але перший рівень взаємодії моральної та правової свідомості більшою мірою відповідає самій природі вищезначеної спільноти функціонування якої залежить від горизонтальних громадянських зв'язків, рівня ініціативності з боку недержавних суб'єктів суспільних відносин.

На думку фахівців, під механізмом взаємодії правової та моральної свідомості можна розуміти сукупність різноманітних за формами процедур взаємовпливу елементів правової та моральної свідомості, які сприяють їх взаємозбагаченню і оптимізують процес формування духовно-моральних та правових характеристик суспільної свідомості в цілому.

Механізм взаємодії правової та моральної свідомості відіграє важливу роль у формуванні та прояві морально-правової культури, яка є важливою характеристикою існування правового суспільства. Змістом цього механізму є: 1) взаємний вплив правової та моральної свідомості одна на одну, в результаті якого відбувається їх трансформація; 2) формування інтегральних духовних морально-правових якостей особистості під впливом морально правових процесів; 3) набуття суспільством і окремими громадянами різноманітних морально-правових цінностей та включення їх у повсякденні соціальні практики; 4) розвиток навичок у всіх суб'єктів суспільних відносин до оцінювання подій та фактів соціального буття на основі морально-правових цінностей.

Слід зазначити, що механізм взаємодії правової та моральної свідомості функціонує на основі закономірностей, що виявляються в якості стійких взаємозв'язків між елементами даного механізму. До таких стійких взаємозв'язків, які значною мірою визначають зміст і характер функціонування механізму взаємодії правової та моральної свідомості можна віднести високий ступінь взаємного проникнення правової та моральної свідомості. Взаємодія даних форм свідомості виступає не у вигляді лінійного причинно-наслідкового ряду, а є своєрідною локальною сферою, у середині якої кожний елемент зв'язку є умовою іншого та обумовленим ним. Правова та моральна свідомість, що взаємодіє одна з одною, не є однопорядковими духовними явищами: у системі взаємодії правосвідомість, яка визначає межі правомірного, виступає як свого роду матриця, а моральна свідомість задає зміст та критерії поведінки та діяльності громадян та суспільних груп [4, с.83-84]. Отже, в процесі розбудови правового суспільства правосвідомість і моральна свідомість відіграють регулюючу функцію щодо діяльності різноманітних суб'єктів соціальної взаємодії.

У сучасній науці існують різноманітні точки зору на сутність, функції та особливості прояву моральної свідомості, що дозволить нам показати її роль у функціо-

нуванні правового суспільства. Так, Р. Павелків розглядає моральну свідомість як особливий конструкт психіки, що забезпечує розуміння і прийняття моральних законів та організацію відповідно до них власної поведінки. Моральна свідомість, на думку цього дослідника, є культурологічним і психологічним феноменом, який виступає важливою складовою суспільного й індивідуального буття людини. Вона є одним з компонентів свідомості людини взагалі, що відображає ступінь асиміляції особистістю суспільної моралі, засвоєння, інтерпретації, а іноді й розвитку людиною моральних принципів [5]. З нашої точки зору, саме засвоєння людиною моральних принципів сприяє розвитку правового суспільства як спільноти людей, що прагнуть до цивілізованого, унормованого, безпечного співжиття.

Інше розуміння моральної свідомості пропонує О. Бондаревська. Зокрема у різноманітних своїх працях вона наголошує, що моральна свідомість особистості – це процес відображення індивідуальною свідомістю морального аспекту суспільних подій та актів поведінки, в результаті яких здійснюється їх моральна оцінка, робиться вибір та регуляція діяльності й поведінки відповідно до інтересів суспільства, які виявляються у вимогах (нормах) суспільної моралі. Вищезначена дослідниця також виокремлює складові моральної свідомості: нормативну, до якої належать моральні знання, моральні поняття, принципи, ідеї, що виражають вимоги суспільства до поведінки людей і які стали надбанням особистості; оціночну, до якої належать оцінка й самооцінка, ідейно усвідомлені критерії оцінки, що їх використовує особистість у практичній діяльності; регулятивну, до якої належать почуття, ставлення, переконання та інші компоненти свідомості, що здійснюють вплив на поведінку особистості [3, с.20-22]. Вищенаведені компоненти моральної свідомості становлять підґрунтя для сприйняття й засвоєння людиною норм права, які формують інституційне поле існування правового суспільства.

На переконання Д. Фельдштейна, моральна свідомість є відображенням в свідомості людини принципів і норм моралі, які регулюють взаємовідносини людей, їх ставлення до суспільної справи, до суспільства [6, с.125]. В цьому контексті зазначимо, що розвиток правового суспільства неможливий без відповідального, зацікавленого ставлення особистості до загальносуспільних справ й проблем, наприклад, до відстоювання прав та свобод людини.

Вочевидь, що набуття людиною певного рівня моральної свідомості напряму пов'язане зі становленням її моральної самосвідомості, що визначає характер її поведінки у суспільстві. Моральна самосвідомість – це утворення індивідуальної психіки, що є відносно самостійною сферою моральної свідомості, в якій зафіксовано уявлення про себе як суб'єкта моральності. Самосвідомості особистості присвячено багато цікавих праць у теорії особистості, серед яких вирізняються роботи Б. Ананьєва. Як стверджує автор, провідна функція самосвідомості – це саморегуляція поведінки особистості, що, на наш погляд, вкрай важливо для розвитку правового суспільства та становлення «людини правової». Саме сукупність уявлень про себе і оцінка цих уявлень являє психологічну основу поведінки особистості. Як стверджує Б. Ананьєв, людина у своїй поведінці може собі дозволити рівно стільки, наскільки вона знає себе. Ця формула значною мірою обумовлює самодостатність особистості, ступінь її впевненості в собі, незалежність від інших, свободу в поведінці й усвідомлення обмежень цієї свободи [1, с.175].

Аналізуючи особливості буття людини у правовому суспільстві варто враховувати, що на ранніх стадіях онтогенезу людина у своїй поведінці керується зовнішньою формою свідомості. У підлітковому віці вона звертає погляд на себе, робить предметом усвідомлення власну свідомість, насамперед, щоб скоригувати власні цілі й ціннісні орієнтації. У ході такої рефлексивної діяльності відбувається не лише осмислення проблем буття з точки зору моральних цінностей, які визнає людина, а й самооцінка цих моральних засад. Якщо соціальне оточення є здоровим з морально-правової точки зору, то молодій людині буде набагато простіше налаштувати свій власний ціннісний барометр на морально-правові цінності, стати повноцінним суб'єктом діючого або майбутнього правового суспільства.

Моральні цінності – це інтегральне утворення моральної свідомості, яке включає в себе моральні норми, оцінки, уявлення, поняття, принципи, ідеали, що тісно

пов'язані з мотивами і потребами та забезпечує спрямованість свідомості особистості на досягнення вищих моральних цілей, які регулюють поведінку на основі добра і зла. Саме в них систематизується моральне значення суспільних явищ і вони виступають орієнтирами поведінки. На основі тих цінностей, що вже склалися, здійснюється саморегуляція діяльності, яка полягає в здатності людини свідомо розв'язувати завдання, що стоять перед нею, здійснювати вільний вибір рішень, утверджувати своїми діями та вчинками ті чи інші соціально-моральні цінності. Реалізація цінностей у цьому випадку сприймається індивідом як моральний обов'язок, відхилення від якого коригується механізмом внутрішнього самоконтролю та совістю [2,с.32-33]. Зазначимо, що діяльність людини у правовому суспільстві детермінується почуттям громадянського обов'язку, її переконаннями та цінностями, тобто має характер саморегуляції.

Таким чином, моральна та правова свідомість взаємодетермінують існування одна одної шляхом взаємопроникнення низки цінностей та їх втілення у бутті правового суспільства. Однією з головних умов існування правового суспільства є гармонійна взаємодія моральної та правової свідомості.

Список використаних джерел

1.Ананьев Б. Г. *О проблемах современного человекознания* / Б. Г. Ананьев. – СПб. : Питер, 2001. – 272 с. 2.Білозерська С. І. Ціннісні орієнтації як складова моральної свідомості особистості / С. І. Білозерська // *Збірник наукових праць інституту психології ім. Г.С.Костюка АПН України* / За ред. Максименка С.Д. – К., 2010. – Т. XII. – Ч. 3. – С. 29-36. 3.Бондаревская Е. В. *Смыслы и стратегии личностно-ориентированного воспитания* / Е. В. Бондаревская // *Педагогика*. – 2001. – № 1. – С. 17-24. 4.Миропольська О. В. *Механізм взаємодії правової та моральної свідомості у державній митній службі України* / О. В. Миропольська, І. М. Почечалін // *Збірник наукових праць* № 63. Серія: Педагогічні та психологічні науки / Національна академія Державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького; [гол. ред. Потопчук С. М.]. – Хмельницький : Видавництво НАДПСУ, 2012. – С. 82-84. 5.Павелків Р.В. *Розвиток моральної свідомості та самосвідомості в молодшому шкільному віці: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра. психолог. наук: спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія»* / Р.В. Павелків. – К., 2005. – 40 с. 6.Фельдштейн Д. И. *Психология развивающейся личности: избранные психологические труды* / Д. И. Фельдштейн. – М.; Воронеж: Институт практической психологии : НПО «Модек», 1996. – 512 с.

В. М. Бараєв, Л. І. Черновол

ОСОБЛИВОСТІ ДЕРЖАВНО-ПРАВОВОГО УСТРОЮ СУЧАСНИХ СОЦІАЛІСТИЧНИХ СТРАН

Актуальність теми обумовлюється тим, що поразка «комунізму» в 90-ті роки ХХ століття не стала тотальною і безповоротною. Ціла група держав, ідентифікуючи себе «соціалістичними» продемонстрували здатність до розвитку й досягли вражаючих успіхів. Навіть «блокадна» Куба, згідно ЦРУ, за показником ВВП на душу населення випереджає Україну майже у 1,5 рази (10,2 тис. дол. за ПКС проти 7,4 тис.).[5] Вказані тенденції поєднуються і з трансформаційними процесами у політичній системі, державному устрої та механізмі його конституційно-правового регулювання.

В цьому контексті дослідження питань еволюції політично-державної надбудови сучасних соціалістичних країн має теоретичне і практичне значення, зокрема, і для України у пошуках більш ефективної моделі державного устрою. Нажаль, у вітчизняній науці відсутні будь-які дослідження з названої проблематики, що робить тему ще більш цікавою

Уявлення щодо державного устрою, правової системи названої групи країн найчастіше запозичуються із західних публікацій переважно ідеологічного та пропагандистського змісту. Хоча деякі європейські та американські науковці, не згадуючи вже японських, південнокорейських, тайванських та сингапурських, здійснили досить цікаві й результативні дослідження. Але у вітчизняних так само, як і у російських публікаціях перевага надається негативним характеристикам названих систем: «тоталітаризм», «диктатура», «централізм», «деспотія» тощо. Подекуди, правда, зустрічаються більш «нейтральні» характеристики, на кшталт даної В.Івановим у його доволі змістовній статті.[2,с.139]

Мета цього дослідження – з'ясування саме основних особливостей державно-правового устрою групи соціалістичних держав, поняття «соціалістична держава», змін у розумінні та формах здійснення керівної ролі правлячої партії, загальних підходів до ролі права у сучасних умовах.

Визначаючи групу соціалістичних держав, ми дещо обмежуємо її порівняно із загальною кількістю держав, котрі ідентифікують себе як «соціалістичні». Головними критеріями для нас є комплекс взаємопов'язаних ознак, серед яких, – офіційна назва, конституційне визначення держави та головної мети її функціонування, роль державної власності та державного регулювання економічної діяльності, місце і роль авангардної партії (марксистсько-ленінської) у політичній системі, характер її відносин з іншими суб'єктами політичного процесу, ідеологічні атрибути. Конкретно це не тільки назва «соціалістична», але й мета побудови соціалістичного суспільства, котре розуміється в контексті марксистської (марксистсько-ленінської) теорії, як суспільство в основному безкласове, без нерівності в соціально-класовому аспекті, тобто породженого нерівним відношенням до засобів виробництва, тобто відносинами власності, різними її формами, а відтак – різними способами отримання відповідної частки валового внутрішнього продукту, та й самими частками (соціальна диференціація) тощо.

У сучасних конституціях вказаної групи держав, до речі, немає ідеологем на кшталт тих, що були притаманними конституціям колишнього СРСР та програмам КПРС («повна перемога соціалізму», «повна й остаточна», «будівництво комунізму» тощо). Соціалізм визначено як мету, на досягнення якої спрямовується діяльність держави, яка є диктатурою народної демократії, зазвичай, із вказівкою на гегемонію чи диктатуру робітничого класу на чолі із своїм, та водночас загальнонародним, авангардом. Партійні документи дещо конкретизують питання стосовно стадії «будівництва» соціалізму. Для КНР – це «початкова стадія», для КП В'єтнаму – «перехідний період», до того ж і перша, і другий досить тривали в часі (до 100 років, можливо, й більше). Компартия Куби та Трудова партія Кореї, очевидно, суто теоретично вказаним питанням не «переймаються», виходячи з того, що за визначеними ознаками їх держави є соціалістичними, отже завдання полягає у керівництві їх подальшим розвитком.

Те ж відображається і у конституційних законах. Так, КНДР, згідно ст.1 Конституції – «суверенна соціалістична держава, котра представляє інтереси всього корейського народу» (Мається на увазі саме «всього», а не народу Північної Кореї).[3] Водночас, Конституція Лаоської Народної-Демократичної Республіки лише у Преамбулі серед інших задач держави вказує й на «створення умов для просування до соціалізму».

Стосовно форм власності та ролі держави в економіці обраними нами державам притаманна спільна риса, котра виявляється у закріпленні в «жорсткій» або в більш «м'якій» формі домінування державної власності та державного планування й прогнозування. Нерідко можна зустріти твердження про, буцімто, капіталістичне «переродження», особливо КНР та СРВ. Але об'єктивні дослідження спростовують це: на сьогодні немає жодних підстав для сумнівів у не буржуазному характері названих держав. Як зазначається, наприклад, у звіті Незалежного дослідницького центру Австралії (2011 року) щодо КНР, «у багатьох відношеннях економічні реформи та економічний розвиток країни розширили здатність КПК залишитися при владі. [4]. Ті ж самі наслідки будуть мати й заходи Компартії Куби з лібералізації економічної системи в напрямку відкриття певного простору для недержавних форм власності та підприємництва.

Наступною рисою існуючих соціалістичних держав є конституційне закріплення провідної або керуючої ролі партії трудящих, однопартійна або особлива форма багатопартійної системи із забезпеченням домінування в ній вищеназваної партії. Майже у всіх конституціях даної групи держав міститься положення про ідейну основу діяльності держави, котру становить марксизм-ленінізм у сукупності з ідейно-теоретичною спадщиною національного комуністичного лідера або лідерів. Для КНР – це «Маоцзедун-ідеї» та теорія Ден Сяопіна, для СРВ – «вчення Хо Ши Міна», для Куби – ідеї Хосе Марті. Дещо остеронь перебуває КНДР: з її Конституції вилучені

вказані положення, а єдиною ідейною основою визнається вчення «чучхе», або «кі-мірсенізм-кімчеризм» у поєднанні з теоретичним доробком сьогоднішнього лідера країни Кім Чер Іня – вченням про першість військового питання «сангун». Вказівка на «комунізм» як мету держави тут визнано зайвою, внаслідок, буцімто, неможливості практичного її досягнення в контексті сучасних умов (ст.3 Конституції КНДР).

Державно-правовий устрій соціалістичних держав зазнав політичних змін, а саме у формах керівної діяльності «комуністичних» партій у напрямку досягнення більшої гнучкості, збільшення ролі й самостійності державних структур. Партії намагаються дотримуватися принципів конституцій. Тому в політичній системі сьогодні практично відсутні ознаки прямого втручання правлячих партій у діяльність державних органів, прийняття зобов'язуючих їх приписів. Компартія Куби навіть відмовилася від права висувати безпосередньо від себе кандидатів у депутати представницьких органів всіх рівнів на користь масових громадянських організацій та безпосередньо громадян. [1]

Водночас правлячі партії зберігають серйозні важелі впливу на державну політику. Їх осередки діють у всіх підприємствах, установах та організаціях, здійснюючи такі функції, як контроль за дотриманням законодавства, участь в управлінні (переводсім у державному секторі), ідеологічна робота. Саме партії мають для цього необхідний потенціал, залишаючись масовими й організованими. Слід зазначити також на наявність інститутів партійного контролю на всіх рівнях організаційної структури, їх відокремленість та певну самостійність від партійних комітетів. Тобто, в їх особі існує своєрідний постійно діючий механізм чистки партійних рядів від порушників партійної дисципліни, корупціонерів, що набуло особливої актуальності.

Важливою рисою державно-правового становища правлячих партій вказаних держав є більш серйозні механізми керування збройними силами та іншими «силовими» інститутами. Особливо це стосується КНДР, хоча тут є своя специфіка.

Державний апарат соціалістичних країн, в цілому, не визнає принцип розподілу влади в якості основного організаційно-функціонального. Але певні його елементи все ж таки застосовуються. Це переважно намагання забезпечити функціональну самостійність законодавчо-представницьких, виконавчих та судових органів, що особливо виявляється у В'єтнамі та Лаосі. В них же застосовується поняття «верховенство права», як основоположний принцип здійснення державної влади.

Сьогодні, принаймні за винятком КНДР, немає підстав безапеляційно стверджувати, що законодавчі та представницькі органи «штампують» рішення партійних комітетів чи «номенклатурної» верхівки. В дійсності картина більш складна. Скажімо, за винятком знову ж таки КНДР, відійшла у минуле практика суто формальної праці вказаних інститутів. Так, Національні Збори СРВ відбувають дві сесії на рік тривалістю 7-10 тижнів, що дуже мало схоже на імітацію діяльності.

У механізми формування складу законодавчих та представницьких органів вже з 90-х років минулого століття запроваджений елемент конкурентних виборів, хай і не на багатопартійній основі в ліберальному розумінні. У СРВ це стосується і Національних Зборів: на останніх виборах до них приймали участь 827 кандидатів на 450 місць. [7] В інших соцкраїнах конкурентність поки що обмежується виборами регіонального та місцевого рівня, але можна стверджувати про певну демократизацію виборчого процесу у законодавчі органи.

Судова система в існуючих соціалістичних державах формально вважається незалежною. Але вона перебуває під контролем і партій, і законодавчо-представницьких органів, котрі її й формують. Стосовно правового устрою названих країн, можна констатувати тенденцію до збільшення ролі права. Напевно, в цьому аспекті особливу увагу привертають В'єтнам та Лаос, де достатній помітний вплив здійснили правові традиції Франції – колишньої метрополії. Зокрема на формування світоглядних позицій Хо Ши Міна. [6] Разом з тим ця нормативна система визнається класовою, тобто правом трудящих, котре захищає їх інтереси та соціалістичні цінності.

Отже, навіть загальний аналіз державно-правового ладу існуючих соціалістичних держав свідчить про їх принципову здатність до організаційних змін відповідно до викликів часу. Подальше дослідження теми, зрозуміло, надасть можливості отри-

мати значно більш вагомі результати.

Список використаних джерел

1. *Andreas Rodriguez. Cuba's election: gress reots democracy or sham? [Електронний ресурс] – Режим доступу: //http:// news. yeheo. com.* 2. *Іванов А. Форми правлення и политического режима. В поисках нового содержания [текст] / А.Иванов //Логос.– 2008.– №6.–с.121-155.* 3. *Constitution of PDRK.[Електронний ресурс] – Режим доступу: http://asiamutters.blogspot.com.* 4. *China and market socialism: Question of State and Revolution. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://Uretur 2 sourcee. wordpress. com/2011/05/20.* 5. *The World Factbook. Field listing: government Type [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www. cia. gov.* 6. *Tuong Trons Nghia. The Rule of Law in Vietnam: Theory and Practice. [Електронний ресурс] – Режим доступу: //http:// www. manstildfdn. org/backup/ programs/program. pdf.* 7. *Vietnam complites Voiting in Lepislative Elections. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http:// www/ bloomberg. com/news/ 2011–05–22/Vietnam.*

О. В. Бринзанська

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ОСКАРЖЕННЯ УХВАЛИ СЛІДЧОГО СУДДІ ПРО ЗАСТОСУВАННЯ АБО ПРОДОВЖЕННЯ СТРОКУ ТРИМАННЯ ПІД ВАРТОЮ ПІСЛЯ НАПРАВЛЕННЯ ДО СУДУ ОБВИНУВАЛЬНОГО АКТУ

Кримінальний процесуальний кодекс України № 4651- VI від 13 квітня 2012 року (далі- КПК України) закріплює значну кількість якісно нових кримінальних процесуальних інститутів. Однією з таких новацій є інститут слідчого судді, до повноважень якого відноситься вирішення питання про проведення слідчих дій, які обмежують конституційні права і свободи людини, про застосування заходів кримінально-процесуального примусу, щодо розгляду скарг на дії (бездіяльність) та рішення особи, яка провадить дізнання, слідчого та прокурора, інші повноваження . Зокрема, відповідно до ст. 183 та ч. 1 ст. 309 КПК України тримання під вартою є винятковим запобіжним заходом, який застосовується виключно на підставі ухвали слідчого судді, яка може бути оскаржена в апеляційному порядку під час досудового розслідування. Водночас на практиці трапляються випадки коли після надходження скарги на ухвалу слідчого судді до суду апеляційної інстанції прокурор направляє обвинувальний акт до суду першої інстанції. Під час підготовчого судового засідання суд за клопотанням учасників судового провадження має право обрати, змінити чи скасувати заходи забезпечення кримінального провадження, в тому числі запобіжний захід, обраний щодо обвинуваченого (ч. 3 ст. 315 КПК України). Таким чином, виникає питання чи є відповідним КПК України розгляд апеляційним судом скарги на ухвалу слідчого судді про застосування або продовження строку тримання під вартою в тому випадку, якщо щодо особи вже розпочато підготовче провадження в суді першої інстанції на підставі направленою обвинувального акта.

Як вже зазначалось вище ч. 1 ст. 309 КПК України визначає, що ухвали слідчого судді про застосування запобіжного заходу у виді тримання під вартою, відмову у його застосуванні, продовження строку тримання під вартою або відмову у продовженні такого строку можуть бути оскаржені в апеляційному порядку *під час досудового розслідування*. Направлення до суду обвинувального акта відповідно до п. 5 ст. 3 КПК України є *формою закінчення досудового розслідування*. Тобто, з моменту направлення до суду обвинувального акта, перелічені вище ухвали слідчого судді не можуть бути предметом перегляду судом апеляційної інстанції, оскільки являють собою судові рішення, які не підлягають оскарженню в апеляційному порядку. Отже, на підставі ч. 4 ст. 399 КПК України суддя-доповідач у суді апеляційної інстанції повинен відмовити у відкритті провадження за скаргами на ухвали слідчого судді про застосування запобіжного заходу у виді тримання під вартою, відмову у його застосуванні, продовження строку тримання під вартою відмову у продовженні такого строку. Натомість, якщо апеляційна скарга на ухвалу слідчого судді подана до направлення обвинувального акта до суду першої інстанції, суд апеляційної інстанції не має правових підстав щодо відмови у відкритті провадження щодо апеляційної скарги на ухвалу слідчого судді.

Водночас згідно ч. 3 ст. 315 КПК України якщо клопотання сторін щодо обран-

ня, зміни або скасування заходів забезпечення кримінального провадження, в тому числі і запобіжних заходів, відсутні, вважаються продовженими ті заходи забезпечення кримінального провадження, які були обрані під час досудового розслідування. Проте, суд апеляційної інстанції не може на цій підставі закрити кримінальне провадження, посилаючись на те, що не є правомочним розглядати скаргу після направлення обвинувального акту до суду і це питання відповідно до ч. ст. 315 КПК України вирішується в ході підготовчого провадження. Стаття 284 КПК України передбачає вичерпний перелік підстав, за яких суд вправі закрити кримінальне провадження, серед яких немає такої підстави для закриття кримінального провадження як належність розгляду скарги до повноважень іншого суду. Крім цього, ст. 417 КПК України закріплює положення про те, що закриттю кримінального провадження кореспондує скасування ухвали суду першої інстанції, проте мова йде не про розгляд скарги по суті, а про повноваження суду апеляційної інстанції щодо такого розгляду. Чинний КПК України також не передбачає направлення кримінального провадження з одного суду до іншого з підстав, відмінних від тих, що закріплені у ст. 34 КПК України, що виключає можливість передачі апеляційним судом скарги на ухвалу слідчого судді до суду першої інстанції для розгляду в ході підготовчого провадження. На підставі викладеного, можна зробити висновок, що неможливість ні відмови у відкритті провадження, ні закриття провадження по справі, ні передачі скарги до суду першої інстанції в ході підготовчого провадження, зумовлює розгляд скарг на ухвали слідчого судді про застосування запобіжного заходу у виді тримання під вартою, відмову у його застосуванні, продовження строку тримання під вартою відмову у продовженні такого строку, саме судом апеляційної інстанції, якщо така скарга надійшла до суду апеляційної інстанції до направлення обвинувального акту до суду першої інстанції. У зв'язку з цим, суд першої інстанції в ході підготовчого засідання має відмовити сторонам в розгляді клопотань щодо зміни чи скасування заходів забезпечення кримінального провадження, в тому числі запобіжного заходу, у зв'язку з розглядом апеляційним судом скарги на відповідну ухвалу слідчого судді.

Водночас суперечність і складність теми зумовлюють доцільність подальших її досліджень.

Е. В. Азаркіна

СПЕЦИФИКА НЕГАТИВНИХ МОРАЛЬНИХ ДЕФОРМАЦІЙ И ПОСЛЕДСТВИЯ СОЦИАЛЬНЫХ ОТКЛОНЕНИЙ

Проблема социальных последствий различных негативных процессов и явлений становится одной из актуальных проблем современного общества. Последствия социальных отклонений зависят как от характера, направленности и распространенности того или иного поведения, так и от конкретных условий, места и времени, в которых оно осуществляется. Преступность и алкоголизм, наркотизм и порнография, самоубийства и рабский труд, терроризм и агрессия уносят ежедневно человеческие жизни, причиняют неисчислимый урон человечеству. Разумеется, вред от преступности не сводится к материальным убыткам. Невосполним ущерб, причиняемый жизни, здоровью, чести и достоинству личности, есть и такие психологические следствия преступности, как страх, чувство незащищенности, потеря веры в правосудие. Весьма тяжелы экономические и социальные последствия пьянства и алкоголизма. Злоупотребление алкоголем сокращает среднюю продолжительность жизни примерно на 20 лет. На почве пьянства происходит около одной пятой всех попыток самоубийства. Пьянство и алкоголизм ведут к деградации личности. Они представляют собой с социальной точки зрения уход от социально активной деятельности, вместе с тем большей частью не прекращают активности субъекта в негативных поступках, в причинении вреда окружающим. Употребление наркотиков, как и алкоголя, ведет к распаду личности, психическим заболеваниям, самоубийствам, росту преступности. Немалые отрицательные последствия вызывают и другие виды негативного поведения, отклоняющегося от социальной нормы, аморализм, религиозный фанатизм, проявление расовой нетерпимости. Их социальный, экономический, нрав-

ственный вред весьма велик и часто неустраним. Особенно большой ущерб человечеству причиняют такие запрещенные нормами международного права явления как рабство, эксплуатация женского и детского труда, расовая дискриминация, геноцид, международный терроризм. Объективный вред, наносимый обществу отклоняющимся от нормы негативным поведением, и субъективная оценка этого вреда самими гражданами совпадают далеко не всегда и не в полной мере. Такое несоответствие связано, в частности, с тем, что в обществе наряду с расшатыванием нравственных принципов наблюдается распространение наркотизма, проституции, порнографии, рост числа самоубийств. Общественная мораль негативно оценивает тех, кто сознательно разрушает свой организм или лишает себя жизни.

Правовая норма регулирует объективное, выраженное вовне поведение человека, а норма морали – его субъективное значение. Так как любой поступок включает внешние и внутренние элементы, то он может быть как правило, оценен одновременно и в правовом, и в моральном отношениях. Существенная черта моральных норм – оценка побуждений и поступков людей с позиций хорошего и плохого, достоинства и чести, долга и ответственности перед людьми и самим собой. Моральная норма представляет собой модель не столько того или иного человеческого поступка, сколько определенных, в некотором смысле идеальных черт личности. Эти особенности норм морали налагают свой отпечаток и на свойства аморальных проявлений. Отклонения от моральных требований характеризуются как нечестность, несправедливость, беспринципность, безответственность. При этом важно подчеркнуть, что в отличие от других видов антиобщественного поведения, эти оценки распространяются не только на внешние действия человека, но и проявляемые эмоции. Сама моральная оценка, даваемая субъектом другим людям, тоже представляет собой моральный или аморальный поступок. Несправедливая, ошибочная оценка человека и его поведения с позиций морали может ранить его гораздо более глубоко чем даже неверное юридическое решение, хотя она, возможно, и не выразится в каких-либо формах внешнего принуждения. Основой моральных деформаций служат негативные изменения личности. Они происходят не спонтанно, но под влиянием социальной среды, и прежде всего противоречий в экономическом, социально-политическом и духовном развитии общества, недостатков и трудностей объективного и субъективного характера, конфликтов в ближайшем окружении. Это влияние сказывается как в период формирования личности, так и при столкновении ее с трудными жизненными ситуациями в последующем. Моральные нормы далеко не столь однородны, как, например, нормы права или государственной политики. Неравномерность морали, в свою очередь, служит одним из источников деформации ценностных ориентаций, взглядов и представлений в различных социальных группах и слоях населения. Проявления весьма различных, в том числе противоречивых, взглядов не только в словесной форме оказывают воздействие и воспринимаются подростками и молодежью в период раннего формирования личности, ее социализации в семье и в трудовом коллективе, но и, что более важно, выражаются в конкретных поступках людей, которые выступают в качестве образцов того или иного поведения, как позитивных, так и негативных. Одна из существенных причин моральных деформаций в современном обществе – отставание в темпах социального, экономического, духовного развития общества. Профилактика негативных отклонений от норм морали предполагает такую организацию общественной жизни, которая исключала бы возникновение острых внутренних противоречий в самой системе социальных регуляторов, требует последовательности в формировании системы ценностных ориентаций, моральных суждений и взглядов людей на всей протяженности воспитательного процесса, будь то семья, школа или трудовой коллектив, предполагает адекватное реагирование на возникающие отклонения от моральных норм. Необходимо в связи с этим подчеркнуть, что аморальные проявления требуют совсем иных мер воздействия, чем например, правонарушения, случаи алкоголизма или употребления наркотиков. Недопустимо бороться с аморальными поступками юридическими средствами. Меры профилактики аморальных поступков, по существу, сводятся к выражению общественной позиции, которую осуществляют члены семьи нарушителя, его товарищи по работе, окружающие люди. Общественная по-

зиция, основанная на общепринятых нормах морали, ориентированная на нравственный идеал, может оказать позитивное воздействие на субъекта лишь в том случае, когда выражающие ее люди пользуются с его стороны уважением и авторитетом. Это в свою очередь означает, что для формирования позитивного морального сознания необходимо обеспечить достаточную сплоченность в малых социальных группах. Таким образом, борьба с отступлениями от моральных норм должна быть глубоко нравственной, направленной на возвышение личности, на развитие и укрепление ее нравственных идеалов.

В. В. Вербовкін

АРХІВНІ ДЖЕРЕЛА ПРО ПРАВА ЛЮДИНИ І ВІДОБРАЖЕННЯ ЇХ У ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКІЙ ПРЕСІ МІЖВОЄННОГО ПЕРІОДУ

В українській історіографії ще не розроблена тема про джерела права стосовно порушень прав людини на західноукраїнських землях у 20 – 30-х рр. ХХ ст., особливо при використанні архівних джерел та західноукраїнської преси того часу.

У сучасний період означена проблема в деякій мірі торкається дослідження таких юристів як С.Кечецьяна [1,с19], С.Іванова [2,с.44], М.Товта [3,с.444-459], В.Мармазова [4,с.459-466] та ін. Але права людини тут розглядаються як природно-історичне обґрунтування людських прав у сучасній світовій політичній думці в широкому значенні і охоплюють весь спектр, найширший комплекс прав і свобод особи, їх різноманітні види.

Стосовно прав людини на західноукраїнських землях міжвоєнного часу, то українські автори у своїх дослідженнях торкалися даного питання. Це, насамперед, дослідження В.Кульчицького, М.Настюка, Б.Тищика [5,с.117-120], В.Макарчука [6,с.375] та ін..

Серед документів і матеріалів Центрального державного архіву громадських об'єднань України зберігаються деякі газети Західної України міжвоєнного періоду, які на своїх шпальтах також розкривають порушення прав західноукраїнського населення і є джерелом історико-правових досліджень. Так, наприклад, таким джерелом може слугувати газета «Світло», яка почала виходити з 1925 року у Львові. У статті під назвою «Українські послі перед судом», яка була розміщена у рубриці «Новинки», повідомлялось, що 27 березня 1925 року розпочався на Волині політичний процес проти трьох українських депутатів польського сейму, а саме Павла Васильчука, Михайла Кучмы і Сергія Козицького [7,арк.5]. В іншій замітці повідомлялось про судовий процес, який відбувався у Перемишлі над українським депутатом польського сейму С.Ланцюцьким. Причому, для того, щоб не було громадського резонансу, цей процес відбувався таємно. Звинувачувався С.Ланцюцький за так звану державну зраду, хоча в дійсності депутат відстоював права західноукраїнського населення. Цей процес, не дивлячись на його таємничість, викликав обурення серед світової громадськості, яка висловлювала у своїх листах незадоволення діями польського «правосуддя»[8,арк.5].

Дуже часто польська влада взагалі не доводила справу до суду, а учасників національно-визвольної боротьби запроторювала до в'язниці без судового процесу. Газета «Земля і Воля» за 15 травня 1925 року повідомляла, що понад 1500 чоловік заарештовано на Волині, до 2000 на Поліссі, сотні людей заарештовані в Галичині. Далі газета повідомляла, що заарештованих проводили вулицями скованих по чотири чоловіки, а всі ряди були пов'язані ланцюгами [9,арк.3].

У замітці «Пекло в околицях Здолбунова» повідомлялося про масові арешти селян. Тримали їх по 50-100 чоловік в одній селянській комірчині, а за браком повітря люди задихалися. Далі автор замітки, а їм був Черняхівець (це скоріше всього, псевдонім),наводить відомості про те, як здійснювала допити дефензива (польська політична поліція): «Піднімають за волосся й кидають на землю, б'ють гумовими палицями по п'ятах, заштрикують цвяхи під нігті»[10,арк.43в]. Ця газета наводить і кількість в'язнів у Польщі, порівнюючи з попереднім періодом, підкреслюючи при цьо-

му, що більшість з них українці. Якщо до 1925 року у Польщі було 30302 політичних в'язня, то вже у 1925 році їх нараховувалося 5000 [11,арк.6].

Польська влада засуджувала політичних діячів не тільки на тривалі терміни ув'язнення, але й до смертної кари. Причому були випадки, коли до цієї міри покарання засуджували людей, які були далекі від політичної діяльності. Так, газета «Земля і Воля» за 15 листопада 1926 року у своїй замітці «Смертний присуд» повідомляла, що 8 листопада 1926 року у Тернополі до смертної кари був засуджений селянин Михайло Білий тільки за те, що у нього знайдено брошуру, яка, на думку поліції, видалась політично небезпечною [12,арк..37зв.]. Ця ж газета повідомляла і про судовий процес у місті Стрию над 43 робітниками [13,арк..39зв.].

Передумовою судових політичних процесів дуже часто були політичні акції, які здійснювали робітники і селяни, присвячуючи їх якимсь політичним святам, наприклад «1 травня». Як пише газета «Земля і Воля» за 7 травня 1928 рік, описуючи Першотравневі події у Львові: « У ніч з 28-го на 29-е, з 29-го на 30-е і з 30-го на 1-е травня польською поліцією було проведено велику кількість арештів. Заарештовано 150 чоловік, серед них представників «Сельробу» - Яворського, Химчича, Пелехатого, Зайця, Голінастого та інших керівників цієї політичної організації»[14,арк.74зв.-75].

Польська влада притягала до судової відповідальності і редакторів українських видань. Так, до 4 місяців в'язниці у 1925 році засуджено редактора тижневика «Свобода» Олексу Кузьму за те, що у місті Зборові була розповсюджена частина випуску тижневика, номер якого був конфіскований поліцією [15,арк..35-36].

Польська цензура дуже прискіпливо відносились до українських видань і часто конфісковувала ці випуски. Так, у 1925 році тижневик «Новий час» з 92 випусків – 81 випуск був конфіскований [16,арк.36].Якщо у воєводствах та повітових містах Засідної України українські тижневики часто розповсюджувалися (якщо повністю не були конфісковані), то у провінції їх розповсюдження польська поліція забороняла. Наприклад, з містечка Пороцька на Волині звернувся з листом до редакції тижневика «Новий час» керівник бюро по розповсюдженню газети Г.Цалер. Він просив не висилати цей тижневик, тому що поліція не дозволяє продавати його у цьому містечку [17, арк.37].

Конфісковувалися цілі випуски українських видань: «Діло», «Рада», «Український Голос», «Політика», «Громадський Голос», «Вперед», «Нова культура», «Світло», «Сельроб» та інші. Так, наприклад, у 1926 році тижневик «Рада» з 54 виданих номерів – 52 номери були конфісковані [18,арк.38].

Конфіскація випусків українських видань на Волині дещо відрізнялася від конфіскації в Галичині. На Волині арештували весь наклад і опечатували склад, де зберігалася готова продукція до судового процесу [19,арк.39]. Конфісковували випуски українських видань в основному за повідомлення про політичні арешти, судові процеси та іншу політичну інформацію.

Пізніше деякі українські видання взагалі були закриті. До таких видань належали: «Земля», «Діло», «Нова культура»,«Вперед», «Заграв», «Земля і Воля», «Наш шлях», , Наш стяг», «Голос праці», «Молодий прапор», «Професійний вісник», «Солідарність робітничо-хлопська» [20,арк.36-50;74зв.-75]. Закриття українських видань, як правило, супроводжувалось арештами редакційних колегій. Так, при закритті видань «Земля» і «Діло» у 1925 році були заарештовані редакційні колегії цих тижневиків, яких протримали у в'язниці без сліdstва і суду п'ять місяців. [21,арк.42].

Така ж доля спіткала і керівництво тижневика «Нова культура». Після закриття у 1924 році видання, були заарештовані головний редактор Степан Рудик і відповідальний редактор Ілля Калатинський, яких протримали у в'язниці без сліdstва і суду півроку [22,арк42]. Був заарештований головний редактор тижневика «Світло» Василь Бобинський, який довгий час також без суду перебував у Львівській в'язниці по вулиці Баторія [23,арк.42-43].

Але польська влада не обмежувалася конфіскацією випусків і закриттям українських видань. Великі перешкоди робила пошта а також поодинокі урядовці. Кожний жандармський пастерунок реєстрував передплатників і в подальшому переслідував їх. Так, за читання тижневика «Світло» було заарештовано 500 селян із села Чистілова, які без суду з метою визначення суті також довгий час пере-

бували у в'язниці. Така ситуація відбувалася і в інших регіонах Західної України. [24,арк.42].

Польська адміністрація розправлялася із нелегальними виданнями та їх засновниками. У 1926 році були заарештовані і запроваджені до слідчої в'язниці у Львові по вул. Баторія М.Родько та Т.Матчак, які звинувачувалися у заснуванні нелегального часопису «Метеор». Цей часопис проіснував не довго. У 1926 році вийшло всього три випуски. Перший – 300 примірників, другий – 500, третій – також 500. Біля цього часопису гуртувалися найкращі, найбільш активні молоді сили [25,арк.14].

Широкого резонансу набули судові процеси у Луцьку і Володимир-Волинському. У Луцьку були засуджені 60 робітників і селян, 30 з них отримали довшострокові терміни ув'язнення, а у Володимир-Волинському були засуджені 151 чоловік.[26,арк.50зв.]. Преса повідомляла і про місце відбуття покарання по цих процесах. Газета «Земля і Воля» від 8 травня 1928 року у статті під назвою «3 листа політ'язнів» повідомляла, що політ'язні по справах Луцького і Володимир-Волинського, відбувають покарання у в'язниці міста Равича.[27,арк.77].

Про деякі судові політичні процеси на Західній Україні повідомляла преса польських політичних партій. Так, газета «Робітник» (орган ППС-лівіяця) від 20 березня 1927 року повідомляла про процес над 42 українцями у місті Замостьє. Терміни ув'язнення були досить великі. Карелка та Жикуту засудили до семи років, Шуру, Кехел та Ельбаума - до 4 років, 19 чоловік отримали менші терміни ув'язнення [28,арк.7зв.].

Цікавим джерелом судових політичних процесів на західноукраїнських землях у 20-30-х роках ХХ століття є матеріали польської газети МОДР «За амністію політ'язням». Так у цій газеті за серпень 1926 року наводяться статистичні дані політичних в'язнів за період з червня 1925 року до червня 1926 року [29,арк.5-5зв.].

	Кількість процесів	засуджено	Кількість років у сумі	виправдані
1925				
Червень	40	204	503	264
Липень	41	105	212	324
Серпень	34	103	223	375
Вересень	39	90	233	1007
Жовтень	47	170	364	453
Листопад	46	167	226	305
Грудень	41	220	325	340
1926				
Січень	40	304	428	478
Лютий	45	207	405	415
Березень	50	217	311	734
Квітень	39	407	304	1379
Травень	35	236	104	373
Всього	497	2431	3648	6753

Таким чином, ми бачимо, що майже за рік відбулося півтисячі судових політичних процесів, з яких значна кількість відбулася на Західній Україні. Переконує і кількість засуджених – 2431, і кількість років позбавлення волі – 3648.

В подальшому, з розвитком і посиленням національно-визвольної боротьби на західноукраїнських землях спостерігається тенденція збільшення судових процесів.

Таким чином, аналіз джерел свідчить, що у 20-30 роках ХХ століття польська судова система робила все необхідне, щоб придушити думки про незалежність Західної України, застосовуючи карний апарат. А західноукраїнський народ, у свою чергу, не мирився з окупаційним режимом, порушенням прав і свобод з боку польської влади, застосовував різні форми і методи національно-визвольної боротьби за своє соціальне і національне визволення.

Наведені джерела можуть використовуватися тільки у сукупності з іншими джерелами при їх ретельному аналізі і синтезі.

Список використаних джерел

1. Кечекьян С.Ф. О понятии источника права // Учёные записки МГУ. - Вып.116.- 1946.- С.19.
2. Иванов С.А. Трудовое право переходного периода: новые источники // Государство и право-№1.- 1996.- С.44.
3. Товст М.М. Историчні передумови формування у міжнародному праві захисту прав національних меншин // Правова держава: Щорічник наукових праць Інституту держави і права ім. В.М.Корецького НАН України. Вып.14.- К.,2003.- С.444-459.
4. Мармазов В.С. Метод автономного тлумачення Європейської Конвенції про захист прав людини та основних свобод // Правова держава: Щорічник наукових праць Інституту держави і права ім. В.М.Корецького НАН України. Вып.14.- К., 2003ю.- С.459-466.
5. Кульчицький В.С., Настюк М.І., Тищик Б.І. Історія держави і права України.- Львів, 1996.-С.117-120.
6. Макаруч В.С. Загальна історія держави і права зарубіжних країн: Навчальний посібник. Видання 3-тє, доповнене.- К.: Атіка, 2001.- С.375.
7. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГО України), ф.6, оп.6-1, спр.203, арк.5; Світло.- 1925.- 29 березня.
8. ЦДАГО України, ф.6, оп.6-1, спр.203, арк.5.
9. ЦДАГО України, ф.6, оп.6-1, спр.202, арк.3; Земля і Воля.- 1925.- 15 травня.
10. ЦДАГО України, ф.6, оп.6-1, спр.202, арк.4зв; Земля і Воля.- 1925.- 15 травня.
11. ЦДАГО України, ф.6, оп.6-1, спр.202, арк.6; Земля і Воля.- 1925.- 1 червня.
12. ЦДАГО України, ф.6, оп.6-1, спр.202, арк.37зв.; Земля і Воля.- 1926.- 15 листопада.
13. ЦДАГО України, ф.6, оп.6-1, спр.202, арк.39зв.; Земля і Воля.-1926.- 1 грудня.
14. ЦДАГО України, ф.6, оп.6-1, спр.202, арк.74зв – 75; Земля і Воля.- 1928.- 8 травня.
15. ЦДАГО України, ф.6, оп.1, спр.177, арк.35.36.
16. ЦДАГО України, ф.6, оп.1, спр.177, арк.36.
17. ЦДАГО України, ф.6, оп.1, спр.177, арк.37.
18. ЦДАГО України, ф.6, оп.1, спр.177, арк.38.
19. ЦДАГО України, ф.6, оп.1, спр.177, арк.39.
20. ЦДАГО України, ф.6, оп.1, спр.177, арк.36-50; ф.6, оп.6-1, спр.202, арк.74зв – 75.
21. ЦДАГО України, ф.6, оп.1, спр.177, арк.42.
22. ЦДАГО України, ф.6, оп.1, спр.177, арк.42.
23. ЦДАГО України, ф.6, оп.1, с пр.177, арк.42-43.
24. ЦДАГО України, ф.6, оп.1, спр.177, арк.42.
25. ЦДАГО України, ф.6, оп.6-1, спр.207, арк.14.
26. ЦДАГО України, ф.6, оп.6-1, спр.202, арк.50зв; Земля і Воля.- 1927.- 25 липня.
27. ЦДАГО України, ф.6, оп.6-1, спр.332, арк.7зв.
28. ЦДАГО України, ф.6, оп.1, спр.330, арк.5-5зв.

Н. В. Довга, І. Ю. Толошній

АНАЛІЗ УКРАЇНСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА ПО БОРОТБІ З КОНТРАБАНДОЮ ДИКИХ ТВАРИН, РОСЛИН ТА ЇХ ДЕРИВАТИВ

Для успішного позитивку соціально-політичної та економічної сфер важливе значення мають захисна, фінансова і правоохоронна діяльність держави, у тому числі й та, яку здійснюють митні органи, які проводять державний контроль за переміщенням через кордон об'єктів дикої фауни і флори, в тому числі зразків СІТЕС, а також видів внесених до Червоної книги України.

Внаслідок свого зручного географічного положення, прогалини в митному та екологічному законодавстві, а також недостатньо чіткої роботи державних контролюючих служб, Україна перетворилася на зручний шлях для провезення, завезення, вивезення контрабандного товару.

В Україну для реалізації завозяться з країн Африки, Азії і Південної Америки крокодили, мавпи, тропічні рибки, корали, раковини, рідкісні змії, папуги, жаби, комахи, метелики, павуки, рідше - великі котяті. З Росії- великі сокола, ведмежа жовч, великі котяті (насамперед - тигри), кістки мамонта, чорна ікра, осетрина, шкури і роги рідкісних тварин.

З Криму і Кавказу в країні Євросоюзу тоннами вивозиться контрабандно виноградний равлик. У величезних розмірах до Європи з України вивозиться і озерна жаба, експорт якої з нашої країни до Франції в 1970-х роках досяг 50-60 тонн на рік .

В Україну контрабандним шляхом з країн Африки, Азії та Південної Америки завозяться кактуси, молочай і орхідеї, провезення яких без дозвілених документів заборонений Конвенцією СІТЕС. З Росії везуть женьшень, самшит колхидський, рускус колхидський (для оформлення букетів). З Азербайджану в лотому - березні везуть мімозу.

Україною Законом України «Про приєднання України до Конвенції про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що перебувають під загрозою зникнення» №662-ХІV від 14.05.1999 р. ратифікована «Конвенція про Міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що перебувають під загрозою зникнення»

(СІТЕС).

Відповідно до вищенаведеного Закону та Конвенцією, через кордони України забороняється провозити всіх рідкісних тварин, рослин та їх деривати (що входять до списку Доповнень 1, 2, 3) без наявності спеціального дозволу на вивезення, яке видається національним органом СІТЕС. В Україні такі дозволи видаються Мінприроди України та Держкомрибгоспом України (з водних живих ресурсів - риба і т.п.).

Відповідно до цього Закону, Кабінетом Міністрів України 13 грудня 1999 року затверджено постанову № 1822 «Про заходи щодо забезпечення виконання міжнародних зобов'язань України» у зв'язку з її приєднанням до Конвенції «Про Міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори», що перебувають під загрозою зникнення».

Відповідно до цієї постанови Мінприроди України та Мінагрополітики України 16.04.2002 р. видано наказ № 147/110 «Про затвердження правил видачі дериватів та сертифікатів на ввезення в Україну та вивезення за її межі зразків видів дикої фауни і флори, які є об'єктами регулювання Конвенції про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що перебувають під загрозою зникнення».[3,176]

Ці правила встановили єдиний механізм отримання дозволів на вивезення з України рідкісних видів тварин і рослин та їх частин (дериватів). Без даного дозволу Мінприроди України, або Держкомрибгоспу України вивезення даних природних об'єктів забороняється.

Ст. 88 Адміністративного Кодексу України «Незаконне вивезення з України і ввезення на її територію об'єктів тваринного і рослинного світу» в тому числі зоологічних і ботанічних колекцій, тягне за собою накладення штрафу на громадян від 3 до 5 неоподатковуваних податком мінімумів доходів громадян з конфіскацією цих об'єктів або без, а на керівних осіб - від 5 до 7 неоподатковуваних мінімумів з конфіскацією або без такої[2, 295].

Ті ж дії щодо видів тварин і рослин, занесених до Червоної книги України, або охорона і використання яких регулюються міжнародними договорами України (Конвенція СІТЕС) - тягнуть за собою накладення штрафів на громадян від 5 до 7 неоподатковуваних мінімумів з конфіскацією об'єктів або без такої, а на керівних осіб - від 7 до 12 неоподатковуваних податком мінімумів з конфіскацією цих об'єктів або без такої [1,204].

Крім цього, вивіз і ввезення в Україну об'єктів тваринного і рослинного світу з порушенням правил, встановлених Мінприроди України, заборонений ст. 53 Закону України «Про тваринний світ» та ст. 32 Закону України «Про рослинний світ».

Разом з тим, українське законодавство з цієї теми має недоробки. Серйозним недоліком українського законодавства є те, що ст.201 (контрабанда) Кримінального кодексу України не включає в себе незаконне провезення рідких тварин, рослин та їх дериватів. Більш того, відповідно до даної статті, приховане переміщення товарів через митний кордон України не є контрабандою, якщо їх вартість не перевищує в тисячу і більше разів неоподатковуваний мінімум доходів громадян (зараз це 17 000 і більше гривень). Іншими словами, якщо тварина із Червоної книги України, що ввозиться незаконно за кордон, згідно таксою про збиток, має невелику вартість, контрабандист не понесе кримінального покарання.

Покараний він може бути тільки за ст. 88 Адміністративного Кодексу України, що тягне за собою лише штраф від п'яти до десяти неоподатковуваних податком мінімумів доходів громадян, тобто від 85 до 170 гривень. При величезних доходах контрабандистів такий штраф є просто мізерним.

Що стосується відомчих актів, то частина з них суперечить природоохоронному законодавству. Наприклад, до Червоної книги України внесен ведмідь, полювати на нього не можна. Однак, «Правила організації полювання та надання послуг іноземним мисливцям», затверджені Держкомлісгоспом України в 1999 р., дозволяють його відстріл іноземними мисливцями, а «Положення про екологічний контроль у пунктах пропуску через державний кордон та в зоні діяльності регіональних територій і митниць», затверджених Мінприроди України в тому ж році, дозволяють вивезення трофеїв ведмедя за кордон.

Закон України «Про тваринний світ» був прийнятий у 2001 р. згідно цього Зако-

ну Мінприроди України зобов'язане було розробити і затвердити «Правила реалізації конфіскованих на митниці тварин», що мають пряме відношення до боротьби з контрабандою зоотоваром. Однак пройшов час, але цей документ досі не розроблений.

Постановою Кабінету Міністрів України від 28.12.2001г. № 1788 відмінено проведення екоконтролю при перевірці автотранспорту при перетині кордону. Митні органи несуть основну відповідальність за ввезення в Україну та вивезення контрабандного живого товару. Митники, які проводять огляд на митних постах, повинні бути підготовлені належним чином до контролю за незаконним перевезенням диких тварин і рослин, обізнані про СИТЕС та стосовно відповідальності за порушення.

Більше 80% митниць України, повідомляють, що їх роботу дуже ускладнює відсутність списків СИТЕС, Червоної книги України та спеціальних визначників рідкісних тварин, рослин та їх дериватів, заборонених до провезення через кордон без дозволів. У Росії такий визначник для митників був виданий ще в 1999 р., в Україні - зовсім недавно.

Серйозною проблемою, яка дуже ускладнює роботу з вилученими на митниці тваринами, є відсутність на всіх митницях України спеціальних притулків по перетримці вилучених тварин. Наступною проблемою є потенційна можливість незаконного пересилання рідкісних тварин, рослин, їх частин та колекцій поштою. На жаль, Міністерство транспорту та зв'язку України, що відповідає за поштову пересилку за кордон, відповідний контроль не веде і даний напрям діяльності ніким не регламентовано з природоохоронною точки зору. Так, наприклад, будь-яка людина може послати в іншу країну колекцію рідкісних комах і ця посилка не буде затримана, так як згідно Правил подання послуг поштового зв'язку, затверджених Кабінетом Міністрів України від 17.08.2002 р. № 1155 у Міжнародних поштових відправленнях заборонено пересилати тільки живих тварин (крім бджіл, п'явок, гусениць тутового шовкопряда, паразитів і ворогів шкідливих комах). Що стосується заборони пересилання колекцій з червонокнижних рослин, тварин, а також їх дериватів (яйця, шкіри, роги, кістки, корали, черепашки), у Правилах нічого не сказано.

Співробітники Міністерства внутрішніх справ України не займаються контролем за контрабандою живим товаром на кордоні, однак мають пряме відношення до контролю за продажем рідкісних тварин і рослин на ринках міст країни («Правила торгівлі на ринках»), а також на них покладена боротьба з вуличними фотографами з дикими тваринами (велика частина яких придбана контрабандним способом) у Києві та Криму. У цих цілях працівники міліції мають право складати протоколи за статтями 89, 159, 164 Адміністративного Кодексу України.

Рекомендації щодо поліпшення боротьби з контрабандою живим товаром в Україні: 1. Внесення до статті 201 (контрабанда) Кримінального кодексу України додаток, що незаконне перевезення через кордон рідкісних тварин, рослин і дериватів також є контрабандою. 2. Розробка та затвердження Мінприроди України «Правил реалізації конфіскованих на митниці тварин», «Правил ввезення в Україну і вивезення за її територію об'єктів тваринного і рослинного світу». 3. Перегляд Постанови Кабінету Міністрів України від 28.12.2001г. № 1788 «Про внесення змін до Постанови Кабінета Міністрів України от 20.03.1995р. № 198» в частині скасування екологічного контролю автотранспорту при перетині кордону.

4. Підвищення адміністративної та кримінальної відповідальності за контрабанду дикої флори і фауни (в Австралії, наприклад, за незаконне провезення живого товару винний може отримати до 6 років в'язниці).

5. Встановлення контролю з боку Міністерства транспорту та зв'язку України за контрабандою живим товаром і його дериватом в поштових відправленнях. 6. Включення в митну декларацію пункту, що містить заяву про вивезення та ввезення об'єктів тваринного або рослинного походження. 7. Посилення ветеринарного та фітосанітарного контролю за ввезенням і вивезенням тварин і рослин і продуктів з них, що потрапляють під дію СИТЕС. 8. Затвердження документів, що регламентують в Україні зооторгівлю.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про Червону книгу України» від 07.02.2002. – с. 204 <http://nature.land.kiev.ua/> 2. Кодекс України про адміністративні правопорушення (змінений і доповнений законом від 23 люто-

Т. В.Козлова, М. Е.Балицька

АНАЛІЗ ЗАКОНОДАВСТВА КРАЇН ЄС ЩОДО ПРИМУСОВОГО ВІДЧУЖЕННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ ДІЛЯНОК

Жодна країна не може зберігати стабільність в межах своїх кордонів або підтримувати економічний розвиток, якщо у неї немає земельної політики, яка сприяє зміцненню впевненості у її громадян і комерційних підприємств. Визнання того, що земля є джерелом добробуту, лежить в основі виваженого управління земельними ресурсами в країнах ЄС. Якісне управління земельними ресурсами, приватна власність на землю і гарантії прав власності взаємопов'язані та є основою сталого соціального та економічного розвитку країн Європи. Сталий розвиток країн ЄС вимагає від урядів створення і підтримання у функціональному стані об'єктів соціальної та інженерної інфраструктури, які забезпечують соціально-економічний розвиток, добробут населення та захист довкілля. Одним із перших кроків у реалізації цих завдань є придбання відповідної земельної ділянки для таких цілей, адже не завжди необхідна земельна ділянка перебуває у вільному продажу в той момент, коли в уряді виникла в ній потреба. Для отримання ділянки в необхідному місці і в потрібний час уряди країн Європи використовують право примусового відчуження земельних ділянок. Примусове відчуження – це повноваження уряду набувати право власності на приватні земельні ділянки без добровільної згоди їх власників або користувачів з метою задоволення потреб суспільства. Примусове відчуження земельних ділянок зумовлює проблеми приватних інтересів людини, гарантії її прав та конфлікти з положеннями врегульованого законодавства. Отже, ці проблеми торкаються ряду актуальних сфер діяльності як держави, так і її громадян, тому дослідження питання примусового відчуження земельних ділянок є вартим ретельного розгляду і наукового вивчення.

Метою дослідження є визначення спільних основних особливостей законодавства країн ЄС щодо примусового відчуження земельних ділянок та аналіз переліку потреб для примусового відчуження в рамках сталого розвитку країн.

У країнах ЄС примусове відчуження земельних ділянок ще називають «експропріація» (expropriation), «резервування землі для державних або муніципальних потреб» або «примусове відчуження власності» (eminent domain), «примусова купівля» (compulsory purchase), «відчуження землі» (land acquisition) та «викуп» (resumption).

Примусове відчуження в будь-якому випадку втручається в життя людей, навіть коли при загалом прозорих і справедливих процедурах вплачується еквівалентна компенсація, все одно виникають конфлікти інтересів власників землі та уряду. Особливо, якщо процес відчуження запроваджується неналежним чином, можуть виникнути економічні, соціальні та політичні конфлікти.

Конституції багатьох країн ЄС передбачають одночасно захист права приватної власності та повноваження держави відчужувати земельні ділянки без добровільної згоди власника. Однак між країнами Європи існують істотні відмінності. У деяких випадках умови примусового відчуження визначені загальними рисами, в інших – існує детальне законодавство. Більшість країн доповнюють конституційні норми спеціальними законами та постановами щодо примусового відчуження. Іноді примусове відчуження частково врегульоване цивільно-правовими законами про право власності та частково – адміністративно-правовими в частині визначення владних повноважень та процедур.

Попри розбіжності, наведемо спільні основні особливості законодавства країн ЄС щодо примусового відчуження:

1. Захист і гарантування належного процесу і процедури відчуження.
2. Прозорість процедури. Усі документи, що стосуються процедури, є доступними для всіх зацікавлених сторін. Зацікавлені сторони мають право і реальну мож-

ливість доступу до інформації, яка подається у зрозумілому для сторін вигляді.

3. Чіткі та законодавчо закріплені норми, що обмежують повноваження уряду застосовувати примусове відчуження, дають можливість громадянам захищати та відстоювати свої права, підтримують відчуття захищеності землеволодіння на належному рівні.

4. Добросовісне управління на всіх рівнях влади. Установи, що здійснюють примусове відчуження, повинні добросовісно виконувати приписи законодавства, оскільки порушення законів місцевими чиновниками підриває легітимність примусового відчуження. Добросовісне управління зменшує зловживання владою та можливість для корупції.

5. Розроблені та доступні механізми оскарження для захисту громадянами прав власності.

6. Адекватна (еквівалентна) компенсація. Законодавство країн гарантує, що постраждалі власники/користувачі отримають еквівалентну компенсацію, яка буде рівною тим збиткам і втратам, які вони зазнали внаслідок примусового вилучення землі, або їм буде надана подібна земельна ділянка, яка буде не гіршою за вилучену.

Врівноважений підхід до примусового відчуження вимагає в першу чергу поваги до прав власників та користувачів земельних ділянок, тому уряди країн ЄС будують своє законодавство таким чином, щоб забезпечити його відповідність принципам захисту і гарантування прав людини [1, 2].

Здійснення примусового відчуження сприймається як правомочне та легітимне, якщо земля вилучається для потреб, які чітко передбачені законом. Але іноді на практиці в законодавчих актах щодо примусового відчуження після перерахування конкретних потреб, для яких може бути вилучена земля, наприкінці додається: «інші очевидно суспільні потреби» (як, наприклад, в законодавчих актах Польщі), що є додатковою умовою, яка дозволяє поширювати цілі примусового вилучення земельних ділянок і робити цей перелік невичерпним. Такі формулювання забезпечують певну гнучкість для розширення легітимного переліку суспільних потреб, які обґрунтовують примусове відчуження, якщо одного дня уряду знадобиться ділянка для потреб, про які не йшлося під час ухвалення відповідного закону.

Обґрунтування примусового відчуження має явний характер, коли примусово відчужена ділянка буде передаватися державним установам (школі, релігійній установі) або ж для будівництва нових доріг, залізниць, аеропортів тощо. Також явний характер забезпечується при наданні примусово відчуженої земельної ділянки приватній організації, але задля задоволення громадських суспільних потреб.

Більш суперечливим є випадок, коли уряд примусово відчужує приватні земельні ділянки та передає їх приватним забудовникам та великим компаніям задля задоволення власних потреб.

Огляд досвіду і практики країн ЄС свідчить, що серед цілей примусового відчуження загально визнані такі: 1)забезпечення транспортних потреб (будівництво доріг, каналів, шосе, залізниць, мостів, причалів та аеропортів); 2)будівництво споруд громадського призначення (шкіл, бібліотек, лікарень, фабрик, релігійних закладів, державного і муніципального житла); 3)будівництво комунальної інфраструктури (водопостачання, каналізація, електропостачання, газове господарство, канали і лінії зв'язку, іригаційні та дренажні системи, дамби, водосховища); 4)створення та організація громадських парків, майданчиків відпочинку, садів, спортивних площадок, стадіонів та кладовищ; 5)забезпечення національної безпеки і оборони.

У результаті проведеного дослідження визначені спільні основні особливості законодавства країн ЄС щодо примусового відчуження земельних ділянок та загально визнані цілі примусового відчуження. Обґрунтовано, що чіткі принципи законодавства, ефективність, цілісність та прозорість системи управління земельними ресурсами сприяють легітимності процесу відчуження земель і зменшенню конфліктів між власниками земельних ділянок та урядом.

Список використаних джерел

1. Загальна декларація прав людини (стаття 17). – Режим доступу:

О. В. Луцик

ПРАВОВА КАТЕГОРІЯ «РОЗУМНІ СТРОКИ» У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ: УКРАЇНСЬКИЙ ТА ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД

Розумність строків судового розгляду у цивільному процесі визначається конкретними обставинами справи і, безсумнівно, є категорією оціночною. Застосування розумних строків у цивільному процесі сприяє своєчасності розгляду і вирішенню цивільних справ; виступає засобом впливу на несумлінних учасників процесу, які перешкоджають своїми діями чи бездіяльністю своєчасному й правильному вирішенню справ; забезпечує стабільність, ясність і визначеність правовідносин сторін.

Запровадження у нинішньому цивільному процесуальному законодавстві України поняття «розумні строки» передбачає необхідність з'ясування змісту цього поняття, його тлумачення Європейським Судом з прав людини (далі – Євросуд) і розкриття окремих норм міжнародних нормативно-правових актів.

Проблему розумних строків досліджували такі вчені, як С.Я.Фурса, М.Й.Штефан, О.Р.Михайленко, О.В.Андрійчук, В.І.Тертишніков, С.І.Чорнооченко та інші [4].

Ми вважаємо, що найбільш вдале визначення розумних строків запропонувала Андрійчук О. В., яка розглядає останній як сукупність процесуальних строків, встановлених процесуальним законом для справедливого, неупередженого та своєчасного вирішення справи з метою захисту порушених, невизнаних та оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави без необґрунтованих зволікань, перебіг яких розпочинається з дня відкриття провадження у справі, а закінчується набранням законної сили остаточним рішенням або його виконанням, без втрати його суті та можливості реалізації практичних цілей заінтересованих осіб [1]. Однак, щодо закінчення розумних строків, то слід внести окремі уточнення, - згідно з практикою Євросуду, єдиним критерієм закінчення розумного строку є виконання судового рішення.

Варто звернути увагу на врегулювання питання розумних строків у європейських міжнародно-правових актах. Зокрема, ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція) визначено, що кожен при вирішенні питання щодо його цивільних прав та обов'язків, а також у справах про кримінальне обвинувачення має право на справедливий і відкритий розгляд упродовж розумного строку [2]. Також подібне положення міститься у ст. 9 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права [3]. Беручи до уваги таку європейську позицію щодо розумних строків, у Цивільному процесуальному кодексі (далі – ЦПК України), а саме у ч. 1 ст. 157, мова йде про розгляд справ протягом розумного строку, але не більше двох місяців з дня відкриття провадження у справі, а в справах про поновлення на роботі, про стягнення аліментів – одного місяця. У виняткових випадках суд може продовжити розгляд справи за клопотанням сторін, але не більш як п'ятнадцять днів [5].

Також слід зазначити, що з метою уникнути певних суперечностей у визначенні поняття «розумні строки» Євросуд розробив вичерпний перелік критеріїв розумних строків судового розгляду. А саме: складність справи; поведінка заявника; поведінка судових та інших державних органів; важливість предмету розгляду для заявника чи особливе становище сторони у цивільному процесі [6]. Проте щодо судової практики України, то можна дійти висновку, що дані критерії до уваги не беруться. Це підтверджує досить значна кількість звернень до Євросуду про порушення компетентними державними органами положення ст. 6 Конвенції [2]. При цьому, також недоліком окремих статей ЦПК України є одночасне поєднання визначеного та розумного строку. Це, в свою чергу, спричиняє неправильне тлумачення відповідних норм, і, як результат, виникає порушення законодавства, що тягне за собою юридич-

ну відповідальність суб'єктів, які вчинили правопорушення.

Підсумовуючи вищезазначене, можна зробити висновок, що проблема тлумачення і застосування розумного строку у цивільному процесі України значно перешкоджає ефективному здійсненню судочинства, й тому потребує як теоретичного, так і практичного врегулювання. Тому вважаємо за необхідне зазначити у ЦПК України критерії розумного строку судового розгляду, розроблені Євросудом. Це допоможе запобігти неправильному тлумаченню судами поняття «розумні строки».

Таким чином, пропонуємо таке: 1) при визначенні поняття «розумні строки» щодо закінчення розумного строку необхідно застосовувати практику Євросуду, а саме: лише виконання судового рішення може бути критерієм, за яким розумний строк судового розгляду у цивільному процесі слід вважати завершеним; 2) до ч. 1 ст. 157 ЦПК України після слів «протягом розумного строку» додати «з урахуванням складності справи; поведінки заявника; поведінки судових та інших державних органів; важливості предмету розгляду для заявника або особливого становища сторони у цивільному процесі».

Список використаних джерел

1. Андрійчук О. В. *Процесуальні строки у цивільному процесі: дис. кандидата юрид. наук* : 12.00.03 / Андрійчук Оксана Василівна; Київськ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка. – К., 2009. – 214 с.
2. *Конвенція про захист прав і основних свобод людини від 4 листопада 1950 р.* // *Офіційний вісник України*. – 1998. – № 13. – С. 270. 3. *Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 р.* // *Права людини в документах ООН. – Амстердам-Київ*. 1997. – Кн. I. – С. 11–30.
4. Тертищников В. І. *Цивільний процес: наук.-практ. посіб.* – Х.: ФІНН, 2009. – 256 с. 5. *Цивільний кодекс України № 435 – IV від 16.01.2003 р.* / *Відомості Верховної Ради України*. – 2003, № 40–44. – Ст. 13. 6. Ягунов Д. *Категорія «розумний строк судового розгляду» у практиці Європейського суду з прав людини* / Ягунов Д. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dmytroaygunov.at.ua/news/rozumni_strok_sudovogo_rozglyadu/2010-03-02-123.

Ю. М. Мандзик, І. А. Бабасва

ДІТИ-СИРОТИ У СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

День усиновлення – державне свято України, яке співпадає із днем християнського свята Віри, Надії, Любові та матері їх Софії і, мабуть, не випадково.

Доброта і любов – головне, що ми повинні дарувати нашим дітям, які є нашою надією і нашим майбутнім. Щоб ця надія здійснилася, ми, дорослі, повинні пам'ятати про свою відповідальність, піклуватися про кожну дитину. Особливо про тих, які залишилися без батьківської опіки. Турбота про них – наше спільне завдання, обов'язок суспільства, держави. Розвиток дитячої охорони здоров'я, збереження розширення мережі соціально-культурних закладів, забезпечення права кожної дитини на отримання якісної освіти, на виховання в сім'ї є пріоритетними напрямками реалізації соціальних ініціатив Президента України В. Януковича.

На жаль, діти старшого віку мають набагато менше шансів набути сім'ю, ніж малюки. Я переконана: не зважаючи на вік, усі діти мають право зростати у найкращому та люблячому сімейному середовищі. Сімейні форми виховання є найкращим рішенням для більшості дітей, позбавлених батьківського піклування. Безпечно та любляче сімейне середовище забезпечить їм необхідне індивідуальне виховання та увагу – ту потужну опіку, яку нічим іншим замінити неможливо.

Дітям, які втратили родину, може допомогти кожен, хто небайдужий. Одні – усиновлять і виховують, інші – допоможуть дитині знайти батьків, нададуть фахову консультацію бажаним усиновити або тим, хто вже усиновив, але має певні труднощі. Основне – щоб ми всі намагалися допомогти кожній дитині вирости у любові й повазі.

Кажуть, пора дитинства безтурботна. Проте чи можна стверджувати, що для дітей-сиріт, позбавлених батьківського піклування, так воно і є? На жаль, однозначної відповіді не почуємо і в ситуації, коли сім'ї батьки на перший план ставлять задоволення власних потреб, коли за витівкою або походеньками вони забувають про доньок і синів. А ті туляться до сусідів чи й зовсім чужих людей в пошуках шматка хліба, а ще – за добрим, лагідним словом, тікаючи від буйної лайки, побоїв. Звичай-

но, держава вправі захищати цих обділених найіріднішими людьми дітей. Тому й опиняються посиротілі в інтернатах, притулках або прийомних сім'ях. А далі на кожного чекає своя доля.

Психологи стверджують, що характер людини формується в перші 5-7 років, і від того, якими вони були, багато в чому залежить їхня подальша доля [3, ст.74].

Нам, цілком благополучним людям, важко уявити, що відчуває маленька дитина, від якої відмовляється батьки або ж якщо їх позбавляють батьківських прав. І майже безпорадна істота залишається наодинці, з жорстоким навколишнім світом, у якому дуже мало любові, турботи та безпеки. Адже все це мала уособлювати родина, якої у крихітки тепер не існує.

У всьому світі є діти-сироти, і наша країна, звичайно, не виключення. Складна соціально-економічна ситуація в країні сьогодні на жаль, впливає і на українську сім'ю. Йдеться мова про соціальне сирітство, тобто про неблагополучні родини, яких позбавляють батьківських прав (батьки-алкоголіки, наркомани, злочинці, батьки, які жорстоко ставляться до своїх дітей, не займаються вихованням, примушують працювати, жебракувати).

За офіційними даними сьогодні в Україні більше 100 тисяч дітей позбавлених батьківського піклування та виховуються в державних закладах; школах-інтернатах, дитячих притулках, 40% з цих дітей не мають рідних взагалі. А за неофіційними даними безпритульних дітей, жебраків, дітей, що відносяться до груп ризику, сиріт, дітей із соціально неблагополучних сімей в декілька разів більше, понад 1 млн. Щороку 6 тис. осіб в Україні позбавляються батьківських прав. Ці цифри просто шокують, що відбувається в нас на Україні і в цілому світі [3, ст. 23].

Ми переконані, що усі діти мають право зростати у надійному та люблячому сімейному середовищі. Сімейні форми виховання є найкращим рішенням для більшості дітей, позбавлених батьківського піклування. Безпечне та любляче сімейне середовище забезпечить дитині необхідне індивідуальне виховання та увагу – ту потужну опіку, яку нічим замінити неможливо.

Життя – річ непередбачувана. Нікому не дано знати, що чекає його за поворотом завтрашнього дня: чи удача, а чи, навпаки, складне випробування. Але ж без труднощів і смак щастя не так відчутний. Складнощі загартовують, додають досвіду. Однак не всі вміють їх долати. Бувають люди, які при зустрічі з ними відразу ж опускають руки і починають пливати за течією. Цей вир поступово затягує їх, і виривається з нього буває ой як нелегко. Ось так непомітно й опиняються сім'ї у складних життєвих обставинах. У цій одна справа, коли до цього призводять об'єктивні чинники, несила протистояти суворій реальності, і зовсім інша – якщо проявляється бажання жити краще, а таке, на жаль, трапляється часто.

Щоб сироти відчули наше тепло, нас не може не хвилювати їхнє збільшення. Відповідальність за їх виконання покладається на школи-інтернати, яких чимало в нашій області. Але при цьому дуже важлива підтримка держави та кожного свідомого українця. Велику увагу цій проблемі приділяє Національний фонд соціального захисту матерів і дітей «Україна – дітям», почесним президентом якого є Людмила Кучма. У нас, на Волині діє представництво цього фонду, яке очолює ректор Східноєвропейського Національного Університету ВНУ ім. Лесі Українки Ігор Коцан.

Протягом останніх 10 років в Україні збільшилася кількість дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування. Переважна більшість них влаштовані в інтернатні заклади. Дитина, потрапивши в державний заклад отримує комплекс освітніх, не дитячих і соціальних послуг, але вона позбавлена найвагомішого – сімейної атмосфери, любові. В дитві відсутнє, як нам здається, найпростіше – навички життя, вміння самостійно будувати стосунки в колективі та сім'ї [2, ст.87]. Покинутим дітям часто розповідають таку казку: летів лелека, ніс багтам немовля, а ж раптом випустив папірця з адресою. І бідолашний птаха загубив дорогу! Тоді він полетів до найближчого дитячого притулку й залишив там дитину, щоб батьки самі прийшли забрати її додому. Такі хлопчики й дівчатка щодня сподіваються, що загублені мами й тато прийдуть за ними саме сьогодні і саме від нас, дорослих, залежить чи їхні сподівання не будуть безнадійними.

Роль сім'ї для дитини надзвичайно важлива. Батьки дають їм життя, беруть на

себе відповідальність за доглядом і вихованням, беруть фінансову відповідальність, мають юридичні повноваження, у тому числі на право прийняття важливих рішень від своїх дітей. Батьки допомагають відчувати взаємне тепло і любов, передають дітям досвід покоління, життєві цінності та духовність, виховують їх, задовольняють щоденні потреби, надають приклади для наслідування, поступово прищеплюють соціальні й побутові навички, необхідні у самостійному житті. Усі ці потреби життєво важливі для кожної дитини, якого б віку вона не була.

Діти-сироти не залишають наодинці із проблемами... Але сирітство – це не тільки статус. Для більшості дітлахів воно стає станом для душі. Малята повинні зростати в сім'ях рідних батьків, але коли це неможливо, альтернативою в біологічній родині може слугувати інша сім'я. В Україні існує чотири форми сімейного влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування: усиновлення, опіка (піклування), прийомні сім'ї, дитячі будинки сімейного типу. Сімейні форми влаштування забезпечують соціальний захист, захист майнових та житлових прав дитини, догляд, виховання, корекцію та компенсацію розвитку, вирішення медичних проблем, подолання психологічних травм, задоволення щоденних потреб дитини, яка залишалася без піклування батьків. Громада повинна не тільки обговорювати складні аспекти сирітства, а рішуче діяти [2, ст. 65].

Низький уклін тим, чия душевна щедрість не знає міри чие тепло зігріло сирітську душу. Щорічно в Україні реструють близько 7 тисяч сиріт. Вони чекають на нас. Якщо колись ви вже замислювались над тим, щоб віддати своє серце дітям, і ви дійсно вмієте любити, не гайте часу!

Список використаних джерел

1. Про основи соціального захисту бездомних громадян і безпритульних дітей: Закон України від 21.12.2010 – ВВР, 2005, №26, 354 с. 2. Борішевський М.І. Діти державної опіки: проблеми розвитку підтримка: Навч. посібник / М.І.Борішевський, Г.М.Бевз. – К.: Мленіум, 2005. – 283 с. 3. Євко В.Ю. Охорона дітей, позбавлених батьківського піклування: історичний аспект/ В.Ю. Євко. – К., 2001. - № 8. 4. Яковенко В.С. Дитина сирота: розвиток, виховання, усиновлення / В.С. Яковенко. – Кіровоград, 1997. – 174 с.

О. М. Марченко, О. С. Силкін

ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ БОРОТЬБИ З КІБЕЗЛОЧИННІСТЮ

Особливістю сучасної економіки є її інформаційний характер, комп'ютеризація ведення господарського обліку та фінансового аналізу, автоматизація систем управління, використання технічних засобів зв'язку і мережі Інтернет, оперування даними в основному у цифровій формі. У зв'язку з цим, а також науково-технічним прогресом у сфері інформаційних технологій зростає небезпека втрати інформації через технічні засоби її обробки. А отже, актуальним завданням для держави та суб'єктів господарювання стає їхня інформаційна безпека, захист інформації під час її зберігання, обробки чи передачі. Ця проблема загострюється через поширення кіберзлочинності в Україні і світі.

За даними Всесвітнього огляду стану інформаційної безпеки у 2011р., підготованого РвС, кіберзлочинність стала одним із п'яти найпоширеніших економічних злочинів в Україні [3]. Статистика МВС України свідчить, що у нашій державі у 2005-2009 рр. спостерігалася загальна тенденція до збільшення кількості злочинів у сфері високих інформаційних технологій: у 2005 р. їх було виявлено 615, а у 2009 р. – 707. З 2010 р. ведеться статистика злочинів у сфері використання електронно-обчислюваних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електронного зв'язку. У 2010 р. їх було зареєстровано 190, у 2011 р. – 131, і лише за 9 міс. 2012 р. – 122. Найбільше таких злочинів реструють у Дніпропетровській, Донецькій, Запорізькій, Луганській, Миколаївській, Одеській областях [2].

Проблема захисту від кіберзлочинів ускладнюється відсутністю відповідної політики та розроблених механізмів реагування на кібератаки в українських організаціях. Найпоширенішими варіантами їхньої реакції є: залучення власних досвідчених працівників для вирішення проблеми; звернення за допомогою до незалежних експертів; інформування правоохоронних органів. Як правило, зовнішніх консультантів

залучають за фактом виникнення інциденту (57% опитаних організацій). І лише 21% організацій в Україні звертається до зовнішніх експертів у попереджувальних цілях [3].

Проблема запобігання і боротьби з кіберзлочинами зумовлює, насамперед, аналіз її правового та організаційного забезпечення.

Сьогодні, до головних нормативно-правових актів, які формують правове поле боротьби з кіберзлочинами є: ратифікована Україною Конвенція про Кіберзлочинність, Закон України «Про ратифікацію Конвенції про кіберзлочинність», Кримінальний Кодекс України (розділ XVI «Злочини у сфері використання електронно-обчислюваних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електроз'язку»), Закон України «Про захист інформації в автоматизованих системах». Однак, понятійно-категоріальний апарат кіберзлочинності у них недостатньо визначений, та часом не узгоджений: немає трактування поняття «кіберзлочин», вживаються інші терміни-синоніми.

Оперування значною кількістю термінів-синонімів у цій сфері, що часто не пояснюється та не узгоджується між собою спостерігається і в інших нормативно-правових актах. Так у Законі України «Про основи національної безпеки України», Доктрині інформаційної безпеки України згадуються, але не визначаються такі поняття, як «комп'ютерна злочинність» та «комп'ютерний тероризм».

6-го березня 2013 р. Кабінет Міністрів України схвалив законопроект України «Про кібернетичну безпеку України», у якому визначено принципи побудови єдиної загальнодержавної системи протидії кібернетичним загрозам, міжвідомче координування і повноваження суб'єктів забезпечення кібернетичної безпеки держави. У цьому документі є визначення понять «кібербезпека», «кіберпростір», «кіберзагрози», але і далі не пояснюються терміни «кіберзлочинність», «кіберзлочин».

Недостатня ясність понятійного апарату в сфері боротьби з кіберзлочинами не дозволяє: об'єктивно оцінити криміногенну ситуацію у національному сегменті кіберпростору; визначити найбільш ефективні заходи боротьби з кіберзлочинами; чітко сформулювати завдання та функції суб'єктів боротьби з кіберзлочинами; сформувати дієву систему обліку та аналізу інформації щодо боротьби з кіберзлочинністю тощо.

Виходячи з Закону України «Про ратифікацію Конвенції про кіберзлочинність» в Українській організації, на якій покладаються повноваження щодо створення та функціонування цілодобової контактної мережі для надання невідкладної допомоги при розслідуванні злочинів, пов'язаних з комп'ютерними системами та даними, переслідуванні осіб, що обвинувачуються у вчиненні таких злочинів, а також збирання доказів в електронній формі, є Міністерство внутрішніх справ України. У грудні 2011 р. був створений Департамент по боротьбі з кіберзлочинністю МВС України, а відповідні територіальні підрозділи почали створюватися лише на початку 2012 р. На наш погляд, однією з проблем у діяльності їхніх співробітників є необхідність володіння інформаційними технологіями, знаннями принципів роботи мереж і пристроїв, які використовуються для скоєння правопорушень, останніх розробок у сфері ІТ-індустрії. З огляду на це, потрібне додаткове навчання і постійне підвищення кваліфікації кадрів.

За оцінками вітчизняних і зарубіжних фахівців вирішення проблем розкриття й розслідування кіберзлочинів є надзвичайно складним завданням для правоохоронних органів, як в нашій країні так і за кордоном. Зокрема, сьогодні в Україні рівень латентності комп'ютерних злочинів становить 90 %, із залишку 10 % виявлених комп'ютерних злочинів розкривається тільки 1 %, ще менший відсоток розкритих злочинів закінчується обвинувальним вироком суду [1, с. 76].

Складність розкриття подібних злочинів визначається такими чинниками: латентність; доволі довгий термін приховування факту скоєння злочину, пізні звернення до правоохоронних органів; відсутність єдиних стандартів у вирішенні даної проблеми; віддаленість злочинця від об'єкту посягання та можливість його скоєння практично з будь-якої точки земної кулі; складність виявлення, фіксації, вилучення криміналістично-значущої інформації при виконанні слідчих дій для використання її в якості речового доказу; анонімність, неперсоніфікованість злочинців; транснаціо-

нальний характер дій кіберзлочинців.

Таким чином, ефективність боротьби з кіберзлочинністю в Україні залежить, насамперед, від вдосконалення її правового та організаційного забезпечення. І в цьому контексті, найважливішим є прийняття Закону України «Про кібернетичну безпеку України», і уточнення головних понять у сфері кіберзлочинності, використання єдиного понятійно-категоріального апарату кіберзлочинності у всіх нормативно-правових актах, підвищення кваліфікації та відповідне навчання правоохоронців, які займають розкриття комп'ютерних злочинів, посилення міжнародної співпраці у сфері запобігання та розслідування кіберзлочинів.

Список використаних джерел

1. Колесник В. А. Розслідування комп'ютерних злочинів: наук.-метод. посіб. / [В.А.Колесник, І.В.Гопа, М.І.Костін та ін.]. – К. : Вид-во НА СБ України, 2003. – 124 с. 2. Статистика МВС. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mvs.gov.ua> 3. Україна. Всесвітній огляд економічних злочинів. Кіберзлочинці в центрі уваги. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.pwc.com/ua/uk/press-room/assets/GECS_Ukraine_ua.pdf.

С. А. Скачедуб, О. С. Коваленко, А. О. Спектор

ВПЛИВ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ УКРАЇНИ НА СІЛЬСЬКЕ ГОСПОДАРСТВО

Сьогодні Україна стає на порозі свого історичного вибору між вступом до Європейського Союзу (ЄС) або до Митного Союзу з Росією, Білорусією та Казахстаном. Кожен з шляхів інтеграційних процесів України по своєму буде впливати на різні галузі економіки нашої держави. Сьогодні виробництво сільськогосподарської продукції є однією з провідних галузей економіки України. Отже необхідно провести порівняльний аналіз майбутнього стану сільськогосподарської галузі України як при вступі в Європейський Союз, так і в Митний Союз.

Проблема впливу інтеграційних процесів України на сільське господарство підіймалися у працях Чужикова В. І. та Лук'яненко Д. Г. Однак кожен з цих авторів в основному досліджував тільки один з напрямків інтеграційних процесів України. Таким чином постає необхідність у співставленні різних векторів таких процесів та їх впливу на розвиток сільського господарства, що й є метою статті.

Україна має найкращий чорноземний ґрунт, зразок якого, узятий під містом Полтава, знаходиться в Палаті мін в Парижі. як еталон ґрунту – найбільш плодючої землі. Частка земельних ресурсів в складі продуктивних сил держави становить 40 відсотків. При раціональній структурі використання земель Україна здатна виробляти продуктів харчування на 150 млн. людей. що втричі більше, ніж захід [1]. Однак і сьогодні, доля продукції, яка виробляється аграрним сектором України займає відповідне місце в ВВП. Так, в 2003 році внесок в ВВП від діяльності сільськогосподарського сектору склав 29059 млн. грн., за 2008 рік він виріс майже в два рази та склав 65148 млн. грн. У 2011 році в порівнянні з 2003 роком загальний внесок в ВВП від діяльності сільськогосподарського сектору виріс майже в 3,5 рази та склав 110564 млн. грн. [2].

Табл. 1. Товарна структура експорту у країни Митного Союзу за період 2008-2012 роки у млн. дол. США

Найменування товару	Загальна вартість за періодами у млн. дол. США					
	2008р.	2009р.	2010р.	2011р.	2012р.	Усього
Продукти тваринного походження	223,0	221,4	269,6	327,8	336,6	1378,4
Зернові культури	1074,1	1140,6	863,5	1265,9	2449,6	6793,7
Молочні продукти	200,1	139,7	227,1	246,3	214,3	1027,5
Олії рослинного походження	564,2	868,3	916,1	1188,7	1474,0	5011,3
Усього	2061,4	2370	2276,3	3028,7	4474,5	14210,9

Табл. 2. Товарна структура експорту у країни Європейського Союзу за період 2008-2012 роки у млн. дол. США

Найменування товару	Загальна вартість за періодами у млн. дол. США					
	2008р.	2009р.	2010р.	2011р.	2012р.	Усього
Продукти тваринного походження	115,4	147,6	154,2	187,3	192,3	796,8
Зернові культури	555,6	860,3	495,2	723,4	1399,9	4004,7
Молочні продукти	103,5	43,4	129,7	140,8	122,5	539,9
Олії рослинного походження	219,7	331,2	523,5	679,2	842,3	2595,9
Усього	994,2	1382,5	1302,6	1730,7	2557	7967

Великий об'єм продукції сільського господарства Україна експортує як до держав-учасниць Митного Союзу, так і до держав Європейського Союзу. Товарна структура експорту в країни Митного союзу та ЄС за період 2008-2012 років в мільйонах доларів США наведена у таблиці 1 та у таблиці 2 [2].

Як видно з аналізу таблиці 1 та таблиці 2, загальна сума експорту сільськогосподарської продукції за період 2008-2012 роки до країн митного Союзу складає 14210,3 млн. дол. США, а у країни Європейського Союзу – 7967 млн. дол. США. Отже Україна за 2008-2012 практично вдвічі більше експортувала сільськогосподарської продукції в країни Митного Союзу, ніж в країни Європейського Союзу. Це пояснюється тим, що Європейський Союз має великі вимоги до якості продукції, тобто вся сільськогосподарська продукція має бути сертифікованою. Наприклад, екологічно чисті рослинні продукти виробляються в господарствах, які сертифіковані за стандартами для екологічно чистого (органічного) виробництва. Стандарти можуть бути державними, приватними або міжнародними. Можуть мати більше або менше вимог до виробництва. Але всі вони складаються з урахуванням рекомендацій базових Стандартів Міжнародної федерації розвитку органічного сільського господарства – IFOAM. Такі базові системи Стандартів - Codex Alimentarius, створеної Всесвітньою організацією охорони здоров'я щодо створення продовольчих стандартів (WHO) і Дочірньою організацією ООН з питань продовольства і сільського господарства (FAO) використовуються у всьому світі. Господарства, які виробляють органічну продукцію, також сертифікуються за Стандартами ЄС, тобто Директивам органічного виробництва ЄС № 2092/91 (прийнятими у країнах Європейського Союзу). Надалі вони будуть працювати у відповідності з цими Стандартами у системі контролю ЄС, тобто господарства щорічно інспектуватимуться відповідальними органами.

Сертифікацію виробляє швейцарське відділення європейського органу сертифікації та контролю - Інститут маркетингу органічної продукції (IMO) - разом з українським органом «Органік стандарт». Якість органічної продукції підтверджується Сертифікатом [3].

Необхідно зазначити, що екологічно чисті зернові культури, овочі і фрукти вирощуються на полях і садах за спеціально розробленими технологіями без застосування хімічних добрив і пестицидів. Забороняється виробництво або використання генетично модифікованої продукції. Все це робить екологічно чисті продукти унікальними. По-перше, з повною упевненістю можна стверджувати, що вони нешкідливі. По-друге, точно відомо, що в їх складі більше вітамінів та інших поживних елементів. Фахівці багатьох країн робили порівняльні аналізи якості екологічно чистих і звичайних продуктів. Наприклад, американські дослідники в результаті безлічі дослідів визначили, що екологічно чисті овочі та фрукти містять на 27% більше вітаміну С, на 29% більше заліза, на 14% - фосфору. [4, с 153] Французькі вчені стверджують, що в досліджених ними дванадцяти видах плодів, вирощених за екологічно чистими технологіями, збільшився вміст вітамінів А, С, Е і В груп. Шотландці виявили, що суп, приготований з екологічно чистих овочів, містить в п'ять разів більше саліцилової кислоти, яка прігнічує розвиток ракових клітин і зберігає еластичність судин. Саліцилова кислота природним чином виробляється рослинами для захисту від стресів і пошкоджень. І, нарешті, екологічно чисті продукти просто смачніше. Україна має можливість виробляти такі продукти, а отже виробництво екологічно чистих

продуктів є однією з позитивних сторін інтеграції з Європейським Союзом. Другою позитивною стороною є можливий доступ до кредитів з низькою відсотковою ставкою (до 3х відсотків річних) для розвитку та оновлення сільського виробництва.

Грунтовний аналіз основних положень угоди між Україною та ЄС свідчить, що можливі також чималі втрати від впровадження Угоди про зони вільної торгівлі між ЄС та Україною, зокрема внаслідок: **1.**Посилення конкуренції на внутрішньому ринку, особливо в короткостроковій перспективі, за рахунок усунення тарифних і скорочення нетарифних бар'єрів. **2.**Обмеження доступу українських товарів на європейські ринки під приводом їх невідповідності європейським стандартам і сертифікатам. (Україна не зможе вживати адекватних заходів, оскільки, вступивши до СОТ, погодилася приймати сертифікати країн походження.). **3.**Зменшення (до 95%) експортних мит на українські товари та жорстке квотування решти видів товарів, які є ключовими позиціями українського експорту [4,с.289]. **4.**Вилучення з режиму вільної торгівлі майже 400 товарних позицій, в основному сільськогосподарських та продовольчих товарів, лібералізація експорту яких на ринки ЄС була б для України найбільш вигідною [4,с.291]. **5.**Запровадження ЄС для України дискримінаційної системи тарифних квот на дуже низькому рівні. Для більшості видів продукції ці квоти становлять менше 6% від обсягу ринку ЄС із цих видів продукції (зерно, м'ясо тощо) [4,с.307]. **6.**Скасування вивізного мита на насіння соняшнику, що може позбавити вітчизняні олієжиркомбінатів сировини. Сьогодні ці комбінати експортують близько 80% виробленої в Україні соняшникової олії і щорічно отримують близько 2 млрд дол. валютної виручки. [4,с.342]. **7.**Збереження в ЄС системи багатомільярдних дотацій аграрного сектора, що робить експорт української продукції в ЄС та в треті країни неконкурентоспроможним. Обсяг бюджетної підтримки сільського господарства в ЄС становить 45% від вартості валової продукції галузі, а в Україні – лише 6% [4,с. 367-392]. Навіть у перспективі Україна не зможе дозволити собі таку підтримку і забезпечити адекватну конкурентоспроможність своєї продукції на ринку ЄС. **8.**Вигоди від безмитного експорту в ЄС українських промислових товарів не компенсують втрат від обмежень експорту сільськогосподарської продукції. До того ж тут діє сильний конкурентний та сертифікаційний бар'єр. Експорт українських промислових товарів із високим рівнем доданої вартості в ЄС регулюватиметься технічним регламентом ЄС. Це гальмуватиме технологічну модернізацію української промисловості, закріплюватиме за нею напівсировинний і напівфабрикатний експортний характер.

Загалом, підсумовуючи викладене, не обібно зазначити, що зовнішня торгівля України з ЄС поки що не є визначальною для євроінтеграції, а її ефективність – досить низька й незбалансована. Неадекватність умов Угоди про зону вільної торгівлі між ЄС та Україною може призвести до ще більшого дисбалансу в зовнішній торгівлі та зростання негативного сальдо для України. Запровадження Митним союзом підвищених ставок ввізного мита для України не компенсується частковою лібералізацією у торгівлі з ЄС, що може збільшити загальні втрати України у сфері зовнішньої торгівлі.

Список використаних джерел

1. *Еталон гранту-найбільш подорожі землі* // [Електронний ресурс].-Режим доступу: <http://consumers.unian.net/ukr/detail/7208>. 2. *Державна служба статистики* // [Електронний ресурс].- Режим доступу: www.ukrstat.gov. 3. *Особливості сертифікації екологічно чистих продуктів в країнах ЄС* // [Електронний ресурс].- Режим доступу: <http://www.icac.eu/ru/index.php>. 4. *Спільний європейський економічний простір: гармонізація мегарегіональних співєвчностей: Монографія / За заг. редакцією Д.Г.Лук'яненка, В.І.Чужикова. – К.: КНЕУ, 2007. – 544 с.*

СЕКЦІЯ IV.

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

О.В. Соснін

ПРО БАГАТОВИМІРНІСТЬ ПРОБЛЕМ СУСПІЛЬНОГО РОЗВИТКУ В ПРОЦЕСІ ІНФОРМАТИЗАЦІЇ КРАЇНИ

На сучасному етапі суспільно-політичного розвитку України побудова інформаційного суспільства є законодавчо визначеною метою [1], але досить символічно, що на українській п'ятигривневій монеті «На межі тисячоліть» 2000 року випуску було виکارбовано не символ майбутньої цифрової цивілізації, а селянина, який вручну засіває землю. По різному можна розуміти алегорію, але можна й так, що Україна входить в третє тисячоріччя споконвічно аграрною країною, а не країною із багатокторним підпорядкуванням новітніх інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) в інтересах постіндустріальної економіки і суспільного облаштування.

Безумовно, що це начебто і природньо на тлі інтенсивних процесів деіндустріалізації, які відбуваються в Україні протягом всіх років незалежності. Вони вочевидь демонструють деградацію світоглядного фундаменту вітчизняної еліти щодо індустриальної і науково-технічної цивілізації, відсутність національного історичного і геополітичного мислення, корумпованість і злиття інтересів із кримінальним світом віддзеркалюється в багатьох явищах нашого сучасного життя.

Все це можна було б вважати як перемогу бажань глобальних геополітичних гравців сучасного світу, які вбачають нас апріорі аграрною країною, однак, більшість населення України, яке пам'ятає, що до 80-х років минулого століття за класифікацією ООН ми досягали рівня надрозвиненіших промислових країн світу, співвідносячись із Францією, яка і досі залишається п'ятою економікою світу [2], не хоче цьому підкорюватись і протистойть впровадженню різноманітних соціально-психологічних технологій поневолення країни інтересам світової фінансової олігархії.

Розуміючи фантастично спекулятивне бачення нашою владною елітою реальної економіки і те, що саме за наш рахунок країни «золотого мільярду» будуть спасати свої статки і переваги ми маємо по-перше відновити в собі провідні якості людської поведінки – самоповагу і користуючись можливостями сучасних інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) зосереджено проаналізувати причини поразки у змаганні із економіками провідних країн світу і спробувати зробити інтелект народу ресурсом постіндустріального розвитку України.

Сьогодні намагаючись відновити в народі вільний дух козацтва і непокору загарбникам і зрадникам національних інтересів, ми по перше маємо відстоювати індустріальний статус своєї держави. Ми маємо розуміти взаємоповязаність цих проблем в умовах глобальної інформатизації світу і свою відсталість в розвиткові гуманітарних наук, того, що скажімо соціальна психологія на заході з 20-х років поступово перетворилась суто в експериментальну науку (у нас із політичних міркувань не розвивалася). З маленькою книжкою Гюстава Лебона «Психологічні закони еволюції народів» не розлучалися в своїй практичній діяльності Т. Рузвельт, В. Ленін, Б. Мусоліні, А. Гітлер. Парадокс і трагедії Лебона полягає в тому, що він поглиблено вивчався переважно диктаторами, всі інші залишилися глухими до його попереджень і передбачень.

Технології підкорення країн і народів інтересам світової фінансової олігархії виключно різнобарвні, потужні і добре відпрацьовані фахівцями із соціології, психології, політології. Вони активно вивчають закономірності виникнення, функціонування, і прояви багатьох явищ які являють собою результат взаємодії людей в суспільстві з античних часів. Всім відомий вираз Геракліта «Все тече, все змінюється», більш точно «Все тече і рухається, немає нічого такого що перебуває». Суть технологій широко відома – спочатку корумпується національна еліта, яка починає вивозити награвоване за кордон, всіляко пропагуючи цінності життя поневолювачів. Сьогодні

наркотична кредитна голка із наступною борговою пасткою для держави цьому допомагає, а тому всюди культивується ідеологія споживання. Все це поступово веде до втрати національної гідності і національного суверенітету. Останні двадцять років ми власне є свідками цього процесу, бачимо, як міцніє у нас ідеологія суспільства споживання, як наші іноземні за своєю суттю вітчизняні ЗМІ досягають культурної експансії над більшістю міського населення, ефективно використовуючи засоби масової культури в якості привабливого спілкування із одночасним «впакуванням» у свідомість наших громадян дрібних цінностей обивателя.

В світі за допомогою сучасних ІКТ створено потужний інформаційний потік, для обслуговування потреб суспільства споживання. Він існує виключно як супутник оболонки Землі, а глобальні інформаційно-комунікаційні проекти вже виробили за його допомогою ефективні засоби і методи формування парламентських, владних і науково-освітніх еліт, регулюють і втихомирюють ідеї патріотів і громадян, пригнічуючи і знівелюють за будь-яку ціну їх творчі імпульси щодо організації продуктивної діяльності народу. Арсенал таких засобів і технологій безупинно оновлюється й удосконалюється, на це спрямовуються величезні кошти, наймаються професійні кадри, а ЗМІ, які культивують ненаситність бажань, почуття постійної незадоволеності, подовжують вдосконалювати засоби пропаганди переваг «розкішного життя», вчать «правильно» прагнути й «правильно» платити.

В нашому суспільстві все це відбувається ще й на тлі багатовічної традиції роздумів «про цінності і принципи». Вони полягли в основу діяльності політичної і владної еліти, її визначень справедливості щодо соціального і політичного облаштування нації в умовах часів незалежності.

Те що під гаслами свободи і прав людини безкарно засмічується країна, руйнується вся екологічна система України – переконливо доводить, що багато в чому вже зламано наш «національний характер», «український менталітет», уявлення про справедливість, рівність, соборність країни тощо. Виявляється, що в процесі стрімких соціально-економічних змін вже виникла навіть синергічна система із ефектами впливу на психічний стан людей, яка вплинула на нашу свідомість, швидко «перформатувало» традиційні цінності суспільного розвитку, раціональність світогляду і мислення. Все це призвело до такого стану нашого розуму й совісті, що всі суспільні інститути перестають виконувати притаманні функції і на наших очах лавиноподібно виникає система порочних процесів руйнації й деградації держави.

Політики, які планували в Україні два десятиліття тому радикальну перебудову суспільства, мали би це знати, однак, час свідчить, що вони не знали (не бачили) навіть мети, в ім'я якої повинні були відбуватися тектонічні зрушення в економіці, психології людей, соціальній сфері. Минулі десятиліття набуття незалежності показали, що занадто дорого нам обійшлося їх незнання. Відсутність розуміння мети, наднизький рівень політичної освіченості наших політиків і громадян на момент розпаду СРСР і набуття Україною незалежності, на жаль, так і не виріє до рівня дійсних знань і розуміння того, що інноваційний розвиток нації в бік європейської облаштованості передбачає не тільки наявність свобод громадян, притаманних громадянському суспільству, але й збалансованої у своїй могутній силі економіки постіндустріальної доби. Залишається загадкою, чому українські політики і президенти не знали, що продуктивним сенсом існування будь-якої держави, так само як і в існуванні людської родини, є усвідомлене і раціональне накопичення духовних і матеріальних ресурсів для життя наступних поколінь, для безупинного і послідовного облаштування життєвого простору, і саме тому ми маємо уважно дослідити причину того, чому, відірвавшись від господарського комплексу колишнього СРСР, Україна, яка успадкувала чималий ресурсний і виробничий потенціал, не виявила здатності до самостійного розвитку, і, за словами З. Бжезінського, стала «геополітичним аналогом вимираючих біологічних видів», безпека яких залежить від прихильності США [3].

В умовах глибокої світової кризи, яка виплеснула на нас безліч проблем, і одночасно надавши для розвитку величезні можливості ІКТ ми маємо відчутти потребу на новому рівні реалізувати їх можливості залучивши свою і світову науково-технічну еліту заради відновлення і подальшого розвитку постіндустріальної економіки.

На жаль сприйняття владою і суспільством нової реальності і адаптація самої

людини до нових умов нової інформаційно-комунікаційної реалії, їх взаємодії відбувається у нас досить складно, і поки що важко сказати, чого більше – сподівань чи розчарувань. Можна сказати, що значним ступенем вони обумовлені протиріччями, які обумовлено загальною специфікою інформаційно-комунікаційною діяльністю – невизначеністю і відкладенням (відтермінуванням) результату; асиметричністю процесів і форм володіння інформацією, доступністю її дослідникам, новаторам, інвесторам, споживачам, а також особливими вимогами до кваліфікації і якості менеджменту. Ми ще не розуміємо, що реальною передумовою успіху в насиченому ІКТ суспільстві є те, що знання і інформація починають виступати об'єктом власності окремих людей, професійних об'єднань, які використовують їх в якості власного економічного ресурсу в інноваційній діяльності, підвищуючи конкурентоспроможність організацій в будь-якій точці світу. Все це вимагає постійно докорінно змінювати організаційну структуру суспільства, перетворювати її в складну соціотехнічну систему, вводячи в економічний розрахунок все нові і більш досконалі характеристики щодо «людського інформаційного ресурсу» тощо, структурувати вирішення проблем перетворення (трансформації) суспільно-політичних відносин щонайменше в чотирьох мега-сферах: державній інноваційній політиці, економіці, праві, інформаційному забезпеченні.

Крім того, у сучасному суспільстві інформація виступає в якості майже неконтрольованого продукту для масового споживання, а тому різноманітність і кількість інформаційних послуг в суспільстві зростає швидко і іноді стихійно. Це дозволяє зробити висновок про те, що ми живемо в суспільстві, де знання і інформація відіграє не тільки роль чинника інтелектуального науково-технічного прогресу, а й стає впливовою економічною й соціально-політичною силою, яку не можна не враховувати в різнопланових процесах взаємодії людини у соціумі, де її інноваційна діяльність дедалі більше набуває економічного і політичного пріоритету. Людина сама, по собі починає визначатися в якості творця віртуального і реального світу одночасно, і тут її інтелектуальне навантаження і сила творчої наснаги є умовою її соціальної еволюції. Все це ставить перед людиною, суспільством і державою головну проблему щодо необхідності організації безперервного навчання фахівців і вдосконалення освітньої сфери, що вже стало загальною тенденцією (трендом) світового розвитку і умовою розвитку засад інноваційного суспільства.

Безумовно, глибоке усвідомлення взаємозалежності проблем доступності до сучасних ІКТ, інформаційної свободи і інноваційного мислення людини стає діючим стимулом для влади при формуванні всіх концепцій і програм розвитку країни, підвищує її відповідальність при впровадженні більш досконалих етичних і юридичних норм поведінки, перш за все, еліт. Сьогодні потреба в провадженні досконалих норм і принципів справедливості етики і поведінки всіх громадян сколихує всі прошарки українського суспільства. На тлі розвитку можливостей новітніх ІКТ, як мережевих, ЗМІ активно впливають на становлення в Україні нових уявлень про існуєчі у світі права і обов'язки громадян. У сукупності вимог людини і суспільство прагне того, щоб люди, живучи в суспільстві, створювали соціальні структури для взаємодії таким чином, щоб підтримувати й розбудовувати громадянське суспільство, а влада – «відкрите урядування». За таких умов поняття «свобода», «права людини», «законність» стають пріоритетними при визначенні інституціональних ознак держави, яка намагається встати на інноваційний шлях розвитку. Нагадаємо, що Дижерон визначав свободу як рабське відношення до закону. «Усі повинні стати рабами закону, щоб бути вільними». Ця ідея жива й сьогодні, але часто реалізується без урахування того, що саме слово «свобода» є омонімом, тобто має різні тлумачення й значення, а тому в процесі інформатизації державні структури і законодавець повинні вибудувати зрозумілу для кожного систему: свобода «для», свобода «в», свобода «від». Враховуючи, що у правовому полі громадянин може сам визначати суб'єктивний вимір свободи і адекватно її реалізовувати.

Сьогодні, на жаль, інформатизація, як можливий засіб демократизації країни і її інноваційного розвитку, гальмує, стикаючись з високим рівнем правового нігілізму громадян і низьким рівнем авторитету влади. Як наслідок, не вистачає довіри до неї з боку громадян і суспільства. Процес інформатизації наших державних структур час-

то здійснюють аматори на свій розсуд, іноді він набуває ознак вдосконалення під тиском «раціоналізаторських пропозицій» зацікавлених осіб, однак у нас ніхто не несе відповідальності за їх реалізацію, а тому всюди від нас вимагають, крім паспорта, свідчити про свою особу різноманітними довідками, ідентифікаційним кодом зокрема, тощо. Це як не дивно не дозволяє й самій владі підвищувати вимоги до себе як до відповідального постачальника повної й змістовної інформації суспільству. Окремою темою стають питання використання інформаційного ресурсу і творчих можливостей громадян в якості інвестиційного ресурсу розвитку країни. Наш законодавець цьому питанню поки що не приділяє достатньої уваги, а владні структури «продукують» концепції, які не поєднують в собі органічно проблематику побудови громадянського, інформаційного і, як наслідок, інноваційного суспільства

Природно, що все це має стати турботою інститутів влади і громадянського суспільства, але на сьогодні вони далеко не всі рівним ступенем здатні зробити це. Ще багато чого має бути зроблено, щоб створити робочу модель інформаційної взаємодії всіх владних структур і осередків громадянського суспільства в процесі насичення його ІКТ і підпорядкування інноваційному розвитку. Слід виявити, зокрема динаміку і напрямки інтеграційних процесів всіх їх складових і вловити сенс змін, які відбуваються. Тема ця невичерпна, як і рух самого соціуму в світі, який глобалізується. Однак, потрібна постійна увага суспільства, моніторинг й аналіз розвитку умов формування інноваційного спрямування в розбудові суспільства через фактори інформатизації і структури громадянського. У сукупності вони стимулюватимуть становлення інформаційного права та механізми освоєння науково-технічного потенціалу країн. Взагалі розвиток суспільства через інформатизацію та нових можливостей сучасних ІКТ має бути не міфом, а найважливішим завданням для всіх, хто стурбований розумінням природи сучасності, прагненням зробити процес нашого розвитку сталим і неупередженим.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки» від 9.01.2007 р. № 537-V / Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2007, № 12, ст.102. [Електронний ресурс] <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/537-16>. 2. Кузнецов А. Страна в объятиях транснационального капитала / Ежегодник «2000». №28 (661) 12 – 18 июля 2013 г. [Електронний ресурс] <http://2000.net.ua/2000/derzhava/ekonomika/92225>. 3. Збигнев Бжезинский. Стратегический взгляд: Америка и глобальный кризис / Пер. с англ. М. Дестатовой. – М.: Астрель, 2012. – 258 с. 4. Програма дій «Порядок денний на XXI століття»: Ухвалена конференцією ООН з навколишнього середовища і розвитку в Ріо-де-Жанейро (Саміт «Планета Земля», 1992 р.): Пер. з англ. – 2-ге вид. – К.: Інтелсфера, 2000. – 360 с.

М. Ф. Криштанович

ОСОБЛИВОСТІ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ДІЯЛЬНІСТЮ ОВС УКРАЇНИ У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ КРАЇНИ

Здійснення будь-якого напрямку державної політики, в тому числі й у сфері забезпечення національної безпеки країни органами внутрішніх справ, формується під впливом певних історичних умов. Слід зазначити, що засади державного управління діяльністю ОВС щодо забезпечення національної безпеки склалися повільно, тривало, у відповідності з логікою та процесами розвитку України. Своєрідність національних інтересів на конкретному історичному етапі розвитку країни зумовлювала відповідні цілі, напрями діяльності ОВС щодо забезпечення її безпеки [3]. Саме тому ці особливості мали домінуюче значення при розробці організаційно-правових принципів їх діяльності у цій сфері. Пряма і безпосередня залежність органів внутрішніх справ від конкретного політичного режиму, «силовим» гарантом існування якого вони слугували, приводила при його зміні до реформування правової бази, кадрів, організаційних моделей, стратегії і тактики діяльності ОВС щодо забезпечення національної безпеки. На думку німецького дослідника В. Гассемера, у певній державі та в певну епоху поліція завжди була регулятором конкретної реляції між при-

мумом і свободою, посідала стратегічне центральне місце у сфері публічної безпеки та усунення загроз [10].

Слід зазначити, що державне управління органами внутрішніх справ, як і іншіми суб'єктами правоохоронної діяльності, має свою специфіку, зумовлену вимогами щодо забезпечення громадської безпеки, визначеними суспільством і державою перед цими органами. Зокрема, державне управління ОВС являє собою діяльність взаємозв'язаних між собою суб'єктів загальної та спеціальної компетенції, «...які здійснюють управлінський вплив на відповідні об'єкти для досягнення загальної мети – охорони та захисту людини, суспільства і держави від внутрішніх загроз, які є наслідком вчинення правопорушень» [5,с.42]. Це управління характеризується як особливий вид діяльності органів державного управління і спеціально призначених посадових осіб по упорядкуванню системи органів внутрішніх справ, забезпеченню її оптимального функціонування і розвитку з метою ефективного вирішення завдань по боротьбі зі злочинністю та охороні громадського порядку, які поставлені перед нею. Зміст цієї діяльності вміщує: визначення цілей, завдань і функцій органів внутрішніх справ; розробку і вдосконалення їх організаційної структури; забезпечення трудовими, матеріальними, інформаційними та іншими ресурсами; підготовку і реалізацію управлінських рішень; забезпечення скоординованості дій органів, служб, підрозділів, співробітників; регулювання їх організації і функціонування з урахуванням оперативної обстановки та відхилень від намічених цілей; створення ефективної системи обліку та контролю [6, с.21].

Державне управління здійснюється переважно у правових формах і розпорядчо-виконавча діяльність його органів має юридичний, власний характер, органи державного управління діють за дорученням та від імені держави, котра наділяє їх владними повноваженнями, які необхідні для виконання завдань, що стоять перед ними [7]. О.М. Бандурка визначає управління органами внутрішніх справ як «різновид державного управління, яке повинно забезпечувати взаємодію систем, підрозділів і служб органів внутрішніх справ як єдиного цілого з метою виконання поставлених перед ними завдань у сфері внутрішніх справ держави». На його думку загальними принципами управління є «...принципи соціальної спрямованості управлінської діяльності, законності, об'єктивності, комплексності й системності, гласності, поєднання колегіальності і єдиноначальності» [1,с.32].

Вся діяльність органів державного управління спрямована на ефективне функціонування всієї системи органів внутрішніх справ України щодо забезпечення громадського порядку та боротьби зі злочинністю в державі. Система органів внутрішніх справ проявляє себе, як будь-яка інша соціальна система, як об'єкт, що управляється та управляється, тобто фактично виступає об'єктом і суб'єктом управління [4]. Так районні відділи внутрішніх справ, наприклад, по відношенню до управління МВС України в області є об'єктом управління, але вони одночасно виступають як суб'єкт управління по керуванню підлеглими ланками (службами, підрозділами).

Процес управління органами внутрішніх справ становить єдину систему взаємопов'язаних і в певному порядку виконуваних дій, які можна розглядати як його елементи або стадії. Він визначає динаміку реалізації цілей управління через систему дій операцій, які змінюються, розвиваються та вдосконалюються. В процесі управління виявляють цілі та зумовлені ними завдання й функції органу внутрішніх справ [8]. Цьому процесу притаманні безперервність, циклічність, його здійснюють водночас у різних напрямках.

Слід зазначити, що державне управління органами внутрішніх справ носить стратегічний характер. Прийняття стратегічних рішень у правоохоронній сфері має передувати стратегічне планування, лише за таких умов можна говорити про підвищення ефективності діяльності всієї правоохоронної системи і органів внутрішніх справ, зокрема.

Так, для забезпечення кадрової роботи в органах внутрішніх справ важливим напрямом діяльності органів державного управління є кадрове планування. Це зумовлено тим, що кожний вид організації роботи з кадрами у цій сфері правоохоронної діяльності має бути забезпечений персоналом і він може бути ефективним лише за умови інтеграції до загального процесу стратегічного планування діяльності ОВС.

Початковим етапом кадрового планування є з'ясування потреб у персоналі, на основі якого визначають: скільки працівників, якої кваліфікації і на яких посадах будуть потрібні; які вимоги ставляться до тих чи інших категорій працівників ОВС та ін. Виконання ОВС своїх функцій щодо забезпечення правопорядку та громадської безпеки у державі вимагає створення сучасної системи підготовки кадрів. Тому постійно має вдосконалюватися порядок комплектування та організація навчання кандидатів на службу, в навчальний процес слід уводити нові інтегровані програми, які повинні сприяти більш якісній професійній підготовці майбутніх працівників ОВС.

Закономірно, що поряд із високим професіоналізмом у правоохоронній сфері співробітники зобов'язані мати бездоганну репутацію, в основу якої покладається правомірна поведінка і дисципліна. Головними засобами, що мають сприяти підвищенню дисципліни в діяльності працівників ОВС, росту їх правової культури має стати якість законів та інших нормативно-правових актів, яке має відповідати стандартам Європейського Союзу.

Слід зазначити, що важливе значення в процесі державного управління діяльністю органів внутрішніх справ має статус МВС як однієї з головних «силових» структур держави щодо забезпечення національної безпеки. Він є неабстрактним. Міністерство, зокрема, має право одержувати від міністерств, інших центральних органів державної виконавчої влади, підприємств, установ і організацій відомості, необхідні для виконання покладених на нього завдань. Жодне з міністерств України, крім Міністерства фінансів та Міністерства статистики, таких повноважень не має. Важливим також є те, що на основі й на виконання чинного законодавства України МВС у межах своїх повноважень видає накази, самостійно організуючи і контролюючи їх виконання, а у разі потреби видає разом з іншими центральними органами державної виконавчої влади та місцевими державними адміністраціями спільні акти (наприклад, організацію спільного патрулювання співробітників ОВС і військово-службовців Збройних Сил України тощо).

Міністерство внутрішніх справ, як керівний орган системи ОВС, бере участь у розробці та реалізації державної політики щодо забезпечення національної безпеки, а саме – боротьби зі злочинністю, забезпечує на всіх рівнях запобігання злочинам, їх припинення, розкриття і розслідування, організує розшук осіб, які вчинили злочини, вживає заходів щодо усунення причин і умов, що сприяють вчиненню правопорушень.

Відповідно до цієї мети будувалась вся система державного управління ОВС України [9]. Система ОВС України включає в себе такі групи структурних підрозділів: галузеві служби (підрозділи), які реалізують основні функції зазначених органів, а саме: міліція, слідчі апарати, внутрішні війська; функціональні служби (підрозділи), які виконують забезпечувальні функції цих органів; кадрові, фінансово-економічні, господарські, медичної служби; загального керівництва: керівники служб (підрозділів), штаби, чергові частини, інформаційно-аналітичні центри, апарат міністра.

Соціальні, організаційні, фінансові та правові чинники, інтенсивний розвиток нових суспільних відносин ставлять перед органами державного управління завдання подальшого реформування системи органів внутрішніх справ України, приведення їх у відповідність до реалій сучасного суспільно-політичного життя і європейських стандартів організації правоохоронної діяльності [2]. Тому процес державного управління вдосконаленням організаційних і функціональних основ діяльності ОВС щодо забезпечення національної безпеки має носити системний, комплексний характер і він потребує подальшої розробки відповідного законодавства, соціальних технологій та інформаційного забезпечення. Внаслідок реалізації цих завдань органи внутрішніх справ України мають перетворитись на потужний державний механізм забезпечення внутрішньої безпеки.

Список використаних джерел

1. Бандурка О.М. *Управління в органах внутрішніх справ України: підручник* / Бандурка О.М. – Х. : Ун-т внутр. справ, 1998. – 480 с. 2. Зозуля І.В. *Оцінювання відповідності органів внутрішніх справ України вимогам континентально-європейської моделі поліцейської організації* / І.В. Зозуля // *Наука і правоохорона*. – 2009. – № 1-2. – С.57 – 63. 3. Мальян А.Я. *Деятельность милиции по охране об-*

цественного порядку на основных исторических этапах / А.Я. Малыгин. – М.: Акад. МВЛ РФ. 1995. – 22 с. 4. Марочкін І.С. Організація судових та правоохоронних органів / І.С. Марочкін, Н.В. Білова. – Х.: ТОВ «Одіссей», 2008. – 528 с. 5. Петков С.В. Ефективний менеджмент в органах внутрішніх справ: моногр. / С.В. Петков. – Сімферополь: «Таврія». – 2004. – 564 с. 6. Плішкін В.М. Теорія управління органами внутрішніх справ / В.М. Плішкін. – К.: НАВС України, 1999. – 702 с. 7. Попов Л.Л. Государственное управление и исполнительная власть: содержание и соотношение: моногр. / Л.Л. Попов, Ю.И. Мигачев, С.В. Тихомиров; ред. Л.Л. Попов. – М.: НОРМА-ИНФРА, 2011. – 319 с. 8. Правоохоронні органи України: курс лекцій / А.П. Гель, Г.С. Семаков, Д.П. Цвігун. – К.: МАУП, 2007. – 105 с. 9. Про Концепцію розвитку системи Міністерства внутрішніх справ України: Постанова Кабінету Міністрів України від 24 квітня 1996 року № 456 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua>. 10. Hassemer W. Policja w panstwie prawa / W. Hassemer // Mit represyjnosci albo o znaczeniu prewencji kryminalnej. – Krakow: Kantor Wydawniczy Zakamycze, 2002. – S. 29-30.

С. В. Кострюков

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ ЕЛЕКТРОЕНЕРГЕТИКОЮ УКРАЇНИ

Електроенергетика – одна з найважливіших галузей господарювання, від ефективної діяльності якої залежить добробут усієї країни. Сьогодні галузь електроенергетики знаходиться на етапі становлення ринкових відносин, але цей процес здійснюється повільно, з низькою результативністю, оскільки більшість енергетичних підприємств, у тому числі і деякі облэнерго, мають великі обсяги дебіторської і кредиторської заборгованості та є неплатоспроможними. Така ситуація виникла в результаті несвочасної і неповної оплати за отриману електроенергію з боку споживачів, а також від недостатності власних енергетичних ресурсів і високої вартості їхньої закупівлі в інших країнах.

Існуюча складна ситуація в електроенергетиці країни вимагає розробки такої стратегії державного управління, яка б дозволила зупинити поглиблення кризових явищ у галузі, забезпечила енергетичну безпеку України, визначила основні орієнтири формування завдань і рішень щодо управління та регулювання електроенергетикою [1].

Розглянемо ключові державні органи управління електроенергетикою.

Верховна Рада України у відповідності до норм Конституції України має наступні компетенції в електроенергетиці: прийняття законів; затвердження загальнодержавних програм економічного, науково-технічного, соціального, національно-культурного розвитку, охорони довкілля; розгляд і прийняття рішень щодо схвалення Програми діяльності Кабінету Міністрів України; здійснення контролю за діяльністю Кабінету Міністрів України відповідно до Конституції [2].

У відповідності до Розділу XI Енергетичної стратегії України на період до 2030 року (Державне управління та регулювання паливно-енергетичним комплексом), до повноважень **Кабінету Міністрів України**, як вищого органу управління, належить виконання Законів України у сфері електроенергетики, затвердження енергетичної політики та умов управління державними енергетичними активами, удосконалення системи управління електроенергетикою [3].

Міністерство енергетики та вугільної промисловості України (Міненерговугілля України) є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади у формуванні та забезпеченні реалізації державної політики в електроенергетичному комплексі.

Міненерговугілля України є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України.

Звичайно є закономірним той факт, що дане міністерство має найбільш широкий спектр повноважень в електроенергетиці. Наводимо наступні повноваження, які можна виділити, як пріоритетні: визначає пріоритетні напрями розвитку електроенергетики; забезпечує нормативно-правове регулювання у електроенергетиці; інформує та надає роз'яснення щодо здійснення державної політики у електроенергетиці; формує прогнозні баланси електроенергії об'єднаної енергетичної системи України; затверджує державне підприємство, яке здійснює функції диспетчерського (оперативно-технологічного) управління об'єднаною енергетичною системою України; погоджує

інвестиційні програми ліцензіатів із передачі та постачання електричної енергії [4].

Органом державного регулювання діяльності в енергетиці є **Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері енергетики** (далі - НКРЕ), це державний колегіальний орган, підпорядкований Президенту України і підзвітний Верховній Раді України. НКРЕ у своїй діяльності керується Конституцією та законами України, актами та дорученнями Президента України, актами Кабінету Міністрів України, іншими нормативно-правовими актами. Основними завданнями НКРЕ є: державне регулювання діяльності суб'єктів природних монополій та суб'єктів господарювання, що провадять діяльність у сферах електроенергетики; забезпечення проведення цінової і тарифної політики у сфері енергетики; сприяння розвитку конкуренції у сфері виробництва і постачання електричної енергії; захист прав споживачів товарів (послуг) на ринку, що перебуває у стані природної монополії, та на суміжних ринках у сферах електроенергетики [5].

Державний енергетичний нагляд за технічним станом та організацією експлуатації електричних, теплових, тепловикористовувальних установок і мереж, режимами споживання електричної та теплової енергії суб'єктів електроенергетики, суб'єктів відносин у сфері теплопостачання і споживачів електричної енергії здійснює **Державна інспекція з енергетичного нагляду за режимами споживання електричної і теплової енергії** (Держенергонагляд).

Має наступні основні повноваження: вимагати від суб'єктів електроенергетики та споживачів енергії усунення виявлених порушень вимог законодавства; видавати суб'єктам електроенергетики та споживачам енергії обов'язкові для виконання розпорядження щодо усунення порушень вимог нормативно-правових актів, нормативних документів з питань технічної експлуатації електричних станцій і мереж; зупиняти експлуатацію електричних установок та мереж через їх незадовільний технічний стан та/або організацію їх експлуатації; застосовувати відповідно до діючого законодавства штрафні санкції до суб'єктів господарювання за правопорушення в електроенергетиці; вимагати припинення дій, які перешкоджають здійсненню державного енергетичного нагляду (контролю); фіксувати процес проведення заходу чи кожну окрему дію за допомогою засобів аудіо- та відеотехніки [6].

Відповідно до Закону України «Про електроенергетику» [7] державний нагляд в електроенергетиці здійснює **Державна інспекція з експлуатації електричних станцій і мереж** (далі - Державна інспекція). Державна інспекція відповідно до завдань державного нагляду в електроенергетиці: проводить систематичну перевірку технічного стану об'єктів електроенергетики та організації їх експлуатації; здійснює нагляд за наявністю, обліком та організацією виконання нормативно-правових актів з питань електроенергетики; здійснює контроль за виконанням профілактичних заходів щодо запобігання аваріям і відмовам у роботі об'єктів електроенергетики; перевіряє за дорученням центрального органу виконавчої влади, що здійснює управління в електроенергетиці, готовність до експлуатації об'єктів, які вводяться в експлуатацію; створює комісії для розслідування аварій та відмов у роботі об'єктів електроенергетики згідно із встановленим у галузі порядком [8].

Місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування не мають права втручатися в оперативне регулювання режимів енергоспоживання.

Окремі повноваження щодо управління в енергетиці, пов'язані з розміщенням енергетичних об'єктів і формуванням соціально значимих тарифів, можуть делегуватися відповідним органам місцевого самоврядування [9, 177].

Таким чином в Україні сформовані основні органи управління електроенергетикою, до яких зокрема можна віднести: **1.** Верховну Раду України. **2.** Кабінет Міністрів України. **3.** Галузеві міністерства. **3.1.** Міненергуюгільля. **3.2.** Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства. **4.** Відомства. **4.1.** Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері енергетики (НКРЕ). **4.2.** Державне агентство з енергоефективності та енергозбереження України (Держенергоефективності України). **4.3.** Державне підприємство, що здійснює централізоване диспетчерське (оперативно-технологічне) управління об'єднаною енергетичною системою України. **5.** Державні інспекції та відповідні комісії. **5.1.** Державна експертиза з енергозбереження. **5.3.** Державна інспекція з

енергетичного нагляду за режимами споживання електричної та теплової енергії (Держенергонагляд). **5.4.** Державна інспекція з експлуатації електричних станцій і мереж. **6.** Місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування.

Можна зробити висновок, що управління електроенергетикою є важливим елементом державного управління та регулювання економікою і становить комплекс форм, методів та заходів, що направлені на впорядкування і підвищення результативності електроенергетики нашої країни.

Список використаних джерел

1. Автореф. дис. канд. наук з держ. управління: 25.00.02 /Г.І.Груба; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України, Харк. регіон. ін-т держ. упр. – Х., 2005. – 19 с. **2.** Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28.06.1996 р. (із змінами і доповненнями від 08.12.2004 р.). **3.** Розпорядження Кабінету Міністрів України «Енергетична стратегія України на період до 2030 року» № 145-р від 15.03.2006 р. **4.** Указ Президента України „Про Положення про Міністерство енергетики та вугільної промисловості України» № 382 від 06.04.2011 р. **5.** Указ Президента України «Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сфері енергетики» № 1059 від 23.11.2011 р. **6.** Постанова Кабінету Міністрів України «Про посилення контролю за режимами споживання електричної і теплової енергії» № 929 від 7 серпня 1996 р. **7.** Закон України «Про електроенергетику» № 575/97-ВР. від 16.10.1997 р. **8.** Постанова Кабінету Міністрів України „Про затвердження Порядку здійснення державного нагляду в електроенергетиці» № 189 від 15.02.1999 р. **9.** Зеркалов Д.В. Енергозбереження в Україні [Електронний ресурс]: Монографія. – К.: Основа, 2012. – 528 с.

П. М. Білий

ПРОЦЕС ТРАНСФОРМАЦІЇ СИСТЕМИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ В УКРАЇНІ

Шлях побудови незалежної держави став непростим й навіть драматичним випробуванням для українського суспільства. Протягом цього часу було розпочато низку важливих реформ, переважна більшість з яких досі не доведена до логічного і результативного завершення або взагалі залишилася паперовими проектами. Залишились несформованими повністю інститути відкритого ринку, не відбудована відповідна ринковим умовам система соціального захисту і гарантій, не створені надійні політичні умови для забезпечення сталого розвитку суспільства і економіки.

Фактично це були напівреформи або суто популістські проекти, які не могли призвести до формування принципово нових за якістю суспільних, економічних та інших відносин, адекватних викликам сучасності і нагальним потребам України. Країна виявилася ані теоретично, ані практично не готовою до них.

Процес трансформації системи державного управління України вимагає наукового підходу до державного і місцевого (регіонального) управління, який ґрунтується на об'єктивних законах і принципах соціального управління. Ця перебудова базується на конституційних принципах розподілу влади з чітким визначенням повноважень кожної інституції. Ці умови викликали необхідність внесення істотних змін в організацію діяльності органів державного управління органам місцевого самоврядування (так звані делеговані повноваження).

Пошук оптимальної для України моделі організації владного простору припускає виявлення як загальних, так і специфічних закономірностей, що визначають форму управління, форму державного устрою і політичний режим. Насамперед, мова повинна йти про закономірності, що визначають політико-правові процеси централізації і децентралізації державної влади в її горизонтальному і вертикальному вимірі.

Ця тема нагально обговорюється науковцями, у працях В.М.Литвина, В.Я.Малиновського, Н.Р.Нижник, О.Ю.Оболєнського тощо розглядаються теоретичні аспекти та проблеми практичного здійснення децентралізації державної влади. Але досі залишаються недослідженими питання сутності та змісту цього явища, чинники, що впливають на формування співвідношення централізації та децентралізації в системах управління, відбиття його на характеристиках елементів системи тощо.

Оцінка проблем адміністративних нововведень та удосконалень здійснюється ними на трьох рівнях. Перший з них передбачає аналіз процесів реформування

центральної влади. Другий – перетворення стосунків між центром та регіонами. Третій рівень підходу до проблеми передбачає розгляд процесів реформування системи державної служби, її структури, внутрішнього зв'язу, еволюції форм та методів підходу інститутів виконавчої влади до вирішення поставлених перед нею завдань. При цьому процес адміністративного реформування в цілому, що охоплює як центральні, так і регіональні органи, аналізується у різних аспектах: нормативно-правовому, інституційному, функціональному та виконавчо-професіональному [5, с.5].

На думку Бориса Саєнко та Романа Сметаніна, дотепер немає жодного комплексного монографічного дослідження, присвяченого діалектичному обґрунтуванню процесів децентралізації державної влади в Україні. Публікації українських авторів на тему децентралізації направлені на проведення адміністративної реформи та реформування бюджетних процесів.

Враховуючи те, що сутністю управління є відносини між учасниками процесу, децентралізація і децентралізація – це характеристики відносин між суб'єктом і об'єктом управління, що відбивають розподіл повноважень та відповідальності у прийнятті рішень стосовно внутрішніх стосунків і зовнішніх взаємовідносин системи.

Основними цілями децентралізації є підвищення ефективності державного сектору та якості життя населення. Децентралізація розглядається як невід'ємний елемент рішення проблем, викликаних зростанням вимог, з якими зустрічаються державні органи, зростанням надій населення на більш ефективне виконання державними установами своїх функцій. Із погляду політики, децентралізація повинна сприяти поліпшенню планування й більш ефективній роботі державних служб та органів, при цьому враховувати місцеві потреби й умови (при одночасному досягненні регіональних і національних цілей) [1, с.44].

Серед причин проведення децентралізації у системі державного управління визначають: 1) **Ефективність**: підвищення адміністративної й економічної ефективності розподілу обмежених ресурсів у зв'язку із кращим розумінням місцевих потреб; 2) **Прозорість**: чітко простежується зв'язок між коштами, виплаченими платниками податків, і рівнем послуг, забезпечених на місцевому рівні; 3) **Субсидіарність**: ретельність підвищується, якщо забезпечувати підлеглисть демократично обраних посадових осіб своїм виборцям; 4) **Мобілізація**: широка колективна участь місцевого населення в діяльності місцевих установ повинна зміцнювати процеси прийняття рішень і розвитку демократії.

Так, децентралізація являє собою один з важливих елементів розвитку демократії, як це, наприклад, відзначено в Європейській хартії місцевого самоврядування, прийнятій Радою Європи в 1985 році. У Хартії намічено кілька компонентів, що становлять основу децентралізації, завдань управління й фінансування, включаючи те, що децентралізація не є панацеєю, її можливості обмежені згуртуванням труднощів культурного, історичного, економічного, правового й фінансового характеру. Відновлення функцій різних рівнів урядових органів являє собою складне політичне й адміністративне завдання. Передача функцій місцевим урядам вимагає значних перестановок у політичних, фінансових й адміністративних органах влади. Важливо, що в деяких країнах вона є значним кроком уперед на шляху ліквідації структур центрально-директивного управління [9, с.13].

Історичний досвід розвитку місцевого самоврядування у світі свідчить про те, що воно завжди було тісно пов'язане з державою, державним управлінням, виступало як його продовження на місцевому рівні й одночасно мало значні повноваження, здійснюваними самостійно і найчастіше незалежно від державних

Плани по децентралізації повинні бути стратегічними для держави, а не запропонованими заздалегідь. Децентралізація повинна бути гнучким процесом, у якому необхідно враховувати можливість появи всіляких несподіванок. Для цього процесу необхідно комплексне дослідження проблем децентралізації, доктринальне переосмислення тих фундаментальних початків, що виступають за основу соціального устрою держави. Широка участь громадян і всіх зацікавлених сторін – це ще один ключовий момент. Крім того, важливо розуміти, що не всі функції управління варто переводити на місця. Виходячи з принципу субсидіарності, функції управління варто

переводити вниз, якщо це вкрай важливо для досягнення поставлених цілей і є гарантією ефективного і їхнього виконання і підвищення якості управління.

Думаю, що однієї з ключових задач сучасної науки державного управління є не однобічне, а діалектичне обґрунтування найбільш адекватного для України ступеню децентралізації державної влади і створення на цій основі оптимальної управлінської системи.

Список використаних джерел

1. Актуальні проблеми державного управління: зб. наук. пр. ОРІДУ / голов. ред. М.М.Іка. Вип. 3(39). – Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2010. – 240 с.
2. Актуальні проблеми державного управління: зб. наук. пр. ОРІДУ / голов. ред. М.М. Іка. Вип. 1(37). – Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2009. – 240 с.
3. Великий енциклопедичний юридичний словник. – К.: Юридична думка. 2007. – 992 с.
4. Державне управління в Україні: централізація і децентралізація: Монографія / Кол. авт.; Відпов. ред. – проф. Н.Р. Нижник. – К.: УАДУ при Президентові України, 1997. – 448 с.
5. Державне управління і менеджмент: Навч. посібник у таблицях і схемах / Г.С. Олінцова, Г.І. Мостовий, О.Ю. Амосов та ін.; За заг. ред. д-ра екон. наук, проф. Г.С. Олінцова. – Х.: ХарРі УАДУ, 2002. – 492 с.
6. Державне управління та державна служба: Словник-довідник / Уклад. О.Ю. Оболенський. – К.: КНЕУ, 2005. – 480 с.
7. Малиновський В. Трансформація адміністративно-територіального устрою України: проблеми і перспективи // Збірник наукових праць Української Академії державного управління при Президентові України. В 2 ч. / За заг. ред. В.І. Лугового, В.М. Князєва. – К.: Вид-во УАДУ, 1999. – Вип. 2. – Ч. II.
8. Постанова Верховної Ради України «Про Рекомендації парламентських слухань «Децентралізація влади в Україні. Розширення прав місцевого самоврядування»//<http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=3227-15>.
9. Принципи Європейської Хартії місцевого самоврядування: Навчальний посібник / Пітнік М., Кравченко В., Моньйо Е.С., Фонтан Б., Черников В. та ін. – К., 2000. – 206 с.
10. Романюк В. Розробка моделі децентралізації державного управління в РК // <http://www.romanyuk.com>.
11. Сучасний енциклопедичний словник http://www.e-nigka.org.ua/2007/05/28/sovremennyj_jenciklopedicheski_j_slovar.html.

А. А. Сельський

РОЛЬ ТА МІСЦЕ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ У РОЗВИТКУ ДЕРЖАВНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

Кожна державна організація має свій життєвий цикл і особисту динаміку, що залежить від рівня інертності та глибини пов'язаності з магістральними суспільними процесами. Вивчення дослідниками розвитку державної організації відбувалося, як правило, завдяки загальній теорії систем, теорії організації та у контексті суспільної динаміки. У кожному з випадків зверталася увага на окремі аспекти розвитку складових загальної категорії як то розвиток державного підприємства, органу державної влади чи окремих державних установ і закладів. Також їх сукупностей у певній сфері. Відтак формувалися розрізнені погляди щодо управлінських практик, залишаючи малодослідженими можливості використання певної стандартизованої управлінської технології, зокрема – стратегічного управління в державному управлінні.

Організація – це постійна, чітко сформована система спільно працюючих індивідів на основі ієрархії позицій та розподілу праці для досягнення спільних цілей. Спільна діяльність для досягнення цілей здійснюється у різних формах взаємодії. Взаємодія сприяє формуванню організації як єдиного цілого. Проте, організація має певні межі, що визначаються видом діяльності, кількістю працюючих, матеріальними джерелами, людським потенціалом, тощо. Комбінація складових для кожної державної організації, визначає її специфіку та автономне існування. При цьому під розвитком організації розуміють природний, закономірний процес. Він характеризується як «життєвий цикл організації», що зумовлено існуванням часових етапів через які проходить організація. Це дозволяє прогнозувати проблеми, характерні при переході від одного етапу до іншого.

Головними параметрами, що притаманні державним організаціям, незалежно від їх конкретного призначення, є: 1) наявність мети існування та розвитку; 2) внутрішня структура; 3) організаційна культура; 4) постійна взаємодія із зовнішнім середовищем; 5) використання ресурсів – природних, матеріальних, людських [6,с.44].

Подібно до процесів у організаціях комерційного сектору, можемо констатувати,

що життєвий цикл державної організації має схожі риси з життєвим циклом будь-якої організації. Проте має інший часовий горизонт та властивості циклічних перетворень. Відтак, для державних організацій придатними є твердження про перебіг життєвих циклів для комерційних організацій. Як наслідок, слушним видається думка Л.Лігоненка, що життєвий цикл організації – це сукупність стадій, які проходить підприємство у перебігу своєї життєдіяльності від створення до ліквідації, кожна з яких характеризується певною системою стратегічних цілей і задач, особливостями формування ресурсного потенціалу, досягнутими результатами функціонування [7,с.10]. Водночас, І.Мазур, В.Шапро, Н.Ольдерогге підкреслюють, що життєвий цикл організації – об'єктивна реальність, але відродження організації потребує суб'єктивних дій управлінського персоналу [8,с.41].

Як наслідок, ми маємо узагальнення, що зводяться до залежності розвитку будь-якої організації від її зовнішнього, і внутрішнього середовища. Тут важливо наголосити на певній диференціації середовищ. Стійке зовнішнє середовище не завжди сприяє стійкому внутрішньому, і навпаки. Тобто життєвий цикл організації залежить від середовища, проте не абсолютно. Внутрішнє середовище є джерелом життєвої сили державної організації, що містить в собі той потенціал, який дає можливість організації функціонувати, а відповідно – існувати і виживати у певному проміжку часу. Проте, внутрішнє середовище може бути також причиною проблем і навіть загибелі організації, якщо воно не забезпечує необхідного його функціонування [4,с.188].

Зовнішнє середовище є джерелом, що забезпечує державну організацію ресурсами, необхідними для підтримання його внутрішнього потенціалу на певному рівні. Державна організація знаходиться у стані постійного обміну із зовнішнім середовищем, забезпечуючи тим самим собі можливість виживання. Проте, ресурси зовнішнього середовища не безмежні і на них претендують багато інших державних організацій, що знаходяться у цьому ж середовищі, отже, завжди існує загроза, що організація не зможе отримати потрібні ресурси із зовнішнього середовища, а це може послабити її потенціал і привести до багатьох негативних наслідків. Тому потрібно виявляти і контролювати фактори зовнішнього середовища, що впливають на життєвий цикл державної організації.

Реакція на зовнішнє і внутрішнє середовище, як і перебування на тому чи іншому етапі життєвого циклу організації, залежить від рівня цілепокладання та формулювання мети. Як зазначає А.Зуб і М.Локтіонов, правильно обрана місія державної організації має велике значення для її розвитку. Стратегічні планові програми розробляються таким чином, щоб не лише залишатися актуальними протягом тривалого періоду часу, тобто підтримувати життєвий цикл розвитку державної організації у зрілості (стабільності), але бути достатньо гнучкими, щоб при необхідності можна було б здійснювати їх модифікацію та переорієнтацію. Щодо напряду діяльності державної організації, то він повинен бути стабільним протягом тривалого часу, оскільки усе стратегічне планування орієнтується на довготермінову перспективу [5,с.157].

На переконання Ю.Губені, Я.Грона, М.Сватош, для чіткості саме цілепокладання і формулювання мети організації варто аналізувати фактори, що впливають на життєвий цикл державної організації, за допомогою методики SWOT-аналізу та похідними від нього методами. Тобто проводити аналіз сильних і слабих сторін організації, можливостей і загроз конкретної організації» [3, с. 92]. Подібні твердження підтримуються переважно більшістю сучасних експертних і консультативних компаній. Так, класичного значення набувають твердження Дж.Брайсона про те, що недостатньо просто скласти чи ретроспективно проаналізувати перелік факторів (сильні, слабкі сторони, можливості і загрози). Управлінці повинні виявити важливі закономірності, на підставі яких вони могли би сформулювати стратегічні завдання й розробити ефективні стратегії, а також визначити, яких заходів треба (і можливо) вжити для забезпечення розвитку організації. [2,с.124].

Таким чином ми отримуємо набір обмежень, інструментів щодо розвитку державної організації, що повторює низку вимог і критеріїв реалізації стратегічного планування і управління: необхідність врахування зовнішнього і внутрішнього середовища, цілепокладання на основі аналітичних методів стратегічного планування та

встановлення довгострокової місії (мети) організації у відповідності до потенційних зовнішніх ресурсів, перспектив їх використання [1, с.10].

Звідси, державні організації, як і комерційні організації, є динамічними структурами, що покликані реагувати на зміну зовнішнього оточення. Проте вони мають і особливості. Їхні життєві цикли істотно уповільненні та, подекуди, трансформуються значно повільніше за зміну суспільного середовища, якщо взагалі трансформуються. Загрози, що постають за умов сповільнення управлінської реакції, провокують потребу в довгостроковому плануванні розвитку таких організації з метою адекватного реагування на зміну зовнішнього і внутрішнього оточення. Така необхідність довгострокового планування розвитку державних організацій та поширення у його застосуванні методів стратегічного планування, зокрема використання різних методик та варіантів SWOT-аналізу чи подібних (зважаючи на закономірності динаміки за життєвим циклом), стає стимулом до практичного запровадження стратегічного управління.

Список використаних джерел

1. Берданова О., Вакуленко В., Тертичка В. *Стратегічне планування*. – Л.: ЗУКЦ, 2008. – 138 с.
2. Брайсон Дж. *Стратегічне планування для державних та неприбуткових організацій* // Пер. з англ. А. Кам'янець. – Л.: Літопис, 2004. – 352 с.
3. Губені Ю., Грон Я., Сватош М. *Сучасні методи аналізу середовища та їх використання у стратегічному менеджменті* / Ю. Губені, Я. Грон, М. Сватош // *Економіка України*. – 1999. – № 10. – С. 90-95.
4. Гулар Ф. Дж., Келли Дж. Н. *Преобразование организации* / Пер. с англ. – М.: ИИЦ «Рассиана», 2000. – 57 с.
5. Зуб А. Т., Локтионов М. В. *Системный стратегический менеджмент: методология и практика*. – М.: Генезис, 2001. – 752 с.
6. Кузьмін О. С., Мельник О. Г. *Основи менеджменту*: Підр. – К.: «Академідав», 2003. – 416 с.
7. Лігоненко Л. О. *Антикризове управління підприємством: теоретико-методологічні засади та практичний інструментарій*. – К.: КНЕУ, 2001. – 580 с.
8. Мазур І. І., Шаниро В. Д., Ольдерогге Н. Г. *Ефективний менеджмент: Учеб. пособие для вузов / Под общ. Ред. И. И. Мазура*. – М.: Высшая школа, 2003. – 355 с.

К. В. Жадько

ПОНЯТІЙНИЙ РІВЕНЬ МИСЛЕННЯ ЯК ОБ'ЄКТИВНА УМОВА САМООРГАНІЗАЦІЇ ЛЮДИНИ

Філософія як духовна практика свободомислення має науковий статус в тому сенсі, що її зміст дисциплінує мислення визначеннями понять. Створюючи об'єднання людей, потрібно творити не ієрархію нижчого й вищого, а спільність понятійно сформованої самосвідомості всіх його членів. Спільнота – це загал, здатний до самоорганізації.

Гегель, визначивши спосіб існування самосвідомості в якості знання (*самосознание есть у того, у кого есть знание об объекте*), зазначав: «*Метод на перший погляд може уявлятися просто способом пізнання, і він насправді має природу такого. Але спосіб як метод є не тільки в собі і для себе визначена модальність буття, але в якості модальності пізнання покладений як визначений поняттям і як форма, оскільки вона душа всякої об'єктивності і постільки всякій інакше визначений зміст має свою істину єдино лише у формі. ...Метод звідси виник як поняття, що само себе знає і має своїм предметом себе як настільки ж суб'єктивне, наскільки й об'єктивне абсолютне і, отже, як повна відповідність між поняттям і його реальністю, як існування, яке є саме поняття*» [2, с.290].

Отже, організації як об'єкти управління слід створювати на єдності змісту понятійно-категоріально визначеної самосвідомості її учасників. Поняття як метод має враховувати як всю повноту індивідуальної суб'єктивності людини, так і об'єктивний історичний розвиток людства. Людина, яка не визначає своє існування поняттями, має лише побічне відношення до людини в її духовно-пізнавальному статусі. Адже її покликання в тому, щоб із буття природної істоти сформувати себе в якості істоти соціальної. Для цього треба стати на шлях самопізнання, проявляти себе в якості суб'єкта цілеспрямованої дії, бути матеріальною формою духу, який знає себе як поняття. Якість – категорія, яка усталеність суттєвих властивостей будь-якого об'єкта. Для людини – це усталеність розумно-вольового способу життєдіяль-

ності.

Виходячи з наведених міркувань, можемо стверджувати, що ефективний менеджмент можливий лише за тієї якості, яка визначає його як форму філософського знання. Якщо ж це суто інструктивна методика управління, вона не приносить користі. Так, в Україні є навчальні заклади, в яких готують менеджерів. Проте відсутнього суспільно-політичного та соціально-економічного ефекту це не принесло. Все ще досить помітно є методологічне командно-адміністративного способу управління.

На жаль, такого рівня визначення понять не маємо у виданнях, рекомендованих МОН України в якості навчальних посібників з менеджменту організацій та управління персоналом. Так, стверджується, що культура організації включає в себе «вироблені спільні цінності, соціальні норми, установки поведінки, регламентацію дій особистості» [1, с.21], а особистість визначається як «людина, яка має особисті якості» [1, с.38]. Тобто, даються визначення понять без виведення їх змісту з історії розвитку суспільства і людини. Отже, виходить голий результат як труп, що залишив позаду себе тенденцію (Гегель). Звичайно, це не філософські видання. Але що заважає навести визначення, взяті з фундаментальних філософських праць. Це тим більш необхідно, що реформа системи підготовки наукових кадрів передбачає присвоєння наукових ступенів докторів філософії з усіх галузей знання. Вже не кажучи про те, що наведене визначення особистості, по-перше, тавтологічне, по-друге, не має ні соціально-ціннісного, ні регламентно-установчого спрямування.

Інше видання включає до свого змісту категорії «стратегічне бачення» або «сценарій розвитку», «філософія функціонування підприємства» та «філософія підприємства». Проте визначення першої пари досить сумнівне: «погляд вищого керівництва підприємства на те, яким може чи має бути підприємство за найсприятливішого збігу обставин» [3, с.18]. По-1-е, менеджмент має опиратись не стільки на управлінську вертикаль, скільки на горизонталь, адже має реалізовуватись вихідний принцип зацікавленості всіх суб'єктів організації в успішній роботі; по-2-е, найбільш сприятливими умовами будь-якого виду діяльності є ті, за яких здійснюється взаємна координація зусиль на основі спільного розуміння завдань і шляхів їх досягнення, а не жорстка субординація, на чому даний автор наголошує при визначенні організаційної структури управління [3, с.40]; по-3-є, аксіоматичним для історії філософської думки є положення про те, що людина має створювати обставини, а не йти за ними; по-4-є, будь-яка система має потужний потенціал самоорганізації, який не належить «вищому керівництву».

Це тим більш дивно, що епіграфом до даного досить всебічно викладеного матеріалу з менеджменту організації обрані влучні афоризми/епіграфи. А саме: «Управляти – означає передбачати, а передбачати означає багато знати (Марк Тулій Ціцерон)», та «Світло принципів управління, як і світло маяків, є дороговказом лише для тих, хто знає вхід до гавані (Анрі Файол)» [3, с.9].

Якщо використати наведене визначення особистості, можемо бачити, що воно не є формою поняття, оскільки в ньому немає життя. Воно не вказує, як саме потрібно діяти людині як особистості, тому не є методом організації життя як індивіда, так і організації. Справді, як чинити людині в статусі особистості, якщо вона сприйме визначення «це людина, яка має особисті якості». Тут потрібно виходити з аксіому Р.Декарта «Я мислю, отже, Я існую». Тоді виявиться, що людині потрібно: по-перше, визнати себе мислячою істотою, по-друге, мати понятійне визначення мислення, по-третє, перш ніж стати особистістю, розвинути в собі практичні навички аналітико-синтетичного мислення. Маючи всі ці якості, тобто стійкі, постійні, установлені властивості, можна, з одного боку, входити в адекватні соціальні структури, з іншого, виступати їх організатором.

Якщо взяти установлені в філософії визначення мислення, то виявиться, що це уміння людини об'єднати різноманітне спільним поняттям. Отже, щоб бути особистістю, вона зобов'язана соціалізувати свою свідомість змістом життя, властивим дотичним до неї соціальним структурам суспільства, починаючи з власної родини і закінчуючи людством в цілому. Знання змісту, який не є продуктом одного лише безпосереднього життєвого досвіду споглядання, дається системою освіти, яка й розвиває аналітико-синтетичне мислення як уміння сполучати, об'єднувати, узагаль-

новати різноманітне, шукати для нього спільний знаменник як той базис, на якому можливе гармонійне об'єднання.

Идучи таким шляхом, людина стає мислячою особистістю, змінює звичне вегетативне існування на духовно-практичний розвиток. Вона з себе самої виводить визначення понять, оскільки їх значення перебувають не лише поза нею, наприклад, у науково-пізнавальних текстах, але й у ній самій. Тому поняття стають категорією життя, а не лише пізнання.

Створюючи організацію, дуже бажано визначити міру філософічності свідомості її членів. Наприклад, за допомогою тестування. На цій основі можна реалізувати вихідний принцип пізнання і створення людських колективів, яким є положення «*подібне притягується до подібного*», бо має спільний зміст, спільну сутність. Далі можна запропонувати визначення особистості, яке буде сприйняте фактично односторонньою свідомістю як світоглядно-методологічне. **Особистість** – людина як активний носій пізнавально-практично спрямованого способу життєдіяльності, який реалізується у взаємодії з духовно спорідненими людьми, що представляють різні соціальні структури суспільства.

В наведеному визначенні поняття міститься принцип соціальної самоорганізації людини, до якої вона прийшла внаслідок активного індивідуального, оскільки мислення є актом автономної волі, пізнавального долучення до історії людства та історії пізнання. Досліджуючи історію пізнання, Гегель якраз і здійснив аналітичний синтез, представивши її у вигляді категорій як сходинок до єдності теоретичної ідеї та її практичного здійснення у власній життєдіяльності. Маючи такий рівень свідомості, людина фактично перебуває в просторі персоналістичної цивілізації, структурованої від неї самої до інших. Крім того такої, в якій немає ситуації, коли завдання організації ставлять «зверху», тобто «вище керівництво».

В даному разі в нагоді стане методологія створення такої цивілізації, запропонована визначним представником персоналізму Е.Муньє. Попередньо наведемо ціннісно-світоглядний і водночас методологічно чітко визначений вихідний принцип персоналізму: **Ти і в ньому Ми випереджає і супроводжує Я**. Персоналізм – це насамперед вільні і творчі особистості, це – пошук таких напрямків і шляхів розвитку людини, які не призводять до уніфікації її свідомості й поведінки. Він творить особистість як «єдину реальність, яку ми пізнаємо і в той же час створюємо зсередини. Представлена всюди, вона не дана ніде» [4, с.8].

Персоналізація має онтологічне значення, тобто вкорінена в самому бутті суцього. Людина і людство – це «світ особистостей». Отже, все «втягнуте» у сферу персоналізації. **«Належність до природи стає оволодінням природи**, світ приєднується до тіла людини та її долі. ...Оточена особистісним всесвітом, природа безперервно загрожує оточити його в свою чергу. Невпевненість і тривога є нашою долею» [4; с.29,33] – так характеризує Е. Муньє процес персоналізації людини, людства і природи в їх взаємодії. Це процес своєрідного змагання суб'єктів, що не завжди на користь людини, адже суб'єктність у неї переобтяжена суб'єктивністю, в той час як суб'єктність природи повною мірою об'єктивна, закономірна, прогнозована.

Для створення персоналістської цивілізації людині потрібно: 1. «вийти з себе», щоб позбутись егоцентризму; 2. «розуміти», стати на точку зору іншого і виявити його особливості; 3. «мати біль у грудях», щоб відчувати іншого; 4. «віддавати», бути вельюкодушним у самовіддачі, адже щедрість розбиває самотність; 5. «бути вірним», оскільки «вірність особистості – це творча вірність», невичерпне джерело персоналізації. Здійснюючи такі акти свідомо, людина стає суб'єктом персоналістської цивілізації. Якщо ж стихійно, не буде злагоди і порозуміння між людьми.

Формування організації передбачає: а) еволюційну, а не революційну зміну свідомості; б) зближення людей на основі збагачення їх душевного й духовного світу новими цінностями. Цілі персоналізму «компрометуються силою революційних вибухів, тому що це складні вимоги, а революції являють собою грубі вибухи великих найпростіших сил» [4, с.105]. Нова еліта – це **пробуджені** до персоналізації особистості зі всіх верств суспільства, яким надані рівні можливості.

Висновок. Формування організації людей для досягнення певних цілей і виконання поставлених завдань має відбуватись як прояв дії людей, свідомих свого покли-

кання, тому здатних об'єднати споріднені душі. В цьому суть філософського підходу до менеджменту. Організація має являти собою продуктивну силу, яку творять *обрані* об'єктивним, покликком Буття сущого (М.Гайдеггер). А поклик йде від поняття, від розуміння його змісту й уміння його реалізувати в якості методу.

Список використаних джерел

1. Виноградський М.Л., Виноградська А.М., Шканова О.М. *Управління персоналом. 2-е видання: Навч. посіб.* – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 502 с. 2. Гезель Г.В.Ф. *Наука логіки: В 3-х т.* – М.: Мысль, 1972. – Т. 3. – 371 с. 3. Шморзун Л.Г. *Менеджмент організації: навч. посіб.* / Л.Г. Шморзун. – К.: Знання, 2010. 452 с. – (Вища освіта XXI століття). 4. Mounier E. *Le personnalisme.* – Paris, 1971. – 147 p.

В. М. Швидун

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ПІСЛЯДИПЛОМНОЮ ПЕДАГОГІЧНОЮ ОСВІТОЮ В УКРАЇНІ

Пріоритетними напрямками модернізації та розвитку системи освіти в Україні, визначеними Національною стратегією розвитку освіти в Україні на період до 2021 року, є спрямування зусиль органів державного управління освітою усіх рівнів на вирішення стратегічних завдань, серед яких, зокрема, виокремлюємо: «оновлення цілей і змісту освіти на основі компетентнісного підходу та особистої орієнтації, урахування світового досвіду та принципів сталого розвитку; забезпечення системного підвищення якості освіти на інноваційній основі, сучасного психолого-педагогічного та науково-методичного супроводження навчально-виховного процесу; удосконалення системи підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації педагогічних, науково-педагогічних та керівних кадрів системи освіти, підвищення їх управлінської культури» [1, с.6–7].

Успішна реалізація визначених завдань, на нашу думку, залежить від успішної модернізації системи державного управління післядипломною педагогічною освітою, яка вважається найбільш гнучкою складовою процесу фахового зростання людини. Дана галузь освіти, порівняно з базовою професійною, має певні переваги, а саме: вона є менш інерційною і здатна реагувати на швидкі соціально-економічні зміни; має безпосередній двосторонній зв'язок з практикою. Також слід враховувати, що заклади післядипломної педагогічної освіти навчають дорослих, які вже мають відповідну вищу освіту, досвід практичної діяльності за фахом. Так, Г. Протасова визначає післядипломну педагогічну освіту як «... систему навчання та розвитку фахівців з вищою освітою..., що відбувається у спеціалізованих навчальних закладах засобами самоосвіти та керується державними стандартами до фаху певних рівнів кваліфікації відповідно до вимог суспільно-економічного та науково-технічного прогресу» [2, с.23].

У Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року також відзначається необхідність: «... реалізації сучасних технологій професійного вдосконалення та підвищення кваліфікації педагогічних, науково-педагогічних і керівних кадрів системи освіти відповідно до вимог інноваційного розвитку освіти; забезпечення випереджувального характеру підвищення кваліфікації педагогічних, науково-педагогічних і керівних кадрів відповідно до потреб реформування системи освіти, викликів сучасного суспільного розвитку» [1, с.10–11].

У даному контексті, на нашу думку, доцільно говорити лише про інноваційний варіант розвитку системи державного управління післядипломною педагогічною освітою, тобто про перехід від спонтанних, періодичних нововведень до нововведень систематичних, розроблених, апробованих та реалізованих самою вищою школою, оскільки саме такий варіант розвитку виступає гарантом її цілеспрямованого, контрольованого і керованого руху вперед. Принципові зміни системи державного управління освітою необхідні також і тому, що часткове реформування окремих освітніх напрямів, запровадження інноваційних методів та форм організації навчально-виховного процесу, навіть за умови збільшення фінансування галузі, не дасть бажаного ефекту. Подальший розвиток системи післядипломної педагогічної освіти передбачає, в тому числі, необхідність підвищення системності й цілеспрямованості,

гнучкості й оперативності в управлінні освітою, співвідношення зі світовими освітніми моделями.

Аналізуючи та узагальнюючи організаційні моделі державного управління системою післядипломної педагогічної освіти в різних країнах виокремлюємо найбільш поширені з них:

- консолідація та раціоналізація організаційної структури даної галузі освіти з метою підвищення її ефективності. Увага, передусім, акцентується на розвитку інфраструктури та сучасних принципів менеджменту. Наприклад, одна з моделей національної системи освіти країн Європейського Союзу, розроблена В. Блекборном та С. Мойсаном, передбачає наявність трирівневої структури:

- «1) інституції місцевого (регіонального) рівня, що мають постійний штат працівників для адміністративної, організаційної та викладацької роботи, що забезпечуватимуть підвищення кваліфікації для 2 000 – 3 000 учителів;

- 2) дані заклади координують свою роботу в структурі більшого масштабу, яка обслуговує близько 5 000 учителів;

- 3) на базі загальноосвітніх навчальних закладів повинна існувати додаткова мережа, забезпечення організації та функціонування якої покладається на директорів шкіл» [3, с.29]. Дана модель, зокрема, представлена на території Франції, де створення 19 академій підготовки кадрів національної освіти призвело до розширення збалансованої мережі закладів післядипломної педагогічної освіти та Німеччини, на території якої координаторами та організаторами системи роботи з підвищення кваліфікації вчителів на земельному рівні виступають державні академії;

- децентралізація системи державного управління післядипломною педагогічною освітою, що базується на перерозподілі повноважень і відповідальності за виконання рішень між різними рівнями управлінських структур. Даний напрям характеризується здійсненням стратегічного планування форм та методів організації навчання в системі післядипломної педагогічної освіти з залученням до розробки та реалізації пропозицій вчителів при збереженні орієнтації на забезпечення інтересів усіх суб'єктів післядипломної освіти: центральних та регіональних органів управління освітою, працівників закладів післядипломної педагогічної освіти, вчителів. Тобто централізоване (на рівні держави) визначення пріоритетних напрямів розвитку та завдань, що стоять перед закладами післядипломної педагогічної освіти й регіональна відповідальність за їх реалізацію. Також сюди відноситься і процес децентралізації фінансування даного освітнього напрямку з передачею цих обов'язків на місцеві органи влади та школи;

- постійне удосконалення нормативної бази стосовно післядипломної освіти в контексті розширення її функцій та завдань (підвищення кваліфікації, отримання нової кваліфікації, розвиток професійних компетенцій, розробка, апробація та застосування інноваційних педагогічних технологій тощо);

- розширення системи підвищення кваліфікації педагогів через організацію навчання на базі загальноосвітнього навчального закладу. Дані моделі запроваджено у Великобританії, Німеччині, Нідерландах, Франції, Бельгії, Австрії. Це пояснюється тим, що у даному випадку витрачається значно менше ресурсів на підвищення кваліфікації вчителів, а також безпосередньо є можливість задоволення запитів і потреб усіх суб'єктів навчально-виховного процесу, приводить до інноваційного розвитку не лише окремого педагога, а й навчального закладу та педагогічного колективу в цілому. До позитивних аспектів даної моделі підвищення кваліфікації відносять:

- поєднання теорії з практикою (вчитель, отримуючи нову інформацію, відразу реалізує її під час навчального процесу);

- педагог виступає як у ролі вчителя, так і учня;

- безпосередній зв'язок між післядипломною підготовкою вчителя та практичною діяльністю – під час занять обговорюються ті теми та питання, які цікаві як окремому вчителю, так і колективу конкретного навчального закладу;

- запровадження дистанційного навчання на всіх рівнях – міжнародному (Європейська професійна мережа педагогічної освіти, Європейська шкільна мережа, Інститут співдружності націй тощо), державному (Громадська мережа в галузі освіти у Франції, Національна навчальна мережа у Великобританії, Шотландський віртуаль-

ний вчительський центр ...), індивідуальному. Значне місце у розвитку даної форми навчання відіграє Тематична мережа в галузі педагогічної освіти в Європі (Thematic Network on Teacher Education in Europe - TNTEE), яка об'єднує:

- близько 300 інституцій системи педагогічної освіти;
- тисячі викладачів, які працюють з майбутніми та працюючими вчителями;
- провідні професійні та дослідницькі організації освітян;
- вчителів усієї Європи [4,с.5–6].

Проведений аналіз організації системи державного управління післядипломною педагогічною освітою зарубіжних країн дозволяє нам висловити певні пропозиції щодо використання досвіду колег у процесі модернізації системи державного управління післядипломною педагогічною освітою України, зокрема:

- удосконалити нормативно-правове забезпечення системи післядипломної педагогічної освіти через прийняття Закону України «Про післядипломну освіту» та розробку відповідних стандартів, зорієнтованих на модернізацію даної галузі освіти;
- реалізувати в Україні моделі державного управління системою післядипломної педагогічної освіти, що діють на території Європейського Союзу і передбачають, зокрема, визначення стратегічних напрямів розвитку освітньої галузі центральним органом управління (Міністерством освіти) та передачею відповідальності за їх реалізацію на місцеві органи управління при певній автономії та локалізованій відповідальності конкретних навчальних закладів;
- модернізацію системи державного управління післядипломною педагогічною освітою в Україні спрямувати на розширення функцій закладів післядипломної педагогічної освіти у контексті їх орієнтації не лише на підвищення кваліфікації, а й на перепідготовку педагогів з отриманням учителями та керівниками навчальних закладів або іншої спеціальності, або другого диплому про вищу освіту, що успішно реалізується в зарубіжних державах.

Список використаних джерел

1. *Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/documents/15828.html>. 2. Протасова Н.Г. Післядипломна освіта педагогів: зміст, структура, тенденції розвитку / Протасова Н.Г. – К. : Шкільний світ, 1998. – 176 с. 3. Blackburn V., Moisan C. *The In-Service Training of Teachers in the Twelve Member States of the European Community.* – Maastricht: Presses Interuniversitaires Europeennes, 1987. – 97 p. 4. *Green Paper on Teacher Education in Europe: High Quality Teacher Education for High Quality Education and Training / F. Buchberger, B. Campos, D. Kallos, J. Stephenson (eds.) – Umea, Sweden : The Thematic Network on Teacher Education in Europe, 2000. – 100 p.**

О. В. Шкуронат

ЕФЕКТИВНІСТЬ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ В СФЕРІ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН

В 2013 році Україна продовжує реалізовувати антикорупційну політику. Ефективність антикорупційної політики безумовно залежить від рівня дієвості прийнятих законів та реальної боротьби (кримінальних санкцій) проти корупціонерів, але спирається тільки на ці заходи – значить діяти наздоганяючими методами локально, вибірково, фрагментарно, а в кінцевому результаті – неефективно. Поза увагою залишаються мотиваційні засади існування корупції, які зводять нанівець антикорупційну політику держави, зокрема в сфері земельних відносин.

Аналіз ефективності реалізації законодавства у сфері запобігання та боротьби проти корупції, враховуючи, що корупція – системне явище, зумовлене необхідністю розробки відповідної методики оцінки ефективності антикорупційної боротьби, що потребує розробки критеріїв, показників, міри оцінки ефективності.

Критеріями оцінки ефективності запобігання і боротьби проти корупції як системного явища мають бути соціальні, правові, інформаційні, комунікаційні, організаційні, інституційні, фінансові, моральні, духовні, техніко-технологічні, політичні, геополітичні, економічні.

Кожен критерій має безліч показників. Наприклад, соціальний критерій має показники: рівень добробуту громадянина; рівень солідарності суспільства з корупці-

сю; рівень згуртованості представників суспільства у попередженні, запобіганні та протидії корупції; рівень реалізації соціальних гарантій; рівень дотримання найвищих людських соціальних цінностей – життя, здоров'я, честі, гідності, недоторканості, безпеки і т.ін.

Правовий критерій має такі показники: забезпечення прав і свобод людини і громадянина; ступінь дотримання органами державної влади, місцевого самоврядування, бізнес структурами, громадянами Конституції України; рівень застосування до корупціонерів кримінального та адміністративного судочинства; рівень реалізації обвинувальних вироків стосовно корупціонерів; рівень вибірковості притягнення до адміністративної та кримінальної відповідальності; ступінь виконання загальнодержавних антикорупційних заходів і т.ін.

Інформаційний критерій має показники: рівень впровадження інформаційно-комунікаційних технологій; рівень забезпечення прав людини і громадянина на інформацію; ступінь контролю органами державної влади над інформацією; рівень розвитку інформаційного суспільства; швидкість розповсюдження інформації, ступінь прозорості інформації, доступність до інформації громадян і т.ін.

Комунікаційний критерій має показники: рівень розвитку ділової комунікації в антикорупційній сфері; рівень дієвості комунікаційної антикорупційної мережі; рівень комунікації між представниками влади, політичних сил, бізнесових структур з суспільством у антикорупційній діяльності і т.ін.

Організаційний критерій має показники: рівень забюрократизованості ведення бізнесу; рівень забезпечення надання органами державної влади адміністративних послуг населенню; рівень самоорганізації суспільства у виявленні, попередженні і протидії корупційних злочинів і т.ін.

Інституційний критерій має показники: рівень інституціонального забезпечення антикорупційної політики політичними інститутами; рівень інституціонального забезпечення антикорупційної політики соціальними інститутами; рівень демократизації суспільства і т.ін.

Фінансовий критерій має показники: розмір фінансового забезпечення суб'єктів антикорупційної політики; вплив антикорупційної діяльності на фінансову політику; рівень фінансової стабільності корупціонерів і т.ін.

Моральний критерій має показники: рівень доброчесності представників держави, бізнесу, громадянського суспільства; рівень взаємодопомоги, цілеспрямованості, відповідальності, патріотизму, гуманізму суб'єктів антикорупційної політики; рівень справедливості у запобіганні та протидії корупції і т.ін.

Духовний критерій має показники: рівень щастя членів суспільства; рівень милосердя членів суспільства; рівень благополуччя членів суспільства; рівень культурного розвитку членів суспільства і т.ін.

Техніко-технологічний критерій має показники: рівень технологічного забезпечення інформаційно-комунікаційних процесів у антикорупційній діяльності; рівень технологічного забезпечення відкритості, доступності, прозорості і достовірності інформації про антикорупційну діяльність і т.ін.

Політичний критерій має показники: рівень активності політичних інститутів у попередженні, запобіганні і протидії корупції; рівень впливу громадян на формування владних інституцій; рівень компетентності адміністративно-управлінського апарату у антикорупційній діяльності і т.ін.

Геополітичний критерій має показники: місце України у світі по рівню якості життя; по рівню корупції; по якості державного управління; по рівню демократії і т.ін.

Кожен показник має свою міру. Міра - це кількісна характеристика показника. Вона може бути абсолютна (кількість корупційних злочинів у тій чи іншій державі) та відносна (корупційний рейтинг України у світі). Кількісна характеристика показника має таку міру: максимум, мінімум, норма, факт.

Оцінити ефективність проведеної правоохоронними органами роботи щодо протидії корупційним злочинам досить складно, оскільки відсутня інформація про результати розгляду відповідних кримінальних справ судами. Іншими словами ефективність виконаної роботи правоохоронними органами у запобіганні і протидії кору-

пції повинна вимірюватись прийнятими судом рішеннями, які згідно останнім тенденціям приймаються на користь корупціонерів.

Складність вимірювання ефективності антикорупційної політики зумовлена і тим, що усі тінвові схеми продажу і приватизації землі різних категорій здійснюються під організаційним, правовим та інформаційним супровідом голів сільських, селищних, районних, міських, обласних рад, представників депутатської земельної комісії, мерів, їх заступників, обласного, міського, районного керівництва Держземгенства. У більшості випадків представники органів внутрішніх справ за корупційні злочини у земельній сфері затримують максимум голів сільських рад, депутатів сіл, селищ, тоді, як головні гравці злочинних синдикатів продовжують творити брудні справи.

У містах, обласних центрах посадові особи місцевого самоврядування, виконавчої влади під час здійснення злочинних махінацій із земельним капіталом забезпечені юридичною і силовою підтримкою правоохоронних та судових органів, на що останні мають свій інтерес, який також реалізовується у вигляді земельних ділянок чи інших матеріальних благ. Часто густо такі тандеми функціонують у вигляді організованих злочинних груп, трансформованих у корупційні мережі, орієнтовані у часі і просторі і характеризуються причинно-наслідковим зв'язком. Учасники таких корупційних мереж не можуть бути притягнуті до адміністративної і кримінальної відповідальності за свої дії, тому що діють під супровідом і прикриттям вище розташованих за ієрархією державних органів.

Відповідно до даних звіту «Стан виконання: чи побачила громадськість» з'ясовано, що Державна програма щодо запобігання і протидії корупції на 2011-2015 роки загалом розроблялася непрозоро, без залучення громадськості та експертів. Міжнародна експертна група Державної програми була проведена вже після її прийняття. При цьому рекомендації як іноземних, так і вітчизняних експертів щодо її удосконалення враховано не було. Виконання Державної програми є неефективним – загальний бал успішності її виконання у 2012 році склав 2,7 бали з 5. За п'ятьма з 15 розділів Державної програми у 2012 році не було у повній мірі виконано жодного заходу.

До основних причин неефективного виконання Державної програми варто віднести відсутність належного фінансування більшості передбачених нею заходів, чітких індикаторів виконання завдань та заходів, належної координації дій виконавців, невідповідність окремих завдань запланованим заходам, обмеженість можливостей виконавців, низький рівень виконавської дисципліни, відсутність суспільного запиту на проведення деяких реформ, покладення відповідальності за виконання антикорупційних заходів на органи, які є враженими корупцією.

Суспільні процеси, які відбуваються у ХХІ ст. в Україні зумовлюють необхідність формувати відповідні мотиваційні механізми державних службовців та громадян України до високопродуктивної суспільної праці, яка спрямовується на виробництво суспільних благ. Найбільш небезпечною у мотиваційних механізмах є відсутність спонукання у державних службовців, бізнесменів, громадян України до побудови міцної, незалежної, справедливої, правової держави. Державний службовець використовує свою діяльність на свою користь шляхом вимагання хабарів, бізнесмен шляхом вивозу капіталів з України в офшорні зони, громадянин – шляхом отримання заробітної плати в конвертах та візду за кордон у пошуках оплачуваної роботи, але ніхто з них не мотивується необхідністю побудови незалежної держави, міцного громадянського суспільства, забезпечення виробництва суспільного блага як провідної ідеї, заради якої має існувати держава і громадянське суспільство.

Аналіз рівня ефективності і результативності антикорупційної політики в сфері земельних відносин в Україні дає підстави для висновків та практичних рекомендацій.

1. Дослідження змісту корупційних відносин, як системного явища засвідчує, що вони мають характеризуватися комплексом якісних характеристик – критеріїв: соціальних, правових, інформаційних, комунікаційних, організаційних, фінансових, моральних, духовних, техніко-технологічних, політичних, геополітичних, економічних.

2. Системний аналіз головного підзаконного нормативно-правового акту у сфері

антикорупційної політики на 2011 – 2015 роки засвідчив, що програма є набором окремих, необхідних, але недостатніх для соціально значимого результату, тому що має надозаганяючий характер. Випереджувальний системний підхід має бути спрямований на формування мотиваційних механізмів для державних службовців, політичних діячів, представників бізнесу та громадянського суспільства у результаті чого даним суб'єктами має бути невідгідно застосовувати корупційні схеми.

3. Після вмотивування усіх суб'єктів суспільного розвитку до суспільного блага, заходами, які створюють умови для реалізації ефективної антикорупційної політики в сфері земельних відносин є:

- запровадження громадського контролю за діяльністю органів виконавчої влади, який має розглядатися як закономірна функція управління, яка полягає в самоуправлінні та має бути одним із важливих інструментів гарантування прав і свобод громадянина у земельній сфері;

- запровадження інформатизації суспільства як чинника демократизації суспільства, адже відкритість, прозорість та доступність інформації є центральною передумовою побудови правової демократичної держави.

А. М. Ячний

СОЦИОИНЖЕНЕРНЫЙ ПОДХОД В ПРЕОДОЛЕНИИ ТЕХНОКРАТИЧЕСКИХ ПРОБЛЕМ ОПРЕДЕЛЕНИЯ И ОРГАНИЗАЦИИ ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ

Государственное управление постоянно сталкивается с необходимостью решения серьезных проблем. Распространено мнение, что источник испытываемых трудностей находится в самой природе такой деятельности. Однако, по нашему мнению, проблемы, с которыми «встречаются» субъекты государственного управления в условиях современной Украины, имеют методологический характер. Прежде всего, поиски управленческой инноватики, по нашему мнению, изначально ограничены технократическими подходами.

В современных условиях провозглашения демократизации, как социальной ценности, государственное управление определяется как разновидность социального управления. Однако реально осуществляемая практика государственного управления во многом только приближается к социальному управлению. Субъекты государственного управления, будучи «прикованными» к необходимости решения возникающих социальных проблем, к сожалению, пытаются их решать административными методами хозяйствования, основное направление которых – по возможности сдерживать рост социальных напряжений путем удовлетворения потребностей населения. По этой причине мы наблюдаем практику «государственных инициатив улучшения благосостояния населения», что, по сути, является «подачками вечно голодному охлосу». Сложившийся «порочный круг» возможно разорвать лишь путем изменения представлений о роли государства в социальном развитии и прекратить рассматривать государственное управление как средство хозяйственного регулирования. Следует сместить акценты и определять государство как механизм формализованного влияния на развитие территорий, который призван осуществлять социальное управление путем координации развития социальных процессов.

Следует признать, что определение «социальное управление», позволяющее теоретически полноценно говорить о современной управленческой инноватике, еще окончательно не сформулировано. По этой причине отдельные исследователи отождествляют социальное управление с самоуправлением, другие делают акцент на социальном объекте или общественно значимых целях управления, многие говорят о специфическом характере применяемых принципов, методов и социальных технологий. Широко распространено определение социального управления как процесса целенаправленного воздействия субъекта управления на объект (т.е. общество) для обеспечения его эффективного функционирования и развития. Подобные определения имеют право на существование, так как социальное управление включает в себя все эти качества и характеристики. В конечном счете, авторы в той или иной мере

ведут речь об актуализации социальных стимулов, вот только исследователи выявляют различные социальные стимулы, так как преследуют различные цели. Так, широко распространен технократический подход в определении «вектора» социального управления – максимально мобилизовать потенциал конкретного человека, актуализируя (фиксируя) их для субъектов управления, признавая их первенство в социальных процессах. Однако в свете происходящих изменений в системе общественной регуляции следует признать, что управление становится все более и более «социальным», поскольку процессы демократизации приводят к более сложному (диффузному) распределению управленческой воли, полномочий и ответственности между субъектами социального взаимодействия. Однако система управления в украинском обществе и соответствующие социальные практики характеризуются повсеместным административно-управленческим консерватизмом. В традиционной системе координат население рассматривается как объект управленческой деятельности, где доминируют цели и планы субъектов управления, которым лучше известно в каком направлении находится «счастье и благополучие» населения. Мы считаем, что подобная позиция в условиях современных реалий теряет свою социальную привлекательность, а главное – перспективность. Иной взгляд предлагает социоинженерный подход, который рассматривает социальное управление, как деятельность по максимальному высвобождению потенциала субъектов социального взаимодействия.

Позитивные перспективы социоинженерного подхода в социальном управлении имеют подтверждение в разработанных правилах достижения эффективного социально-экономического развития. Так, одно из них гласит, что технический успех превращается в коммерческий, когда учтены социально-культурные особенности и контексты развития производства, а именно: 1) потребности людей, обеспечивающих создание продукта или услуги, и 2) потребности людей, потенциально нуждающихся в предлагаемом товаре [1]. Однако рассматривается это положение исключительно в ракурсе потребительских практик. В этой связи звучит призыв к субъектам управления широко использовать социологическую информацию для выявления побудительных мотивов работников и потребителей результатов производства, при этом социальные цели и задачи не рассматриваются.

В современных условиях взгляд на население как на стимулирующий «фактор производства» и осуществление управления на принципах управления машинами и капиталом, не может быть результативным. Технократический подход в управлении людьми когда-то позволял повышать производительность труда, то сегодня он порождает стагнацию и обратный эффект. Функциональная, ориентированная на реализацию цели логика индустриального менеджмента сама по себе стала подрывным элементом, который обусловил разрушительные процессы в линейных системах производственного управления. Парадокс этого типа развития заключается в том, что установка на «решение задач» обусловила неудержимое стремление менеджмента осуществлять технические инновации и экономить на затратах труда. Технократизм социального управления основной целью видит в пополнении ресурсов общества – прежде всего в пополнении материально-технического базиса производства, а вот обеспечение качественного воспроизводства жизни декларируются как последующие задачи и, в конечном счете «выпадают» из поля зрения. В результате подобной управленческой деятельности исчезает энтузиазм и заметно снижается экономическая отдача основного фактора производства и источника любых инноваций – «человеческого капитала».

В современных условиях активно обозначается вектор развития украинского общества – интеграция в Европу. Однако пути этой интеграции предлагают опять таки технократические подходы, которые нивелируют саму идею, делают ее опасной для украинского социума. Так, в стремлении стать «европейцами» не рассматриваются качественные различия в общественном сознании европейского и украинского общества, и соответствующей системы управления. Следует признать, что европейцы находятся в ином социальном пространстве саморазвития и благодаря использованию ими потенциала инновационного менеджмента, сформировали в общественном сознании иную «философию управления» [2]. Распространено мнение, что изменения в сознании управляющих и исполнителей произойдет автоматически – до-

статочно поместить украинцев в европейскую среду.

Считаем, что европейские ценности следует формировать самому украинскому обществу без экспансии и диктата со стороны этих европейских ценностей. Преодоление технократических проблем государственного управления возможно путем внедрения основных принципов инновационного менеджмента исходя из посылки о наивысшей ценности в производстве «человеческого фактора», что позволяет преодолеть отчуждение, стимулирует инициативу, высвобождает творческий потенциал людей – что является основами социинженерного подхода.

Субъекты государственного управления, «управленцы» высокого ранга определяют причину современных трудностей Украины: в экономическом кризисе, в наличии/отсутствии зарубежных кредитов, инвестиций, несовершенной налоговой политике, при этом редко поднимают вопрос о качестве социального управления в украинском обществе. Действия субъектов социального управления в рамках социинженерного подхода позволят создать социальные системы, позволяющие действительно заинтересовать массы талантливых и предприимчивых людей, миллионы трудолюбивых, патриотичных украинцев, готовых строить перспективное будущее в собственной стране.

Список использованных источников

І.Гладких Н. Почему слово «менеджмент» не переводится на русский язык? //Н.Гладких //Экономика и организация промышленного производства. -1996. -№ 4. -С.14. 2.Тарасова Н.Н. От приказа к мотивации: новые принципы управления в США /Н.Н.Тарасова //Политические исследования. -1993. -№ 2. -С.181.

В. М. Хоменко, К. В. Карантан

ПРОБЛЕМИ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ У СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО

Однією з найскладніших проблем стратегії зовнішніх економічних відносин України є визначення правильного співвідношення різних векторів у рамках курсу на входження країни в систему світогосподарських відносин. І хоча головним вектором наразі є саме європейський інтеграційний напрям, залишаються складні питання щодо алгоритму практичної реалізації цього вектора, його співвідношення з іншими регіональними векторами зовнішньоекономічного розвитку та участі України в глобальних економічних процесах.

Вибудовуючи стратегію інтеграції в ЄС, ми маємо уникнути помилки при оцінці відносного гео економічного становища основних глобальних конкурентів у перспективі. Зокрема, важливим є питання, чи спроможеться ЄС, перевантажений структурними й фінансовими проблемами, що впливають з його потреби у внутрішній інституційній реструктуризації й одночасно у зовнішньому розширенні на Схід, здобути першість у глобальному суперництві з величезним Азійсько-Тихоокеанським регіоном. При цьому слід взяти до уваги відсутність світового лідерства у ЄС за окремими важливими показниками в галузі формування найновітніших секторів економіки.

За таких умов відсутність на сьогодні перспективи повноправного членства в ЄС не виглядає прикро, оскільки за таких умов Україна має можливість проводити більш гнучкий алгоритм розвитку міжнародних відносин. Не виключено, що в разі значного економічного успіху Китаю і в цілому регіону Східної Азії та уповільненні темпів розвитку регіону ЄС в Україні буде більше можливостей ефективно розвивати свій східний вектор світогосподарських зв'язків саме в статусі асоційованого, а не повноправного члена ЄС. [1, с.198]

Згідно з теорією міжнародної інтеграції, успішна реалізація інтеграційної стратегії можлива за дотриманням принаймні двох обов'язкових умов: а) близькості рівнів розвитку та інтернаціоналізації економіки країн-партнерів і б) наявності високорозвинутих економічних зв'язків між суб'єктами економічної діяльності країн, що інтегруються, інтенсивність яких усередині регіонального інтеграційного угруповання ще до початку інтеграційного процесу вища за зв'язки з іншими країнами чи групами країн. У цьому аспекті слід зазначити, що в Україні стосовно її європейського ін-

теграційного вектора є істотні «проблеми економічної сумісності».

По-перше, за рівнем ВВП на душу населення Україна значно поступається найбіднішим з нинішніх членів Євросоюзу. Тобто, на сьогодні, відстає Україна від членів ЄС за рівнем економічного розвитку набагато перевищує ті порогові величини, які є допустимими для учасників інтеграційних процесів.

По-друге, Україна за досягнутим рівнем інтернаціоналізації економіки надзвичайно відстає від нинішніх членів ЄС за дуже високого рівня відкритості української економіки у сфері торговельних відносин. Послєднання цих двох характеристик робить дуже проблематичним досягнення у близькій перспективі необхідних для інтеграції в ЄС рівнів інтернаціоналізації економіки України.

Участь країни в процесах міжнародної економічної інтеграції передбачає взаємопов'язаний розвиток за двома векторами – у напрямі лібералізації руху товарів, послуг, капіталу й робочої сили, з одного боку, та створення країнами спільних економічних і політичних інститутів з іншого. Причому на початкових етапах інтеграції, як правило, відчутно переважають лібералізаційні заходи («негативна інтеграція»), а на пізніших – заходи щодо розвитку спільних інститутів («позитивна інтеграція»). Однак ця логіка порушується у випадку інтеграції економіки країни в уже розвинутий міжнародний інтеграційний комплекс, яким, зокрема, є ЄС. У даному разі зазначені вектори мають бути синхронізовані й реалізовані паралельно. Саме тому до нових країн-претендентів на членство в ЄС ставляться такі високі вимоги передусім з погляду інституційної готовності до перебування у складі ЄС.

Україна на сьогодні досягла певного прогресу на шляху економічної лібералізації, необхідної для інтеграції у світогосподарські структури. Так, рівень середньозваженого імпортного тарифу на промислові товари вже знизився до 5,48%. Це вже не відрізняється істотно від рівнів зовнішнього імпортного тарифу ЄС, у цілому 3,2%, і загалом відповідає вимогам Світової організації торгівлі, винятком тут є сфера сільськогосподарської та харчової продукції – 25,4%. [4, с.320]

Однак загальний рівень лібералізації в Україні істотно знижується через наявність обмежень нетарифного характеру, головним з яких є на сьогодні численні непрозорі й у багатьох випадках довільні бюрократичні процедури, пов'язані із зовнішньоекономічним регулюванням, обтяжлива система внутрішніх податків і зборів, недосконалість антимонопольного регулювання, що спотворює умови конкуренції на внутрішньому ринку. Фактично ці обмеження становлять один із проявів загальної інституційної неадекватності української економіки з погляду критеріїв ефективної участі в системі світогосподарських зв'язків і міжнародних організацій у цій галузі.

За зведеним індикатором ЄБРР, що становить середнє 8-ми показників структурних реформ у таких сферах, як приватизація і реструктуризація підприємств, ринкова лібералізація і конкуренція, реформи фінансового сектора. Україна має показник 2,4 при шкалі оцінок від 1 (централізована планова економіка) до 4+ (розвинута ринкова економіка); при цьому найбільші проблеми зустрічаються в таких сферах, як управління і реструктуризація підприємств, політика конкуренції, реформа банківського сектора.

За «індексом лібералізації» де Мело, Денізера та Гельба Україна мала кумулятивний показник 2,55, тоді як, наприклад, Угорщина – 6,84, Чехія – 6,4, Польща – 6,81. За «індексом інституційної якості» Кауфмана – Крея – Зойдо-Лобатона та Ведер, який змінюється в межах від -25 до +25, при середньому показнику розвинених країн 12,6, Україна мала показник -5,8. За індексом конкурентоспроможності Всесвітнього економічного форуму у Давосі Україна посіла 56 місце серед 58 країн за індексом «поточної конкурентоспроможності», та 57-ме серед 59 країн за індексом «динамічної конкурентоспроможності». [2]

За всієї умовності наведених показників, індексів і рейтингів слід визнати, що в цілому такі низькі оцінки свідчать про істотну інституційну несумісність України з провідними сегментами світового господарства. Без ужиття енергійних заходів щодо прискорення інституційних перетворень у країні її міжнародна інтеграційна стратегія перетвориться на голу декларацію.

Аналіз наведених індикаторів економічного розвитку дає підстави зробити такі

узагальнюючі висновки та сформулювати такі практичні рекомендації щодо міжнародної інтеграційної стратегії України.

1. Неготовність до широкомасштабної міжнародної інтеграції не означає відмови від курсу на інтеграцію у зазначені структури як стратегічної мети України. Мова має йти про об'єктивно еволюційний, поступовий характер такого входження. Саме еволюційний підхід слід закласти і в чинну Стратегію інтеграції України до Європейського Союзу, і в план дій щодо її реалізації. Такий підхід означає, що ми не повинні в поточному моменті відмовлятися від розвитку ефективних коопераційних зв'язків на Сході чи за океаном, а тим більше руйнувати їх, обмежуючись лише одним вектором Європейського Союзу.

2. Україна може значно прискорити створення передумов для ефективної міжнародної інтеграції національної економіки шляхом концентрації ресурсів у тих сегментах економічної структури, які визначають майбутнє світової економіки і створюють можливість для не наздоганяючого, а випереджаючого розвитку. Це висуває на перший план такі види економічної політики держави, як науково-технічна, інноваційна, освітня та інформаційна. В цих сферах необхідно законодавчо встановити гарантовані мінімально допустимі рівні бюджетних та загальнодержавних витрат на зазначені цілі відносно ВВП країни, виходячи з рівня таких витрат у провідних країнах світу (а не міркувань поточного балансування державного бюджету), а також запровадити кримінальну відповідальність за порушення відповідних норм бюджетних витрат на вказані цілі.

3. Для об'єктивно можливого прискорення процесу формування інституційної готовності України до міжнародної економічної інтеграції необхідно, щоб саме інституційна, а не монетарно-стабілізаційна політика стала наріжним каменем філософії державного управління в Україні на нинішньому етапі її розвитку. Така політика має орієнтуватися передусім на створення як державних, так і суто ринкових інститутів, що сприяють генеруванню й розповсюдженню інновацій та формуванню визначального фактора сучасної конкурентоспроможності – людського капіталу; вона повинна спрямовуватися на створення рівноправних умов для підвищення міжнародної конкурентоспроможності українських фірм і компаній у відкритому конкурентному середовищі.

4. Необхідно зрозуміти, що в Україні немає ресурсів для забезпечення економічного ривка в усіх галузях економічного комплексу країни. Неможливо бути конкурентоспроможним всюди. Тому нагальним завданням є забезпечення прискореного розвитку передусім у низці профільних науко- і техномістких галузей (аерокосмічна, виробництво нових матеріалів, окремі виробництва у фармацевтичній, електронній та електротехнічній промисловості), які вже сьогодні демонструють досить високий технологічний рівень і здатність до міжнародної конкуренції, а отже, і готовність стати «локомотивами» високотехнологічного зростання.

5. Для прискорення процесу формування в Україні умов для ефективної міжнародної інтеграції необхідно здійснювати курс на гармонізацію українського законодавства з правовою системою ЄС та глобальними нормами економічного регулювання (значна частина яких представлена нормами ГАТТ/СОТ). У цьому зв'язку слід подбати про створення ефективного механізму обов'язкової експертизи проектів правових актів, які вносяться у Верховну Раду, в Адміністрацію Президента та Кабінет Міністрів України, на предмет їх сумісності з чинними нормами глобального та європейського економічного регулювання. Разом з тим слід мати на увазі, що правові норми країн з розвинутими ринковими системами не можуть бути – без шкоди для економіки України – враз перенесені на український ґрунт. Мова має йти не про механічне копіювання, а про поступову, еволюційну адаптацію українського законодавства до системи міжнародних норм і правил.

Список використаних джерел

1. Буряк П.Ю. *Україна та ЄС: шлях інтеграції, проблеми та перспективи співробітництва* // *Європейська інтеграція і глобальні проблеми сучасності*. – 2007. – с.198-245. 2. *Державна служба статистики* // [Електронний ресурс]. - Режим доступу: www.ukrstat.gov. 3. Філіпенко А.С. *Економічне співробітництво України з Європейським Союзом* // *Україна і світове господарство*. – 2002. – с.177-183. 4. Хомяков В.І. // *Економіка сучасної України*. – 2009. – с.320.

КОНТРОЛЬ В ДЕРЖАВНИХ АДМІНІСТРАЦІЯХ ЯК СКЛАДОВА ЕФЕКТИВНОГО ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

Важливою ланкою системи державного управління є контроль. Передача відповідальності за прийняття рішень зверху до низу, делегування повноважень нижчим органам управління об'єктивно вимагають посилення контролю в державному управлінні.

Контроль у державному управлінні дає змогу: порівняти фактичний стан у тій чи іншій галузі з вимогами, які поставлені перед нею; виявити недоліки та помилки в роботі та попередити їх; оцінити відповідність здійснення інших функцій управління завданням, що поставлені перед ним.

В Україні побудова системи контролю у сфері державного управління відбувається шляхом розвитку складних і розгалужених систем надвідомчого контролю. Завдання таких систем контролю полягає у забезпеченні рішень комплексного характеру, що стосується кількох, а то й багатьох галузей управління чи реалізації окремих функцій управління.

Правовою основою надвідомчого контролю є Конституція України та законодавчі акти, що виділяють функцію контролю як один із основних видів діяльності державних органів.

Також варто зазначити, що в державному управлінні виділяють управлінський та бюджетний контроль.

Управлінський контроль – це процес спостереження і регулювання діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування.

Бюджетний контроль здійснюється у формі різного роду перевірок з метою виявлення відповідності здійснюваних витратків попередньо затвердженим кошторисам.

Варто зазначити, що управлінський контроль відрізняється від бюджетного тим, що: бюджетний контроль поширюється виключно на економічні дані, тоді як управлінський контроль включає показники, які не можна безпосередньо оцінити; управлінський контроль спирається на цілі, завдання, функції органу, технології їх досягнення та реалізації, спрямований на підвищення результативності та раціональності діяльності органу, а бюджетний контроль – на підвищення ефективності діяльності органу.

Місцеві державні адміністрації в межах, визначених Конституцією і законами України, здійснюють на відповідних територіях державний контроль за: **1)** збереженням і раціональним використанням державного майна; **2)** станом фінансової дисципліни, обліку та звітності, виконанням державних контрактів і зобов'язань перед бюджетом, належним і своєчасним відшкодуванням шкоди, заподіяної державі; **3)** додержанням правил торгівлі, побутового, транспортного, комунального обслуговування, законодавства про захист прав споживачів; **4)** додержанням законодавства з питань науки, мови, реклами, освіти, культури, охорони здоров'я, материнства та дитинства, сім'ї, молоді та неповнолітніх, соціального захисту населення, фізичної культури і спорту; **5)** охороною праці та своєчасною і не нижче визначеного державою мінімального розміру оплатою праці; **6)** додержанням громадського порядку, правил технічної експлуатації транспорту та дорожнього руху; **7)** додержанням законодавства про державну таємницю та інформацію та ін.

Згідно з Типовим регламентом місцевої державної адміністрації, контролю підлягають усі документи, в яких встановлено завдання або які містять питання, що потребують вирішення. Обов'язковому контролю підлягає виконання законів України, указів і розпоряджень Президента України, постанов і розпоряджень Кабінету Міністрів України, актів інших органів виконавчої влади вищого рівня (далі – акти законодавства), доручень Президента України і Кабінету Міністрів України, розпоряджень голови місцевої державної адміністрації, запитів і звернень народних депутатів України.

Для здійснення контролю за виконанням актів законодавства, доручень Президента України і Кабінету Міністрів України, розпоряджень голови місцевої держав-

ної адміністрації у разі необхідності розробляється план контролю, у якому визначаються проміжні контрольні терміни стану виконання завдань; управління, відділи та інші структурні підрозділи місцевої державної адміністрації, які відповідають за організацію і контроль за виконанням окремих завдань; структурний підрозділ, який забезпечує координацію роботи з організації і контролю за виконанням у цілому. План контролю затверджується заступником голови місцевої державної адміністрації (відповідно до розподілу обов'язків).

Контроль за виконанням вимог актів законодавства, доручень Президента України і Кабінету Міністрів України, розпоряджень голови місцевої державної адміністрації здійснюється шляхом: аналізу та узагальнення у визначені терміни письмової інформації виконавців про стан виконання в цілому або окремих встановлених ними завдань; систематичного аналізу статистичних та оперативних даних, що характеризують стан їх виконання; періодичної комплексної або цільової перевірки організації та стану виконання завдань безпосередньо на місцях; розгляду роботи (заслуховування звіту) виконавців на засіданнях колегії, нарадах у голови місцевої державної адміністрації або його заступників (відповідно до розподілу обов'язків) з виконання встановлених завдань.

Таким чином, можна зробити висновок, по-перше, що контроль в державному управлінні має забезпечувати ефективний добір кадрів, адже дуже часто трапляється, що знання і вміння не відповідають даній посаді, тому потрібно посилити контроль при прийнятті на державну службу; по-друге контролювати виконання рішень вчасно. Також варто сказати, що контроль має відповідати таким вимогам: плановості, систематичності, гласності та об'єктивності. Потрібно вдосконалювати роботу державних органів влади, а це можливо лише за допомогою контролю, адже потрібно контролювати роботу адміністрацій для того, щоб дізнатися, які є недоліки в роботі, і яким чином їх виправити. Тому контроль – це найголовніша функція державного управління.

Е. Н. Кирюхина, Е. И. Удовиченко

РОЛЬ И ЗНАЧЕНИЕ ФИНАНСОВОГО ПРАВА В РЫНОЧНЫХ УСЛОВИЯХ

На различных этапах развития человеческого общества отношение к регулированию финансовых проблем государства или государственного образования было неодинаковым. Соответственно этому, развитие сначала науки финансового права, затем финансового законодательства и, наконец, оформление отрасли финансового права в самостоятельную ветвь системы права связано с постоянными научными дискуссиями, существованием противоположных взглядов.

Одной из первых отечественных работ в русле финансовой науки считается трактат И.Т. Посошкова «Книга о скудости и богатстве», написанный в 1724 году. Девятая глава работы называется «О царском интересе» и посвящена финансовым проблемам [15, с.71-74].

Однако всевозле о науке финансового права в России заговорили в первой половине XIX века. На протяжении последующих десятилетий вопрос о месте финансового права в системе отраслей права оставался открытым и время от времени интенсивность научных споров по данному поводу достигала наивысшей отметки. В начале 60-х гг. Р.О. Халфина высказала достаточно смелую для того времени мысль. По ее мнению, финансовое право (включая финансовое законодательство) является самостоятельной отраслью права, но существовало оно в рамках государственного и административного права, выделилось из них и сохранило в себе черты этих отраслей [12, с.19-195]. Б.Н. Иванов, М.И. Пискотин, С.Д. Цыпкин также считают, что финансовое право является отраслью права, выделившееся из недр государственного и административного права [7, с.40-41; 9, с.49; 14, с.14-15]. Другая точка зрения, которую высказывали Е.А. Ровинский, М.А. Гурвич, С.И. Вильянский, Н.И. Химичева, состояла в том, что финансовое право признавалось просто самостоятельной отраслью права [10, с.64; 5, с.36; 3, с.107; 13, с.3]. Подтверждение того, что финансовое право является самостоятельной отраслью права и относится к публичному праву,

можно найти и у зарубежного теоретика финансового права Поля Мари [4, с.38].

Цель статьи – раскрыть роль и значение финансового права, уточнить его предмет и методы.

В научной литературе на современном этапе по вопросу о понятии предмета финансового права высказываются различные мнения. Необходимо рассмотреть основные критерии, определяющие специфику данной правовой отрасли - предмет и метод правового регулирования. Определение предмета финансового права в настоящее время подвергается ревизии и трансформации, обусловленной закономерными явлениями в экономической и социальной сферах жизнедеятельности современного государства. В табл. 1 приведены высказывания о предмете финансового права различными авторами.

Официальная правовая доктрина Украины как теоретическое закрепление взглядов относительно общепризнанных ценностей и социальной действительности отражена в основном источнике финансового права – Конституции. В ст. 92 Конституции предусмотрено, что исключительно законами устанавливаются основы создания и функционирования финансового, денежного, кредитного и инвестиционного рынков [1].

Таб. 1. Определение предмета финансового права различными авторами (авторская разработка)

Источник	Определение предмета финансового права
1	2
Учебник «Финансовое право» под ред. И.Н. Пахомова	предмет финансового права составляют «отношения, складывающиеся в процессе деятельности государства и муниципальных образований по аккумулярованию, распределению и использованию соответствующих фондов денежных средств, необходимых для реализации программы социально-экономического развития» [11, с.24]
Зюнькин А.Г. Финансовое право: Опорный конспект лекций	«предмет финансового права Украины - отношения, возникающие при непосредственном формировании, распределении и использовании централизованных и децентрализованных фондов средств, которые являются частью национального дохода страны и необходимы для функционирования государства» [6, с.107]
А.Т.Ковальчук. Финансовое право Украины. Состояние и перспективы развития	«к предмету финансового права в рыночных условиях относятся не только государственные финансы, а и финансовый капитал, который производится частными и корпоративными секторами, поскольку в конечном итоге, все это – финансовые ресурсы общества». И далее « настало время признать за финансовым правом возможность и обязательность регулировать всю сферу денежно-кредитных, валютных, бюджетных, фискальных, финансово-контролирующих отношений. Финансовое право также опекает всю финансовую сферу независимо от типов собственности и форм хозяйствования. Поэтому некорректным будет сужение представления о предмете финансового права, то есть ограничение исключительно рамками публичного права» [2, с.120-121]
Мацелик М.О., Мацелик Т.О., Пригоцкий В.А. Учебное пособие «Финансовое право»	предмет финансового права определяют как «общественные отношения, которые возникают, изменяются и прекращаются в сфере финансовой деятельности государства» [8, с.42]

В связи с тем, что финансовое право имеет дело с неоднородными общественными отношениями и учетом содержательных аспектов самих финансово-правовых отношений, здесь могут применяться разные методы правового регулирования: власти и подчинения, координации, ограничительно-закрепительный, санкционирующий, делегирующий равноправия сторон, рекомендательный, метод согласования и т.д.

Приведенное исследование позволило сделать ряд выводов: **1.**Рассмотренная классификация авторских подходов к определению предмета финансового права позволила уточнить роль и значение финансового права в финансовой деятельности государства. **2.** Уточнены признаки, которые отличают финансовое от других видов права. **3.** Разработанная структура элементов финансового права подтверждает возможность выделения его в самостоятельную отрасль единой правовой системы государства. **4.**Финансовое право, имея предмет и соответствующие методы финансово-

правових отношений, в рыночных условиях – это самостоятельная отрасль украинского права, представляющая собой совокупность юридических норм, регулирующих имущественные и связанные с ними неимущественные отношения, возникающие в процессе формирования, распределения и использования централизованных и децентрализованных фондов денежных средств государства в целях осуществления публичных функций.

Список использованных источников

1. Конституция Украины // *Ведомости Верховной Рады Украины*. – 1996. - №30; 2. А.Т. Ковальчук *Финансове право України. Стан та перспективи розвитку*. – К.: Парламентське вид-во, 2007. – 488с.; 3. Вильнянский С.И. *К вопросу о системе советского права*. – *Советское государство и право*. – 1957. – № 1. – с. 107; 4. Годме П.М. *Финансовое право*. – М.: Прогресс, 1978. – с. 38; 5. Гурвич М.А. *Советское финансовое право*. – М., 1954. – с. 36; 6. Зюнькин А.Г. *Финансове право: опорний конспект лекцій*. – К.: МАУП, 2003. – 160с.; 7. Иванов Б.Н. *О системе советского финансового права*. – *Труды ВЮЗИ*. – Т. IX. – 1967. – с. 40–41; 8. Мацелик М.О. *Финансове право: навч. посіб.* / М.О. Мацелик, Т.О. Мацелик, В.А. Пригоцький / за ред. В.К. Шакарни. – К.: Знання, 2011. – 815с. – (Вища освіта XXI століття); 9. Пискотин М.И. *Советское бюджетное право*. – М., 1971. – с. 49; 10. Ровинский Е.А. *Основные вопросы теории советского финансового права*. – М., 1960. – с. 64; 11. *Финансовое право: Учебник под редакцией академика АНН доктора юрид. наук профессора Пахомова И.Н.* – Х.:ООО «Одиссей», 2003. – 448с.; 12. Халфина Р.О. *Вопросы советского административного и финансового права*. – М., 1952. - с. 194-195; 13. Химичева Н.И. *Субъекты бюджетного права*. – Саратов, 1978. - с.3; 14. Цылкин В.Д. *Доходы государственного бюджета СССР*. – М., 1973. - с. 14-15; 15. *Электронный ресурс: Посредникова Д.В. Очерки по истории финансовой науки: Монография / под ред. В.Э. Черновой; СПбГТУРП – СПб, 2012. – 102с. – ISBN/ISSN:978-5-91646-028-5* – Режим доступа к монографии: <http://window.edu.ru/resource/390/76390/files/04erkipoistorii.pdf>.

А. Є. Ковальов

ІДЕЇ «РОМАНТИЧНОГО ВІТАЇЗМУ» У ДЕРЖАВОТВОРЧИХ ПОШУКАХ М. ХВИЛЬОВОГО

Вивчення досвіду державотворчих інтенцій вітчизняної культури набуває значної актуальності в ситуації посилення ідей державного відродження українського народу. У цьому контексті значний інтерес викликає інтелектуальна спадщина України на межі XIX–XX століть, що в філософських, соціологічних, політичних, культурологічних та історичних проектах акумулювала суттєві трансформаційні зрушення тогочасного суспільно-політичного життя.

Політична ситуація України на кінці XIX – першої половини XX ст. характеризується плюралістичними тенденціями в осмисленні концепцій державотворення, зокрема: ліберально-демократичних (М. Драгоманов, М. Грушевський), інтегрально-націоналістичних (Д. Донцов), консервативних (В. Липинський, С. Томашівський), націонал-комуністичних (В. Винниченко, В. Шахрай, М. Хвильовий).

У запропонованому дослідженні акцентуємо увагу на ідеях культурного Ренесансу як створення нової генерації нації на засадах волонтаризму та досягнення українцями ідеалу європейської людини фаустівського типу М. Хвильового. Власне, у своїх працях М.Хвильовий символізував пролетаріат, як гордовитого вселюдського визволителя в ореолі творця робітничої держави, руйнівника релігійних пережитків, що вірив у царство свободи на землі. У серії памфлетів, написаних під час відомої літературної дискусії 1925–1928 рр., яка, почавшись як чисто літературна з питань розбіжностей на ідеологічній платформі, охопила згодом широке коло загальнокультурних і політичних проблем, М.Хвильовий висуває ідею так званого «азіатського ренесансу», здійснити який здатний лише український пролетаріат. Адже «...азіатське відродження тісно зв'язане з більшовизмом і притому, що духовна культура більшовизму може яскраво виявитись тільки в молодих радянських республіках...» [2. с.393], і саме Україна, знаходячись на межі двох енергій Сходу і Заходу, створить, на думку М.Хвильового, нову культуру і внесе її в Європу.

Однак, на думку М.Хвильового, для виконання цієї місії виникла необхідність створення нового пролетарського мистецтва, звільненого від «плужанського» масовізму та російського песимізму. Європа Гете, Дарвіна, Байрона і Маркса та її кла-

сичний тип громадської людини стає мірилом оцінок українського памфлетиста, піднімаючи національну творчість на новий культурний рівень, звичайно на ґрунті соціалізму, розуміючи його як лад справжнього гуманізму. М.Хвильовий намагався простежити нове світовідчуття народу на злеті революції, визначаючи його «романтикою вітаїзму», і віднайти оптимальний шлях розвитку української держави, не завжди об'єктивно враховуючи зв'язки між дійсним і можливим, а тому ці спроби є досить спірними, дискусійними і теоретично необґрунтованими. Ідеальний тип сильної і цільної людини був представлений Європою в образі Доктора Фауста і мав стати, на думку М.Хвильового, прикладом для наслідування з метою переробки рабської психології та створення нового типу вольового українця, «...сповненого духом неспокою і залізної волі...» [1, с.51], боротьба для якого становить серцевину його існування, який готовий досягти мети будь-якою ціною.

О. Шпенглер у постаті Фауста вбачає зміст цілої культурної епохи, яку оцінював в категоріях добра і зла, користі і шкоди, заперечуючи єдину цілісну культуру, й визначаючи лише її окремішність, адже кожна з них, на думку філософа, володіє душею, почуттями та метою. З трьох типів культур - «аполоністичної», «магічної» та «фаустівської», зосереджених в основі грецької, середньовічної та європейської, М.Хвильовий акцентує увагу саме на фаустівській душі, яка прагне подолати світ своєю волею, «...стати володарем речей зовнішнього світу, оскільки знає свою перевагу над ними і часто усуває їх з шляху - у формі піклування, гуманності всезагального миру, техніки державного примушення, щастя більшості» [3, с.465-466]. Власне, в теорії азіатського ренесансу простежується поєднання двох теорій ХХ століття - шпенглерового «Примерку Європи» та ленінської теорії всесвітньої революції. При цьому саме ідея німецького філософа щодо занепаду культури Європи й відсутності енергійних сил для створення нової спонукала М.Хвильового внести деякі корективи і уточнення на користь пролетарської України. Творчість М. Хвильового стає свідченням характерної для письменника волонтаристської тенденції, що проявляється в продукованих ним ідей «романтичного вітаїзму» з якими він пов'язував майбутнє Української держави.

Список використаних джерел

1.Ган О. Трагедія Миколи Хвильового. - БМ.: Прометей. - 77 с. 2.Хвильовий М. Україна чи Малоросія // Синій листопад. - К.: Молодь, 1993. - С.356-399. 3.Шпенглер О. Закат Европы. - Новосибірск: Наука, 1993. - 592 с.

О. И. Собственникова, В. Д. Ермолаева, А. А. Суханова

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ В РОССИИ

Система государственного управления включает в себя конструирование системы базовых понятий и представлений, создает общий язык общения для всех, реализующих себя в системе государственного управления или проявляющих к ней интерес, осмысление теоретических и практических вопросов, связанных с сущностью и характером формируемой системы государственного управления, ее социальными функциями, способами реализации реформ.

Элементами государства являются граждане, публичная власть, территория и границы, государственные ресурсы, правовое регулирование, официальное участие в делах мирового сообщества[3]. Отсюда понимание государственного управления в широком смысле как механизма структурно-властного воздействия на деятельность людей, организаций и учреждений и тем самым на политические, экономические, социальные и иные процессы. Традиционный подход к государственному управлению, осуществляемому преимущественно органами исполнительной власти, оправдан в рамках основного подхода.

В настоящее время можно выделить актуальные проблемы государственного управления.

Во-первых, происходящие улучшения организации государственного управления уже нашли выражение в широком применении новых административных проце-

дур и административных регламентов, новых информационных технологий, в упорядочении статуса государственных служащих. Однако сохраняется некоторое отставание управленческих реакций от реальных темпов политического, экономического и социального развития. Качество решений остается невысоким, что побуждает к их беспрерывным дополнениям и изменениям.

Это объясняется явной недооценкой критериев построения системы исполнительных и иных органов и нечетким определением их компетенции.

Особое беспокойство вызывает работа государственных служащих – уровень их квалификации не всегда высок, а ошибки и коррупционное проявление резко снижают социально-полезный эффект их деятельности. Персонал государственного управления еще не устранил административные барьеры между собой, гражданами и бизнесом.

Во-вторых, граждане и государство постоянно взаимодействуют друг с другом. Именно граждане, проявляя свою позицию, доводят до сведения институтов власти те проблемы, которые требуют своего решения. Существуют различные уровни взаимоотношений. Народ – источник власти, и сам же народ реализует ее как непосредственно (на референдумах, на выборах), так и через представительные органы. Важнейшим каналом взаимодействия являются обсуждения проектов нормативных актов, проведение республиканских и местных собраний. Эти формы участия граждан в управлении стали характерной чертой демократического процесса.

Содержание принципа взаимной ответственности государства и гражданина включает два аспекта.

Наиболее разработанным является аспект ответственности гражданина (человека) перед государством. Что же касается ответственности государства перед гражданином, то эта проблема редко является предметом исследований, пока не сформирован комплексный взгляд на ее решение. Поэтому весьма полезны научные исследования в данной области, которые могли бы дальше развивать теорию юридической ответственности[4].

В-третьих, еще одна актуальная проблема заключается в сокращении директивного начала управления, уменьшении государственного сектора экономики, превращении государства в одного из наиболее влиятельных субъектов регулирования общественных процессов. Наряду с этим реализуется тенденция расширения и усложнения задач государства в силу создания рыночной инфраструктуры, формирования новых законодательных и иных нормативно-правовых процедур социальных, экономических и политических отношений, необходимости регулировать становление разных форм собственности и их взаимоотношений. Поэтому нельзя однозначно приветствовать призывы к сокращению объема государственного правления, особенно если он не замещается самоуправленческими механизмами гражданского общества. В таком случае может усилиться состояние неуправляемости, произвола и хаоса, элементы чего в той или иной степени всегда присутствуют в переходном обществе.

Все более углубляющиеся преобразования и сопутствующие им кризисные процессы в российском обществе стремительно меняют его социальный облик, ставят небывалые по сложности и остроте политические, экономические, правовые и духовно-нравственные проблемы. В этих условиях особую роль приобретает государственная служба как социально организующий институт, как специальный вид управленческой деятельности. Аппарат

И только адекватная кадровая политика государства, направленная на формирование высокопрофессионального и стабильного государственного аппарата, способная обеспечить решение сложнейших задач переходного периода[5].

В-четвертых, законодательная власть, утрачивая на федеральном и региональном уровнях характер политического института всенародного представительства, лишается и реальных полномочий по формированию законодательной базы государства, а также по контролю деятельности других ветвей и органов государственной власти. Ее основная законодательная функция трансформировалась во вспомогательную функцию процессуального оформления в виде законов решений президентской и исполнительной власти, а контрольная функция – в инструмент борьбы за

власть и ресурсы политико-экономических группировок. Основной функцией законодательной власти становится имитация выборной демократии, фиктивной возможности реализации гражданами их конституционного права на осуществление своей власти и участие в управлении делами государства через выборные органы власти, т.е. демпфирование политической активности граждан[1].

В-пятых, количественное расширение органов государственного управления и увеличение числа чиновников произошло за годы реформ. При всем разнообразии и ненадежности оценок можно утверждать, что по численности аппарата Россия давно превзошла Советский Союз. Это – естественный процесс, отражающий радикальное усложнение общества, имеющий, однако, свои пределы. Громоздкий аппарат неэффективен не только с точки зрения необходимых на его содержание затрат, но и в силу экспоненциального характера зависимости числа вероятных ошибок исполнения от количества исполнителей. Данный факт осознан политическим руководством страны, и в последние годы предпринимаются целенаправленные усилия по сокращению штатов и оптимизации государственных структур. О результатах можно будет судить позднее, но в принципе следует признать: самый экономный механизм управления в армии, где отношения упрощены до предела; в обществе же сокращение аппарата управления имеет свои пределы.

В-шестых, структурное усложнение государственной организации происходит путем распределения центров управления по вертикали и горизонтали

Попытка децентрализации управления, предпринятая 90-е гг., желаемого эффекта не дала. В нашем случае и этот западный опыт оказался мало применимым: там формирование федерации исторически шло естественным конфедеративным путем (снизу вверх). В России же, наоборот, центр «делится» полномочиями сверху вниз. Западные федерации формировались путем передачи «в ведение центра вопросов, которые не могут быть решены на местах». В России на места передаются полномочия и ресурсы, удержать которые не в состоянии центр. Этот во многом искусственный процесс сопровождается острым противоборством между уже сложившимися федеральной и региональными элитами, формирующимися центрами влияния на местах. Альтернативы ему, однако, не существует: с расширением сферы реальной ответственности субъектов федерации связан рост эффективности функционирования федерального центра и государственного аппарата в целом.

Не менее важно разделение властей по горизонтали как в центре, так и на местах. Независимость законодательной, исполнительной и судебной ветвей власти, ставшая атрибутом современной демократии, имеет не только политическое значение как механизм «сдержек и противовесов». Она существенно повышает степень разнообразия органов государственного управления, расширяя пределы их совокупных возможностей [2].

Сложившаяся в России структура власти не в полной мере отвечает критерию независимости ее ветвей. Особое, в соответствии с Конституцией РФ, положение Президента России ставит его фактически над всеми ветвями, что соответствует специфике переходного состояния, но суживает поле маневра для власти в целом. Особое положение Президента порождает и особое, уже не предусмотренное Конституцией РФ, положение его администрации, дающее пример ненужного разнообразия, которое способно перераста в свою противоположность через возврат к единовластию. С учетом этого обстоятельства можно прогнозировать, что фактическое «единство ветвей», достигнутое по итогам последнего избирательного цикла и отвечающее по видимости некоей «политической целесообразности», способно уже в ближайшее время стать источником больших социальных проблем и продемонстрировать неадекватность управления реальному состоянию общества.

Государственное управление на основе беспристрастной законодательно выверенной системы и современных технологий является для России желаемой целью. Это весьма сложный и протяженный во времени процесс. Он имеет много различных аспектов. Один из них - развитие теории государственного управления, способной не только дать научно обоснованную методологию изучения этого важнейшего вида социальной деятельности, но и определить верные ориентиры системной, последовательной, реалистичной реформы государственного аппарата и обеспечиваю-

щих его институтов и механизмов.

Список использованных источников

1. Нисневич Ю.А. Аудит политической системы посткоммунистической России. М.: Материк, 2010. 2. Сморгунов Л.В. Сетевой подход к политике и управлению. ПОЛИС, 2011. – №3. 3. Тихомиров Ю.А. Государство: преемственность и новизна. М.: Юриспруденция, 2011. 4. Тихомиров Ю.А. Управление на основе права. М.: Формула права, 2012. 5. Теория государственного управления/ Феликс Шамхалов. М.: ЗАО «Издательство «Экономика», 2010.

Т. В. Петренко

ДО ПИТАННЯ УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ ПРОЕКТІВ ПРОГРАМИ ДЕРЖАВНОЇ РЕЄСТРАЦІЇ ПРАВ ВЛАСНОСТІ

На сучасному етапі розвитку нашої держави важливе значення мають відносини власності та існуючий державний захист прав власності громадян і юридичних осіб у цій сфері. З січня 2013 року реформована та діє нова система державної реєстрації речових прав.

Аналітичний аналіз програми державної реєстрації показав, що на сьогоднішній день вона повинна враховувати існуючі методи управління проектами та розглядати цей процес як цілеспрямовану систему відповідних проектних рішень, забезпечення неухильного дотримання прав і свобод громадян та юридичних осіб, а також створення умов стратегічного розвитку галузі державної реєстрації прав власності [1].

Програма державної реєстрації прав власності відноситься згідно її цілей та завдань до соціально-правового типу, оскільки спрямована на забезпечення державою захисту речових прав громадян на нерухоме майно, що передбачено Конституцією України. В цьому сенсі є важливим питання управління якістю вказаної програми та її продуктів.

Управління якістю проекту є серією процесів, спрямованих на економне створення продукту та послуги проекту, які задовольняють потреби клієнта [2].

В управлінні проектами трактування поняття якості – це «сукупність особливостей об'єкта, які зумовлюють його можливість задовольняти очікуваним вимогам» [3]. У програмі державної реєстрації прав власності, що відноситься до соціально-правового типу, ми пропонуємо таке трактування якості – це результат якісного та повного виконання змісту та завдань проекту в обумовлений законодавством строк.

Зміст проекту державної реєстрації речових прав складається з декількох етапів, до яких необхідно віднести: 1) первісний огляд заяви та поданих документів; 2) розгляд заяви та поданих документів; 3) прийняття рішення за результатами розгляду заяви; 4) проведення реєстраційних дій у Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно; 5) видача документів заінтересованій особі.

Первісний огляд заяви та поданих документів відбувається під час подачі заяви заінтересованою особою, що відповідає фазі ініціації проекту [4]. Заява та необхідні документи подаються спеціалісту органу державної реєстрації прав, який здійснює первісний огляд заяви та поданих документів, а саме перевіряє наявність обов'язкових документів. Даний етап має важливе значення для подальшого змісту проекту та впливає на його якість, оскільки від нього залежить вирішення питання про достатність поданих документів для прийняття заяви та проведення її реєстрації у базі даних. Згідно чинного законодавства єдиною підставою для відмови у прийнятті заяви та поданих документів може бути лише відсутність документів, що підтверджують оплату державного мита та сплати за надання витягу. На практиці ця норма призводить до того, що спеціалісти органу державної реєстрації прав приймають всі заяви, до яких додано квитанції про оплату державного мита та витягу, однак позбавлені можливості відмовити у прийнятті заяви у разі відсутності інших необхідних для державної реєстрації прав документів, що передбачені Порядком державної реєстрації речових прав на нерухоме майно. Зазвичай це призводить до того, що надання цих документів запитує під час розгляду заяви державний реєстратор, який вимушений прийняти рішення про зупинення розгляду поданої заяви з рекомендаціями надати необхідні документи. Тобто, на це витрачається додатковий

час державного реєстратора та заінтересованої особи, фаза виконання проекту припиняється, та як наслідок, ускладнюється процедура розгляду заяви і збільшується строк її розгляду. Таким чином, зазначені фактори негативно впливають на якість проекту державної реєстрації прав власності. Враховуючи вищевикладене, зазначимо, що від результату здійснення первісного огляду заяви та поданих документів залежать подальші етапи проекту і його якість в цілому.

Наступним етапом проекту державної реєстрації прав власності є розгляд заяви та поданих документів, під час якого державний реєстратор проводить експертизу поданих документів, встановлює відповідність заявлених прав документам, що їх посвідчують, здійснює аналітичне опрацювання офіційної інформації, наявної в Державних реєстрах, щодо заявлених прав тощо. Експертиза полягає у вивченні наданих документів, співставленні наявної в них інформації, встановленні які саме права та на який саме об'єкт заявлено і чи відповідає інформація в даних документах одна одній, чи не міститься у поданих документах будь-яких протиріч щодо, наприклад, опису об'єкта, його адреси, інформації про загальну площу, чи відповідає інформація про особу - власника майна у правовстановлювальному документі, інформації, що міститься у документі, що посвідчує особу заявника і так далі. Завдяки вказаній експертизі державний реєстратор встановлює відповідність заявлених прав документам, що їх посвідчують. За необхідності на цьому етапі державний реєстратор може запитувати необхідну інформацію у державних та виконавчих органах, підприємствах та організаціях. Крім того, державний реєстратор, який виступає менеджером проекту, здійснює аналітичне опрацювання офіційної інформації, наявної у Державних реєстрах, щодо заявлених прав, яке здійснюється з метою перевірки наявності або відсутності обтяжень речових прав, що є визначальним фактором під час проведення державної реєстрації. У разі, якщо заінтересованою особою було надано не всі необхідні документи, що передбачені Порядком державної реєстрації речових прав на нерухоме майно, державний реєстратор відповідно Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» (надалі - Закон) приймає рішення про зупинення розгляду заяви про державну реєстрацію прав із зазначенням підстав та переліку необхідних документів, що мають бути надані для проведення державної реєстрації.

Прийняття такого рішення вже є наступним етапом проекту та призводить до зупинення розгляду заяви і зупиненню строку, встановленому на розгляд заяви. Згідно з частиною 5 статті 15 Закону, державна реєстрація прав (або надання відмови в ній) проводиться в строк, що не перевищує чотирнадцяти робочих днів з моменту надходження до органу державної реєстрації прав заяви про таку реєстрацію та передбачених цим Законом та нормативно-правовими актами документів [5]. Відповідно до статті 22 Закону, у разі, якщо документи для державної реєстрації прав та їх обтяжень подано не в повному обсязі, передбаченому нормативно-правовими актами, державний реєстратор приймає рішення про зупинення розгляду заяви про державну реєстрацію прав та їх обтяжень на строк п'ять робочих днів з моменту отримання заявником цього рішення і письмово повідомляє про це заявника [5]. При цьому, строк розгляду заяви зупиняється на час отримання заявником рішення про зупинення розгляду заяви та на п'ять робочих днів з моменту такого отримання. У разі, якщо заявник протягом п'яти робочих днів з моменту отримання рішення виконав вимоги та надав необхідні документи державний реєстратор приймає рішення про відновлення розгляду заяви та загальний строк розгляду заяви продовжується з урахуванням того часу, що минув до його зупинення. Якщо заявник не виконав вимоги по усуненню недоліків, то державний реєстратор приймає рішення про відмову в державній реєстрації прав та їх обтяжень.

Слід відзначити, що на етапі прийняття рішення державний реєстратор здійснює моніторинг чинного законодавства та норм, що стосуються документів, які розглядаються, а також проводить аналіз наявних документів, інформації Державних реєстрів та вимог закону з цього приводу. Тільки після проведення експертизи поданих документів, моніторингу чинного законодавства та проведення зазначеного аналізу, державний реєстратор приймає відповідне рішення. Враховуючи, що прийняте рішення стосується заявлених прав, воно має бути обґрунтованим і законним,

таким, що ґрунтується на чинному законодавстві. Тому важливим фактором, що впливає на управління якістю проекту державної реєстрації прав є саме знання чинного законодавства, які мають застосовуватися державним реєстратором, як на етапі розгляду документів, так і на етапі прийняття рішення.

В залежності від того, яке рішення було прийнято, державний реєстратор здійснює проведення реєстраційних дій у Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно або здійснює оформлення документу, що підтверджує надання відмови в державній реєстрації, а саме рішення про відмову в державній реєстрації прав та їх обтяжень. На цьому етапі для якості проекту має значення наявність технічних засобів, за допомогою яких відбувається проведення реєстраційних дій, наявність безперебійної роботи програмного забезпечення Державного реєстру речових прав на нерухоме майно, а також знання програмного забезпечення та особисті риси державного реєстратора, такі як уважність, акуратність, відповідальність та компетентність.

Завершальним етапом проекту державної реєстрації прав є видача документів заінтересованій особі про проведення державної реєстрації або надання відмови в ній. На цьому етапі якість проекту пов'язана з моментом отримання заявником документів, який згідно чинного законодавства має настати на наступний день після прийняття державним реєстратором рішення про державну реєстрацію або надання відмови в ній. Але, враховуючи, що зазвичай спосіб отримання документів у заяві про державну реєстрацію прав зазначається заінтересованою особою як «особисто», процес видачі документів пов'язаний з діями самого заявника, а саме його зверненням до органу державної реєстрації прав за отриманням документів, що, як свідчить практика, може відбутися пізніше необхідного строку.

Підсумовуючи вищевикладене, можна зазначити, що управління якістю проекту є паралельним процесом з управлінням змістом проекту на всіх етапах життєвого циклу проекту державної реєстрації прав власності. Без сумніву, кожна невідповідність на будь-якому етапі виконання проекту несе загрозу зниження якості управління проекту та його продукту. Визначено, що важливим фактором якісного виконання проекту державної реєстрації прав власності є збалансоване запобігання будь-якій невідповідності в управлінських рішеннях.

Список використаних джерел

1. Петренко Т.В. Доцільність управління проектами при реформуванні системи державної реєстрації прав власності. – *Новості науки Придніпров'я*. - № 6, 2012. – С.61-64. 2. Ярошенко Ф.А., Бушувєв С.Д., Танака Х. Управление инновационными проектами и программами на основе знаний Р2М. – К.: «Саммит-Книга», 2012. – 272 с. 3. Елементи управління проектами на підприємстві: Підручник./В.В. Малий, О.І. Мазуркевич, С.К. Чернов, С.В. Антоненко, М.С. Завгородній. – Дніпропетровськ, «ІМА-прес». – 2011. – 159 с. 4. Петренко Т.В., Петренко В.О. Концептуальна модель життєвого циклу проекту програми державної реєстрації прав власності. // *Матеріали I Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Інноваційне розвиток общества: Управление проектами и интеллектуальной собственностью»*. – (г. Донецьк, 25-26 октября 2013 года). – Донецьк: ДГУУ, 2013. – http://dsum.edu.ua/rw/index.php?option=com_k2&view=item&id=782. 5. Закон України «Про державну реєстрацію речових прав та їх обтяжень» від 01.07.2004р., із змінами – офіційний сайт Верховної ради України – <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1952-15>.

В. Г. Присенко, З. Р. Махкамова

СИСТЕМА ОХРАНЫ ЗДОРОВЬЯ: ЭКОНОМИЧЕСКОЕ МЫШЛЕНИЕ

Здоровье - категория не только социальная, но и в опосредованной форме – экономическая, т.е. государство обязано регулировать экономику для обеспечения благосостояния населения, что немало важно для нашей системы здравоохранения.

В современных условиях возрастает роль оперативного разрешения вопросов управления медперсонала и, прежде всего, оптимизации взаимопонимания и высокой мотивации медработников, обеспечения высокой продуктивности труда и высокого качества медицинских (МУ) и реабилитационных услуг (РУ) в условиях рынка [2. с.53]. С особой остротой встает вопрос рационального управления трудовыми ресурсами отрасли.

Стало очевидным, что каждый, кто имеет отношение к здоровью населения (медсестры, врач, реабилитолог и др.), должен рассматривать свою деятельность не только с профессиональной, но и с экономической точки зрения, т.е. от решения экономических проблем здравоохранения зависит функционирование медицинских учреждений независимо от формы собственности [1. с.19]. Актуальные проблемы отраслевой экономики условно можно разделить на: а) проблемы охраны здоровья; б) прогрессивные формы управления объектами здравоохранения; в) решение финансово-экономических вопросов.

Экономические перемены в такой отрасли народного хозяйства, как здравоохранение, должны обязательно приниматься одновременно с управленческими решениями по подготовке квалифицированных специалистов с достаточными экономическими знаниями [3. с.35]. Экономическое мышление сегодня жизненно необходимо, так как наметилась тенденция в работе медицинских учреждений к самообразованию и многоукладности, реорганизации ПМСП, в том числе, на широкую подготовку семейных врачей. Все это требует умения экономически грамотно мыслить и на основе этого строить свою работу [6. с.24]. Использование информации для принятия решений является основой в деятельности и медработников, и экономистов. В наше время крайне важны знания экономических законов, чтобы в рыночных условиях выбрать рациональные с экономической точки зрения схемы обследования, лечения и реабилитации пациентов. Одно из последних решений по реорганизации отрасли – перераспределение финансовых ресурсов на ПМСП – систему медицинских, санитарно-гигиенических и медико-социальных служб и технологий, обеспечивающей первичный контакт индивидов, семей, коллективов и популяций с медперсоналом [5.с.55]. Экономическая целесообразность развития ПМСП определяется: 1) уменьшением потерь трудовых ресурсов; 2) уменьшением затрат на стационарное лечение; 3) увеличением доли внебюджетного финансирования; 4) оптимизация кадрового состава и др.

Управление качеством МУ и РУ [4. с.6] невозможно без преемственности лечебно-диагностического и реабилитационного процессов, применения единых организационных и медицинских стандартов. В сфере охраны здоровья каждому врачу для анализа принимаемых решений крайне важно обращаться к предложенным инструментам – семи экономическим принципам: **1. Обмен** – основной принцип экономических обоснований для достижения выгоды. **2. Выбор** – принцип «затрат и результатов». **3. Цена возможности** – то, что на самом деле определяет стоимость чего-либо. **4. «Бюджетные ограничения»** (время, деньги, вещи и др.). **5. Максимизация**, когда повышение предельных расходов равно снижению предельных выгод. **6. Цикличность финансовых потоков**. **7. Принцип организации**. Рост и результат экономики находятся в большей зависимости от эффективности организации, чем от вложений природных ресурсов, количества людей, финансовой помощи и др. факторов.

Мы должны привыкнуть к мысли, что бесплатной медицины не было и во времена плановой экономики. Дефиниции «платная» и «бесплатная» являются лишь относительными категориями, поскольку вне зависимости от каналов финансирования источником любых, в том числе и денежных ресурсов, является работающее население страны. Последнее, с одной стороны, производит все материальные ценности (национальный продукт или доход), а с другой стороны осуществляет плату всех расходов, в том числе и в здравоохранении, в форме налогов, страховых взносов в фонды обязательного и добровольного медицинского страхования, личных затрат на медуслуги, медикаменты и т.д.

Джон М. Кейнс еще в 1933 году написал: «Декаденский интернациональный, но индивидуалистический капитализм, в руках которого мы находимся после первой мировой войны, успехом не увенчался. Он не разумен. Он не красив. Он не справедлив. Он не добродетелен. И он не дает желаемого результата. Короче говоря, он нам не нравится, и мы начинаем его презирать. Но когда мы задаемся вопросом о том, чем его заменить, нас охватывает крайнее недоумение» [7. С 166].

При этом следует помнить:

1. Для того, чтобы получить от системы здравоохранения что-то, должен произойти обмен между пациентом и медработником. Обмен – средство, а не цель.

2. Улучшение здоровья происходит, в основном, в результате экономического роста, работающих социальных факторов и недорогих общественных мероприятий по охране здоровья, а не за счет применения дорогих медицинских технологий. Страхование и программы снижают диспропорцию в потреблении МУ и РУ между группами лиц с разным доходом, но социально-экономические различия в состоянии здоровья людей сохраняются.

3. Основные трудности экономики здравоохранения заключаются в том, что: а) выбор осуществляется исходя из качества, а не из цены или количества; б) существует неопределенность влияния медицинского обслуживания на состояние здоровья населения.

Список используемых источников

1. Блохин А. Б. Управление экономикой больничного хозяйства. Экономика здравоохранения-2008.- №4.-С.18-21. 2. Литвинова О. Н. Проблеми особливості підготовки керівників системи охорони здоров'я в Україні. Вісник соціальної гігієни та організації охорони здоров'я України -2010.-№1.-С.52-55. 3. Медведовська Н. В. Сучасний стан та регіональні особливості кадрового забезпечення лікувальних закладів системи МОЗ України. Вісник соціальної гігієни та організації охорони здоров'я України -2010.-№4.-С.34-47. 4. Мартынич С. А., Полесский В. А., Лелеко В. В. и др. Затраты на качество медицинской помощи: вопросы управления. Экономика здравоохранения-2008.- №3.-С.5-17. 5. Слабкий Г. О., Кризина Н. П. Первинна медико-санітарна допомога: стан розвитку. Вісник соціальної гігієни та організації охорони здоров'я України -2008.-№3.-С.55-64. 6. Сидоров Г.А., Пехов А.И., Губарев В.М. Современные проблемы профессиональной деятельности руководителей учреждений здравоохранения. Экономика здравоохранения-2008.-№1.-С.24-26. 7. Raico R. Was Keynes a Liberal? - The Independent Review, 2008. Vol. 13, n. 2. pp. 165-188.

В. О. Мазуренко, Ю. В. Логвиненко

ПОШУК ШЛЯХІВ ОБГРУНТУВАННЯ ДОЦІЛЬНОСТІ СТРАТЕГІЧНОГО ПЛАНУВАННЯ І УПРАВЛІННЯ ОРГАНІЗАЦІЄЮ

Питання необхідності, доцільності і ефективності застосування стратегічного планування завжди є актуальним. Основною умовою застосування стратегічного управління є виникнення непередбачуваних змін в зовнішньому середовищі організації, причиною яких можуть бути: насичення попиту на товар чи послуги на ринку діяльності; зміни в технології виробництва у даній галузі; несподівана поява конкурентів на ринку і т.п. У таких ситуаціях традиційні прийоми і досвід не відповідають завданням усунення загроз і використанню нових можливостей. Якщо організація не має єдиного стратегічного плану, то не виключено, що різні її філії та підрозділи можуть виробляти та впроваджувати суперечливі неефективні рішення [1;3].

Проблемні питання, що розглядатимуться в даній статті, а саме: вибір необхідної типології планування, принципів планування та забезпечення процесу планування повною, достовірною і своєчасною інформацією займалася значна кількість вчених-управлінців. (Р. Акофф, І. Ансофф, Б. Андрюшків, К. Боумен, О. Виханський, О. Ковтун, Б. Мізюк, В. Сладкевич, З. Шершньова та ін.), проте автори статті спробують встановити кореляційну залежність між вибраною типологією планування та іншими чинниками і результатами стратегічного розвитку організації.

Як показали дослідження, в основу вибору типу стратегічного планування необхідно брати стратегію розвитку організації. При цьому, бажано дотримуватися, відповідних типу планування принципів: 1) стратегія формується і розробляється корпоративним рівнем управління із залученням при необхідності менеджерів нижчих рівнів; 2) реалізація стратегії повинна передбачати участь усіх рівнів управління в межах власної компетенції та відповідальності; 3) стратегія має розроблятися, перш за все, з позиції перспектив організації в цілому, а не конкретних структурних одиниць чи індивідів; 4) стратегія повинна обумовлюватися глибинними дослідженнями і фактичними даними на підставі аналізу великого обсягу активної, достовірної та своєчасної інформації; 5) стратегія повинна залишатися цілісною, сталою і одночасно бути достатньо гнучкою відносно змін умов діяльності [4;9].

Як відомо, стратегічному плануванню сприяє преактивна та інтерактивна орієнтація з характерними для них принципами участі, безперервності, холізму. Так,

наприклад, раціональним зерном принципу участі є те, що, по-перше, участь в процесі стратегічного планування дозволяє його учасникам зрозуміти цілі організації, її структуру, методи і засоби виконання стратегічних завдань; по-друге, це дозволяє співробітникам інтелектуально підвищити власний рівень і одночасно рівень організації. Краще планувати для себе відносно погано, ніж бути запланованим іншими [6]. Тому стратегічним плануванням безпосередньо повинні займатися менеджери, а не фахівці відділів планування. Однак, це не означає, що фахівці з планування не повинні брати участь у розробці стратегічних планів, але їх основним завданням повинно бути полегшення процесу планування для менеджерів.

Розкриваючи сутність принципу безперервності, необхідно враховувати той факт, що у більшості випадків планування носить дискретний характер. Для стратегічного планування лаг часу становить 3-5 або 10, а, можливо, й більше років. Коли план затверджено, процес планування призупиняється. Через появу змін, непередбачуваних подій і конфліктних ситуацій жоден план, незважаючи на ретельність його розроблення, не може бути виконаним як у часовому, так і в якісному вимірах. Іншими словами, при стратегічному плануванні необхідна система постійного контролю, аналізу і модернізації планів, в основі якої лежало б врахування ймовірності появи змін як всередині організації, так в її зовнішньому середовищі. З іншого боку, здійснюючи стратегічне планування ми прагнемо чогось цінного як для себе, так і для організації в цілому, а з наближенням до стратегічної мети, її цінність може змінюватися, тобто наші цінності змінюються так само безперервно, як і сама дійсність, і ці зміни потребують коригування нашого плану дій [5].

Що стосується принципу холізму, то він включає в себе дві частини управлінських функцій: координації й інтеграції. Оскільки будь-яка організація має ієрархічну структуру, ділиться на рівні, кожний з яких включає підрозділи, що відрізняються за функціями, то необхідна координація, яка б забезпечила взаємодію елементів одного рівня, і інтеграція, яка б об'єднала діяльність елементів різних рівнів [9]. Координація структурних одиниць одного рівня передбачає планування одночасно і у взаємозв'язку. Інтеграція ж встановлює, що планування, яке здійснюється незалежно на кожному рівні, не може бути настільки ж ефективним, як планування у взаємозв'язку на всіх рівнях. Тому усунення протиріч, що виникають, можливе лише шляхом координації та інтеграції. Поєднання координації та інтеграції дає принцип холізму, згідно з яким, чим більше структурних елементів і рівнів у системі, тим доцільніше планувати їх діяльність одночасно і у взаємозв'язку.

Дослідження ряду наукових джерел інформації показало, що успіх застосування стратегічного планування залежить від ступеня організованості процесу розроблення і виконання плану. При стратегічному плануванні, організація мусить бути готовою до реалізації чотирьох із стратегічних альтернатив, а саме: обмежене зростання; розширення; скорочення; комбінація трьох перших [8].

Для обмеженого зростання характерним є встановлення цілей залежно від досягнутого рівня виробництва. Ця стратегія застосовується в зрілих галузях зі сталою технологією, коли організація задоволена своїм станом. Суть цієї стратегії коротко можна охарактеризувати так: краще менше, але постійно. Але така стратегія обмежує перспективний розвиток організації і з часом може привести до втрати нею власного конкурентного статусу.

Стратегія росту (розширення) здійснюється шляхом щорічного значного підвищення показників минулого року. Цієї стратегії дотримуються керівники, що прагнуть до диверсифікації (зміни), щоб покинути ринки, які перебувають у стагнації. Розумне розширення, яке підвищує конкурентний статус організації, – це шлях до її ефективного та прогресивного розвитку. Таке управління організацією має гарантоване майбутнє [6].

Скорочення є альтернативою, яку не часто обирають керівники, і яку часто називають стратегією останнього засобу. Фактично, для багатьох організацій скорочення означає здоровий шлях раціоналізації і переорієнтації. У рамках цієї альтернативи може бути декілька варіантів: ліквідація, відсікання зайвого, поєднання. Кожний із зазначених варіантів сприймається болісно співробітниками і може викликати небажане соціальне напруження. Тому менеджери повинні готувати людський потенціал

до такого заходу, всебічно пояснюючи його необхідність з розкриттям перспектив для організації і наданням соціальної гарантії на майбутнє.

Стратегічне планування завжди повинне спиратися на фактори, що визначають його доцільність і ефективність. До таких факторів можна віднести: ризик, знання минулих стратегій, реакція на власників та фактор часу у прийнятті рішення.

Як було встановлено, стратегічне планування представляє собою процес вибору стратегічних цілей для організації і рішення щодо їх досягнення. Як уже зазначалося, воно в умовах безперервних змін зовнішнього середовища передбачає тип планування, в основі якого покладені преактивізм і інтерактивізм. Також було виявлено, що існує кореляційний зв'язок між формальним плануванням і успіхом організації. Менеджери, що залучаються до стратегічного планування, з підтримкою плануючих органів, повинні прогнозувати можливу появу як можливостей, так і загроз із зовнішнього середовища та передбачати фінансові й матеріальні ресурси для їх впровадження чи усунення негативних наслідків. Успіх організації також залежить від правильності вибору цілей, тобто вони мають бути конкретними і підлягати вимірюванню. Для цього вони повинні відповідати умовам: бути орієнтованими в часі; реальними в досягненні; бути такими, які підтримуються перехресно, тобто всіма, хто зацікавлений в успіху організації.

Підсумовуючи все вищесказане, можна зробити висновок, що стратегічне планування є однією з найголовніших умов ефективного функціонування, економічного зростання і розвитку будь-якої організації. З цих позицій стратегія становиться життєво необхідним управлінським інструментом, за допомогою якого організація може протистояти змінам умов з боку зовнішнього і внутрішнього середовища, тому, що вона завжди за визначенням готова до їх появи. Планування, як основа стратегічного управління, є головною функцією, що займає особливе місце в стратегічному управлінні. Для планування характерним є вибір відповідного образу дій з можливих альтернатив як для організації в цілому, так і для кожного підрозділу та конкретних виконавців. Для стратегічного планування найефективнішими типологіями мають бути преактивізм і інтерактивізм. Саме ці дві типології, як відзначають більшість науковців-управлінців, відповідають основам стратегічного розвитку організації. Характер цих двох типологій планування відзеркалює потужний кореляційний зв'язок стратегічного планування і результатів стратегічного розвитку організації.

Список використаних джерел

1. Акофф Р. *Планирование в больших экономических системах* / Р. Акофф; пер. с англ. Г.Б. Рубальского; под редакцией И.А. Ушакова. – М.: Сов. Радио, 1972. – 421 с. 2. Ансофф И. *Новая корпоративная стратегия*. – СПб: Питер, 1999. – 416 с. 3. Андриюків Б.М. *Основи менеджменту* / Б.М. Андриюків, О.С. Кузьмін. – Львів: Світ, 1995. – 296 с. 4. Боумен К. *Основи стратегического менеджмента* / К. Боумен. – М.: ИНФРА, 1997. – 288 с. 5. Виханський О.С. *Менеджмент* / О.С. Виханський, А.И. Наумов. – М.: Высшая школа, 1994. – 227 с. 6. Ковтун О.І. *Стратегія підприємства: навч. посіб.* / О.І. Ковтун. – Львів: Новий світ, 2006. – 388 с. 7. Логвиненко Ю.В. *Особливості управління сучасним навчальним закладом у контексті освітнянських зрушень ХХІ століття (стаття)* / Ю.В. Логвиненко, В.О. Мазуренко // *Філософсько-теоретичні та практико-орієнтовані аспекти випереджаючої освіти для сталого розвитку. Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції. 22 листопада 2012 р., м. Дніпропетровськ. Част. 1 / Наук. ред. О.С. Висоцька*. – Дніпропетровськ: «Роял Принт», 2013. – 276 с. 8. Мізюк Б.М. *Стратегічне управління підприємством: підручник* / Б.М. Мізюк. – Львів: Коопосвіта, 1999. – 539 с.

Х. О. Сухова

ДЕРЖАВНИЙ ВПЛИВ НА ГРОМАДСЬКУ ДУМКУ: ЯВИЩЕ БЕЗ ВИЗНАЧЕННЯ

Невід'ємною частиною сучасного державного управління є робота з громадськістю, спрямована, як правило, на створення, укорінення та підтримання певних політичних, соціальних, економічних та інших актуальних поглядів у суспільстві. Наглядними прикладами даної практики можуть служити численні державні установи та фінансовані урядом квазі-автономні громадські організації (т.зв. quangos)

[1,с.374], робота котрих спрямована в основному на вплив на думку широкої громадськості. Тим не менш, у політичній науці досі не існує єдиного терміну, який би означував вищеописану практику.

У релевантній науковій літературі побутує кілька термінів, спрямованих на визначення урядової роботи по поширенню поглядів серед суспільства. Серед них варто виділити такі: державна комунікація (government communication), внутрішні громадські справи (domestic public affairs), державні зв'язки з громадськістю (government public relations), національне брендування (nation branding) та пропаганда (propaganda). Всі перераховані терміни тією чи іншою мірою описують вплив держави на формування громадської думки, однак суттєвим недоліком є те, що кожний з них або покриває явище частково, або є дотичним до зовнішньополітичної сфери, непов'язаної з внутрішньою політикою конкретної держави. Для того, щоб визначити межі та особливості державної роботи з громадськістю всі вищепераховані концепти будуть описані та проаналізовані автором.

Отже, найбільшою поширеністю та популярністю серед науковців користується термін державна комунікація. Згідно до М. Пасквера, державну комунікацію можна охарактеризувати як «будь-яку практику державних інститутів та організації, спрямовану на передання та поширення інформації, перш за все з метою презентації і пояснення урядових рішень і дій, популяризацію їх легітимності, захист загально-визнаних цінностей і допомогу утримання соціальних меж» [4,1]. Безперечно, основною функцією державної комунікації є формування громадської думки. Тим не менш, вищенаведене визначення дає змогу зробити висновок, що основною ціллю є перш за все роз'яснення та виправдання дій уряду в очах громадян (тобто потенційного електорату), а, значить, творення нових образів і бачень, конструювання іміджу певних політичних інститутів, конкретних осіб чи навіть держав не входить в рамки визначення державної комунікації.

Наступне поняття, внутрішні громадські справи, вживається здебільшого в контексті протиставлення дій, направлених на державний вплив на думку національної громадськості (public affairs) з роботою по формуванню зарубіжної громадської думки (public diplomacy). У даному випадку внутрішні громадські справи можуть бути означеними як «дії, що залучають громадян до розуміння світових політичних процесів і, таким чином, кращого пояснення політики конкретної країни» [3,7]. Отже, внутрішні громадські справи сфокусовані на формуванні громадської думки щодо зовнішньополітичних проблем, оминаючи, таким чином внутрішньополітичні питання.

Термін «державні зв'язки з громадськістю» використовується для описання та передбачення комунікаційної поведінки між державою (урядом) та широкою громадськістю [5,138]. При цьому, дане поняття не уточнює, хто саме є реципієнтом державних послів, оскільки уряд може використовувати стандартний набір інструментів та методів зв'язків з громадськістю як щодо громадян конкретної держави, так і щодо іноземної аудиторії. Таким чином, державні зв'язки з громадськістю покривають значно ширшу сферу, ніж формування громадської думки державою.

Ще одним терміном, котрий розширює вплив уряду як на внутрішню, так і на зовнішню громадськість, є національне брендування. Згідно до І. Фана, національне брендування – це «урядові дії, спрямовані на створення всеохоплюючого, реалістичного та найбільш конкурентоспроможного бачення держави, а також на підтримання, збагачення та переосмислення цього бачення в процесі постійної комунікації в рамках держава-держава та/або держава-громадськість» [2,5]. Отже, дане поняття не описує державний вплив на громадську думку з двох причин: по-перше, національне брендування передбачає лише розвиток іміджу держави, а, по-друге, реципієнтом інформації можуть виступати зарубіжні уряди та суспільства, що виходить за рамки внутрішньодержавної комунікації.

Останній термін, котрий часто плутають з конструюванням громадської думки державою є пропаганда. Д. Уелч стверджував, що пропаганда є «навмисною спробою вплинути на думку аудиторії шляхом передачі ідей і цінностей для конкретної мети, свідомо спрямована на задоволення інтересів пропагандиста та його політичних лідерів, прямо або опосередковано» [6, 24]. Як можна бачити, пропаганда – це дуже вузьке поняття, яке просто не може охопити всю складність відносин між дер-

жавою і широкою громадськістю. Головна відмінність між пропагандою і державним впливом на громадську думку - спосіб спілкування. Пропаганда є односторонньою популяризацією ідей, в той час як формування громадської думки державою - це завжди діалог.

З усього вищесказаного можна зробити висновок, що сучасна теорія державного управління не має специфічної термінології, котрі описувала б діяльність держави по впливу на громадську думку. Існує ряд термінів, котрі зачіпають окремі сторони державного формування громадської думки, однак або не описуються його повністю, або екстраполюють дану діяльність на зарубіжну аудиторію. Оскільки даний елемент стосунків держава – суспільство присутній в урядовій роботі багатьох країн світу, в тому числі України, існує нагальна потреба розвитку понятійного апарату для опису та визначення даного явища державного управління.

Список використаних джерел

1. Baines P., Egan J., Jeflins F. *Public Relations*. Linacre House, Jordan Hill. Oxford, 2004. 2. Fan Y. *Branding the Nation: What is Being Branded?* *Journal of Vacation Marketing*, 2006, Vol. 12, No.1., 5-14. 3. Gonesh A., Melissen J. *Public Diplomacy: Improving Practice*. Netherlands Institute of International Relations, Clingendael, December 2005, 1-27. 4. Pasquier M. *Government Communication*. in L. Côté and J.-F. Savard (eds.), *Encyclopedic Dictionary of Public Administration*, 2012, 1-3. 5. Signitzer B.H., Coombs T. *Public Relations and Public Diplomacy: Conceptual Convergences*. *Public Relations Review*, Vol. 18, No.2, Summer 1992, 137-147. 6. Welch D. *Powers of Persuasion*, *History Today*, Vol.49, August 1999, 24-26.

Р. Ю. Кривенкова

ДЕРЖАВНО-УПРАВЛІНСЬКІ АСПЕКТИ РОЛІ ОСОБИСТОСТІ ПОЛІТИЧНОГО ЛІДЕРА У ФОРМУВАННІ ПОЛІТИЧНОЇ НАЦІЇ: ПРИКЛАД НІМЕЧЧИНИ

На сучасному етапі тематика формування та збереження політичних націй є особливо актуальною для практично кожної країни світу, зокрема й для нашої держави, яка перебуває на «перехідному» етапі націотворення. З цієї причини доцільним є запозичення досвіду певних елементів успішного державного управління, в тому числі оптимальних державно-управлінських стратегій формування політичної нації. В історії західної цивілізації німецький сегмент займає ключове місце, тому для прикладу ми проаналізуємо досвід Німеччини як однієї з найрозвиненіших на сьогодні країн Європейського континенту, яка саме з допомогою ефективного державного управління, здійснюваного певними політичними лідерами, змогла пройти складний шлях націотворення. На одному з початкових етапів націоформування в даній країні найбільш яскраво вираженою є державно-управлінська роль такого політичного лідера, як канцлера Отто фон Бісмарка-Шонгаузена (1815-1898), якого вважають «творцем єдиної Німеччини» [3,с.34]. Насамперед необхідно артикулювати увагу на тому, що Німеччина, оголосивши претензії на роль спадкоємця античного Риму в формі Священної Римської імперії германської нації, розпалася на ряд дрібних територіальних утворень, які вв'язувались у всі європейські конфлікти, але вона постійно перебувала у мріях про велику єдину державу [1,с.4]. Міжнародний Віденський конгрес у 1815 р. узаконив стан національної роз'єднаності: 37 монархій (серед них десяток зовсім карликових «держав») і 4 вільні міста утворили Німецький союз, де безроздільно домінували австрійські Габсбурги [2,с.1].

Першою посадою, на якій був призначений Бісмарк, стала посада прем'єр-міністра Пруссії, на якій він протягом 4 років керував Пруссією як «єдина особистість, здатна вирішити конституційну кризу 1862 року» [1,с.49]. Політичну позицію Бісмарка можна проаналізувати в його девізі: «Mit Gott für König und Vaterland» («З Богом за короля і вітчизну») [4], тому в Пруссії не було ні Кромвеля, як в Англії, ні Робесп'єра, як у Франції, – тут хід подій визначав політичний лідер, лояльний до монархічної форми правління. На той час в Німеччині (як, на жаль, і сьогодні потенційно в Україні) існувала дилема: або об'єднання держави під верховенством Австрії («вєліконимецький варіант»), або Пруссії («малонимецький шлях») [3,с.107]. Однак без

ліквідації феодальних пережитків у політичному і соціально-економічному устрої, остаточного подолання національної роздробленості в новій ері механіки не міг утвердитись капіталізм – спосіб виробництва, який був необхідно умово суспільного прогресу та подолання економічної відсталості Німеччини [3,с.22]. Бісмарк як політичний лідер нації одразу взявся за створення сильної армії, тобто за забезпечення однієї з найважливіших умов національної безпеки держави, і свою державно-управлінську стратегію розпочав з **військової сфери державного управління**. Канцлер, конкретно сформулювавши мету «національна єдність Німеччини» [3,с.238], раніше за інших державних керівників зрозумів, що вирішення воєнного конфлікту слід шукати у зовнішньополітичних шляхах: «Не мовами і постановами більшості вирішуються великі питання часу, а залізом та кров'ю» [1,с.49]. Щодо реалізації об'єднувальної тенденції протягом 1850-1871 рр., було проведено детально сплановані 3 акти історичної драми, яка завершила утворення єдиної Німецької імперії: 1) війна з Данією (через шлезвіг-гольштейнське питання); 2) з Австрією (за гегемонію у майбутній об'єднаній Німеччині); 3) франко-прусська війна (Бісмарк не віддавав Франції Люксембург, апелюючи до національних почуттів німців [3,с.227], добився, щоб війна прийняла для Пруссії оборонний характер для здобуття допомоги з боку всіх німецьких держав, які, вступивши у війну, «залишили себе свободи маневрів і вся Німеччина об'єдналась навколо Пруссії» [1,с.54]). Це була основна в державно-управлінському ракурсі справа життя Бісмарка – імперію утворили 4 королівства, 6 великих герцогств, 12 герцогств і 3 вільні міста, пруська влада безпосередньо поширювалась на 2/3 імперської території, а вся Німеччина політично, ідеологічно, психологічно піддалась прусаїзації [3,с.267], тобто Бісмарк використав психологічні, пропагандистські й «аксіологічні» (ціннісні) методи визначення спільних цілей формування і розвитку єдиної Німецької імперії для всіх німецькомовних країн (**інформаційна сфера державного управління**).

Важливе значення під час його канцлерства відіграли «роки грюндерства» (заснування) акціонерних компаній та банків [3,с.272], адже Бісмарк зумів заради ефективного **державного управління у сфері економіки** позбавитись своєї феодальної, проаграрної позиції, щоб за допомогою компромісу зв'язати з долею нового рейху молодий клас індустріалізації. Мова йде про буржуазію, в якій Бісмарк побачив «не ослаблення пруського організму, а, навпаки, привнесення до нації енергії та здатності досягати успіху» [1,с.49]. Окрім цього, він реорганізував Митний союз (Zollverein), погрожуючи південнонімецьким державам, що при неприйнятті нових умов, скасує старі митні договори з ними [3,с.229], навіть виключив через це Баварію. Слід зазначити, що, використовуючи такі жорсткі державно-управлінські методи, Бісмарк досягнув на той час високих результатів економічного зростання всієї Німецької держави.

Щодо **державного управління у зовнішньополітичній сфері**, то потрібно акцентувати, що Бісмарк прогнозував міжнародні відносини з іншими могутніми країнами, визначаючи наперед потенційних супротивників та союзників, формувал превентивні заходи, аналізував європейську політику крізь призму об'єднання всіх німецьких земель. Важливе значення мають його успіхи у реалізації перетворення Німеччини на колоніальну державу (на початку ХХ ст. її володіння становили більш як «3 млн. кв. км із населенням майже 13 млн. осіб» [2,с.6]).

У **внутрішньополітичній сфері державного управління** Бісмарк провів так звану «революцію зверху»: «Якщо революція повинна статись, то краще ми зробимо її самі, ніж станемо її жертвами» [3,с.225-226]. Така революція зберігає основу – правління керуючих класів, тому Бісмарк став одним з найяскравіших втілень історичного типу «революціонера зверху». Бісмарк організовував хорошу команду для державного керівництва Німеччиною, зокрема для війни вибирав найкращих генералів (наприклад, воєнного стратега Гельмута фон Мольтке), ставши «творцем воєнно-політичної договірної системи, яка забезпечила велич Німеччини» [3,с.247]. Для цього політичний діяч на перше місце ставив єдність, гарантом якої в його розумінні була потужність Пруссії, тому Бісмарк реалізував наміри, за результатами яких Прусія стала першою за кількістю представників Бундесрату, першою за впливом на адміністративні і військові кадри, тобто здійснювала політичне керівництво всією імперією.

Одним з найважливіших кроків також було формування у 1867 р. на основі все-

загального виборчого права Рейхстагу (Reichstag), завдання якого полягало у донесенні до уряду інтересів нації, будучи тим «великим оркестром», який може передати всі устремління німецької нації, щоб об'єднати їх в єдине органічне ціле [1,с.50]. Щодо **законодавчого процесу в державному управлінні**, то найголовнішим документом, прийнятим протягом правління Бісмарка, була Німецька конституція 1871 року, що може тлумачитись як серія компромісів у балансуванні між монархічним абсолютизмом і парламентським лібералізмом, міцність яких контролював сам канцлер як головний засновник імперії та регулювальник всієї влади. Таким чином, Бісмарк зміг направити вектори внутрішньої політики у напрямку досягнення єдності, яка стала лейтмотивом більшості політичних партій, а в кінцевому рахунку – більшості нації.

Що стосується **державного управління в релігійній сфері**, то впродовж 1871-1875 рр. Бісмарк добився голосування з цілого ряду законів («травневі закони»), які обмежували привілеї церкви в галузі шкільної освіти і кількості монастирів, заставляли майбутніх священнослужителів учитись у державних університетах. За задумом Бісмарка, йшлося про вилучення у церкви засобів впливу на мислення людей і про передавання подібних функцій державі [1,с.65]. Бісмарку вдалось інтегрувати католицьку партію у Рейх і перетворити її на лояльний інструмент своєї політики [1,с.66].

У **соціалній сфері державного управління** Бісмарк вважав за необхідне інтегрувати в державу нові класи, що виникли в результаті індустріалізації Німеччини, а саме: велику ділову буржуазію і робочий пролетаріат, надавши їм право голосу разом із земельними аристократами та можливість заявляти про свої законні вимоги. За допомогою цього державно-управлінського кроку Бісмарк вчасно зрозумів устремління своєї епохи та слідував за ними у формах, які відповідали розвитку Німеччини (до прикладу, його економічний і національний лібералізм досить вдало поєднувався з авторитарною монархією, а буржуазія підтримувала об'єднання Німеччини під знаком вільного товарообміну). Для забезпечення підтримки своєї політики зі сторони робітників Бісмарк проводив державну політику до певної міри соціалістичної спрямованості. Протягом 1883-1890 рр. було прийнято цілу систему так званого «державного соціалізму» [3,с.137], відповідно до якого створено страхові каси на випадок хвороби та нещасних випадків і каси пенсійного забезпечення для літніх людей та інвалідів.

Одним з найголовніших кроків Бісмарка у **державному управлінні освітньою сферою** було введення державного нагляду за школами [3,с.289]. Варто акцентувати увагу на тому, що складність обстановки породжувала у цього політичного лідера німецької нації «заплутаність тактики» [3,с.302]. При цьому він чітко усвідомлював своє призначення в загальнонімецькому житті – «стабільність держави, міжнародний авторитет і торжество закону й порядку» [2,с.6].

Отже, можна констатувати, що політична нація утворюється тоді, коли державою керують такі пасюнарі особистості, як Отто фон Бісмарк, що за складними зигзагами у зовнішньо- та внутрішньополітичному житті країни діють у напрямку реалізації основної мети – вирішення державно-управлінських проблем національного значення. Без вивчення діяльності цього політичного лідера німецької нації «не можна до кінця в'яснити хід та рушійні сили історичного розвитку Німеччини і загально Європи у другій половині XVIII-на початку XIX ст.» [3,с.3]. Саме при ефективній державно-управлінській стратегії таких лідерів, як Бісмарк, виникають конкурентоспроможні ринкові механізми, територіальний захист громадян та внутрішніх ринків держави, що реалізується через регулюючі, організуючі та координуючі впливи державного управління для досягнення мети націєтворення і націєрозвитку. Дослідження цієї тематики є особливо важливими, тому існує нагальна потреба подальших ґрунтовних досліджень цих аспектів у науці державного управління.

Список використаних джерел

1. Дроз Ж. История Германии / Жак Дроз; пер. с фр. Б. А. Шуринова. – М.: АСТ: Астрель, 2005. – 160 с. 2. Хасанов В. Бісмарк, який «пережив себе, але не свою велич» / Володимир Хасанов // Історія України. – 2006. – №2. – С. 1-6. 3. Чубинский В. В. Бісмарк : Политическая биография / Вадим Васильевич Чубинский. – М.: Мысль, 1988. – 414 с. 4. Bismarck O. Gedanken und Erinnerungen / Otto von Bismarck. – Stuttgart, 1959. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до книги: <http://www.zeno.org/Geschichte/M/Bismarck,+Otto+von/Gedanken+und+Erinnerungen>.

ІНФОРМАЦІЯ ПРО АВТОРІВ

Азаркіна Олена Володимирівна, старший викладач, Одеський національний політехнічний університет.

Алісва Ельміра Бахрамівна, аспірант кафедри історії України Донецького національного університету.

Альков Володимир Андрійович, старший викладач кафедри суспільних наук Харківського національного медичного університету, кандидат історичних наук.

Амельченко Олександр Євгенович, к.філос.н., доц., доцент кафедри філософії і політології Національної металургійної академії України (м. Дніпропетровськ).

Андрєєва Людмила Іванівна, асистент кафедри маркетингу та реклами Київського національного торговельно-економічного університету.

Андрєєва Ольга Миколаївна, доцент кафедри Міжнародної інформації Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка, доктор політичних наук, доцент.

Бабка Володимир Леонідович, аспірант кафедри історії України та політології історико-юридичного факультету Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя.

Базай Вадим Вікторович, молодший науковий співробітник Науково-дослідного інституту соціально-трудових відносин Мінпраці України.

Балицька Марина Едуардівна, здобувач кафедри землеустрою та кадастру Інституту екологічної безпеки Національного авіаційного університету.

Барасв Володимир Миколайович, к.і.н., доцент кафедри міжнародного права, історії права та політико-правових вчень Дніпропетровського національного університету ім. О.Гончара.

Баштанник Оксана Віталіївна, аспірант кафедри політології Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара.

Бессчетнова Оксана Владимировна, доцент кафедри соціальної роботи Балашовського інституту (філіала) ФГБОУ ВПО «Саратовский государственный университет им. Н. Г. Чернышевского», кандидат соціологічних наук, доцент,

Білий Петро Миколайович, доцент кафедри Адміністративного та кримінального права Одеської національної морської академії.

Білополий Віктор Васильович, зав. кафедри філософії та політології ДВНЗ ПДАБА, к.і.н., доцент.

Бринзанська Ольга Василівна, кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри публічного права факультету соціології і права Національного технічного університету «Київський політехнічний інститут».

Британ Володимир Терентійович, завідувач кафедри історії та українознавства Національної металургійної академії України (Дніпропетровськ), кандидат історичних наук, доцент.

Бровко Артем Володимирович, магістрант Інституту історії, міжнародних відносин і соціально-політичних наук Луганського національного університету імені Тараса Шевченка.

Буйван Єліна Веніамінівна, аспірантка ІМЕМ каф. експериментально-диференційної психології Одеського національного університету ім.І.І.Мечнікова (м. Одеса).

Бульвинська Оксана Іванівна, к.пед.н., старший науковий співробітник Інституту вищої освіти НАПН України (м. Київ).

Вагіна Олена Миколаївна, доцент кафедри політології Запорізького національного університету, кандидат історичних наук, доцент.

Ватченко Лариса Григорівна, доцент кафедри історії і політичної теорії Національного гірничого університету, кандидат історичних наук, доцент.

Вахула Богдан Ярославович, аспірант кафедри історії та теорії соціології Львівського національного університету.

Верьовкін Віктор Васильович, к.і.н., доцент кафедри гуманітарних дисциплін Рівненської філії Європейського університету.

Висоцький Олександр Юрійович, д.політ.н., к.і.н, проф., професор кафедри історії та українознавства Національної металургійної академії України.

Волохова Галина Леонідівна, студентка спеціальності «Міжнародна інформація» Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Гамалія Віра Миколаївна, професор кафедри «Суспільні та гуманітарні науки» Державного економіко-технологічного університету транспорту, доктор історичних наук, с.н.с.

Гамалія Катерина Миколаївна, завідувач кафедри мистецтвознавства та етнічної культури Мистецький інститут художнього моделювання та дизайну ім. С.Далі, кандидат історичних наук, доцент.

Геца Альона Василівна, аспірант Центру досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки ім. Г.М.Доброва НАН України.

Горбань Олена Вікторівна, доцент кафедри філософії та соціально політичних дисциплін Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка, кандидат філософських наук.

Гридасова Ганна Олександрівна, аспірант кафедри міжнародної інформації Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Гудзь Віктор Васильович, в.о. завідувача кафедри історії та правознавства Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького, к.і.н., доцент.

Гуржій Олександр Іванович, вчений секретар Інституту історії України Національної академії наук України, доктор історичних наук, професор.

Гусак Дарія Григорівна, аспірант кафедри Новітньої історії України Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки.

Двуреченська Олександра Сергіївна, к.і.н., доцент кафедри міжнародних відносин Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара.

Довга Наталія Володимирівна, викладач кафедри товарознавства та митної експертизи Академії митної служби України (м.Дніпропетровськ).

Доляков Олег Олександрович, професор кафедри політичних наук Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д.Ушинського, доктор політичних наук, доцент.

Дорофеев Денис Владимирович, доцент кафедри истории России, новой и новейшей истории Таврического национального университета имени В.И.Вернадского, кандидат политических наук.

Дуб Станіслав Костянтинівич, старший викладач кафедри історії та українознавства НМетАУ.

Дяків Іван Васильович, викладач кафедри психології Прикарпатського інституту ім. М. Грушевського Міжрегіональної академії управління персоналом (м.Львів).

Ермолаєва Веста Дмитрієвна, студент кафедри «Економіка и управление» ФГБОУ ВПО Поволжский государственный университет сервиса, г.о.Тольятти.

Жадько Катерина Віталіївна, кандидат філософських наук, доцент кафедри менеджменту Запорізького інституту економіки та інформаційних технологій.

Жуковська Аліса Олександрівна, аспірантка кафедри політології та державного управління Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

Журавльов Святослав Андрійович, аспірант кафедри історії України ХНПУ ім. Г.С.Сковороди, м. Харків.

Журмій Наталія Миколаївна, заступник директора ПП «Миколаївський Центр археологічних, архітектурних, історичних і мистецтвознавчих досліджень», здобувач КНУКіМ.

Забара Ася Демидівна, доцент кафедри філософії і соціально-політичних дисциплін Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка, кандидат історичних наук.

Закіров Марат Борисович, докторант кафедри політології та правознавства Державного закладу „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», кандидат історичних наук, доцент.

Кайсин Тетяна Миколаївна, студентка факультет соціології і права Національного технічного університету «Київський політехнічний інститут».

Калашнікова Тетяна Миколаївна, канд. екон. наук, старший науковий співробітник відділу досліджень людського розвитку Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М.В.Птухи НАН України.

Калиновський Юрій Юрійович, д.філос.н., проф., професор кафедри філософії Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого» (м. Харків).

Кальцева Світлана Іванівна, в.о. доцента кафедри політології Запорізького національного університету, к.політ.н.

Караптан Крістіна Володимирівна, студентка ДВНЗ «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури».

Каросва Тетяна Робертівна, докторант Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського, кандидат історичних наук, доцент.

Кирюхіна Елена Николаевна, преподаватель кафедры «Финансы и кредит» Краматорского экономико - гуманитарного института.

Ключник Руслан Максимович, аспірант кафедри політології ДНУ ім. О.Гончара.

Коваленко Оксана Сергіївна, студент ДВНЗ «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури».

Ковальов Андрій Євгенович, аспірант кафедри державного управління Національного університету водного господарства та природокористування.

Ковальов Максим Володимирович, викладач історії та суспільних наук Мелітопольського медичного коледжу.

Козлова Тетяна Володимирівна, К.т.н., доцент, доцент кафедри землеустрою та кадастру Інституту екологічної безпеки Національного авіаційного університету.

Костак Зоряна Романівна, к.е.н., старший викладач кафедри банківської справи Львівської комерційної академії.

Кострюков Сергій Володимирович, д.філос.н., доц., професор кафедри цивільного та господарського права Національного гірничого університету (м.Дніпропетровськ).

Кривенкова Руслана Юрївна, аспірант ДВНЗ «Ужгородський національний університет».

Кравець Анастасія Юрївна, к.політ.н., доцент кафедри філософії та політології НМетАУ.

Кравченко Марія Ігорівна, студентка Дніпропетровського національного університету ім. Олеса Гончара.

Кривоконь Олександр Григорович, доцент кафедри автомобіле- і тракторобудування Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут», кандидат філософських наук.

Криштанович Мирослав Франкович, к.н. з держ. упр., докторант кафедри європейської інтеграції і права Львівського РІДУ НАДУ.

Кузеванов Віталій Максимович, старший научний співробітник Придніпровської державної академії будівництва та архітектури.

Куценко Альона Сергіївна, студентка факультету економіки, менеджменту і права Київського торговельно-економічного університету.

Лазуріна Наталія Петрівна, кандидат філософських наук, доцент кафедри суспільних наук Житомирського військового інституту імені С.П.Корольова Державного університету телекомунікацій.

Логвиненко Юлія Володимирівна, к.філол.н., доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Сумського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти.

Луцик Олена Валеріївна, курсант юридичного факультету Академії митної служби України.

Мазуренко Володимир Олексійович, к.т.н., доц., доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Сумського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти.

Марченко Ольга Михайлівна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів Львівського державного університету внутрішніх справ.

Махкамова Зебінессо Рахматуллаєва, доцент кафедри соціальної медицини і економіки здравоохоронення Кримського державного медичного університету (ГУ КГМУ) ім. С.И.Георгиевского, кандидат медичних наук, доцент.

Мельничук Наталія Борисівна, кандидат політичних наук, асистент Інституту міжнародних відносин Київського університету імені Тараса Шевченка.

Мерко Ольга Михайлівна, аспірант Національної наукової сільськогосподарської бібліотеки.

Мосюкова Наталія Геннадіївна, доцент кафедри історії та українознавства Національної металургійної академії України (Дніпропетровськ), кандидат історичних наук, доцент.

Муляр Володимир Ілліч, д.філос.н., проф., завідувач кафедри гуманітарних наук Житомирського державного технологічного університету.

Мусієнко Катерина Максимівна, бакалавр міжнародної інформації, студент магістратури Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Нгуєн Тху Ха (Марія), студентка Київського національного торговельно-економічного університету.

Нікітіна Аліна Андріївна, студентка Національного університету «Києво-Могилянська академія».

Нікіфорова Інна Іванівна, заступник директора Департаменту державного фінансового аудиту бюджетних програм та діяльності суб'єктів господарювання державного сектору економіки Державної фінансової інспекції України.

Овчинникова Катерина Сергіївна, студентка факультету суспільних наук і міжнародних відносин ДНУ ім.О.Гончара.

Павлов Дмитро Миколайович, кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії та політології Національної металургійної академії України (Дніпропетровськ).

Парашевіна Ольга Степанівна, доцент кафедри філософії і соціології Дніпропетровського національного університету залізничного транспорту ім. акад. В.А.Лазаряна, кандидат історичних наук, доцент.

Петренко Таїсія Віталіївна, аспірант кафедри інтелектуальної власності Національної металургійної академії України (м.Дніпропетровськ).

Підлісна Людмила Станіславівна, к.і.н., доц., доцент кафедри історії та українознавства Національної металургійної академії України (м.Дніпропетровськ).

Побережець Ганна Степанівна, аспірантка Миколаївського національного університету імені В.О.Сухомлинського Навчально-наукового Інституту історії та права кафедри історії України.

Приймак Ольга Володимирівна, аспірантка кафедри політичних наук Чорноморського державного університету імені Петра Могили.

Присенко Віталій Григорьевич, доцент кафедри соціальної медицини і економіки здравоохранення Крымського государственного медицинского университета (ГУ КГМУ) им.С.И.Георгиевского, кандидат медицинских наук, доцент.

Присяжнюк Олександр Андрійович, заступник голови комітету Верховної ради України з питань сім'ї, молодіжної політики, спорту та туризму.

Притуляк Світлана Іванівна, кандидат політичних наук, старший викладач кафедри фундаментальної та соціально-економічної підготовки ПВНЗ «Галицька академія», викладач кафедри політології ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника».

Проць Наталя Васильевна, аспірантка кафедри історії Росії ХНУ ім. В.Н.Каразіна, бібліотекар.

Прошин Денис Володимирович, к.і.н., доц., доцент кафедри політології, соціології та гуманітарних наук Дніпропетровського університету ім.Альфреда Нобеля.

Радова-Каранастас Ольга Константиновна, старший научный сотрудник в Научно-исследовательском центре Гагаузии им. М.Маруневич в Республике Молдова, доктор исторических наук.

Руда Світлана Петрівна, професор кафедри мистецтвознавства та етнічної культури Мистецького інституту художнього моделювання та дизайну ім. С. Далі (м. Київ), доктор історичних наук, професор.

Рудь Яна Сергіївна, аспірантка Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв (м.Київ).

Савойська Світлана Василівна, к.і.н., доц., Київський національний університет будівництва і архітектури.

Сакало Олександр Євгенійович, доцент кафедри політекономії Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка, кандидат історичних наук.

Сельський Андрій Анатолійович, канд.фіз.-мат. наук, доцент, докторант кафедри державної політики та управління політичними процесами НАДУ при Президентові України.

Сидоренко Світлана Василівна, старший викладач кафедри суспільних дисциплін Запорізького державного медичного університету, к.ф.н.

Силкін Олександр Сергійович, студент економічного факультету Львівського державного університету внутрішніх справ.

Скачедуб Світлана Анатоліївна, асистент ДВНЗ «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури».

Собственникова Ольга Игоревна, асистент кафедри «Економіка и управление» ГБОУ ВПО Поволжский государственный университет сервиса, г.о. Тольятти.

Соснін Олександр Васильович, д.політ.н., проф., професор кафедри управління суспільним розвитком Національної академії державного управління при Президентові України (м.Київ).

Спектор Анна Олегівна, студент ДВНЗ «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури».

Староста Мар'яна Мирославівна, аспірантка кафедри політології Львівського національного університету імені Івана Франка.

Суханова Анна Андреева, студент кафедри «Економіка и управление» ФГБОУ ВПО Поволжский государственный университет сервиса, г.о.Тольятти.

Сухова Христина Олегівна, аспірант Національний технічний університет України»Київський політехнічний інститут.

Телелім Ірина Володимирівна, кандидат політичних наук, викладач кафедра філософії, історії та політології Одеського аграрного університету.

Тетерич Олег Михайлович, кандидат філософських наук, доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Харківського національного університету внутрішніх справ.

Толошний Ілля Юрійович, курсант Академія митної служби України (м. Дніпропетровськ).

Уварова Олена Олександрівна, доцент кафедри суспільних наук Одеського національного медичного університету, кандидат історичних наук, доцент.

Удовиченко Елена Ивановна, преподаватель кафедри «Финансы и кредит» Краматорского економіко - гуманитарного института.

Федорів Христина Іванівна, аспірант кафедри політології Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Ховрич Сергій Миколайович, докторант Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут», кандидат історичних наук, доцент.

Хоменко Василь Миколайович, старший викладач ДВНЗ «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури».

Цокур Євген Георгійович, завідувач кафедри політології Запорізького національного університету, доктор політичних наук, доцент.

Черновол Любов Іванівна, старший викладач кафедри історії та українознавства НМетАУ.

Чміль Ірина Ігорівна, аспірант кафедри політології Львівського національного університету імені Івана Франка.

Чумаков Денис Дмитрійович, аспірант кафедри політології та міжнародних відносин Східноукраїнській національній університет імені В.Даля (м.Луганськ).

Чуносів Михайло Олександрович, кандидат психологічних наук, доцент кафедри педагогіки та психології Євпаторійського інституту соціальних наук РВНЗ «Кримський гуманітарний університет» (м. Ялта).

Швидун Віктор Миколайович, кандидат педагогічних наук, доцент, докторант кафедри філософії, соціології державного управління Дніпропетровського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентіві України.

Шендеровський Василь Андрійович, провідний наук. співроб. Інституту фізики НАН України, доктор фіз.-мат. наук, професор.

Шестопалова Альона Олександрівна, студентка Львівського національного університету ім. Івана Франка.

Шешунова Ірина Миколаївна, доцент кафедри суспільствознавчої освіти Миколаївського обласного інституту післядипломної освіти, кандидат історичних наук.

Шкурпат Олександр Васильович, аспірант кафедри управління суспільним розвитком Національної академії державного управління при Президентіві України (м.Київ).

Ярова Ліліана Вікторівна, доктор політичних наук, професор, професор кафедри Адміністративного та кримінального права Одеської національної морської академії.

Яровий Дмитро Олександрович, член Національної спілки журналістів України, студент магістерської програми International Administration and Global Governance Університету Гетеборга (Швеція).

Ячний Андрій Михайлович, кандидат соціологічних наук, доцент кафедри соціології Дніпропетровського національного університету ім. О.Гончара.

ЗМІСТ

<i>Пройдак Ю. С.</i> Учасникам II Всеукраїнської наукової конференції «Актуальні проблеми соціально-гуманітарних наук»	3
СЕКЦІЯ I. ІСТОРИЧНІ НАУКИ В МІНЛИВОМУ СВІТІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ	4
<i>Британ В. Т., Ватченко Л. Г.</i> Трансформація історичної підготовки студентів технічних ВНЗ України в роки незалежності.	4
<i>Гуржій О. І., Ховрич С. М.</i> Досвід вирішення матеріального забезпечення у сфері підготовки науково-педагогічних кадрів вищів Російської імперії (др.пол. XIX ст.)	6
<i>Мосюкова Н. Г.</i> Християнські церкви в українському суспільстві на початку ХХІ ст.: перспективи діяльності	7
<i>Бровко А. В.</i> Документи особистого походження як джерело вивчення діяльності Української гелсінської групи	8
<i>Алиева Э. Б.</i> Физкультурно-массовая работа с населением СССР в период пре- двоенных пятилеток	11
<i>Гамалія В. М., Руда С. П.</i> Вивчення живої української мови студентами- натуралістами Київського політехнічного інституту.	13
<i>Гамалія К. М.</i> Професор Харківського університету В.П.Бузескул – до- слідник античного світу.	16
<i>Альков В. А.</i> Поширення картярської гри в містах Російської імперії у XIX – на поч. XX ст. (на прикладі Харкова)	18
<i>Геза А. В.</i> Формування теоретичної кібернетики	21
<i>Гусак Д. Г.</i> Розвиток паливної промисловості на Волині	22
<i>Дорофеев Д. В.</i> Ратификация Конституции США: внешнеполитическая про- блематика в Нью-Джерси (осень-зима 1787 г.)	24
<i>Дуб С. К.</i> Житомирський гурток Юзефа Ігнація Крашевського в контексті су- спільно-політичного руху кінця 50-х на початку 60-х рр. XIX ст.	25
<i>Журавльов С. А.</i> Марко Федорович Грушевський – громадсько-політичний та церковний діяч, педагог, етнограф, краєзнавець	27
<i>Кароєва Т.Р.</i> Наукові перспективи трансдисциплінарних досліджень (на при- кладі вивчення книжкової культури)	29
<i>Кривоконь О. Г.</i> До проблеми дослідження історії тракторобудування в Україні	32
<i>Кузеванов В. М.</i> Историкографический анализ модернизации украинской нации: от голодоморов к тотальному уничтожению религии (1919-1938 гг.) . .	33
<i>Мерко О. М.</i> Науково-дослідна робота М.М.Клепініна з вивчення ґрунтів тав- рійської губернії	35
<i>Нікітіна А.А.</i> Почуття історії: навіщо потрібні знання про минуле?	37
<i>Паращевіна О. С.</i> Дитяча безпритульність в Україні в 1920-х - першій по- ловині 1930-х рр.: історіографічний огляд проблеми	39
<i>Побережець Г. С.</i> Участь В.М.Чорновола у президентських виборах 1991 р. . .	41
<i>Проць Н. В.</i> Из опыта работы дворянских депутатов харьковского земства. . . .	43

<i>Сакало О. С.</i> Структура європейської сім'ї ранньомодерної доби: порівняльна характеристика	45
<i>Уварова О. О.</i> Актуальність синхронічного методу досліджень на сучасному етапі розвитку історичної науки.	47
<i>Радова-Каранастас О. К.</i> Новые османские источники по истории крепости Очаков (özi kalesi) и битве при Чигирине	48
СЕКЦІЯ II. ПОЛІТИЧНІ ТА СОЦІАЛЬНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА	54
<i>Андрєєва О. М.</i> Електронне урядування Королівства Нідерланди: досвід інновацій	54
<i>Цокур Є. Г.</i> Сучасні тенденції модернізації політичної системи України	56
<i>Висоцький О. Ю.</i> Українська політична ідентичність Дніпропетровська	57
<i>Прошин Д. В.</i> Парадоксы политической субъектности террористических групп	62
<i>Павлов Д. М.</i> Сутність політичної пропаганди	64
<i>Білополий В. В.</i> Особливості формування політичної еліти в Україні.	66
<i>Долженков О. О.</i> Політична роль українських ЗМІ	68
<i>Двуречанська О. С.</i> Українсько-російські відносини в контексті розвитку інформаційної сфери України	70
<i>Амельченко О. Є.</i> Специфіка соціологічного аналізу політичного життя	71
<i>Андрєєва Л. И.</i> Реклама в контексте социального развития общества	74
<i>Бульвінська О. І.</i> Ціннісний розкол в Україні в умовах розбудови інформаційного суспільства	75
<i>Базай В. В.</i> Залучений індивідуалізм як сучасна тенденція розвитку суспільства в Україні	78
<i>Вагіна О. М.</i> Етика парламентської поведінки: зарубіжний досвід	79
<i>Бабка В. Л.</i> Ресурси політичної влади: парадигма еволюції	81
<i>Баиштанник О. В.</i> Роль інститутів політичної системи суспільства в класичному інституціоналізмі політичної науки	84
<i>Бессчетнова О. В.</i> Особенности профессиональной подготовки приемных родителей в России и за рубежом	86
<i>Буйван Е. В.</i> Сучасні підходи корекції соціальних і емоційних переживань в період юності	88
<i>Вахула Б. Я.</i> Традиційні та новітні структури, що генерують соціальний капітал сучасного українського суспільства	91
<i>Волохова Г. Л.</i> Інформаційний вплив на Середземноморський регіон (на прикладі Греції та Кіпру)	92
<i>Горбань О. В., Шешунова І. М.</i> Проблема прав людини в контексті міжнародної міграції	94
<i>Гридасова Г. О.</i> Специфіка транснаціоналізації медійних компаній	96
<i>Гудзь В. В., Ковальов М. В.</i> Історичне і політичне підгунтя проявів українофобії в сучасній Росії	98
<i>Дяків І. В.</i> Вплив негативного соціального середовища на виникнення асоціальної поведінки неповнолітніх	100
<i>Жуковська А. О.</i> Роль громадянського суспільства у консолідації демократичного політичного режиму	102

<i>Журмій Н. М.</i> Постаць Тараса Шевченка у системі символіки міської скульптури України	104
<i>Забара А. Д.</i> Соціально-політичні наслідки голодомору – геноциду 1932 – 1933 р. в Україні	106
<i>Закіров М. Б.</i> Концепція синтезу культур у політичній теорії євразійства	108
<i>Калашнікова Т. М.</i> Територіальні аспекти людського розвитку.	110
<i>Кальцева С. І.</i> Політичні традиції у трансформаційних політичних системах . .	112
<i>Ключник Р.М.</i> Теоретико-методологічні аспекти дослідження парламентських криз	113
<i>Костак З. Р.</i> Особливості розвитку загальнообов'язкового державного соціального медичного страхування в Україні	116
<i>Кравець А. Ю.</i> «Влада» і «політичний процес» як базові категорії сучасного політико-антропологічного дискурсу	117
<i>Кравченко М.І.</i> Зовнішня культурна політика США як компонент «м'якої сили»	118
<i>Лазуріна Н. П.</i> Патріотизм та національна ідея як ціннісні складові громадянської компетентності особистості	121
<i>Куценко А. С.</i> Деформація особистості під впливом соціально-психологічних масових явищ	122
<i>Мельничук Н. Б.</i> Образ українського політика очима виборців	124
<i>Муляр В. І.</i> В'ячеслав Липинський: маніфест консервативної політичної доктрини	127
<i>Мусієнко К. М.</i> Участь держави в модернізації та інноватизації інформаційного простору.	129
<i>Неуєн Т. Х. (Марія)</i> Антиутопія або технологічне підкорення світу	132
<i>Нікіфорова І. І.</i> Соціальна конкуренція та агональність як фактори суспільного розвитку	133
<i>Овчинникова К. С.</i> Вплив кримськотатарської проблеми на розвиток українсько-турецьких відносин	135
<i>Подлесная Л. С.</i> Некоторые аспекты этнонациональных проблем современного этапа интеграции	138
<i>Присяжнюк О. А.</i> Громадська організація: сутнісні властивості	139
<i>Приймак О. В.</i> Особливості політичної кон'юнктури в системі освіти і науки сучасної України	141
<i>Питуляк С. І.</i> Соціал-демократія в контексті сучасної системи міжнародних відносин	142
<i>Рудь Я. С.</i> Соціокультурні цінності сільського зеленого туризму в контексті сучасних культурологічних досліджень	143
<i>Савойська С. В.</i> Механізми взаємодії влади і громадянського суспільства: мовно-комунікативний аспект проблеми	146
<i>Соколівська З., Шендеровський В. А.</i> Націологія Ольгерда-Іполита Бочковського та її роль для національного розвитку суспільства.	147
<i>Сидоренко С. В.</i> Соціокультурні та політичні засади формування глобального громадянського суспільства	150

<i>Староста М. М.</i> Демократичний транзит у посткомуністичних суспільствах .	152
<i>Телелім І. В.</i> Ліберальний аспект розвитку американського та британського соціумів	154
<i>Тетерич О. М.</i> Українська «національна ідея» в умовах глобалізації та проблеми етнополітики	157
<i>Федорів Х. І.</i> Інституційний механізм конструювання політики пам'яті (приклад Республіки Польща)	159
<i>Чміль І. І.</i> Інституційні та ціннісні чинники трансформації суспільних рухів в політичні партії (на прикладі країн Центрально-Східної Європи).	160
<i>Чумаков Д. Д.</i> Розвиток взаємодії держави та громадянського суспільства	162
<i>Ярова Л. В.</i> Соціально-політичні реформи України в контексті європейських інтеграційних процесів	163
<i>Чуносів М. О.</i> Складові категорії «соціально-педагогічна профілактика делінквентної поведінки»	166
<i>Шестопалова А. О.</i> Сприйняття українським суспільством ключових концептів лібералізму (на основі дослідження фольклорних матеріалів: прислів'їв та приказок)	168
<i>Iarovyj D. O.</i> Topical research outlets of the communicative mechanisms of counter-terrorism activity	170
СЕКЦІЯ ІІІ. ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ В УКРАЇНІ ТА В СВІТІ	174
<i>Калиновський Ю. Ю.</i> Взаємовплив моральної свідомості та правосвідомості в процесі розвитку правового суспільства	174
<i>Бараєв В. М., Чернової Л. І.</i> Особливості державно-правового устрою сучасних соціалістичних стран	176
<i>Бринзанська О. В.</i> Проблемні питання оскарження ухвали слідчого судді про застосування або продовження строку тримання під вартою після направлення до суду обвинувального акту	179
<i>Азаркіна Е. В.</i> Специфіка негативних моральних деформацій и последствия социальных отклонений	180
<i>Верьовкін В. В.</i> Архівні джерела про права людини і відображення їх у західноукраїнській пресі міжвоєнного періоду	182
<i>Довга Н. В., Толошній І. Ю.</i> Аналіз українського законодавства по боротьбі з контрабандою диких тварин, рослин та їх дериватів	185
<i>Козлова Т. В., Балицька М. Е.</i> Аналіз законодавства країн ЄС щодо примусового відчуження земельних ділянок	188
<i>Луцки О. В.</i> Правова категорія «розумні строки» у цивільному процесі: український та європейський досвід	190
<i>Мандзик Ю. М., Бабаєва І. А.</i> Діти-сироти у сучасному суспільстві	191
<i>Марченко О. М., Силкін О. С.</i> Правові проблеми боротьби з кібзлочинністю .	193
<i>Скачедуб С. А., Коваленко О. С., Спектор А. О.</i> Вплив інтеграційних процесів України на сільське господарство	195

СЕКЦІЯ ІV. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ	198
<i>Соснін О.В.</i> Про багатовимірність проблем суспільного розвитку в процесі інформатизації країни.	198
<i>Криштанович М. Ф.</i> Особливості державного управління діяльністю ОВС України у сфері забезпечення національної безпеки країни	201
<i>Кострюков С. В.</i> Державне управління електроенергетикою України	204
<i>Білий П. М.</i> Процес трансформації системи державного управління в Україні .	206
<i>Сельський А. А.</i> Роль та місце стратегічного управління у розвитку державних організацій	208
<i>Жадько К. В.</i> Понятійний рівень мислення як об'єктивна умова самоорганізації людини	210
<i>Швидун В. М.</i> Актуальні питання державного управління післядипломною педагогічною освітою в Україні	213
<i>Шкуронат О. В.</i> Ефективність антикорупційної політики в сфері земельних відносин	215
<i>Ячний А. М.</i> Социоинженерный подход в преодолении технократических проблем определения и организации государственного управления	218
<i>Хоменко В. М., Карантан К. В.</i> Проблеми інтеграції України у світове господарство	220
<i>Кайсин Т. М.</i> Контроль в державних адміністраціях як складова ефективного державного управління	223
<i>Кирюхина Е. Н., Удовиченко Е. И.</i> Роль и значение финансового права в рыночных условиях	224
<i>Ковальов А. С.</i> Ідеї «романтичного вітаїзму» у державотворчих пошуках М.Хвильового.	226
<i>Собственникова О. И., Ермолаева В. Д., Суханова А. А.</i> Актуальные проблемы государственного управления в России	227
<i>Петренко Т. В.</i> До питання управління якістю проектів програми державної реєстрації прав власності.	230
<i>Присенко В. Г., Махкамова З. Р.</i> Система охраны здоровья: экономическое мышление.	232
<i>Мазуренко В. О., Логвиненко Ю. В.</i> Пошук шляхів обґрунтування доцільності стратегічного планування і управління організацією.	234
<i>Сухова Х. О.</i> Державний вплив на громадську думку: явище без визначення. . .	236
<i>Кривенкова Р. Ю.</i> Державно-управлінські аспекти ролі особистості політичного лідера у формуванні політичної нації: приклад Німеччини.	238
ІНФОРМАЦІЯ ПРО АВТОРІВ	241

Наукове видання

Науковий редактор

О.Ю.Висоцький

А 43 **Актуальні проблеми соціально-гуманітарних наук.** Матеріали ІІ Всеукраїнської наукової конференції. 29-30 листопада 2013 р., м.Дніпропетровськ. Частина І. / Наук. ред. О.Ю.Висоцький. – Дніпропетровськ: Роял Принт, 2013. – 252 с.

Здано на складання 18.11.13. Підписано до друку 21.11.13. Формат 60x84/16.
Папір офс. Друк різнографічний. Гарнітура Times. Умовн.друк.арк. 9,00.
Умовн.фарб.-відб. 9,00. Обл.-видавн. арк. 10,05. Наклад 300 прим. Зам. № 054
